Petr Kokaisl a kolektiv

Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě

Členové autorského kolektivu:

Markéta Bäumelová
Eva Bednaříková
Jan Beneš
Pavel Borecký
Adam Bubák
Nina Cihlářová
Jakub Doležal
Klára Felkelová
Lubomír Hajas
Jakub Hajný
Veronika Hejduková
Zuzana Herrmannová
Nikola Hrušková
Veronika Ilievová
Lucie Kartousová
Zuzana Kohlová
Kateřina Kohoutová
Petr Kokaisl
Petr Kopal
Petr Kopeček
Marek Matiášek
Renata Mrázová
Iva Nádvorníková
Radka Němečková
Dagmar Nováková
Alžběta Novotná
Tomáš Obruba
Pavla Panská
Anna Patočková
Ida Pětioká
Martina Pištěková
Lukáš Policar
Jana Procházková
Eliška Steklíková
Andrea Štolfová
Tereza Tóthová
David Vála
Leona Židková

Za hranice:
Společnost pro rozvojovou spolupráci
při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, o. s.

2009

KOKAISL, P. a kol. *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, o. s., 2009. 435 s.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR
Kokaisl, Petr
Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě / Petr Kokaisl a kolektiv. -- Praha : Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009. -- 435 s.
ISBN 978-80-254-5924-9 (váz.)
(=162.3) * 323.15 * 314.15-026.49 * (4-11) * (4-12) * (437.3)
- Češi -- Evropa východní -- 20.-21. stol.
- Češi -- Evropa jihovýchodní -- 20.-21. stol.
- národnostní menšiny -- Evropa východní -- 20.-21. stol.
- národnostní menšiny -- Evropa jihovýchodní -- 20.-21. stol.
- emigrace -- ČR
- výzkumné zprávy
- studentské práce
316.3 - Globální společnosti. Sociální struktura. Sociální skupiny [18]

Recenzenti:

PhDr. Jan Pargač, CSc.
Ústav etnologie
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova Praha

PhDr. Vjenceslav Herout
Předseda historické rady
Svazu Čechů v Chorvatsku
Nám. krále Tomislava 7, Daruvar

Vydal: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, o. s.

Tisk: Tribun EU, Brno

Objednávky: krajane@email.cz

© Petr KOKAISL a kolektiv, 2009

ISBN 978-80-254-5924-9

www.krajane.czu.cz

Projekt **Krajané – Po stopách Čechů ve východní Evropě** probíhal za podpory:

Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta
pod záštitou děkana fakulty prof. Ing. Miroslava Svatoše, CSc.

ČZU ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Provozně ekonomická fakulta

Program Evropské unie „Mládež v akci“
Žadatel a odpovědný vedoucí grantového financování: Jakub Hajný

GŘ pro vzdělávání a kulturu
Program „Mládež v akci“

Youth

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie. Za obsah publikace odpovídá výlučně autor. Publikace nereprezentuje názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou jejím obsahem.

Mediální podpora:

cestovatelský FESTIVAL v Praze	Leonardo ČESKÝ ROZHLAS	Městská knihovna v Praze	krajane.net

Další podpora:

MLADÁ FRONTA

ITM
Prodej map

Albatros

Úvod

Tato publikace je výsledkem projektu *Krajané – Po stopách Čechů ve východní Evropě*, kterého se účastnili studenti oboru Hospodářská a kulturní studia na Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze a studenti Filozofické fakulty UK a Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity.

Jedním z hlavních cílů projektu bylo zjistit, jaká je aktuální situace v českých krajanských komunitách ve východní Evropě.

V rámci projektu bylo provedeno zmapování českých krajanských komunit v osmi východoevropských zemích (Rumunsko, Polsko, Bulharsko, Ukrajina, Moldávie, Srbsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina) z hlediska početnosti Čechů v jednotlivých obcích, používání češtiny jako hlavního (rodného) jazyka, školství v českém jazyce, vnímání české etnicity, spolkové činnosti a v neposlední řadě i z hlediska hlavních potřeb českých krajanů.

V práci nebylo možné postihnout všechny obce s českým osídlením – v některých obcích dosud sice čeští krajané žijí, ale jejich počet je již velice malý (může se jednat například o jednu nebo dvě rodiny). Na druhou stranu jsou v předkládané publikaci v některých případech podobné obce zmíněny, ale jen proto, že se v minulosti jednalo o známá místa, kde čeští krajané ve větším počtu žili.

Dosavadní výzkumy a publikace týkající se krajanů

Velmi kvalitních publikací o životě českých krajanů byla vydána celá řada – písemné zmínky máme již od 19. století, specializované etnografické výzkumy byly prováděny od 60. let 20. století, k dalšímu znovuoživení zájmu a zvýšení počtu publikací o českých krajanech dochází od 90. let 20. století.

Z 19. století a začátku století dvacátého je možné jmenovat například publikaci České osady ve vojenské Hranici. *Pražské noviny*, č. 287 (4. prosince 1857), s. 2–3. Praha.; FOŘT, Josef *O stěhování se našeho lidu do ciziny*. Praha: Jan Otta, 1876.; SCHULZ, Ferdinand *Čeští vystěhovalci*. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1876.; ŠEMBERA, Alois Vojtěch Mnoho-li jest Čechů, Moravanů a Slováků a kde obývají. Příspěvek k etnografii Československé. *Časopis Musea království Českého* 50: 393–418, 647–685 (1876). Praha.; KLÍMA, Stanislav České osady dolnouherské. *Český lid* 8: 22–28 (1899). Praha.; SEITZ Zapomenutí krajané. Z jižního Banátu. *Národní listy*, 10. září 1902. Praha.; OLIČ, Vladimír *Dějiny československého vystěhovalectví na Rus*. Kijev: s. n., 1908.

Po vzniku Československé republiky vznikají například tyto publikace: AUERHAN, Jan *České osady na Volyni, na Krymu a na Kavkaze*. Praha: Dr. A. Hajn, 1920.; HODŽA, Milan *Zahraniční Čechoslováci v Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii*. Naše zahraničí 1: 87–93 (1920). Praha.; JÁSZI, Oszkár Česká osada v býv. Sedmihradsku. *Naše zahraničí* 4: 128–131 (1923). Praha.; AUERHAN, Jan *Z rodného kraje*. Praha: Orbis, 1925.; FEIGL, Ludvík *Sto let českého života ve Lvově*. Lvov: Česká Beseda, 1925.; SCHLOS, Jan Práce a zvyky našich vystěhovalců v rumunském Banátě na jaře a v létě. *Naše zahra-*

ničí 8: 185–186 (1927). Praha.; SCHLÖGL, Jan *České osady v Rumunsku*. Bratislava 1929. [Rukopis v archivu Náprstkova muzea v Praze]; AUERHAN, Jan *Československá větev v Jugoslávii*. Praha: Československý ústav zahraničí, 1930.; FOLPRECHT, Josef *Čechoslováci Polští*. Praha: Spolek Komenský, 1932.; KARAS, F. *Obrazy z českých osad v Polsku*. Praha, 1935.; MICHALKO, Ján *Naši v Bulharsku*. Brašljanica: nákladem vlastním, 1936.; FOLPRECHT, Josef *Volynští Krajané*. Praha: Cíl, 1937.

Z období po 2. světové válce je možné zmínit například FOLPRECHT, Josef *Studie o povaze zahraničních krajanů*. Praha: Československý ústav zahraničí, 1947.; RATAJ, František Naši v Rumunsku. *Bezděz* 1(1: 142 144 (1948). Česká Lípa.; SOBOTKA, Otto *Věrni v boji, věrni v práci. Listy z kroniky osady Hercegovec v Jugoslávii a ze života jugoslávských Čechů*. Brno: Jednota reemigrantů z Jugoslávie při Československém ústavu zahraničním, 1948.

Výsledky intenzivních výzkumů od 60. let 20. století jsou shrnuty například v: SCHEUFLER, Vladimír, SKALNÍKOVÁ, Olga Hmotná a duchovní kultura. *Český lid* 49: 147–160 (1962). Praha.; SCHEUFLER, Vladimír, SKALNÍKOVÁ, Olga, JECH, Jaromír, KARBUSICKÝ, Vladimír Výzkumy české menšiny v Rumunsku. *Český lid* 51: 190–192 (1964], Praha.; HEROLDOVÁ, Iva *Etnická a etnografická problematika českých enkláv na Balkáně*. Studia balkanica bohemoslovaca 2: 204–216. Spisy Univerzity J. E. Purkyně v Brně, FF, č. 202. Brno 1976.

V publikacích o českých krajanech od 90. let do současnosti se začínají objevovat vedle českých výzkumníků ve stále větší míře práce samotných krajanů. Z tohoto období je možné uvést například HRŮZA, František *Domov v cizině*. Ostrava: Vydavatelství Křesťanských sborů, 1992.; SECKÁ, Milena Česká menšina žijící v rumunském Gerniku. (Nástin materiální a duchovni kultury.) *Český lid* 79: 217–228 (1992). Praha.; JECH, Jaromír *Češi v cizině; [Sv.] 5. České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992; BABIČKA, Vácslav (uspoř.). *Prameny k dějinám zahraničních Čechů a Slováků ve Státním ústředním archivu v Praze: Vybrané dokumenty*. Praha: Státní ústřední archiv, 1993.; ŠIMEK, Václav *U nás na Volyni*. Sokolov: Okresní úřad Sokolov, 1993.; SECKÁ, Milena Migrace Čechů z Rumunska do České republiky (bývalé ČSFR) a vývojové aspekty jejich adaptačního procesu. *Český lid* 80: 177–183 (1993). Praha.; MATUŠEK, Josef *Češi v Chorvatsku*. Jednota, 1994.; HOFMAN, Jiří *Češi na Volyni: Základní informace*. Praha: Volyň, 1995.; *Banát*. List pro přátele krajanů v Rumunsku v České republice. Vydává Sdružení pro pomoc krajanům v Rumunsku (Praha). Ročník 1. č. 1 (květen 1997).; DUFEK, Vladimír *Kapitoly z dějin volyňských Čechů: Sborník historických souborných, vědeckých a memoárových prací*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997.; HROCH, Pavel *Ve Valašsku zůstáváme: čeští krajané v Rumunsku*. Praha: Gema Art, 2002.; BROUČEK, Stanislav *Etapy českého vystěhovalectví*. Praha: Etnologický ústav akademie věd ČR, 2003.; MATUŠEK, Josef *Češi a Slováci v osadách Lipovlany a Krivaj*. Daruvar: Jednota, 2005.

Je potěšitelné, že krajanské problematice se věnuje i celá řada bakalářských a diplomových prací – například HARVANOVÁ, M. *Obraz života chorvatských Čechů od roku 1945 do současnosti.* 1996, Diplomová práce, *Etnologie,* Ústav etnologie / Filozofická fakulta UK v Praze; VESELÁ, I. *K vývoji českého školství v Besarábii od 80. let 19. století do roku 1940.* 1999, Diplomová práce, *Pedagogika,* Katedra pedagogiky / Filozofická fakulta UK v Praze; HAVRÁNEK, P. *Vystěhovalectví z českých zemí do oblastí Krymu, jižní Ukrajiny a Besarábie*. 2005. Masarykova univerzita; VÁVRA, J. *Kolektivní identita na pozadí konfesního rozkolu ve Veselinovce na Ukrajině.* 2005, Diplomová práce, *Etnologie,* Ústav etnologie / Filozofická fakulta UK v Praze; PAVLÁSEK, Michal *Úpadek tradice a změny v životě obyvatel Svaté Heleny.* 2006, Bakalářská práce, *Historické vědy / Etnologie* Filozofická fakulta / Masarykova univerzita; BAKALÁŘ, S. *Život české a slovenské menšiny v Jugoslávii v období od Mnichova po vznik NDH (1938–1941).* 2009, Masarykova univerzita; BALABÁN, Milan *Češi v severozápadní Bosně.* 2009, Diplomová práce, *Historie,* Katedra historie / Univerzita Palackého; HERRMANNOVÁ, Zuzana *Posuny vnímání etnicity u české komunity v srbské obci Kruščice.* 2009, Bakalářská práce, *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; HIMMLEROVÁ, Kristýna *Agroturistika jako forma rozvojové pomoci českým vesnicím v Banátu.* 2009, Diplomová práce, *Filologie / Odborná francouzština pro hospodářskou praxi,* Katedra křesťanské sociální práce / Univerzita Palackého; KOPAL, Petr *Čeští krajané v srbském Banátu a jejich ekonomická a kulturní spolupráce s Českou republikou.* 2009, Bakalářská práce, *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; NOVOTNÁ, Alžběta *Vliv městského a venkovského prostředí na projevy etnicity u české menšiny v Srbsku.* 2009, Bakalářská práce, *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; PAVLÁSEK, Michal *Historie a kolektivní paměť reformovaných evangelíků z Velikého Srediště ve Vojvodině.* 2009, Diplomová práce, *Historické vědy / Etnologie* Filozofická fakulta / Masarykova univerzita; POLONI, Željka *Češi v Sarajevu.* 2009, Diplomová práce, *Historie,* Katedra historie / Univerzita Palackého.

Další práce v současnosti vznikají – například *Podpora vzdělání a agroturistiky v rumunském Banátu – slibná snaha o zachování českých krajanských komunit* (Jakub Hajný), *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; *Možnosti rozvojových aktivit u českých krajanů v Moldávii* (Andrea Štolfová), *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; *Finanční pomoc České republiky krajanům ve východní Evropě* (Tereza Tóthová), *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; *Důvody návratu vojvodovských reemigrantů a jejich znovuzačlenění do české společnosti* (Dagmar Nováková), *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze; *Čeští reemigranti z Ukrajiny a jejich začlenění do české společnosti* (Lidiya Marek), *Podnikání a administrativa,* Česká zemědělská univerzita v Praze; *Česká menšina v Chorvatsku a její začlenění do většinové společnosti* (Zuzana Kohlová), *Hospodářská a kulturní studia,* Česká zemědělská univerzita v Praze.

Ačkoli tedy není problematika českých krajanů v žádném případě opomíjena a zájem české veřejnosti o krajany je dlouhodobě poměrně velký, stále chybí ucelenější publikace, která by jednotlivé krajanské komunity srovnávala v jediném aktuálním období. Tato publikace si klade za cíl alespoň částečně zaplnit toto místo souhrnem údajů z osmi postsocialistických zemí.

Cílem projektu bylo získat informace o krajanských komunitách způsobem TADY A TEĎ:

Tady = zájmová oblast osmi východoevropských států.

Teď = provedení výzkumu v jednom aktuálním období, což může zajistit účinné srovnání stavu krajanských komunit.

Způsob získávání výsledků

Protože krajanských komunit ve východní Evropě je relativně velké množství a jsou na velkém nesouvislém prostoru, je možné provést toto zmapování podle jednotných, předem určených hledisek, pouze při větším počtu výzkumníků.

Každý účastník projektu měl za úkol zmapovat jednu až tři obce. Cílem bylo získat údaje o krajanské komunitě **jak kvantitativní:**

1) počty Čechů podle deklarované národnosti
2) podle mateřského jazyka
3) podle věkové struktury
4) zjištění trendů při uzavírání sňatků – smíšené, či etnicky jednotné rodiny
5) trendy v početnosti české komunity

tak i kvalitativní:

1) vnímání etnicity
2) vztah k zemi, kde žijí, oproti vztahu k Čechám
3) potřeby krajanů

Zvláštní zřetel byl kladen na specifika obce, spolkovou činnost, náboženství, školství, zdravotní péči, míru podpory státních institucí a pracovní příležitosti v regionu.

Při kvalitativním zjišťování změn v krajanské komunitě byla snaha používat srovnávací (generační) biografickou metodu – výpovědi příslušníků alespoň čtyř generací (prarodiče, rodiče, děti, vnuci), kteří byli dotazováni na podobné oblasti (způsoby uzavírání sňatků, způsoby obživy, školství, vztah a kontakty s Čechy/Československem, religiozita…). Srovnání těchto výpovědí podle jednotlivých generací umožňuje předvídat další možný vývoj krajanské komunity i míru asimilace s většinovou společností.

Výsledky výzkumu jsou v publikaci doplňovány i historickými údaji – zde bylo čerpáno z již publikovaných výsledků jiných autorů nebo se jednalo o zápisy z místních kronik a archivů jednotlivců.

Praktický průběh výzkumu

Podle evropských zemí s krajanským osídlením se všichni účastníci projektu rozdělili do osmi výzkumných týmů. Velikost týmu (počet výzkumníků) byla závislá na oficiálních statistických údajích o počtu obyvatel hlásících se k české

národnosti v daném státě, i na počtu obcí s českým obyvatelstvem. Každý účastník byl zodpovědný za provedení výzkumu v minimálně jedné obci, maximálně pak ve třech. Sběr dat a informací samých ovšem prováděli vždy nejméně dva výzkumníci v jedné vesnici společně.

České komunity vždy, ve snaze posilovat sociální vazby členů a udržovat své kulturní kořeny, zakládaly mnoho spolků, tzv. besed. Tam, kde tyto besedy fungují, se staly nejvhodnějším propojovacím uzlem mezi starousedlíky a výzkumníky. S českými spolky došlo k navázání kontaktů již během přípravné fáze – řešení možnosti ubytování přímo v domech krajanů, možnosti dopravy mezi jednotlivými vesnicemi.

Terénní výzkum probíhal zhruba tři týdny (čas strávený v jedné oblasti) a uskutečnil se od června do září 2008. V některých oblastech proběhl ještě doplňující výzkum v roce 2009.

1.1. Stručný přehled českého vystěhovalectví

1.1.1. Náboženská emigrace

Tradice českého vystěhovalectví je dokumentována zejména po bitvě na Bílé hoře v roce 1620, i když několik vystěhovaleckých vln proběhlo i dříve, např. po šmalkaldské válce v létech 1547–1548 – tehdy následovalo pronásledování členů Jednoty bratrské, které postihlo především královská města v Čechách.[1]

Pobělohorská emigrace, kdy byli čeští protestanti nuceni odcházet za hranice, měla ovšem podstatně větší rozsah.

První vystěhovalci Jednoty bratrské zřejmě splynuli s reformovanými evangelíky v Polsku a také s německými evangelíky v německých zemích. Ke vzniku samostatných českých osad dochází teprve v první polovině 18. století, které zakládali zejména v okolních zemích Čeští bratři. Zde je možné jmenovat české osady ve Slezsku – v letech 1749–1764 byl založen u Střelína Husinec, Poděbrady – Dolní, Horní a Střední; u Bralína byl založen Bedřichův (Velký) Tábor, Čermín a Malý Tábor; u Opolí pak v letech 1752–1832 Bedřichův Hradec, Petrův Hradec, Lubín a Vilémův Hradec. Z osad Velký Tábor, Malý Tábor a Čermín vznikla v roce 1802 kolonie Zelov v Polsku.

1.1.2. Vystěhovalectví v 18. století

Na jedné straně se setkáváme s nuceným opouštěním vlasti, ale na straně druhé máme z 18. století a vlády Marie Terezie (1740–1780) velice přísná nařízení zakazující vystěhování se.

> Osoby, jimž byl prokázán úmysl vystěhovat se (animum emigrandi) bez souhlasu úřadů, byly podle okolností násilně odváděny do vojska nebo s nimi bylo jednáno jako s dezertéry a jejich majetek byl konfiskován. Vláda císaře Josefa II. (1780—1790) zavedla ve srovnání s předcházejícím právním stavem zmírnění trestů za ilegální opuštění území habsburské říše nebo jejich úplné prominutí, v prvé řadě pro kvalifikované odborníky a řemeslníky ochotné se vrátit, pro mladistvé do dvaceti let nebo pro osoby svedené a nevědomé. Nadále však bylo s největší přísností postupováno proti verbířům a iniciátorům vystěhován do zahraničí; vysoké odměny byly slibovány těm, kdo by úřadům oznámili

[1] BEČKOVÁ, M. Pobělohorský bratrský exil v Polsku. In *Exulant Jan Amos Komenský.* Sborník konference. Janské Lázně, 19.–21. září 2008. Praha: Heosforos, 2009.

verbíře nebo informace o tajném poslání majetku do ciziny. Řada speciálních opatření měla zabránit odchodu kvalifikovaných odborníků (sklářů, železářů atd.) nebo intelektuálů, na nichž měl stát zvýšený zájem.[2]

Nábožensky motivovanou emigraci v osmnáctém století směřující především do Polska a Pruska vystřídalo kolonizování vojenské hranice habsburské říše v Chorvatsku či rumunském Banátu.

Rakouský stát se však snažil podporovat vnitřní migraci a kolonizaci málo osídlených a z vojenského hlediska nedostatečně zajištěných území na jižní a jihovýchodní hranici habsburské monarchie vůči Osmanské říši. Zatímco státní úřady usazovaly na kolonizovaných územích většinou vysloužilé vojáky a válečné invalidy, bývalé trestance a pronásledované nekatolíky, byly soukromé vrchnosti náročnější a požadovaly osadníky nejen bezúhonné, nýbrž i s určitým jměním a základními hospodářskými znalostmi. Takovým způsobem se několik skupin českého obyvatelstva podílelo na přelomu 18. a 19. století na vzniku několika obcí a osad v Chorvatsku, Vojvodině a Banátu, i když český podíl na tomto podnikání byl malý například ve srovnání se Slováky. Zájem bezzemků na různých panstvích v Čechách, na Moravě a v rakouském Slezsku o vystěhování do jižních Uher daleko předstihoval možnosti úřední kolonizace.[3]

1.1.3. 19. století

Vystěhovalectví z českých zemí za hranice habsburské monarchie nabylo masové podoby od poloviny 19. století. Základní příčina spočívala v neustále se zhoršující hospodářské a sociální situaci v zemi. Rozmach vystěhovalectví pak zřejmě ovlivnilo i vyhlášení stěhovací svobody, omezené jen brannou povinností, v roce 1867.

Nejpočetnější proud vystěhovalců směřoval od poloviny 19. století do zámoří, do Spojených států amerických, kde rozvíjející se průmysl a rozloha neobdělané půdy dávaly naději na založení nové existence.

Vystěhovalci však směřovali i na východ, do carského Ruska. První skupiny vystěhovalců z Čech zamířily koncem padesátých let do oblasti Černomoří. Hromadného rozměru však nabylo vystěhovalectví na východ až v šedesátých letech 19. století, přičemž jeho hlavní vystěhovalecký proud mířil na Volyň.

Zájem o vystěhovalectví do Ruska měl řadu důvodů. Rezonoval s myšlenkou slovanské vzájemnosti i relativně příznivým posuzováním ruských poměrů v české společnosti. Vliv na změnu směru vystěhovaleckého proudu měly zřejmě i ohlasy americké občanské války, které s určitým časovým zpožděním poněkud snížily zájem o vystěhování za oceán.

Přesídlení na východ se jevilo méně riskantní než cesta do Ameriky, lákavá byla poměrně nevelká vzdálenost od domova, snadnější a méně nákladná doprava, relativní srozumitelnost jazyka i blízkost slovanské mentality.[4]

Devatenácté století tak bylo vedle USA ve znamení ruské / ukrajinské Volyně či Krymu. Zde se už tedy nejednalo o emigraci motivovanou nábožensky, ale téměř výhradně ekonomicky.

---

[2] KOŘALKA, J., KOŘALKOVÁ, K. *Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku dvacátých let 20. století.* Češi v cizině. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993.

[3] KOŘALKA, J., KOŘALKOVÁ, K. *c. d.*

[4] DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*. In: Češi v cizině, 1996, sv. 9, s. 48–66.

Ruská statistika z roku 1910 uvádí v Rusku 113 000 českých rodin.

Jedním z důvodů k odchodu z domova byla tehdy i tříletá vojenská služba v armádě, kde jsme ani nemohli používat svou řeč. Řečí obcovací, jak se to tehdy jmenovalo, byla němčina, v Uhersku maďarština. Naprostá většina Čechů v Rusku zůstávala dosud občany (poddanými) Rakouska. Zejména těch, kdož tam přibyli po roce 1900 jako sokolští cvičitelé – což v Rusku byla profese (sokolskou tělocvičnou soustavu přijaly nejen carské kadetky, ale i v USA ji používal například West Point), či jako různí řemeslníci a kvalifikovaní dělníci, kterým práce v Rusku přinášela větší krajíc, víc lidské důstojnosti a kvalitnější život než doma. Živili se zde čeští hudebníci (tatínek Jiřího Voskovce), svá zastoupení v Rusku měly i české firmy (Laurin & Klement), české pivovary zřizovaly po zemi své filiálky – tehdejší pivo se totiž nedalo delší čas skladovat, a tak byl do vzdálenějšího Ruska dovoz vyloučen.[5]

1.1.4. 20. století

Na přelomu 19. a 20. století žila (kromě USA, Ruska a dalších zemí habsburské monarchie) poměrně silná česká komunita i ve Francii.

Česká, respektive československá komunita v Paříži měla tehdy kolem 2000 duší a v celé Francii asi 8000. V Paříži samozřejmě existoval Sokol, Beseda i sociálně demokratická Rovnost. Stejně samozřejmě tam existovala i řada českých restaurací (do Paříže už se naše pivo mohlo díky železnici dostat včas). Mimopařížští Češi byli většinou dělníci, najmě zemědělští, pařížská komunita se skládala převážně z řemeslníků, velké procento bylo číšníků, ale na rozdíl od naší společnosti v Rusku k ní patřila i celá řada umělců. Z těch dodnes známých a slavných jmenujme malíře Emila Fillu, Františka Kupku, sochaře Guttfreunda, Otokara Španiela. Ten poslední pak, aniž by se tím vyhýbal službě na frontě, vytvoří většinu tak zvaných legionářských plakátů. Emil Filla se zapojil do Masarykovy zpravodajské organizace, dokonce byl v Belgii při přechodu do Holandska polapen a odsouzen k smrti, ale popravě ušel.[6]

Dvacáté století přineslo i další velké emigrační vlny. Nejprve v období hospodářské krize ve 20. a 30. letech, kdy z vlasti odešlo mnoho Čechů opět především z ekonomických důvodů – zejména do Ameriky, jak severní, tak i jižní.

Tato migrace již nebyla tak početná – zatímco v desetiletích na přelomu 19. a 20. století se z českých zemí vystěhovala asi jedna třetina přirozeného přírůstku, v letech 1920–1938 to byla přibližně jedna šestina až jedna pětina přirozeného přírůstku obyvatelstva.[7]

Reemigrace po roce 1945

Poprvé se o státem řízené reemigraci Čechů a Slováků začalo hovořit po skončení 1. světové války a vzniku Československa. Jasnější obrysy začaly reemigrační plány dostávat až v průběhu 2. světové válce v Londýně a Moskvě.

Po odsunu Němců z českého pohraničí po skončení 2. světové války se začal silně projevovat nedostatek osob v této části republiky, a proto se v dvouletém plánu počítalo s reemigranty jako novými pracovními silami a k dokončení velikého osídlovacího plánu.

[5] BENEŠ, J. *Dobrovolci* [online] Militaria – Tématický server v oboru vojenství, 2003 [cit. 14. 10. 2009]. Dostupný z: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/valky-a-valecnici//dobrovolci--2--5.html>.
[6] BENEŠ, J. *c. d.*
[7] KOŘALKA, J., KOŘALKOVÁ, K. *c. d.*

Vládním nařízením ze dne 28. května 1946 bylo uloženo ministerstvu sociální péče, aby v dohodě se zúčastněnými ministerstvy organizovalo reemigraci Čechů a Slováků usídlených v cizině. Předem plánovaná reemigrace vyžadovala v prvé řadě řádnou informační službu v cizině, odpovídající skutečným současným výdělečným možnostem, soupis krajanů v cizině a zjištění osídlovacích potřeb v Československu.

> Podle programu stanoveného v říjnu 1946 bylo přivezeno do vlasti během půl roku asi 45 000 krajanů. Od června 1946 přepravil reemigrační odbor včetně reemigrační akce volyňských Čechů i včetně prováděné repatriace 73 000 osob ve 217 vlacích, při čemž poskytoval přepravovaným stravu, lékařské ošetření, ošacení a první peněžitou výpomoc. Protože repatriační odbor přivezl při své ostatní činnosti před r. 1947 též asi 45 000 krajanů, možno dnes odhadnouti celkový počet všech krajanů, dovezených do vlasti od revoluce do dnešního dne ministerstvem sociální péče, na 90 000 osob, z toho asi 38 000 osob ze Sovětského svazu, 10 000 z Francie, 8 000 z Rakouska, 6 000 z Polska, 5 000 z Jugoslávie, 5 000 z Německa, 3 000 z Belgie, 3 000 ze zámoří, 2 000 ze Zakarpatské Ukrajiny a 400 z Rumunska.
>
> Podle zprávy reemigračního odboru ministerstva sociální péče je v zahraničí ještě mnoho krajanů, kteří by se chtěli vrátit do vlasti ihned, a to i bez nároků na majetkové odškodnění. Tak z Francie se hlásí ještě asi 1 000 krajanů, z Polska 3 000, z Jugoslávie 35–40 tisíc, ze Sovětského svazu kromě volyňských Čechů ještě asi 10 000 krajanů, z Rakouska asi 5 000, z bulharského Vojvodova usiluje o reemigraci všech tamních 600 Čechů, ze Zakarpatské Ukrajiny se přihlásilo k přesídlení 12 000 lidí zkušených v lesním a pastvinářském hospodaření. Je zajímavě, že celkem nepatrný počet krajanů ze zámoří žádá o návrat domů, zvláště ne z Jižní a Severní Ameriky. Tyto země nebyly totiž hospodářsky válkou bezprostředně postiženy, na rozdíl evropských zemí s výjimkou Švédska a Švýcar. To se pak zračí i v osudech naší emigrace v těchto zemích.
>
> Z Rumunska můžeme počítat s reemigrací 37 000 osob. Když dojde k dohodě s Jugoslávií, můžeme počítat s reemigrací 55 000 osob. Z Bulharska počítáme s reemigrací tam žijících Slováků, t. j. 1 600 osob.[8]

Reemigrace na jednu stranu splnila sen mnoha českých a slovenských krajanů o životě v zemi jejich předků. Na druhou stranu se objevily problémy, se kterými se dopředu příliš počítat nedalo. Zde je na prvním místě jmenovat únorový převrat v roce 1948, který způsobil další odchod mnoha československých občanů, včetně reemigrantů. Nezanedbatelné bylo i to, že mnozí příchozí krajané byli i po letech vnímáni svým okolím jako cizorodý prvek.

Velká emigrace nastala po roce 1948 a po sovětské intervenci v roce 1968. V těchto letech odcházeli Češi zejména z politických důvodů a směřovali do západní Evropy, USA, Kanady, Jihoafrické republiky a Austrálie.

Češi se dokázali prosadit na celém světě, a to i v exotických zemích, kde se ovšem jednalo o emigraci, která svým počtem nedosahovala velkého významu.

K odchodu Čechů za hranice dochází i v současnosti. Občany České republiky vedou ke stěhování do jiných států v naprosté většině ekonomické důvody, málokdo se však v cizině hodlá trvale usadit. Stále však přetrvávají motivace ke krátkodobé pracovní migraci. Češi dnes mají největší zájem o Německo, Velkou Británii, USA a Kanadu.

---

[8] *Zápis ze 62. schůze Ústavodárného Národního shromáždění Republiky československé ze dne 1. července 1947.* [online] Společná Česko-Slovenská digitální parlamentní knihovna. [cit. 26. 7. 2009] Dostupný z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/062schuz/s062002.htm>.

Východní Evropa

1. Rumunsko

Jakub Doležal, Jakub Hajný, Veronika Hejduková, Marek Matiášek, Iva Nádvorníková, Pavla Panská, Jana Procházková, Leona Židková

Na území dnešního Rumunska se čeští kolonisté objevili ve 20. letech 19. století, kdy připlula na vorech po Dunaji do Banátu různorodá skupina obyvatel Čech za účelem ochrany hranice jižní výspy Rakousko-Uherska. Získali sice příslib řady výhod, často však „skutek utek“. Noví osadníci založili v letech 1827–28 několik osad, ale život v drsných podmínkách banátské vysočiny nebyl jednoduchý. Ve dvacátém století zaznamenáváme tři velké reemigrační vlny rumunských Čechů – první je možné datovat po roce 1918 a vzniku Československa, druhá po druhé světové válce a třetí v 90. letech 20. století, která pokračuje dodnes.

Mateřský jazyk zde samozřejmě procházel jiným vývojem než u nás, a tak zní dnešní banátská archaická čeština velmi roztomile – obsahuje celou řadu germanismů i staročeských slov. Dochovaly se zde i lidové tradice a zvyky (písně, kroje), svátky (Vánoce, masopust, Velikonoce, pouť, posvícení), svatby se konají ve staročeském stylu. Architektura vesnic vypadá při pohledu zvenčí typicky staročesky, interiéry jsou už vybaveny spíš v rumunském vesnickém stylu. Rovněž oblékání a strava jsou více ovlivněny rumunským okolím.

Povozy s koňmi jsou dosud často využívány. Ve velké míře jsou však místním lidem k dispozici traktory a jiné moderní prostředky. K dopravě do měst, ať už za nákupy nebo za prací, se využívají téměř výhradně tranzity pro jejich kapacitní přednosti.

Z původních deseti kolonií se dodnes zachovala šestice vesnic, které emigračním (resp. reemigračním) vlnám odolaly nejvíce: Svatá Helena, nejstarší

a „nejčeštější“ vesnice Banátu, zároveň nejlépe dostupná, pokud jde o vzdálenost od důležitých rumunských komunikací (pouze pět kilometrů po nyní dokončované nové silnici). Spolu s největším Gerníkem patří mezi vesničky, kde najdete nejvíce turistů a díky tomu působí (oproti ostatním vesnicím) poměrně živým dojmem. V Gerníku mají i fungující firmu, vlastní pekárnu nebo velkou hospodu, kde noční život díky velkému množství turistů nejvíce připomene dnešní české vesnice u nás doma.

Čerstvé mléko je každodenní záležitostí. Mimo klasickou konzumaci se z něj – nejen v Gerníku – vyrábí např. vynikající domácí tvaroh nebo sýr.

Interiér Demokratického spolku Čechů a Slováků v Lubkové. Jediná budova v obci, kde by bylo možné pořádat setkání krajanů. Bohužel je v dezolátním stavu a její používání je vyloučeno. V současné době je ve vlastnictví obyvatele této obce, který se zatím marně pokouší získat prostředky pro její rozsáhlou rekonstrukci, která je k další činnosti spolku nutná. Situaci komplikuje fakt, že v současné době již není obec Liubcova obývána pouze Čechy, ale většinu obyvatel zde tvoří Rumuni a Srbové. Finanční podpora pro Čechy v Rumunsku proto směřuje do okolních vesnic.

Naopak Rovensko je sice krásná vesnička posazená v kopcích, ale z mladých lidí tady nezůstal téměř nikdo. Na Rovensku je vidět, jak to asi bude vypadat, až se podobně vylidní i zbylé české vesnice a zůstanou pouze staříci, za kterými občas přijedou vnoučata. Je zde už málo lidí (místní si myslí, že jich je tam asi 70). Jedna z krajanských vesnic, Cozla, již zcela zanikla. V této vesnici se nacházely doly, kam se sjížděli lidé z okolních vesnic. Po zavření dolů (před dvěma lety) v oblasti už nikdo nebydlí a v okolních vesnicích je kvůli zavření dolů neuvěřitelný nedostatek práce.

Mladí, pokud mohou, odjíždějí za prací do Temešváru nebo Oršavy, případně se stěhují do ČR. Ve vesnicích zůstávají hlavně staří, kteří žijí z důchodu nebo z políček, v Berzasce ještě z rybolovu. V Lubkové velice stojí o obnovu spolku (Demokratický svaz Čechů a Slováků), ale původní budova je v naprosto dezolátním stavu. Často zde slyší sliby o penězích, ve skutečnosti se ovšem stále nic neděje.

Eibentál je krásná vesnice s velkým množstvím výhledů do kraje a velice milými obyvateli, kteří žijí v naprosté symbióze se svými rumunskými sousedy, kterých je v této vesnici nejvíc. V nejbližším městě Oršavě žije 20 000 obyvatel, z nichž je asi 200 Čechů. Zde se už ve školách čeština neučí a mladá generace umí česky ještě méně. Přesto se ale stále někteří snaží o to, aby děti nezapomněly na české tradice, zvyky a jazyk. Češi se zde scházejí v katolickém kostele, který sdílejí spolu s Maďary, Němci a katolickými Rumuny. I zde se krajané potýkají s nedostatkem zaměstnání, protože továrny ve městě jsou skoro všechny zavřené. V Bígru mají sbírku tisíců pastelek, které jim už pět let posílá společnost Člověk v tísni. Před pěti lety se totiž objevilo na internetu, že mají akutní nedostatek pastelek. Místní teď nevědí, co s nimi.

Jazyk[9]

Přes stosedmdesátileté odtržení od staré vlasti si obyvatelé českých ostrůvků v jihozápadním Rumunsku podnes zachovali svůj mateřský jazyk. Základní jazykový ráz všech šesti českých vesnic a s výjimkou Klopodie i všech českých menšinových komunit v rumunském Banátě je čistě český, bez jakékoli stopy moravských nářečí.

Česká slovní zásoba Čechů v rumunském Banátě je však ve srovnání se slovní zásobou Čechů žijících v mateřských zemích nepoměrně chudší, bez české lexikální výzbroje technické, vědecké i kulturní, až na sečtělejší čtenáře v podstatě ještě předjungmannovská.

Všeobecně se zde používá celá řada archaických výrazů, ať už kdysi dávno přejatých z němčiny: *luft* (vzduch), *numero* nebo zkomoleně *lumero* (číslo), *ksicht* (obličej), *krchov* (hřbitov), *šíf* (loď), *plavajz* (tužka), *hadry* (šaty, látky), *tumlovat se* (chvátat, spěchat), *koštovat*, *šmakovat*, *vinšovat*, atd.; či archaismů čistě českých: *hory* (doly), *stolice* (židle), *duše* (osoby), *národ* (lidé), *namučit se* (nadřít se)…

[9] Podle: SVOBODA, J. *Historie – stručné dějiny krajanů v rumunském Banátu a další zajímavé informace o jejich životě* [online]. Velvyslanectví České republiky v Bukurešti, 26. 9. 2006 [cit. 6. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html>.

Obrázek 1. Hřbitov v Eibentálu.

Vesnice Eibentál se nachází v úzkém údolí a dosahuje délky 3 kilometrů. Eibentálský hřbitov leží tedy z nedostatku místa vysoko nad vesnicí. Čeští kolonisté přišli do těchto míst již v roce 1827. Od té doby počet krajanů stoupal. V roce 1934 žilo ve vesnici 600 Čechů, dnes již méně než 300.

Obrázek 2. Nedělní mše v Šumici.

Obyvatelé Šumice jsou silnými katolíky a nedělní mše je nepostradatelnou součástí týdne, přestože velebný pán dochází jen jednou za čtrnáct dní. Je to jediná chvilka, při které se vesničané nehoní za svým hospodářstvím a prací na poli.

Rovněž všeobecně dosud převládají archaismy hláskoslovné, např. v předponě vej- místo vý- (*vejchod, vejklad, vejbor, vejheň*), ou- na začátku slova proti spisovnému ú- (*ouřad, outrata, outerej*), vo- proti spisovnému o- na začátku slova (*vokres, vobec, vosum*), v souhláskových skupinách stř - se nevyslovuje počáteční s - (*tředa, třecha, třevíce, třílet, tříkat*), zvláště na začátku slova vypadává počáteční h - (*řích, řeben, loh, vizdat*). Zjednodušují se i jiné souhláskové skupiny (*křivánek, dolek, zlášní*), některá slova se v samohlásce odlišují kvantitou, která se dlouží (*póle* – pole, *dólu* – dolů, *spólu* – spolu, *na kráji* – na kraji, *tícho* – ticho, *můž* – muž, *céra* – dcera, *vjéřit* – věřit, *dlouho žíli* – dlouho žili), krátí (*muj, mužeš, meno, dešť, neni*), v jednom slově se první samohláska dlouží a druhá krátí (*zéli, péři, bóži, Jéžiš*).

Zachovávají se také archaismy tvaroslovné, mezi jiným se nerozlišuje 1. a 4. pád množného čísla mužských podstatných jmen životných v případech jako: *to je pro králíci, žerou to brouky*; 2. pád množného čísla podstatných jmen je často zakončen na -ch: *vod klukuch, bez rukavuch, sto kiluch, pár stavenich, suknich* atd.

Ale „banátská čeština“ není vůbec homogenní, což souvisí s tím, že každou z dotyčných šesti vesnic osídlovali kolonisté pocházející z několika regionů, příslušející k různým nářečním skupinám. Do mluvy se navíc v nestejné míře promítaly vlivy jazyků a jejich nářečí okolních etnických skupin (rumunštiny, srbštiny, němčiny, v omezené míře i maďarštiny) a také vliv češtiny spisovné.

Značně zjednodušeně se dá říci, že v Rovensku, Šumici i Eibentále převažuje středočeský nářeční základ, který se prolíná s nářečními znaky jihozápadočeskými, resp. západočeskými.

V Gerníku je tomu obráceně: převažuje západočeský typ, ale vyskytují se zde i nářeční prvky středočeské. Znaky západočeské převažují rovněž v Bígru, ale zde jsou obohaceny o prvky vyloženě „chodské“. Nejrozmanitější je lidová mluva ve Svaté Heleně: zde převažuje středočeský nářeční ráz, ale uplatňují se zde i nářeční prvky severovýchodočeské a jihozápadočeské.

O pronikání spisovné češtiny do tamních českých interdialektů se zasloužili jednak katoličtí faráři z Čech, kteří zde působili od poloviny 19. do počátku 20. století (na Eibentále ještě pak ve 30. letech), jednak čeští učitelé, z nichž ti první dva (Vincenc Zamouřil do Gerníku a Jindřich Schlögl do Sv. Heleny) sem přišli z Čech jako mladí dobrovolníci ještě v době „Vojenské hranice“ (r. 1857, resp. 1863) a působili zde až do své smrti (1881, resp. 1897). Od konce 20. do konce 30. let 20. století působili v těchto končinách další dva učitelé z Čech: Ladislav Šrubař ve Sv. Heleně a Vojislav Stratil na Šumici; oba sem vyslal československý stát se souhlasem rumunského ministerstva školství. Do těchto i jiných českých vesnic v Rumunsku vysílalo ministerstvo školství ČSR učitele i po 2. světové válce, a to až do roku 1957/58. Je samozřejmé, že zde působilo více vlivů – četba, poslech zahraničního vysílání Čs. rozhlasu, od 50. let oboustranné styky s příbuznými reemigranty atd.

Pod vlivem spisovné češtiny došlo ke znatelnému ústupu nejnápadnějších rysů starší obecné češtiny především na Eibentále, kde se lidová mluva už blíží dnešnímu stavu v Čechách, třebaže nadále zůstává zachovalejší. To se však týká jen starších obyvatel této vesnice, řeč eibentálské mládeže je už pod značným vlivem rumunštiny. Na rozdíl od jiných (izolovanějších) českých vesnic se

zde projevuje styk s rumunským obyvatelstvem nejen na pracovišti, tj. na šachtě v hornické kolonii Ujbányje (před uzavřením dolů), ale i v lokalitě, resp. v její části (Ujbányje), kde žije asi třetina Rumunů a kde je rovněž několik národnostně smíšených manželství. Ještě silnější je tlak školy: Eibentál je jedinou českou vesnicí, kde je (už dlouho) vyučovacím jazykem rumunština už od 1. ročníku základní školy. Jazykové působení sousedních etnických skupin neprobíhalo tedy všude rovnoměrně: nejvíce vlivů rumunských prokazuje čeština na Šumici a v řeči mládeže také na Eibentále, srbských v Gerníku a zejména ve Sv. Heleně, německých v Bígru a ještě více u nejstarší generace v Eibentálu; vliv maďarštiny je zde už mizivý. Relativně nejméně je cizími jazykovými vlivy zasaženo Rovensko.

Zatímco tzv. banatismy, tj. slova společná všem jazykům, resp. dialektům v Banátě i přilehlých oblastech, jsou v řeči podunajských Čechů dodnes živé, ať už jde o výpůjčky z němčiny, např. *hutvajd*, *hutvajda* (obecní pastvina), *šustr* (obuvník, švec), *špórovat* (šetřit), *prubovat* (zkoušet), *trunk* (lihovina), *šrek* (šikmo), *šór* (řada); či ze srbštiny, např. *kanta* (vědro, kbelík), *krčák* (hliněný džbán na vodu), *koterice* (větší nízký koš), *pázník* (hlídač), tak vlastní germanismy (kromě truhlářské, kolářské a zednické terminologie) i srbismy v poslední době znatelně ustupují, především u příslušníků nejmladší generace. Čím dál tím víc se prosazuje vliv rumunštiny, a to v její počeštělé podobě: ve slovní zásobě (hlavně termíny a slova civilizační sféry), stavbě věty (především velice frekventované a na překlad do češtiny náročné spojovací výrazy *makar* a *barem*), v slovosledu (*von má jednu mámu starou, tak sem vám ho sem myslím dala*), v zesíleném záporu (*vono nepršelo nikerak*), překladovém tvoření vět a slovních spojení (*dvacet schůzinců*, *zrní kafe*) i v tvoření kalků, tj. doslovných překladů slov a vazeb (*dej tomu voheň* = zapal to; *vono se to přetrhlo* = přerušilo, řeč je o telefonním spojení). Naproti tomu vliv jazyků nebo nářečí okolních etnik nepokazil tamní českou výslovnost. Zcela přirozená je větná intonace a vesměs správně bývá kladen slovní přízvuk (na první slabice, popř. na jednoslabičné předložce). Vliv rumunské fonetiky se projevuje jen ve výslovnosti mezinárodních slov, např. *čelofán*, *merčedes*, *tebeče*; *aldžebra*; *mekánik*.

Podle české výslovnosti si banátští Češi upravili nejen původní (nečeské) názvy všech šesti českých vesnic, ale počeštěně vyslovují i další zeměpisná jména blízkého i širokého okolí, především názvy sídel: *Oršava*, *Berzáska*, *Dubová*, *Drnková*, *Lupková*, *Svinice*, *Rešice*, *Oravice*, *Sikovice*, *Jablonice*, *Ješelnice*, *Božovice*, atd. Některým úředním názvům sídel odpovídají i dva počeštěné ekvivalenty, např. Moldova Nouă – *Nová Moldava* i *Bošňák*, Sopotu Nou – *Nový Šopot* i *Bušava*; jiné vyslovují ve zkomolené podobě: *Jeventál* nebo *Jementál* (Eibenthal), *Karanšebes* (správně Karansebeš, v rumunské ortografii Caransebes), *Tenešvár* (maďarsky Temesvár, německy Temeschwar, rumunsky Timisoara).

Až na výjimky česká jsou jména rodná a jejich domácké podoby (Venca, Lojza, Franta, Tonda i Toník; Johan, Jenda, Jeník; Nána, Nanynka, Anka, Anička; Máňa, Mařenka, Marjánka, Maruška; Lída i Liduna, Káča, Johana, Lojzka, Bětka, Amálka, Verunka), jména „ulic“ těchto vesnic (např. Na Hřebeně, U Pramene, U Potoučka, U Krchova v Gerníku; Pod Vápenkou, Ve Studničkách, Husí rynk, Spáleniště ve Sv. Heleně) i jména pomístní neboli

toponymika (názvy polních tratí, polí, lesů, luk, jeskyní, skal atd.); mnohé z nich jsou názvy oficiálními a najdeme je i v rumunských mapách katastrálních i turistických, přepsaná ovšem už rumunskou ortografií, např. jeskyně (pestera) U Lomu, Filipovo Dira, Potoc, Ieskinia apod. V některých zeměpisných jménech katastrů českých vesnic se však projevuje nejen vliv rumunštiny a srbštiny, ale ještě i turečtiny (potok Alibeg, vrch Megeleš).

Od lidové mluvy obyvatel šesti českých vesnic se podstatněji neliší jazykový projev příslušníků českých komunit, žijících menšinově v okolních městech a vesnicích, ale jazykové interference rumunštiny (v případě Zlatice srbštiny) se zde pochopitelně projevují daleko výrazněji. U většiny z těch, kteří se v těchto sídlech již narodili, jako např. u většiny oršavských Čechů, je však primárním jazykem již rumunština.

Jiná je jazyková soustava češtiny v Klopodii a Velkém Peregu. Vzhledem k daleko pozdější kolonizaci (až v 1. polovině 60. let 19. století) už není tak zasažena hláskoslovnými, tvaroslovnými a lexikálními archaismy. Lidová mluva Čechů ve Velkém Peregu se tak už blíží stavu současné obecné češtiny, v Klopodii pak nářečím moravskoslovenským (východomoravským), což souvisí s tím, že předci klopodských Čechů přišli do těchto končin z jihovýchodní Moravy, hlavně z Hodonínska. Ale zase v porovnání s mluvou podunajských Čechů bychom ve slovníku Čechů v Klopodii a Velkém Peregu našli daleko více jazykových výpůjček z maďarštiny a němčiny.

V porovnání s mluvou krajanských Čechů např. z Volyně nebo z jiných míst Ukrajiny, jakož i velké většiny Čechů již narozených v USA, je „banátská čeština“ nejenom starobylejší, ale stále ještě zachovalejší a přes všechny výše uvedené příklady méně porušena interferencemi oficiálního (státního) jazyka. Návštěvník z České republiky i odjinud se zde česky domluví bez větších problémů, i když v některých případech může být uveden do značných rozpaků. Na základě vlastních zkušeností uvedu na závěr této části několik jazykových perliček:

Cucák nebo *cucáček* je dudlík, *cíci* jsou ženská prsa.

Průjem je stále jen a jen *sračka*.

Hospodyně nabízí turistovi, myjícímu se ve světnici, ručník se slovy: *Vem si pak tuten hadr a utři si ten ksicht.*

Hospodyně se ptá seriózně vyhlížející manželské dvojice ve středních letech: *A kolik vy máte doma harantůch?*

Babička radí mladíkovi z Čech, jak se v Oršavě dostat k vlaku: *Gára* (nádraží) *je hned naproti portu* (přístavu), *jak sou ty šífy, tam už, strejčku, uvidíte ty šíny* (koleje), *na gáře si koupíte bilet a cukem* (vlakem) *pojedete až do Tenešváru. A dyby ten cuk dlouho nejel, tak to můžete zkusit na okáziji* (autostopem).

Lidé jsou ve všech vesnicích přátelští a většinou rozhovor začnou sami, hlavně ti starší. Někteří krajané ovšem špatně nesou, že se na ně jezdí čeští turisté dívat jako na exponát v ZOO. Ve více navštěvovaných vesnicích se už ani k fotografování nestaví tak nadšeně. Případnou návštěvu Banátu neodkládejte – velký zájem turistů v některých vesnicích život místních docela mění.

Spolková činnost

V Rumunsku působí Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku (DSSČR).

Svaz vznikl roku 1990 s cílem zastupovat českou a slovenskou menšinu. Dne 28. dubna 2007 byl spolku přiznán statut neziskové organizace, přičemž jako základní náplň spolku se udává ochrana základních lidských práv české a slovenské menšiny. Mezi přirozené cíle patří také snaha o uchování menšinových národních identit a jejich kulturních hodnot. Propojení menšin a rumunské vlády zajišťuje zástupce DSSČR v rumunském parlamentu.

Financování aktivit je zajištěno ze státního rozpočtu Rumunska, z peněžních darů České a Slovenské republiky a v neposlední řadě také z členských poplatků svazu. Některé z rozvojových aktivit spolku jsou v současné době hrazeny i z fondů Evropské unie.

Plošně je svaz zastupován místními pobočkami v českých vesnicích. Všechny tyto pobočky spadají pod filiálku jihobanátské oblasti v Nové Moldavě.

Mezi další spolky můžeme zařadit i Fórum Čechů v Banátu a České rozhlasové vysílání Rádia Temešvár, které pravidelně jednu hodinu týdně (v neděli odpoledne) vysílá.

Místa s českým osídlením v Rumunsku

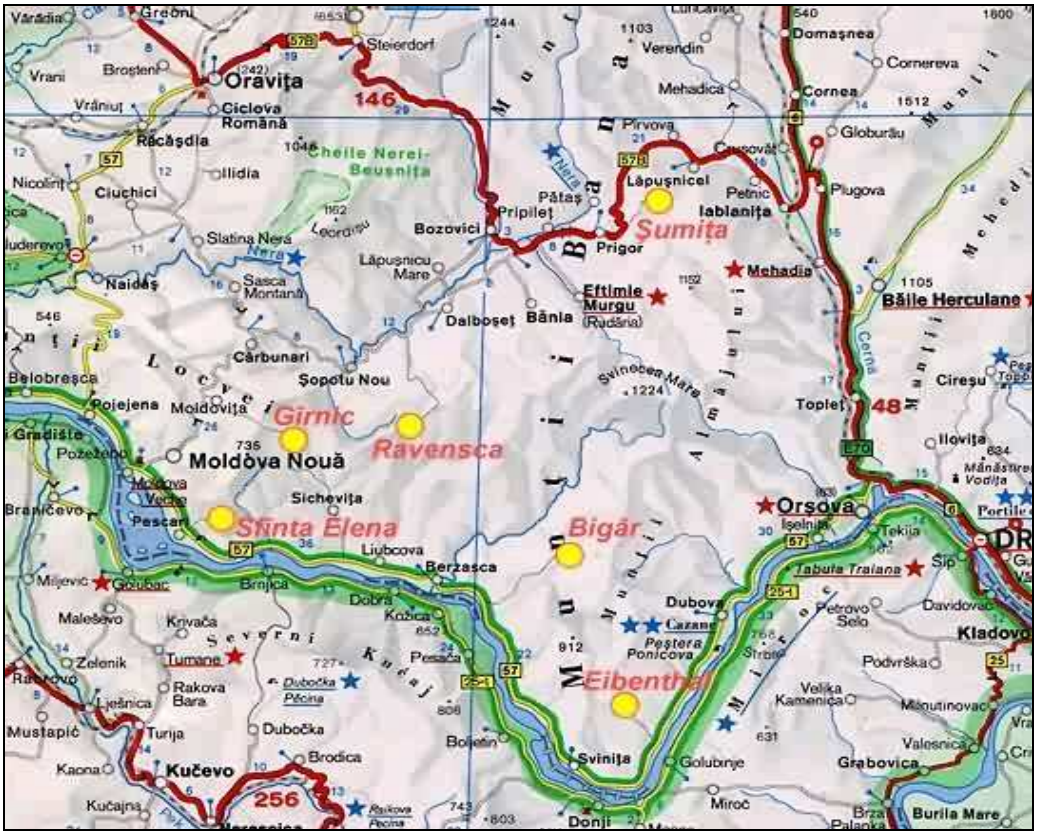

Obrázek 3. Mapa – české vesnice v Banátu.

Tabulka 1. Počty Čechů v jednotlivých obcích v Rumunsku.

Zdroj: *Structura Etno-demografică a României* [online] Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, © 2002 [cit. 15. 2. 2008] Dostupný z: <http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=0&judet_id=1909&localitate_id=0>.

Poznámka k číselným údajům: Statistický úřad zveřejňuje údaje pouze za celé střediskové obce (včetně spádových obcí), proto jsou údaje o počtu Čechů v jednotlivých vesnicích jen orientační (pokud jsou vůbec k dispozici).

Oblast: Jihozápad			
Okres: Mehedinți			
		Počet Čechů	% obyvatel
Středisková obec	Vesnice		
Dubova / Dunatölgyes:		440	40,70 %
	Eibenthal / Eibentál	308	
Eşelnița		71	2,31 %
Orşova / Oršava		241	1,85 %
Oblast: Západ			
Okres: Caraş-Severin			
Moldova Nouă/Nová Moldava/ Újmoldova, / Neumoldowa / Nová Moldava		146	1,04 %
Berzasca / Berszászka / Bersaska / Berzáska		445 cca 150	14,24 %
	Bigăr / Bígr	cca 200	80 %
	Liubcova / Lubková	cca 120	
Bozovici / Bozovics / Bosowitsch		54	1,63 %
Caransebes / Karansebeš		103	0,36 %
Coronini / Lászlóvára / Koronini		514	27,38 %
	Sfânta Elena / Svatá Helena		
Gârnic / Szörénybúzás / Weitzenried / Gerník		513	33,47 %
Lăpuşnicel / Kislaposnok / Lapuschnitschel		142	10,75 %
	Şumița / Šumice	140	
Şopotu Nou / Újsopot / Neuschopot		159	10,92 %
	Ravensca / Rovensko	120	
	Reşița / Rešice		
Sokol / Socol / Nérasolymos / Sakalowatz		106	4,60 %
	Zlatița / Zlatice		

Okres: Arad			
Peregu Mare / Németpereg / Deutschpereg		69 (329 Slováků)	3,83 %
Okres: Timiş			
Timişoara / Temešvár		171	0,05 %

Pro srovnání jsou zde údaje o počtu Čechů z roku 1991:

Místo	**počet obyvatel**	**z toho Čechů**	**%**
Původní české osady			
Gerník	910	900	99
Svatá Helena	800	790	99
Eibentál + Baia Noua	600	500	83
Bígr	360	350	97
Rovensko	235	230	98
Šumice	205	200	97
Celkem	3 110	2 970	95
Další sídla s větším počtem Čechů			
Orşova (Oršava)	20 000	650	3
Moldova Nouă (Bošňák)	18 000	400	2
Anina	14 000	400	3
Timişoara (Temešvár)	400 000	300	<1
Berzasca (Berzáska)	3 580	180	5
Zlatiţa (Zlatice)	500	100	20
Reşiţa (Rešice)	120 000	100	<1
Bozovici (Božovice)	4 000	90	2

Tabulka 2. Počty Čechů v rumunském Banátu (1991).

Zdroj: *České obce v Banátu*. [online] Sdružení Čechů z banátských Karpat [cit. 12. 12. 2001]. Dostupný z: <http://scbk.hyperlink.cz/obce.htm>.

1.1. Eibentál

1.1.1. Historie obce

V roce 1718 byla po rakousko-turecké válce přidělena oblast Banátu rakouské monarchii, později za Rakouska-Uherska se dostala pod správu Uher. Protože to byla hraniční provincie, kterou bylo v případě nebezpečí třeba bránit, byla masivně kolonizována. Samotný Eibentál se několikrát stěhoval, první vesnice se rozkládala na kopci mnohem výše než dnes – vesnice se postupně přesunula až do údolí Tisovice poté, co došly zásoby podzemní vody.

1.1.2. Historie českého osídlení

Eibentál (rumunsky Eibenthal, maďarsky Tisafa, někdy se česky též označuje jako Jeventál) se nachází ve výšce 400 m n. m. a je součástí střediskové obce Dubova / Dunatölgyes.

Vesnici založili čeští osadníci z Plzeňska, Klatovska, Čáslavska a Berounska v takzvané druhé vlně kolonizace v letech 1826–1827 (v první vlně na začátku 19. století vznikla např. vesnice Svatá Alžběta).

Krajané doma prodali své veškeré statky a vydali se na strastiplnou cestu z Vídně po Dunaji až ke Staré Moldavě (Moldova Veche). Odtud byli povozy přepravováni až na místo určení. Život prvních kolonistů byl ve znamení změny životního stylu a způsobu života, jenž byl ponejvíce ovlivněn přírodními a klimatickými podmínkami horské oblasti, která se svým charakterem zcela lišila od krajiny, ze které kolonisté přišli. Neproniknutelné lesy s divokou zvěří, půda, která čekala teprve na vymýcení, nutnost naprosté soběstačnosti. To vše vedlo k tomu, že někteří utíkali do nížin Dunaje, popřípadě na jeho druhý břeh – do Srbska, kde dodnes žijí jejich potomci v osadách České Selo, Kruščice či ve městě Bela Crkva.[10]

Obrázek 4. Eibentál.

Od přesídlení si krajané slibovali zlepšení svých životních podmínek, protože jim byly nabídnuty skvělé výhody: 10 let osvobození od služby v zemské obraně, 10 let daňových prázdnin a k tomu navíc zdarma obilí, dříví na stavbu domků a každé rodině 12 jiter půdy (1 jitro=5754,462 m², rodina tedy získala necelých 7 ha).

[10] Srv. PAVLÁSEK, M. *Úpadek tradice a změny v životě obyvatel Svaté Heleny* [online] Masarykova univerzita [cit. 19. 6. 2009] Dostupný z: <http://is.muni.cz/th/110312/ff_b/bakalarka.txt>.

Mnohé z těchto slibů ovšem nebyly dodrženy, většina slibované obdělávatelné půdy byla například ještě zalesněná. Protože však přistěhovalci neměli finance na cestu zpátky, museli se s novou situací vyrovnat, postavit nové domy, vykácet lesy a přeměnit je v pastviny a pole.

Ještě v roce 1934 zde žilo 600 obyvatel, dnes již jen okolo 300 a další odcházejí za prací do měst, do ČR a do dalších zemí.[11]

1.1.3. Specifika obce

Při příjezdu přivítá návštěvníky (po vystoupání od Dunaje po šestikilometrové kamenité cestě) nápis „Eibenthal – Tisové údolí". Zde na hřebeni „U křížku", začíná asfaltová cesta, která se proplétá celou vesnicí až k Baia Nouă (česky *Nové doly*, ale nejčastěji se používá maďarský název *Ujbánie*)[12], která na Eibentál přirozeně navazuje.

Od Dunaje sem vedou dvě cesty, ale autem je sjízdná jen jedna. Od křížku je už vidět část vesničky a po levé straně na jiném kopci je situován místní hřbitov. Do vesnice je potřeba po překonání hřebene sestoupat zase trochu níže.

> První zajímavostí je hospoda a obchůdek Český krajánek. Od něj se dá odbočit doleva po proudu říčky Tisovice a ke hřbitovu nebo pokračovat dále po cestě. Po pár krocích je po levé straně další hospoda („U Samanty") a po pravé straně stojí dvě dvoupatrové budovy – kamín (kulturní dům) a základní škola. Nedaleko od školy se nachází kostel sv. Jana Nepomuckého a s ním sousedící fara. Po dalších několika krocích je bývalá budova Demokratického svazu Slováků a Čechů v Rumunsku, ve které je také pošta, stanice zdravotní sestry a doktorky (dojíždí sem jednou týdně). Cesta do Baia Nouă trvá pěšky od kostela do centra 30 až 45 minut. V hospůdce naproti kulturnímu domu je venkovní posezení a teta hospodská zde má italský zmrzlinový stroj z 60. let, na kterém z domácího mléka vyrábí zmrzlinu.

Nejbližší velké město Oršava je vzdálené asi 38 km. Od dunajské přehrady Železná vrata je Eibentál vzdálený asi 6 km.

Eibentál nabízí nádhernou přírodu – ideálním výletem je procházka do nedaleké hornické vesnice Bígr.[13]

Eibentál byl tradičně hornickou vesnicí, kde se až do roku 2006 těžil antracit v dolech na Baia Nouă, v němž pracovali skoro všichni dospělí obyvatelé obce. Po havárii v srpnu 2006, kdy zde po sesuvu půdy v šachtě zahynuli dva horníci, byl však důl uzavřen a dnes je v místě většina lidí bez práce.

> Dostupnost pracovních míst je zde nyní velmi malá. Otcové od rodin, mladí lidé, někdy i celé rodiny odcházejí za prací převážně do Čech. Pole se už moc neobdělávají, lidé si pěstují u svých domů kukuřici, rajčata, víno, ze kterých umí udělat nespočet výborných pokrmů. Oblíbená je zde i vypálená kořalka. Třikrát týdně jezdí do vesnice automobil s chlebem. Bez vozu je to složitější, ale sousedé si rádi vypomohou. Mnoho lidí žije v České republice, ale své příbuzné jednou až dvakrát ročně navštěvují.

---

[11] *Eibenthal: historie* [online] Eibenthal.eu [cit. 24. 7. 2009] Dostupný z: <http://eibenthal.eu/#historie>.

[12] *Eibenthal: zajímavosti* [online] Eibenthal.eu [cit. 24. 7. 2009] Dostupný z: <http://eibenthal.eu/#zajimavosti>.

[13] Srv. *Dovolená v Rumunsku* [online] dovolenarumunsko.cz [cit. 12. 12. 2008] Dostupný z: <http://dovolenarumunsko.cz>.

1.1.4. Statistické údaje o počtech krajanů

Nyní žije v Eibentálu zhruba 350 lidí, z nichž jsou dvě třetiny Češi[14].

Rok	Počet českých obyvatel
1945	590
1977	404
1992	375
2002	308

Tabulka 3. Počet Čechů v Eibentálu (1945–2002).
Zdroj: Judetul Mehedinti, Dubova. (cit. 30. 1. 2008)

Lidé žijící v Eibentálu jsou na své češství velmi hrdí. Český jazyk je zde na poměrně dobré úrovni a ve většině rodin je stále mateřským jazykem, i když do něj pronikly mnohé rumunismy.

Staří lidé hovoří česky stejně dobře jako lidé v Čechách, mladí lidé už používají častěji rumunštinu, ale česky rozumí i hovoří na dobré úrovni. U některých lidí převládají hláskové archaismy (například ve slovech *vejbor*, *outrata* atd.). Děti vyrůstají v bilingvním prostředí, což je pro děti značnou výhodou.

1.1.5. Spolková činnost

Mezi světovými válkami u českých komunit v jižním Banátu fungoval čtenářský spolek se slušně vybavenou obecní knihovnou pouze v Eibentálu.[15] Spolková činnost v současnosti ve vesnici není vidět – údajně jsou zde snahy o spolkovou činnost, ale to je vše, co je možné se dozvědět.

1.1.6. Náboženství

Eibentál (společně s dalšími českými vesnicemi Bígrem, Berzáskou, Svatou Helenou, Rovenskem) patří pod temešvárskou diecézi.

V obci jednoznačně převládá římskokatolické náboženství. Místní lidé jsou velmi zbožní – není zde snad žádná krajanská rodina, ze které by alespoň jeden člen nedocházel do místního kostela. V okolí můžeme nalézt mnoho pomníčků a svatých míst, u kterých se vždy kolemjdoucí pobožní lidé pokřižují. Náboženství zde velmi upevňuje vztahy mezi lidmi.

V roce 1912 zde byl vystavěn římskokatolický kostel, který je zasvěcen sv. Janu Nepomuckému. Momentálně zde působí farář Václav Mašek, který je pro místní velkou autoritou.

> Arciděkan Václav Mašek se narodil 29. dubna 1941, jako jeden ze sedmi sourozenců, v rumunské části Banátu, ve vesnici Gerník. Předchůdci Václava Maška pocházeli ze Žihlice u Plzně v západních Čechách. Již za středoškolských studií se rozhodl stát se knězem. Vstoupil do katolického semináře a v roce 1970 byl vysvěcen.
>
> V roce 1990 Václav Mašek spoluzakládal Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku se sídlem v Nadlabu a zároveň se stal členem Sboru konzultantů předsedy Československého ústavu zahraničního v Praze. Václav Mašek během totality v Rumunsku udržoval nejen náboženskou, ale i národní, kulturní a jazykovou identitu mezi Čechy.

[14] E-mailové sdělení od paní Nedbalové, české učitelky v Eibentálu.
[15] Srv. *Banát* [online] List pro přátele krajanů v Rumunsku v České republice. Sdružení Banát, 1999 [cit. 9. 9. 2009] Dostupný z: <http://listbanat.cz/publikace.html>.

Po pádu komunistického režimu nadále setrval u české krajanské komunity a ve své práci pokračuje. Od roku 2001 žije a působí na faře v Eibentálu. Václav Mašek byl poctěn Cenou Jana Masaryka Gratias agit za rok 2002.[16]

Náboženské svátky určují rytmus během celého roku. Pravidelně se zachovávají doby návštěvy kostela, dodržování postů, ale také oslav, bálů a společných veselic – i když těch už není tolik jako dříve.

Katolickou tradici českých krajanů respektuje i rumunské vedení místní školy a na Vánoce nebo Velikonoce mají děti volno (Rumuni slaví tyto svátky podle pravoslavného kalendáře).

Vesnické společenství se pravidelným setkáváním s duchovní náplní stmeluje, a také se snáze překonává smutek z odloučení a ze změn, které po odchodu jejich sousedů a blízkých nastaly.

Obrázek 5. Kostel v Eibentálu.

1.1.7. Školství

V Eibentálu se narozdíl od ostatních českých škol v Banátu vyučuje rumunsky už od 1. třídy. Češtinu mají všechny děti třikrát týdně v kolonce „mateřský jazyk“. Do 4. třídy je čeština povinná i pro Rumuny, od 5. třídy dobrovolná. Výuku českého jazyka zde každoročně zajišťuje český učitel, jehož sem vysílá Dům zahraničních služeb ČR. Na eibentálské škole je v současné době (2008/2009) 27 dětí od první do osmé třídy a 3 ve školce. Na škole v Baia Nouă (pouze školka a 1. stupeň), která pod eibentálskou školu patří, je dalších 6 dětí od 1. do 4. třídy a 10 ve školce. Celkový stav je tedy 46 žáků a předškoláků. Působí zde 10 učitelů (včetně 2 na Baia Nouă). Ředitelem školy je pan Tiberiu Vasilcan.

I když je počtem žáků i učitelů momentálně největší z českých škol v Banátu, samostatně existovat může jen díky výjimce v zákoně, která zaručuje školám ve vesnicích s národnostními menšinami mírnější podmínky. Děti od 1. do 4. ročníku jsou spojeny do jedné třídy, a ve dvou dvoutřídkách jsou spolu děti z 5. a 7. ročníku, a děti z 6. a 8 ročníku.

Budova školy je i díky finančnímu přispění České republiky nově opravená a zvětšená o jedno patro. Do školy je od prosince roku 2007 zavedena voda, instalovány splachovací toalety, sprchy, pracuje se na tělocvičně, kde mají děti prozatím k dispozici ping-pongový stůl a čeká se ještě na položení podlahy.

[16] *Vlast a cizina č. 1/2003* [online] České listy. Časopis pro krajany, 2003 [cit. 15. 9. 2009] Dostupný z:< http://ceskelisty.czechian.net/2003/vlci0301.htm>.

Škola v Baia Nouă byla na podzim 2008 rekonstruována, DZS MŠMT zapůjčil škole počítač se scannerem a tiskárnou.[17]

Eibentál zanechává v člověku příjemné vzpomínky, jak svou obyčejnou krásou, tak i díky lidem, kteří zde žijí poklidným životem a veselí se z každé maličkosti. Peněz také není nazbyt, ale oproti tomu mají něco, co mnohým z nás chybí – jsou velice pohostinní a upřímní. Lidé, kteří neodešli za prací do Čech a zůstali zde, se snaží shánět práci, kde se dá.

Místní desetiletý chlapec na otázku, jestli by se chtěl třeba přestěhovat někam jinam, do města nebo i do České republiky, odpověděl okamžitě a bez váhání „Ne, mě se tady líbí“. Popravdě řečeno, místní příroda dokáže skutečně očarovat, a tak nějak se mu ani divit nelze.

Lidé v dnešní době začínají tyto místa stále a stále vyhledávat, a tak se možná dočkáme toho, že v nejbližších letech bude tato vesnička ještě více navštěvovaná, než je tomu doposud. Otázkou ovšem zůstává, nakolik turistický ruch vesnici promění.

1.2. Oršava

1.2.1. Historie obce

Oršava (rumunsky Orşova), je přístavní město na Dunaji v jihozápadní části Rumunska. Město vzniklo na místě bývalého římského opevnění – dodnes je v okolí Oršavy z tohoto období velké množství památek.

První písemné zmínky o Oršavě se datují z roku 1150, kdy byla známá pod názvem Urosoua. Oršava bylo dlouho součástí maďarského království, poté ji dobyli Turkové a pak se nadlouho stala součástí rakouské monarchie. Pro svou strategickou polohu byla Oršava důležitým městem na vojenské hranici.

Většina dnešních Čechů pochází ale z českých vesnic a do Oršavy se přestěhovali.

V roce 1971 se naplánovalo zvýšení toku Dunaje. Za tímto účelem bylo „dolní město“ zatopeno. Obyvatelé, žijící na území dolního města, se přestěhovali výše a při té příležitosti se Oršava rozrostla o přilehlé vesnice. Rumunsko využilo silného proudu Dunaje a postavilo zde největší vodní elektrárnu na Dunaji. Jmenuje se Železná vrata (Porțile de Fier) a stojí na rumunsko-srbské hranici.

1.2.2. Historie českého osídlení

Oršava prvotním cílem Čechů nebyla. Do města (dříve spíše německého) se začali postupně Češi stěhovat z českých vesnic v horách. Od té doby se měnila i podoba města. Převážně německé město se začalo stávat více a více rumunským. Příchod krajanů do Oršavy nebyl tedy nijak náhlý.

Větší počet Čechů do Oršavy dorazil pouze po druhé světové válce. Tentokrát jim žádné výhody nikdo nesliboval – jednalo se pouze o klasickou migraci do měst, kterou známe dobře i z naší země. Ve městech je narozdíl od vesnic

[17] *Eibenthal* [online] Eibenthal.eu [cit. 24. 7. 2009] Dostupný z: <http://eibenthal.eu/E_skola.html>.

vyšší možnost najít si práci, kvalitnější systém vzdělávání pro děti, dostupnost zdravotnické péče a mnohé další sporné i nesporné výhody.

Toto město tedy poskytovalo krajanům to, co vesnice nemohly. V Oršavě jsou zastoupeni obyvatelé ze všech banátských vesnic. Nejvíce Čechů je z vesnice Eibentál, která je vzdálená od Oršavy pouze 40 km. Pro obyvatele Eibentálu je to zároveň nejbližší město.

Češi se do města nestěhovali na určité místo. Jak postupně přicházeli, stavěli si domy na kraji Oršavy, která se postupně rozrůstala. Proto tedy žijí roztroušeně po celé Oršavě. Vyskytují se výjimky, například v jedné ulici bydlí asi pět eibentálských rodin, ale to je spíše ojedinělé. A také po zatopení části města se musela velká část obyvatel přestěhovat.

Dnes počet krajanů v Oršavě velice rychle ubývá. Asimilují se a mladí odcházejí na studia do větších měst, ze kterých se už nevrací.

1.2.3. Specifika obce

Oršava je velice důležitý přístav na Dunaji. Loděnice zde byly postaveny již koncem 19. století v návaznosti na stavbu železnice. V odlehlé části Oršavy je překladiště, které se využívá pro kombinaci vodní a železniční dopravy. Velice důležitá je také již zmiňovaná vodní elektrárna Železná vrata.

Čeští krajané v Oršavě se od typických obyvatel Banátu z vesnic dost liší. Tím že odešli ze svých vesniček do města, nutně změnili celý způsob života. Místo práce na poli chodí do práce. Získali nové možnosti, ale ztratili soudržnost a z velké části i své zvyky a tradice. Jediné, co je spojuje, je jejich náboženství. V rumunském pravoslavném městě se scházejí každou neděli v jediném katolickém kostele. Po mši si chvíli povídají a pak se opět rozejdou.

Pracovních příležitostí zde není mnoho. Oršava byla typickým průmyslovým městem. Po revoluci v roce 1989 ale došlo k uzavření většiny továren – tyto budovy jsou dosud prázdné a chátrají.

1.2.4. Statistické údaje o počtech krajanů

Češi se do Oršavy začali stěhovat už během první fáze osidlování Banátu, tedy již v první polovině 19. století. První sčítání obyvatel v Oršavě proběhlo v roce 1910. Tehdy se jednalo o převážně německou vesnici – statut města získala Oršava až v roce 1923.

V roce 1910 žilo v Oršavě 2015 Němců, kteří tvořili 35 % obyvatelstva. To bylo dáno především tím, že Oršava byla po dlouhá staletí důležitá vojenská pevnost na Dunaji a vysoké vojenské funkce v té době vykonávali převážně Němci. Češi, co se týče počtu obyvatel, byli na pátém místě (za Němci, Maďary, Rumuny a Srby) s 223 obyvateli.

Nejvíce Čechů bylo v Oršavě po druhé světové válce. Většinou pocházeli z vesnic a šli do města za prací nebo vzděláním. Tehdy jich tu bylo okolo 400 až 450.

Dnes žije v Oršavě 13 000 obyvatel, z toho drtivá většina Rumunů. I když se procentuální zastoupení jednotlivých národností během století povážlivě změnilo, minority zůstaly naprosto stejné – nejpočetnějšími jsou dnes Češi, Němci, Srbové a Maďaři.

Čechů v Oršavě ale postupně ubývá – odchází zase do větších měst jako Temešvár, Arad, nebo přímo do Bukurešti.

Při posledním sčítání obyvatel v roce 2001 bylo v Oršavě 241 Čechů a dnes už je jich okolo 200, z nichž ale ne všichni mluví plynně česky. Ti, kteří ještě čtou české knížky, by se dali spočítat na prstech.

Děti studují ve velkých městech, zvyknou si na ně a vracet se do Oršavy se jim už nechce. Je to pro ně málo lákavé a i pracovních příležitostí je ve větších městech více, nemluvě o dalších lákadlech.

Nejlepší vztahy mají Češi s Maďary a Němci, se kterými je pojí stejné náboženství – jsou to římští katolíci na rozdíl od pravoslavných Rumunů. I když spolu katolíci s pravoslavnými nevedou žádné náboženské války, jistá diskriminace se tu vyskytuje. Rumuni podvědomě českou minoritu nepovažují za plnoprávné rumunské občany. Nejedná se přímo o diskriminaci, či nějaké výrazné znevýhodňování, ale stoprocentní rovnost příležitostí to také není. Na druhou stranu mají ale Češi velice dobrou pověst co se týče plnění závazků a slibů. Když se to tedy vezme souhrnně, česká menšina si v Oršavě nevede nijak špatně. Přesto se ale Češi v Oršavě postupně stále více asimilují. Rodiče pochopitelně chtějí, aby jejich děti měly stejné šance jako jejich rumunští vrstevníci, nechtějí dávat prostor pro jakékoliv možnou diskriminaci. Česky se tedy malé děti skoro už neučí – není zájem a radši se učí jiné jazyky, které se jim více hodí.

Češi jsou ale stále na své češství hrdí. Prohlašují, že Češi mají v Rumunsku velmi dobrou pověst. Když bylo potřeba něco vykonat, bylo na Čechy spolehnutí, jako na nikoho jiného. Každý z krajanů alespoň jednou navštívil, nebo touží navštívit Českou republiku.

1.2.5. Spolková činnost

V Oršavě existují dva spolky. První, známější, patří pod Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku (DSSČR). Ten byl založen po pádu komunismu v roce 1990. I přes to, že nemají žádný kulturní dům, organizovali Češi jednou ročně bál. V posledních letech se ale od bálu upouští. Již 5 let nedostali žádný příspěvek od státu, ani od České republiky. Činnost spolku je tedy závislá převážně na dobré vůli jeho funkcionářů a členů.

Druhý spolek vznikl v roce 2001 odtrhnutím od Demokratického svazu Slováků a Čechů v Rumunsku. Nelíbil se jim způsob, jakým spolek fungoval. Tento spolek má pouze 54 členů. Nikdy nedostali příspěvek od české vlády. Párkrát dostali peníze od rumunské vlády, ale tomu muselo předcházet dlouhé a složité papírování, na které nemají čas. Fungují tedy jen z členských příspěvků, které nejčastěji používají na drobné dárky pro děti. Například když se naučí českou písničku, říkanku. Tento spolek vznikl hlavně proto, aby uchoval zbytky českých tradic a folklóru. Na ušití krojů prý ale není dostatek peněz. Stejně se ale nemohou rozhodnout jaký kroj zvolit, protože v Oršavě nejsou Češi jen z jednoho regionu. Přišli sem ze všech českých vesnic a jejich vzdálení příbuzní žijí po celé ČR. Slaví tedy některé české svátky, hlavně Velikonoce, barborky, májku… Problém je ale malý zájem ze strany dětí.

1.2.6. Náboženství

Krajané v Oršavě jsou římští katolíci, čímž se od pravoslavného rumunského obyvatelstva značně odlišují. Je to jeden z rozdílů, který si krajané dodnes zachovali a stále ho dodržují.

Obrázek 6. Kostel v Oršavě.

Obrázek 7. Interiér kostela v Oršavě.

Katolickou víru u krajanů v Oršavě je možné označit za poslední pilíř opravdové české národnosti, na kterém lpí mnohem víc než na jazyku a zvycích. Pro krajany v Oršavě je naprosto přirozené, že oni i jejich děti jsou katolíci, což je ve městě, kde si Češi i Češky volí převážně rumunské partnery, docela pozoruhodné.

Náboženství oršavských Čechů je vlastně jedním z jejich nejsilnějších důvodů proč se scházejí – při návštěvě kostela. Vždy po skončení mše se sejdou Češi před kostelem, baví se spolu a sdělují si navzájem, co je nového. Často to bývá jejich jediné setkání za celý týden. Jejich víra je jediná věc, kterou za celou dobu, kdy žijí po boku rumunské majority, nezměnili.

Rozdíl v náboženském vyznání české minority a rumunské majority ale nijak nepřekáží, příslušníci obou náboženství se navzájem tolerují.

Kostely jsou ve městě čtyři, z toho tři pravoslavné. Je to dáno tím, jak se Oršava rozšiřovala, tak přibírala okolní vesnice.

Jediný římskokatolický kostel v Oršavě založili sami farníci a jedná se o velice originální stavbu. Kostel je pojat jako symbol. Zvonice vedle kostela je ve tvaru ruky natažené k nebi a kostel sám má tvar sepnutých rukou při modlení. Poslední symbol je vidět svrchu. Tímto symbolem je kříž.

Stavba kostela probíhala v období mezi 1972–1974 pod vedením architekta Hanse Hackelmanna. Na stavbě se převážně podílela německá minorita, zúčastnili se ale i Češi a Maďaři. V tomto kostele probíhá každý týden mše ve čtyřech jazycích – češtině, němčině, maďarštině a rumunštině. Jednou za tři týdny převažuje jazyk vždy jedné menšiny.

1.2.7. Školství

Dnes se v Oršavě již čeština nevyučuje, protože v rámci normální výuky na rumunských školách na ní krajané nemají nárok. O postavení české školy není skoro žádný zájem. Jednou byl pokus zorganizovat výuku češtiny pro případné zájemce, ale zapsalo se asi 5 dětí, které po pár hodinách přestaly chodit. Část Čechů si ani nepřeje učit své děti česky – získali by přízvuk ve své rumunštině a děti i okolí by je nemuselo dobře přijmout.

Oršava nepatří mezi známá krajanská místa v Banátu. Nejde ji k nim ani skoro přirovnávat. Na první, možná že i na druhý, pohled by si nikdo neřekl, že zde žijí Češi. Jediná známka toho, že ještě přeci v Oršavě žijí, je katolický kostel, ale ani ten není ryze český, protože patří ještě Němcům a Maďarům.

Protože Češi přicházeli do Oršavy z přelidněných českých vesnic hledat práci a lehčí život, byli ochotni obětovat svůj starý styl života na vesnici. To znamenalo, že byli také připraveni zapomenout na část svého češství, na tradice a zvyky. Nestalo se to hned, ale generaci za generací se český duch z Oršavy vytrácel. Ubývající počet obyvatel hlásících se k české menšině není dán tím, že by se tolik Čechů z Oršavy stěhovalo, pouze se ke své národnosti už nehlásí. Dnes nejmladší generace, až na výjimky, česky už mluvit ani nebude.

Mnozí se ale dosud snaží češtinu udržet, organizují setkání, předvádí dětem tradiční české svátky. Těch, kteří na své kořeny zapomínají, je ale přece jen více.

1.3. Berzáska

1.3.1. Historie obce a českého osídlení

Vesnice Berzáska (rumunsky Berzasca) byla založena roku 1692, tedy téměř dvě století před příchodem prvních Čechů. Obec se vyvíjela pozvolna stejně jako okolní vznikající vsi, kdy se z hustě zalesněné oblasti postupně stával kraj spíše zemědělský.

Berzáska začala být osidlována českými kolonisty až po roce 1873, kteří se sem začali stěhovat z původních šesti ryze českých vesnic. Někteří se stěhovali do větších a okolních měst, druzí zase do menších vesniček, kde vytvářeli menšinové komunity.

V současné době zde žije jen malé množství Čechů. Rozmáhá se tu sice turistický ruch, ale Čechů zde už tolik nežije z důvodů stejných jako ve všech jiných vesnicích. Lidé pracovali především v dolech v Cozlu, ale po uzavření dolů bylo hodně lidí dlouhodobě bez práce (kvůli zavření dolů prý přišlo o práci zhruba 1 000 lidí, nejen z této vesnice). To bylo hlavním důvodem, proč se lidé začali stěhovat do větších měst, nebo České republiky. Ti co zde zůstali, většinou pracují na pile, nebo dojíždějí do větších rumunských měst (např. Temešvár, Oršava).

Pole v okolí Berzásky také skýtají možnost obživy, jedná se však především o pěstování pro vlastní potřebu a jen jako částečný přivýdělek na trhu. Z polních plodin se jedná především o pšenici, žito, kukuřici, oves, brambory, luštěniny a různé druhy zeleniny. Jako v okolních vesnicích, i zde je možnost nákupu domácí smetany, tradičního tvarohového sýra i dalších potravin, což pro místní znamená v případě zájmu turistů finanční podporu a zároveň je to taktní a nenápadný způsob pomoci zvenčí.

Češi zde chtějí zůstávat, ale pokud není práce, jsou nuceni odejít jinam.

Berzáska patří mezi smíšené vesnice a spadá pod rumunskou správu. Češi zde žijí společně především s Romy, Rumuny a Srby. Jedná se o střediskovou obec, která zahrnuje ještě Bígr / Bigăr, Kozlu / Cozla, Drencova a Lubkovou / Liubcova.

1.3.2. Specifika obce

Berzáska se rozprostírá podél Dunaje a dostupnost je do těchto míst výborná. Autobusy zde sice nejezdí často, ale většina obyvatel vlastní automobil, kterým se může po asfaltované silnici podél Dunaje dostat do jiných vesniček či měst.

Díky atraktivitě místa se zde v posledních několika letech čile rozvíjí turistika. Poblíž břehu Dunaje vznikají penziony, zlepšuje se dopravní dostupnost i jiné služby. Místní lidé se dělí na ty, kteří se na cestovním ruchu podílejí a cizince tak vítají s radostí, stejně jako vzniklé zisky. Druhá část obyvatel by raději uvítala klid, který ve vesnici býval dřív. Velký vliv na to samozřejmě má chování konkrétních návštěvníků. Zvláště pro starší lidi je nepříjemný večerní hluk a pocit, že jsou pozorováni jako atrakce.

Obrázek 8. Výhled z nedávno dokončeného penzionu v Berzasce.

Ve vesnici je lékař zajišťující základní ošetření – nejbližší nemocnice se nachází v Moldavě (Moldova Nouă), která je vzdálená asi 30 km, nebo v Oršavě vzdálené 80 km.

1.3.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Při posledním sčítání lidu v roce 2002 čítala Berzáska celkem 3 123 obyvatel, z čehož bylo 445 Čechů. Od té doby se však počet krajanů prudce snížil, v současné době se odhaduje zhruba na 150. Přesné číslo však není známo a ukáže se až při příštím sčítání.

Rumuni	2 203	70,54 %
Češi	445	14,25 %
Srbové	336	10,76 %
Romové (Cikáni)	109	3,49 %
Maďaři	9	0,29 %
Němci	8	0,26 %
Ukrajinci	7	0,22 %
Řekové	3	0,10 %
Rusové-Lipované	2	0,06 %
Ostatní	1	0,03 %

Tabulka 4. Národnostní složení v Berzasce (2002).

Zdroj: Structura Etno-demografică a României, Centrul de Resurse Pentru Diversitate Etnoculturală http://www.edrc.ro (© 2002 CRDE, cit. 30. 1. 2008).

1.3.4. Spolková činnost

V Berzasce není pro Čechy k dispozici přímo budova krajanského spolku, ale mají možnost scházet se v místní hospůdce, což dostatečně vyhovuje potře-

bám setkávání v ryze českém duchu. Dalším centrem setkání Čechů je katolický kostel, který slouží prakticky jenom jim.

V lokalitě Caraş-Severin, do které spadá Berzáska, působí od roku 1990 Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku. Díky němu se spojují krajané i mezi sousedními vesnicemi a jsou patrné snahy o spolupráci. Bohužel však nejbližší sídlo spolku v přilehlé vesnici Lubková zchátralo a v současné době je zcela nepoužitelné.

Díky svazu se k Čechům ve vesnici dostává časopis Naše snahy a mají možnost poslouchat vysílání rozhlasu v českém a slovenském jazyce (ovšem pouze 1 hodinu týdně slovensky a půl hodiny týdně česky). Prostor pro krajany vyhradila také rumunská televize a umožnila vysílání redakce Convietuiri – Spolužití.

Stejně jako v jiných rumunských vesnicích, i zde roste tendence docházet za prací do větších měst či zpět do České republiky. To působí i na české obyvatele, kteří se rozhodli ve vesnici zůstat.

Se snižujícím se relativním počtem krajanů se snižuje i komunikace v češtině, četnost setkávání a spolkových aktivit. Vzhledem k tomu, že je česká komunita v Berzasce menšinou, je podle slov obyvatel nejvýhodnější přizpůsobit se životu mezi Rumuny. Neznamená to, že by potlačovali záměrně svou národní identitu a omezovali její projevy, ale vzhledem k náročnému každodennímu životu je praktické mluvit jazykem většiny a co nejvíce se jejím členům přiblížit.

1.3.5. Náboženství

Berzáska patří pod gernickou farnost, stejně jako Lubková a některé české vesničky. Jsou zde dva kostely, z nichž jeden je český – katolický (Češi jsou zde jenom katolíci, stejně jako v Lubkové) a druhý je pravoslavný. Kostel je zde stejně jako ve všech okolních vesnicích na první pohled pečlivě udržovaný.

I po krátké době strávené mezi místními je zřejmé, že pro ně náboženství hraje významnou roli v každodenním životě. Mše se zde konají častěji než v Lubkové, kde není fara a kde se chodí do kostela většinou jenom každou neděli a ve sváteční dny. Sídlo zde mají i baptisté.

1.3.6. Školství

V Berzasce se nachází rumunská základní škola (první i druhý stupeň), kde se učí rumunsky a kam zpravidla na druhý stupeň dojíždějí obyvatelé z různých vesnic, zejména však z Bígru, ve kterém mohou děti chodit pouze na první stupeň. Jednou za čas se zde po vyučování učí český jazyk – jinak mají děti možnost jezdit se učit češtinu do Bígru.

Zde je vidět rozdíl mezi ryze českou vesnicí a vesnicí smíšenou, kde Češi nejsou v početné převaze. V ryze českých vesnicích se učí jak rumunsky tak česky, ale ve smíšených se všechny děti učí rumunsky a česky málo. To je znát i při komunikaci s místním obyvatelstvem. Česky sice umí, ale ne již tak dobře jako ve vesnicích převážně českých.

Obrázek 9. Škola v Berzasce

1.3.7. Závěr

Situace v Berzasce se v posledních letech výrazně změnila. Vlivem zániku dolů v nedaleké obci Cozlu začali obyvatelé těžce pociťovat nedostatek pracovních příležitostí, což se snaží řešit rozvíjejícím se cestovním ruchem. To jim umožňuje vhodná poloha přímo u Dunaje, příjemné počasí i příjemná otevřenost místních. Ovšem ani nová příznivá situace nedokáže zabránit odlivu českých rodin z vesnice. Češtinu zde tedy návštěvníci uslyší již jen zřídka. I přesto je to ale nepochybně zajímavé místo, jehož návštěvu lze jedině doporučit.

1.4. Bígr

1.4.1. Historie obce a českého osídlení

Poměrně odlehlá vesnice Bígr (rumunsky Bigăr, německy Schnellersruhe podle německého generála Schnellera, který zde údajně jednu noc v době založení vesnice přenocoval) byla založena v roce 1827 českými kolonisty a leží v horách uprostřed lesů ve výšce 550 – 600 m n. m. Při pohledu z okolních kopců je možné si všimnout, že byla vystavěna ve znaku kříže (údajně měl tento tvar zajistit ochranu před zlými duchy), v jehož středu stojí kostel.

Obrázek 10. Letecký pohled – Bígr.

Vesnice Bígr byla založena v druhé vlně kolonizace (jako zbývající „ryze“ české vesnice kromě Sv. Heleny a Sv. Alžběty, která ale kvůli nedostatku vody později zanikla) českých kolonistů a byla již organizována vojenskými úřady z důvodu zabezpečení pohraničí v neobydlených územích. Další kolonie Čechů se později usadily i v jiných obcích a vesnicích, ne však přímo českých (např. Berzáska, Coronini, Lubková).[18]

Krátce po založení zde žilo 266 obyvatel a počet se v prvních letech prudce zvyšoval, až dosáhl počtu 610 obyvatel. Postupem času však začali lidé odcházet – hlavním problémem je v současnosti především nedostatek pracovních míst.

Půda v okolí vesnice není úrodná, a proto se většina lidí musela živit jinak, a to především těžkou prací v okolních dolech. Jelikož většina dolů zanikla, lidé přicházeli o práci. Před třemi až čtyřmi lety byl uzavřen i kamenouhelný důl, který se nachází ve vesnici Cozlu, která je od Bígru vzdálena přibližně 20 km směrem od Dunaje. Tento důl byl tím posledním, který poskytoval v blízkém okolí pracovní příležitosti a byl hlavním zdrojem obživy pro mnoho rodin.

Kvůli tomu se odstartoval pozvolný, ale jistý odchod krajanů (zvláště mladých) do větších měst v Rumunsku (například do Oršavy či Temešváru), České republiky či dokonce jiných zahraničních zemí (ale to spíše ojediněle – zhruba 10 obyvatel, jelikož v ČR mají poměrně jednoduchou možnost získat občanství, a navíc umějí český jazyk) a počet obyvatel tím stále více klesá. Velmi mnoho lidí také odešlo po revoluci. Někteří se sem vrací zpět, ale spíše jen na dovolenou, nebo kvůli zrekonstruování jejich domů, které zde zůstaly prázdné.

Hlavní problém vidí pan učitel Josef Mleziva v tom, že Češi odchází a Rumuni zde začínají kupovat domy jako letní sídla. Obává se, že zhruba za 20 až 30 let zde budou Češi v menšině a časem zde ryze česká vesnice zanikne a stane se vesnicí smíšenou.

1.4.2. Specifika obce

Hlavním problémem nejenom této vesnice je nouze o pracovní místa. Jak již bylo zmiňováno, zhruba před 3 lety byl uzavřen poslední z dolů, který dával naději bigerským mužům na práci. Jelikož není v blízkém okolí žádné větší město, jsou lidé nuceni pod tlakem této situace odcházet, aby mohli uživit svoji rodinu. Zůstávají zde tak lidé, kteří stálou práci mají (např. pošťačka), a tudíž se mohou uživit a nebo lidé, kteří jsou již staří a dostávají pravidelný měsíční důchod, který se prý pohybuje v rozmezí kolem 200–300 eur/měsíc.[19]

Bígr je oproti dalším vesnicím, které leží u Dunaje (např. Berzasca) více izolován.

> Do vesnice sice vede kamenitá, 17 km dlouhá cesta, ale dostanete se do ní pouze pěšky či autem, kterým můžete jet maximální rychlostí okolo 30 km/h a za tmy 20 km/h (cesta není ohraničena svodidly a srázy tu jsou místy prudké). Stojí ale jistě za připomenutí, že ne každé osobní auto by bylo schopné tuto cestu zdolat, nehledě na to, že auta s nízkým podvozkem by zde velkou šanci na projetí neměla. Autobusová či jiná doprava zde není zave-

[18] Podrobněji se lze dočíst o dějinách osidlování Banátu v publikaci *Dějiny a tradice české menšiny z Rumunska*, kterou napsali manželé Alena a Dezi Gecse.

[19] Tuto informaci je třeba brát jako velmi orientační, je brána odhadem a čísla se individuálně liší – někdo uvádí i pouze 50 eur za měsíc.

dena a na kole se dostat do vesnice možné také není. Při cestě do vesnice jedete téměř stále do kopce po úzké neosvětlené cestě, která není asfaltovaná a je tvořena především velkými kameny.

Telefonní signál v těchto místech také není, a proto není nejlepším nápadem cestovat za tmy. Nehledě na to, že cesta lemovaná prudkými srázy je neohraničená svodidly a vede z převážné části lesem. Mnoho turistů tak může právě tato cesta zaskočit, jelikož je v mapě Banátu zakreslena stejně, jako silnice podél Dunaje, která je až na určitá místa vyasfaltovaná a v dobrém stavu.

Příroda je zde krásná. Již cestou do Bígru lze obdivovat okolní malebnou krajinu, protože cesta vede horami a obklopují ji lesy. Z Bígru je možnost dojít do vesnice Berzáska, která je vzdálená zhruba 20 km. Trasa vede nádhernými bukovými pralesy, které jsou i v oblasti Eibentálu. Možností k výletům v okolí této vesnice je několik a s ubytováním u krajanů zde není problém. Je však vhodné zařídit si ubytování s určitým předstihem, jelikož přes den ve vesnici nemusíte osoby nabízející ubytování zastihnout.

Pan učitel ve zdejší vesnici informoval o tom, že by turisté z České republiky neměli pohlížet na krajany jak na „něco jiného“ než jsme my. Žijí sice v jiné zemi a za jiných podmínek, ale vesměs jim to vyhovuje. Problém je v tom, že je na ně nahlíženo jako na negramoty nebo dokonce žebráky, což se jim samozřejmě ani trošku nelíbí, a proto někteří mají skeptičtější pohled na Čechy, kteří se sem přijíždějí podívat (samozřejmě ne na všechny). Jako příklad lze uvést české turisty, kteří se přijeli do Bígru podívat ve větším počtu autobusem, večer se opili a pak v noci pobíhali polonazí po vesnici a dělali nepořádek. O takovéto návštěvy místní nemají pochopitelný zájem.

Bígr je jednou z vesnic, kam se zavedl elektrický proud nejpozději. Obyvatelé Bígru se od založení této vesnice do poloviny 90. let 20. století museli obejít bez elektřiny. Dnes mají ulehčenou práci díky možnosti používání různých strojů a celkově vyšší životní úrovni.

Poměrně složitá situace je se zdravotní péčí. Lékař by sem měl dojíždět z Berzásky jednou týdně, nebo mu lidé také mohou zavolat. Je nutné si však uvědomit, že slabý signál je pouze v některých místech a v akutních případech nemusí být lékař zrovna k zastižení. Nejbližší nemocnice je v Moldavě (Moldova Nouă), která je vzdálena zhruba 55 km.

Lidé mají možnost sledovat dění v České republice díky vysílacímu programu ČT24. Přibližně pět let po revoluci se sem zasílaly i české noviny, ale nyní tomu tak už není.

Z Bígru pochází malíř Josef Řehák – dnes je možno ve vesnici navštívit jeho dům, které slouží jako muzeum a obrazová galerie. Svými obrazy vyzdobil několik katolických kostelů – v domovském Bígru, Gerníku, Sv. Heleně, Rovensku a Eibentálu.

1.4.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Dnes žije ve vesnici asi 200 Čechů a většina mužů je zaměstnána při těžbě dřeva v okolních lesích Bígru. Většina obyvatel je však již v důchodovém věku, jelikož mladí neustále odcházejí (za prací, vzděláním, zábavou). Vesnice byla dlouhou dobu pouze česká, ale v dnešní době zde žijí i smíšené česko-rumunské rodiny.

Češi	80 %
Rumuni	10 %
smíšené rodiny	10 %

Tabulka 5. Etnické složení – Bígr (2008)[20].

[20] Tyto informace byly získány během výzkumné činnosti v srpnu roku 2008.

Se všemi lidmi v Bígru se zde domluvíte česky a děti jsou k používání češtiny vedeni také. U smíšených i nesmíšených rodin děti ovládají rumunštinu i češtinu, která je stále jich mateřským jazykem. Jazyková vybavenost je samozřejmě u každého jiná, do jazyka pronikají slova z rumunštiny.

Většina rodin však netouží po odstěhování se do České republiky. Téměř všichni se v Rumunsku již narodili, žili zde celý život a mají tu starší rodiče, o které se musejí postarat. Také si uvědomují, že by pro ně nebylo jednoduché začít někde pracovat a žít zcela od začátku.

Pocit češství je u většiny obyvatel velice silný, a to i navzdory tomu, že někteří Českou republiku nikdy nenavštívili ať už z důvodů finančních, zdravotních či jiných. Převážná většina těch, kteří ČR navštívili, si nedokáží představit, že by se tam najednou usadili. V Rumunsku (respektive rumunském Banátu) se cítí daleko svobodněji. Pro místní je především důležité, že vědí, kde mají své kořeny. Cítí velkou vazbu k České republice, ale za svůj domov považují rumunský Banát. Do České republiky či do jiných zemí se odstěhovaly rodiny spíše z důvodu přibývající nouze o práci.

1.4.4. Náboženství

Vesnice Bígr patří do gernické farnosti stejně jako Gerník, Rovensko a národnostně smíšené vesnice Berzáska a Lubková. Kromě českého jazyka spojuje obyvatele právě i kostel, v němž se Češi, kteří jsou katolíci, pravidelně schází. Kostel uprostřed vesnice byl vybudován v roce 1876 k poctě Nejsvětější Trojice.

Obrázek 11. Kostel v Bígru.

Nejvýznamnější slavností bývá každoroční pouť do Čiklavy 15. srpna v den svátku Nanebevzetí Panny Marie. Lidé cestou zpívají české písně. Této pouti se účastní v podstatě všichni Češi z celého Banátu. Někdo absolvuje cestu celou pěšky, jiní autobusem či jinou dopravou. Pouť do Čiklavy byla údajně dříve jedinou možností, jak se mohli všichni banátští Češi setkat.

Tato pouť měla pro Čechy i další význam. Posilovala etnické uvědomění a zároveň pomáhala v integraci (jak mezi sebou, tak i s Rumuny), jelikož během cesty Češi navazovali kontakty navzájem a cestou se potkávali zároveň i s Rumuny. Navazovali také kontakty obchodní – například z jedné vesnice

poskytli výměnou za něco jiného zemědělské plodiny jiné vesnici, která o ně měla kvůli neúrodné půdě zájem, domlouvaly se svatby.

1.4.5. Školství

Ve vesnici Bígr byla založena škola roku 1877, rok po vystavění kostela Nejsvětější Trojice.

V dnešní době vyučuje na škole pan učitel Josef Mleziva. Do školy, která je ve velmi dobrém a zrekonstruovaném stavu, chodí 14 žáků, kde má každý k dispozici svoji lavici s možností využívat internet.

Problémem však do budoucnosti je jistý fakt, že čím dál tím více rodin s malými dětmi odchází. Tudíž lze očekávat postupný ale jistý snižující se počet dětí navštěvujících tuto školu. V této době je škola navštěvováno z poloviny Rumuny, kteří se zde také učí česky. Vyučování zde jinak probíhá v rumunštině i češtině.

Na mnoha webových stránkách se lze dočíst o různých formách možné pomoci (finanční i materiální) krajanům. Jsou zde však uvedené i věci, které již dávno potřeba nejsou, např. pastelky – na webových stránkách bylo uvedeno (a do dnešní doby tyto informace můžete na některých stále najít), že vesnice má nedostatek pastelek. Jelikož však během let tato informace nebyla aktualizována, v současné době je škola „zaplavena“ pastelkami na další desítky let. Přitom by však byly potřeba i jiné věci, nyní více potřebné.

Obrázek 12. Škola v Bígru.

1.4.6. Závěr

Malebná vesnička Bígr je pravým místem pro ty, kteří hledají na své cestě po Rumunsku oblast, kde se budou cítit opravdu jako doma. Místní návštěvníkům rádi nabídnou ubytování, stravu i zajímavé vyprávění o minulém i součas-

ném dění ve vesnici. Ačkoli zde v současné době české rodiny tvoří převážnou část obyvatel, nejsou podle slov zdejších lidí vyhlídky úplně příznivé. Stejně jako v ostatních vesnicích z této oblasti trpí místní obyvatelé nedostatkem pracovních míst, jsou nuceni k odchodu do větších měst, či zpět do vlasti jejich předků. A na jejich místa nastupují sezónní návštěvníci, kteří domy používají pouze jako letní sídla. I přesto ovšem Bígr rozhodně stojí za návštěvu. Podle odhadu místního učitele na to máte čas ještě zhruba deset let.

1.5. Lubková

1.5.1. Historie obce a českého osídlení

Vesnice Lubková (rumunsky Liubcova) ležící u Dunaje je vesnicí srbskou, a ne rumunskou – Srbové jsou zde totiž v absolutní většině, za nimi následují Rumuni a Čechů je tu nejméně.

Obrázek 13. Lubková.

Do Lubkové se Češi přistěhovali především z dalších zcela českých vesnic v Banátu (Bígr, Svatá Helena, apod.). Usídlili se zde v roce 1884 a měli zde svoji ulici nazývanou „kolonie“, která byla ale v roce 1910 zničena povodní. Od té doby jsou rozmístěni po celé vesnici. Během 20. století docházelo pro krajany několikrát ke změně situace.

Po osídlení vesnice neměli kvůli své národnosti žádné potíže. Ty ovšem nastaly během komunismu. Češi nebyli perzekuováni, pokud mluvili rumunsky a nehlásili se ke svému původu. Z toho také pramenila vlna odchodu krajanů v roce 1948.

Tendence odcházet se znovu projevily v 90. letech 20 století a pokračují dodnes. Nejde přitom pouze o návrat do České republiky, ale i o stěhování do Německa a Rakouska, popřípadě do větších měst v Rumunsku. Hlavním důvodem odlivu obyvatel je vysoká nezaměstnanost, která vznikla ve spojitosti se zánikem dolů ve vesnici Cozlu, ke kterému došlo před dvěma až třemi lety. Tam dojížděl mnoho lidí z okolních i odlehlejších vesnic, někteří tam přechodně bydleli kvůli práci. Ale od zrušení dolů je shánění pracovních míst v celé oblasti velice problematické.

1.5.2. Specifika obce

Specifikem obce je jistě v první řadě to, že většinu obyvatel tvoří Srbové.

Vlivem hledání pracovních příležitostí mimo vesnici trpí česká menšina hlavně nedostatkem mladých mužů. Tím pádem zde není zachována přirozená

skladba obyvatelstva – mládež chybí, důchodců přibývá. V dobách komunismu se rumunské úřady české menšině nevěnovaly a situace byla stále horší. Po pádu režimu získali Češi nárok na české státní občanství a vystěhování zpět do České republiky. Toho také mnoho lidí využilo a značná část se vystěhovala trvale a někteří aspoň přechodně – pracují v Čechách a do Rumunska se vrací zejména kvůli rodinám, které zde žijí a zároveň jim přivážejí finanční podporu.

Z Čech sem sice přichází finanční pomoc a materiální podpora v nejrůznějších podobách, ale v krajanských komunitách to mnohdy vyvolává spory. Je nutné si uvědomit, že tato pomoc je sice vítána, ale je potřeba dobře promyslet, co je potřebné a nepomáhat naprosto v čemkoliv. Nejpotřebnější byly hlavně cesty a silnice, aby se vůbec pomoc do vesnic mohla dostat.

Vesnice Lubková není izolovaná (oproti např. Bígru, Rovensku, atd.), protože leží přímo na břehu Dunaje, kam vede asfaltová silnice.

Život v Lubkové se výrazně liší od způsobu života v okolních vesnicích. Výhodou je nepochybně bezprostřední blízkost Dunaje, která umožňuje rybolov a zajišťuje tak obživu části obyvatel. Pro čerstvé ryby sem každý den dojíždějí lidé ze sousedství i ze vzdálenějších měst.

Kromě rybolovu je hlavním zdrojem obživy zemědělství, ale půda zde není příliš úrodná a práce na polích je těžká. Kdo má příležitost pracovat, ten chce většinou v Lubkové zůstat, což platí i o mladých lidech a rodinách s dětmi. Přesto jsou z větší části právě tito obyvatelé situací k odchodu donuceni.

1.5.3. Statistické údaje o počtech krajanů

V současné době žije v Lubkové kolem 120 Čechů (informace se různí, protože Češi neustále odcházejí, nebo zde sice oficiálně zůstávají, ale jezdí mnohdy na převážnou část roku pracovat do Čech – zjistit přesné číslo trvale žijících Čechů se v podstatě nedá.

Česky se zde domluvíte, ale slovní zásoba Čechů v rumunském Banátě je ve srovnání se slovní zásobou Čechů (kteří žijí v mateřské zemi) daleko chudší, zejména ve vesnicích, kde žijí Češi v menšině, což je i případ Lubkové. Češi nemají s Rumuny ani Srby problémy, chovají se k nim přátelsky.

1.5.4. Spolková činnost

Na rozdíl od Berzásky zde mají Češi nevýhodu v tom, že se nemají kde scházet. V Berzásce mají místní hospůdku, ve které se často všichni setkávají, ale v Lubkové nemají žádné prostory. Jediné místo, kde mají možnost sejít se všichni, je kostel. Tuto absenci spolkové činnosti Češi těžce pociťují.

Dříve zde fungoval Demokratický svaz Čechů a Slováků v Rumunsku. Bohužel ale v minulosti nebyly prostředky na udržování budovy spolku a ta postupem času zchátrala.

V současné době je spolkový dům ve vlastnictví jednoho z obyvatelů Lubkové (pan Rubáš), který se zatím marně pokouší sehnat prostředky pro její rozsáhlou rekonstrukci, bez které obnova spolkové činnosti není možná. Kromě setkání Čechů by prý dům mohl sloužit i jako ubytovna pro krajany, kteří se přijedou do Lubkové podívat. Se sháněním finančních prostředků či jiné formy pomoci je zde ale velký problém. Kvůli tomu, že se jedná o národnostně smíše-

nou vesnici, jde pomoc určená krajanům do vesnic s větším poměrným zastoupením Čechů, jako je Bígr, Eibentál, Šumice, Sv. Helena, Gerník a podobně.

Obrázek 14. Spolkový dům v Lubkové.

V čele české komunity stojí pan Rubaš, který se ji zde velice snaží zachovat navzdory početnému odchodu krajanů. Snaží se zde prosazovat výuku v češtině, sehnat peníze na zrekonstruování budovy spolku Čechů a Slováků a pokouší se bojovat proti tomu, že si většina rodin povídá mezi sebou už rumunsky vzhledem k rumunské výuce dětí na škole. Pan Rubáš zde žije se svou manželkou, synem (který se živí jako rybář), jeho ženou a dvěma vnučkami. Již se zde narodil a nedokáže si představit, že by se přestěhoval zpět do Čech (je zde svůj pán – má svá pole, zvířata) – přesto velice urputně usiluje o možná řešení, které by dopomohla setrvání českých krajanů, učení jejich jazyku a zachování pociťování národní identity. Pan Rubáš dokonce odkoupil budovu místního spolku a často financuje i opravu katolického kostela, který si rodina vzala na starost. Na otázku, proč to vlastně dělá, když vidí i částečný nezájem ostatních, říkal: „Peníze si do hrobu přeci nevezmu.“ Setkání s panem Rubašem se stalo jednou z nezapomenutelných vzpomínek na Rumunsko. S tak velkou ochotou, snahou, pracovitostí, dobrosrdečností, vstřícností, ale zároveň stále „chladnou hlavou“ navzdory všem podmínkám, se jen tak nesetkáte.

1.5.5. Náboženství

Lubková patří pod gernickou farnost stejně jako smíšená obec Berzáska. Kostely jsou zde čtyři. Jeden je český – katolický (všichni místní Češi jsou katolíci), dále je zde jeden kostel pravoslavný a dva baptistické.

Katolický kostel sv. Václava zde stojí od roku 1932. Kostel je jediným místem v Lubkové, kde se mohou všichni místní čeští krajané sejít pohromadě. Velkou slavností bývá každoroční pouť do Čiklavy 15. srpna na svátek Nanebevzetí Panny Marie, které se účastní Češi z celého Banátu.

Obrázek 15. Katolický kostel v Lubkové.

1.5.6. Školství

Dříve byla ve vesnici velká česká škola, která byla ovšem v době vlády komunistů v roce 1959 zbourána. Do té doby

sem byli vysíláni i čeští učitelé. Dnes je zde pouze jedna společná škola, kde se učí rumunsky a srbsky, ale pro zájemce zde týdně probíhají dvě hodiny výuky v češtině. Zájem o výuku v češtině je, ale klesá počet českých dětí ve vesnici.

1.5.7. Závěr

Vesnice Lubková je jedinou vesnicí nacházející se na území Rumunska, která je obydlená také Čechy, ale není vesnicí rumunskou, nýbrž srbskou. Čeští obyvatelé zde mají velký problém se shromažďováním se, jelikož se ve vesnici nenachází kromě kostela jediné místo, kde by se mohli setkávat. Pan Rubáš uvedl, že je mu velice líto, že nemůže poskytovat místní budovu spolku k noclehu či setkávání, jelikož je naprosto v dezolátním stavu a peníze na přestavbu bohužel nezískal.

Rodiny jsou zde především smíšené, ale i přesto místní čeští obyvatelé stojí o společné prostory pro pravidelná setkání.

1.6. Svatá Helena

1.6.1. Historie obce a českého osídlení

Svatá Helena (rumunsky Sfânta Elena) je jedna z vesnic rumunského Banátu nacházející se v nadmořské výšce 400 m, vzdálená asi 14 km od rumunské Nové Moldavy. Celé banátské území je ohraničeno ze západní strany řekou Tisou, z jihu mocným tokem Dunaje a řekou Maruší na severu. Na západě se tyčí mohutný masiv Západních Karpat.

Svatá Helena byla založena až s příchodem českého obyvatelstva, tedy roku 1824. Dnes je sice nejstarší dochovanou českou vesnicí, avšak v minulosti tomu bylo jinak. O rok jí předcházela vesnice Svatá Alžběta (založená roku 1823).

Alžběta a Helena byla jména dcer zakladatele obou vesnic, Magyarlyho. Byl to mazaný obchodník a podnikatel, který do rumunského Banátu nalákal první Čechy. Ti se stěhovali s vidinou lepšího, možná i pohodlnějšího života. A vskutku, lepší život, respektive společenské postavení, zde měli.

Byla jim přidělena půda a zároveň se osvobodili od vojenské služby a roboty. Počátky osídlování však znamenaly pokácet nekonečný rozsah hektarů zdejšího lesa a čelit mnohým nebezpečím v podobě vlků, medvědů či hadů.[21] Lidé z počátečního šoku – kam že to vlastně přišli – často volili i návrat do rodné země. Ten však nebyl vůbec jednoduchý a mnohým nezbylo nic jiného než jít pěšky.

Roku 1827 Magyarly zrušil těžbu dřeva a zároveň i dodávky potravin. Českým krajanům nezbývalo než se vydat do nedalekého Srbska za srbsko-banátskou jednotkou pohraničního pluku a prosit zde o zaměstnání mezi pohraničníky, což nakonec válečná dvorní rada ve Vídni schválila. Tím se Svatá Helena stala hraniční obcí.

[21] V oblastech nad Dunajem je rozšířena a velmi známa svou nebezpečností zmije růžkatá (Vipera ammodytes). Údajně se jedná o nejdelšího evropského hada z čeledi zmijovitých. Od zmije obecné ji bezpečně rozeznáme podle růžkovitého výrůstku, který má nad čenichem. Uštknutí tímto druhem zmije je velmi nebezpečné. Kromě toho, že může zanechat trvalé následky, jsou časté i případy úmrtí. V Banátu se tomuto hadu neřekne jinak než „Vipera."

Většího množství obyvatel se Svatá Helena dočkala roku 1847, kdy Svatá Alžběta zanikla pro kritický nedostatek vody.[22]

Od 90. let 20. století má počet obyvatel ve Svaté Heleně výrazně sestupnou tendenci a do budoucna se dá předpokládat další pokles počtu obyvatelstva.

Rok	Počet
1830	338[23]
1890	781[24]
1930	916[25]
2000	540[26]
2008	338[27]

Tabulka 6. Počet obyvatel – Svatá Helena (1830–2008).

1.6.2. Náboženství

Většina obyvatel Svaté Heleny byli již od počátku evangelíci. Bylo to především tím, že více než polovina lidí sem přišla z Čáslavska, které bylo evangelického helvétského vyznání. Změna přišla až s přistěhováním obyvatel Svaté Alžběty, kteří byli římskými katolíky. Rok 1847 byl tedy nejen ve znamení nárůstu obyvatel, ale zároveň i počátku vesnice dvojího náboženského vyznání.

Dnes je Svatá Helena asi z jedné třetiny baptistická a zbylé dvě třetiny obyvatel jsou římští katolíci.

Katolíci. Poté, co přišli do Svaté Heleny původní katoličtí obyvatelé Svaté Alžběty, neměli vlastní kostel. Od roku 1852 byla zdejšími katolíky využívána pouze malá kaplička. Ta však krajanům nestačila, a tak byl v letech 1875–1879 vystavěn kostel, který byl roku 1879 slavnostně vysvěcen. Kostel je dodnes využíván při pravidelných mších a obřadech[28]. V minulosti zdejší katolíci spadali pod farnost v Gerníku, dnes jsou přifařeni k rumunské obci Nová Moldava (Moldova Nouă).

Rumunský kněz z Nové Moldavy navštěvuje Sv. Helenu a vykonává zde bohoslužbu zhruba dvakrát měsíčně. Mimo návštěvy kněze se o průběh bohoslužeb starají dva místní laici. Je tedy zřejmé, že bohoslužby neprobíhají pouze v českém, nýbrž i v rumunském jazyce.

---

[22] Václav Černík se ve spisu *Historie Svaté Heleny* (1999) – sestaveno z dostupných podkladů z listpadu 1988 – zmiňuje o tom, že důvodem zániku obce Svatá Alžběta byla údajná nesnášenlivost zdejšího obyvatelstva. To totiž nečítalo pouze příslušníky českého obyvatelstva, ale do značné míry i rumunského. Rumunská část obyvatelstva prý po rozpadu Sv. Alžběty založila těsně u Dunaje obec Coronini.

[23] *Svatá Helena – Krajané v českých vesnicích rumunského Banátu: O nás – historie* [online]. ©2008 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.svata-helena.eu/historie.htm>.

[24] JECH, J., SECKÁ, M., SCHEUFLER, V. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku, 1992. 202 s.

[25] *Svatá Helena – Krajané v českých vesnicích rumunského Banátu.* c. d.

[26] *Svatá Helena (Banát)* [online] Wikipedie, otevřená encyklopedie, 2009 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Svatá_Helena_(Banát)>.

[27] Odhad svatohelenského učitele Petra Skořepy.

[28] Konají se tu i svatby, avšak z důvodu reemigrace do ČR a úbytku obyvatelstva spíše pouze zřídka. Při našem výzkumu jsme měli velké štěstí, že jedna svatba ve Sv. Heleně probíhala.

Baptisté. Po několik desetiletí po zániku Sv. Alžběty se náboženské složení obyvatelstva Sv. Heleny nijak neměnilo.

Roku 1921 se však baptisté z nedaleké Coroniny pokusili navázat kontakty s českou krajanskou komunitou, což se jim podařilo. Do roku 1923 měli tolik přívrženců, že mohl ve Sv. Heleně vzniknout samostatný baptistický sbor. Od této doby zaznamenali baptisté rozmach – ve velké míře na úkor evangelíků, kteří na tuto víru přecházeli[29]. Třináct let na to, tedy r. 1936, byla vystavěna první baptistická modlitebna. Až v roce 1982 bylo baptistům povoleno využívat k obřadním činnostem starý evangelický kostel, který zrekonstruovali a přizpůsobili svým požadavkům – vše pouze z příspěvků sboru.

Dnes jsou opravy hrazeny i obecním úřadem v Coronini, pod který Svatá Helena administrativně spadá. Samotný místní baptistický sbor je přidružen Jednotě baptistů v Temešváru. Současně s kostelem je baptisty využívána i bývalá evangelická fara, a to především k slavnostním účelům, jako jsou svatby či hostiny pro oficiální hosty.

Víra jako prostředek bránící asimilaci

Rumuni vždy byli v naprosté většině pravoslavného vyznání. Oproti tomu čeští krajané vyznávali evangelickou (později baptistickou), popřípadě římskokatolickou víru, resp. obřad.

Máme tedy jakýsi ucelený pohled toho, v jakém prostředí se obyvatelé Sv. Heleny v minulosti nacházeli a v jaké situaci se nachází dnes. V novém prostředí byli pouhou hrstkou příchozích, kteří byli hrdí na svůj původ a na své náboženství. Jejich snahou bylo odjakživa uchovat si svůj jazyk, svou tradici a svou kulturní odlišnost.

Příchod české komunity byl tedy ve znamení její jisté opatrnosti a odtažitosti, co se náboženství týče. Přísně zakázané, a tedy nemyslitelné, byly samozřejmě jakékoliv mezikonfesní sňatky, a to jak mezi krajany a Rumuny, tak mezi krajany samotnými.

Výjimky samozřejmě existují a ani v tomto případě není zcela jasné, zda se přece jen alespoň v ojedinělých případech pravidla neporušovala. Je ovšem zřejmé, že právě odlišnost náboženství a snaha o jeho zachování byla hlavním faktorem, který dokázal komunitu Svaté Heleny téměř dokonale „zakonzervovat“. Právě díky tomu zůstala v takovém stavu, v jakém ji nacházíme dnes.

Nutno podotknout, že tak jako každá jiná společnost, i ta krajanská procházela vývojem, který přinesl mnoho změn. Lze hovořit o tom, že čím blíže do současnosti postupujeme, tím více výjimek v mezikonfesních sňatcích se toleruje. Dnes je již v naprostém pořádku a není nijak špatné, když si muž (katolík) vezme ženu (baptistku) nebo naopak. Možná, a čím dál častější, je i varianta, kdy se příslušnice komunity (katolička, baptistka) provdá za Rumuna – pravoslavného.

Lze očekávat, že se tyto tendence budou spíše prohlubovat. Je to přirozený vývoj, který nelze zastavit. Vyvstává zde však mnoho otázek, a to především ohledně budoucnosti krajanských komunit. Asimilace je společně s reemigrací

[29] Roku 1966 se evangelický sbor zcela rozpadl (někteří předtím odešli do Bulharska, jiní po 2. světové válce zpět do vlasti, zbytek konvertoval k baptistům).

asi největším problémem, který postupně mění podobu krajanské komunity ve Svaté Heleně; ale nejen v ní, nýbrž i ve zbytku českých vesnic rumunského Banátu.

1.6.3. Školství

Ačkoliv byla Svatá Helena založena již roku 1824, první školní zařízení k vyučování žáků bylo vystavěno až o celých 28 let později.

Tato první škola byla postavena místními katolíky, a tak sloužila pouze dětem katolických rodin. Druhá škola, tentokrát evangelická, byla postavena v letech 1855–1856.

Systém dvou škol fungoval přibližně až do roku 1900, kdy došlo k jejich sloučení. Evangelická škola zanikla a její žáci začali chodit do jedné školy spolu s katolíky. V té době šlo o celkem revoluční záležitost, ale sloučení umožnilo do určité míry vytvořit spojovník mezi katolíky a evangelíky.

Avšak ani toto spojení se neubránilo silnému maďarizačnímu tlaku, který byl na české komunity v letech 1910–1919 vyvíjen. Nejen, že čeští učitelé byli doslova přinuceni přestat s výukou českého jazyka, ale zakládaly se i maďarské mateřské školky a v kostelech se kázalo výlučně maďarsky. Tato doba byla ve znamení tvrdých zkoušek při uchovávání českého jazyka v rodinách.

I když snahy o zachování jazyka byly silné, nemohly se ubránit alespoň částečnému pomaďarštění, a tak právě v této době se do české mluvy dostává spousta maďarských slov.

Zlepšení se dočkalo české školství po vzniku rumunského království po roce 1919. Rumunská vláda se nestavěla proti českým školám, pokud si dokázaly opatřit české učitele, potřebné učební pomůcky a knihy. Rok 1920 přinesl dokonce oficiální dohodu o možnosti vysílání československých učitelů do krajanských komunit v Banátu. Výuka českého jazyka byla prosazována především v nižších ročnících; ve vyšších se vyučovala jak čeština, tak rumunština.

Kolem roku 1960 ale ustala komunikace Československa a Rumunska týkající se krajanského školství.[30] Není přesně známo, co bylo příčinou, ale uvádí se, že obě strany postupně ztratily zájem a vysílání učitelů bylo přerušeno. Pravidelné vysílání učitelů ze strany České republiky bylo obnoveno až roku 1998, a to na žádost samotné krajanské komunity.

Současná škola

V roce 1998 byla ve Svaté Heleně postavena nová školní budova – moderní, prostorná a světlá. Její prostory nabízí osm tříd, mateřskou školu, počítačovou učebnu, knihovnu[31], vybavenou sborovnu a nedokončenou tělocvičnu[32], kterou se snaží pro své žáky vybudovat nynější učitel, pan Petr Skořepa.

[30] Pomůcek a knih nebyl nikdy dostatek, ale alespoň mohla do té doby probíhat výuka. Zlepšení situace nastalo až po roce 1990, kdy byl svržen Ceaușescův komunistický režim a do vesnic začala proudit všeobecná pomoc z ČR.

[31] Knihovna vlastní cca 5 000 svazků. Nalezneme zde mnoho žánrů jako např. pohádky, dívčí romány, naučnou literaturu, ale i klasickou beletrii. Zájem o četbu už tak vysoký není – nejvíce výpůjček zaznamenávají pohádkové knihy a dívčí romány. Klasická beletrie zdejšími čtenáři vyhledávaná není – asi jedinou výjimkou jsou historické romány Aloise Jiráska, které čtou někteří dospělí.

Všechny předměty jsou vyučovány od první do čtvrté třídy v českém jazyce a rumunština je vyučována formou doplňkových hodin. Od páté do osmé třídy se učí obráceně, tzn. v rumunštině s doplňkovými hodinami češtiny. Skladba předmětů a hodinové dotace na ně je podobná jako v ČR.

Nejpalčivějším problémem nejen ve zdejší škole, ale i obecně, je pozvolný úbytek obyvatelstva, který zároveň přináší i úbytek dětí. V době, kdy se rozhodovalo o tom, zda bude vystavěna nová škola, bylo ve vesnici zhruba 140 dětí. Jejich počet se do roku 2000 snížil až na 80 žáků a ve školním roce 2007/2008 nastoupilo k výuce pouhých 30 žáků a 16 dětí z mateřské školy. Lidé se shodují, že úbytek obyvatelstva, resp. dětí bude i nadále pokračovat. Je nutné uvažovat nad tím, jakým způsobem se v příštích letech budou využívat již nyní zcela nedostatečně využívané prostory školy.[33]

Vysílání učitelů z ČR

Učitelé jsou vysíláni a zároveň placeni Domem zahraničních služeb Ministerstva školství ČR.

Doba působení učitele činí jeden rok. Není však problémem po roce pobyt prodloužit o další rok. Praxe je taková, že učitel většinou pár let vydrží, než ho vystřídá jiný. Často si učitel potřebuje pouze „oddychnout“ a přijít na jiné myšlenky ve své rodné vlasti a za nějaký čas se k učení v krajanských komunitách vrací.

Povinností učitelů ve Svaté Heleně a v Gerníku je i výuka v srbské části Banátu, kde musí odučit 8 týdnů.

1.6.4. Závěr

Svatá Helena prošla již od počátku její existence více či méně významnými změnami. Tyto změny téměř vždy kopírovaly dějinné události Rumunska. Války a politické vlivy měnily život každého obyvatele této země a nezáleželo na tom, zda se jednalo o člena majoritní či minoritní společnosti. Naši krajané se ujali složitého úkolu udržet svou národní a náboženskou identitu – a skutečně obstáli. Nadále jsou věrni své víře, udržují tradice, zvyky a hrdě se hlásí k českému národu.

Existuje tu však několik vlivů, které zásadním způsobem podráží budoucí vývoj českých malebných vesniček v rumunském Banátu. Je to především nedostatek pracovních příležitostí, na což se nejvíce váže odliv obyvatelstva, tedy reemigrace, zpět do České republiky. Není to dlouho, co byly uzavřeny rumunské doly, které byly, nejen pro obživu krajanů, velmi důležité. Lidem proto zbyly pouze dvě východiska z tíživé situace – reemigrace anebo zřízení skromné obživy prostřednictvím agroturistiky. Některým se nabízí i možnost práce

[32] I přes snahu o výstavbu tělocvičny není zcela jasné, jak velkou oblibu v dětech vzbudí. Velkou roli hrají i rodiče, kteří děti vychovávají spíše k práci na polích, a proto není jisté, zda by se tělocvik či míčové hry setkaly s kladnými reakcemi. Navíc je zde problém snižujícího se počtu dětí, resp. úbytku obyvatelstva.

[33] Kapacita této školy je cca 200 dětí. Topení je ústřední, a tak zejména v zimě vzniká ekonomický problém drahého vytápění budovy pro zhruba 50 dětí.

v místních českých firmách, kterých tu však není tolik, aby zaměstnaly všechny, a navíc ani platové podmínky zde nejsou nijak vynikající.

Tato dvě východiska dělí svatohelenskou společnost (a nejen tu, týká se to krajanských vesnic všeobecně), na dvě různé skupiny z hlediska věku.

Praxe je většinou taková, že mladí dospělí vidí Českou republiku jako nejlepší možnost jak změnit jejich dosavadní životní situaci a jak založit rodinu v místě, kde naleznou více možností pro budoucí život svých dětí.

Starší jsou spíše usedlejší. Patří sem samozřejmě lidé důchodového věku a dále ti, kteří mají rodiny a jejichž děti navštěvují zdejší školy. I když by někteří přijali možnost reemigrace, nedovoluje jim to na jednu stranu buď stáří a vzpomínky nebo početnost rodiny na straně druhé.

Reemigrace by pro ně byla příliš nákladná a složitá, než aby si ji mohli dovolit. Je patrné, že budoucnost Svaté Heleny je ohrožena. Pokud bude vykazovat tendenci k odchodu mladých lidí, populace bude i nadále stárnout a její počet se bude nepochybně snižovat. Tato nemilá situace je zřejmá komukoliv; nejvíce pak lidem, kteří ve Svaté Heleně žijí a účastní se tohoto nemilosrdného procesu na vlastní kůži.

Ať je však skutečnost jakkoli nepříznivá, nesmíme pochybovat o tom, že k nám tito lidé patří – že jsou jedni z nás. Je naší všeobecnou povinností (tedy nejen vlády ČR), abychom se o ně postarali.

Ona starost nám bude oplacena mnohonásobným způsobem. Krajané nás svými zvyky a tradicemi donutí přemýšlet o tom, kdo vlastně byli naši předkové. Připomenou nám, jací v jádru duše jsme a pomohou nám upevnit naši vlastní národní identitu, která se pod vlivem nejrůznějších evropských trendů spíše rozmělňuje.

Svatá Helena – krmení slepic

Pan Mocek (71 let) žije ve Svaté Heleně sám. Jeho synové odešli do rumunských měst a ostatní členové rodiny, včetně manželky, žijí v ČR. Smutnému pánovi dokáží úsměv na rtech vykouzlit alespoň jeho slepičky při krmení.

Svatá Helena – archivní fotografie tkalcovské dílny z roku 1933

Stará fotografie zachycuje tkalcovskou výrobu ve Sv. Heleně z počátku 20. století. Majitelem dnes již neexistující dílny byl pradědeček pana Mocka.

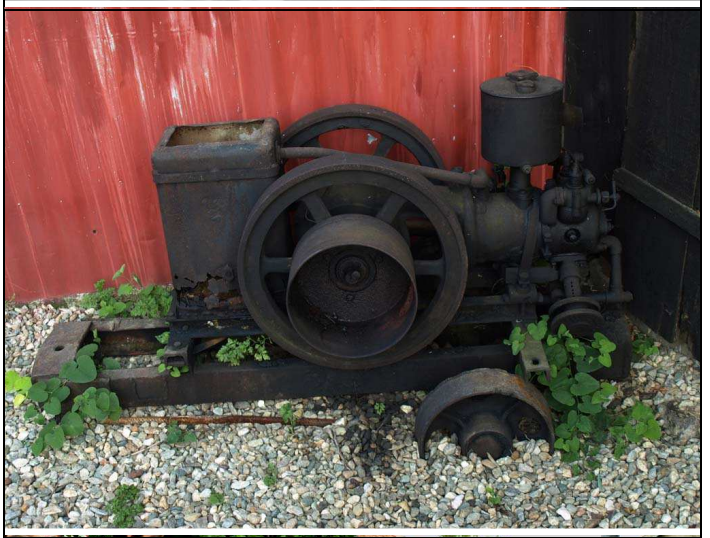

Svatá Helena – dochovaný motor z tkalcovské dílny

Z tkalcovské dílny se dochoval jeden z motorů. Pokud by prošel drobnou opravou, byl by podle slov pana Mocka stejně funkční, jako kdysi býval.

Svatá Helena – svatba

Sňatky se v krajanských komunitách uzavírají čím dál tím méně. Je to způsobeno především odchodem mladých lidí zpět do ČR. K příležitosti této svatby bylo pozváno z ČR kolem 400 příbuzných a z vesnice dalších 200 známých.

Svatá Helena – svatební (taneční) průvod

Zvyky a tradice se v Banátu snaží dodržovat. Nevěsta s ženichem vedou za zvuku tradičních rumunských melodií taneční průvod po celé vesnici.

Okolí Svaté Heleny – cesta z práce na poli

Povozy s koňmi jsou dosud často využívány. Ve velké míře jsou však místním lidem k dispozici traktory a jiné moderní prostředky. K dopravě do měst, ať už za nákupy nebo za prací, se využívají téměř výhradně tranzity *pro jejich kapacitní přednosti.*

Svatá Helena – kozy

Pastevectví koz ve Svaté Heleně není zdaleka rozšířené, jak by si člověk mohl myslet. Lidé mají většinou jen pár kravek, prasata, slepice a občas koně.

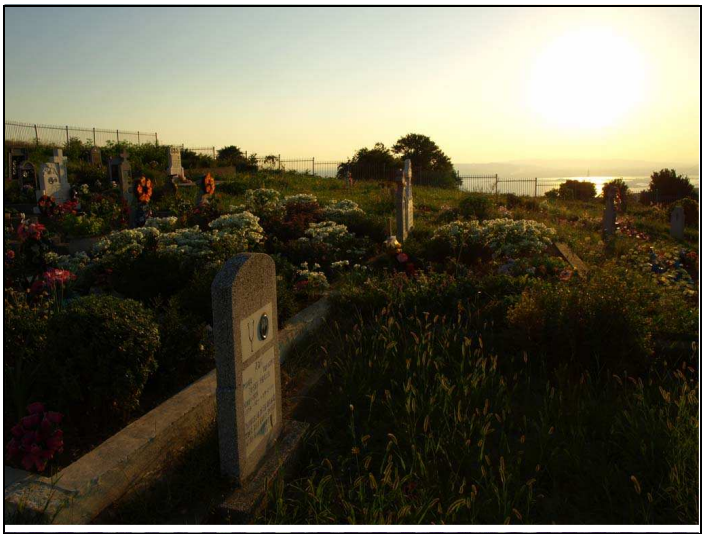

Svatá Helena – hřbitov

Hřbitov je místo, které neodmyslitelně patří ke každé vesnici nebo městu, ať už jsme kdekoliv. A jinak tomu není ani ve Sv. Heleně. Zde je zachycen při západu slunce. V dáli je možno vidět i nedaleký Dunaj, který odděluje Rumunsko a Srbsko.

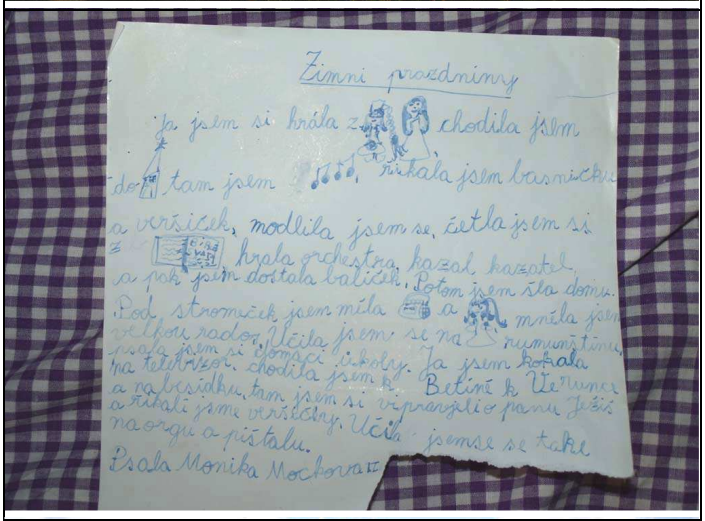

Svatá Helena – rukopis dítěte

Místní děti mají povinnou školní docházku jako všude jinde. Do čtvrté třídy se učí v českém jazyce a rumunštině je vymezen vcelku malý prostor. Ve vyšších ročnících je tomu právě naopak.

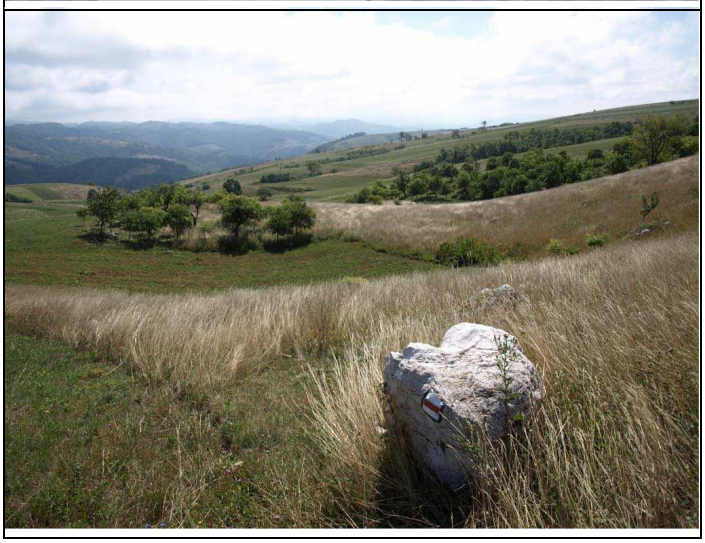

Červená turistická značka – z Gerníku na Rovensko

KČT v Rumunsku vytvořil síť turistických značek, a proto není problém pro jakéhokoliv turistu z Čech dostat se podle značení tam, kam potřebuje. Značení turistických tras je, stejně jako další aktivity, součástí podpory tzv. agroturistiky v banátské oblasti.

Foto: Jakub Hajný

1.7. Gerník

Gerník se nachází v jižní části župy Caraş-Severin (Karašsko-Severínská župa) asi 15 km severovýchodně od Svaté Heleny ve výšce kolem 600 m. n. m. Od hranice (tvořené řekou Dunaj) kvůli které vesnice vznikla, je Gerník vzdálen přibližně 12 km severně. Vesnice se rozkládá na dvou kamenitých návrších, mezi nimiž protéká potok, který tak přirozeně rozděluje ves na tzv. „malou“ a „velkou“ stranu. Gerník tím získává podobu jedné dlouhé ulice s domy po obou stranách.

Z Gerníku na Rovensko – pohled „z kopce na kopce“
Foto: Jakub Hajný

1.7.1. Historie obce a českého osídlení

Gerník (Gârnic, Szóremybúzás, Weizenfied) byl založen v roce 1827 rakouskými vojenskými úřady, v rámci druhé vlny českého osidlování rumunského Banátu, jako hraniční obec. Spolu s Gerníkem vznikly i ostatní české vesnice (s výjimkou již existujících z první vlny – Sv. Heleny a Sv. Alžběty). Na svém počátku, v roce 1830, měl Gerník 469 obyvatel[34]

Jako druhá vlna českého osidlování rumunského Banátu je označováno období let 1827–1828. Rakouské vojenské správní orgány v tu dobu potřebovaly další pohraničníky k obraně levého břehu Dunaje před případným opakováním turecké expanze (viz pozn. 267 na s. 242) a po vzoru Sv. Heleny se rozhodly nalákat na slíbené úlevy a výhody české kolonisty.

Vojenská správa však slíbené podmínky nedodržela. Obydlí, jež měla pro krajany vybudovaná, nestačila, v některých domech bydlelo i několik rodin pohromadě. Také se nestarala o řádné zásobování, lidé trpěli nedostatkem pitné vody a slíbených 12 jiter půdy byl spíše hustý les, který kolonisté museli vykácet a obdělat, aby získali ornou půdu. Proto bylo období let 1830–1850 pro české osadníky kritické.

Ve 2. polovině 19. století se již situace stabilizovala a Češi zde natrvalo „zapustili“ své kořeny. Vůbec nejvíce obyvatel měl Gerník v období před

[34] URBAN, R. *Češi a Slováci v Rumunsku*. Nădlac, 2005.

1. světovou válkou, kdy v roce 1910 dosáhl na 1 564 obyvatel[35], v roce 1934 žilo v Gerníku 1 400 obyvatel[36]. Nejdůležitějším zdrojem obživy se našim krajanům stalo zemědělství.

Češi ovšem přicházeli na území dnešního Rumunska i jednotlivě – tato migrace probíhala od druhé poloviny 19. století až do začátku století dvacátého. Jednotlivci ovšem směřovali spíše do velkých měst, kde mnohem rychleji splývali s okolím.

Organizovaná reemigrace krajanů po druhé světové válce způsobila pokles jejich počtu zhruba o třetinu a další výrazný odchod krajanů nastal po roce 1990. Nejvíce Čechů odešlo ze Svaté Heleny a právě z Gerníku. Trend úbytku obyvatelstva ovšem pokračuje do současnosti.

Vzhledem ke špatným přístupovým cestám a téměř horskému profilu krajiny byl a nadále zůstává mezi českými vesnicemi minimální styk.

1.7.2. Specifika obce

Gerník je největší z českých vesnic v Banátu a jako jediná z nich má vlastní obecní úřad. Ten spravuje i sousední rumunskou vesnici Padina Matei, která má 750 obyvatel.

Současný starosta Gerníku je Rumun, jelikož volby jsou společné pro Gerník i spravovanou Padina Matei. Místostarosta je Čech. Rumunský původ starosty nepředstavuje pro místní žádný problém, vzájemné vztahy s Rumuny jsou dobré. Krajané v Gerníku jsou samozřejmě bilingvní, kvalita jejich češtiny patří mezi nejlepší u českých krajanů v Evropě.

Gerník je téměř ryze Čechy obývaná obec (až na několik přivdaných Rumunek). Rumuni mají v obci pouze několik domů, které využívají jako letní sídla a koupili je od krajanů, jenž odešli do ČR.

Krajané v Gerníku se věnují hlavně zemědělství (výroba sýrů, různé místní pálenky, marmelády…), chovu domácích zvířat a agroturistice (např. rozvážení a ubytovávání turistů, kteří do Banátu jezdí díky aktivitám Člověka v tísni a jsou pro krajany důležitým zdrojem příjmů).

Dále v Gerníku nalezneme 2 hospody a pekárnu, jenž jsou zároveň malými obchody, navíc pekárna dodává své výrobky i do okolních rumunských vesnic. Protože je Gerník a okolní oblast bohatá na vápenec, zabývají se místní také výrobou vápna, které se spaluje v pecích udělaných v zemi a následně je distribuováno v celé zóně podél Dunaje.

V Gerníku působí i některé české firmy zabývající se výrobou elektronických součástek. Podle dotázaných krajanů se plat ve firmě v roce 2008 pohyboval mezi 150–200 euro za měsíc, u vedoucích funkcí 250 euro. Krajané sami sebe vnímají jako levnou pracovní sílu.

Z Gerníku funguje 1x za den autobusové spojení do 18 km vzdáleného městečka Moldova Nouă / Moldova Veche (kde je nemocnice, benzínka, obchody), Gerničtí tak nejsou odkázáni jen na automobilovou dopravu. Pravidelné cesto-

[35] URBAN, R. *c. d.*

[36] *Gerník* [online] Český Banát © Společnost Člověk v tísni, 2003 [cit. 16. 9. 2009] Dostupný z: <http://www.banat.cz/ceske_vesnice.htm#gernik>.

vání vzhledem ke stavu vozovky mimo obce ale není nejpříjemnější a jízda trvá skoro hodinu. Autobus řídí jeden z krajanů.

1.7.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Česká populace vymírá nebo odchází zpět do Čech či větších rumunských měst (kvůli nedostatku práce v Gerníku, vyššímu výdělku, příbuzným…). Za posledních 18 let v Gerníku ubylo přes 60 % populace, přičemž odchází především mladší generace (40 let a méně). Do budoucna se dá předpokládat další pokles počtu obyvatelstva.

Rok	Počet
1830	469[37]
1894	1250[38]
1910	1564[39]
1934	1400[40]
1992	991[41]
2002	524[42]
2008	350[43]

Tabulka 7. Vývoj počtu obyvatel v Gerníku (1830–2008).

1.7.4. Náboženství

Prvních 24 roků neměli čeští obyvatelé kněze ani učitele. V roce 1850 poručík Machiv přivádí kněze Františka Unzeitiga z České Třebové, který na Gerníku působil až do roku 1873. Kostel byl ovšem dostavěn až v roce 1858, díky daru císaře Františka Josefa I. Pražský arcibiskup Bedřich Schwarzenberg daroval kostelu cenný relikviář s ostatky sv. Jana Nepomuckého, jemuž byl kostel zasvěcen. Do roku 1873 byli kněží jmenováni pohraničním plukem s vojenskou hodností a uniformou.[44]

Obyvatelé Gerníku jsou římští katolíci, jiná konfese v obci není.

V Gerníku dříve působil český farář P. Václav Mašek (viz s. 24), po jehož odchodu do Eibentálu přišel farář rumunský. Ten se sice naučil česky, ale při bohoslužbách používá rumunštinu, česky při mších zní pouze zpěv.

1.7.5. Školství

Počátky českého školství v Gerníku se datují již od roku 1853, kdy zde byla postavena škola.

O české krajanské školství systematičtěji pečovala Československá republika a od roku 1929 začali být do Banátu z ČSR vysíláni čeští učitelé. Ti zde pů-

[37] URBAN, R. *c. d.*
[38] URBAN, R. *c. d.*
[39] URBAN, R. *c. d.*
[40] *Gerník* [online] c. d.
[41] Informace z Obecního úřadu v Gerníku; pochází ze sčítání lidu v Rumunsku v roce 1992.
[42] Informace z Obecního úřadu v Gerníku; pochází ze sčítání lidu v Rumunsku v roce 2002.
[43] Odhad místních obyvatel (vlastní výzkumná činnost v létě 2008 v rámci projektu *Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě*).
[44] *České obce v Banátu*. [online] Sdružení Čechů z banátských Karpat [cit. 12. 12. 2001]. Dostupný z: <http://scbk.hyperlink.cz/obce.htm>.

sobili do roku 1958. V roce 1996 bylo vysílání kvalifikovaných učitelů opět obnoveno a trvá až do současnosti.[45]

Všechny předměty jsou vyučovány od první do čtvrté třídy v českém jazyce a rumunština je vyučována formou doplňkových hodin. Od páté do osmé třídy se učí obráceně, tzn. v rumunštině s doplňkovými hodinami češtiny. Skladba předmětů a hodinové dotace jsou podobné jako v ČR. Škola má i počítačovou učebnu.

Současný učitel Jaroslav Svoboda odhaduje (k srpnu 2008) v Gernické škole 35–38 žáků. Na začátku školního roku 2007 v polovině září[46] jich bylo okolo 50, ale průběžně ubývají – celé rodiny s dětmi postupně odchází do Čech (tj. 12 až 15 dětí ubylo).

1.7.6. Závěr

Češi na Gerníku si udrželi velice kvalitní češtinu (máte zde pocit, že nejste v jiném státu), do obce jsou vysíláni čeští učitelé.

Vztahy s původním rumunským obyvatelstvem mají Češi dobré, dokonce současný starosta Gerníku je Rumun. Největším současným problémem je, že v Gerníku ani v okolí není dostatek pracovních příležitostí. Doly, ve kterých pracovala většina mužské populace, se v roce 2003 zavřely a obyvatelům Gerníku nezbývá, než se věnovat zemědělství či agroturistice. Agroturistika, se kterou přišla společnost *Člověk v tísni*, je pro krajany už téměř 10 let významným zdrojem příjmů.

Je to nicméně jen dočasná pomoc, jelikož nelze současný stav obce zakonzervovat jako „žijící skanzen“. Populace starších krajanů sice zůstává, ale postupně vymírá a mladší krajané (zhruba do 40 let) odcházejí zpět do České republiky, kde mají výrazně lepší ekonomické a sociální podmínky.

1.8. Šumice

Šumice leží v jihovýchodní části banátských hor v župě Caras-Severin. Je vzdálena 6 km od obce Lapusnice (Lăpuşnicel), jejíž je součástí.

1.8.1. Historie obce a českého osídlení

V roce 1827 přišlo do míst dnešní Šumice 16 rodin z oblasti středních Čech jako první kolonisté tohoto poměrně nehostinného místa. Nejdříve museli vykácet lesy, obdělat získanou půdu, z níž bylo zapotřebí získat co největší sklizeň. Místo, na které přišli, bylo zcela neobydleno, a tak museli nejprve postavit nová stavení pro svůj budoucí život v drsných podmínkách rumunských hor. Mezi nejnaléhavější a nejdůležitější starosti, které museli první kolonisté řešit, bylo splnění požadované dodávky dříví vojenským úřadům.

Obyvatelé Šumice byli povoláni k ostraze jihovýchodní hranice habsburské monarchie stejně jako ostatní strážci říše. Muži, kteří byli schopni vojenské služby v pohraničí, si museli sami obstarávat stravu i vojenskou uniformu. Ve

[45] SVOBODA, J. *Česká menšina v Rumunsku* [online]. 1999 [cit. 4. 3. 2008]. Dostupný z: <http://www.listbanat.cz/publikace.html#kapitola5>.

[46] V Rumunsku trvají letní prázdniny 3 měsíce. Začínají v polovině června a končí v polovině září.

vesnici byl správce s titulem „comandant“, jenž určoval službu na vojenské hranici, dále měl na starosti mýcení lesů a dodávky dřeva vojenským úřadům.

Protože v nově založené vesnici byly více než těžké životní podmínky, lidé v pozdější době odcházeli a rozptýlili se po celém Banátu.

Další kolonisté, kteří přichází z oblasti východních Čech do Šumice v roce 1856, to neměli o nic jednodušší než jejich předchůdci. I oni si museli sami vykácet lesy a zpracovat dřevo, aby vznikla půda vhodná pro nové pole, louky a sady, na kterých si obstarávali obživu.

V roce 1913 došlo v Banátu k pomaďaršťování vesnic a Šumice nesla v té době jméno „Cseherdos“.

Hlavním zaměstnáním obyvatel vesnice v celém tomto období bylo zemědělství, chov dobytka a ovocnářství. Obdělávání polí (hlavními zemědělskými plodinami byly a jsou brambory a pšenice) byla práce těžká, a přesto lidem zajišťovala jen to nejnutnější a pouhé přežívání ze dne na den.

O vyšší produktivitě v zemědělství nelze kvůli chudé půdě v této části rumunských hor vůbec uvažovat. Mnohokrát se stalo, že úroda nebyla tak veliká, aby zajistila obyvatelům přežít ve slušných podmínkách chladné zimní období. Proto byli mnozí lidé nuceni kupovat zemědělské produkty z jiných míst, aby měli sami co jíst a čím nakrmit dobytek. Aby se rodina uživila, chodili muži na šestnáctihodinové směny do továrny a ženy v noci na dalekých kopcích sbíraly medvědice (ostružiny), aby je mohly ráno prodat.

V rámci reemigrace odchází v říjnu 1946 do Československa devět rodin. V roce 1949 začíná po usnesení pléna Ústředního výboru Komunistické strany Rumunska kolektivizace zemědělství. V Šumici žádné družstvo nevzniklo, protože zde nebyla pole dostatečně úrodná. Lidé, kteří doposud neměli dostatek pro sebe a svá hospodářství, byli nuceni dávat státu část z toho, co měli, například maso a mléko.

V letech 1965 – 1967 sami občané začali stavět nový kulturní dům, který dnes není plně využíván, jelikož veselky ani jiné slavnosti se už v obci v podstatě nekonají. Největším počinem ovšem byla elektrifikace, která proběhla v roce 1965. Lidé sem dovezli dřevěné sloupy, vykopali jámy a pomáhali při elektrifikaci Šumice pod vedením montérů z Bozovici.

1.8.2. Specifika obce

Mezi nejzákladnější specifika obce patří nejmenší škola v Evropě, kterou v současné době navštěvuje pouze pět dětí. Šumice je také mimořádná svou geografickou polohou. Z celé oblasti Banátu je tato vesnička nejodlehlejší a nejseverněji položena. Většina obyvatel nikdy nenavštívila víc jak jednu českou vesnici v Banátu, nejčastěji se jednalo o Rovensko, které je nejblíž, přesto cesta ani tam není jednoduchá.

S prací v okolí je to velmi složité a pro obyvatele je v podstatě nemožné najít pracovní místa. Nejbližší větší město je Oršava, kam dojíždět za prací je prakticky nereálné. Do vesnice nejezdí žádný autobus a nejbližší zastávka je vzdálená 6 km po kamenité cestě, vlaková stanice je až 20 km daleko. Jediná šance přivýdělku je prodej části jejich sklizně, ovšem náklady na prodej by vysoce přerostly potenciální zisky. V Šumici je 6 aut a bývá zvykem, že ten, kdo má auto, za menší příspěvek odveze ostatní, když je potřeba. Právě kvůli nedo-

statku práce odešlo mnoho mladých rodin do větších měst v Rumunsku. Jen hrstka odešla za prací do Čech, je to spíše výjimka.

Veselky, křtiny, ani jiné tradice se zdaleka nedodržují jako před lety. Poslední velká veselka byla před více jak deseti lety. Ve vesnici zůstali hlavně starší lidé, kteří život zde vnímají jako poklidné dožití. Šumici tudíž hrozí, že nadobro zanikne, její obyvatele vymírají a noví nepřibývají. Rumuni by sice chtěli opuštěná stavení koupit, ale nabízejí prý tak málo, že se nevyplatí prodávat. Snad sem možná budou děti nynějších obyvatel alespoň jezdit na víkend, ale jak dlouho to potrvá…

1.8.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Jak již bylo uvedeno, při založení obce v roce 1827 přišlo do míst dnešní Šumice 16 rodin z Čech. Dále se pak v roce 1856 v Šumici usazuje dalších 6 rodin, o tomto roku se hovoří jako o „třetí kolonizaci“.

Není ovšem zřejmé, kdy proběhla v Šumici druhá kolonizační vlna. V Czoeringově práci „Ethnographie der Österreichischen Monarchie“ je uvedeno, že v roce 1830 měla Šumice 123 obyvatel. V této době ale začal počet obyvatel klesat, protože vojenské velení dalo některým rodinám povolení k vystěhování do úrodnějších míst.

Počet obyvatel začíná přirozeně stoupat až po roce 1854. V roce 1880 má Šumice už 263 obyvatel, z toho jen jednoho Němce a Rumuna. Všichni obyvatelé této vesnice jsou římsko-katolického vyznání. Gramotných obyvatel podle statistických údajů bylo 42. Podle podrobnější statistiky z roku 1900 měla Šumice v té době 376 obyvatel, z nichž 134 umělo psát a číst. I počet stavení ve vesnici se rozrůstá oproti roku 1880, kdy měla vesnice 47 domů, má o dvacet let později 60 stavení. Velkého rozmachu se vesnice dočkala mezi léty 1900 až 1918, o čemž svědčí skoro zdvojnásobení stavení v Šumici, a to na 116. V roce 1930, podle sčítání obyvatelstva, žilo ve vesnice 469 Čechů a 1 Rumun, pravoslavného vyznání.

Podle tabulky můžeme vidět, že 66,3 % obyvatel vesnice starších sedmi let je ve 30. letech 20. století gramotných, ovšem většina má jen základní vzdělání.

Gramotnost obyvatel roku 1930		
starší 7 let	***190 žen***	***187 mužů***
umí číst a psát	117	133
základní vzdělání má	112	129
vyšší vzdělání má	1	2
mimoškolní vzdělání má	4	2
negramotní	73	54

Tabulka 8. Gramotnost obyvatel v Šumici (1930).

Dnes je v Šumici 94 obyvatel, z toho 32 mužů. Děti se nerodí, mladí odešli za prací do měst, od zimy do léta tu pochovali 9 lidí.

1.8.4. Náboženství

Češi byli římskými katolíky a v průběhu let se to nijak neměnilo. Podle dnešních výpovědí s jejich vírou neměli žádné problémy. *My jsme katolíci, Rumuni pravoslavní, žijeme vedle sebe, my nevadíme jim a oni nám. Každý si drží svý a nevšímáme se spolu. Žijeme tu vedle sebe, my se nepletem jim, oni nám, ale klidně si i pomůžeme*, říká paní Amálie Jakubiski.

Po celou dobu existence Šumice bylo a je obyvatelstvo skoro bez výjimky české, i když jak oni sami o sobě tvrdí: *pro Rumuny jsem Pém, pro Čechy jsem Rumun*.

Do kostela tu chodí každou neděli, zpívají a čtou evangelium. Velebný pán je tu jen jednou za čtrnáct dní, a proto v týdnech kdy tu není, obstarává jeho práci zpěvák – čte z evangelia a vybírá písně. Je mu už 75 let, cítí se starý a chtěl by, aby ho někdo vystřídal. Není tu ale nikdo, kdo by ho mohl nahradit. Jiná paní se zase stará, aby v kostele byly čerstvé květiny.

1.8.5. Školství

Od roku 1827 se začala dělat škola po staveních, říká nynější učitel v Šumici František Olteáno. Mezi prvními kolonisty bylo dost lidí, kteří uměli psát a číst. V pozdějších dobách již učitelé z Čech do Šumice jen neradi přicházeli, jelikož život zde byl o mnoho těžší. Kulturní aktivity se soustřeďovaly ve škole a v takzvaném „kulturním domě“ což byla vlastně velká místnost, kterou dal k dispozici jeden zámožnější obyvatel. Tyto prostory časem ale nestačily.

Práce na nové škole začaly již před první světovou válkou, ale právě kvůli ní byla škola dokončena až roku 1924. Po první světové válce se děti učily v první a druhé třídě jen česky a do sedmé zase jen rumunsky. V této době se také dostalo do místní školy díky učitelům z Čech rádio. Často sloužilo celé vesnici, když se v neděli shromáždili ve škole a poslouchali ho.

V místní škole funguje knihovna, která měla ve druhé polovině 19. století okolo 40 svazků, v dnešní době se jedná zhruba o 2 000 knih. Velký zájem o čtení jsme ale nezpozorovali. Ve vesnici žijí spíše staří lidé, kteří jsou rádi, že zastanou práci na svých hospodářstvích a večer si raději sednou k televizi.

Obrázek 16. Škola v Šumici.

Před revolucí vozil mikrobus žáky 9. a 10. třídy do Lapušnice (Lăpuşnicel). Po revoluci sem chodili učitelé-misionáři.

Současný učitel František Olteáno zde začal učit mezi rokem 1990 a 1991. Základní škola v Šumici má osm tříd, od páté třídy, ale zkoušky musejí žáci skládat v Lapušnici (Lăpuşnicel). Čeština se zde vyučuje po celou školní docházku stejně jako rumunština. Ve školním roce 2008/2009 má škola 5 žáků, bude tedy nadále fungovat. Pan Olteáno má však obavy o budoucnost školy. *Je potřeba minimálně čtyř dětí od 1. do 4. třídy, aby škola byla otevřená, letos to půjde, ale nevím, co bude za rok.*

Počítače ve škole nejsou, i když místní učitel usiluje o to, aby do školy byl zaveden internet. Ředitel z Lapušnice tvrdí, že je to zbytečné, počítače pro tak málo dětí. *Tak 4 roky zpátky vezli Češi na Ukrajinu dva staré počítače, nechtěli je tam, tak je nechali tady, ale nefungují. Problém je, že z Čech posílají staré věci, to samé platí i o lécích.*

1.8.6. Shrnutí

Šumice je nejodlehlejší vesnicí rumunského Banátu. Cesta, kterou musíte absolvovat k návštěvě těchto míst, je zcela jistě nejnáročnější. Šumice je odlehlá vesnice v horách, kterou ze všech stran obklopují jen kopce, i cesta do vesnice je jen štěrková. Snad i špatná dostupnost a vzdálenost od ostatních vesniček Banátu dělá Šumici výjimečnou. Jestliže většina vesnic je v dnešní době poznamenána dychtivými turisty, Šumice je výjimkou. Nenajdete tu cedulky, které vám budou nabízet ubytování, autobusy plné turistů, ani hospodu, kde během léta pravděpodobněji potkáte souseda z Prahy, než stoly obležené místními.

Místní obyvatelé jsou milí lidé, kteří si zatím nepřipadají jako v zoologické zahradě, a tak si s vámi rádi povypráví, když je potkáte na louce nebo na poli. Ptají se na Českou republiku, odkud jste a jaké je u nás zrovna počasí, většina z nich navštívila nanejvýš nejbližší českou vesnici Rovensko nebo Svatou Helenu a Čechy nikdy neuvidí. Jen velice málo mladých lidí z této vesnice odešlo do Čech, mnohem častěji odcházejí do větších měst v Rumunsku.

Šumice je místo, kde se vrátíte v čase, vodovod sem nebyl zaveden a pravděpodobně ani nikdy nebude. Když se na to zeptáte místních, většinou jen pokrčí rameny a řeknou, že mají přece studnu. Mladých rodin je zde poskromnu, žijí zde většinou jen staří lidé a mladí se vracet nechtějí, co by tu také dělali. Pokud se tu něco nezmění, což není pravděpodobné, tahle vesnička bude za pár let jen několik opuštěných domů, bez svých hospodářů.

1.9. Rovensko

1.9.1. Historie obce a českého osídlení

Rovensko (rumunsky Ravensca), vesnice s malebným názvem, s ještě malebnější a romantičtější podobou vznikla v letech 1827–1828, kdy se rakouská vojenská správa rozhodla obydlet zbylé pohraniční oblasti podél Dunaje kvůli možnému nebezpečí turecké expanze.

Stejně jako u ostatních vesnic rumunského Banátu, nebyly ani v Rovensku podmínky pro klidný život nikterak přívětivé. Nezvyklé klima, husté dubové a bukové lesy, vlci, medvědi; to vše byla nepříjemná starost každého příchozího

kolonisty. Avšak v případě rovenských to podtrhovala ještě jedna skutečnost – poloha. Rovensko je nejvýše položenou českou vesnicí rumunského Banátu, a to ve výšce 866 metrů nad mořem.

Přes všechny strasti a obtížnosti prostředí se však čeští krajané zabydleli a s drsným způsobem života se smířili. Stali se z nich vynikající zemědělci, pastevci a chovatelé dobytka, kterými jsou dodnes. Díky izolaci, kterou jim poskytla odlehlost a nadmořská výška, se dochoval jak způsob jejich obživy, tak především české tradice a česká mluva.

1.9.2. Statistické údaje o počtech krajanů

Rok	Počet
1830	237[47]
1880	410[48]
1925	586[49]
1991	230[50]
1998	200[51]
2002	120[52]
2008	70[53]

Tabulka 9. Vývoj počtu obyvatel v Rovensku (1830–2008).

1.9.3. Spolková činnost

V Rovensku působí Demokratický svaz Slováků a Čechů v Rumunsku (DSSČR). Ze slov místních je však patrné, že již delší dobu nepracuje tak, jak by mohl. Ani chátrající budova spolku už údajně neslouží ke spolkovým účelům. Spíše se zde setkávají mladí výrostci.

V porovnání s ostatními krajanskými vesnicemi Rovensko vždy inklinovalo spíše k samostatnosti. Bylo a dodnes to je dáno především jeho izolovaností od „okolního světa“. Rovensko má navíc v současnosti velmi nízký počet obyvatel (cca 70, vesměs postarších), kteří se o sebe dokáží více či méně postarat sami – spolek ani jeho aktivity nijak výrazně nepotřebují.

1.9.4. Náboženství

Obyvatelé Rovenska od počátku byli, a vlastně dodnes jsou, převážně římskými katolíky. Jen nepatrnou část tvoří baptisté, kteří tu ještě před pár lety byli celkem čtyři (dva manželské páry). Dnes čítá rovenský baptistický „sbor“ pou-

[47] SECKÁ, M. *Czechs in the Romanian Banat*. [online]. GenealogyRO Group [cit. 17. 3. 2009], s. 9. Poznámka pod čarou. Dostupný z: <http://www.genealogy.ro/cont/Czechs_Banat.doc>.
[48] Ibidem.
[49] *České vesnice: Základní informace o českých vesnicích – Rovensko* [online]. ©2003 [cit. 16. 3. 2009]. Dostupný z: <http://www.banat.cz/ceske_vesnice.htm#rovensko>.
[50] *Krajané – reportážní cesty redaktorů ČRo ČB* [online]. Český rozhlas České Budějovice ©2000-2009 [cit. 16. 3. 2009]. Dostupný z: <http://www.rozhlas.cz/cb/krajane/>.
[51] Ibidem
[52] *České vesnice: Základní informace o českých vesnicích – Rovensko.* c. d.
[53] Odhad místních obyvatel (vlastní výzkumná činnost v létě 2008, projekt Krajané).

ze dvě staré a nemocné baptistky. Pro modlitební účely je baptistům vyhrazen jeden z místních domů, který si k těmto účelům sami zakoupili a uzpůsobili. Duchovní sem přijíždí pouze zřídka.

Katolíci jsou na tom lépe, ačkoliv v minulosti to jednoduché zdaleka neměli. Velmi dlouhou dobu se museli obejít bez vlastního kostela. Důvod byl vskutku prostý – opět zde hrála roli přirozená izolovanost Rovenska daná polohou vesnice.

Lidé se bohužel nemohli spolehnout na žádnou okolní pomoc, a proto byli odkázáni na výstavbu vlastními silami. Nicméně svého kostela Neposkvrněného početí Panny Marie se dočkali, a to roku 1922 (téměř sto let po založení vesnice).

Pokud jde o správu, katolické Rovensko je filiálkou gernické fary a diecézně spadá pod Temešvár.

1.9.5. Školství

Ať už se jedná o rumunštinu, srbštinu či maďarštinu z dob maďarizace, Rovensko je díky jeho výše zmiňované izolaci vůči okolním vesnicím (a tím pádem i vlivům) relativně nejméně zasaženo vlivy ostatních jazyků. Nelze však hovořit o tom, že by tu uchovávání českého jazyka bylo snadné.

Téměř bezprostředně po přesídlení a po vzniku Rovenska ležela veškerá snaha o zachování jazyka na místních obyvatelích. S největší pravděpodobností se tedy jednalo o domáckou výuku čtení, psaní a počítání. První školy v rumunském Banátu vznikaly kolem a především po roce 1850.

Po roce 1873, kdy byla zrušena Banátská vojenská hranice, postupoval Banátem silný maďarizační tlak. Situace v Rovensku, oproti níže položeným vesnicím, byla možná o něco lepší, jelikož nátlak nebyl tak intenzivní. I přesto však došlo k tomu, že během první světové války se zde nejen nevyučovalo česky, ale dokonce se nevyučovalo vůbec. Roli „tajných školních zařízení“ tehdy opět převzaly domácnosti.

Roku 1920 byly všechny rumunské osady definitivně připojeny k rumunskému království, což znamenalo oficiální obnovení výuky českého jazyka v roce 1921. Touto dobou v Rovensku dokonce působil i diplomovaný český učitel narozený v Banátu.

Od této doby byla situace školství poměrně příznivá. Byl zde sice neustálý nedostatek učebnic a školních potřeb, nicméně výuka češtiny probíhala a plnila svou funkci.

Po roce 1990 do Banátu začala proudit nejrůznější pomoc, a to nejen formou vysílaných učitelů z ČR, ale i formou materiální. Výjimkou samozřejmě nebylo ani Rovensko.

Současný stav školství se naprosto změnil s úbytkem obyvatelstva, který neodvratně znamená i úbytek mladší, školou povinné, populace. Ještě ve školním roce 2007/2008 zde pár žáčků učila, dle slov místních, „výborná slečna učitelka, Alenka“, která však odešla zpět do ČR. Otázkou tedy je zda (a samozřejmě jak) bude výuka probíhat i v dalších letech.

Rovensko – krucifix

Krucifixy mají nejrůznější podobu – od oplocených a ověnčených květinami až po dřevěné na fotografii. V krajanských komunitách jsou nesporným důkazem duchovního života, který se opírá především o víru katolickou, v menší míře i baptistickou.

Rovensko – loupání fazolí

Stará paní loupe a třídí zbytek fazolí, se kterými jí již vnučky nepomohly. Pro některé krajany jsou fazole nejčastějším pokrmem. Kromě těchto plodin nalezneme na banátských polích např. dýně, kukuřici, brambory a méně často i obilí.

Rovensko – výhled od hřbitova

Rovensko není tak malé, jak se z fotografie může zdát (domy napravo). Spousta domečků je však opuštěna, a to vzhledem k obrovskému úbytku obyvatelstva vlivem odchodu lidí zpět do ČR. V současné době zde žije kolem sedmdesáti obyvatel.

Foto: Jakub Hajný

1.9.6. Shrnutí

Rovensko je vesnice velmi malebná. Její poloha jí dává kouzlo, které oslní snad každého romantika. Pokud se sem vypravíte, dolehne na vás ihned krása a klid zdejšího prostředí.

Avšak tento klid předznamenává smutnou skutečnost ovlivněnou ohromným úbytkem obyvatelstva (největším z ostatních velkých vesnic). Velké množství krásných, ale často už prázdných domů na prodej, jejich odkupování Rumuny pro rekreační účely, nízký počet dětí a mladých, nedostačující výuka českého jazyka, navíc neustálý nedostatek vody; to vše činí z Rovenska vesnici s dosti nejistou budoucností.

Navzdory všemu zde i dnes nalezneme odhodlané krajany, kteří by odsud nikdy neodjeli, a kteří se ze všech sil snaží v drsných podmínkách Rovenska přežít a zachovat silné české tradice a zvyky, včetně jejich jazyka – češtiny.

1.10. Pereg

1.10.1. Historie obce a českého osídlení

Obec Velký Pereg (Perek, Německý Pereg, Peregu Mare), ležící asi 30 km na západ od Aradu dosídlili Češi v roce 1863, kdy sem přišlo asi 50 rodin. Původní osadu ovšem založili Rusíni ze šarišské župy (na východním Slovensku) v roce 1852, o několik let později se do této obce přistěhovali Němci z Dolních Rakous.

Prakticky všichni Němci se po roce 1990 vystěhovali do Německa v rámci státem řízené reemigrace. Český živel zde také pozvolna slábne – Čechů je dnes ještě méně než Němců. České zvyky se dosud na Pereku udržují ve formě velikonočních a vánočních přání. V kostele je vždy o Vánocích česká besídka (zpěvy, básně, říkadla), i když už dnes jsou kázání vedena maďarsky, kněžem ze sousední obce Peregu Mic (Malý Perek). [54]

1.10.2. Statistické údaje o počtech krajanů

Na konci druhé světové války zde žilo 316 Čechů. Po reemigraci většiny mladých lidí a obyvatel bez vlastní půdy do Československa klesl počet Čechů v Pereku o třetinu.

Podle zprávy *o současném stavu české menšiny v obci Peregu Mare* z roku 1985 byla v Pereku patrná výrazná asimilace. *Čistě českých rodin však postupně ubývá, což ukazují i sňatky za posledních deset let. v letech 1973 až 1982 bylo uzavřeno podle matričních záznamů celkem 15 sňatků, kde aspoň jeden z novomanželů byl české národnosti. Nejvíce sňatků (čtyři) bylo uzavřeno v roce 1979; v letech 1980 a 1981 naopak nedošlo k žádnému sňatku. Češi se nejvíce mísí s Rumuny (jde většinou o obyvatele Aradu), dále čeští partneři vyhledávají své životní druhy mezi Čechy z obce Svatá Helena (rum. Sfinta Elena), z obce na rozhraní Rumunska a Jugoslávie, vzdálené od Pereku na 300 km. Z obce Svatá Helena proto, že zde před dvacetipěti lety učil česky učitel Jiří Janečko (Slovák z Nadlaku) žijící dnes na Pereku. Vyhledáváni jsou též po několik gene-*

[54] Srv. *Historie v rumunském Banátu* [online] Velvyslanectví České republiky v Bukurešti [cit. 4. 9. 2009] Dostupný z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html>.

rací životní partneři z nedalekého, 14 km vzdáleného slovenského města Nadlak, též pro blízkost jazykovou.[55]

Podle posledního sčítání obyvatel z roku 2001 žilo v Pereku 69 Čechů (3,83 % všech obyvatel). V roce 2006 zde žije zhruba 80 lidí starší generace.

Etnické složení obyvatel v Peregu Mare:[56]		
Maďaři	838	46,55 %
Rumuni	389	21,61 %
Slováci	329	18,27 %
Němci	83	4,61 %
Češi	69	3,83 %
Ukrajinci	65	3,61 %
Romové (Cikáni)	24	1,33 %
Chorvati	1	0,05 %
Ostatní	2	0,11 %

1.10.3.Náboženství

Jen dvě české komunity v celém Rumunsku se hlásí k jinému než k římskokatolickému vyznání: ve Velkém Peregu a ve svaté Heleně. Zatímco Rusíni se v Pereku hlásili k vyznání řeckokatolickému a Němci k římskokatolickému, byli původní čeští kolonisté, kteří pocházeli ze středovýchodních Čech (Čáslavsko a Přeloučsko), údajně čeští bratří. Protože ale tato víra v zemi uznána nebyla, přihlásili se k reformované evangelické církvi (k helvetskému vyznání).

Roku 1873 si postavili svou evangelickou modlitebnu, ke které připojili i školu. Po 2. světové válce však tato modlitebna již pereckým Čechům nevyhovovala, a tak si v těžkých podmínkách 50. let vystavěli v jejím sousedství svůj vlastní český kostel a bývalou modlitebnu upravili na taneční sál. Kostel pak byl opraven a zvenčí i zevnitř svítí novotou. V roce 1996 v něm přibyly i nové elektronické varhany, jež byly z velké části uhrazeny z české vládní pomoci, zprostředkovávané Nadací při České televizi Člověk v tísni.

Vlastního faráře perečtí Češi nemají, filiálně patří k evangelické faře v sousedním Malém Peregu (Peregu Mic), kde je farář maďarské národnosti. Ten vykonává nedělní bohoslužby i ve Velkém Peregu, a to v maďarštině.[57]

Místní evangelický sbor zorganizoval a spolufinancoval v roce 2000 svépomocnou opravu bývalé školy, která slouží jako kulturní centrum.

Vzájemné spolužití obyvatelstva trojí národnosti a trojího vyznání fungovalo v této obci bez problémů, ale skladba obyvatelstva se zde v posledních letech značně změnila. Zdejší Češi odcházeli a odcházejí do Aradu a Temešváru, do České republiky i na západ od ní, také však vytvářejí

[55] ŠÍPEK, Z. Zpráva o současném stavu české menšiny v obci Peregu Mare, župa Arad, Rumunsko. *Národopisné aktuality*. Krajské středisko lidového umění ve Strážnici. Roč. 1985, č. 171, s. 71–72.
[56] *Structura Etno-demografică a României* c. d.
[57] *Historie v rumunském Banátu* c. d.

národnostně smíšené sňatky s luteránskými Slováky v blízkém Nadlaku (malém městě s těsnou většinou slovenského obyvatelstva).[58]

Perek se liší od ostatních krajanských vesnic v Rumunsku především svoji polohou – zatímco většina českého osídlení je v hornatém Banátu, Perek leží v nížině, která zasahuje až do Maďarska. Právě Maďaři jsou také nejpočetnější národnostní skupinou ve městě. Češi, přestože zde zanechali výraznou stopu, již ale tvoří v Pereku pomalu mizející menšinu.

2. Polsko

Radka Němečková, Tomáš Obruba

V části dnešního Polska, v Kladsku, žili Češi již od 11. století. Teprve na začátku 18. století přestává být Kladsko součástí Čech definitivně, i když určité vazby přetrvaly až do století dvacátého – Kladsko (přestože bylo součástí Polska) bylo až do roku 1972 součástí Pražské arcidiecéze. Tzv. Český koutek v Kladsku, kde se mísil český, německý i polský vliv, byl dlouhou dobu místem se specifickou českou kulturou, včetně kynutých knedlíků a buchet. Spisovatel a folklorista Josef Štefan Kubín se zde na začátku 20. století snažil zachytit místní nářečí, písně, zvyky i další starobylé tradice. Dnes už však Český koutek zůstal český jen podle názvu – k jeho proměně došlo především v roce 1946, kdy muselo mnoho českých rodin uprchnout do Čech.

Někteří Češi se do Polska ovšem dostali mnohem později než v 11. století za velice pohnutých okolností. Historie českého vystěhovalectví do Polska totiž sahá až do doby po Bílé hoře, kdy muselo opustit Čechy velké množství exulantů – asi nejznámější je osud J. A. Komenského a jeho pobyt v Lešně. Potomci náboženských exulantů zakládali později samostatné české osady, z nichž další Češi později odcházeli do jiných zemí – například do carského Ruska, kde zakládali osady a českobratrské sbory především na území dnešní Ukrajiny na Volyni. Některé z nich se udržely až dodnes.

Dobré vztahy s Polskem začaly dostávat trhliny zejména ve 20. století již po vyhlášení Československé republiky v roce 1918. Ostrý spor o vytýčení československo-polských hranic pokračoval po druhé světové válce a kromě oblasti Těšínska šlo tentokrát právě ještě o Kladsko.

Před druhou světovou válkou v Polsku ještě žilo kolem 6 000 Čechů, z nichž se po válce do Československa vrátilo asi 3 500 osob. Podle odhadů českého ministerstva zahraničí žije v současnosti na území Polska asi 700 Čechů, z nichž nejvíce jich bydlí v Zelově (polsky Zelów), městě v Lodžském vojvodství v Polsku s 8 307 obyvateli (2005).

Podle sčítání obyvatel v Polsku z roku 2002 se jako Češi označilo pouze 386 obyvatel Polska (s polským občanstvím): ve vojvodství Łódź (województwo łódzkie) 111 (z toho v Zelově 81), dále pak ve slezském vojvodství (wojewó-

[58] Srv. *Historie v rumunském Banátu* [online] Velvyslanectví České republiky v Bukurešti [cit. 4. 9. 2009] Dostupný z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html>.

dztwo śląskie) 61, v dolnoslezském vojvodství (województwo dolnośląskie) 47 a v mazovském vojvodství (województwo mazowieckie) 37.

Všech Čechů (s polským občanstvím i občanstvím jiného státu) je v Polsku ovšem podle tohoto sčítání více – 831 osob[59].

2.1. Zelov (Zelów)

2.1.1. Historie obce a českého osídlení

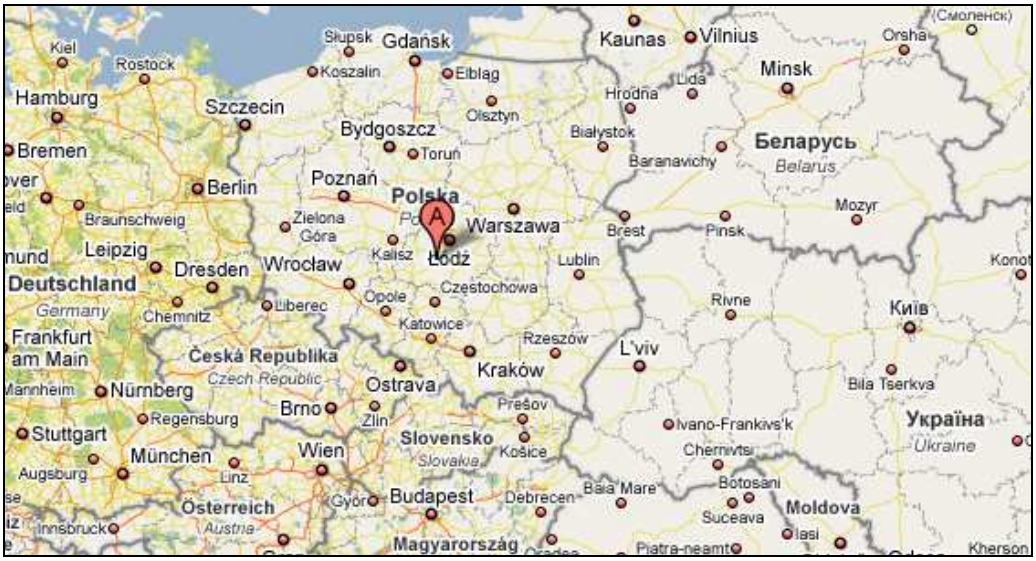

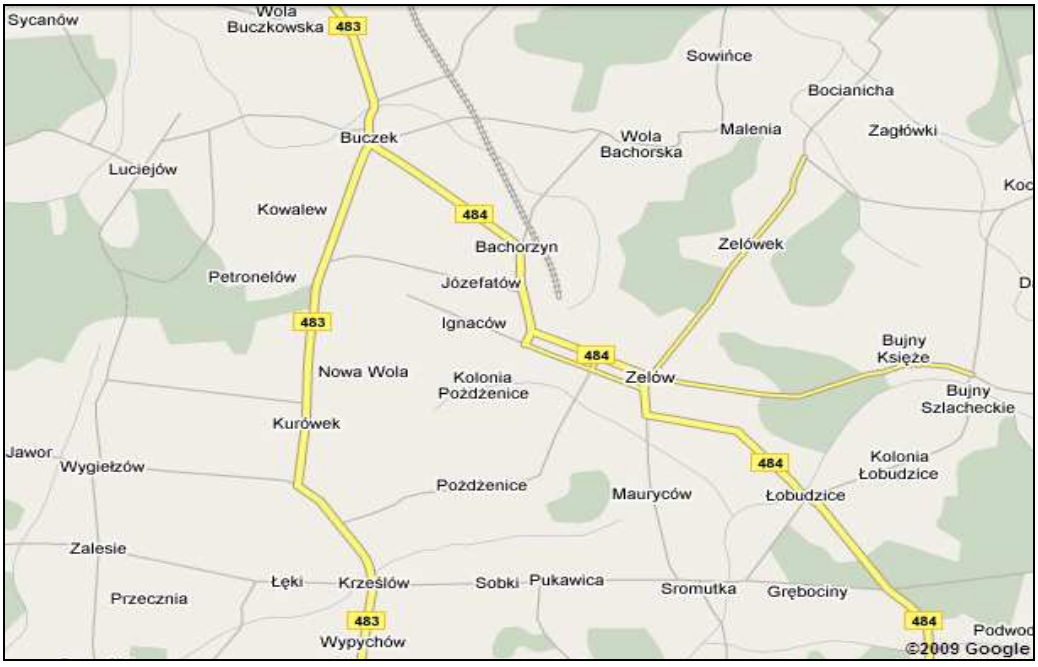

Mapa 1, 2. Zelov na mapě Polska. Zelov a okolí <http://maps.google.cz>.

[59] *Rocznik Demograficzny 2008*. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2008.

Původ a založení obce spadá do 13. století, kdy na tomto místě stála osada Szelyów, která se později označovala jako Zeliów. Středověká osada Zelov v 16. století vyhořela a její rozvoj stagnoval – nejednalo se o nijak mimořádně úrodnou oblast, a ani místo nebylo na nějaké z významnějších obchodních cest.

Až do konce 18. století se jednalo o typickou šlechtickou obec, ve které mělo obyvatelstvo povinnost robotovat na panském statku. Statek byl ale zanedbaný, příliš nevynášel a jeho majitel Josef Świdziński se ho rozhodl prodat.[60]

V této době se stále více projevoval u mnoha emigrantských rodin problém s obživou – v přelidněných koloniích nebylo místo a jediné řešení spočívalo v našetření peněz a zakoupení půdy. Jeden z potomků české emigrantské rodiny ze 17. století Alexandr Petrozelín se domluvil s českými hospodáři na Táborsku a 20. listopadu 1802 s nimi podepsal smlouvu o zprostředkování koupě velkostatku Zelova. Smlouvu s Petrozelínem podepsali čtyři čeští Janové (Pospíšil, Poláček, Jersák, Matějka). Získání zelovského statku přineslo jeho obyvatelům určitá privilegia, protože nepodléhali přímo vrchnosti.

První čeští kolonisté přišli do Zelova v zimě 1. února 1803, ostatní kolonisté dorazili nedlouho po nich.[61]

Za 25 666 a 2/3 tolaru získali kolonisté 1620 jiter užitkové půdy [62], z toho 600 jiter půdy orné[63]. Bylo vyměřeno 54 usedlostí o 11 jitrech (6,33 ha) orné půdy a 18 jitrech lesů (10,36 ha). Louky a pastviny zůstaly společným vlastnictvím a část z této půdy časem zarostla lesem. V roce 1880 byly zbytky volné obecní půdy rozděleny mezi vlastníky původních přídělů. Při vyměřování se zjistilo, že rozměr zakoupeného prostranství, byl celkem 2160 jiter (počítáno i s neužitkovou půdou).[64] V polovině 19. století udávali zelovští jako svůj majetek už 1634,68 jiter zemědělské půdy.[65]

V roce 1807 oddělila francouzská válka Zelov od Pruského království a Zelov se stal součástí Varšavského vévodství. Dřívější pruská privilegia nebyla uznána a zelovští byli nuceni pracovat na výstavbě silnic a mostů. Po ukončení válek se stali poddanými ruského cara.[66]

S tím, jak se v Zelově zvyšoval počet obyvatel, začalo se s hledáním dalších možností obživy. Zelovští začali zpracovávat len, chovat ovce a zpracovávat vlnu. V roce 1820 se v Zelově usadili i dva židovští obchodníci, kteří zprostředkovávali prodej látek i nákup surovin.[67] V první polovině 19. století se začínala se vznikem prvních manufaktur rýsovat jednoznačná převaha textilního průmyslu. I přes občasné krize se obec vyvíjela velmi dobře. Rozvoj řemesel byl podpořen v roce 1868 zavedením středečních trhů. [68]

Poté, co došlo k odstranění celní hranice v ruské říši, byly možnosti odbytu textilu velmi dobré. V padesátých a šedesátých letech 19. století se řada čes-

[60] GÓRAL J., KOTEWITZ R., TOBJAŃSKI Z. *Zarys dziejów Zelowa*. Zelów 1987, s. 7–8.
[61] MARTUSZEWSKI, E. *49 listów z powodu braci czeskich.* Łódź, 1971, s. 20.
[62] 1 rakouské jitro = 0,575 ha; tj. 932 ha
[63] 345 ha
[64] GÓRAL J., KOTEWITZ R., TOBJAŃSKI Z. *Zarys dziejów Zelowa*. Zelów 1987, s. 16.
[65] ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha, 1995, s. 110.
[66] Tamtéž, s. 110–111.
[67] Tamtéž, s. 114.
[68] GÓRAL J., KOTEWITZ R., TOBJAŃSKI Z. *Zarys dziejów Zelowa*. Zelów 1987, s. 22.

kých rodin odstěhovala do Lodže, kam byla dovážena vlna z Anglie a kde se zpracovávala i bavlna. Češi v Lodži udržovali spojení se Zelovem a oživovali přísun surovin.[69] Vedle Židů se na rozvoji průmyslu podíleli také čeští podnikatelé. [70]

Obrázek 17. Zelov z ptačí perspektivy.
Za fotografii děkujeme paní Anežce Smetanové.

2.1.2. Etnické složení a počty krajanů.

Česká kolonie se rozrůstala, a protože obyvatelé byli svobodní lidé bez povinnosti roboty, přitahovala i jiné národnosti. Národnostní a náboženskou výlučnost zelovská obec příliš nezdůrazňovala – v roce 1845 bylo v Zelově napočítáno 1264 reformovaných Čechů, 19 německých luteránů a 64 polských katolíků.[71] Zelov se přelidňoval, Češi hledající půdu kupovali nemovitosti („zakupovali se“) i mimo Zelov – ve Faustynově, Požděnicích.

V roce 1818 se někteří Zelovští spolu s Čechy z Táborska a s Němci ze Slezska zakoupili v Kučově.[72] Ten byl ovšem později srovnán se zemí a na jeho místě vznikly obrovské uhelné doly, které dodnes znamenají pracovní příležitosti pro široké okolí.

[69] ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha 1995, s. 117.
[70] Czajkowski, In ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha, 1995, s. 117.
[71] MARTUSZEWSKI, E. *49 listów z powodu braci czeskich.* Łódź, 1971, s. 96.
[72] ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha, 1995, s. 116.

Zhruba sto let po osídlení Zelova českými krajany (v roce 1909) žilo v obci 6 822 osob, z nichž bylo zhruba 1 200 Poláků a 100 Němců, takže Čechů zde žilo kolem 80 % – česky se mluvilo na ulicích i v domácnostech.

Změnu v etnickém složení Zelova zahájilo období po 1. světové válce, kdy začalo mnoho zelovských Čechů odcházet do nově vzniklého Československa a na jejich místo přicházeli Poláci, Němci a židé.

Obrázek 18. Hnědouhelné doly v Kučově.

Obří hnědouhelné doly v bývalém Kučově mají smutnou historii, neboť kvůli nim bylo srovnáno se zemí několik českých vesnic včetně obce Kučov, kde byl evangelický kostel, škola a početná skupina českých krajanů. V současnosti dávají doly práci širokému okolí, a pracují tam i někteří krajané. V současném Klešč ově (Kleszczów) žije ještě několik českých rodin, ovšem s bývalým Kučovem se již vesnice nemůže rovnat.

Ranní hra v karty – momentka vzniklá z jednoho neplánovaného ranního pohledu z okna. Nejedná se přímo o zábavu praktikovanou širší veřejností, ale týkající se určité sociálně uzavřené skupiny lidí. Většinou jsou to dělníci a lidé na „okraji zelovské společnosti“. Zpočátku hrají v malém počtu, ale postupně přicházejí další, a s nimi přibývají i lahve místní vodky, o kterou se dělí s velkou chutí.

Foto: Tomáš Obruba

K největším změnám ovšem došlo zejména po druhé světové válce – do té doby stále v Zelově převažovali Češi a češtinou se mluvilo jak v domácnostech, tak na ulicích, čemuž se ostatní přizpůsobovali. Po válce ovšem došlo k obrovskému odchodu Čechů, čehož využili Poláci a zabrali mnoho bývalých českých domů. Když se někteří Češi chtěli vrátit zpět, našli už své domy obsazené – od té doby se Češi stali v Zelově menšinou. Dnes je Zelov polský, Čechů (podle

příslušnosti k evangelickému sboru) je pouze několik stovek, dále zde najdeme některé baptisty a luterány (alespoň jejich kostel), ale Němce a židy, kteří zde žili, tu již nenajdeme.

Počet obyvatel v Zelově (včetně spádových obcí) se v posledních letech (1999–2006) mírně snižuje, úbytek je ovšem velice nízký (-0,125 % ročně). V roce 2006 zde žilo podle údajů ze sčítání obyvatel 15 397 osob.

2.1.3. Náboženství a česká identita

Počátkem 19. století, kdy čeští krajané do Zelova přišli, byla o česky mluvící faráře nouze a Zelovští si museli svého kazatele vydržovat sami.

Deska na památku příchodu českých bratří do Zelova připomíná místním krajanům jejich původ. V Zelově je obliba podobných desek značná, mimo této pamětní na náměstí jsou další desky v kostele, ty jsou pak zaměřeny především na reformátory a významné postavy reformované církve evangelické.

Od roku 1804 zajel do Zelova několikrát do roka farář Bohumil Štětina z Friedrichova Hradce. Od roku 1811 jej nahradil táborský farář Tomáš Kováč. Křty musel provádět katolický farář. V roce 1817 se kolonistům podařilo získat vlastního duchovního, Jana Fabryho, původem z Uher. Po dvou letech ho vystřídal Polák Alexander Glovaczki. Ve stejném roce 1819 dostali Zelovští i nového učitele a kantora, Čecha Friedricha Boetchera. V témže roce bylo rozhodnuto o stavbě kostela. Část peněz dostali ze státní pokladny, část od ruského cara a část získali sbírkou. 12. července 1821 byl položen základní kámen a 3. až 5. července 1825 byl chrám slavnostně otevřen.[73]

[73] ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha, 1995, s. 113–114.

Zemské nařízení ze 14. února 1828, které zřídilo ve Varšavě pro luterány i reformované společnou generální konzistoř, mělo za následek, že se zelovský sbor rozrostl o luterány ze sousedních polských vesnic.[74] Společná konzistoř byla rozdělena na dvě v únoru roku 1849, což opět rozštěpilo zelovské luterány a reformované.[75]

Kostel reformované církve evangelické – působí jako stmelující prvek pro Čechy v Zelově, neboť se sdružují v kostele nejen jako věřící, ale také jako potomci Čechů v Polsku. V současné době najdeme i v tomto sboru příslušníky polské národnosti, a to zejména díky smíšeným manželstvím mladších krajanů. Evangelický sbor čítá okolo 400 členů, na bohoslužbě jich však bývá okolo padesáti. (Foto: Tomáš Obruba)

Ve druhé polovině šedesátých let 19. století se v Zelově rozšířilo baptistické hnutí, když potomci českých exulantů ze Zelova navázali styky s německými baptisty v Kurovku (Kurówek), vzdáleném jen asi 4 km. V Zelově tedy pod

[74] KRIEGSEISEN, W. *Zbór ewangelicko-reformowany w Zelowie w latach 1803–1939*. Warszawa 1994, s. 14.
[75] KNEIFEL, E. *Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*. 1962, s. 118.

vlivem německých baptistů vzniká vůbec první český baptistický sbor na světě, jehož činnost trvala až do roku 1945. Ze Zelova se pak šířil baptismus mezi potomky českých exulantů dál, do všech těch míst kam se postupně dostali v Polsku, na Volyni, na Ukrajině.[76]

Mnoho krajanů odjelo ve druhé polovině 19. století na Volyň, několik set se jich přestěhovalo ve 20. letech 20. století do Československa. Po druhé světové válce docházelo i v Zelově k takovým nespravedlnostem, které známe u nás z divokých odsunů sudetských Němců. V Polsku se obětí této nevraživosti kromě Němců stali i Češi, kteří své domovy nedobrovolně opouštěli a stěhovali se do Československa (a obsazovali domy v pohraničí po odsunutých Němcích)

Čeští tkalci rádi přijímali služby Židů, a tak v roce 1867 obývalo Zelov již 40 židovských rodin.[77] Židé usilovali v sedmdesátých letech o založení své náboženské obce. V roce 1878 jim však byl povolen pouze vlastní hřbitov.

Přibývalo i polských katolíků, členů katolické farnosti v Buczku. Němečtí luteráni se přidrželi svého sboru v Lasku.[78]

Náboženství dnes. Spojovacím prvkem zelovských Čechů je na prvním místě příslušnost k reformovanému sboru a tedy i kostel, hlavní místo setkávání krajanů. Náboženská příslušnost také byla jedním z hlavních důvodů, proč krajané opustili Čechy – aby získali náboženskou svobodu. Jejich náboženská struktura je tedy naprosto jednotná – všichni jsou příslušníci Českobratrské evangelické církve. Reformovaný sbor dnes čítá asi 500 členů. Farářovi Miroslav Jelínek a jeho manželka Wiera, rozená Smetanová, jsou podobně jako většina sboru potomky českých exulantů, nalezneme zde však už i Poláky – buďto z důvodu smíšených manželství nebo i dobrovolného přechodu Poláků na evangelickou víru.

Je zřejmé, že náboženství bylo již od počátku opěrným bodem emigrantů – první čeští kolonisté v Zelově velmi brzo založili i radu nově vznikajícího českobratrského sboru, které slibovali poslušnost nejen ve věcech církevních, ale i světských.

Odpověď na otázku, zda náboženství zelovských krajanů napomáhá či brání asimilaci, je poněkud složitější. Jeden fakt je, že národnostní ani náboženskou výlučnost si od samého počátku nikdo v Zelově nechránil, vítaní byli všichni a Zelov se mohl považovat za multikulturní a velmi tolerantní obec. Obec byla v té době česká a Češi tedy měli hlavní slovo, ale nedocházelo k rozepřím a ani ostatním nebránili v jejich projevech.

V momentě, kdy Češi ztratili majoritní postavení, tedy zejména po druhé světové válce, se dostalo Čechům nepěkné odplaty hlavně ze strany Poláků. Ani dnes, po více než šedesáti letech, se o těchto událostech nikomu nechtělo příliš mluvit, pouze jedno bylo řečeno jasně – v té době se nedělo nic pěkného.

---

[76] BISTRANIN, J. *Zamyšlení nad názvem „Bratrská jednota baptistů“* [online]. © 2005–2008 [cit. 21. 5. 2009]. Dostupný z: <http://www.baptismus.estranky.cz/clanky/historie/zamyslenina-nazvem->.

[77] MARTUSZEWSKI, E. *49 listów z powodu braci czeskich.* Łódź, 1971, s. 96.

[78] ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha, 1995, s. 117.

Pokud by dnes došlo k ohrožení jakékoli části identity zelovských krajanů, určitě by hájili jako první svou víru. Své češství a s tím související používání českého jazyka se snaží udržovat také, nikoli však násilně a až na druhém místě.

Odlišná náboženská příslušnost zpočátku nikomu nevadila. Později – především po druhé světové válce – se náboženství rovněž za hlavní odlišující znak nepovažovalo, tím byla v této době spíše národnost.

Dnes došlo ve velké míře k asimilaci, a život Čechů se už nijak neliší od běžného života Poláků. Přesto sami zelovští krajané o sobě tvrdí, že svou národnost stejně neschovají – jsou prostě jiní než Poláci. Rozdílné národní povahy jsou u obou skupin patrné, Češi mezi Poláky vyčnívají, zejména svým přístupem a náhledem na život, ani nemusí mluvit česky. O Češích prý Poláci říkají, že „jsou jiní“ – jiný pohled na svět, jiná filozofie, jiný přístup. Odlišnosti mezi Čechy a Poláky se objevují i na hřbitově – na českých náhrobcích se objevuje kalich jako symbol českého protestantismu a také biblické verše psané češtinou Bible Kralické.

Občas se objeví i nějaké slovní napadení jako přežitek z minulosti; ani to ale nebývá nijak časté. Snaha vyjadřovat svou národnostní identitu se tu příliš neukazuje, naopak, i navenek se Češi snaží spíše splynout. Pokud se nějak projevují, dělají to v rodinném kruhu, případně mezi sebou navzájem (což je vlastně podobné jako v rodině, protože mnoho z nich je vzájemně příbuzných). Ani v rámci sboru (kde jsou Češi i Poláci) nedochází k vydělování, víra je pro všechny, a tedy i pro Poláky.

Krajanskou komunitu přirozeně ovlivňují i duchovní. Z iniciativy kostela, tedy manželů farářových, vznikly mnohé aktivity pro členy sboru, například nedělní škola, kurzy češtiny, školka, pěvecký a dětský sbor.

Dříve bohoslužby probíhaly každý týden v češtině a jednou v měsíci byly v polštině. Dnes se káže česky jednou měsíčně, případně jednou za dva měsíce. Na bohoslužbách a společných akcích se zpívají náboženské písně, někdy koledy –v povědomí je stále například svatoštěpánská koleda. Dříve se zpívalo česky z velkých kancionálů, poté přišly zpěvníčky. S úbytkem česky mluvícího obyvatelstva se dnes většina písní zpívá v polštině. Existuje zde dětský pěvecký sbor Zelowské zvonky, kde se zpívá pouze polsky. České písně zaznívají jen příležitostně.

Nedělní bohoslužby u krajanů. V deset hodin bylo v kostele okolo třiceti osob a začalo se číst z bible, samozřejmě v polštině. Poté se zpívalo polsky a pak dvakrát zazpíval sbor starších česky. Během první půlhodinky dorazilo zhruba dalších dvacet lidí, ale přesto byl kostel hodně prázdný. Mezi čtením a zpíváním bylo *Věřím v Ježíše…*, pak následovalo povídání o diakonii (úvod česky, pak polsky). Poté věřící četli z bible, modlili se otčenáš a zazpívali poslední píseň. Na závěr ještě řekla paní farářová pár slov a bohoslužba skončila.

Se změnou katolického faráře zmizely ekumenické – tedy společné – bohoslužby všech zelovských církví. V Zelově je dnes kostel evangelický, katolický, německý luteránský a baptistický dům. Luteránský kostel se pro malý počet věřících užívá jen jednou měsíčně, nebo dokonce jednou za dva měsíce.

2.1.4. Spolková činnost

Spolková činnost v Zelově je přímo spjata s evangelickým reformovaným sborem, který je dnes součástí Reformované církve v Polsku a úzce spolupracuje s Českobratrskou církví evangelickou. Sbor vedou česky hovořící manželé Jelínkovi, oba potomci českých exulantů. Bohoslužby probíhají v původním evangelickém kostele, ale jsou už většinou v polštině. Naši krajané jsou vnímáni nejen jako Češi, ale hlavně jako evangelíci – obklopeni polskými katolíky. Ovšem i v evangelickém sboru už nyní najdeme Poláky. Buďto se tam dostali sňatkem s nějakým Čechem, nebo se stali členy sboru z vlastní vůle. Ukazuje se však, že smícháním nacionálního i náboženského vnímání vzniká ještě křehčí a složitější vztah nežli pouze u národnostního hlediska.

Sborový dům evangelický je vskutku majestátní, nicméně nevypovídá příliš mnoho o finančních možnostech Zelovské evangelické církve, ani krajanů. Byl vybudován po požáru staré fary, která stála přímo před ním. Stavba vznikla za přispění mnoha organizací a na základě mezinárodní spolupráce evangelické církve. Mnoho materiálu bylo tímto způsobem věnováno, například podlahy nebo nosníky střechy. V současné době v ní sídlí farář Miroslav Jelínek s rodinou, je zde kancelář a další místnosti, které jsou během roku využívány pro veřejné účely – dětské kroužky, nedělní škola, schůze a podobně.

Lidé se tu chtějí věnovat krajanským aktivitám, založit popřípadě spolek a nezapomenout na své české předky, ale přednější je pro ně jejich víra. Pokud by spolek existoval mimo sbor (kde jsou Češi i Poláci), bylo by to opět složitější, protože všichni Češi jsou zároveň členy sboru.

2.1.5. Školství

Česká škola byla v Zelově zřízena již v roce 1807, byl vybrán učitel a zvolen první rychtář. Po nezdařeném polském povstání v roce 1863 byla jako jediný vyučovací jazyk ve školách zavedena ruština, která se stala i úředním jazykem. V témže roce dřevěná zelovská škola vyhořela a byla nahrazena zdě-

nou. Školní docházka ovšem byla v Zelově neuspokojivá, protože důležitější než vzdělání byla dětská práce jako nezbytný příspěvek k obživě rodiny. Pravidelného školního vyučování se účastnila pouze polovina až dvě třetiny zelovských dětí.

V Zelově bývaly pro malé děti i školky, ale protože byly placené, někteří lidé do nich své děti poslat nemohli. Tak děti trávily dny na ulici. Tato situace nastala po pádu textilních továren, kdy byla obrovská nezaměstnanost a s tím související finanční tíseň.

Při sboru se tehdy zrodila školka pro děti především z ekonomicky slabších rodin, která ale dosahovala výborné úrovně. V této školce se děti naučily i číst, takže postupem času se ozývali rodiče, zda se nepostaví při sboru i škola, neboť jejich ratolesti už uměli základní věci, které se učí v první třídě. Tato školka byla dokonce dávána za vzor při znovuzakládání školek v celém Polsku.

V současnosti jsou ve městě dvě školky, dvě základní školy, dále je zde gymnázium (pro děti od 12 let) a také technicky zaměřené lyceum. Ve světské škole by byla možnost výuky češtiny, ale protože není zájem, výuka neprobíhá.

Pokud se výuka češtiny koná, je to v podobě kurzů, které zajišťuje fara. Tady se děti učí v nedělní škole a v přípravě na konfirmaci. Zde se jim rozšiřuje české povědomí, bohužel výuka už neprobíhá v češtině. Čeština se používá pouze v malých skupinách tvořených výlučně potomky českých exulantů. V případě přítomnosti lidí, kteří nemluví česky, probíhá konverzace v polštině. Ne všichni krajané chtějí mluvit česky, nebo si řeč už tolik nepamatují.

> Jako typický příklad používání českého jazyka v zelovské rodině je možné uvést rodinu Jersákovu. U Jersáků se doma mluvilo česky až do té doby, než se dcera vdala. Česky tedy umí jak rodiče, tak děti. Ovšem s vnoučaty už je to horší – tak jako ve většině zelovských rodin.

Někteří mladí už tolik zájem o češtinu nemají, někteří ano. V momentě kdyby manžel byl Polák, tak už by děti zřejmě česky nemluvily vůbec.

2.2. Zelůvek (Zelówek)

Zelówek je vzdálený asi 3 kilometry od Zelowa, původně byl jeho součástí a se zvyšujícím se počtem obyvatel se osamostatnil. Přesto spadá pod zelowský úřad. Tvoří ho víceméně jedna hlavní silnice, ke které patří rozlehlé pozemky. Několik domků nalezneme ve větší vzdálenosti od vesnice, většinou u lesa.

Ve vesnici není škola ani zdravotní středisko. Základní služby jsou dostupné v Zelově. Žije zde cca 300 obyvatel, z toho asi 3 české rodiny. Čeština se udržovala až do druhé generace, se smíšenými sňatky přichází do domácností polština. Mladá generace většinou česky rozumí, nicméně mluvit neumí.

Jedná se o vesnici, kde lidé často ještě pracují na svých polích, ale od vstupu do EU se hospodaření nevyplácí, a proto vlastníci půdy nabízejí své pozemky místním cihelnám k odkupu. Pospíšilovi mají ještě pozůstatky hospodářství po své babičce, paní Andršové, mezi něž patří pole a dva rybníčky. Chovají také koně a slepice.

V současné době zde nejsou žádné etnické konflikty, problém může nastat pouze s náboženskou výchovou dětí ve smíšeném manželství. Jak je patrné, každý z manželů má tendenci prosazovat výchovu dětí podle svého vyznání, dochází i k různým případům prosazování vlastní vůle, například situace, kdy

manžel odvezl děti do katolického kostela a nechal je pokřtít bez souhlasu své ženy. Žádné větší problémy se ale nevyskytují.

Pracovní místa. Podobně jako v Zelově, je málo pracovních míst i v Zelůvku, a tak vzhledem k upadajícímu hospodářství nezbývá než hledat práci ve větších městech, například v Belchatowě. Celkově obec působí poklidným dojmem, i kvůli své poloze uprostřed polí a lesů.

2.3. Ignaców

Ignaców je okrajová část Zelowa, vzdálená od něj asi jako Zelówek. Jedná se o jednu dlouhou ulici. Bydlí zde cca 100 rodin, z toho 2 české. Do školy chodí děti do Zelowa.

Rodina Pospíšilova. Paní Pospíšilové je 50 let, jejímu manželovi 60 – už je v důchodu. Mají tři děti, dva syny a jednu dceru. Dcera studuje na vysoké škole, jeden syn pracuje na stavbách a druhý se bude ženit s Polkou katolického vyznání. Svatbu plánují v evangelickém kostele, ale budoucí manželka chce zůstat při své víře. Oba rodiče pracují na svém hospodářství, na 30 hektarech půdy. Chovají krávy, dříve měli i stádo ovcí, ale ty se už nevyplácejí. Jejich chov se zmenšuje, protože není odbyt pro vlnu, která se navíc prodává za velmi nízké ceny. Zejména po vstupu do EU hospodářství upadají a lidé shánějí práci ve městech.

Pan Pospíšil má důchod necelých 600 zlotých, což je velmi málo (pracovníci z dolů mohou mít až 2000 zlotých). Zemědělci či drobní rolníci mají vůbec nejnižší důchody. Věková hranice pro odchod do důchodu je prozatím 60 let. Oba manželé, podobně jako mnoho důchodců v Čechách, se shodovali v názoru, že se za komunistů měli mnohem lépe. Manželé také vzpomínali na dobu, kdy ještě fungoval spolek *Tovaryšstvo Čechů a Slováků*, které sídlilo v Krakově a nenáleželo církvi, jednalo se tedy o světský spolek. Ten umožňoval lidem určité kulturní vyžití, staral se o uchování češtiny a pořádal různé akce, například zájezdy do Čech.

Čeština. Oproti Zelově už byla komunikace v češtině složitější, což je způsobeno odloučením od krajanů. Nejlépe uměla česky paní Pospíšilová, její manžel měl občas problém najít pravá slova a někdy i česky nerozuměl. Jejich děti také česky rozumí, dcera byla prý měsíc v Čechách. Manželé Pospíšilovi si myslí, že Češi jsou zde již odsouzeni k zániku, vzhledem k malému počtu a smíšeným manželstvím.

2.4. Józefatów

Józefatów je nedaleko Zelova, přibližně stejně daleko jako Zelówek a Ignaców, s kterým sousedí. Obec vznikla jako součást Zelova, dnes spadá pod správu Zelova, ale jedná se o samostatnou vesnici. To je výhodou zejména proto, že má vesnice své vlastní peníze na údržbu. Zejména lidé z Ignacówa upozorňovali, že v Józefatówě je kvalitnější cesta – nová asfaltová. Je to z toho důvodu, že Ignaców nemá na rozdíl od Józefatówa vlastní správu, a tedy přímo spadá pod Zelov. Zelov investuje peníze zejména do rozvoje města a na spádová území už tolik peněz nezbývá.

Bydlí zde okolo 300 lidí, z nichž pouze 2 rodiny umí česky. Stejně jako v nedalekém Ignacówě a Zelówku se jedná prakticky o jednu dlouhou ulici.

Děti navštěvují školu v Zelově, za prací jezdí lidé také do blízkého okolí, ať už do Zelova, Belchatowa či Kleszczowa.

2.5. Kleszczów

Dříve zde bylo městečko Kučov, které mělo i vlastní kostel a tedy i vlastní sbor evangelicko-reformované církve. Dříve zde žilo Čechů velmi mnoho a jednalo se o další větší českou vesnici, kterou založili zelovští. Po rozhodnutí vybudovat doly bylo ale městečko srovnáno se zemí a sbor se přesunul do Kleszczówa. Tím se tedy Kleszczów stal krajanskou obcí.

V Kleszczówě stával německý kostel, na jehož místě je dnes základní škola a takzvané gymnázium, tedy od šesté do deváté třídy. V okolí jsou samozřejmě i jiné školy – mnoho dětí dojíždí do školy v Belchatowě, starší většinou odjíždí na vysoké školy do Lodže či Varšavy.

V Kleszczówě žije asi 2000 osob, ovšem celkový počet s okolními vesnicemi náležícími ke Kleszczówu by byl zhruba 4 400. Jsou zde doly, průmyslové zóny se zahraničními továrnami (například výroba parfémů). Práce je dost, ale málo placená a nevhodná pro ženy. To by mohlo změnit nové gymnázium a střední škola, nebo také lázně, což se vše plánuje. Práci pro ženy by mohl zajistit internát při nové škole, kde by mohly vařit, uklízet, a to samé i v lázních.

Rodina Bureszových (pocházející ze Zelova) je jednou z mála, kde je ještě možné uslyšet češtinu – počet českých rodin dodržujících nějakým způsobem krajanské tradice je už velice malý.

3. Bulharsko

Veronika Ilievová, Dagmar Nováková

Souvislé české osídlení v Bulharsku dnes nenajdeme a i celkový počet krajanů v této zemi je poměrně nízký – roztroušeně na různých místech Bulharska žije trvale kolem 500 Čechů. Donedávna existovala kompaktní česká diaspora v severozápadní oblasti země, především v obci Vojvodovo.

Po osvobození Bulharska z nadvlády Osmanské říše a obnovení monarchie v roce 1878 zval nový bulharský stát i obyvatele ze zahraničí, aby osídlili místa, kde byla doposud neobdělávaná půda. Bulharsko mělo zájem i o vzdělané a kvalifikované pracovníky – jednalo se především o středoškolské a vysokoškolské učitele, vědce a právníky, hudebníky a malíře, inženýry a architekty nebo zaměstnance státní správy.

V posledních desetiletích 19. století a na začátku století dvacátého se tak na území Bulharska přistěhovalo několik tisíc Čechů, kteří zformovali významnou základnu českých intelektuálů. Především podle této skupiny si tehdejší bulharská veřejnost utvářela obraz o českém národu. Někteří z českých imigrantů se v Bulharsku stali zakladateli (bulharské) národní vědy, šiřiteli osvěty, výbornými hudebníky, divadelníky, výtvarníky a architekty. Čech Konstantin Jireček (vnuk P. J. Šafaříka a pozdější profesor historie na Karlově univerzitě) se dokonce stal bulharským ministrem školství.

Druhou skupinu migrantů tvořili podnikatelé. Bratři Proškové založili tehdy nejznámější bulharský pivovar, další Češi se podíleli na vybudování cukrovarnictví a dalších průmyslových odvětví – v Gorné Orjachovici, Kamenu, ale i jinde. Do těchto podniků zároveň přicestovalo za prací mnoho českých dělníků, kteří tak tvořili třetí migrační vlnu do bulharských zemí. Čtvrtou vlnu představovali řemeslníci – krejčí, nábytkáři, modeláři, loutnaři, houslaři, ladiči, ale třeba i celá řada fotografů. Velkému množství Čechů nabídl obnovený bulharský stát možnost seberealizace, pro kterou z různých důvodů v jejich vlasti nebyly podmínky. Kromě Vojvodova, které je popsáno níže, tvořili dříve Češi souvislé osídlení i ve vesnicích Belinci a Podajva v oblasti Razgrad na severovýchodě země.

Nejvíce Čechů se usadilo v Sofii, kde byl také nejintenzivnější krajanský život – Češi zde založili tělocvičný spolek Sokol, ze kterého později vznikl bulharský Junák, zakládali i české školy a kulturní spolky.[79]

3.1. Vojvodovo

3.1.1. Historie obce a českého osídlení

Vojvodovo je obec založená Čechy a Slováky v roce 1900. Až do let 1949–1950, kdy se většina z nich vrátila zpět do Československa, zde tvořili většinu. O původu jména existuje několik verzí. Podle jedné je místo pojmenováno po Christo Botevovi, jehož četa zde pobývala. Podle druhé zde nedaleko zemřel Botevův četník Stojan Vojvoda ze Staré Zagory. Podle třetí zde byl zabit neznámý bulharský vojvoda.

Nabídky k získání půdy v Bulharsku využili i Češi a Slováci v rumunském Banátu a Sedmihradsku. První čeští obyvatelé Vojvodova tedy nepřišli z Čech, ale především z Rumunska. Jednalo se hlavně o evangelíky ze Svaté Heleny, kteří odmítali ustoupit od přísných etických norem svých otců, které zakazovaly například světskou zábavu či pití alkoholu. Využili zákona o osidlování neobydlené půdy v sousedním Bulharsku a v roce 1900 založili v severozápadním Bulharsku obec *Vojvodovo*.

> Od odchodu ze Svaté Heleny se nezpívaly mezi vojvodovskými krajany světské písně, neboť „to byl hřích“. Silné boje se sváděly o to, aby čs. škola nebyla náboženská, a to zvláště metodistická. Vojvodovo jest pro působení kazatelů nábožensky velmi choulostivé, jsouc značně roztříštěno: jsou tu darbisté („děti boží“, asi 381 osoba), metodisté 227, pravoslavní 162, nazaréni 23, římští katolíci 24, evangelíci a. v. 4.
>
> Darbisté nejsou státem uznáni a musí se domáhati na př. při sňatcích pomoci jiných církví. Jsou tedy bez platného zřízení církevního a neplatí příspěvků, ale konají zdarma misijní náboženské cesty, často po dalekém okolí. Některé jejich názory vadí pokroku; pokládají na př. podívanou na Kašpárka v loutkovém divadle za hřích, nedovolují z mravnostních důvodů návštěvu večerní školy nebo přednášek společně s hochy atd. Proto vzdělání dívek naráží na veliké obtíže a má hluboké důsledky, ježto děvčat je ve vsi dvakrát tolik co chlapců. Sekta padesátníků (pentikozi), kteří se řídí slovy apoštola Pavla: „Mluvte cizími

[79] MICHALKO, J. *Naši v Bulharsku: Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov.* Myjava: 1936, s. 11–12.

jazyky“, a proto vydávají při bohoslužbě ze sebe nesrozumitelné zvuky, nerozšiřuje se mezi našimi lidmi v Bulharsku, ač jsou velmi náchylni k náboženským zvláštnostem.[80]

Češi před svým příchodem do Bulharska nejprve vyslali delegaci, která měla s bulharskými úřady dojednat podmínky jejich případného usídlení a obhlédnout jim určenou půdu. V květnu 1897 již přišlo 20–25 rodin, které byly usazeny na Plevensku. Okolní Bulhaři je však vůbec přátelsky nepřijali, a když došlo i k několika potyčkám, bylo jim přiděleno nové místo Sasek mezi městem Kneža a vesnicí Dolní Lukovit v orechovském okrese.

Během léta 1898 se tam k nim připojila další skupina radikálních svatohelenských nekatolíků z Rumunska v počtu asi 30–35 rodin.

Často se uvádí, že Češi ze Svaté Heleny odešli do Bulharska především z ekonomických a sociálních důvodů (nevhodná půda, populační tlak apod.). Hlavním důvodem odchodu Čechů z Rumunska do Bulharska však byla spíše náboženská nesnášenlivost – „věřící“ odcházeli „na truc“, protože dále odmítali žít v jedné vesnici v neustálých vzájemných střetech s „nevěřícími“.

V Saseku novousedlíci začali budovat novou obec, postavili si jednoduché polozemnice a hospodářské budovy, vykopali studně a oseli pole. Na tomto místě ale nezůstali, neboť byli neustále ohrožováni nemocemi, špatnými hygienickými poměry a zejména nevraživostí Bulharů z okolních obcí, která vyvrcholila likvidací vesnice. Nakonec tedy Češi místo opustili a v roce 1900 založili spolu s několika dalšími rodinami banátských Bulharů a Slováků ze vsi Mrtvice (dnes Podem) obec nazvanou zanedlouho Vojvodovo. Bylo to na dosud neobdělávané půdě zvané „Gladno pole“ mezi vesnicemi Krušovice a Bukjovci (dnes město Mizija), na hlavní silnici mezi Orjachovem a obcí Vraca, asi 12 km jižně od Dunaje.[81]

3.1.2. Školství

Od počátku přistěhování (1900) po dobu šesti let neexistovaly školy, ani neprobíhalo pravidelné vyučování. V tuto dobu byly děti učeny staršími a vzdělanějšími. Do otevření řádné školy probíhala výuka češtiny pouze v zimě, stejně jako ve Svaté Heleně v Rumunsku, odkud se většina krajanů přistěhovala. Podmínky byly velmi špatné – všichni se tísnili v malých soukromých pokojích a o používání nějakých pomůcek nemohla být ani řeč. Všechny děti ale byly gramotné a prý se rády učily. V roce 1907 byla otevřena škola, ale pro nedostatek místa se opět řešilo, kde bude vyučování probíhat.

[80] FOLPRECHT, J. *Československé školské obce v evropském zahraničí*. Praha: Čs. ústav zahraniční, 1937, s. 40–41.
[81] NECOV, N. P. *Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku.* Radnice: Občanské sdružení Vojvodovo, 2006, s. 20.

Mezitím došlo ve Vojvodovu v roce 1910 ke zřízení bulharské školy. Od roku 1926 byla zřízena alespoň doplňovací škola (žáci kromě ní navštěvovali ještě druhou školu), kde vyučoval český učitel.

Teprve od roku 1934, kdy byl v obci postaven Národní dům T. G. Masaryka, získali čeští krajané v této budově i svoji školu. Ta byla stále pouze doplňovací, ale rodiče českých dětí považovali docházku do české školy za stejně povinnou jako do povinné školy bulharské. Škola byla rozdělena na dvoje vyučování – bulharské dopoledne a české odpoledne.

Výuka zahrnovala češtinu v latince, psaní, počítání, dějiny, vlastivědu atd., děti hrály divadlo a tancovaly. Ve škole učili nejen bulharští učitelé, ale i čeští učitelé, kteří přicházeli až z Čech. Do školy chodily české i bulharské děti.

V každém patře byly 4 třídy po 33–35 dětech. Během 2. světové války byla škola uzavřena a vyučovalo se opět doma. Na krátkou dobu byla ve Vojvodovu zřízena i školka, a to pro lepší osvojení bulharského jazyka malými českými dětmi – tím se zabránilo obtížím při pozdější výuce bulharštiny.[82]

Nyní je ve Vojvodovu pouze velká zchátralá budova bývalé školy působící na první pohled jako vzpomínka či památník místního vzdělání. Dnes v obci žádné vzdělávací zařízení nefunguje. Mladí Bulhaři do škol dojíždějí do okolí a česká škola zde neexistuje již hodně dlouho. Nikdo od doby hromadného odchodu Čechů nemá potřebu zachovávat českou vzdělanost a kulturu.

3.1.3. Poloha obce a přírodní podmínky

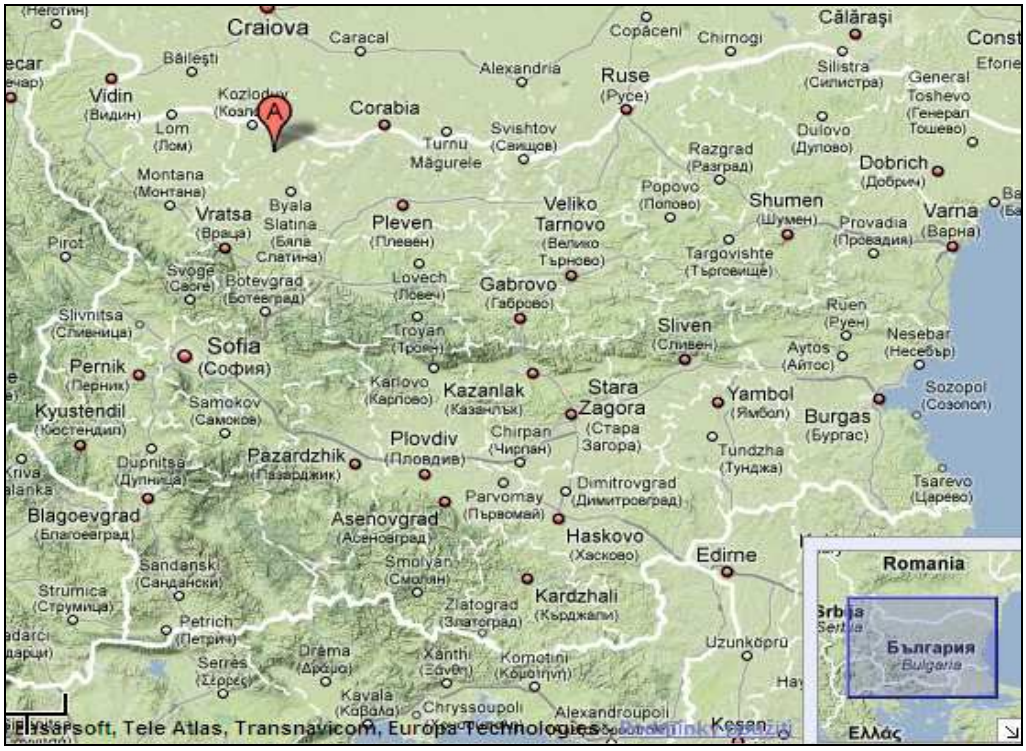

Mapa 3. Vojvodovo na mapě Bulharska. <http://maps.google.cz>.

[82] NECOV, N. P. *c. d.*

Vesnice Vojvodovo se nachází v severozápadním Bulharsku, prakticky na hranicích s Rumunskem. V okolí jsou sousedící obce Orjachovo (6 013 obyvatel), kam se jezdí např. nakupovat potraviny nebo na poštu a vzdálenější Kozloduj (14 630 obyvatel), kde je možnost zaměstnání v tamní jaderné elektrárně.

Vojvodovo je vesnicí, ve které dnes žije 278 obyvatel a spadá pod *obštinu* Mizija (oblast Vraca)[83]. Ve Vojvodovu je obecní úřad – *kmetstvo*, v jehož čele je nyní starostka – *kmetka* (*bulharsky je to „kmetica" – kmetka je počeštělý bulharský výraz*), které pomáhají ještě dvě úřednice, ale činnost úřadu je spíše sporadická. *Kmetka* je žena středního věku a její rodina patří právě k málu mladých rodin ve Vojvodovu. Protože se všichni znají a navzájem navštěvují, problémy a starosti týkající se obce jsou spíše řešeny „za pochodu", mimo oficiální budovu *kmetstva*.

Středem obce vede asfaltová silnice. Obec je rozdělena dalšími cestami do obdélníkových ulic, ale tyto cesty jsou jenom prašné.

Ve Vojvodovu je jedna autobusová zastávka – autobus spojuje obec jak s Orjachovem, tak i s Kozlodujem. Mnozí volí také cestu pěšky anebo na kole. Na východní straně obce bývala železniční zastávka na trati Červen Breg – Orjachovo. V dnešní době se už ale koleje nepoužívají (už ani neexistují) a vlaky tu nejezdí.

Naprostá většina domů je po původních českých obyvatelích a na některých domech je to už hodně znát – spousta stavení je neobydlených a rozbořených. Několik moderních obydlí patří těm, kdo mají zaměstnání v jaderné elektrárně v Kozloduji.

Ve Vojvodovu je v létě velmi horké a suché počasí, které umožňuje pěstovat víno, lilky, nádherná masitá a chutná rajčata, papriky, okurky, kukuřici, zelí, koření a obilí. Z toho si místní dodnes sami pečou chleba. Chovají ovce, prasata, kozy, krávy i koně a drůbež. Díky nim jsou soběstační v produkci masa, mléka nebo *sirene* (pravého balkánského sýra) a zásoby jim vydrží přes celou zimu.

[83] *Tablica na naselenieto po postojanen i nastojašč adres oblast BLAGOEVGRAD obščina BANSKO, data 15.03.2009* [online]. Glavna Direkcija Grazhdanska Registracija i Administrativno Obsluzhvane, © 2007 – GD "GRAO" [cit. 18. 5. 2009]. Dostupný z: <http://grao.bg/tna/tab02.txt>.

3.1.4. Obyvatelstvo

Obyvatelé jsou především starousedlíci a převážnou část obyvatel tvoří lidé nad 60 let. Sami žehrají na to, že mladí lidé, kterých tu příliš mnoho není, odcházejí do velkých měst – především do Sofie.

Žije zde i několik rodin s dětmi, ale mládež je ve Vojvodovu možné potkat většinou jen v létě, protože přes školní rok odjíždí studovat do velkých měst. Je to logické, protože Vojvodovo pro dnešního mladého člověka příliš možností k vyžití nenabízí.

Společenský život ve Vojvodovu spočívá především v návštěvách a častém kontaktu mezi místními – typická jsou večerní posezení u vína a rakije (pálenky).

Je tu také Dětské centrum, na které jsou místní opravdu hrdí. Jedná se o moderní budovu se čtyřmi počítači, kde si mohou přes léto děti (většinou vnuci a pravnuci starousedlíků, kteří k nim přijíždějí na návštěvu) hrát. Do „hospody“ a na taneční zábavu je možno zajet do Orjachova. Kozloduj je město už příliš vzdálené, ale zde je již možno najít široké spektrum kulturního vyžití.

V Bulharsku jsou velké rozdíly mezi jednotlivými oblastmi – severní část patří spíše mezi chudší části země a je v určitém protikladu k přímořským oblastem. Horší podmínky severních částí země vyplývají z téměř výhradního zaměření na zemědělství a tím mnohem menších příjmů způsobujícím často i chudobu.

Příjmy a důchody místních jsou doslova zanedbatelné. Lidé jsou odkázáni na taktiku „co si nevypěstujeme a nevychováme a sami neuděláme, to nemáme“. Téměř veškeré potraviny tedy pochází z domácí produkce, pouze někteří obyvatelé zaměstnaní v Kozloduji nakupují v samoobsluze.

Staří jsou na tento typ života zvyklí, ale jejich potomci už většinou tak spokojeni nebývají. Zemědělské produkty si sice od svých rodičů s ochotou berou, ale nespokojenost s životem na vesnici u nich bývá dost patrná. Často je vidět, že staří bydlí v mnohem horších podmínkách a snaží se, aby mladí žili v lepším.

Vojvodovo je téměř přesně typickým obrazem bulharské vesnice – staří lidé obstarávají svá hospodářství, chodí na pastvu s dobytkem a ve volných chvílích před svými domy rozprávějí. Mezi charakteristické vlastnosti patří neuvěřitelná pohostinnost a vřelost vůči cizincům.

3.1.5. Češi ve Vojvodovu

Ve Vojvodovu nyní žije pouze jediný pravý Čech z původní vlny českého osídlení – Luděk Kopřiva a jeho manželka, která také hovoří velmi dobře česky. Ve vesnici žijí ještě dvě Bulharky, které také hovoří česky, protože navštěvovaly českou školu.

Navzájem se navštěvují, ale mezi sebou hovoří bulharsky. Velmi často vzpomínají na známé a některé příbuzné rodin, které se vrátily zpět do Čech. Tyto rodiny jsou „roztroušené“ po celých Čechách, především však na Moravě v oblasti Mikulova, Přerova, v Praze, Kralupech nad Vltavou…

Vzpomínky obyvatel Vojvodova

O dřívějších i současných poměrech vyprávěla paní Rajna Dimitrova (Bulharka, ale hovoří česky) a paní Anka Bosilova. Ta je napůl Bulharka a napůl Slovenka, ale hovoří také česky. Obě byly velmi milé, čilé a rády vyprávěly.

Rajna Dimitrova

100 let tu jsou Češi, přišli z Banátu a Plevni. Nejdřív tu byli, jak je Kněža, Bardarski Geran. V Bardáru jsou taky Češi a Maďaři a trochu Slováci. Dřív bylo Vojvodovo celé české, jen 10 Bulharů. Přišli Češi z Banátu sem, protože jim nabídli volnou půdu. Měli mnoho dětí. Češi si tu postavili evangelický kostel. Dřív tady pravoslavní nebyli. Byli evangelický a protestanti. 1950 nebo 1953 postavili pravoslavný kostel.

Každý si na dvoře vykopal studnu 17 až 20 metrů hlubokou. Neměli z čeho dělat baráky, a tak vzali prkýnka a mezi ně dali slámu a zemi a „truplovali" to. Můj dům je tak postaven. Já jsem se tu narodila. Po odchodu Čechů do Čech jejich domy připadly Bulharům.

Český spolek tady neměli – politicky se vůbec neangažovali, jen do kostela chodili. Škola T. G. Masaryka mohla být v padesátých letech navštěvována i bulharskými dětmi. Pak už dětí bylo málo a teď už žádné. Škola zchátrala, jen budova opuštěná stojí. Tehdá se Češi učili dopoledne a Bulhaři odpoledne. Pan český učitel Jindřich Michl z Prahy nás učil číst, psát, počítat a bůhvíco. Hrálo se divadlo a tancovalo. Pamatuju si na písničku „Červený šátečku kolem se toč" (slzy v očích paní Rajničky). *Ve škole byly nahoře 4 třídy a dole taky. Bylo 33 až 35 dětí v každé třídě.*

Tehdy byl český starosta a lidi byli mnoho společenský. Moc si všichni pomáhali: Pokud někdo něco neměl nebo se mu něco stalo, tak starosta a další dva přišli ke mně nebo sousedům a jestli můžem pomoct, protože někomu zemřela kráva nebo kůň nebo se spálil barák nebo něco. Každý pomáhal, teď už to není takový.

Češi odešli, protože po nich chtěli, aby dali zem do společného družstva – kooperace. Nechtěli, pracovali sami, komunismus je vyhnal. Češi chtěli, aby se do Čech vrátili všichni, i Češi z Rumunska. Nakonec je postihl tentýž osud v Čechách, před kterým z Bulharska utekli. Zůstala tady jen bába Barka Malá Tomšová, strejček Józa Kopřiva, jeho manželka a děti, strejček Toška a jeho manželka Češka, pán Němec a manželka Češka, teta Anka, ale ta je Slovenka. Dneska už tady je jen Luděk Kopřiva s manželkou. Nemáme s kým mluvit česky. Sestra Ludi (Ludvíka) je v Trnavě. Obdělávali pole, koně chovali, pak prodávali. Strejček Ruda Hrůza truhlařil – vyráběl stoly, postele, vozy. Byli tu i kováři. Další sázeli konop a vyráběli koberce a pytle.

Co sis nevypěstoval, tos neměl. V sobotu a neděli nepracovali. Vyperou a udělaj buchty, uvařej jídlo a pak do kostela. Odpoledne čekali na vlak, až

pojede kolem. Ženský nosily bílé sukně s krajkama, šátkama. Když jel vlak, tak všichni na ně koukali. Mezi Krušovicemi a Vojvodovem byl les, tam se mladí scházeli, byli moc veselí, a to nebylo ani kino, ani divadlo. V sobotu a neděli chodili mladí a zpívali. Obchod byl taky, a co lidem zbylo, to prodali. Písničky zpívali „Červený šátečku kolem se toč", „Pásla husy", „Zmokly bílé skály".

Mám dvě vnučky. Jedna se vdala, a už mám i pravnučku. Máme malý důchod, je to moc zlé. Byl tu závod na chlor, 20 let jsem tam pracovala. Sestra se vdala v Čechách, šla tam na návštěvu a zůstala. Chtěla v Bulharsku učit, ale nemohla. V Čechách učit může.

Jsou tu jenom starý lidi. Mladá je kmetka *a její manžel má dobrý místo v atomový elektrárně v Kozloduji. V Orjachovu Češi donedávna byli, ale už nejsou. V Miziji je jedna stará paní Sofina Skaláková.*

Teta Anka Bosilova

Teta Anka Bosilova, bulharsky kaka Anka, se narodila v Bulharsku. Její matka byla Slovenka, která sem přišla ve svých 12 letech se svou rodinou. Její dědeček, Pavel Červeňák, a dále Ondriš Vodárů a Jožik Čížků, byli první, kdo se ve Vojvodovu „zaselil" (bulharské slovo *zaselil* – usadil se). V 50. letech chtěla také odejít do Čech. Její manžel, protože byl Bulhar, odejít nechtěl. Kdyby se chtěla teta Anka rozvést a odjet, tak by jí odebrali starší dceru. *„Já do Čech nepudu, já si děti dělit nebudu!"* Zůstala tedy ve Vojvodovu a nikdy toho podle jejích slov nelitovala.

Dříve nikdo nikdy nešel k soudu se soudit, jedna trojice šla a všechny hádky usmířila. Všichni byli moc upřímní. Pomáhali jeden druhému, kdy se někomu stalo nějaké neštěstí. Třeba požár nebo kráva a kůň umřeli. Tak trojka zase vzala tužku a papír a chodili stavení k stavení a říkali: „Gazda, seš doma? Stalo se neštěstí, tak a tak. Tak jestli budete moct a kolik budete moct, aby se oddělilo z vašeho důchodu, aby se jim pomohlo." Věřte, nakrásně přišli k tomu člověku a dali mu peníze, aby si šel a aby si koupil. Říkali si bratří a sestři. Bulharů bylo tak 30 numer, Slováků míň a hodně Čechů. Pomáhali jeden druhému a nedělali mezi sebou rozdíly.

Sekálo se, žalo se, kopala se kukuřice. A jedni říkali „Hele, my už to máme hotový." No a večer tak po šesté si sednou, vemou stoličky a sednou si na ulici. No a druhej soused příde a řekne „No, ale my to hotový ještě nemáme." No a tamty, že jim zejtra přijdou pomoct. Zapřáhnou koně, sednou do vozu, jedou a pomohou a on to pak taky má hotový. Tak si pomáhali jeden druhému. Teď se ale rozešli na sto stran.

*Maminka Slovenka byla a tatínek moj Bulhár. Dělala se silnice z Vraca a on byl náčelník. Zamilovali se a vzali se. Moj děd byl Pavel Červeňák. Poprvé zasel (*viz výše*) ve Vojvodovu. S ním to byli ještě Ondriš Vodárů a Jožik Čížek. A 12 let bylo mamince, když sem přišli. Byli čtyři sestry a jeden bratr. Hledali zem, kde by zaseli. Chtěli v údolí dole u řeky tehdá, ale starej byl moudrej a prej kdyby přišlo vodnění, tak je to všechny zaleje. Tak se pude vejš trochu.*

Já umím bulharsky, česky a slovensky. Učili nás ve škole třeba Uchytil, Prudký, Husák a Michl. Všechny si pamatuju.

Máme malé důchody. Co nezasadíme do zahrádky, tak není, důchod nestačí. Tak zaplatíš uhlí, vodu a nezbyde nic… Ani na jídlo a oblek to nestačí. Tak tu máme slepice, krůty, krocany. Urodí se všechno – zelí, rajčata, paprika…

3.1.6. Náboženství

Na počátku osidlování Vojvodova zde existovalo několik náboženských skupin odlišných dle národností. Češi a Slováci byli evangelíky, banátští Bulhaři katolíky, místní Bulhaři pravoslavní.

Ve Vojvodovu byly i skupiny metodistů a darbistů, kteří brali náboženský život i náboženské projevy velice vážně. Kostely obou skupin byly navštěvovány v neděli dvakrát denně, dopoledne i odpoledne, bohoslužby trvaly skoro celý den. Tyto nedělní bohoslužby byly povinné pro všechny členy, vedly se záznamy, kdo chyběl a z jakých důvodů – pokud neuvedli závažný důvod, byli potrestáni.[84]

Dnes je ve Vojvodovu funkční moderní evangelický kostel. Údajně byl postaven z financí plynoucích z USA v roce 2003 a každý rok se zde shromažďují američtí evangelíci. Mše se koná každý týden v sobotu, ale návštěvnost je velmi skromná a postupem času stále klesá.

Obrázek 19, 20. Pravoslavný a evangelický kostel ve Vojvodovu.

Většina obyvatel jsou Bulhaři a tudíž pravoslavní. Pravoslavný kostel sv. Jana Ivana Rilského je na okraji vesnice a vedle něj se nachází velmi zanedbaný a neudržovaný hřbitov. Kostel však působí nově, nezdá se zchátralý a jedná se o architektonicky výrazně zajímavější stavbu než je kostel evangelický. Kostel

[84] NECOV, N. P. *c. d.*, s. 45–46.

však není využíván a je zamčen na klíč, který má *kmetka*. Tento kostel byl postaven až po odchodu Čechů v 50. letech. Po celou dobu své existence není užíván a navštěvován vůbec.

3.1.7. Spolková činnost

České spolky ve Vojvodovu zakládány nebyly. Nejdříve bylo Vojvodovo výhradně české, později přicházeli i Bulhaři. Nyní žije ve Vojvodovu pouze jediný Čech. Jeho manželka hovoří česky, nicméně aktuálně tu nejsou žádné tendence podporovat českou kulturu a zároveň tedy zakládat spolky. V České republice existuje aktivní občanské sdružení Vojvodovo. Díky němu jsme získaly některé informace z knihy, která vznikla ve spolupráci s tímto sdružením – *Dějiny Vojvodova*. Tyto informace se týkají především historie a některé zde i uvádíme. V Bulharsku existují české komunity a sdružení, ale to se týká především hlavního města Sofie, Varny a Plovdivu a Čechů, kteří zde založili rodiny, nebo zde našli zaměstnání. V rámci Vojvodova tyto aktivity nefungují.

3.1.8. Současnost

Poslední pravý žijící Čech ve Vojvodovu.

Rodina Kopřivova byla jediná celá česká rodina, která zůstala ve Vojvodovu po vlně odchodu Čechů do původní vlasti. Pan Ludvík je jedním z těch mladších obyvatel ve vesnici – je mu kolem 60 let. Jeho manželka mluví perfektně česky, protože jak řekla: „Když jsem sem přišla, tak měl ještě otce a maminku živou. Mluvilo se tu jenom na česky. Tak sem se naučit musela. Ono se mluvilo jenom doma, jinak tu byli už skoro samí Bulhaři.“

Dnes ve Vojvodovu mluví česky jen pár lidí, z nichž někteří navíc ani nejsou Češi, ale Bulhaři. Češtinu si pamatují ze školních let, kdy navštěvovali společně s Čechy českou školu.

Téměř všichni čeští obyvatelé odešli z Vojvodova začátkem 50. let – v rámci reemigrace se vraceli zpět do Čech. Při přípravě reemigrace se v Československu hovořilo o počtu 600 osob z Vojvodova a dále 1 600 Slováků z dalších částí Bulharska.

Odhaduje se, že z původního českého a slovenského osídlení zůstalo v Bulharsku pouze 5 % obyvatel, především těch, kteří uzavřeli smíšené manželství s Bulhary.[85]

Z těch, kteří tehdy ve Vojvodovu zůstali, je dnes už většina po smrti. České písničky tak ve Vojvodovu dnes uslyšíte jen od paní Rajničky nebo dvaaosmdesátileté tety Anky, případně od pana Kopřivy. To jsou vlastně jediní zde žijící obyvatelé mající nějaký vztah k Čechům nebo češtině.

[85] BOTIK, J. Slovacite v B'lgarija (Belezhki za tjahnoto istorichesko i etnokulturno razvitie). *B'lgarska Etnologija*, 2/1995, s. 31–44.

Ani bulharské obyvatelstvo Vojvodova nepovažuje tuto vesnici za tak zajímavou, aby v ní zůstalo.

Celkově tak celá vesnice upadá, protože v okolí je nedostatek práce a mladí lidé odcházejí do větších měst, převážně do Sofie. Pracovní příležitosti v okolí jsou jen v Kozloduji, kde je atomová elektrárna. Ve vesnici tedy převažují staří lidé, kteří bydlí sami.

Po jejich smrti domy a pozemky chátrají, protože o ně nemá nikdo zájem. Takový osud potkal vesnici, kam se dříve lidé hromadně stěhovali za úrodnou půdou. Doba sedláků je pryč a výhodnější než úrodné pole je nyní práce ve městě.

Bývalý Sovětský svaz

4. Ukrajina

Eva Bednaříková, Adam Bubák, Klára Felkelová, Nikola Hrušková, Anna Patočková, Ida Pětioká, Martina Pištěková, Lukáš Policar, Eliška Steklíková

Podle údajů Ministerstva zahraničí České republiky žije v současné době na Ukrajině kolem 10 000 českých krajanů, ale za svůj rodný jazyk považuje češtinu pouze třetina z nich. Podle údajů z ukrajinského sčítání obyvatel v roce 2001 je ovšem Čechů podstatně méně – 5 917 osob, z nichž pouze 1 190 (20 %) považuje češtinu za svoji mateřštinu.[86]

České vystěhovalectví na území dnešní Ukrajiny

České komunity na Ukrajině jsou pozůstatkem dříve poměrně početného českého osídlení, které vzniklo jako důsledek vystěhovalectví z českých zemí převážně v 2. polovině 19. století. V té době ovšem ještě nemůžeme mluvit o přesidlování na Ukrajinu – její dnešní území bylo součástí carského Ruska. Ukrajina tehdy nebyla ani jako stát, dokonce ani jako přesně vymezené území. Byl to okraj říše – „okrajina“, což je dodnes patrné i v ruštině: jezdí se „v Latviju, v Čechiju, v Germaniju“, ale „na Ukrajinu“. Část dnešní Ukrajiny spadala (po dělení Polska) do habsburské monarchie (později do Rakouska-Uherska), největší část byla ruská.

První čeští osadníci přišli na území dnešní Ukrajiny na začátku 17. století, druhý silnější příliv Čechů proběhl po zrušení nevolnictví v Rusku, kdy se Čechům nabídla možnost získat půdu pro hospodaření. Někteří Češi odešli na Ukrajinu v roce 1862 z polského Zelova. Jedni šli přes Brody, Halič a Volyň, a usazovali se na jihu Ukrajiny – asi čtyři osady založili právě zelovští osadníci. Druzí šli přes Krym, kde také zakládali české obce – v roce 1899 založili Alexandrovku, Čubovku a v roce 1905 Bohemku, která existuje dodnes.

Co však Čechy k přesídlení na Ukrajinu vedlo?

[86] *Vseukrai'ns'kyj perepys naselennja 2001*. [online] © 2003–2004, State Statistics Committee of Ukraine. [cit. 21. 10. 2009] Dostupný z: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/results/nationality_population/nationality_1/>.

V Čechách vznikla myšlenka přilákat českou emigraci také do zemí, kde by Češi podpořili svůj slovanský původ, pod vlivem velké vystěhovalecké vlny do Ameriky v 2. polovině 19. století. Carské Rusko mělo zájem obsadit rozsáhlá kolonizovaná území na Dálném východě, Kavkaze a ve Volyňské gubernii „co nejlevněji" a zároveň obyvatelstvem schopným vytvořit ekonomicky prosperující společnost, která by postupně splynula se svým ruským okolím. Zdroj kolonistů byl hledán na Balkáně, zejména mezi pravoslavnými Srby a Bulhary. Zájem se posléze obrátil také na Čechy, jejichž katolicismus údajně nebyl takového typu jako polský. Češi byli vhodní vzhledem k tomu, že byli ekonomicky agilní, se značnými hospodářskými zkušenostmi a na vysoké kulturní úrovni.

Česká politická reprezentace poskytla ruským emisarům agitujícím pro vystěhovalectví do Ruska pouze tichý souhlas s emigrací Čechů z Ameriky do Ruska, ke stěhování z českých zemí se vyslovila záporně. Vzniklo několik projektů přesídlení amerických Čechů zejména na Dálný východ a na Kavkaz, Rusko však mělo zájem na stěhování movitějších vrstev, které by byly schopné uhradit náklady na cestu a měly zároveň prostředky k zakoupení půdy a k pozdějšímu vybudování prosperujících průmyslových podniků či zemědělských hospodářství, což byl ale zároveň důvod neúspěchu těchto ambiciózních projektů. I když uvedené projekty po roce 1863 padly, myšlenka na imigraci amerických Čechů se objevila znovu v roce 1867. Sezónní zemědělští dělníci nebo nájemci půdy se objevují v Rusku již na přelomu 50. a 60. let 19. století.[87]

Pohled poněkud z jiného úhlu nám nabízí Volkova[88], která uvádí, že příčinami české emigrace byly hlavně složité sociálně-ekonomické a politické vztahy v regionu.

> V 19. století se Čechy nacházely pod nadvládou rakouské monarchie. Požadavky českého národa na autonomii byly zamítnuty, Čechy a Morava nadlouho zůstaly nedílnou součástí Rakouska-Uherska. (…) Významnou roli při rozhodování o emigraci sehrálo národní sebeuvědomění a myšlenka národní autonomie. (…) V roce 1851 byla přijata nová ústava, která upevňovala převahu rakouských Němců a omezovala práva českého obyvatelstva. Mezi hlavní příčiny, které před rokem 1860 vyvolaly masovou emigraci, patří především: ztráty půdy českého rolnictva, přelidněnost některých českých oblastí, hlad a růst nezaměstnanosti, národnostní útlak a s ním související zvyšující se národnostní sebeuvědomění. *Hlavní masu obyvatelstva, kterého se bezprostředně týkalo přesídlení, tvořily nejchudší vrstvy společnosti, většinou rolníci, zemědělci, jejichž práce přestala být potřebná… Důvodem pro přesídlení těch bohatších byla jiná zvěst, že totiž na Krymu velkostatkáři mají ohromné lány půdy, ale nemají na nich pracovníky, a tak nejenom že je zvou k sobě na práci, ale že pronajímají půdu a přidávají k ní také dobytek a veškeré nutné zemědělské pracovní nářadí.*

Osud Čechů na Ukrajině ovšem nebyl vždy jednoduchý.

> Rakouský velvyslanec v Sankt Petěrburgu varoval zájemce o stěhování do Ruska, že osidlování je nebezpečné, imigranti byli plně vydáni zvůli svého pána a jeho nevolnických sluhů.[89] Čechy někdy také „okrádali" přímo z Ruska vyslaní „náhončí". Přepsaný text

[87] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity 2007, s. 49–50.
[88] VOLKOVA, S. A. Cheshskaja emigracija v Krym i osnovanie kolonij vo vtoroj polovine XIX v. In LAPTĚV, J. N. a kol. *Chehi v Krymu*, Simferopol: Antikva, 2005, s. 7–11.
[89] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 51.

pamětníka J. Nepraše[90] uvádí příklad vyslance Meiera, zplnomocněnce knížete Kočubeje, který působil v Rychnově: *Jak mnoho mu záleželo na štěstí a blahobytu těchto ubožáků, které zval do cizí země, ukazuje jeden obrázek. Napovídal totiž jedné rodině, že staré peřiny přes vodu se převážeti nesmí, že za to bude velká pokuta, a tak mu tři poslední peřiny dali za pětku.* Navíc si Meier *s hledáním lidu pracovního nedal mnoho práce a zval každého, kdo jen chtěl jeti.*

Tak se také stalo, že mezi kolonisty bylo jen málo knížetem požadovaných řemeslníků, ale například mnoho krajkářů a hudebníků. Většina rodin utratila během několika prvních týdnů v Rusku většinu peněz a nezbylo jim už na pronájem půdy, nedokázali se sjednotit, a byli tak nuceni robotovat pro ruské velkostatkáře. Obzvláště ti bohatší se tomu bránili, neměli v úmyslu v Rusku zůstávat v robotě, která byla otázkou dlouhé doby, ale chtěli se brzy vrátit zpět do Čech. Nepraš popisuje, že *většina se stěhovala z místa na místo a snášela obzvláště v zimě takovou bídu a utrpení, že to jejich vypravování v porovnání s dnešním blahobytem se někdy až pohádce podobá.*

Kromě těchto překážek nové osadníky často zaskočila neúrodná půda nebo nedostatek vody. Další komplikace přinášelo odlišné náboženské vyznání. Češi byli většinou katolíci a svobodu vyznání měli slíbenou i na novém místě. To se ovšem postupem času začalo měnit.

První dobu carská vláda toto náboženství trpěla, avšak po smrti cara Alexandra II. si vzpomněl známý reakcionář, předseda pravoslavného synodu Pobědonoscev, že má na Volyni několik tisíců Čechů, které je zapotřebí obrátit na pravoslavnou víru. Ruská vláda se totiž obávala, aby Češi jako katolíci nebyli ovlivňováni katolickými polskými kněžími, neboť čeští katolíci chodili do kostelů, kde byli kněží vesměs polské národnosti.

Carské úřady v roce 1884 vydaly zákon, který zakazoval katolíkům koupě pozemků a zákonem z roku 1888 také zrušily samostatné české fary. Mezitím pravoslavné duchovenstvo započalo útok na Čechy – katolíky. České katolické rodiny jedna za druhou přecházely na pravosloví, neboť teď měly na vybranou: bud se držet katolictví a zříci se práv a půdy, pro kterou opustily vlast a na které již 20 let těžce pracovaly a překonaly nejtěžší přistěhovalecké svízele, nebo zůstat dál v rostoucím blahobytu, ale jako pravoslavní. Vrátit se do vlasti nebylo možné, neboť tam by je čekala bída a zase těžké začátky. Jiného východiska nebylo, než učiniti zadost úřadům a přejíti na pravosloví. Dlouho se však přidržovali obyčejů katolického náboženství, předávajíce je z pokolení na pokolení, a dokonce chodili ještě po přijetí pravosloví do katolických kostelů. Pravoslavné duchovenstvo to ovšem přísně zakazovalo. Ale nemohlo Čechům zakázat národní tradice a obyčeje přivezené z vlasti.[91]

Obdobně jako Ukrajinci a příslušníci dalších národnostních menšin, byli i Češi postiženi stalinskými represemi ve 30. letech 20. století. Do té doby se v lokalitách, kde žili Češi, vyučovala čeština. Podle Etnologického ústavu AV ČR bylo v roce 1925 na Ukrajině 19 českých škol a 2 české školy na Krymu. Počátkem třicátých let však došlo na Ukrajině k politickým procesům s českými učiteli a řada z nich byla odsouzena k smrti či k nucenému pobytu na východní Sibiři. Od roku 1937 byly školy s menšinovým vyučovacím jazykem zakázány. Ani po 2. světové válce Sovětský svaz rozvoji krajanského života příliš nepřál.

Spolky

České krajanské spolky se začaly obnovovat většinou až po vzniku samostatné Ukrajiny v roce 1991, pouze nejstarší Česká beseda ve Lvově působí

[90] NEPRAŠ, J. Čechové na Krymu a osada Čechohrad, In *Čechoslovan* (přepis dostupný v knihovně Českého centra v Čechohradu).
[91] DUFEK, V. *Mučednické obce na Volyni: Český Malín * Michna – Sergejevka * Vyhnanci na Sibiř.* Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2002.

oficiálně od data svého založení 10. 2. 1867. Ještě v sovětských dobách byly založeny spolky *Holenderští Češi* v Mykolajivce (20. 4. 1990), *Žitomirská společnost Volyňských Čechů* v Žitomiru (6. 5. 1990), *Čeští bratři* v Bohemce (9. 5. 1990), *Čechohrad* v Novhorodkivce (15. 6. 1990) a spolek *Malá Zubovština.*

Obrázek 21. Hlavní místa s českým osídlením na Ukrajině.

K dnešnímu dni působí na Ukrajině 20 krajanských spolků, které zastřešuje Česká národní rada Ukrajiny založená 30. května 1995. Další spolky možná ještě vzniknou – například v Berezivce se mluví o novém českém krajanském spolku, který by se měl jmenovat „Můstek“.

Spolkové aktivity jsou podobně jako v jiných zemích zaměřeny na udržování českých tradic, obnovu a výuku českého jazyka a reprezentaci České republiky a české kultury. Zatímco na vesnicích se prosazují spíše první dvě tendence, ta poslední převažuje naopak ve městech.

Ve městech se již Češi povětšinou asimilovali a česky nehovoří téměř nikdo, někdy dokonce ani předseda místního českého spolku. Zejména v multikulturních centrech jako je Oděsa, Melitopol či v hlavním městě Krymu Simferopolu tvoří české spolky jen jednu z barev na široké paletě zde žijících národnostních menšin. Ukrajinští Češi však oživují své tradice na folklorních festivalech a často také spolupracují s jinými kulturními spolky.

V Oděse fungují dokonce spolky dva. Aktivnější z nich – Česká rodina – uspořádal v nedávné době například mezinárodní konferenci o Janu Husovi a pronikl dokonce i do kulinářského seriálu místní televize, prostřednictvím kterého jedna z členek spolku nabídla divákům tradiční české recepty. Jiný spolek – Klub T. G. Masaryka v Užhorodě – zase využívá své zeměpisné polohy k poskytování různých informací o ČR. Informuje například o vízové povinnosti, pracovních podmínkách a dalších imigračních procedurách, a snaží se tak pomoci ukrajinským zájemcům o práci v ČR.

Poněkud jiná situace panuje na vesnicích, rozesetých po celém území Ukrajiny. Žije v nich zhruba 3 000 Čechů, kteří si v běžném životě do různé míry zachovali český jazyk, obyčeje a náboženské obřady. Patří mezi ně například Malá Zubovština (založena 1871) a Malinivka v Žitomirské oblasti, Veselynivka a Malá Alexandrovka v Oděské oblasti, Mykolajevka ve Vinické oblasti, Novhorodivka (založena v roce 1869 jako Čechohrad) v Záporožské oblasti, Bohemka v Mykolajevské oblasti a Alexandrovka (založena 1864) a Lobanovo (založeno v roce 1861 jako Bohemka) na Krymu.

Obyvatelé Bohemky a Veselynivky se od české katolické většiny liší svou příslušností k Českobratrské církvi evangelické a právě v Bohemce a Veselynivce bývá čeština slyšet nejčastěji – a to i mezi „nečechy“. Na otázku, zda-li má toto specifikum na svědomí nízký počet obyvatel, dostatek pracovních příležitostí, pravidelná výuka českého jazyka na místních školách, relativní odlehlost vesniček od větších měst svádějících k asimilaci, či znovuoživení náboženské komunity podporované pravidelnými návštěvami „potulného faráře“ Petra Brodského, zřejmě neexistuje jednoznačná odpověď.

Život českých krajanů na Ukrajině je i na počátku 21. století složitý a zejména na vesnicích si mnozí musí přivydělávat prodejem či zajištěním základních surovin z vlastního hospodářství. Do dříve izolovaných vesnic přichází obyvatelé jiných národností, kultur a náboženských tradic a nezvratně přetvářejí jejich charakter.

Běžně se tak setkáváme se smíšenými manželstvími, kde se hovoří univerzální ruštinou či ukrajinštinou. V Lobanovu na Krymu jsme dokonce zaznamenali konverzi jedné Češky k islámu díky jejímu tatarskému manželovi. Nejstarší šestadevadesátiletá obyvatelka stejné obce, Češka, které nikdo neřekne jinak než „babi Féňa“, nad touto zprávou jen lomila rukama.

Vztahy mezi národnostmi, kterých v někdejších českých vesnicích můžeme napočítat mnohdy i přes deset, jsou však většinou vřelé a bezkonfliktní. Příkladem by mohl být například spolek „Stromovka“ ve vesničce Dubno, kde na hodiny češtiny mnohdy zavítají i děti a dospělí jiných národností, a který každoročně pořádá festival, kde vystupuje sbor dospělých a dětský sbor, do kterého také nezřídka docházejí i děti z „nečeských“ rodin. Právě folklorní sbory často představují samotné jádro spolků. Ukázky českých písní, básní, divadelních představení a tanců v tradičních krojích tak můžeme díky nim dodnes obdivovat na krajanských festivalech, např. v Kyjevě nebo v Praze.

Volyň

Nejvíce Čechů z celé Ukrajiny žilo právě na Volyni. Území historické Volyně se nachází na území dnešní Ukrajiny v Žitomirské, Rovenské a Volyňské oblasti, a částečně v šumském, kremněckém, lanoveckém a částečně zbaražském okrese Ternopolské oblasti, na severu Chmelnické oblasti a v lublinském vojvodství v dnešním Polsku.

Volyň byla v 10. století pravděpodobně samostatným státem. Pak se zde vystřídalo velké množství vládců – Poláci (Lechové), kterým ji (podle kronikáře Nestora) odebral velkokníže Vladimir, aby se stala součástí Kyjevské Rusi, vládli zde Litevci, znovu Poláci a koncem 18. století připadla carskému Rusku.

Po první světové válce došlo k rozdělení Volyňské gubernie – západní část připadla Polsku, východní se stala součástí sovětské Ukrajiny. Obě části se znovu spojily až začátkem 2. světové války, aby zde později vzala moc do svých rukou německá okupační správa.

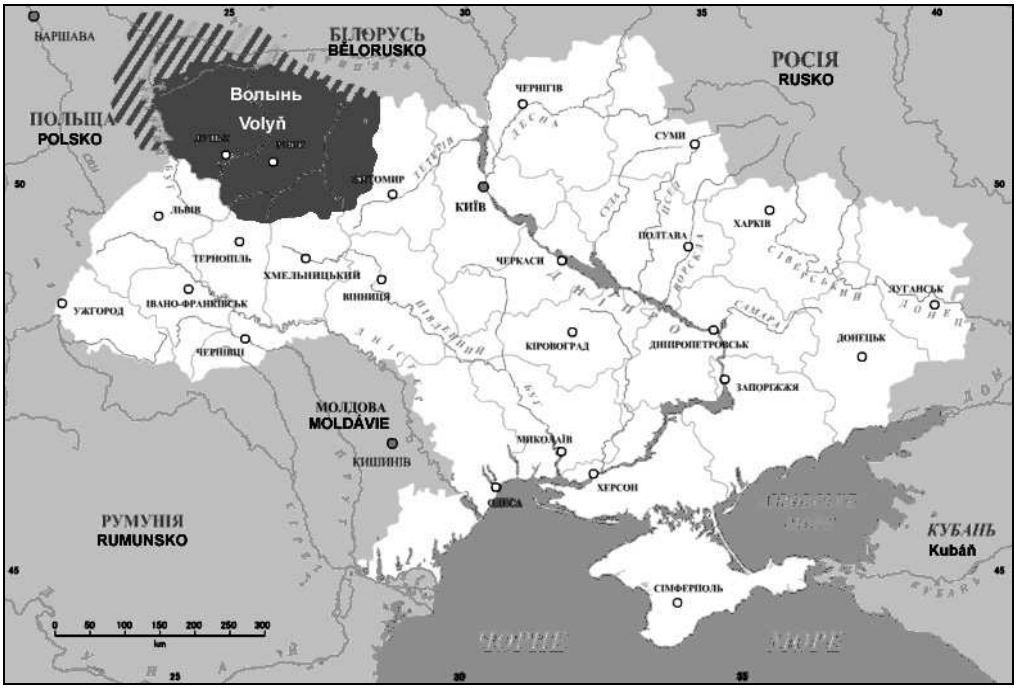

Obrázek 22. Volyň na mapě Ukrajiny (s přesahem do Polska).

Volyň je velká zhruba jako Česká republika a nejsilnější vystěhovalecký proud z českých zemí sem směřoval v 60. letech 19. století, kdy do těchto míst přišlo kolem 20 tisíc Čechů. Podle prvního všeobecného sčítání obyvatel v Ruském impériu z roku 1897 žilo ve Volyňské gubernii 27 670 Čechů, což bylo 0,9 % celkového obyvatelstva této gubernie. Mnohem více zde byli početně zastoupeni samozřejmě Rusové (76 %) – sem se řadili mluvčí jazyka velkoruského, maloruského a běloruského, ukrajinský jazyk vyčleňován nebyl; dále zde žili ve větším počtu Židé (13 %), Poláci (6 %) a Němci (5,7 %).[92]

V roce 1867 česká delegace na Slovanském sjezdu v Moskvě vedená Františkem Palackým a Františkem Riegrem dojednala s vládou Ruské říše možnost osídlení Volyně.

V Čechách a na Moravě byl v té době nelehký život a zvěsti o prosperitě Ruska proto padly na úrodnou půdu. Vláda carského Ruska nabízela přistěhovalcům levnou půdu, možnost zakládání výrobních podniků, slibovala právo na národní školství, samosprávu a náboženskou svobodu. Přistěhovalci byli na 20 let zproštěni povinnosti platit daně, nemuseli také vykonávat vojenskou službu (v Rakousku-Uhersku byla tehdy tříletá povinná vojenská služba).

Většina českých přistěhovalců se tehdy usadila ve volyňských újezdech Dubno, Rovno, Luck, Žytomyr, Ostroh a dalších. Na Volyni žili Češi v 638 obcích, z toho bylo 109 obcí výhradně českých, 152 smíšených a v 377 obcích byli Češi v menšině. Přestože na Volyni představovali nepočetnou národnostní složku – o trochu více než 1 %, výrazně přispěli zejména ke zvýšení kulturní úrovně místních obyvatel. V některých případech přistěhovalci zakládali zcela nové vesnice, jindy si v rámci stávajících sídel vytvořili místní části a k původnímu názvu pouze připojili přídomek „český“ (tak vznikl například Český Malín, Český Straklov, Český Boratín a další). Některým novým osadám zakládaným v blízkosti stávajících vesnic a nově vzniklým sídlům se také říkalo *kolonie* (Kolonie Zubovština). Čeští přistěhovalci se neživili pouze zemědělstvím, ale i řemesly a obchodem. Českým kapitálem byly zbudovány cementárny, mlýny, strojírny nebo pivovary.

V obcích byly vybudovány školy, knihovny, kostely, probíhal zde bohatý společenský a kulturní život. Dá se říci, že přistěhovalci z českých zemí výrazně přispěli k zlepšení kulturní a hospodářské úrovně na osidlovaných územích.[93]

Zájemci o přesídlení na Volyň vyslali obvykle dva až tři zástupce na místo budoucího osídlení, kteří s sebou vezli soupis zájemců s uvedením množství požadované půdy a určitou sumu peněz.

Pokud se jim místo líbilo, předali peníze tzv. zplnomocněncům, neboť sami neznali ani ruské zákony a předpisy, ani ruský jazyk. Zplnomocněnci převzali sumu peněz potřebnou ke koupi půdy, sjednali se statkáři smlouvy na své jméno a poté rozdělili půdu mezi přistěhovalce podle výše jejich vkladů. Nejinak tomu bylo i zde. Ve Volyňské gubernii se platilo za hektar půdy zhruba 30 rublů, ale vzhledem k tomu, že zájem o jedno pole nebyl zas tak velký, dalo se snadno smlouvat. Přesto zůstávala půda pro většinu příchozích příliš drahá,

[92] *Pervaja vseobshhaja perepis' naselenija Rossijjskojj Imperii 1897 g.: Raspredelenie naselenija po rodnomu jazyku i uezdam 50 gubernijj Evropejjskojj Rossii* [online]. Naselenie i obshhestvo. Institut demografii Gosudarstvennogo universiteta – Vysshejj shkoly ehkonomiki, 2009 [cit. 28. 9. 2009]. Dostupný z:
<http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=229>.

[93] Srv. *Volyňští Češi* [online]. Ukrajina.tv [cit. 18. 9. 2009]. Dostupný z:
<http://ukrajina.tv/volynsti-cesi>.

a proto čeští osadníci častěji kupovali les, který vycházel levněji – za 1 morgu (0,6 ha) se platilo 10–15 rublů.

Kolonisté to v novém domově neměli snadné – všechno si museli udělat sami a začít nemohli dokonce ani na té „zelené louce“, protože nejdříve museli vykácet les a pak teprve mohli začít stavět domy a připravovat políčka.

Na konci 19. století se zhoršila situace týkající se doposud zaručované náboženské svobody – Češi byli nuceni na základě carského výnosu přijímat pravoslaví, jinak z nich nebyli plnoprávní poddaní ruského cara.

V 1. světové válce bojovali volyňští Češi jako dobrovolníci v takzvané České družině, která se stala předchůdkyní československých legií v Rusku.

Po sovětsko-polské válce, došlo k rozdělení Volyně – západní část připadla Polsku, východní zůstala Sovětskému svazu.

Obyvatelé vesnic na Ukrajině se od 30. let 20. století stávali oběťmi stalinského režimu. Bylo omezováno české školství, kultura i náboženství, lidé přicházeli o majetek, byly násilně zakládány kolchozy. Represe zasáhly zejména českou inteligenci, ale nevyhnuly se žádné skupině obyvatelstva. Mnoho volyňských Čechů bylo odsouzeno k trestu smrti nebo skončilo v sovětských gulazích. V roce 1938 byl vydán úplný zákaz vyučování českého jazyka.

12. až 14. června 1931 se konal v Charkově velký soudní proces, ve kterém bylo obžalováno 12 českých učitelů a 8 českých dělníků a rolníků, kteří hráli nějakou významnější úlohu v životě českých osad na Ukrajině, a 1 zaměstnanec československé mise v Kyjevě. Obžalovaní neměli obhájce, nemohli se hájit a nebyli seznámeni s obžalobou. Soud vynesl 10 rozsudků smrti a 11 trestů těžkého žaláře.

Od druhé poloviny 30. let nastaly problémy i českým osadníkům polské části Volyně. V Polsku byla hlásána protičeská propaganda, která vyústila v požadavky polského obyvatelstva na likvidaci českého školství a na zabavení půdy českým zemědělcům.

Po osvobození Československa zůstali volyňští Češi, kteří byli příslušníky československé armády, dislokováni v Žatci. Po válce byla na základě mezinárodní dohody umožněna reemigrace volyňských Čechů do Československa. První transport dojel do Žatce počátkem roku 1947. Celkem přijelo přibližně 40 tisíc lidí (v tomto počtu byli ovšem zahrnuti nejen volyňští Češi, ale také navrátilci z nucených prací). Většina těchto lidí osídlovala území v pohraničí, z kterých byli vyhnáni sudetští Němci. Mnoho volyňských Čechů bylo po nástupu moci komunistické strany perzekuováno, protože informovali o realitě života v SSSR a často varovali před zakládáním zemědělských družstev.

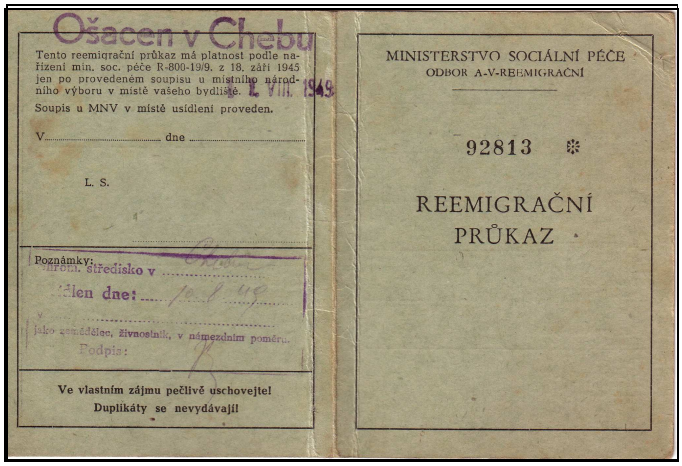
Ošacen v Chebu

Tento reemigrační průkaz má platnost podle nařízení min. soc. péče R-800-19/9. z 18. září 1945 jen po provedeném soupisu u místního národního výboru v místě vašeho bydliště. 2. VIII. 1949

Soupis u MNV v místě usídlení proveden.

V ..... dne .....

L. S.

Poznámky:

Místní středisko v .....

Přidělen dne: .....

jako zemědělec, živnostník, v námezdním poměru.

Podpis:

Ve vlastním zájmu pečlivě uschovejte!
Duplikáty se nevydávají!

MINISTERSTVO SOCIÁLNÍ PÉČE
ODBOR A-V-REEMIGRAČNÍ

92813

REEMIGRAČNÍ
PRŮKAZ

Reemigrační průkaz.
Převzato z:
<www.antikomplex.cz>

Část volyňských Čechů zůstala v SSSR i po skončení 2. světové války. Tito lidé byli v roce 1986 postižení výbuchem atomové elektrárny v nedalekém Černobylu.

Na konci 80. let žilo na Ukrajině ještě okolo deseti tisíc Čechů (tento počet se uvádí dodnes). V devadesátých letech bylo těmto krajanům umožněno přestěhování do Československa. V roce 1993 se k návratu rozhodlo téměř 2 000 osob a ještě další se přestěhovali v pozdějších letech. [94]

Žitomirská oblast

4.1. Malá Zubovština[95]

Obec Zubovština (ukrajinsky Зубівщина / Zubivščina) se nachází v korosteňském okrese a podle posledního sčítání obyvatel má 224 obyvatel.

4.1.1. Historie obce

Malá a chudá vesnička Zubovština se nacházela v nejzápadnějším výběžku Kyjevské gubernie, která sousedila s územím gubernie Volyňské. Od roku 1796 se majitelé této vesnice střídali, ale valný zájem o ni nikdo neměl. V Zubovštině tehdy stál jen panský dvorek a pár desítek chalup nedávných nevolníků.

70. léta 19. století však byla významná tím, že do této oblasti začali proudit čeští emigranti z Rakousko-Uherska. Založení vesnice se datuje kolem roku 1868.

4.1.2. Historie českého osídlení

Za založení české kolonie je považován rok 1870, ale je to pouze na základě vyprávění, které se traduje z generace na generaci. Prvními osídlenci byly rodiny z Mokrovousů a sousedních Třesovic na Královéhradecku. Také v kronice obce Třesovice jsou o této události zmínky.

V roce 1871–1872 se v Zubovštině usadilo 5 českých rodin (Pišlova, Novákova, Černých, Novotných, Dvořákova). Podle neúplných dokladů bylo v první skupině 15–20 rodin. Během následujících let sem přicházejí další rodiny z uvedených a jiných obcí na Královéhradecku. Převládala příjmení jako Ryba, Koníček, Vyskočil, Volf, Hnojílek, Chudoba, Ulrich – tato příjmení se dodnes na Královéhradecku a Jičínsku vyskytují.

Přistěhovalci měli velkou výhodu, že sem mohli dojet i s vlastním potahem (koňským nebo kravským), což byl jeden z mnoha důvodů, proč se Češi rozhodli vydat do Ruska.

Jakmile přijeli do Zubovštiny, museli si narychlo postavit slepené chatrče, nebo si vykopat tzv. zemljanku, jámu velmi omezené velikosti zakrytou kmeny skácených stromů zasypaných zemí. O takovém způsobu ubytování a začátcích stavění se zachovalo mnoho vyprávění.

V Zubovštině byla také zpočátku strašná bída – Češi zde museli před kostelem žebrat kroupy, sádlo, bydleli v zemljankách a až po čase se zmohli alespoň na „chaty“.

[94] *Volyňští Češi* c. d.

[95] Historické údaje týkající se této obce jsou čerpány z: ORNST, J. *Česká kolonie Zubovščina na Ukrajině.* Turnov, 2006. Dostupný z: <http://www.ukrus.cz/kronika.htm>.

Samozřejmě ihned se začalo zároveň budovat slušné bydlení a hospodářská stavení. Podél jižní hranice se táhla vesnice Stremyhorod a ze západu vesnice Novaky. Kolem vesnice byly ale prakticky neprůjezdné rozsáhlé bažiny a rašeliniště. Na severovýchodě za „bláty“ byla vesnice Kalenské a na východě Lipljany. Češi museli kácet stromy, aby měli kde obdělávat svá políčka. Pokácené stromy sloužily jako stavební materiál, ale více zde bylo nevyužitelných keřů, proto si Češi občas museli půjčovat peníze na koupi dřeva z okolí a někteří se tímto způsobem zadlužili na několik let dopředu.

Netrvalo ale až zas tak dlouho a Malá Zubovština se stala obcí s nadprůměrným vybavením.

Typický obytný dům a hospodářská stavba byla budova asi 6 metrů široká a dlouhá tak, aby se pod její střechou umístily obytné a hospodářské místnosti, chlévy a stáje pro domácí zvířata.

Většina rodin usazená v severní a střední části osídleného prostoru byla přihlášena k vesnici Zubovština a několik rodin usazených v jižní části k vesnici Stremyhorod. Tyto usedlosti pak byly označeny jako kolonie Zubovština a kolonie Stremyhorod. (Až v roce 1946 se kolonie Zubovština přejmenovala na Malou Zubovštinu. Název vydržel dodnes, přestože Malá Zubovština byla mnohem větší než původní Zubovština).

Carská vláda přesídlení do Ruska podporovala a úřady vytvořily příslušné podmínky. Češi se měli řídit „Ustanovením Výboru pánů ministrů o usídlení Čechů ve Volyňské gubernii“, které bylo schváleno roku 1870. Na základě tohoto *Ustanovení* byly Čechům po přijetí ruské státní příslušnosti udělovány jisté výsady a práva – byli osvobozeni od placení daní státu a od branné povinnosti, byla jim také zaručována svoboda náboženského vyznání.

Tím nějdůležitějším, co na Volyň Češi přivezli, byla vysoká kultura zemědělství a také nesrovnatelně produktivnější nářadí jako například český železný pluh s kolečky, ruchadlo, kultivátor s železnými radlicemi a železná plečka. Nebyl také problém si toto nářadí z Čech objednat.

Novinkou na Volyni bylo také hnojení půdy, což do té doby původní obyvatelé neznali a nejprve se k němu stavěli skepticky, avšak Češi dokázali, že jejich úroda je lepší co do kvantity, tak i kvality. Češi sem také přivezli výnosnější odrůdy obilovin, prošlechtěnější plemena dobytka, drůbeže i včel.

Novinkou byl i jetel, Češi začali pěstovat také výnosnější odrůdy brambor a krmné řepy. Je rovněž potřeba zmínit začátek pěstování chmele na Volyni, který se osvědčil jako velice zisková plodina.

Česká stavení se výrazně lišila od ukrajinských i tím, že Češi si sázeli kolem stavení stromky, což bylo pro ukrajinské obyvatelstvo velkou novinkou. Postupem času dosahovali Češi takové úrody, že jejich sklizeň měla odbyt i nedalekém městě Korosteň (česky Vyskoroš).

Co se týče zdravotní péče, stát o ni měl pramalý zájem. Památná kniha Kyjevské gubernie za rok 1895 zmiňuje spalničky, břišní tyfus, černý kašel, záškrt, spálu, chřipku, neštovice, úplavici, cholerovou epidemii. Oběťmi těchto nemocí byli příslušníci všech věkových skupin, protože se léčilo pouze doma podle zkušenosti starších. Nejbližší lékař byl ve 40 km vzdáleném městě Malíně.

V kolonii měl znalosti medicíny učitel Cimr, který poskytoval první pomoc nebo alespoň dával rady. Při porodech asistovaly doma porodní babičky.

I přes špatnou zdravotní péči ale počet obyvatel narůstal. Nebylo zvláštností, že rodiny měly i 10 dětí, kterých bylo doma v hospodářství potřeba.

Zubovština byla obcí, která byla zařazena do druhé vlny reemigrace v 90. letech 20. století. Tato reemigrace byla pojata jako humanitární akce pro české krajany po výbuchu černobylské elektrárny.

Pan Gabriel se této druhé vlny nezúčastnil – nejprve mu zemřel syn a pak i žena. *Copak jsem tady mohl nechat ty hroby samotný a odjet?* Dnes je podruhé ženatý a jeho i manželčiny děti žijí v Kyjevě. Do Zubovštiny jezdí děti z města jednou za měsíc, a protože už panu Gabrielovi táhne na osmdesátku, dost ho zmáhá těžká práce, hlavně topení v zimě. Domek manželky, který měla po svých rodičích, se už dříve podařilo prodat. Teď by to rádi zopakovali a šli do Kyjeva blíž k dětem, ale domek nikdo nechce. Dříve chovali i tři prasata, měli krávu, ale teď mají jen „králíci". I podle mluvy je poznat, že jeho předkové přišli z východních Čech (z Nechanic u Hradce Králové). Něco se i v té řeči změnilo: *dřív jsme říkali ano, teď jo, dříve ručník a teď utěrka.*

Pan Gabriel (a nejen on) si užil své. Jak říká – *život prožít, to není jako pole přejít.* Do Zubovštiny přišel jeho pradědeček s dědečkem v roce 1870 a tatínek se už narodil v Zubovštině. Podobně jako jiní osadníci i oni nejprve koupili les, vykáceli stromy, postavili zemljanky a později i dřevěné chaloupky. Ve třicátých letech (1932), kdy Stalin na Ukrajině uměle vyvolal hladomor, chodili po vesnici vousatí komisaři a sebírali potraviny. Dodnes si pamatuje, jak maminka právě zadělávala chleba, rychle přes díži přehodila kabát, posadila tam děti, a tak jídlo zachránili. Z osmatřicátého roku má jiný zážitek – *po vesnici jezdilo nákladní auto a ozbrojenci (říkali jim černí havrani) nabírali lidi, které už nikdo nikdy neviděl. Během války sem přišli Němci. Lidé utíkali do lesů, zakopávali tam svůj majetek, ale jiní to hned vykopávali.*

Pan Gabriel naštěstí nemusel na frontu, hlídal jenom most v Kyjevě. Když válka skončila, jediný jeho majetek byl vojenský mundůr. Na Němce vzpomíná i paní Koberniková, manželka předsedy českého spolku Malá Zubovština. *Někteří Němci nebyli nejhorší – když se k nám domů nastěhovali vojáci a viděli, že jsou tam malé děti, tak sami spali na zemi. Jiní takové pochopení ovšem neměli – u sousedů křičelo malé dítě, vojáci ho vzali a vyhodili do sněhu, aby je nerušilo.*

Po roce 1991, kdy valná většina Čechů odjela zpátky do Čech, se do Malé Zubovštiny přistěhovali Ukrajinci, Moldavané, Kazaši, Rusové, Bělorusové. Vztahy s nimi byly velmi dobré a v běžném životě se národnosti nerozlišovaly. Vznikala ukrajinsko-česká manželství a k uzavírání smíšených sňatků dochází i dnes.

4.1.3. Specifika obce

Obec se nachází 20 km od města Korosteň, kterému zde Češi říkají Vyskoroš. Obec je velmi rozlehlá. Cesty jsou navrženy v pravoúhlém systému. Chalupy jsou stavěné daleko od sebe, což je také důvod, proč se tu staré babičky tolik nestýkají. *Jsme tu od sebe daleko, každý má svý.*

V Zubovštině se rozvinulo pěstování obilovin, lnu a dříve také chmele, který sem krajané dovezli z Čech. Od Čechů také pochází zvyk používání hnoje. O tom, kdo hnůj začal používat první, však Češi s Ukrajinci vedou spory. Ukrajinci tvrdí, že první byli oni, ale podle Čechů to bylo naopak. Když Češi začali hnojit, Ukrajinci nechápali, k čemu to může být dobré.

Dostupnost pracovních míst. Přímo v obci práce není, za prací se musí do města. Problém je ale s dopravním spojením. *Ve městě začíná pracovní doba v osm, ale maršrutka* (sběrný autobus) *odjíždí do Korosteně v 9 hodin a zpátky*

odjíždí už ve 14.30, ale práce je až do 17 hodin, říká dcera paní Jevgenie. Ale všechny oslovené babičky dodávají: *Kdo chce práci, najde si ji, ale mladí nechtějí nic dělat, chodí po selu, pijí vodku a berou důchod babičkám. Jsou to Alkáši.*

Dostupnost zdravotní péče. V Malé Zubovštině byla věhlasná nemocnice i se zubařem, rentgenem a dalším vybavením. Působil v ní lékař Pišl, právě díky kterému byla zdravotní péče v obci výborná. Po jeho smrti se ale nepodařilo nemocnici udržet a teď už několik let chátrá. Jsou to tři budovy na konci vesnice. Po dr. Pišlovi je v Malé Zubovštině pojmenovaná ulice.

Nyní musí za lékařskou péčí všichni dojíždět do Korosteně. O místní nemocnici, její slávě a smutném konci nám vyprávěl každý a paní Anežka nám stále připomínala, že bydlíme právě v Pišlově ulici. Nyní se plánuje, že by v obci měla vzniknout klinika s jedním až dvěma lékaři.

4.1.4. Statistické údaje o počtech krajanů

V Pamětní knize Kyjevské gubernie za rok 1891 se upomíná kolonie Zubovština s 337 obyvateli a v Seznamu obydlených míst Kyjevské gubernie z roku 1900 je uvedeno: *Kolonie Zubovština (držebnostní). Je v ní 70 dvorů, 415 osob (z toho 205 mužů a 210 žen). Hlavní zaměstnání obyvatel je pěstování obilí. Vzdálenost od újezdního města je 60 versť. Přístaviště se jmenuje Černobyl. Telegrafní a poštovní (zemské) stanice se nachází ve městě Malíně. V kolonii je 958 děsjatin půdy, která patří kolonistům různých stavů. V Kolonii Stremyhorod je 27 dvorů, obyvatel 147 (80 mužů a 67 žen). V kolonii je 82 děsjatin půdy.*

Od vzniku obce až do 20. let 20. století se manželské svazky uzavíraly výlučně mezi Čechy a Češkami. Smíšená manželství během prvních desetiletí byla naprosto nepředstavitelná. Tím pádem se také udržoval mateřský jazyk, ale i veškeré zvyky, obvyklá kuchyň, hoštění, zařízení bytu, dvoru a okolního prostředí, tak jak tomu bylo v původní vlasti.

Jak krajané vnímají a projevují svou národnostní identitu

Češi, kteří dnes v Malé Zubovštině žijí, se cítí být Čechy a mluví česky. Místní čeština je však spíše už něčím mezi češtinou a ukrajinštinou. Nejvíc se čeština udržela u starých babiček. Osmdesátiletá maminka paní Emy mluvila česky velmi dobře, zatímco Emě, která nás vesnicí provázela, rozumět už téměř nebylo. Většina párů je česko-ukrajinská. Můžeme říci, že platí, že pokud je v páru Čech muž, mluví se česky, pokud je žena Češka a muž Ukrajinec, mluví se ukrajinsky.

4.1.5. Spolková činnost

Od roku 1878 se první společenskou místností stala hospoda. Stála při cestě z vesnice Zubovština do vesnice Stremyhorodu. Nejoblíbenější byly plesy s dechovou hudbou. Mezi obyvateli byl nejen dostatek milovníků hudby, ale i lidí schopných na hudební nástroje při zpěvu doprovázet.

Učitel Šneller zorganizoval první kapelu, která měla více jak deset členů. Zanedlouho se tato kapela rozdělila na dvě: kapela Jana Volfa a kapela Antonína Černého. Ta první podle vyprávění putovala, i kvůli výdělkům, do velmi

vzdálených míst (přes Orel, Simbirsk až do Uralu). Dechovka byla nejvýraznější prvkem kulturního života obce. České písničky se zpívaly také při práci a při společenských slavnostech. Ke každé životní události (svatba, křtiny, pohřeb) se zpívaly obřadné písně a pak stovky dalších lidových písní. Byly také přivezeny desítky českých zpěvníků, českých knih, kalendářů, časopisů, které sice ztrácely aktuálnost, ale i přesto byly oblíbené.

Lída Sochorová (*78 let*):

V klubě byly kina, duchová muzika, tance, veselo bylo. Ale když Češi odešli, už tu nic takového není. Důležitou roli ve spolkovém životě hrál orchestr a český pěvecký sbor, se kterým paní Lída objela celou Ukrajinu.

> Dříve nás tu bylo sedm. Babička, dědeček, já člověk a tři děti. Byly tady velké chmelnice, babička tam pracovala. Já sem tam taky dělala v tom chmelu, to mě bavilo. Pak jsem dojila krávy. Teď ten chmel nemá kdo dělat. Jsou tu cizí lidi, Ukrajinci, Rusi. Žádný tady nechce nic dělat. Mladý lidi nic nedělaj. Shání pití, plno lidí umřelo na to, že pili. Jak Češi odjeli, tak to všechno ukradli. Byl tu dům, tam se lidi chodili mejt, platilo se to. Když Češi odjeli, tak se to ukradlo – báňa[96], duš[97]. I když jsem měla pejska, ztratil se je to deset dní, svlíkl si obojek z hlavy a utekl. Je třeba pejsek. Mám kočku je plná, bude mít mladý. Myšičky bude chytat. Ukradli mě ve sklepě králíky, slepičky. Já jsem věděla, kdo to udělal. Ukrajinci místní. Milice je našla, na pět let je odsoudili, kradli i jinde. Pobili babičku, peníze jí ukradli.

Paní Lída má české písničky stále ráda: *Jednoho dne časně v háji, chodil mladík zamyšlený. Usedl pod stromeček, kde libě zpíval slavíček. Moc slavíčku nezpívej, v mém srdci žal nedělej. Ty víš, co trápí srdce mé, kde můj miláček je. Tvůj miláček je v cizině, miluju tam děvče iné. To co tobě dříve sliboval, iné tam dávno odevzdal.*

U studánky bledá dívka stála, bílý šátek v ruce držela… pro miláčka hořce plakala. Pročpak ty mě více nemiluješ, pročpak trápíš srdce nevinné… býval jsi moje z nejmilejších a co jest mi více po tobě. Škoda věku, škoda mého mládí, to které jsem s tebou ztratila…

Dcera paní Lídy Anna (49 let) v roce 1991 odjela s manželem do Čech, ale po deseti měsících se vrátili. *Člověk vertoval lidi zpátky do Čech, chtěla jsem jet taky, ale dětem se tam nelíbilo, tak jsem tady zůstala*, říká k tomu paní Lída. Když chodila Anna do školy, byl tam ředitel, který jim zakazoval mluvit česky. Paní Lída se česky ještě učila. Po čtvrté třídě ale podle vlastních slov *více do školy ne*, a tak Lída od 12 let pracovala.

Mladí Češi jsou v Čechách, nebo ve městě. Děti už česky neumí, jen rozumí. Ti mladí, co tu zůstali, mají manžela Ukrajince a jejich děti česky už neumí.

Paní Lída se rozpovídala o pěveckém sboru, kde zpívala. *Vystupovaly ženský, všechny český, třeba když Češi odjížděli domů, tak jsme jim zpívaly. Se sborem jsme vystupovaly po celé Ukrajině.* Paní Lída by ráda navštívila svojí sestru v Čechách, ale jak říká: *Už není zdraví. S chutí bych se jela podívat, jak tam žije, ale není to dost možné.*

---

[96] Ve většině zemí bývalého SSSR je stále velice oblíbená *baňja* – místnost na způsob sauny. *Baňja* bývala zřizována jako obecní, dnes jsou k vidění často menší a soukromé.

[97] *Duš* – sprcha.

Nina Černá

Paní Nina Černá ukazovala prostírání s českými říkadly, například *Prosím berte, než se sklízí, u nás se nepobízí!* Při tom zpívala české písničky: *Andulko, Andulko, ty si trucovitá, kdybys byla moje, byla by si bita…tou lískovou holí, že ti to matička za rok nezahojí. Za rok za dva bude z tebe žena a já budu nosit šavli u řemena, boty nablyštěný, vzpomeň si má milá na mé milování. Na mé milování na mojí dobrotu, že sem k vám chodíval každičkou sobotu.*

Jevgenie Krušinková

Paní Jevgenie, její manžel i dcera čtou české knížky, umí české písničky a říkanky. Jezdí s manželem za příbuznými a známými do Čech. Ukázali nám fotky a suvenýry z poslední návštěvy v Čechách. Vnučka paní Jevgenie nám recitovala české básničky a paní Jevgenie ukázala zpěvník s českými písničkami – Holka modrooká, Skákal pes, Letěla husička, letěla zvysoka, nemohla doletět, spadla do potoka. Mluví mezi sebou česky, vaří i česká jídla. *Vaříme český jídla, řízky, knedlíky, česnečku, nudlovou polívku o svatbách*. Zvyk s nudlovou polévkou na svatbě se prý zalíbil i Ukrajincům. *Malá Zubovština byla ukázková vesnice, jezdili sem lidé z celé Ukrajiny. Pěstovalo se tu všechno obilí, kukuřice. Na svátek hrála v parku nebo v klubu muzika, české písničky. Na slavnosti sem přijížděli i z Žitomiru. Dříve se slavil svátek sv. Václava, Josefa, dnes už jen mezi svými. 8. března hoši děvčatům kupovali mašličky.*

4.1.6. Náboženství

Podstatnou odlišností kolonistů bylo, že dlouhou dobu na základě carských privilegií přísně dodržovali své náboženské zásady a příslušnost k odlišné konfesi. Kolonie byla napojena na obec Vysoká u Žitomiru, kde působil jeden ze tří farářů, kteří přišli na Volyň z Čech. Pravidelně se konaly katolické svatby, křty, pohřby a jiné obřady. Postupně ale zesiloval tlak, aby přešli na pravoslavnou víru.

V devadesátých letech 19. století byli ovšem k přijetí této víry donuceni. Z nařízení cara Nikolaje (Mikuláše) museli všichni přestoupit k pravoslaví, tudíž i Češi, kteří sem přišli, museli přijmout pravoslavný křest. Ve škole bylo už dříve vyučováno pravoslavné náboženství.

V obci není žádný kostel, nejbližší kostel je v Korosteni. Kromě pravoslavných kostelů je tam i jeden katolický pro skupinu Poláků. Špatná dostupnost znemožňuje pravidelné návštěvy kostela, proto kostel neslouží jako místo, kde by se čeští krajané scházeli. Navíc většina Čechů o sobě říkala, že jsou nevěřící.

4.1.7. Školství

Žádná škola zde zprvu nebyla. Rodiče učili doma svépomocí své děti číst, psát a počítat nebo požádali o pomoc s výukou své vzdělanější příbuzné. Byla to také záruka zachování mateřského jazyka. Později ale škola byla stejně nutná a v roce 1887 úřady dospěly k tomu, že zřízení školy je odůvodněné a možné. Byl vypracován projekt na údržbu dvou tzv. jednotřídních lidových učilišť. V dobových dokumentech se uvádí, že stát uvolnil 500 rublů na opravu budov (z toho pro zubovštinskou 300) a společnost na sebe vzala výdaje spojené s další údržbou (vytápění, opravy a pojištění budovy).

Češi zde vyslovili souhlas, aby se děti učily věrouku od pravoslavného učitele náboženství. Škola byla otevřena 1. března 1888 v Zubovštině a 16. června téhož roku v Stremyhorodě. Do první začalo chodit 54 žáků a do druhé 38. V obou školách byla polovina dětí českého původu. Bohužel nebyly nalezeny oficiální záznamy o učitelích v Zubovštině.

Podle kroniky MUDr. Hájka byl prvním učitelem pan Pohořelý, který sice neměl vysoké vzdělání, ale vyhovoval oběma stranám, jak úřadům, tak i rodičům a pamatoval na češtinu. Po něm byl dosazen učitel Julius Cimr, který odpovídající vzdělání měl – několik semestrů jezuitské bohoslovecké koleje. Občané s ním byli spokojeni a pravděpodobně za jeho období byl ustanoven požární sbor, ve kterém byl náčelníkem. Škola byla začátkem 20. století zaopatřena poměrně dobře.

Do druhé světové války působily ve škole české učitelky, po válce byla škola jen ukrajinská. Ještě paní Lída (nar. 1930) se učila do čtvrté třídy česky, ale když do školy chodila její dcera, měli od ukrajinského ředitele zakázáno mluvit česky, takže česky mluvili jen doma.

V roce 1959 začali Češi stavět novou školu, v roce 1975 byla dostavěna ještě dvě křídla této budovy. Naposledy se škola dočkala opravy před dvěma lety.

Školu dnes navštěvuje 130 dětí a pracuje zde 20 učitelů. Paní Ema nám ukázala kostýmy pěveckého sboru, fotky z historie školy a fotky, kdy byla ještě malá. Tehdy měli ve škole tzv. zahrádky – stavěli budky pro ptáky, krmili krávy, hnojili záhony apod. Z Korosteně sem každý rok dojíždí fotograf a pořizuje společné školní fotky. Do místní školy jezdí i děti z okolí. Češtinu tu nyní nikdo nevyučuje, ale ředitelka se snaží, aby zde do budoucna byla možnost výuky češtiny v podobě dobrovolného kurzu.

Obrázek 23. Škola v Zubovštině.

4.1.8. Závěr

Ve srovnání s jinými navštívenými českými vesnicemi je krajanský život v Malé Zubovštině málo rozvinutý. Zdaleka ne všichni, kteří se považují za Čechy, mluví česky. Dobře česky mluví už jen staré babičky, mladší generace jsou už příliš ovlivněny ukrajinštinou. Spolu s velkým množstvím Čechů, kteří odešli v 90. letech do ČR, krajanský život v Malé Zubovštině utichl. Do té doby zde fungoval klub, český pěvecký sbor, lidé se scházeli u muziky apod.

V současné době však „ducha“ české vesnice dodávají Malé Zubovštině pouze staré babičky a jejich vzpomínky.

4.2. Žitomir

4.2.1. Historie města

Město je centrem Volyně a patřilo mezi nejstarší sídla Kyjevské Rusi (jeho založení se datuje do 9. století).

Na konci 18. století (po dělení Polska) se stal Žitomir centrem Volyňské gubernie. Na jeho význam ukazuje i to, že po roce 1918 zde krátkou dobu působila vláda Ukrajinské lidové republiky.

4.2.2. Historie českého osídlení

Čechy do Volyňské oblasti přivedly roku 1868 především ekonomické důvody. Přistěhovalci představovali svou znalostí progresivních agrotechnických postupů značný přínos pro rozvoj této hospodářsky dosud značně zaostalé oblasti Ruska. Také v oblasti průmyslu a živností poskytli čeští imigranti řadu podnětů k industrializaci Volyňské gubernie. Svou vysokou kulturní úroveň prokazovali tím, že hned po svém příchodu věnovali pozornost vzdělávání svých dětí a rozvoji kulturního a společenského života. Přes svou malou početnost se volyňští Češi po politickém uvolnění v Rusku a po revoluci 1905 zapojili rovněž do politického života.

4.2.3. Spolková činnost

Spolek Volyňských Čechů v Žitomiru. Zakladatelkou a předsedkyní spolku je paní Ema, která pochází z vesnice Malá Zubovština a jejím otcem byl tamní lékař Pišl. V Žitomiru žije s manželem, jenž je Ukrajinec, a oba jsou lékaři. Mají dva syny, kteří žijí v Čechách.

Spolek byl založen v květnu 1991 a má tendenci se rozrůstat. Přicházejí noví členové, kteří ani nevěděli, že jsou Čechy a náhle zjistili, že mají české kořeny. V Žitomiru nyní žije 154 českých rodin, ale do žitomirského spolku přicházejí také Češi z okolních českých vesnic.

Členy spolku chtějí být i lidé, kteří Češi nejsou. *Některé zájemce do společnosti nebereme. Musí mít doklad o tom, že jsou Češi. Ti, kteří ho nemají, do spolku nemohou. Všichni ve spolku mají ukrajinské občanství, ale českou národnost.* V roce 1998 byla snaha založit další český spolek někým jiným, ale nerozvinul se. *Je důležité být aktivní, ale o tomhle spolku nikdo nevěděl. Je důležité zúčastňovat se všech akcí – například festival Děti Ukrajiny. To je festival pro všechny národnosti na Ukrajině.* V Žitomiru jsou spolky polské, řecký, německý, židovský, arménský, ruský, romský. S těmito spolky má český spolek velmi dobré vztahy, nekonkurují si. Český spolek je výhradně krajanským spolkem, je politicky neaktivní, každý ve spolku může mít svůj politický názor.

Vliv státních institucí na spolek. Spolek existuje díky podpoře české ambasády, Vlády ČR a Ministerstva zahraničních věcí ČR. *Ambasáda nás podporuje moc. Ohromně jsme tu pomoc cítili.* Česká vláda finančně pomohla s rekonstrukcí podkroví, kde se teď krajané scházejí. I díky podpoře české ambasády si spolku začala všímat ukrajinská vláda.

Život spolku. Starší lidé, kteří už nepracují, se scházejí pořád. Mladší už moc ne, hlavně kvůli práci. Babičky se scházejí „nahoře“ u čaje, vyprávějí si a vyměňují knížky. „Nahoře“ pravidelně probíhají zkoušky sboru, dětského sboru a funguje tu něco jako knihovna. Ve sboru je kolem 30 členů, z toho 4–5 mužů. Krajané se učí češtinu navzájem – učitelé se vyměňují, starší učí mladší. Na podzim lidé ze spolku objíždí české vesnice v krojích, aby tam Čechům připomněli, že jsou Češi, jejich český původ.

Jak krajané vnímají a projevují svojí národní identitu. *Češi v Žitomiru jsou hrdí na svůj národ!* Mluví o tom, že jsou Češi, vaří česká jídla, dávají dětem česká jména, zpívají české písničky a vypráví dětem české pohádky. Představují češtinu na různých akcích ve městě, rádi se oblékají do českých krojů, váží si Čechů a každá návštěva z Čech je tu velmi vítána.

Ve spolku mají velké množství českých knížek, časopisů (některé si jako předplatné nechají posílat z ČR) a učebnic českého jazyka. Je o ně mezi krajany velký zájem a navzájem si je půjčují. Úplně česky se tu už ale nemluví. Lidé mluví ukrajinsky i rusky. Mezi Čechy mluví česky, nebo když chtějí, aby jim Ukrajinci nerozuměli, přejdou na češtinu. Ale každý, s kým jsme mluvili, uměl česky velice dobře. Vliv ukrajinštiny nebyl tak patrný jako například v Malé Zubovštině.

4.2.4. Náboženství

V Žitomiru je český katolický kostel sv. Václava, který byl založen Čechy v roce 1907. Když sem Češi přišli, byli katolíci, ale z nařízení cara se museli nechat překřtít na pravoslavné. To je zklamalo a jejich vírou určitě otřáslo.

Za sovětů byla v kostele udírna. Pak polská charita kostel opravila.

V kostele sv. Václava nyní slouží polský kněz, který má s Čechy v Žitomiru velmi dobré vztahy a často je zve na bohoslužby. Navrhl, že když Češi slíbí, že budou pravidelně každou neděli chodit na bohoslužbu, naučí se on česky a bude sloužit bohoslužby v češtině. Ale ze strany Čechů nadšení brzy opadlo…

Vánoce slaví Češi dvakrát – podle katolického i podle pravoslavného kalendáře. Někteří Češi jsou dnes pravoslavní, ale většina jsou ateisté.

4.2.5. Školství

Česká škola byla založena v Krošně (část Žitomiru, původně česká vesnice) před říjnovou revolucí v roce 1917. Když se v roce 1933 zavíraly menšinové školy, byla také zavřena. Byla podporována českou vládou, která posílala české učebnice.

Dnes české děti chodí do ukrajinské školy. Ředitelka školy je napůl Češka, která stojí o to, aby na škole byly fakultativní kurzy češtiny.

Děti a mládež se učí češtinu v kurzech, staří se scházejí ve spolku, aby mohli mluvit česky. Jedenkrát týdně jsou kurzy češtiny. Jsou tři třídy – starší, mladší, děti. Schází se na Vysoké škole pedagogické. Češtinu se učí 15 dětí a okolo 30 dospělých.

Zájem o češtinu se zvyšuje hlavně kvůli přijímacím zkouškám na české vysoké školy. Většina mladých, kteří v ČR studují, tam totiž už zůstane.

4.2.6. Závěr

Spolek Volyňských Čechů v Žitomiru působí dojmem dobře fungujícího krajanského spolku. Poskytuje Čechům žijícím v Žitomiru a jeho okolí místo pro scházení, jeho knihovna nabízí řadu českých knížek, časopisů i učebnic českého jazyka. Češi sdružující se v tomto spolku udržují přátelské vztahy, navštěvují se, mluví mezi sebou česky. Všichni mluví česky velmi dobře. Spolek Volyňských Čechů v Žitomiru hraje pro Čechy v Žitomiru bezesporu důležitou roli v rozvoji jejich krajanského života a jejich soudržnosti.

Volyňská oblast

4.3. Luck

4.3.1. Historie města[98]

Luck je oblastním městem Volyňské oblasti, jejím politickým, kulturním a náboženským centrem. Město má přibližně 200 tisíc obyvatel.

Jedná se o starobylé město založené kolem roku 1000. Podle pověsti byl Luck založen už v 7. století. Někteří historikové tvrdí, že okolo roku 1000 vládce Kyjevské Rusi Vladimír I. zabral Volyň a na místě pozdějšího Lucku zbudoval pevnost, okolo které později vzniklo město. První písemná zmínka je ovšem až z roku 1085.

Roku 1569, na základě Lublinské unie, přešla Volyň pod vládu Polska. V roce 1795 se Luck stává, společně se západní Volyní, jako následek třetího dělení Polska, součástí ruské říše. Hlavním městem nově utvořené Volyňské gubernie se stává Žitomir. V roce 1917, v rámci „únorové revoluce“, nad Luckem poprvé zavlála ukrajinská modro-žlutá vlajka – tentokrát jako vlajka Ukrajinské lidové republiky.

Město Luck bylo samo o sobě založeno ukrajinskými obyvateli. Čeští emigranti se zde usídlili až v 19. století. Žijí zde převážně Ukrajinci, Poláci, Rusové, Židé, Slováci, Němci, ale také Tataři, Arméni, Karaimové a početná česká menšina. Češi emigrovali na Volyň v 19. století, přičemž Luck patří mezi ta města, v jejichž historii čeští obyvatelé zanechali výrazné stopy.

4.3.2. Historie českého osídlení[99]

Do Lucku přicházely postupně od roku 1869 české rodiny, aby tu našly lepší existenční možnosti. Seznam z roku 1939 uvádí, že zde žilo více jak 100 českých rodin se 347 členy. Dále zde bylo zastoupení 3 průmyslových podniků, ve městě působilo 9 zámečnických dílen, 15 obchodníků, 7 řemeslníků, 21 živnostníků, 6 majitelů realit, 11 rolníků, 1 advokát, 1 redaktor, 18 učitelů a úředníků a konečně 8 dělnických rodin. Údaje z roku 1947 uvádí již 518 českých obyvatel.

---

[98] Srv. *Luck, historické město ve Volyni* [online]. Ukrajina.tv, 13. září 2009 [cit. 16. 9. 2009]. Dostupný z: <http://ukrajina.tv/luck/>.

[99] ŠTRÁFELDOVÁ, M. *Dnes už bych se z Volyně do Česka nevracela, říká česká krajanka Lidmila Koloskova z Lucku : Češi v zahraničí* [online]. 2004-2008 , 12. 12. 2005 [cit. 16. 9. 2009]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_print/488>.

Krátce po válce se z Volyně mnoho Čechů vracelo zpátky do Československa. *Odjel každý, kdo mohl*, říká paní Kolosková. Uvažovala o tom i ona, jenže právě v té době se vdala za Ukrajince. Další Češi z Volyně se do České republiky vraceli po roce 1990. V rámci humanitární pomoci se jednalo hlavně o volyňské Čechy z oblastí zasažených černobylskou jadernou havárií. Následky havárie ale byly patrné i v Lucku, přestože je město od Černobylu vzdáleno šest set kilometrů. Lidé si tam dodnes stěžují na zdravotní potíže.

4.3.3. České vesnice v okolí Lucku

Luck má poměrně silné české okolí, a to: Kněhyninky, Miluše, Omelaniky, Liplany, Lidavku, Hušce, Josefín, Teremno, Lipiny, Stromovku, Nivu a Boratín.[100]

Paní Libuše Holá pocházela z vesnice Niva Hubinská. Vesnice byla založena Čechy roku 1886. Žilo zde zhruba 50 rodin, které už tam nyní nejsou. Tato vesnice stále existuje, ale dnes po českých krajanech zůstal jen český hřbitov. Krajané měli i vlastní školu, do které chodily pouze české děti. Škola byla založena 10. července 1933. Paní Libuše pokládala její první cihlu. Děti tam docházely pouze do 4. třídy, poté jezdily do Lucku. Penězi na ní přispívaly české rodiny. Fungovala do války, pak už to nebyla pouze česká škola, protože ji začaly navštěvovat i ukrajinské děti. Tři kilometry od vesnice byl pravoslavný ukrajinský kostel. V Nivě bylo více pravoslavných, ale ani katolíků nebylo málo. Byla tam škola, orchestr a sbor. Orchestr řídil p. Šobek, jenž vedl duchovní hudbu. Je pohřben na Moravě. Většinou zde byly české rodiny, ale po válce i ukrajinské. České ženy se totiž vdávaly také do ukrajinských rodin. Škola byla zrušena a děti chodí do vedlejší vesnice.

4.3.4. Spolková činnost

Český spolek v Lucku byl založen roku 1991 jako československý spolek. V Lucku byl ještě polský spolek, který vznikl o trochu dříve než český.

Dokud nebyl spolek, Češi neměli tendence se sdružovat. Spolek tomu hodně napomohl. Dokud Luck patřil pod Polsko, lidé se sdružovali, ale v dobách SSSR byla jakákoliv krajanská spolková činnost nemožná.

Dnes se čeští krajané v Lucku scházejí pravidelně. Mají k tomu prostor v původní české škole. Kromě výuky češtiny a práce ve sborovém i tanečním kroužku tu ale také slaví tradiční svátky i posvícení. *Napečeme koláče, přineseme kořalku, víno, i husu upečeme, kačku nějakou uděláme, i naše české knedlíky a slavíme. Slavíme všechno, Boží narození, červené svátky i zelené svátky, všechno slavíme s butylkou, i pivko tam je. Katolické svátky jsou vždycky o dva týdny dřív, tak je oslavíme, pijeme, tančíme, zpíváme. Pak za dva týdny přijdou naše, tak zase děláme to samé.*[101]

Paní Larisa Mladanovič, předsedkyně Matice volyňské v Lucku, příliš česky neumí. Svou špatnou češtinu obhajuje tím, že její otec i babička byli Češi, ale protože babička brzy zemřela, nikdy se nenaučila mluvit *„pěkně česky“*, jak sama říká. Paní Larisa pochází přímo z Lucku a její příbuzní jsou z vesnice Strumivka. Tam bydlela její prababička i babička. Kořeny jejího rodu ve Strumivce sahají až 120 let zpátky.

Jako kuriozitu je možné brát to, že si z Čech občas nechávají poslat autobusem rohlíky od příbuzných. Na Ukrajině totiž housky a rohlíky vůbec neznají.

---

[100] *Česká matice školská: Čes´ka zagal´nosvituja škola*. L. J. Mladanovič, S. G. Kratofil, S. A. Šul´ga; M. A. Juchtov´skij-Špak. 1. vyd. Luc´k : PVD „Tverdinja“, 2008. 112 s.
[101] ŠTRÁFELDOVÁ, M. *Dnes už bych se z Volyně…* c. d.

Paní Libuše vyprávěla, že její dcera a její manžel s dětmi umí česky. Doma mluví jak česky, tak ukrajinsky.

Vaříme jak ukrajinskou, tak českou kuchyni. Často vaříme svíčkovou s knedlíkama. Pravá česká jídla ovšem připravují spíše o svátcích.

Paní Libuše Holá (vlevo) s dcerou

4.3.5. Náboženství

V Lucku převládá skupina katolíků, ale jsou zde dosti rozšíření i pravoslavní.

Náboženství je také důležitým faktorem u svátků a tradic. Převážná většina ukrajinských věřících používá starý, takzvaný juliánský církevní kalendář, takže vánoční svátky neslaví 24.–25. prosince, ale až po příchodu nového roku, 6. a 7. ledna. Novoročně-vánoční čas na Ukrajině trvá prvních dvacet dní až do svátku svatého Jana Křtitele. Čeští krajané slaví Vánoce pouze v prosinci, ale najdou se i tací, kteří slaví oboje. Ukrajinské Vánoce – Rizdvo – jsou Ukrajinci považovány za méně významný náboženský a rodinný svátek než Velikonoce. Mají však mnohem větší kouzlo než Velikonoce.[102]

4.3.6. Školství

V Lucku a v okolních vesnicích bylo mnoho našich krajanů, kteří neměli možnost posílat své děti do českých škol. Proto Matice česká v roce 1928 založila v Lucku svůj *Odbor*, který o rok později založil českou jednotřídní školu – ta měla být v případě potřeby postupně rozšiřována. Škola byla umístěna v budově českého krajana pana Holečka na předměstí Krásném.

Počet dětí byl v první době velmi slibný, uvážíme-li, že školu navštěvovalo přes 40 dětí jedině z města. V Lucku bylo tehdy velice málo školních budov, státních i soukromých škol bylo také málo. I z tohoto důvodu bylo otevření české školy jednoznačně vítané.[103]

Od roku 1934 byla škola přesunuta do nové budovy v Pilsudského ulici, nyní ulice Vinničenka. V roce 1944 byla škola reorganizována, ale všechny předměty byly vyučovány v češtině. Ve škole byl dramatický a hudební kroužek.

Dnes děti chodí pouze do ukrajinských škol, ale mají možnost navštěvovat výuku češtiny, která probíhá jednou týdně. Během prázdnin je vyučování dvakrát až třikrát za týden.

Učí se zde děti do 15 až 17 let a jsou zde také 2 hudební skupiny: *Šikovné holky* (starší) a *Sedmikrásky* (mladší). Tyto soubory zřizuje Matice volyňská a děti sem mají možnost přijít už ve čtyřech letech. Na Ukrajině vystupují děti z Lucku na krajanských setkáních např. v Kyjevě, Oděse i Bohemce a občas zavítají i do Čech.

---

[102] LIVINSKÝ, O. *Ukrajinské Vánoce ctí tradice, víru i pověry* [online]. 2006 [cit. 22. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=143&idArt=625>.

[103] *Česká matice školská: Čes´ka zagal´nosvituja škola*. L. J. Mladanovič, S. G. Kratofil, S. A. Šul´ga; M. A. Juchtov´skij-Špak. 1. vyd. Luc´k : PVD „Tverdinja“, 2008. 112 s.

4.3.7. Závěr

Přestože je Luck velkým městem, najde se zde stále poměrně hodně českých krajanů. Funguje zde spolek Matice české, kde se Češi učí český jazyk, zpívají české písničky, tančí tradiční tance, se kterými jezdí na různé krajanské festivaly, jak po Ukrajině, tak i do České republiky. Předsedkyně spolku se nám dokonce svěřila, že by z Čech rádi dostávali více českých knížek, především však učebnice českého jazyka. Z toho co jsme viděli, se lze domnívat, že zde čeština ještě zdaleka nevymizela a doufejme, že v nejbližších letech ani nevymizí.

Oděská oblast

4.4. Oděsa

4.4.1. Historie obce

Oděsa je významným černomořským a zároveň největším přístavem Ukrajiny. Byla založena roku 1794 za vlády Kateřiny II. Veliké, kdy obyvatelstvo tvořili především Rusové a Ukrajinci. Později však ve městě žily i velké komunity Turků, Řeků, Židů, Bulharů či Albánců. V současnosti v Oděse žije přibližně milion obyvatel, kromě Ukrajinců a Rusů stále i mnoho dalších národností. Oděsa je zároveň oblíbeným turistickým cílem a má pověst kosmopolitního města.

4.4.2. Historie českého osídlení

V přístavním městě Oděse a na dalších místech Chersonské gubernie se čeští kolonisté usazovali od 60. let 19. století. Většina těchto osadníků byla potomky českých náboženských exulantů, kteří po zrušení nevolnictví migrovali z polského Zelova přes Volyň na jih Ukrajiny. Příčinou jejich opakovaného hledání sídel byla zejména snaha získat vlastní půdu, nikoli podnájem. Vznikly zde čtyři české vesnice s asi 500 obyvateli.[104]

Oděsa byla zároveň městem, přes které putovala část českých osadníků na Krym a do Tauridské gubernie.

> První skupina přijela do Oděsy právě před Velikonocemi, proto se tam museli na čtyři dni zastaviti. Bydleli u velkostatkáře, pro stravu si chodili do města. Jak smutné to bylo stěhování a jak velká bída byla již tady, ukazuje to, že pohled na některé matky, které chodily s dítkami po městě, byla tak smutný, že jim i almužnu podávali. Tak veliký počet přistěhovalců přivábil do Oděsy mnoho všelijakých velkostatkářů ruských i tatarských, kteří je zvali k sobě, ale žádnému se k nim nechtělo, neboť ti je chtěli vzíti do roboty na dlouhá léta.[105]

Tito čeští kolonisté většinou z Oděsy pokračovali na další místa – někteří z nich například později v Melitopolském újezdě založili osadu Čechohrad, jiní se však zde již usadili natrvalo.

Ve 20. století začal naopak odliv obyvatel z vesnic, hlavně v 60. letech 20. století – kdy podle slov Ludmily Bobrovské, současné předsedkyně oděské-

[104] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity 2007, s. 53.
[105] NEPRAŠ, J. Čechové na Krymu a osada Čechohrad, In *Čechoslovan* (přepis dostupný v knihovně Českého centra v Čechohradu), s. 2 a 3.

ho krajanského spolku Česká rodina, která sama pochází z Bohemky – mnoho lidí odcházelo do Oděsy za prací a studovat. Tento trend v menší míře pokračuje dodnes.

4.4.3. Specifika obce

Oděsa je ze své historické podstaty multikulturním městem. To se odráží i v její současné „tváři", která se od ostatních jihoukrajinských měst dost odlišuje. V podobném duchu tak české krajanské spolky v Oděse spojují krajany původem z několika vesnic z různých oblastí, ale i zájemce o českou historii a kulturu z řad široké „nečeské" veřejnosti.

4.4.4. Statistické údaje o počtech krajanů

V roce 1897 v Chersonské gubernii žilo 1351 Čechů a Slováků (788 mužů a 563 žen), z toho jen v samotné Oděse 616 osob. Jednalo se o inteligenci humanitního i technické zaměření, o lékaře, hudebníky, větší i menší podnikatele aj.[106]

V Oděské oblasti se v roce 2001 k českému původu přihlásilo 503 obyvatel, z nichž uvedlo češtinu jako rodný jazyk 261 osob[107]. Paní Bobrovská k tomu dodává: *Při sčítání lidu se mě ptali, kolik mám dětí. Manžel je Ukrajinec, tak jsem napsala, že dvě děti jsou Češi a tři Ukrajinci. Nemůžu říct, jestli jsme Češi nebo Ukrajinci… myslím, že nejvíce se cítíme jako „Oděsané"*.

Svoji národnostní identitu krajané v Oděse projevují aktivním působením ve spolcích a zájmem o programy nabízené Českou republikou (ve školním roce 2006/2007 například využili možnosti studovat dva semestry na univerzitě v ČR dva členové spolku Česká rodina, jeden člen byl na jazykovém kurzu v Dobrušce, a paní předsedkyně Bobrovská byla na metodickém kurzu pro učitele českého jazyka).

4.4.5. Spolková činnost

V Oděse existoval spolek již před počátkem první světové války. Jmenoval se „Česko-slovanský spolek" a byl založen roku 1900. Jeho členové se rekrutovali jak z řad obchodníků, tak i z trvale usedlých. Scházel se ovšem velmi nepravidelně a výjimečně, byl špatně organizován a neměl ani vlastní místnost. V tomto směru byl ve městě, v rámci místních etnických menšin, výjimkou – například Poláci či Němci tu měli po třech spolcích.[108]

Paní Bobrovská k tomuto spolku poskytla ještě doplňující údaje: spolek měl údajně přibližně 50 členů, mezi kterými bylo hodně muzikantů, pravidelně bylo pořádáno „hraní oděským občanům". Informaci, že byl spolek špatně organizovaný, paní Bobrovská nepotvrdila; dodala ovšem, že o místnost pro spolek byla podána žádost, které však nikdy nebylo vyhověno. Zajímavým faktem je, že zakládací listina spolku s plným názvem „Obščestvo pomoci bjedným Čechoslovanům" je dosud v archivech uchována.

---

[106] VALÁŠKOVÁ, N. Češi na jižní Ukrajině. In *Český lid* 87, AV ČR, Praha: 2003, s. 311.
[107] *Vseukrai'ns'kyj perepys naselennja 2001*. c. d.
[108] Srv. HAVRÁNEK, P. *Vystěhovalectví z českých zemí do oblastí Krymu, jižní Ukrajiny a Besarábie*. Brno, 2005. Masarykova univerzita. Diplomová práce, s. 68.

V současné době působí v Oděse české krajanské spolky dva – Česká beseda a Česká rodina. Aktivita obou spolků je vysoká, byť se ubírá různými směry.

Česká beseda byla původně založena v roce 1983, po deseti letech zanikla, ale byla následně obnovena – znovuzakladatelkou v roce 1993 byla Lilja Uljanovna Dimidovič, která později emigrovala do Čech.

V roce 1999, resp. 2000[109] z České besedy vystoupili někteří její členové, aby založili podle svých představ spolek jiný, a tak vznikla Česká rodina.

Spolky spolu aktivně nespolupracují, podle všeho jsou však vztahy mezi nimi korektní. Současný předseda České besedy k dřívějším událostem řekl: *Nespolupracujeme spolu. Oni jdou svojí cestou, my jdeme svojí.* Podobně se vyjádřila předsedkyně České rodiny: *Měli jsme jiné představy o náplni a cílích spolku.*

České besedě předsedala v letech 2006–2007 paní Světlana Semaško. Její dědeček, Serafín Krácik, byl rodilým Čechem. Doma se svou ženou, která Češka sama nebyla, mluvil česky, další generace už však češtinu neudržely.

Aktivních členů spolku bylo v roce 2007 přibližně 60. Zde je důležité zmínit, že členy spolku mohou být i lidé bez českého původu; ti ovšem nemají možnost posílat své děti například na krajanské tábory do České republiky. V roce 2008 proběhlo nové sčítání – počet členů spolku byl 96. Registrovaní členové jsou hlavně lidé středního věku, starší generace už se o činnost spolku údajně příliš nezajímá.

Během předsednictví paní Semaško měl spolek také taneční soubor, jehož členkami bylo přibližně 10 dívek. O choreografii na vysoké úrovni se postarala Valerie Semaško, dcera předsedkyně spolku, která se tanci věnuje profesně, a za účelem nastudování folklorní hudby a věrného zachycení krojů vycestovala na několik týdnů do České republiky. Taneční kroužek i sbor České besedy se bohužel rozpadly na konci roku 2007, když děti „odrostly“. V současné době však vidí členové spolku naději v další dorůstající generaci.

> Paní Semaško jsme položili také otázku, co ji během jejího relativně krátkého předsednictví spolku na Češích a samotné spolkové činnosti zaujalo. Uvedla, že největší dojem v ní zanechala všeobecná muzikálnost Čechů, a s ní související vysoká úroveň společných plesů[110]. Naopak byla zaskočená množstvím času, které řízení spolku zabírá a podle jejího názoru také nízkými finančními dotacemi. Spolky jsou financovány z Městské rady Oděsy, z Oděské oblasti a z příspěvků MZV ČR, o většinu příspěvků však musí spolky aktivně žádat.
>
> Od začátku roku 2008 předsedá České besedě pan Vitalij Krácik, který byl ve spolku původně na krátký čas učitelem češtiny. Kurzy vedl, po svém návratu z dvousemestrálního studia českého jazyka a literatury na Univerzitě Karlově v Praze, bez nároku na honorář. Po nějaké době však přestal být o češtinu zájem a pan Krácik – podle vlastních slov – z jazyka mnoho zapomněl; proto byla výuka českého jazyka v České besedě ukončena. (S námi pan Krácik mluvil pouze rusky. V jeho rodině údajně dřív mluvila česky pouze babička, později už se jazyk nezachoval.)
>
> Do České republiky se pan Krácik přesídlit nechystá, ač tak většina krajanů, kteří odešli na nějakou dobu do ČR studovat, učinila – v Brně byl dokonce oděskými krajany založen

[109] *Česká rodina* byla založena v roce 1999, k její registraci došlo 11. srpna 2000.

[110] Každý rok vybírá Česká národní rada Ukrajiny mezi krajanskými spolky jednoho zástupce, který obdrží dotaci na uspořádání Plesu – folklorního festivalu Čechů Ukrajiny. V roce 2006 probíhal v pořadí již jedenáctý ples v Lucku.

Spolek ukrajinských Čechů. Přesto předseda České besedy uvádí, že „spousta lidí je tu spokojených a do České republiky se stěhovat nechce."

Česká beseda se pravidelně schází u příležitosti svého založení (28. října), Vánoc a Velikonoc. Jsou organizovány také další, jednorázové akce – v posledním roce například setkání na počest památky T. G. Masaryka, v roce 2009 byly plánovány oslavy „pálení čarodějnic". Členové spolku jsou v těchto případech kontaktování telefonicky.

Zajímavé a přínosné jsou však hlavně další aktivity spolku – například projekt na pomoc neprávem odsouzeným Čechům, který Česká beseda připravuje s podporou výzkumného institutu, a který byl napsán podle německého vzoru. Autor německé verze, Alexej Nikolajevič Köhler, matematik, programátor a zároveň bývalý předseda německého krajanského spolku, který s českým spolkem již delší dobu spolupracuje, se vyhledáváním informací o neprávem odsouzených a deportovaných[111] Němcích z území Ukrajiny zabývá již dvacet let. V porovnání s Čechy, kterých v současné době v Oděse žije několik stovek, je Němců nepoměrně více – přes 14 000. Sestavením informací z několika různých archivů (např. archivu KGB, prokuraturního archivu…) by měl být vytvořen jeden univerzální seznam, ve kterém bude možné vyhledávat nejen osudy Němců, ale i Čechů, kteří žili na Ukrajině. Na závěr našeho rozhovoru si pan Köhler povzdechl: *Současná situace v Rusku je čím dál horší, zavírají archivy. A do učebnic pro střední školy doporučují uvádět, že Stalin nebyl diktátor, že nebyly žádné represe, žádné hladomory… Tady na Ukrajině si můžeme říkat, co chceme. Díkybohu, že jsme tady, a ne v Rusku.* Výstupem projektu České besedy by měla být již druhá publikace o neprávem odsouzených Češích. (Dosud vydané publikace: Keler, A. N. a kol.: *Repressirovennyje Čechi*. Vypusk 1. Astroprint, Odjesa: 2007. ISBN 978-966-318-800-3 a kolektiv autorů: *Matjerialy z istoriji Čechiv na Odješčyni*. Čjeska Bjesjeda, Odjesa: 2005. ISBN 966-8149-52-1)

Mezi dalšími projekty, na které by Česká beseda ráda požádala o peníze i českou stranu, je například odhalení sochy Dobrého vojáka Švejka v oděském Literárním muzeu.

Zakladatelkou České rodiny byla v roce 1999 spolu s Naďou Morozovou a Valentinou Fendikovou také paní Ludmila Bobrovská, která dnes spolku předsedá.

Spolek má vlastní erb sestávající z národních barev vlajek Ukrajiny a České republiky. Na štítu jsou zobrazeny semknuté dvě ruce, klenot je tvořen monogramem „ČR", značícím současně Českou republiku a Českou rodinu. Ve spodu vlajky je nápis „Jsme jednotní".[112]

Paní Bobrovská se snaží o šíření české kultury a historie, a o seznamování lidí, kteří mají o tuto tematiku zájem. Členy spolku tedy nejsou pouze potomci českých krajanů, ale i zájemci jiného etnického původu a ostatních národností. Členů České rodiny je v současnosti 140, většinou se jedná o celé rodiny – i věkové spektrum členů je tím pádem velmi široké. Nejaktivnějších je podle slov paní Bobrovské asi 30 krajanů.

Česká rodina má – na rozdíl od České besedy, jejíž knihy, dokumenty a jiné materiály jsou v současné době uložené v místě bydliště jejího předsedy – pro svoje aktivity za symbolický poplatek pronajatou místnost u městského úřadu.

Ještě před vznikem spolku byla v roce 1994 založena folklorní skupina Česká rapsodie, která v současnosti sdružuje asi 15 chlapců a dívek mladšího i staršího věku. Od jejího založení probíhají zkoušky sboru každý týden, snad

[111] V archivech KGB je možné vyhledat údaje o neprávem odsouzených, v archivech milice pak o deportovaných, tj. těch, kteří byli deportováni bez soudu.
[112] HAVRÁNEK, *c. d.*, s. 68

také proto se Česká rapsodie, nyní pod vedením sbormistryně Ludmily Kyselové, od svého vzniku s úspěchem zúčastňuje krajanských festivalů v Praze, festivalů v Rožnově pod Radhoštěm, apod.

Česká rodina slaví každoročně české i ukrajinské svátky, den Oděsy aj. Velkým úspěchem bylo v roce 2003 vydání knihy o českém dirigentovi oděské opery a instalace pamětní desky, v roce 2007 pak mezinárodní konference k výročí narození Jana Husa a účast na festivalu „Duha jazyků", kde Česká rodina představovala češtinu. Pravidelně je pořádána pro žáky různých oděských škol – tedy nejen pro Čechy – intelektuální hra „Vše o České republice", a jedna ze členek spolku představuje v televizním pořadu „Oděsa připravuje oběd" českou kuchyni.

S jinými českými krajanskými spolky na Ukrajině Česká rodina spolupracuje poměrně často – spolkové „přátelství" ji takto spojuje s Veselynivkou, s dětmi z Čechohradu pak mladí členové České rodiny tráví každé léto na táboře v Račím údolí. Mnoho členů spolku je původem z některých vesnic s původně českým osídlením, například z Bohemky, Veselynivky nebo Malé Alexandrovky, jejich prostřednictvím tak Česká rodina „dosahuje daleko za hranice Oděsy".

Národnostních spolků je v Oděse velký počet, mezi největší patří německý, polský, bulharský, moldavský, židovský, arménský a afghánský. Zástupci všech spolků se pravidelně scházejí na slavnostním zasedání se starostou města u příležitosti oslav Nového roku, vzájemná spolupráce je však častá i při přípravě jiného programu, oslav či svátků.

4.4.6. Náboženství

V Oděse mohou čeští krajané navštěvovat katolický kostel, česky však bohoslužby vedeny nejsou.

Kdo je však původem z Malé Alexandrovky, Bohemky nebo Veselynivky, je evangelík. Tito krajané podle slov paní Bobrovské do kostela v Oděse nechodí – „jsou tam jiní evangelíci". Možnost vyslechnout si mši v českém jazyce mají však právě ve vesnicích svého původu.

4.4.7. Školství

Děti českých krajanů v Oděse navštěvují různé ruské nebo ukrajinské školy. Stejně jako dospělí však mají možnost se zúčastňovat kurzů češtiny pořádaných krajanským spolkem Česká rodina. Tento spolek nabízí možnost výuky češtiny v rámci tzv. nedělní školy a během letních prázdnin prostřednictvím studentů přijíždějících z České republiky. Na kurzy v současnosti docházejí jen členové spolku, denně přichází přibližně 10–12 studentů. Lekce jsou však otevřené i zájemcům z řad ostatních zájemců, podmínkou není ani členství ve spolku. Krajané, kteří dnes mluví česky, se češtinu naučili většinou právě v jazykových kurzech.

V rámci druhého oděského spolku, České besedy, bylo již od roku 1994 možné v některé z forem, tj. v nedělních školách či během letních prázdnin, navštěvovat hodiny českého jazyka, ve školním roce 2006/2007 však tyto kurzy zanikly.

4.4.8. Závěr

Oděsa patří k národnostně nejpestřejším městům na Ukrajině a najdeme zde hned dva české krajanské spolky. „Starší“ Česká beseda se v současnosti věnuje hlavně publikační činnosti, v roce 2007 vydala například knihu o nespravedlivě odsouzených Češích. „Mladší“ Česká rodina působí aktivněji. Její předsedkyně Ludmila Bobrovská vyučuje pravidelně v nedělní škole český jazyk, pořádá konference a členové spolku dokonce představují české recepty v televizním pořadu o vaření. Česká rodina se také aktivně účastní oděského festivalu národnostních menšin, kde vystupuje i místní patnáctičlenný folklorní soubor Česká rapsodie.

4.5. Veselynivka

4.5.1. Historie obce

Obec Veselynivka leží v Berezovském rajonu (Michajlo-Olexandrivská selská rada) a přibližně 50 km od větší a známější české vesnice Bohemky, nacházející se v Mykolajevské oblasti. Podobně jako do Bohemky i sem přicházeli (na rozdíl od katolické většiny českých krajanů žijících na Ukrajině) potomci českobratrských pobělohorských exulantů.

Podle vyprávění místních obyvatel zachyceného etnologem Jiřím Vávrou založili vesnici původně *čtyři Němci, údajně bratři*[113]. Ti však odešli neznámo kam, a po nich se do obce přistěhovali již osadníci z Čech.

První písemné zmínky o obci pocházejí z roku 1912, který je také místními obyvateli považován za rok založení vesnice Sirotinky. Podle předního českého znalce života českých krajanů na jižní Ukrajině Alexandra Drbala je oficiálním datem vzniku Sirotinky 14. únor roku 1912. Se svými rodinami se na najaté půdě pana Sirotinského usadili zakladatelé vesnice *Vilém Horta, Pavel Kratochvíl, Josef, Karel a Pavel Poláčkovi a Antonín Zlatník z Bohemky a Jan Hejtmanek, Alois Manek, František Suchánek a Jan Švejdar ze Zeleného Jaru*.[114]

Název obce se v průběhu její existence několikrát změnil. Nejdříve se jmenovala Sirotinka, potom Čechoslavie (1923–1930), chutor Čechy (1930–1940), znovu Sirotinka (1940–1950) a od r. 1950 Veselynivka[115] nebo také Veselinovka. Okolnosti finální změny názvu vysvětluje Vávra: *Asi 20 km od Veselinovky leží obec, která se dodnes jmenuje Sirotinka. Podle výpovědi jednoho pamětníka z Bohemky existovala Velká Sirotinka a Malá Sirotinka, a protože si je lidé pletli, byla Malá Sirotinka přejmenována na Veselinovku. Dodnes tedy zůstala Velká Sirotinka nebo prostě Sirotinka. Ti nejmladší ve Veselinovce netuší, že žijí v bývalé Sirotince a znají pouze novodobý název.*[116]

---

[113] VÁVRA, J. (Uherek, Z. et al.) Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*. Ročník 87/2000. Etnologický ústav AVČR. S. 320–330.

[114] DRBAL, A. *Veselynivka*. [online] Velvyslanectví České republiky v Kyjevě [cit. 9. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.mzv.cz/kiev/cz/krajane/veselynivka/index.html>.

[115] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.

[116] VÁVRA, J. *c. d.*, s. 321.

První písemná zmínka o Veselynivce v českém tisku se objevila v roce 1914 v cestopise evangelického faráře Františka Bednáře. Jedním z prvních starostů byl pak v roce 1923 Jan Švejdar.[117]

Historie obce se v mnohém podobá dějinám nedaleké Bohemky, odkud přišla část jejích obyvatel a se kterou udržovala po celou dobu své existence čilé kontakty.

> Místní obyvatelé vzpomínají na krutý, Stalinem řízený hladomor na počátku 30. let a jeho ničivé důsledky pro celou obec. *Starali se, jak mohli. Trávu i psy jedli. Šťovík a trávu dávali po troškách a my jsme z toho pekli placky. A pekli takový chleba, že se to táhlo. No já nevím, z čeho to pekli, z nějakých rostlin nebo z čeho*, uvedla v rozhovoru pro Český rozhlas jedna z nejstarších obyvatelek Veselynivky Marie Sedláčková.[118]

Historické události významné pro obec Veselynivku přehledně shrnuje Alexandr Drbal:

Občané Veselynivky se zúčastnili 1. světové války jako vojáci ruské armády a poté 2. světové války jako vojáci československé východní armády (1. československý armádní sbor v SSSR), Rudé armády a sovětského partyzánského oddílu.

Za dobu své existence Veselynivka zažila 3 války (1. světová, občanská a 2. světová), několik okupací, únorovou revoluci r. 1917, říjnový převrat roku 1917, 4 hladomory (1921–22, 1928, 1932–33, 1947–48), represe (1927–37), znárodnění a kolektivizaci (1930), národnostní a náboženský útlak, neúrody (1922, 1932, 1947), černobylskou katastrofu (1986) a existenci největšího a nejsilnějšího totalitního státu v dějinách lidstva – SSSR (1922–1991). Celkové ztráty nejsou přesně známy. Počet podlehlých represím se nepodařilo ještě přesně zjistit, ale ve 2. světové válce padli 4 bratři v československé východní armádě, 1 v Rudé armádě a 2 v partyzánském oddílu. Jejich jména jsou uveřejněná na pomníku v sousední obci Mychajlo-Oleksandrivka. V průběhu čtyř hladomorů nezemřel nikdo.[119]

Původní obyvatelé Veselynivky žili v několika chalupách a především v zemljankách, které po 2. světové válce postupně nahradily domy z pálených cihel. Do roku 1918 hospodařili na pronajaté půdě. Ta poté přešla do osobního vlastnictví a nakonec byla v roce 1930 kolektivizována. V témže roce vzniklo v obci zemědělské družstvo, které i přes přerušení činnosti, různé změny právního statutu i sídla fungovalo až do roku 2000, kdy se přeměnilo na společnost s ručením omezeným pod vedením Vasyla Švece.[120]

V historii Veselynivky bychom mezi původním českým obyvatelstvem a novými příchozími jiných národností jen těžko hledali etnické konflikty nebo vážnější nepřátelství. Jistá rivalita nicméně existovala a dodnes přetrvává mezi tradiční Českobratrskou církví evangelickou a později příchozími baptisty.

---

[117] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.

[118] ŠTRÁFELDOVÁ, M. *Ve vesnici Veselynivka na Ukrajině žijí čeští evangelíci už sto let. Hrozí nyní, že vesnice zanikne?* [online] Český rozhlas 7, Rádio Praha, 24. 3. 2008. Dostupný z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/102211>.

[119] Tamtéž

[120] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.

4.5.2. Historie českého osídlení

V Chersonské gubernii[121] se usazovali především potomci českých exulantů, kteří v 18. století z náboženských důvodů opustili Slezsko a usídlili se v polském Zelově.

Do Chersonské gubernie přicházeli čeští osadníci v 70. letech 19. století a pronajímali si zde pozemky od Němců. Většina z nich se dlouho nezdržela a pokračovala dále na Volyň či do Samarské gubernie. Několik rodin se však do Chersonské gubernie vrátilo a založilo zde dvě vesnice – v roce 1905 Bohemku a v roce 1912 Sirotinku, která dnes nese název Veselynivka.[122]

V dnešní době bychom významnější zastoupení českých krajanů v bývalé Chersonské gubernii našli především v Oděse, Veselynivce a Bohemce, kde aktivně působí české krajanské spolky a v posledních dvou také církevní sbory. Existují ale také domněnky o existenci aktivit českých krajanů v nedalekém okresním městě Berezovka, kam údajně odešla za prací a vzděláním část obyvatel Veselynivky a Bohemky. Na podzim roku 2008 se z Berezovky do Prahy vypravila paní Anna Matějko s cílem založit vlastní spolek s názvem Můstek.

4.5.3. Specifika obce

Obec Veselynivka se spolu s nedalekou Bohemkou odlišuje od ostatních sídel českých krajanů na Ukrajině především náboženským vyznáním. Zatímco v ostatních obcích se setkáváme převážně s českými katolíky či konvertovanými pravoslavnými, bohemští a veselynivští se odjakživa hlásili k českobratrské tradici a po vzniku Českobratrské církve evangelické v roce 1918 měli k této církvi nejblíže.

Díky této odlišnosti obyvatelé obou obcí vždy udržovali a dodnes udržují intenzivní vzájemné kontakty. Vzájemná provázanost se projevovala např. *dojížděním kazatelů z Bohemky do Veselinovky, či konfirmací dětí z Veselinovky v Bohemce.*[123]

Demografické údaje z roku 1999 prozrazují oproti minulosti častější smíšená manželství (52) – zejména mezi mladými páry oproti manželstvím ryze českým (14). Počet smíšených manželství se začal zvyšovat zhruba od začátku 60. let, do kdy převažovala manželství endogamní (pouze mezi Čechy).

Českým jazykem se lze nicméně bez problémů dodnes domluvit v jak ve Veselynivce, tak v Bohemce. Obyvatelé ukrajinského či jiného původu sice ne vždy místní verzi češtiny aktivně ovládají, avšak bez problémů jí rozumí a v konverzaci odpovídají ukrajinsky či rusky[124].

Důvodů, proč se český jazyk ve Veselynivce (a možná ještě výrazněji v Bohemce) dodnes uchoval jako živý a aktivně používaný, je zřejmě více.

Mezi ty sociálně-geografické patří zajisté relativní odlehlost obou obcí od větších měst, jejich malá velikost v porovnání s většími českými obcemi na Krymu, ale možná také homogennější národnostní složení oproti multietnické-

[121] Její rozloha byla zhruba jako území České republiky (71 936 km^2). Gubernie se nacházela na území dnešních oblastí Chersonské, Nikolajevské a na části oblasti Oděské a Kirovogradské.
[122] UHEREK, Z., VALÁŠKOVÁ, N. a kol. 2000. Češi na jižní Ukrajině, c. d., s. 310.
[123] VÁVRA, J. *c. d.,* s. 321.
[124] Tamtéž, s. 323.

mu a migračním tokům daleko intenzivněji vystavenému Krymu. Zatímco ve Veselynivce bychom napočítali sotva pět etnických skupin, v jihoukrajinském Čechohradě, krymském Lobanovu či Alexandrovce jejich počet často převyšuje trojnásobek.

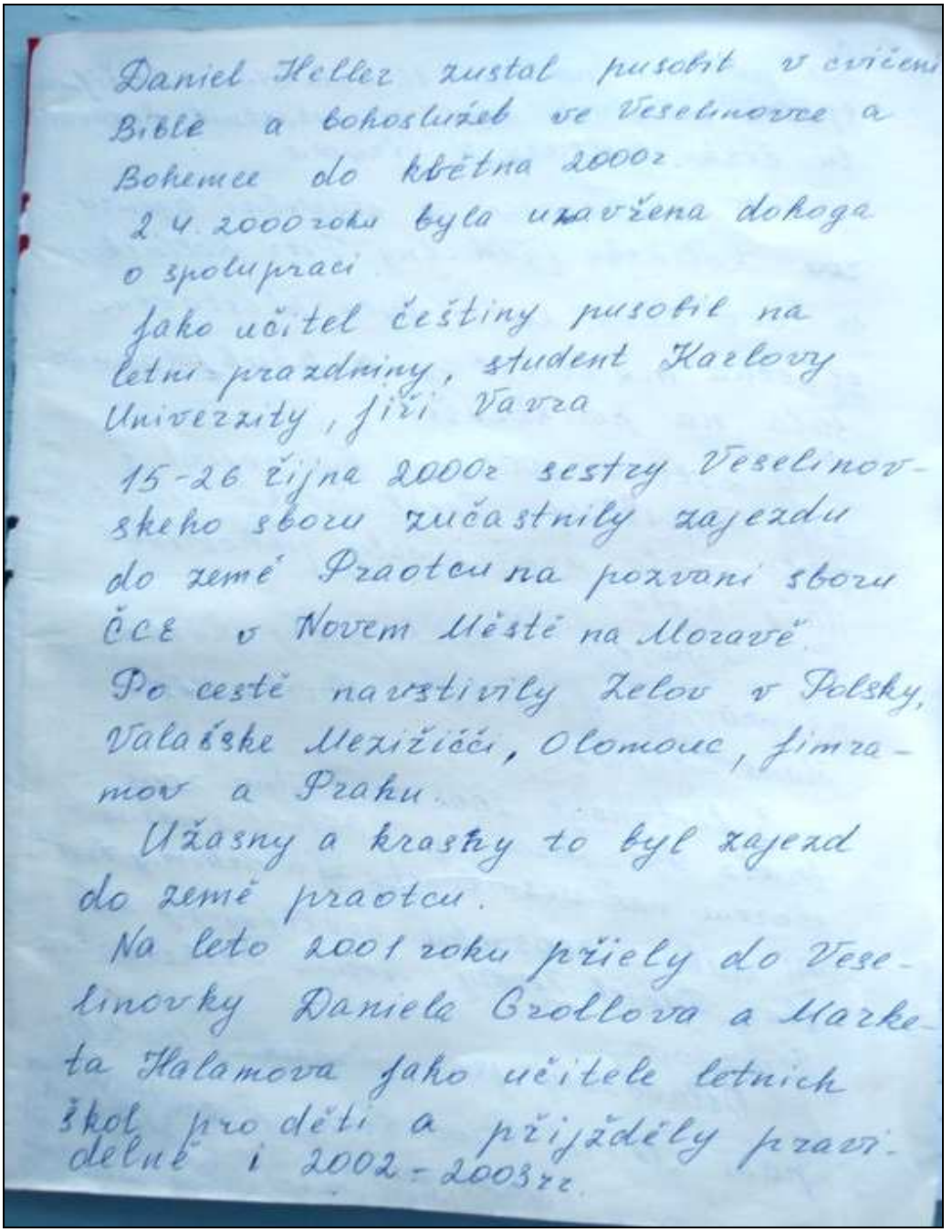
Daniel Heller zustal pusobit v cviceni
Bible a bohosluzeb ve Veselinovce a
Bohemce do kvetna 2000r.
24. 2000 roku byla uzavrena dohoda
o spolupraci
Jako ucitel cestiny pusobil na
letni prazdniny, student Karlovy
Univerzity, Jiri Vavra
15-26 rijna 2000r sestry Veselinov-
skeho sboru zucastnily zajezdu
do zeme Praotcu na pozvani sboru
CCE v Novem Meste na Morave.
Po ceste navstivily Zelov v Polsky,
Valaske Mezirici, Olomouc, Jimra-
mov a Prahu.
Uzasny a krasky to byl zajezd
do zeme praotcu.
Na leto 2001 roku prijely do Vese-
linovky Daniela Grollova a Marke-
ta Halamova jako ucitele letnich
skol pro deti a prijizdely prazi-
delne i 2002-2003rr.

Obrázek 24. Úryvek z ručně psané kroniky Veselynivky

Kroniku si může návštěvník pročíst v prostorách místního „Shromáždění“.

Důležitou roli v zachování aktivní znalosti češtiny v obou obcích hraje zřejmě také neutuchající iniciativa místních pedagogů vyučujících volitelně český jazyk pro všechny žáky několika prvních ročníků místní základní školy a v letních měsících pravidelné návštěvy dobrovolných učitelů češtiny, nejčastěji z řad vysokoškolských studentů.

Neměli bychom opomenout ani zásadní vliv českobratrské církve v Čechách, jejíž faráři a kazatelé vždy usilovali o podporu místní náboženské komunity.[125] Dodnes do obou obcí pravidelně dojíždí „potulný" kazatel ThMgr. Petr Brodský a kromě bohoslužeb v českém jazyce zprostředkovává místním dětem pravidelné církevní letní dětské tábory v České republice. Evangelické kostely ve Veselynivce a v Bohemce také částečně fungují jako kulturní centra, kde si zájemci mohou zapůjčit české knihy, poslechnout českou hudbu a během přítomnosti českých učitelů v letních měsících navštěvovat letní kurzy českého jazyka a další volnočasové aktivity.

> Etnolog Jiří Vávra uvádí jako důvody uchování si „české identity" vesnic do dnešních dnů především počáteční endogamii, koncentrované usídlení ve vesnické lokalitě a odlišné náboženství dodávající místním obyvatelům pocit výlučnosti a napomáhající k uchování českého jazyka jakožto jazyka liturgického. Ohledně současného společenského vývoje v obci Vávra uzavírá, že na jednu stranu podle něj ve Veselynivce (a Bohemce) probíhají *procesy, které naznačují postupné ztotožňování se jiných etnik s ukrajinským obyvatelstvem, na druhé straně jsou zde faktory, které podporují uchovávání české identity.* Za tyto faktory považuje posílení kontaktů s Českou republikou, angažmá českobratrské evangelické církve a dalších organizací (např. Centrum humanitární pomoci) a posilování vztahu místních obyvatel k České republice jako k prestižní a „bohaté" destinaci na poli pracovních příležitostí a vzdělání.[126]

Ekonomická situace ve Veselynivce se po zavření místního kolchozu zhoršila. Místní laická kazatelka Marie Provazníková ji v létě roku 2008 popsala následovně: *Dnes není práce. Co lidé dělaj? Doma se motaj, krávy si držej. Kolem nás se maj lidi ještě hůř. U nás se sice družstvo propadlo, ale všecko zůstalo na místě. Proplácí nám procenta, kdo kolik v kolchozu odpracoval, z prodeje kombajnů.* Postěžovala si přitom také na chybějící pravidelné spojení s městem. Zřejmě i z těchto důvodů odjelo v posledních letech do Čech několik rodin i jednotlivců. Do Prahy odjeli podle slov Marie Provazníkové 2 lidé. Několik rodin odjelo do Jirkova a Chomutova (přibližně 22 osob) i z Ambarova (2 české rodiny) a z Berezovky. *Zpátky z Čech se ještě nikdo nevrátil, ženské tam šijou.* Jedna z jejích dcer odjela také do Čech v roce 1999.

4.5.4. Statistické údaje o počtech krajanů

Ve Veselynivce žilo v letech 1922 a 1923 21 rodin hlásících se k Českobratrské církvi evangelické a dvě ruské pravoslavné rodiny. Čechů bylo celkem 90 a Rusů 11.[127]

V roce 1999 čítala Veselynivka 74 usedlostí s 213 obyvateli, z nichž přibližně dvě třetiny byly české národnosti. Z dalších národností mezi dospělou

---

[125] Více viz DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky.* [online] Český a slovenský svět, 2003 [cit. 9. 10. 2009] Dostupný z:
<http://www.czsk.net/svet/clanky/publicistika/pujmanoviukrajina.html>.

[126] VÁVRA, J. *c. d.,* s. 326.

[127] Podle zpráv vikáře ČCE Rudolfa Šedého, který Veselynivku navštívil v letech 1922 a 23.

populací pak převládali Ukrajinci (42), z ostatních národností to byli pouze jednotlivci (2 Bělorusové, 1 Moldavan, 1 Rus, 1 Polák a 1 Armén).[128]

Národní identita zůstává úzce svázána s náboženskou příslušností, pravidelným konáním bohoslužeb v českém jazyce a slavením českých (především církevních) svátků.

> Podle Vávrova výzkumu si obyvatelé Veselynivky dosud udržují přesný přehled o tom, kdo je „čistý" Čech, kdo je „čistý" Ukrajinec a kdo je něco napůl. V případě, že dotyčná osoba má alespoň jednoho z rodičů Čecha, považují je někdy za Čecha, resp. Češku.[129]

Zájem výzkumníků upoutala Veselynivka spolu s dalšími českými obcemi v Mykolajevské a Oděské oblasti již v 80. letech 20. století. Tehdy zde ukrajinští folkloristé Světlana Čerňavska a docent Mečnikovovy univerzity v Oděse Petro Markuševs'kyj sbírali materiál pro výzkum hudebních projevů českých krajanů.[130] Na tomto základě připravil P. Markuševs'kyj k vydání dokonce sbírku českých lidových písní *Baťkivski pisni*.[131]

V novodobé historii Ukrajiny se zkoumáním historie a života ve Veselynivce zabýval především Ing. Alexandr Drbal. Ve svých příspěvcích se věnuje hlavně církevním dějinám a obecné historii.

Terénní výzkum týkající se současného života ve Veselynivce realizoval v letech 1998 a 1999 výzkumný tým Etnologického ústavu AV ČR pod vedením Zdeňka Uherka a Nadi Valáškové. Výzkumu ve Veselynivce se konkrétně věnoval etnolog Jiří Vávra, který také v obci v letních měsících 1999 a 2000 vyučoval český jazyk. Obecněji se o Veselynivce zmiňuje ve své disertační práci také Pavel Havránek.

Plastičtější představu o životě ve Veselynivce a v dalších krajanských komunitách na Ukrajině pak pravidelně přináší novinářka Českého rozhlasu Milena Štráfeldová.

4.5.5. Spolková činnost

Spolková činnost se ve Veselynivce prakticky po celou dobu existence obce prolínala s činností evangelického sboru českobratrské církve. Ten vznikl pravděpodobně v roce 1923 a existoval do roku 1962. Po vzniku nezávislé Ukrajiny byly vztahy s Českobratrskou církví evangelickou (ČCE) navázány v roce 1993 a k obnovení Nezávislého českobratrského evangelického sboru Veselynivka pak došlo v únoru roku 1998.

V roce 2001 byl založen také folklorní pěvecký sbor Zlatá rosa, jehož členové se pravidelně schází v prostorách místního kostela neboli „shromáždění". Od roku 2001 se Zlatá rosa účastní krajanských vystoupení a folklorních festivalů a pěstuje kontakty se soubory v dalších krajanských komunitách na Ukrajině. V létě roku 2008 sbor čítal 10 zpěvaček.

---

[128] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.
[129] VÁVRA, J. *c. d.*, s. 324.
[130] ČERŇAVSKA, S. 1988. Pobut i muzyčnyj repertuar českoho naselenňa Odeščyny ta Mikolajivščyny. Narodna tvorčisť ta etnohrafija. č. 6. s. 51 – 55. in Uherek, Z., Valášková, N. a kol. 2000. Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*. Ročník 87/2000. Etnologický ústav AVČR. S. 349.
[131] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.

Obrázek 25. Odhalení pomníku ve Veselynivce.

Poslední srpnový den roku 2008 se před obnoveným kostelem Českobratrské církve evangelické sešli obyvatelé Veselynivky, aby uctili památku zakladatelů obce a obětí první a druhé světové války. Po úvodní mši v kostele následovalo slavnostní odhalení pomníku, kterému přihlížela bezmála stovka obyvatel Veselynivky a dalších hostů.

Obrázek 26. Odhalení pomníku ve Veselynivce.

Úvodní proslov ke slavnostnímu odhalení pomníku zakladatelům a obětem 1. a 2. světové války ve Veselynivce pronesla místní laická kazatelka Českobratrské církve evangelické a „nejaktivnější" Češka ve vsi Marie Provazníková (uprostřed). Odhalení pomníku se zúčastnil také celocírkevní kazatel pro české sbory ve Východní Evropě Petr Brodský (vlevo) a Petr Vágner z velvyslanectví České republiky v Kyjevě (vpravo), kteří rozvoj české kultury ve Veselynivce významně podporují.

(Foto: Lukáš Policar)

Obrázek 27. Velké pohoštění po odhalení pomníku v srpnu roku 2008.

Sešly se všechny generace a na stole nechyběly pochoutky domácí výroby.
(Foto: Lukáš Policar)

4.5.6. Náboženství

Jak již bylo řečeno, českobratrský sbor vznikl ve Veselynivce již v polovině 20. let 20. století a přetrval až do počátku let šedesátých. Poté nastalo období „ateizmu“ až do léta roku 1993, kdy Veselynivku navštívilo několik zástupců ČCE a byly obnoveny vzájemné vztahy s místní komunitou. Od roku 1994 pak Veselynivku nepravidelně navštěvoval laický kazatel Josef Jančík z Bohemky a k obnově náboženského života postupně přispěli i kazatelé z Čech David Balcar, Aleš Mostecký a Daniel Heller. Od listopadu roku 1997 koordinuje spolupráci s ČCE a sborů v Bohemce a Veselynivce tajemník Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy a celocírkevní kazatel pro české sbory ve Východní Evropě ThMgr. Petr Brodský.[132]

V únoru roku 1998 byl obnoven Nezávislý českobratrský sbor ve Veselynivce. V letech 1998 a 1999 let se *věřící českobratrské církve scházeli v jednom ze tří stavení patřících k usedlosti místní kazatelky, ve stejné místnosti, kde v letních měsících během týdne probíhala výuka českého jazyka.*[133]

24. května 1999 pak za přítomnosti předsedy delegace Synodní rady ČCE, synodního seniora ThMgr. Pavla Smetany, došlo k ordinaci laické kazatelky a místní rodačky Marie

[132] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.
[133] VÁVRA, J. *c. d.*, s. 326.

Provazníkové. V témž roce zakoupil sbor za finanční pomocí ČCE bývalý obchod a přestavěl jej na evangelickou modlitebnu. *„3. října 1999 byla modlitebna posvěcená za přítomnosti koordinátora spolupráce ČCE a sborů v Bohemce a Veselynivce ThMgr. Petra Brodského, jáhnů ČCE Aleše Mosteckého a Daniela Hellera. Při této příležitosti byl předán sboru kalich jako dar sboru ČCE z Kladna v Čechách.*[134] Nezávislý českobratrský evangelický sbor ve Veselynivce v roce 2008 čítal 25 členů. Pravidelných úterních biblických hodin a nedělních kázání se však podle slov Marie Provazníkové účastní více lidí.

Konfesní struktura ve Veselynivce se změnila s příchodem baptistické církve v 90. letech 20. století.

Někteří ze starousedlíků přijali v poslední době baptistickou víru, což jim ostatní českobratrská většina nemůže prominout, považujíc je dokonce kvůli tomu za Ukrajince. Bohoslužby baptistů jsou totiž vedeny v jazyku ruském. Baptisté se scházejí v modlitebně na dvorku jedné z věřících. V roce 2001 započali s postupnou výstavbou svého vlastního shromaždiště.[135]

Baptistický kostel byl v létě roku 2008 již dostaven, a to nedaleko českobratrského shromáždění.

Zkušenost Marie Provazníkové s baptisty je podle jejích slov spíše negativní. *Baptisté přišli z Berezovky. Paní se scházely u baptistů už dřív. Byli jsme tu hladoví na Boží slovo. Tvrdili, že kdo není křesťan, není člověk a bohoslužby byly vždy večer a trvaly i 3–4 hodiny.* Teta manžela paní Provazníkové si údajně stěžovala, že jim baptisté *dávají čtení na doma, nazpaměť a nahlas.* Když se Marie Provazníková začala náboženstvím zabývat aktivně, chodili jí údajně *vyhrožovat až k prahu*, ale později se situace uklidnila.

Se zástupci baptistické církve jsme se v době našeho pobytu ve Veselynivce bohužel nesetkali, takže nemůžeme nabídnout pohled „z druhé strany". V každém případě ale platí, že česká komunita ve Veselynivce přinejmenším v tomto směru zůstává do jisté míry rozdělena.

Obrázek 28, 29. Českobratrské „shromáždění" ve Veselynivce.

Při nedělní modlitbě v českobratrském shromáždění ve Veselynivce jsou využívány ekumenický překlad bible a evangelický zpěvník. (Foto: Lukáš Policar, 2008).

4.5.7. Školství

Škola byla v obci založena pravděpodobně velmi brzy po vzniku obce. Nejdříve zde vyučovali hospodáři *pouze v zimě tomu, co sami věděli*[136] a chyběly také knihy a veškeré pomůcky. Kostnická Jednota, která tehdy pečovala

[134] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.
[135] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 67–68.
[136] Podle zápisků kazatele Rudolfa Šedého. In DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.

o věřící ve Veselynivce, sem proto zaslala učitele Pavlů. Postupně ve zdejší české škole v letech 1923–1933 působili další pedagogové z Čech a nedaleké Bohemky Josef Michalský a Růžena Matějková.[137] Čeština se přestala vyučovat v roce 1938, kdy podobně jako na celém území tehdejší Ukrajiny docházelo ke stalinistickým represím národnostních menšin, a začalo se vyučovat pouze v ukrajinštině.[138] V období 2. světové války se ve škole krátce vyučovala také rumunština a čeština (učitel Josef Vintr)[139].

Nová škola byla postavena v 50. letech a českému jazyku se v ní podle slov jedné členky sboru začalo opět částečně vyučovat roku 1982. Od roku 1997 se čeština vyučuje znovu, tentokrát jako volitelný předmět.

Od roku 1996 pomáhá sboru ve Veselynivce také Centrum humanitární pomoci krajanům v Praze pod vedením Jiřího Svobody, který zajišťuje učitele češtiny pro letní školy, knihy, video a audiokazety a Odbor kulturních a krajanských styků MZV ČR. Díky již zmíněné nevraživosti letní školu nenavštěvují děti baptistů, neboť tato výuka je pod patronací evangelíků a probíhá v prostorách evangelické kaple.[140]

Ve školním roce 2008/2009 nastoupilo do místní malotřídky 7 dětí. Údajně nejvíce měla tato škola 21 žáků. Ve veselynivské škole pracovala v roce 2008 pouze ředitelka a učitelka v jedné osobě. Přestože je sama ukrajinského původu, učila rovněž český jazyk se zaměřením zejména na čtení a psaní. V letech 2006 a 2007 dokonce probíhala nedělní škola zpěvu. Po dokončení prvních 4 let studia docházejí žáci do základní školy ve tři kilometry vzdálené vesnici Ambarovo.

Veselynivské děti chodí dále většinou na berezovské učiliště a výjimečně pak na vysokou školu. Hlavním problémem je podle slov Marie Provazníkové nedostatek peněz na studium. Od roku 1999 nabízí ČCE místním dětem možnost zúčastnit se letního dětského tábora ve východočeské Bělči nad Orlicí.

4.5.8. Závěr

Veselynivka spolu s Bohemkou zůstávají nadále jedinými evangelickými komunitami českých krajanů na Ukrajině. Navzdory lákadlům moderní doby a rozpadu místního kolchozu, kvůli němuž přišlo mnoho lidí o práci, český duch ve Veselynivce dále přežívá. Někteří, zejména mladí lidé, odcházejí za prací a za studiem do měst či odjíždějí hledat štěstí do „bohaté“ České republiky. Jiní zůstávají věrni vesnickému životu. Českobratrští věřící se scházejí pravidelně dvakrát týdně v místním shromáždění a naslouchají laické kazatelce Marii Provazníkové. V shromáždění se schází rovněž pěvecký sbor Zlatá rosa. Několik místních dochází také do nedalekého baptistického kostela. Ve veselynivské škole se po celý rok vyučuje český jazyk a přes léto přijíždějí dobrovolní učitelé z Čech. Některé děti zase do rodné země svých předků na oplátku vyjíždějí na letní tábory. Česky se ve Veselynivce rozhodně domluvíte.

[137] Více v DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.
[138] DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky*. c. d.
[139] DRBAL, A. *Veselynivka*. c. d.
[140] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 68

4.6. Malá Alexandrovka[141]

Tato kdysi čistě evangelická vesnice, která byla českými evangelickými vysídlenci založena roku 1839, se nachází na jihu Ukrajiny, 7 km od okresního města Kotovsk (v blízkosti města Oděsa). Tuto osadu můžeme v historických pramenech najít pod různými jmény, protože úřední název se často měnil: Čecho-Alexandrovka, Alexandrovka Češskaja, Malaja Alexandrovka. Nejvíce však byla v nejbližším okolí nazývána jako Češskaja kolonija Alexandrovka, Kolonija Čechy nebo prostě Čechy. U nás ji dnes známe jako Malou Alexandrovku (ukrajinsky Malá Oleksandrivka / Мала Олександрівка) a často je zaměňována za Alexandrovku, která je ale původně ruská a také je větší než Malá Alexandrovka.

4.6.1. Geografické podmínky

V okolí Malé Alexandrovky je rovinatá krajina, jen místy mírná pahorkatina, která je pokryta velmi úrodnou půdou – černozemí. Tato půda v dřívější době téměř nepotřebovala hnojení, poskytovala velmi dobré podmínky pro pěstování obilnin, cukrové řepy, slunečnice a jiných zemědělských plodin a rovněž k pěstování ovocných stromů a vína. Původní obyvatelstvo ale nedokázalo příhodné podmínky náležitě využívat. Ještě v polovině 30. let minulého století dosahoval v některých kolchozech hektarový výnos obilí v průměru jen o něco málo více než deset metrických centů. Právě v alexandrovském kolchoze byl výnos mnohem vyšší, a to díky zkušenostem českých rolníků, kteří byli zvyklí hospodařit samostatně.

4.6.2. Etnické složení

Etnické složení obyvatelstva v tomto kraji bylo poměrně pestré, žili tu Češi, Němci, Ukrajinci, Rusové, Židé, Moldavané a další národnosti. Malá Alexandrovka byla od jejího založení obývána pouze Čechy. Během sovětské nadvlády se ale do vesnice nastěhovalo několik ukrajinských, moldavských a ruských rodin, což postupně vedlo k uzavírání smíšených sňatků.

Češi z nejrůznějších důvodů začali vesnici opouštět, ať už to bylo kvůli vlnám hladomoru nebo např. kolektivizaci majetku a „odstraňování nežádoucích osob“ ze strany SSSR na konci 20. let. Největší úbytek českých rodin byl zaznamenán po 2. světové válce. Určitá část krajanů se přestěhovala do okresního města Kotovsk, kde jich bylo koncem minulého a počátkem tohoto století zaznamenáno více než 25. Odchod českých rodin z Malé Alexandrovky vedl k tomu, že na počátku 21. století zde žily pouze 3 české rodiny, 2 smíšené a několik českých vdov.

Jedna z rodaček z Malé Alexandrovky paní Valentýna Kurach Zlatníková žije nyní v Oděse. Ta na své dětství prožité v této původně české vesničce vzpomíná velice ráda: *Dědeček se do Malé Alexandrovky přistěhoval v roce 1912 a měl mlýn, babička byla švadlena*. Podle jejího vyprávění v době jejího

[141] Většina informací o Malé Alexandrovce (kromě rozhovoru s paní Valentýnou provedeném při setkání v Oděse) jsou z knihy: ANDRŠ, B. *Česká Alexandrovka. Vzpomínky na život české vystěhovalecké komunity na Rusi.* 1. vyd. Praha: Národní knihovna – Slovanská knihovna ČR, 2009. 264 s. ISBN 978-80-7050-564-9.

dětství v Malé Alexandrovce nebyla česká škola, takže se děti musely učit doma. Valentýna, která se stala také švadlenou, se z osady odstěhovala v roce 1953. Část její rodiny z Malé Alexandrovky odešla ještě dříve, v roce 1947. Podle jejích informací dnes už v Malé Alexandrovce nenajdeme jediného Čecha: …*všichni už jsou mrtví nebo se odstěhovali*… Například její sestra se odstěhovala do Kotovsku a bratr žije v Sirotince.

Od paní Valentýny jsou i fotografie ze setkání v evangelické farnosti, na druhé fotografii uprostřed sedí kazatel Nechuta.

Obrázek 30., 31. Fotografie ze setkání v evangelické farnosti (Malá Alexandrovka).
Foto: archiv paní Valentýny Kurach

Lvovská oblast

4.7. Lvov

Historické město Lvov, někdejší centrum Haliče, leží ve Lvovské oblasti v západní Ukrajině a se svými 237 000 obyvateli je pátým největším městem Ukrajiny.

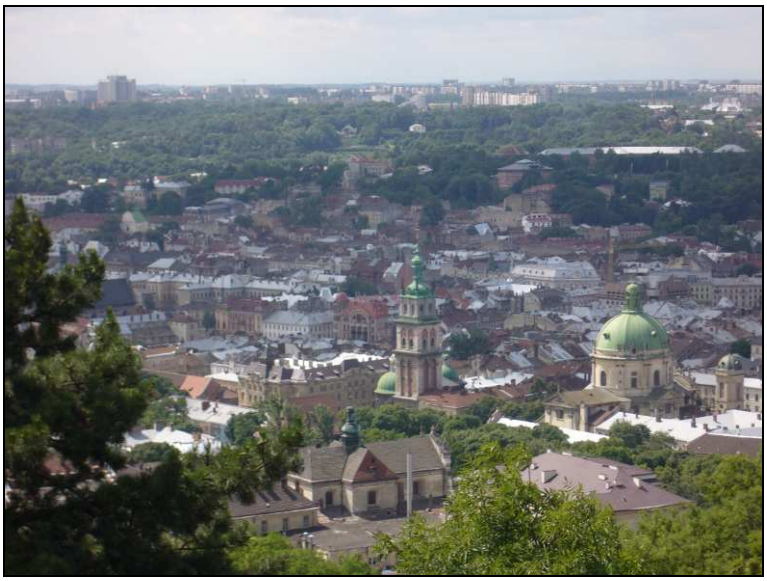

Obrázek 32, 33. Pohled na Lvov a památník zakladateli města králi Danilovi.
Foto: Martina Pištěková

4.7.1. Historie města

První písemná zmínka o Lvově pochází z letopisu z roku 1256, kdy hořelo město Chelm, ležící 180 kilometrů severozápadně od Lvova. (Chelm byl dříve spolu se Lvovem na území Haličsko-volyňského knížectví, dnes se nachází v západním Polsku). V letopise se uvádí, že plameny z hořícího Chelmu byly vidět až ve Lvově.

Lvov byl od začátku stavěn jako hlavní město Haličsko-volyňského knížectví. Za svůj vznik vděčí svému zakladateli haličskému knížeti Danilovi, který dal městu jméno po svém synu Lvovi.

V průběhu své historie byla tato oblast součástí několika státních celků. Původní Haličsko-volyňské knížectví přešlo v roce 1349 dobytím Lvova Kazimírem Velikým pod nadvládu Polska a zde zůstalo až do prvního dělení Polska v roce 1772, kdy Halič připadla Rakousku. Mezi lety 1918–1939 se Halič opět navrátila Polsku a v roce 1939 byla násilně připojena k Sovětskému svazu, k Ukrajinské SSR, která se roku 1991 stala samostatnou Ukrajinskou republikou.

4.7.2. Historie českého osídlení

Spojitost mezi oblastí, kde se nachází dnešní Lvov a Čechy, je zakotvena v dávné historii. Písemně nedoloženou domněnkou je, že v 9. století byla oblast

Haliče nejspíše součástí Velkomoravské říše. Již kolem roku 920 ale existuje písemný doklad o tom, že Halič patřila do pražského biskupství.

Vůbec největší počet Čechů v historii byl v Haliči za vlády Rakouska (a později Rakousko-Uherska). Po dělení Polska připadly Rakousku nové provincie včetně Haliče, které byly ovšem velmi zaostalé, a z tohoto důvodu se rakouská vláda snažila propastný rozdíl nějak vyrovnat. A byli to právě převážně Češi, kdo přijížděli do této oblasti, aby stavěli školy, železnice a celkově přispěli k jejímu ekonomickému i kulturnímu povznesení, protože jako slovanský národ měli dobrý předpoklad k snadnějšímu přizpůsobení se jazykovým i kulturních podmínkám.

Do osudu české komunity ve Lvově zasáhl rok 1918 a s ním dvě zásadní události, které byly příčinou významného snížení počtu Čechů. Jednak to byl již výše zmíněný přechod Haliče pod nadvládu Polska, které bylo v národnostní otázce mnohem radikálnější než Rakousko-Uhersko, jednak vznik samostatného Československého státu. Tyto dvě okolnosti způsobily, že většina Čechů žijících do té doby na území Haliče se vrátila zpět do své původní vlasti.

4.7.3. Specifika obce

Lvov je krásné historické město s mnoha povětšinou zrekonstruovanými památkami včetně nespočtu kostelů, opery, radnice nebo univerzity, jejímž prvním rektorem byl Čech. Je zde historické vlakové nádraží, letiště a jezdí zde české tramvaje. O Lvově se říká, že je to močový měchýř Ukrajiny, protože zde velmi často prší.

4.7.4. Statistické údaje o počtech krajanů

V období národnostně velmi tolerantního Rakouska-Uherska není v kostelních matrikách vůbec udáváno národnostní složení obyvatelstva.

Významným faktorem se ovšem národnost stává za polské nadvlády. Obyvatelé jiné národnosti než polské nemají například nárok na zaměstnání ve státní správě. Do statistik národnostního složení obyvatel nebyli zahrnováni vojáci, jimž byly statistické údaje vedeny zvlášť.

V době polské vlády bylo ve Lvově zhruba 1 000 Čechů a stejně tolik ještě ve zbytku Haliče. Při posledním sovětském sčítání to bylo již jen 800 Čechů ve Lvově a zhruba stejné množství v Haliči. Po rozpadu Sovětského svazu se díky otevření hranic tento počet zmenšil na polovinu, tedy 400 lidí hlásících se k české národnosti ve Lvově a stejně tolik ve zbytku oblasti.

Z kartotéky z období Rakouska-Uherska, kdy byl počet Čechů nejvyšší, vyplývá, že více jak v polovině případů manželství se brali Čech s Češkou, a to buď s místními, nebo si partnera přivezli přímo z Čech. Jelikož ve Lvově bylo i za Rakouska-Uherska, ale hlavně pak za Polska hodně Poláků a také Židů, byli dalšími nejčastějšími partnery Čechů právě Poláci. Ukrajinců bylo ve Lvově málo a bydleli spíše v okolních vesnicích.

4.7.5. Spolková činnost

U velkého množství haličských Čechů v období Rakouska-Uherska vyvstala potřeba se sdružovat. Z počátku však rakousko-uherské zákony vznik spolků nedovolovaly, a tak vznikl jakýsi neformální český klub. Teprve v roce 1867

bylo vznikem nového zákona povoleno zakládat národnostní spolky. Hned v tomto roce lvovští Češi nechali zaregistrovat svůj spolek pod názvem Česká beseda. Lvovští Češi zaregistrovali svůj spolek jen o tři nebo čtyři dny později než vídeňští Češi, jejichž spolek byl vůbec první zaregistrovaný v Rakousku-Uhersku. Jelikož vídeňský spolek již neexistuje, je Česká beseda ve Lvově nejstarším spolkem Čechů. V roce 2007 oslavil 140. výročí svého založení! Bohužel, avšak z pochopitelných důvodů, se Česká beseda nemůže pochlubit nepřetržitou historií. Spolek fungoval do roku 1939, kdy bolševici zakázali všechny spolky, a tedy i České besedy (zrušena byla dokonce i Komunistická strana západní Ukrajiny). V současné době má Česká beseda ve Lvově (která byla obnovena až v roce 1989) 65 členů.

Kromě České besedy je ve Lvově dalších asi 20 národnostních spolků.

4.7.6. Náboženství

Ve Lvově nejsou žádné doklady o tom, že by se kdy vedly statistiky o konfesní struktuře Čechů.

Většina dnešních Čechů žijících zde jsou potomci volyňských Čechů, kteří se začali na Volyň stěhovat v roce 1868. V té době Volyň patřila Rusku a carská vláda podporovala české přistěhovalectví, protože se domnívala, že Češi jsou protestanti a stanou se v neklidné oblasti protiváhou polského katolicismu. Češi, kteří přišli na Volyň, však byli povětšinou katolíci, což bylo pro Rusy nemilé překvapení. Proto se nejprve snažili Čechy převést k českobratrskému vyznání a později je pod nátlakem (znemožněním získání půdy) nutili k přijetí pravoslaví. Nejdříve přijímal pravoslaví jen jeden člen rodiny, aby mohl nakoupit půdu, postupně se ale pravoslaví stalo mezi volyňskými Čechy zcela převažujícím náboženstvím.

Obyvatelé Lvova jsou dnes proto také povětšinou pravoslavní. U mnoha z nich se však dodnes dodržuje slavení Velikonoc a Vánoc zároveň podle původních českých i podle ukrajinských pravoslavných tradic.

Obrázek 34. *Řeckokatolický kostel sv. Jiří z roku 1746.* (Foto Nikola Hrušková)

4.7.7. Školství

Česká beseda se velmi dlouho snažila o zřízení české školy ve Lvově. Zde je malý úryvek z Pokladniční zprávy České besedy ve Lvově ze dne 11. června 1918:

> *Navrhuji zřízení úplné školy na zkoušku, prozatím na dobu jednoho roku, bychom nabyli zkušenosti. K tomuto bylo by as účelným poohlédnouti se po místnostech, jež bychom vynajmuli, kde již škola stává a z rozmanitých důvodů však není v činnosti. Tak ušetřili bychom pořizování nábytku školního, který vyžaduje značný náklad a naše, k tomu účelu zřízené fondy, jsou ještě nedostatečnými. Kdyby toto se nepodařilo, nechť vyjednává se s firmou Včelák o jak nejlevnější pořízení nábytku, ač můžeme se nadíti, že tato firma ev. nábytek ten by škole zhotovila darem při změněném smýšlení chéfa firmy. Záležet toto bude jen od volby vhodných vyjednavatelů, kterých Beseda k p. Včelákovi, svému dlouholetému členu, vyšle. Ev. docílí se aspoň velmi nízkých cen, by se nemohlo říci, že nábytek byl darován.*[142]

Mnohokrát už bylo zřízení školy na dobré cestě, jednou už byl dokonce koupen dům a sjednán učitel, ale než došlo k začátku vyučování, vypukla válka. Lvov se české školy nakonec nikdy nedočkal. Čeština se vyučovala na gymnáziích a byla a stále zde ještě je katedra bohemistiky na vysoké škole. V současné době si lze ve Lvově vybrat z několika kurzů češtiny.

4.7.8. Závěr

Čeští krajané v několikasettisícovém Lvově tvoří nepatrnou menšinu. Udržování české kultury v tak velkém městě je pochopitelně náročnější než v menších obcích. Obzvláště důležitou úlohu zde proto plní zdejší krajanský spolek Česká beseda, který je iniciátorem pravidelných setkání místních krajanů a dalších kulturních akcí. Ačkoli je historie tohoto města spjata s Čechy, nezasvěcený pozorovatel by to z jeho současné podoby nejspíše nepoznal. Kdo se však při procházce po hlavním náměstí pozorně porozhlédne, přece jen jeden nepopiratelný symbol češství objeví. Od roku 2007 totiž prostor u vchodu do radnice zdobí nový stojan na kola v podobě Švejka, který sem byl postaven při příležitosti oslav 140. výročí založení České besedy.

Foto: Ida Pětioká

4.8. Komárovka

Vesnice Komárovka (též Komarowka, ukrajinsky Komarivka / Комарівка, rusky Komarovka / Комаровка) se nachází v okrese Brody, severozápadně od Lvova. Podle posledního sčítání obyvatel zde žilo 369 obyvatel.

[142] TOPINKA, E. *Archiv spolku Česká beseda ve Lvově (1867–1936)*. Lvov: Centrum Evropy, 2007.

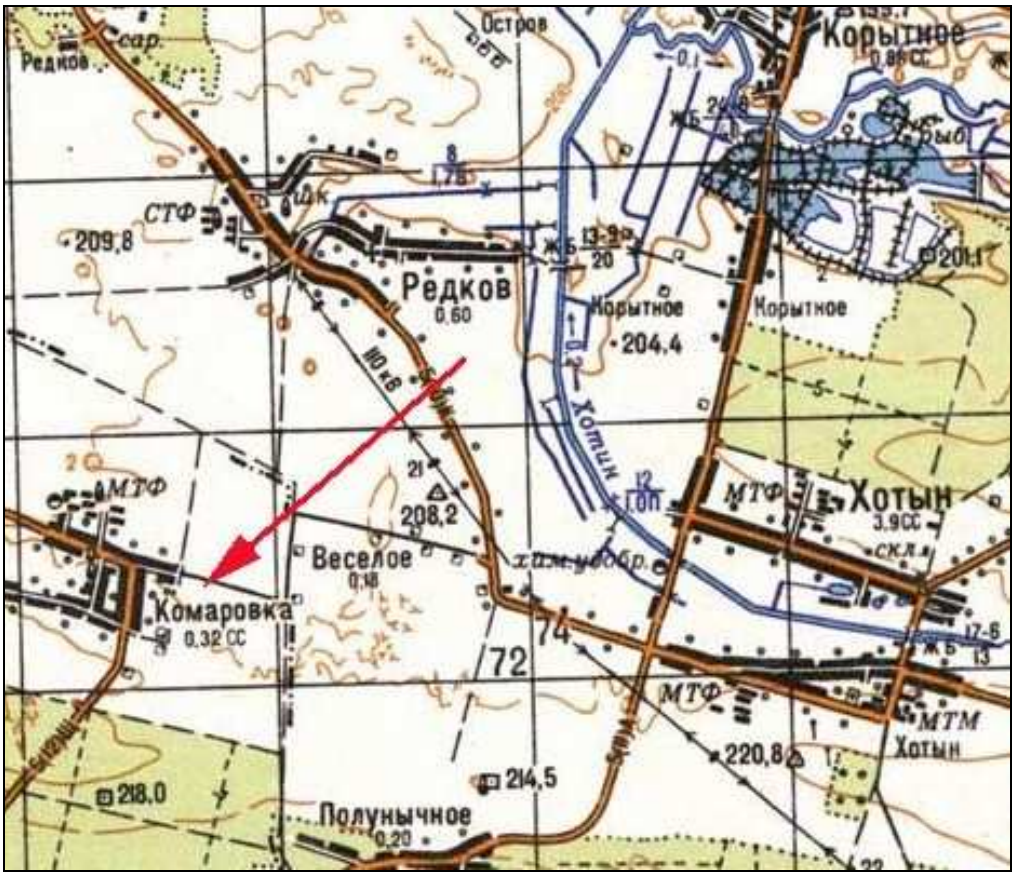

Obrázek 35. Mapa – Komarovka.

4.8.1. Historie obce a českého osídlení

Název Komárovka pochází nikoli od komárů, ale od jistého velkého hospodáře Komora, který zde žil. Češi podle pana Ing. Evžena Topinky, předsedy nejstaršího krajanského spolku na Ukrajině, České besedy ve Lvově, založili Komárovku zhruba v roce 1839.

Na začátku zde žili pouze Češi, 30 rodin z Klatovska, Domažlicka a také z Moravy. Když Češi Komárovku zakládali, nechali místo na kostel a postavili jen zvonici (zvon vzali za války do muzea ve Lvově). Kostel byl ale postaven až v roce 1993.

Kvůli historickým událostem se v obci střetává několik kulturních vlivů – český, polský, ruský i ukrajinský. Český vliv je daný českým osídlením obce již od první poloviny 19. století, polský vliv je patrný z toho důvodu, že obec byla v období let 1918 až 1939 součástí Tarnopolského vojvodství v Polsku. Od roku 1939 pak začal převažovat ruský a později zcela ukrajinský vliv.

Obec má vlastní obecní úřad – *Komárovskou selskou radu*, je zde i pošta a jedna lékařka, avšak pokud se někomu stane něco vážnějšího, musí jet do nedalekých Brodů, kde je také lékárna.

V Komárovce žije nyní 14 Čechů, ale většina je už staršího věku.

Obrázek 36. Většina Čechů v Komárovce. (Foto Nikola Hrušková)

Obrázek 37. Komárovka – paní Marie Mikolášová. (Foto Nikola Hrušková)

4.8.2. Spolková činnost

V roce 2006 zde byl postaven za účasti předsedy České besedy ve Lvově pana Topinky pamětní kámen. Ukrajinci se proti postavení pamětního kamene bouřili, protože nechtěli, aby tam bylo napsáno, ze Komárovku založili Češi.

Obrázek 38. Pomník v Komárovce. (Foto Martina Pištěková)

V Komárovce žádná krajanská spolková činnost není, jelikož Čechů je tu málo a většina z nich je postaršího věku.

Naši krajané se však přeci jen občas sejdou u někoho ve světničce a zavzpomínají na Čechy. Rozmlouvají spolu česky, zpívají české písničky a vyprávějí si staré příběhy, aby češtinu zcela nezapomněli.

Paní Bronislava se sestrou Marií mají nejradši písničku *Čechy krásné, Čechy mé.*

Paní Marie žije sama ve svém prostém domečku uprostřed vsi. Občas ji přijede navštívit syn, který bydlí nedaleko. Ve svých 77 letech se stará o dům, včely a domácí zvířata. Sama si peče chléb a pěstuje ovoce a zeleninu. Děti už má velké. Její sestra Bronislava žije nedaleko se svým manželem, s dcerou Marijánou a jejím manželem. Další dcera Hana bydlí v Brodech. Její dva synové chtějí koupit v Praze dům a přestěhovat se. Paní Bronislava má ještě další 3 syny. Sestry Marie a Bronislava mají ještě jednu sestru – Miroslavu Vodákovou, která však žije v Čechách a moc často se s ní nevídají.

Lidé v obci říkají: *To víte, penzi máme malou, proto si všechno pěstujeme sami. Rajčata, okurky, brambory, pšenici, ječmen, rybíz, jabka, hrušky i chleba si pečeme sami… a když toho máme moc, tak s tím jedeme do Brod na trh. Autem nejezdíme. Benzin je pro nás drahý. Jezdíme autobusem, který máme jako důchodci zadarmo.*

V obci mají i sbor dobrovolných hasičů a společenskou místnost, kam se chodí bavit a tančit.

4.8.3. Náboženství

V Komárovce je pouze ukrajinský kostel, řeckokatolický, proto lidé z vesnice musí jezdit do Brodů, což je nedaleko Komárovky, kde je kostel polský, římskokatolický. Z Polska sem posílají peníze na jeho údržbu.

V sobotu 12. července bude svátek Petra a Pavla podle řeckokatolické církve a potom se bude držet 14 dní půst. Před Petrem a Pavlem Petrijuwka. Posvícení je zde 2. srpna na Sv. Iliáše. Pečou se koláče, placky, torty.

Vánoce a Velikonoce také slavíme. My slavíme české i ukrajinské Vánoce. Jako stromeček většinou míváme smrk. Zdobíme jej, kupujeme si dárky, zpíváme koledy. České už ale neumíme. Zpíváme je polsky. Na Velikonoce děláme z másla beránka, barvíme vajíčka, zdobíme je voskem, barvami, cibulí. Pak je zaneseme do kostela vysvětit. Hodně se slaví sv. Valentýn, ale to spíše mladí. A 7. července děvčata pletou věnečky, hází je do vody.

Obrázek 39. Řeckokatolický kostel v Komárovce. (Foto Nikola Hrušková)

4.8.4. Školství

V Komárovce je jak mateřská škola, tak i základní škola. Výuka probíhá pouze v ukrajinštině. Za dalším vzděláním dojíždějí do blízkého Višnova.

4.8.5. Závěr

Ačkoli je Komárovka velmi malou obcí, přece jenom se tu několik česky mluvících lidí našlo. Ti byli z české návštěvy velmi nadšení, milí a vstřícní. V některých chvílích jsme se cítili opravdu jako doma, jako v Čechách.

Do vesnice jsme jeli starou „maršrutkou“, nacpanou k prasknutí. Po vystoupení jsme nevěděli kudy kam a jelikož s námi vystoupilo i pár babiček, zkusili jsme je oslovit. Česky jsme se zeptali, jestli neví, kde tady bydlí Češi. Babičky chvíli koukaly a poté se rozkřikly: „*My Češi*“ a rozplakaly se dojetím. Začaly nás objímat a líbat. To pro nás byl asi nejkrásnější zážitek z celého pobytu na Ukrajině.

Dobře česky tu mluví jen ti nejstarší, mladí lidé o to zájem nemají a potřebu mluvit česky necítí. Možná je to také tím, že se tu nikdy ve škole česky neučilo. Za několik let tu češtinu už zřejmě neuslyšíme.

Vinnická oblast

4.9. Mykolajivka

Mykolajivka (ukrajinsky Миколаївка, rusky Николаевка/ Nikolajevka) je vesnice v dřívější Podolské gubernii, dnešní Vinnické oblasti, v okrese (rajónu) Kozjatin (Козятинський/ Казатинский район).

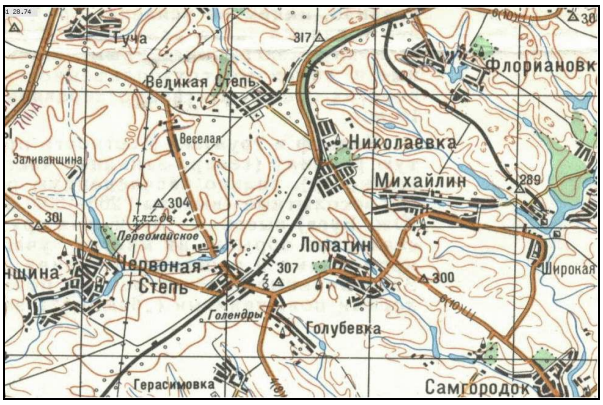

Obrázek 40. Mapa Nikolajevky / Mykolajivky (49.612 s. š., 28.768 v. d.). Převzato z: <http://maps.vlasenko.net> (Karta Ukrainy, karty Rossii, Belarusi), <http://proteplo.com.ua> (Globus Ukrainy) a <http://maps.msn.com> (MSN Maps).

4.9.1. Historie obce a českého osídlení

Traduje se, že Mykolajivka byla vesnice původně německá, ale Němci byli nuceni vzhledem k nepříznivým podmínkám, jak ekonomickým tak politickým, odejít do své původní vlasti a majetek, který po nich ve vesnici zůstal, prodali za výhodnou cenu Čechům, kteří se sem rozhodli vydat v 60. letech 19. století.

Jak se mykolajevští Češi dostali stovky kilometrů daleko od své země? Údajně se o této oblasti dozvěděli od Holendrů, což byli němečtí a holandští poddaní, kteří odmítli v 19. století sloužit carovi a rozhodli se navrátit do své původní vlasti. Vyhnanci se vraceli domů přes severní Čechy a vyprávěli místním obyvatelům o úrodném kraji, kde již byla osídlená země, postavené domy, domácí zvířectvo a nástroje, které opustili. Poradili Čechům, aby se tam usadili a zemi a jejich bývalý majetek koupili.

Němci – Holendři byli původním obyvatelstvem v Mykolajivce a vedlejší vesnici (Holendrech). Podle jednoho výkladu jsou *Holendři* potomky holandských kolonistů, kteří od středověku osidlovali východní Evropu. Protože někde bývali noví osídlenci označováni jako Holanďané všeobecně, o skutečné Holanďany se jednat nemuselo. Podle starodáv-

ných modlitebních knih vytištěných v Prusku (a dodnes u sibiřských Holendrů předávaných z generace na generaci) je možné usuzovat, že se jednalo o Prusy.

Podle sčítání obyvatel v carském Rusku z roku 1895 žilo na území celého impéria kolem 2000 Holendrů (jako potomků Holanďanů, kteří přišli na Litvu v 18. století a vyznávali katolické náboženství).

Holendři se na mnoha místech Evropy proslavili uměním klučení lesa, což znamenalo odstraňovat všechny stromy i s kořeny. Označení Holendři tedy může pocházet i od německého *hauen* – kácet. Dnes žijí Holendři v několika vesnicích na ruské Sibiři, kam se dostali ve dvou vlnách. Poprvé to bylo mezi lety 1911–1915, kdy opustili v souvislosti s tzv. Stolypinskými zemědělskými reformami Brest-Litevský újezd carského Ruska (kam přišli v 18. století po dělení Polska), podruhé během 2. světové války v roce 1941. Protože měli německá jména a žili podél ukrajinské řeky Bug, která rozdělovala sovětská a německá vojska, stali se podezřelými a nevyhnuli se deportaci na Sibiř. Dnes zůstalo Holendrů ve třech vesnicích (Pichtinsk, Sredně-Pichtinsk a Dagnik) asi tři sta lidí. Mají německá příjmení – Kunc, Ludvig, Gildebrant, Zelent, často doplněná polskými jmény. Nábožensky se jednalo o velice zajímavou skupinu – sami se označovali jako luteráni, ale uctívají svaté, slavili pravoslavné svátky, mluvili mezi sebou ukrajinsky a modlili se polsky.[143]

V roce 1867 skupina Čechů (108 mužů a 96 žen) opustila svou zemi a usadila se v Holandrech. Za rok Češi přijali ruské poddanství. V centrálním historickém archivu Ukrajiny je uložen seznam prvních Čechů, kteří se v Holendrech usadili. Němci, kteří neodjeli a zůstali, nakonec ruské poddanství přijali také a byli zaregistrováni zároveň s Čechy. To dokazují některá německá příjmení.

Holendry (Голендры) tady ovšem stále najdeme – několik kilometrů od Mykolajevky je vesnice (307 obyvatel[144]) a železniční zastávka s tímto jménem. Zde dodnes žije německá menšina.

V roce 1883 bylo Čechům dovoleno vytvořit svoji vlastní vesnici, protože do té doby patřili k sousední vesnici Michajlyn. Nutno dodat, že Češi sem zároveň přivezli zemědělskou kulturu na vysoké úrovni, od nichž se učilo také ukrajinské obyvatelstvo.

Odkud pochází samotný název vesnice, dokládají písemné zmínky o přijetí pravoslaví. Na počest tohoto přijetí žádali obyvatelé o přejmenování vesnice na Mykolajivku, podle carova syna careviče Mikuláše II. Obyvatelé sice chtěli dát vesnici jméno Mykolajivka, ale car jim povolil název Mykolajivskoe, který byl užíván ve všech oficiálních dokumentech. Podle jiného výkladu získala vesnice v roce 1895 na počest cara Mikuláše II. název *Poselenije Čechov Nikolajevka*.

Na počátku 20. století bylo ve vesnici 78 dvorů s 757 obyvateli (369 mužů a 338 žen). V té době se většina obyvatel zabývala zemědělstvím. Železniční zastávka se jmenovala Holendry. Ve vesnici byla jedna kaplička a jedna ministerská jednotřídka.

---

[143] Sibirskie golendry. *Ogonjok (Огонёк)*. Vyd. č. 4845, 3. 5. 2004, № 18, s. 56–57; dále: SOLOV'EVA, O. *Bužskie golendry* [online]. Otěčestvennye zapiski, № 6 (26), 2005 Tema nomera: Graždane bez obščestva. [cit. 6. 10. 2008]. Dostupný z: <http://www.strana-oz.ru/?numid=27&article=1189>.

[144] *Golendri* (*Голендри*) [online]. Vikipedija Viľna enciklopedija (Вікіпедія Вільна енциклопедія), 2008 [cit. 6. 10. 2008]. Dostupný z: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Голендри>.

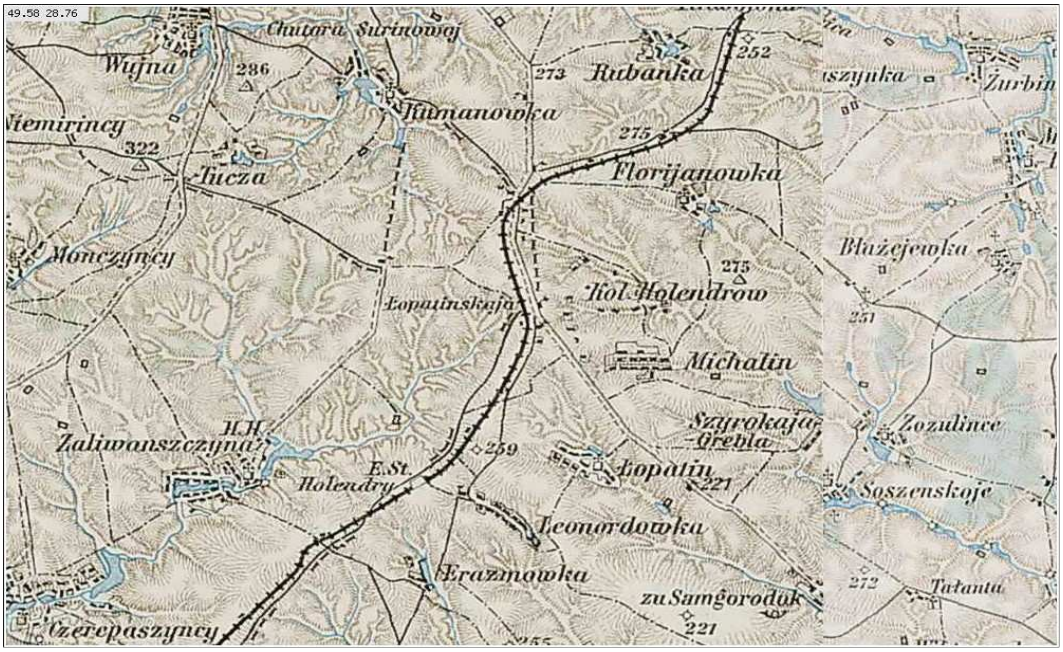

Obrázek 41. Mapa z přelomu 19. a 20. století. Převzato z: <http://maps.vlasenko.net> (Karta Ukrainy, karty Rossii, Belarusi).

Vasil Zemljak ve své knize „Zelené mlýny“ píše, že je to *království ze samot, domy tam jsou velké a dlouhé a vysokými střechami, s bílou kamennou kapličkou, že přímo u domu vede železnice, která spojuje Evropu a Asii.* Na přelomu 20. století nebyl v obci doktor, společenský sál ani kostel. Stála zde pouze kaplička, která svolávala obyvatele k různým příležitostem. Byl zde široko daleko vyhlášený mlýn, který se bohužel do dnešních dnů nedochoval. Dodnes však zůstaly zachovány některé názvy kopců (Raka, Javůrka, Smala) a rybníků (Raka, Kumsty, Šímy). Ve 20. letech bylo ve vesnici zemědělské družstvo, které udržovalo obchodní vztahy s Československem.

Zajímavostí je, že v letech hladomoru (1932–33) nezemřel v Mykolajivce hlady ani jeden člověk. Členové kolshopu (byl založen v roce 1930, kdy se 17 samot sjednotilo) se totiž postarali o to, aby každé hospodářství mělo jednu krávu – „holenderku“. Tak se Češi zachránili před smrtí hladem.

Během roku 1940 bylo v Mykolajivce vybudováno 115 domů a staré domy byly zbořeny, což svědčilo o dobré materiální úrovni vesnice.

20. července 1940 byla Mykolajivka obsazena německými fašisty. V době okupace bylo 27 občanů vyvezeno do Německa jako totálně nasazení. Někteří mykolajivští občané se stali partyzány a prováděli záškodnickou činnost především na německých vlacích. V noci z 1. na 2. ledna 1944 Sovětská armáda vesnici osvobodila. 98 mužů bylo mobilizováno a 56 je jich už nevrátilo. Vedle Domu kultury byl vybudován pomník, na který byla vytesána jejich jména. Kromě tohoto pomníku je v Mykolajivce ještě jeden pomník jako památka rudoarmějcům při osvobozování vesnice.

Po osvobození se začalo s nápravou škod v celé vesnici. Během jednoho roku byla obnovena farma na výrobu mléčných výrobků, ovčín a vepřín. Byly

opraveny také soukromé domy, Dům kultury, obchod, škola a porodnice. Vesnice dostala darem několik nákladních automobilů. V šedesátých letech byl do vesnice zaveden rozhlas a elektřina a byl vybudován vodovod.

Od příchodu Čechů na Ukrajinu, kteří zavedli pokrokové hospodaření a šířili kulturu, už uběhlo více než 120 let. Za tu dobu si převzali od původních obyvatel některé vlastnosti – především srdečný a přátelský vztah k lidem a smysl pro povinnost pomoci druhým v těžkých chvílích.

Ukrajinci, kteří žili ve vesnici s Čechy tvrdí, že vzájemné vztahy byly vždy přátelské, bez rozdílu vyznání. Češi začali vytvářet smíšené rodiny s Němci, Rusy, Ukrajinci a Poláky, ale ve všech rodinách se stále hovořilo česky. Proto jsou i nyní rodiny, které mají německá příjmení (Černouhous, Štolc, Fohel, Lankamer, Resler, Beze), považovány za české a čeština za jejich mateřský jazyk.

Dodnes ještě „U Šimků“ stojí chalupa, která pamatuje příchod Čechů na Ukrajinu. V místním muzeu nejsou jen památky na budování kolchozu, ale i několik původních věcí, které si osídlenci z Čech přivezli – nádobí, oblečení, nářadí.

Obrázek 42. Nejstarší stavení v Mykolajivce.

4.9.2. Statistické údaje o počtech krajanů

Počet příchozích Čechů v roce 1876 činil 204 osob (108 mužů a 96 žen).

V letech 1885–1888 bylo v Mykolajivce připsáno 63 tehdejších rakouských poddaných (31 mužů a 32 žen). V roce 1890 existovalo 57 hospodářství, kde žilo 139 mužů a 128 žen, 40 hospodářství přijalo pravoslaví, 4 byla nerozhodná a 13 se odmítlo vzdát své původní víry.

Dnes žije v Mykolajivce celkem 621 osob, ale určit podíl Čechů není snadné. V roce 1995 měl spolek Holenderští Češi 180 členů, na konci 90. let 20. století zde působil folklorní soubor a krajanský spolek s 64 členy.

4.9.3. Specifika obce

Původní Němci byli výborní hospodáři, kterým mohli Ukrajinci jen závidět, ale ani nově příchozí Češi na tom nebyli s hospodářskými dovednostmi špatně. Půdy na Ukrajině mají často i několik metrů ornice, a to byl oproti kamenitým políčkům, na která byli zvyklí v Čechách, pořádný rozdíl. I černozemě se ale vyplácí hnojit, a že hnůj se může velice hodit, nově příchozí Češi dobře věděli.

Jejich ukrajinští sousedé prý byli radostí bez sebe, že se najdou takoví blázni, kteří jsou ochotni za hnůj dokonce i platit! Posměšky vydrželi jenom do první sklizně, pak se starousedlíci nestačili divit, jakou že velkou „odrůdu“ brambor ti Češi mají. V této době zde žilo kolem 800 Čechů.

4.9.4. Spolková činnost

Kultura a život Čechů ve spolcích byly nerozlučně spjaty a posilováním národního povědomí. Jejich kulturní projev navazoval na kulturní dědictví, které si vystěhovalci přinesli z vlasti.

V roce 1928 vybudovali obyvatelé Mykolajivky díky sbírce Dům kultury. Fungovaly zde tři zájmové kroužky (dramatický, pěvecký, recitační) a kapela. Učitelé, písmáci a vzdělaní občané akce v kroužcích organizovali a členy byla především starší mládež. Zpívalo se při posvíceních, pobožnostech, doprovodu na pohřeb, ale také při každodenních příležitostech, jako například při draní peří nebo každý sám pro sebe.

Důkazem toho je, že mnozí mladí lidé jsou dodnes schopni zazpívat spoustu českých lidových písní. Na popud místního občana Kostky vznikla v Mykolajivce patnáctičlenná kapela. Kapela byla velmi populární, hrála při svatbách i v okolních vesnicích a často hostovala v nedalekém městě Kozjatině. Nejčastěji však hrávala v místním Domě kultury, kde se dlouho do noci tancovalo a pilo pivo, které se v Mykolajivce také vařilo. V roce 1936 byla kapela na vrcholu slávy a byla považována za jednu z nejlepších na Ukrajině. Některé jejich melodie byly také nahrány na gramofonové desky, možná se nějaké dochovaly, ale v Mykolajivce bohužel žádné nejsou. V dnešní době existuje v Mykolajivce kapela, která však slávy své předchůdkyně nedosahuje, a navíc v současnosti nemá kapelníka ani vedoucího.

Kromě dechové kapely zde fungovala také čítárna s knihovnou se 370 exempláři, a také místnosti na hraní kulečníku a šachů.

V 50. až 90. letech 20. století politika SSSR rozvoj menšin nepodporovala a v tomto období česká kulturní činnost prakticky vymizela.

České národní uvědomění se znovu začíná obnovovat v 90. letech. V roce 1990 vznikla v Mykolajivce Československá kulturně-osvětová společnost J. A. Komenského, jejímž hlavním cílem bylo zachování české národní kultury, jazyka, tradic a zvyků.

V této době se některým splnil sen návratu do vlasti, kam svým původem patřili, a některé rodiny odešly do České republiky.

V roce 1996 se konala schůze československého spolku J. A. Komenského, na které bylo schváleno přejmenování na Českou společnost holenderských Čechů. Předsedou byl zvolen pan Lankamer. Společnost rozšířila také své pole působnosti. Znovu byly obnoveny oslavy Památky zesnulých – Dušiček, 5. prosince zde chodí Mikuláš, podle katolického kalendáře se zde slaví Velikonoce, Vánoce a svátek Tří králů. Česká kuchyně se zde z minulosti dobře zachovala a je možné říci, že také stále převažuje.

V roce 1997 navštívil Mykolajivku velvyslanec České republiky na Ukrajině Pavel Máša. Jeho návštěva se stala novým impulsem pro pokračování vzájemné spolupráce české a ukrajinské strany. Česká strana dbá na ozdravné pobyty dětí – organizuje dětské letní tábory pro děti krajanů. V roce 1991 byla skupina 10 dětí na táboře u Českých Budějovic. Od roku 2000 už každý rok děti tráví část letních prázdnin na letních táborech v České republice.

Společnost Holenderští Češi aktivně spolupracuje s různými úřady Ukrajiny. Ukrajinská strana nyní aktivity Čechů podporuje.

4.9.5. Náboženství

Místní Češi byli katolíci a později postupně přejímali pravoslaví. Kostel tady nikdy neměli, na bohoslužby vždy chodili do vedlejší obce. Podobně jako i v jiných českých vesnicích na Ukrajině je hřbitov uprostřed obce. Později bylo sice vydáno nařízení, že hřbitovy musejí být za vesnicí, ale Češi si vymohli své. Jak říká pan Lankamer: *Copak jsou mrtví lidé jako pošlý dobytek, aby se vozili za vesnici? Jen ať jsou pěkně s námi, my se mrtvých nebojíme.*

Podle náhrobků je možné dobře poznat, jak na tom byli místní s češtinou – na nejstarších jsou české nápisy bez chyb, později se už občas stává, že nějaký háček nebo čárka nejsou úplně na správném místě a na většině nových hrobů jsou už nápisy jen v azbuce.

Dnes náboženství místní krajanský život nijak významně neovlivňuje, snad jen při slavení katolických svátků. Většina Čechů je zde nevěřících a do kostela nechodí.

4.9.6. Školství

Do roku 1900 byla v Mykolajivce církevní ruskojazyčná škola. Toho roku byla zřízena také ruskojazyčná ministerská jednotřídka.

V letech 1920–1930 učili v české škole učitelé z řad krajanů, zejména z Malé Zubovštiny a Malinovky.[145]

Provoz české sedmileté školy byl zahájen v roce 1930. Čeští učitelé sem byli vysíláni se Střední pedagogické školy v Kyjevě. Ředitelem mykolajevské školy byl pan Doležal. První žáci absolvovali tuto školu v roce 1937.

V roce 1938 se z české školy stala ukrajinská. V době války a po válce zde zbyly pouze 4 ročníky. Od roku 1950 byla obnovena sedmiletka. Ředitelem byl pan Škrabij. V roce 1960 byla škola rozšířena na osmiletku a v letech 1964–1965 byla postavena nová budova školy. V roce 2002 byla společnými silami Kozjatinské rajónní rady a Mykolajivské selské rady, místních farmářů a kolektivu učitelů ve škole provedena přestavba a zaveden plyn.

[145] DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*. In: Češi v cizině, 1996, sv. 9, s. 48–66.

Výukou a vzděláváním mladé české generace se zabývá Larysa Lanovyk. Centrem konání je škola, kde se nachází také muzeum české kultury a kde byla zřízena česká třída a knihovna. Její fond je pravidelně doplňován nejen knihami, ale i časopisy (Mateřídouška a Ohníček pro děti, Žena a život a Český dialog pro dospělé). To je financováno Ministerstvem zahraničí České republiky.

V roce 1996 začala vyučovat český jazyk Larysa Lanovyk, která v roce 2002 získala osvědčení o absolvování kurzu češtiny pro cizince na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Do hodin českého jazyka je v mykolajivské škole zapsáno asi 45 dětí.

Při škole existuje folklorně-etnografický soubor Studánka, který je rozdělen podle věku na 3 skupiny. Vystupuje na různých slavnostech na Ukrajině i v Čechách.

Cenným přínosem pro rozvoj národní kultury a výuku češtiny jsou měsíční pobyty studentů z českých univerzit a vyšších odborných škol v mykolajivské škole, které opět vysílá Ministerstvo zahraničních věcí ČR.

Obrázek 43. Škola v Mykolajevce.

4.9.7. Závěr

Mykolajivka je vesnice, kde je na první pohled zřejmé, že se zde krajanský život stále rozvíjí. Stále se tu udržuje velmi dobrá čeština, a to jak u staré, tak i u nejmladší generace. Mykolajivka na nás udělala velmi dobrý dojem. Působí jako opravdu česká vesnice, a to i díky zásluze paní Laryse Lanovyk, která se v krajanské činnosti velmi angažuje.

Záporožská oblast

4.10. Čechohrad

Obec s ukrajinským názvem Novhorodkivka a ruským Novgorodkovka se nachází v Melitopolském rajonu Záporožské oblasti, na samém jihovýchodě Ukrajiny v rovinaté stepní krajině, necelých 20 km západně od stošedesátitisícového města Melitopol.

4.10.1.Historie obce

Do Melitopolského a Dněprovského újezdu se na vlastní žádost vydali Češi v roce 1868 z Perekopského újezdu na Krymu. Z druhého uvedeného se však po krátké době vrátili zpět do Bohemky.

Podle jednoho údaje[146]se na pozemku č. 38 v Melitopolském újezdě Tauridské gubernie usadilo zpočátku 30 českých rodin, které zde založily novou kolonii Čechohrad. Jiné prameny uvádějí, že Čechohrad na jaře roku 1869 založilo 92 českých rodin. Vzhledem k tomu, že kromě dvou rodin, které se hlásily k protestantismu, byly všechny římskokatolického vyznání, byla v Čechohradu zřízena samostatná farnost.

Pro Čechy byla učiněna výjimka, neboť podle zákona farnost muselo tvořit nejméně sto usedlostí a duchovenstvo a kostely měli vydržovat sami farníci. Přání Čechů ovšem mělo být vyhověno pouze s podmínkou, že si vyberou českého kněze. Podle názoru oddělení náboženských záležitostí ministerstva vnitra tak měla být oslabena převaha polského elementu mezi římskokatolickým duchovenstvem v Rusku. O vyslání kněze měl být požádán biskup královéhradecké diecéze, odkud přistěhovalci většinou pocházeli. V Tauridské gubernii tehdy bylo 1 009 Čechů – katolíků a 29 protestantů.[147]

Čechohradští se dlouho snažili zachovat si svou původní národní identitu i jazyk, z tohoto důvodu si také hledali partnery jen v rámci obce; po nějaké době však tato situace nebyla udržitelná a postupně proto Češi začali mezi sebe přijímat i okolní obyvatelstvo. V současné době je česká kultura v Novhorodkivce, přestože to průvodci, Ministerstvo školství ČR i Čechohradští sami popírají, spíše menšinovou záležitostí; česky sice mluví skoro všichni staří lidé, poměrně ještě hodně lidí středního věku, ale mladší generace už neumí česky veskrze vůbec, ačkoli všichni její příslušníci tvrdí, že rozumí. (To ostatně říká většina mladých i o angličtině, ale jakmile návštěvník v daném jazyce promluví, následují rozpaky, a on je opět odkázán na svou ruštinu). Hosta z Čech ale hned upoutají česká jména – typický obyvatel Čechohradu se jmenuje Chalupník, Přibyl, Švihl, Sršeň, Králíček, Samko nebo Rybka, starší generace má česká i jména křestní – Růžena, Josef, Anastázie.

Interetnické soužití v obci, podle tvrzení několika místních obyvatel, bylo vždy bezkonfliktní. Zejména od konce 80. let se údajně do vesnice začalo stěhovat více obyvatel jiných národností, jejichž počet k dnešnímu dni dosahuje zhruba třinácti – vedle Čechů v Novhorodkivce žijí Ukrajinci, Rusové, Poláci, Bělorusové, Moldavané, Tataři, Litevci, Bulhaři, dagestánští Tabasaránci, Arméni, Slováci a Korejci.

Zajímavým jevem v obci je poměrně nedávný příliv právě imigrantů z Koreje, kteří si na kraji Novhorodkivky v letních měsících pronajímají pole, kde pěstují zeleninu. Tu pak prodávají nedaleko podél hlavní silnice. Ve vesnici si již také otevřeli malou samoobsluhu s venkovním sezením a pingpongovým stolem. Na zimu pak Korejci – podle slov místních obyvatel – odjíždějí směrem k Doněcku.

[146] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938.* c. d., s. 51.
[147] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938.* c. d., s. 51.

Obrázek 44. Památník zakladatelům Čechohradu.
(foto Lukáš Policar)

4.10.2. Historie českého osídlení

Čechohrad je původní – a mezi obyvateli stále užívané – jméno české vesnice, přejmenované v roce 1946 na Novhorodkivku. Vesnici založili na jaře roku 1869 čeští kolonizátoři z východních Čech. Češi vyrazili na Ukrajinu na pozvání Kateřiny II., zlákáni vidinou volné půdy a rychlého výdělku. Většina z nich prý zamýšlela v zemi zůstat jen pár let a pak se s vydělanými penězi vrátit do Čech. Realita však byla zcela jiná a velmi tvrdá. Jak Čechohradští dodnes vzpomínají, cesta byla velmi náročná – vozy táhli psi nebo osadníci sami, v době cesty udeřily mrazy a na nechráněné rovině nebylo kam se schovat před větrem. Kromě zimy byly také problémy s vodou – pro tu byli nuceni chodit do sedm kilometrů vzdálené německé vesnice.

> Největší potíž byla s vodou, ta musela být každý den a muselo se pro ní chodit buď k velkostatkáři nebo 7 verst do Novonikolajevky, totiž Šihlhovky, přivézt nebylo čím, tak se vzala putýnka na záda a už se juchalo pro vodu.[148]

Čeští osadníci si zpočátku budovali zemljanky[149] a každému muži bylo od ruského státu darováno devět děsjatin půdy. První léta byla neúrodná a hned

[148] NEPRAŠ, J. *c. d.*, s. 5.
[149] Zemljanky – ve vzpomínkách J. Nepraše (1911) jsou popisovány jako *v zemi jáma, potom nevysoká kolem kraje zídka, coby mohlo býti malé okénko, potom hned střecha z holí a byzjanu,*

první zimu osadníkům hrozil hlad. Již v lednu roku 1970 požádali o podporu obilím pro zajištění obživy. Poměrně brzy se však Čechohradští vzmohli – v roce 1911 už nebyla ve vesnici ani jedna původní zemljanka, ale domky a dvory.

Čechohrad nezůstal ušetřen událostí a následků obou světových válek, strašné byly represe proti kulakům a pak zejména období hladomoru ve třicátých letech, uměle vyvolané stalinským režimem v Sovětském svazu. Těžko se dnešnímu návštěvníkovi věří tomu, že se v místním kulturním domě konal veřejný proces s „rozkulačenými[150]“, v němž padly tři rozsudky smrti a mnoho dlouhodobých trestů a deportací. Dodnes stojí před kulturním domem socha V. I. Lenina, jak je ostatně na východní Ukrajině běžné.

Obrázek 45. Lenin je věčný…
(foto Lukáš Policar)

V současné době se obyvatelé Novhorodkivky živí – stejně jako i v minulosti – především zemědělstvím. Obec přežívá mimo jiné také díky

nebo rákosu, bez stropu. U jednoho konce zemljanky byla z bláta plotýnka, na ní kus plechu, který si museli přinést ze sousední osady. Zemljanky nebyly velké, dvousáhové, aby byly teplejší, na jednom konci byla plotýnka a pro čoud byla díra na druhém konci zemljanky, aby ten čoud nešel zrovna vzhůru, tak z něj šlo trochu tepla, všechno se muselo dobře vypočítat.

[150] Rozkulačování – označení pro konfiskaci majetku za Stalinovy vlády při kolektivizaci. „Vlastníci prosperujících hospodářství byli označeni za kulaky a podle nařízení z roku 1929…deponováni na nucené práce, případně i popravováni, a veškerý jejich majetek byl zabaven.“ (Dluhošová, 1996, s. 54). Tentýž pojem se používal i v 50. letech v Československu.

dvěma dosud fungujícím zemědělským družstvům (lidově nadále označovanými jako kolchozy). Ve vsi je základní škola, kulturní dům, několik obchůdků a katolický kostel, kam pravidelně jednou týdně dojíždí polský katolický kněz. Aktivní je také česká škola, kde po celý rok vyučuje česká učitelka financovaná z rozpočtu MZV ČR.

Opravdovým „pokladem“ Novhorodkivky je paní Anastázie Chalupníková, jedna z nejstarších obyvatelek obce, a ostatní pamětníci, či jejich potomci, kteří při jejich vyprávění pozorně poslouchali a historii svých předků se snaží uchovat a zprostředkovat jiným. Tak se můžeme například dozvědět, jaká specifika měla dříve krajanská svatba, co nesmělo chybět na vánoční tabuli, nebo jak se v Čechohradu (ještě v 70. letech) dralo peří.

Draní peří představovalo pro celý Čechohrad zábavu na dobu zimních měsíců. Pro čechohradské to byla příležitost k setkání a komunikaci. Draní peří se týkalo nejen jedné hospodyně, u níž a pro niž se peří dralo, ale celého jejího okolí. Na draní peří se scházelo kolem patnácti žen, většinou z přízně, s nimi přicházeli i jejich muži. Nešlo tedy jen o čistě ženskou záležitost, událost se týkala všech, kdo ve vesnici žili, dětí, mládeže, dospělých i starých. Draní peří přispívalo i k jistému pohybu v rámci vesnice – souběžně se většinou dralo u několika hospodyň, takže lidé chodili na draní z jednoho konce vesnice na druhý.

Ženy draly peří, povídaly a hlavně zpívaly, muži hráli u vedlejšího stolu karty, či se jinak bavili. Jak vzpomíná babička Chalupníková, při draní peří se naučila všechny písně, které se v Čechohradu zpívaly. Jak sama říká, ona zpívat moc neuměla (podle slov její maminky si „měla prodat botu a koupit notu“), ale zpívala s ostatními.

Do místnosti se postavilo tolik stolů, aby si všichni pohodlně sedli. Na každý stůl položili staré síto, do něj nacpali co nejvíc peří, to pak zatížili cihlou nebo žehličkou. Každý si nabral do ruky trochu peří a otrhával prachové části, zbylá brka, páperky, se házely na zem. Po dvou či tříhodinovém draní už byla na zemi páperek pěkná hromada, třeba půlmetrová vrstva.

Peří bylo potřeba mnoho, protože peřiny tvořily podstatnou a nezbytnou součást výbavy každého děvčete. Bylo zvykem, že jedna peřina byla na posteli dole na ležení a druhá na přikrytí. Kromě těchto dvou peřin musela mít ještě dívka připravené „peřinky“, tedy dobře nacpané polštáře. Do výbavy jich patřilo čtyři nebo pět, v každé peřině měla být dvě kila peří. Bylo-li v rodině více děvčat, bylo tedy peří potřeba opravdu hodně, peří bylo drahé a rodiče ho museli pro dívky nějak obstarat. Na posteli připravené pro nevěstu se nikdy nespalo, na peřinky a peřiny si dívky háčkovaly přehozy a povlaky. Svrchu bylo háčkování bílé, zespodu byl povlak podšit barevnou látkou, často modrou. Tyto sváteční postele byly laděné do bíla, zatímco na všední den byly povlaky obyčejné, květované či do červena.

Draní peří trvalo týden nebo i trochu déle, končilo se vždy o půl jedenácté, v jedenáct. To už byla celá podlaha pokrytá třeba půlmetrovou vrstvou páperek. S páperkami si pak místní chasa prováděla různé šprýmy – běžné bylo například z páperek vyznačit cestu od muže k jeho milé (když nebyly páperky, značili cestu třeba slámou), do páperek mladí lidé zamotávali různá žertovná psaní. Prováděla se i spousta dalších žertíků, nejen s páperkami. Mezi oblíbenou zábavu patřilo ukrást chlapci kolečko a odvézt ho na druhý konec vesnice, pověsit nahoru na studni nebo na strom. Jindy chlapi postavili někomu za dveře (tehdy se ještě dveře otevíraly dovnitř) bečku vody, a když někdo z rodiny pak ráno otevřel, bečka se převrhla dovnitř do světnice. Tyto žerty mohla dřív chasa provádět, jak se jí zlíbilo – oproti dnešku nebyly ještě u domů ploty a lidé neměli psy…

Peří se dralo asi od listopadu do února, kdy byly krátké dny, a nebylo možné pracovat. V březnu už se dny prodlužovaly a byla jiná práce. Tradice draní peří se udržela v Čechohradě, podle vzpomínek paní Chalupníkové, do 70. let 20. století.

Obrázek 46. Paní Anastázie Chalupníková.
(foto Anna Patočková)

4.10.3. Specifika obce

Vesnice je specifická svým „urbanistickým“ řešením. Je vystavěna ve tvaru kříže tvořeného dvěma dlouhými rovnoběžnými ulicemi, které na úrovni kostela protíná kolmá spojovací ulice s obchody, výčepem a kulturním domem.

> Lid nebyl chudým na fantazii, chtěli totiž vystavěti Čechohrad křížem, aby uprostřed bylo budoucí náměstí, neboť si někteří mysleli, že to bude někdy opravdu „hrad“, totiž město. Skrze vodu však museli ten plán zanechati a odměřiti tak zvanou novou širokou ulici.[151]

Obyvatelé byli nuceni vykopat tři studně, než našli kvalitní zdroj vody. Problémy s vodou však přetrvávají dodnes; v současné době jsou patrné obzvláště v letních měsících – voda na zavlažování je okolním vesnicím zajištěna systémem kanálů z řeky Dněpr, přímo do Novhorodkivky však dosud voda dovedena není. Podle slov starosty Švihla z léta roku 2008 je nyní rekonstrukce rozvodů jednou z priorit obce.

> Čechohrad je vzhledem k ostatním původně českým vesnicím na Ukrajině (snad s výjimkou Volyně) specifický svou „popularitou“ v České republice. Dalo by se tak usuzovat například podle vysokého počtu příspěvků, které mu dosud věnovala ve vysílání Českého rozhlasu reportérka Milena Štráfeldová. O to zajímavější je skutečnost, že čeští krajané v Novhorodkivce byli „objeveni“ náhodou, na počátku devadesátých let, kdy se kněžím cestujícím za českými krajany na Krym porouchalo nedaleko Čechohradu auto a do vesnice si přišli pro pomoc. *Nějakou dobu tu pobyli a nabídli nám kněze*, vypráví paní Anastázie Chalupníková. *To bylo v září, a před Vánocema už byl kněz tu. Některý viděli katolickýho kněze prvně v životě*. Na první zpověď údajně přišlo 36 lidí a kněz si musel

[151] NEPRAŠ, J. *c. d.*, s. 6.

mezi zpověďmi udělat tři přestávky… Od roku 1993 dojížděl k Čechohradským kněz jednou za měsíc, později už každou neděli. Roku 1994 pak byl vybrán pozemek pro nový kostel, který byl slavnostně vysvěcen a otevřen o pět let později.

4.10.4.Statistické údaje o počtech krajanů

V roce 1911 žilo v Čechohradě již na 575 Čechů[152]. V té době bylo hlavním cílem hospodářů koupit co nejvíce půdy – vzhledem k zaostalému extenzivnímu způsobu hospodaření, a proto za čas již nezbývala volná půda pro všechny, a někteří tak byli nuceni odcházet na jiná místa. Odcházeli do Severní Dakoty, na Sibiř, na Kavkaz, do Besarábie a do Kanady.[153]

Velké ztráty na životech vesnice utrpěla během první světové války a za následné války občanské.

Podle oficiálních údajů ze sčítání lidu v roce 1999 žilo v Čechohradu celkem 1225 obyvatel. Z nich bylo zhruba 500 etnických Čechů (40,8 %), 428 Ukrajinců, 259 Rusů a 58 příslušníků jiných národností.

Podle posledního sčítání obyvatel měla obec 1180 obyvatel.

O reemigraci do Čech si obec statistiku nevede. Z rozhovoru se staršími obyvateli obce vyplynulo, že některé rodiny začaly odcházet po roce 1956, kdy se po válce v Čechách usídlili jejich synové. Sekretářka pana starosty Švihla pak byla schopná vyjmenovat rodiny, které se do Čech odstěhovaly v posledních přibližně dvaceti letech – do léta roku 2008 šlo tedy přibližně o 100 osob, příslušníků 20 rodin. Kromě několika jednotlivců, kteří se usadili v Praze či v Brně, odcházejí od počátku devadesátých let celé rodiny do západočeského Tachova[154], kde většina z nich nachází práci na tamní pile. Podle slov sestry Benedikty působící v Melitopolu a Čechohradu však Čechohradští v Tachově netvoří homogenní skupinu a jejich kontakty nejsou příliš vřelé.

Některé rodiny posílají z Čech své děti zpět do Čechohradu alespoň na prázdniny, cestování celých rodin není vzhledem k velké vzdálenosti a z časových a finančních důvodů možné.

Stále častější je také odchod mladých lidí do České republiky na studia. Přípravou k tomuto kroku se jim může stát například měsíční letní kurz českého jazyka v Dobrušce, který je určen všem zájemcům z řad české krajanské komunity v zahraničí bez ohledu na úroveň znalosti češtiny. MZV ČR zároveň každoročně poskytuje 15 stipendijních míst k jedno- či dvousemestrálním studijním pobytům na veřejných vysokých školách v České republice.

Vnímání národní identity krajanů je velmi různorodé a jejich názory a pocity je velmi obtížné zevšeobecnit. Poprosili jsme proto několika zástupců různých generací o přímé vyjádření k této problematice:

---

[152] NEPRAŠ, J. *c. d.*, s. 6.

[153] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 56.

[154] K tématu podrobně BĚLOHRADSKÁ, K. Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice. In Uherek, Z. a kol: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Etnologický ústav AV ČR, Praha, 2008.

Cítí se jako Češi, ale jsou tady, svázaní s tou krajinou. Kdo chtěl, ten odjel, kdo chce, ten zůstane. Když sem přijeli ti první Češi, vzbudili u nich nadšení; babičky a dědečkové jsou Češi, budou to o sobě tvrdit, ale do Čech by už nepřijeli… Češi tady mají svůj spolek a sbor, ale přijeli do Brna a založili ukrajinský spolek a sbor (sestra Benedikta z Kongregace svatých Cyrila a Metoděje z Velehradu, působící v Melitopolu a Čechohradu od roku 1999).

My jsme Rusové a Češi… My se hlásíme k Rusku, i když jsme na Ukrajině, ale srdcem nebo přesvědčením po rodičích jsme Češi[155] (mládež, před kulturním domem).

Češtinu, tu máme v srdci…máme ruské školy a každodenní myšlenky máme v ruštině, ale v češtině jsou mše daleko, daleko bližší (Anastázie Chalupníková, jedna z nejstarších obyvatel Čechohradu).

Ve fotbale my fandíme…Čechům a Rusům. Nebo Ukrajině. – A kdyby hráli proti sobě? – Tak Rusku (smích) (čechohradská mládež zpívající v místním pěveckém souboru).

Tak, my Češi…otec Čech, mama Češka… – Ale česky nemluvíte? – Bo vsjo paněmajem…My žuvjut zděs, eto naša krajina (obyvatelé vesnice střední generace, před výčepem).

Obrázek 47. „Kozel“. (Foto Lukáš Policar)

Dlouhou chvíli si Čechohradští někdy krátí hrou s kostkami domina, které říkají „kozel“. Na stole nesmí chybět pivo, vodka, solené ryby a jiné pochutiny. Ačkoli mnoho příslušníků střední generace má ještě oba rodiče Čechy, sami mají v rodném listě zapsanou národnost

[155] Přejato z rozhovoru Zdeňky Kuchyňové se sociolož kou Jiřinou Šiklovou Zdroj: *Český rozhlas, Radio Praha* [online] [cit. 29. 7. 2008]. Dostupný z : <http://www.radio.cz/clanek/94906>.

ukrajinskou, resp. ruskou. Jejich rodiče se tak rozhodli ze strachu z možných politických zvratů.

Čechohradští jsou Čechy jen tehdy, kdy se jim to hodí (Viktor Mochov, obyvatel Čechohradu, historik, někdejší předseda melitopolského krajanského spolku).

Na Ukrajině nás všichni považovali za cizince – Čechy, tady nás zase všichni považují za Ukrajince[156] (současný obyvatel Tachova, původem z Novhorodkivky).

Já jsem Češka a jsem tu cizinec – a mně to vadí – vždyť jsem českého původu a teď jsem konečně doma a přitom mám v pase Ukrajinka[157] (současná obyvatelka Tachova, původem z Novhorodkivky).

4.10.5. Spolková činnost

Češství je v Čechohradě projevováno především ve dvou oblastech. Tou první je hudební a souborová činnost. Příležitostí ke zpěvu bylo hodně, mezi tradiční patřily svatby, oslavy narozenin, draní peří, křtiny, výroční svátky s náboženskou tématikou, kterých je nejvíce, a tzv. besedy, což bylo neformální setkání českých spoluobčanů. Tuto neformálnost do sebe vstřebal v červnu 1990 založený Spolek české kultury Čechohrad za předsednictví Vladimíra Dvořáka.

Ten byl v roce 1993 přejmenován na spolek Čechohrad. Hlavní náplní spolku jsou hudební a taneční aktivity. Na tradici z 60. let 20. století vyrůstá soubor Čechohradská hudba nesoucí stejný název jako soubor před třiceti lety. Později byl také založen roku 1998 dětský soubor Zvonek. Oba soubory se zúčastnily mnoha krajanských folklorních festivalů, na kterých se jim dostalo ocenění. Čechohradská hudba vystoupila v letech 1995, 1997, 1999 a 2001 na valašských slavnostech v Rožnově pod Radhoštěm. Soubor vystupoval i v místním televizním vysílání. Jejich repertoár je povětšinou český, ale především u dětského souboru se objevují i písně ukrajinské.[158]

V létě roku 2008 měl spolek Čechohrad přibližně 120 členů a předsedala mu paní Světlana Čubyr. Ke spolku patřil také folklorní soubor Čechohrad s 10 aktivními členy, který vedla sbormistryně Světlana Šemčuk. Slečna Šemčuk české předky nemá, v souboru se však zpívají převážně české lidové písně, za doprovodu klavíru či CD. Měli jsme možnost se zúčastnit sborové zkoušky, kde jsme slyšeli opravdu velmi dobré verze písní „Ta naše písnička česká“ a „Jedna hodina“. České texty mají sboristé přepsané azbukou.

Počet písní, které v Čechohradu starší a mladá generace zná, je opravdu vysoký. Čechohradský repertoár se neustále rozšiřuje, tradici proslulých písniček je možno sledovat již od dob kolonizace.

> Původní repertoár přivezený z Čech byl postupně obohacován. Nejvíce nových písní přivezli Svobodovi vojáci, kteří se ke konci války dostali až do Čech. V této jednotce sloužilo asi devadesát (jednotliví informátoři uváděli poněkud odlišný počet) mužů z Čechohradu. Inovace přinášely i občasné návštěvy bývalé vlasti a naopak, návštěvy z Československa u zdejších krajanů. Role hudby (především zpěvu) v konceptu české et-

[156] Převzato z: BĚLOHRADSKÁ, K. *c. d.*, s. 153.
[157] Převzato z: BĚLOHRADSKÁ, K. *c. d.*, s. 153.
[158] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 58.

nicity zanechala výrazné stopy i na obsahu písní samotných. Texty byly upraveny tak, aby zdůrazňovaly příslušnost k vlastní obci. Původní místopisné názvy byly nahrazeny Čechohradem. Díky tomu lze dnes slyšet v českých lidových písních, že okolo Čechohradu vede cestička, rozmarýnka roste na čechohradském mostě, pěkně malovaná je čechohradská brána apod.[159]

Stále „živé“ jsou v Novhorodkivce také písně náboženské – liturgické písně jsou před každou bohoslužbou zpívány všemi zúčastněnými v češtině.

4.10.6.Náboženství

Zakladatelé Čechohradu byli převážně římskokatolického vyznání, jen dvě rodiny se hlásily k protestantské církvi.

Chod obce se točil kolem katolické víry jako identifikačního znaku. Do jisté míry se tato odlišnost udržela až do současnosti, přeživší dobu sovětského útlaku. Katolický kostel si krajané vystavěli roku 1884, a to bez povolení úřadů, a proto pro jistotu bez věží. Byli přiděleni k německé faře kostheimské, takže kněz, který k nim přijížděl, byl Němec a česky uměl velmi špatně. Počátkem 20. století byl postaven menší kostelík ve východním stylu s charakteristickou cibulovitou kopulí, který byl ve 30. letech zrušen, poté sloužil jako sýpka, až byl konečně roku 1938 úplně zbořen. Na jeho místě byla postavena elektrárna pro potřeby obce. Za druhé světové války sice nastalo určité uvolnění a na chvíli znovu ožily veřejné bohoslužby, záhy však následovalo období, během něhož náboženství zmizelo z oficiálního života obce. Nadále však přežívalo v rodinném prostředí.[160]

I my jsme během naší návštěvy měli možnost zúčastnit se nedělní bohoslužby. V lavicích kostela sedělo devět babiček, z první řady jedna předčítala a ostatní po ní opakovaly. Farář tentokrát nepřijel, a tak si „bábušky“ vedly bohoslužbu samy.

Základní kámen současného kostelíku v Čechohradu byl položen v roce 1996, v roce 1999 pak byl kostel vysvěcen. Kostel Nejsvětější Trojice je nejen místem pro konání bohoslužeb, ale i pro kulturní a jiné společenské události vesnice. Je inspirovaný jihočeským barokem, příjemně prosvětlený, jeho kopule je obložená dřevem, a obrazy Křížové cesty na stěnách jsou vymalovány v moderním stylu.

K vyprávění vzpomínek se po skončení bohoslužby po opravdu jen nepatrném povzbuzení odhodlala babička z první lavice – paní Anastázie Chalupníková, jedna z nejstarších obyvatelek vesnice. Ostatní babičky její slova občas opravily, upřesnily, nebo se mezi sebou o některých věcech, většinou rusky, dohadovaly. Paní Chalupníková opravdu působí mezi ostatními Čechy v Čechohradu výjimečně. Je sběratelkou starých receptů, písní a vzpomínek, a její čeština je na výborné úrovni. Pochází ze vzdělané rodiny, kde se za všech časů mluvilo česky, ale hlavně prý – dokud ještě žila sama v domku na kraji vesnice – mívala u sebe ubytovanou českou paní učitelku Marii Palackou, a češtinu tak několik let intenzivně denně používala.

Klíčovou roli v udržování náboženských tradic a zvyků sehrály a vlastně dodnes sehrávají právě místní „babičky“. Ty nejenže v soukromí dodržovaly církevní svátky, ale navíc v případě potřeby samy nahrazovaly roli kněze.[161]

[159] KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 331–333.
[160] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 57.
[161] KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 335.

Obrázek 48. „Vymodlený“ kostel v Čechohradu. (Foto Lukáš Policar)

Ačkoli je Čechohrad jednou z největších „českých“ vesnic na západní Ukrajině, byl Čechy objeven až v roce 1992 a to úplnou náhodou. Čechohradským byl nedlouho nato nabídnut kněz. „Někteří lidé viděli katolického kněze poprvé v životě,“ vypráví ukázkovou češtinou jedna z nejstarších obyvatelek Čechohradu, paní Chalupníková, která pamatuje desítky let, během kterých si Čechohradští kvůli represím vedli po domech bohoslužby sami. Mezi faráři, kteří tu za přibližně desetiletou historii nového kostela kázali, byl Čech i Slovák. V současnosti zde působí polský kazatel. Mladí lidé tu kostel navštěvují jen velmi sporadicky.

Dřív, když už sem kněz ani nepřišel, tak se strejci modlili sami, po domech, vypráví paní Chalupníková. *Nebyly to mše, jenom bohoslužby, ale i za to byli lidi rádi. Hlavně strejci Vavřínů a Trnků pořádali tyhle společný modlení.*[162]

Později, po válce, byla situace ještě horší – věřícím byla zapovězena i poslední modlitba u nebožtíka. Přesto se ale někteří – podle slov paní Chalupníkové – i přes zákaz chodili s mrtvými rozloučit. Náboženské aktivity probíhaly v úplné ilegalitě.

[162] Bohoslužby byly obnoveny za války pod německou správou, kdy k tomuto účelu sloužila Vavřínova chalupa. František Ivanovič Vavřín, ve třicátých letech předseda čechohradského kolchozu „Průkopník“, byl v době Stalinem uměle vyvolaného hladomoru na Ukrajině v letech 1932–1933 zatčen za schovávání obilí (nechal prý tajně ve stohu slámu s nevymlácenými klásky) a se spolupracovníky – Sršněm a Toničevským – zastřelen. (…) Ve Vavřínově chalupě byla v případě nepřítomnosti kněze sloužena tzv. bohoslužba slova místními obyvateli samotnými. Na rozdíl od dřívějšího kostela měla tato „chata“ kotouč od cirkulámi pily který nahrazoval zvon. Po válce možnost bohoslužeb opět zamkla a náboženské aktivityprobíhaly v úplné ilegalitě. (KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 330–337.)

Paní Kalašová (narozená roku 1914) vzpomíná, že ji sousedé při společných modlitbách nechávali předčítat, jelikož v té době ještě nebyla plnoletá a v případě prozrazení by ji tudíž nezavřeli. *I pak po válce se dál lidi scházeli po barákách, i čtyřicet se jich sešlo…V létě se modlilo na hřbitově u kapličky,* dodává paní Chalupníková. Tato kaplička, kterou si „babičky" postavily vlastníma rukama, byla *jedním z odvážných počinů veřejného náboženského projevu. (…) Další originalitou na hřbitově bylo určování vyznání pohřbeného pomocí tvaru náhrobku. V té době se nesměly používat náboženské symboly, a tak pomník s horní stranou skosenou vpravo patřil pravoslavnému a vlevo katolíkovi (záleželo na usazení).*[163]

Po dlouhém období života v náboženské ilegalitě představovalo vystavění nového kostela v 90. letech, hlavně pro „bábušky", splněný sen. Stavba nového kostela byla podporována pražským arcibiskupstvím a Tovaryšstvem Ježíšovým. Zároveň se ale *na stavbě aktivně podíleli téměř všichni obyvatelé vesnice, třeba jen finanční částkou (údajně pouze jeden člověk nedal). Prací či penězi také přispívalo mnoho dobrovolníků odjinud.*[164] Byly organizovány sbírky v České republice a na Slovensku, ale například také v Holandsku, Itálii a USA. Čechohradským duchovním se později stal organizátor dobrovolníků ze Slovenska, pan Karol Koníček.

Čtení tak hned od začátku mohla probíhat v češtině. V pozdější době bylo také jedno vedeno v ruštině, aby se ho mohly zúčastňovat i obyvatelé vesnice nečeského původu.

Současný kněz, otec Adam z řádu michaelitů (Kongregace sv. Archanděla Michaela), je polské národnosti a komunikuje s věřícími pouze rusky nebo ukrajinsky, případně prostřednictvím tlumočení sester česky a slovensky.

Sestra Benedikta z Kongregace sester svatých Cyrila a Metoděje upřesňuje: *V Čechohradu v pátek vždycky bývala česká mše. Teď máme kněze, který je Polák a česky, ač se snažíme, moc neumí. Tak těch babiček tam v pátek chodí asi patnáct. Děti v pátek nechodí, protože to je dopoledne a jsou ve škole. V neděli jich chodí tak kolem dvaceti, třiceti. Děti chodí, ale někdy je jich pět, jindy patnáct. Záleží na tom, jestli před tím byla nějaká akce, kde jsme jim to připomněli, protože jim se to musí připomínat. Doma jim to nepřipomene nikdo. Když jedeme přes dědinu do kostela, tak na ně ještě zatroubíme. To už vědí, že mají jít. Tak je to s dětmi…*[165]

Podle naší zkušenosti v současnosti náboženský život v Čechohradu slábne. Náš dojem podporují i slova sestry Benedikty, působící v Melitopolu a okolí od roku 1999, resp. 2003[166]: *Kostel stihli postavit z toho prvního nadšení, teď už by asi nic nepostavili.*

---

[163] KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 336.
[164] KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 337.
[165] Přejato z rozhovoru Mileny Štráfeldové: *V ukrajinském Melitopolu působí české řádové sestry z Velehradu* [online] Český rozhlas, 22. 12. 2007. [cit. 25. 5. 2009] Dostupný z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/98986>.
[166] V roce 1999 byla v rámci misie sestra Benedikta v Melitopoli poprvé, od roku 2003 tu působí nastálo.

Náboženství spolu s českou folklorní hudbou jsou dva nejvýraznější nositele české etnicity. Právě římskokatolické vyznání tvoří totiž jakýsi ostrůvek v okolním moři pravoslavných obcí, k nimž se postupně přidávají i další moderní náboženská hnutí (jehovisté, New Age atd.).[167]

4.10.7. Školství

Obecně v počátcích po přistěhování na Ukrajinu mohly mít české kolonie svoje vlastní české školy, později mohly mít sice stále české učitele, ale ti už museli vyučovat rusky. To vedlo postupně k situaci, kdy ve většině českých obcí v předválečném období působili především ruští učitelé. Znalost českého jazyka všeobecně upadala. Určitý zlom nastal roku 1905 a ještě více po únoru 1917. Na sjezdu ruského učitelstva bylo rozhodnuto na základě sebeurčení, že každé dítě se může tři roky vzdělávat ve své mateřské řeči. U menšin, které byly početnější, byla tato doba ještě delší (Češi mezi ně ovšem nepatřili). V českých koloniích vznikl hlad po českých školách a po českých učitelích, kterých byl chronický nedostatek. Bylo zasíláno mnoho žádostí a proseb do českých zemí. Na krajanských školách během války učilo mnoho českých zajatců. Školy byly v počátku placeny státem, později si je musely vydržovat samotné obce ze svých prostředků.[168]

Ve třicátých letech však relativně slibný rozvoj českých škol na Ukrajině zkomplikovaly politické procesy s českými učiteli – ti byli nejčastěji odsouzeni k smrti či k nucenému pobytu na Sibiři; v roce 1937 byly pak školy s menšinovým vyučovacím jazykem zakázány úplně. Další více než půlstoletí sdružování na národnostním základě, a tedy ani vyučování v mateřském jazyce, nepřicházelo v úvahu. Většina nejstarších obyvatelek Čechohradu si tedy už na výuku v češtině nevzpomíná. Paní Chalupníková však zdůrazňuje, že přesto je právě čeština jazyk, který je jí od dětství nejbližší.

Dnes je pozice Čechohradu mezi dalšími krajanskými vesnicemi na Ukrajině výjimečná tím, že v čechohradské základní škole působí český učitel, vyslaný do oblasti MZV ČR, po celý rok. Současná učitelka, paní Mgr. Eva Řezníčková, navíc pravidelně dvakrát týdně dojíždí vyučovat češtinu i do krajanského spolku v Melitopolu a jednou týdně také na melitopolské 19. gymnázium.

Český učitel je do Čechohradu vysílán již od školního roku 2000/2001. Kromě svých učitelských povinností se většina působících učitelů věnovala i přípravě mimoškolních aktivit pro děti a ostatní vesničany v „české škole“, jejíž budova, vystavěná nedaleko školy státní, byla v nedávné době zrekonstruována. Mgr. Řezníčková například pořádá častá literární odpoledne věnovaná různým českým spisovatelům a básníkům, kuchařské „workshopy“ aj., o které je veliký zájem.

Samozřejmostí jsou přípravy oslav tradičních svátků – Vánoc, Velikonoc, sv. Mikuláše… Program není určen výlučně dětem českého původu, často se ho účastní i děti jiných národností.

[167] KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 334.
[168] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 73.

Čechohradská škola je dobře vybavená českými knihami, naučnými videokazetami, a dokonce i počítačem s připojením – ač velmi špatným – k internetu. Jeho prostřednictvím Mgr. Řezníčková publikuje informace o zajímavých událostech v Čechohradě a Melitopolu a úspěších místních dětí.

Obrázek 49. Kuchařská dílna v české škole.
Zleva historik Vladimir Mochov, česká učitelka Eva Řezníčková a děti z Čechohradu a Melitopolu (*foto archiv Světlany Kozlové*).

Děti z Novhorodkivky mají už několik let možnost jezdit do České republiky na letní tábory určené českým krajanům a podporované MZV ČR. V roce 2008 k nim však přibyla ještě možnost zúčastnit se letního tábora „Čechohrad“, založeného na bázi zážitkové pedagogiky a pořádaného v ukrajinském Uglovoje pro „mládež českých krajanů žijících na Ukrajině a několik středoškoláků z ČR“ – jak uvádí webová stránka pořadatele – neziskové organizace *Prázdninová škola Lipnice.*

4.10.8. Zvyky[169]

Jednou z největších událostí ve vesnici byla svatba.

To byly velký svatby. V neděli byla svatba na dvě hodiny, pak bylo v pondělí, v outerý a ve středu se chodilo teprvá sbírat nádobí. Nechvatalo nádobí, aby se všechny hosti mohli usebrat. Tak každý, kdo byl pozvaný na svatbu, tak si musel dát talíř hlibokej, talíř mělkej, žlíci, vidličku, stakánek i stakan. To chodily starší družice a sebíraly to a na třetí den si to chodily rozbírat. A hulalo se dál. Byly svatby ne takový jak teďkej. Teď je svatba, tam hrajou domino, tam zpívaj a tam ještě jinýho. A tenkrát všicky tancovali. Tenkrát celej večír pili, žádnej se

[169] Tato kapitola je převzata z: *Při svatbách českých krajanů na Ukrajině musí být na stole vařená slepice, sladká rýžová kaše a křížaly* [online] Český rozhlas 7 - Radio Praha, © 2004-2009 Radio Prague, KRAJANE.NET, 17.10.2007 [cit. 8. 10. 2009] Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1103>.

ale nenapil, aby se vopil. Vono to všechno tancovalo, bylo to takový veselý. Teďky kdyby těm mladejm ukázat starou svatbu, jak byla, tak oni by voči vyvalili.

Jedeme si pro nevěstu
a nevíme kady cestu
a nevíme kady cestu.
Lidé nám povídají,
že nám nevěstu nedají,
že nám nevěstu nedají.
A my se jich neprosíme,
však my si ji vyplatíme,
však my si ji vyplatíme,

zpívalo se v Čechohradě před svatbou. Lidové zvyky, ale i tradiční jídla, tu v roce 2006 zaznamenala učitelka Marie Palacká, kterou sem za českými krajany vyslalo ministerstvo zahraničních věcí. Podle jejích zápisů přijížděl ženich před stavení své nevěsty, kde se mu pokoušeli podstrčit jinou dívku. Mohla to být i stará žena, kterou nastrojili do svatebních šatů. Ženich ji ale odmítl a musel ji vyplatit, aby mu přivedli tu pravou:

Teď to taky dělaj, no ale vono se, když podstrkujou nevěstu, už nezpívá. Teď to je špás, smích. Dřív někdy ještě naše babičky stařenky zpívaly. Tam byli zvaný družice a mládenci, k tomu děučeti dali mládence, vona mu musela připnout kytičku a von musel prosit doma rodiče, aby mu ji dali. No voni teda souhlasili, dávali, ale abyste mi ji přivedli domů. Dřív to bylo tuze přísný, ale teďky, oj, japak to je.

Nevěstu ženichovi vyvedla družička a pak nastalo loučení. Loučili se mládenci s ženichem i mladé dívky s nevěstou, pak si ženich s nevěstou stoupli na šátek a rodiče jim dali požehnání. Poté už následoval svatební obřad a nezbytná třídenní hostina. Popisuje ji paní Filomena Samková:

Pěkně se vařilo. Když byla svatba a byli jste pozvaní, tak jste museli donýst slepici, vajíčka. To se muselo dávat, pomáhat chazjajnům. Vařila se polívka nudlová a první byly zákusky. Tam třeba byly klobásy nebo něco takovýho, to byla studená zákuska. A pak se dala polívka, po polívce se dalo maso jedno, pak se dalo maso druhý, kotlety. A pak se dávaly kaše, buchty posypaný, kafe. Když už dali kafe, to už všichni věděli, že už se půjde domů.

Další pamětnicí, ale i sběratelkou starých receptů je paní Anastázie Chalupníková. Právě od ní Marie Palacká čerpala většinu informací o tom, jak se v Čechohradě vařilo:

Ty, co tam jsme všechny nahledaly, to jsou takový jídla přednější, ještě jako za těch časů spíš, a spíš jsou takový jako prostší. Dřív byly většinou polívky. To byla polívka nudlová slepičí, ze slepičího vývaru. To je jako hlava všeho. Jak u nás tady je bořč na Ukrajině, tak z Čech lidi co si dovezli a museli si to nechat, až do toho dožili, že si mohli tu polívku uvařit, tak potom měli tu polívku. No a masa všelijaký, vepřové se drželo hodně, tak to maso bylo všelijaký. Tam třeba měli ovečky a husy, to už maso měli. Knedlíky se vařily, bez knedlíčků by to nemohlo být. Ale právě tady ještě to jsou těch našich přistěhovalců knedlíčky, ale zas trošku jinačí, nejen ty scházený. Zas se tam třeba dá vajíčko, mlíko a mouka a uvaří se to ve vodě, nakrájí se to nebo ve vodě se to nakrájí kousíčkama. A pak se to dává s bramborou a cibulkou nebo se to smíchá s masovým vývarem, jako když se dusí třeba brambor a maso.

A co se podle paní Chalupníkové nabízelo svatebním hostům?

To je studený jídlo. To by měla bejt huspenina, po rusky choloděc. A to tam jsou nějaký řízky nasmažený, nějaká játra třeba s mrkví zapečená v majonéze. Všelijaký saláty, těch salátů je tam aspoň do desíti, tam je z tvarohu a tam je nějaká fazole a ještě s hrachem, těch salátů moc je. No a potom je salám a sýr, prostě ten stůl je tak založenej, ale to je první jídlo.

A když už je jako po tom, tak ani nevím, jestli polívka se teď dává nebo ne, třeba se už teď ani nedává. Už nevím, vloni jsem byla, ale už se nepamatuji, či byla slepičí polívka. Potom se dává slepičí maso, křížale a rýže. To je český vodjakživa, křížale. Dřív třeba byl větší sad, možná, že jsme celý jabka dávali dusit do pece. Na plech se nastaví, pak za šťopku se bere, tak to bylo dřív. No a teď asi že není tolik jablek, tak dávají jen křížale.

Slepice je zvlášť, u nás právě to je, že se slepice musí vařit, aby byl vývar na tu polívku. Jinak z čeho by byla polívka dobrá? Ta polívka je dobrá! A tak už je potom ta slepička. A na jedným talíři je nakrájená, tam stehno, tam křídlo, no kusy, jaký jsou. A potom je rýže uvařená, pomaštěná, cukrem a rozinkama posypaná a ještě na druhým talířku ty křížale. To se jí dohromady, i nýst se to musí dohromady na stůl. Aby to bylo na jedným stole, i křížale, i rýže, aby nepostavil někdo rýži a křížale nevodnes. Tak to musí nýst ten, kdo nosí, v kupce, aby to bylo na jednom stole. Todleto je i svatební, i dyž to je pohřeb.

A hned, jak toto rozdají, hned se nesou karbonátky a vepřový maso smažený, a to už je bramborová kaše. Na svatbu se dorty nepečou, jen posypaný buchty a s mákem buchty, ale před mladý kupujou dortu velikou, asi třechetážnou s těma labutěma. To je všechno jen před nima, ale dorty nepečou, aby byly na každým stole. Ne, to si tam mládež potom rozkrájí, ale na každým stole ne. To jsou makový buchty a posypaný.

I během svatební hostiny se ale dodržovaly zvláštní tradice. Mísu s nudlovou polévkou například přinášel muž se slovy: *Sedm let jsem sloužil volům, proč bych nemoh posloužiti svatebnímu stolu.* Mísu pak před nevěstou a ženichem upustil na zem a ta se rozbila. Když se na stůl nesla vařená slepice se sladkou rýžovou kaší a křížalami, doprovázela ji říkanka:

Ko-ko-ko-kodák,
dívejte se všechni hosti na zobák,
mnoho on-li zrnek spapal.
Dříve nesla vajíčka
a teď já ji nesu
k svatebnímu plesu.
Její sestra na dvoře
běduje a krákoře,
že prý musí na samotě
živit se a vejce nésti,
že by aspoň vařená,
nebo aspoň pečená byla,
hostům nešena byla.
Ale víte, co jí povím:
Jdi a dnes ještě libě spi
a zejtra přídou hosti zas
i na tebe vypučí čas.

Na slavnostní stůl, ale i během roku patřilo sladké pečivo, buchty a koláče:

Když už měli možnost si upíct, tak asi pekli posypaný buchty. To byla jako hlava všeho toho pečení. Posýpka speciálná na to, cukr a máslo s moukou, vanilka. Prostě se na plech naválí těsto a pak se hustě, hustě /posype/, čím víc, tím lepčí. A makový koláče, štrůdly si nějaký k tomu mohli dělat, buď s mákem nebo

s tvarohem nebo s povidlem nějakým, či kobližky taky smažili, plněné třeba tvarohem nebo povidlem nebo mákem.

A znovu můžeme zalistovat v kuchařce, kterou v Čechohradě s pomocí místních stařenek sestavila Marie Palacká. Zaznamenala tu vyprávění paní Chalupníkové, jak se peče buchta s posypkou.

Nejprve je třeba ohřát mlíko a smetanu, přidat cukr, droždí, sůl, vejce, míchá se s moukou, nakonec se přidá rozmačkané máslo (ne roztopené) a olej. Dřív se kolem toho dělala taková komedie – jak byly domácí kvasnice, tak aby se těsto podzdvihlo.

Ale teď to děláme načerstvo – ráno to zamísíme a za půl druhé hodiny už to máme na plechu. Až se těsto nadzdvihne až k okraji misky, musí se pomačkat, znovu se zdvihne, znovu se pomačká, potřetí už se dělá. Rozdělí se na bochánky, asi na šest, tenko se rozválí na namaštěný plech. Těsto se svrchu potře rozšlehaným vejcem, aby posypka držela. Pak se popíchá vidličkou, tak vždycky co deset cm, až do dna.

Na posypku se smíchá cukr s máslem, přidá se vajíčko, vanilin, potom mouka, zamíchá se a dlouho mačká. Těsto se může posejpat nebo nabrat špetičku a řádkem nakládat. Trochu nechat nakynout a už se může dávat do trouby, peče se asi 25 minut, ne moc naprudko. Posejpání nesmí bejt červený, dívej se vždycky na těsto. A až jsou buchty upečený, nestavěj je na sebe, nikdy ne víc než dvě na sebe.

V Čechohradě se ovšem slavily i křtiny. Vzpomíná na ně sestra Filomeny Samkové Stázina:

A křtily nás babičky. Já jsem taky říkala babičce, vona přišla, pokřtila, tady knězi nebyli. Dřív byli, do vojny byl tady kostel, tam co je teďka českej centr. Tam byl kostel velkej a potom ho rozbořili.

Bývalo zvykem, že maminka s novorozenětem zůstávala celý měsíc v koutě.

Když já jsem rodila, tak nadělali křapáče, nasmažili, a slepici zabili, uvařili nudlovou polívku a přinesli mi ji do kouta. A u mně když děti rodily, tak já jsem jim taky tak přinášela. Od pokolenija k pokoleniju to šlo tenkrát. Má maminka mně přinesla a já zas jak maminka jsem přinesla svejm dcérám. A tyhlecty – nevim.

Obě sestry, Filomena i Stázina, pak společně zazpívaly písničku, která se dodnes v Čechohradě často zpívá:

K tradičním svátkům podle paní Anastázie Chalupníkové patřilo i posvícení:

Teď se už takovýho nic nedělá, posvícení. To dřív bylo, za starejch časů. Teď ty posvícení se nedělaj. No ale vždycky tak jako je ten svátek veselejší, a když by to byly ty Vánoce, jako svázaný s tím stromkem.

A co se na Vánoce v Čechohradě peklo? Kupodivu to nebývala typická vánočka:

Takovýhle tady jsme nepekli. Teď už víme, že se pečou. Musely bejt s mákem, ale takový jako dycky. Ne nějaký speciální, ale když tak na ty Vánoce, tak třeba nějaký sušenky nebo nějaký vyřezávaný, třeba koníčky a vtáčky a takový. To jako spíš muselo bejt. Ale stejně makový, a ty posýpky a to všechno muselo bejt jako porád.

Při cestě za krajany nikdy nevynechám hřbitov. Bývá tam nejlépe vidět, co všechno je potkalo. V Čechohradě mají jména na nejstarších náhrobcích ještě

českou podobu, teprve po roce 1915 z nich mizí háčky a čárky a později se už objevují jen v azbuce, i s nezbytným otěčestvem, tedy jménem po otci. U některých hrobů stojí po pravoslavném zvyku lavičky se stolky, ruské rodiny tu „na Dušičky" skutečně hodují. Češi tuto tradici nikdy nepřejali. Paní Stázina popisuje, jak v Čechohradě probíhají pohřby:

Přicházíme večír, modlíme se u pokojnika a ve dne se modlíme taky. Pak jsme šli na hřbitov, všechno zaházeli, z krchova jsme přišli a byl oběd. A zpívala se písnička Hřbitově, hřbitově, zahrádko zelená.

4.10.9. Závěr

Z Čechohradu se v post-sovětské době stala vskutku multikulturní vesnice. Kromě Čechů, Ukrajinců, Rusů a dalších převážně slovanských národů zde žije také početná komunita Korejců či několik tatarských rodin. Etnických Čechů zde ale pořád žije nejvíce a jsou to také oni, kdo organizuje hospodářský a oživuje kulturní život v obci. Patří mezi ně oba předsedové dvou místních kolchozů, starosta Švihl, vůdčí osobnost věřících v katolickém kostele „babička" Chalupníková i předsedkyně českého spolku Světlana Čubyr. Český jazyk, historii i kulturu zde již několik let celoročně vyučuje a neúnavně propaguje učitelka z České republiky Mgr. Eva Řezníčková.

V obci fungují tři koloniály, kulturní dům, dvě školy (základní a česká) a do místního katolického kostela dojíždí jednou týdně polský kněz. Více než stovka lidí odjela za prací do českého Tachova, odkud se občas vrací s dětmi na prázdniny. Léto s oblibou doma v Čechohradě tráví i vysokoškolští studenti, z nichž mnozí mají alespoň jednoho rodiče českého původu. Chodí pravidelně zpívat české písně do folklorního sboru vedeného Ukrajinkou Světlanou Šemčuk. Česky zpívají, rozumí, ale odpovídají rusky.

4.11. Melitopol

4.11.1. Historie obce

Melitopol je druhé největší město Záporožské oblasti na jižní Ukrajině – má necelých 159 000 obyvatel. Dnešní Melitopol vznikla roku 1784 na místě turecké osady *Kyzyl-Jar* dobyté roku 1769 ruskou armádou za pomoci kozáků. Roku 1816 byl název změněn na *Novoaleksandrovka*, roku 1842 na *Melitopol*; Město je spíše venkovského rázu a nemá významnější kulturní památky.

4.11.2. Historie českého osídlení

Češi se do Melitopolu začali stěhovat až ve 20. letech 20. století z Čechohradu (dnešní Novhorodkivka) a tento jev lze pozorovat i dnes.

Ve větším počtu se z Čechohradu do Melitopolu přestěhovaly rodiny některých navrátilců z nucených prací ve 40. letech. Převážně mladí lidé přicházejí nyní z vesnice do města za vzděláním a prací, usadilo se zde již asi 50 českých rodin, tedy přibližně 250 osob.[170]

Melitopol s Novhorodkivkou spojuje nejen příbuzenská provázanost, ale i spolupráce obou českých spolků (navíc jsou město a vesnice od sebe vzdálené

[170] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 57.

jen asi 20 minut jízdy autem) – časté jsou společné akce u příležitosti různých výročí a oslavy tradičních českých svátků. Současná učitelka češtiny v Novhorodkivce a Melitopolu, Mgr. Eva Řezníčková, publikuje články o proběhlých událostech, v posledním roce například o oslavách Velikonoc, výstavě knížek Karla Čapka, návštěvě režiséry Zdeňka Trošky, nebo vaření českých ovocných knedlíků s čechohradskými a melitopolskými dětmi, prostřednictvím internetového periodika České listy.

Obrázek 50. Zástupkyně čechohradského a melitopolského spolku – (zleva) Světlana Čubyr a Světlana Kozlová. **Obrázek 51. Návštěva v židovském spolku.**

Foto: archiv Světlany Kozlové

4.11.3. Specifika obce

Melitopol byl pro české krajany na Ukrajině vzhledem ke svému strategickému umístění jedním z klíčových měst během 20. let 20. století, tedy v době hladomoru.[171]

V letech 1921–1923 postihl Ukrajinu hladomor. Katastrofální sucho v roce 1921 ještě vyostřilo beztak kritickou situaci s produkcí obilí na jižní Ukrajině. Velkým tempem začal růst počet hladovějících. (…) V celé zemi tehdy činil počet hladovějících 5,6 miliónu osob, což znamenalo čtvrtinu obyvatelstva Ukrajinské SSR. Epicentrum katastrofy leželo v Záporožské gubernii.[172]

> Na pomoc hladovějícím obyvatelům Ukrajiny se tehdy vydaly různé mezinárodní dobročinné organizace, mezi jinými také Americký úřad pomoci, Nadace F. Nansena aj. V Československu byl při MZV v roce 1921 zřízen Výbor pro československou pomoc Rusku, a v roce 1922 pak vzniklo „Ústředí československé dobrovolnické pomoci hladovějícím v Rusku a na Ukrajině“, které úzce spolupracovalo s vládou.
>
> Veškerá pomoc byla organizována ve spolupráci s organizací F. Nansena, „na jejímž základě československý stát přebíral péči o dva úseky, v Samařské a Záporožské oblasti

[171] První hladomor na Ukrajině spadá do let 1921–1923, další byl v letech 1932–1934.

[172] Hlavními příčinami vypuknutí hladomoru na Ukrajině byl vývoz obilí do hladovějících průmyslových center Ruska a export obilí do zahraničí. (BOJKO, O. D., GONĚC, V. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno: Jota, 1997, s. 59, 60)

s vyživovacím počtem třicet tisíc obyvatel. Kromě toho bylo úkolem pomoci i šesti tisícům českých osadníků žijících na Ukrajině a Krymu."

Melitopol představoval centrální sklad potravin pro celou oblast melitopolskou, Krym a Kavkaz, tedy dohromady 21 vesnic. Z měst a osad s českým osídlením se jednalo například o Čechohrad, Bohemku a Alexandrovku, (dohromady přibližně 2000 osob), Kyjev, Charkov, Simferopol, Sevastopol a Jekatěrinoslav, (dalších cca 4 000 osob).[173]

Pomocná akce v tak rozsáhlém měřítku byla ukončena v roce 1923, kdy byly rovněž zrušeny potravinové sklady v Melitopolu a Charkově. I tak v menším rozsahu pomoc pokračovala i v následujících letech.

4.11.4. Statistické údaje o počtech krajanů

Jak již bylo uvedeno výše, v Melitopolu je v současnosti registrováno přibližně 250 českých krajanů.

Mezi krajany v Melitopolu je velké procento vysokoškoláků – většina z nich se sem také z důvodu studia vysoké školy přestěhovala z Novhorodkivky; nejčastěji zastávají pozice učitelů, kulturních referentů, lékárníků a zdravotních sester.

Do České republiky (konkrétně do Brna, Liberce a Prahy) během posledních deseti let přesídlilo již 10 rodin. Zajímavým faktem je, že se ve velké míře jednalo o rodiny bývalých předsedů krajanského spolku.

Zajímavou studii zabývající se mimo jiné informovaností českých krajanů o životě v České republice provedla Kateřina Bělohradská. Na příkladu dvanácti rodin přesídlených z Novhorodkivky do západočeského Tachova ukazuje, že se v České republice tyto rodiny dokázaly relativně bez problémů adaptovat, zároveň však zdůrazňuje, že „o České republice měli před příjezdem určité informace, ale jen neúplné."[174] Často tak byli vystaveni nepříjemným situacím – nepočítali s problematickým získáváním potvrzení o trvalém bydlišti v ČR, vysokým nájemným, skutečností, že budou považováni za cizince apod.

4.11.5. Spolková činnost

V roce 1993 byl založen v Melitopolu český spolek „Bohemia". Prvním předsedou spolku byl pan Vladimír Dvořák. V současnosti sdružuje spolek 156 členů – z toho přibližně 40 dětí – a předsedá mu (od roku 2006) Světlana Kozlová, učitelka základní školy, původem z Novhorodkivky. Součástí spolku je i pěvecký soubor, který často vystupuje při příležitostech různých celoukrajinských krajanských setkání, ale v roce 2006 představoval své umění například i na valašských slavnostech v Rožnově pod Radhoštěm.

Zakladatel spolku Bohemia, také rodák z Novhorodkivky, historik Vladimír Mochov, pak podporuje „alternativní" proud spolkové činnosti[175], zájem o dějiny a život krajanů, například pořádáním soutěží o české historii a kultuře na melitopolském 19. gymnáziu, kde sám působí. Ve školním roce 2008/2009

[173] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 84–85.

[174] BĚLOHRADSKÁ, K. Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice. In Uherek, Z. a kol: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Etnologický ústav AV ČR, Praha, 2008, s. 152.

[175] K tématu také Uherek, Valášková a kol. Češi na jižní Ukrajině. In *Český lid* 87, AV ČR, Praha: 2003. ISSN 0009-0794.

tak mohla být pod patronátem konzulátu v Doněcku pro krajanské spolky v Záporožské oblasti a na Krymu vyhlášena literární soutěž „Viktorina“. Tématy byly knihy Jaroslava Haška – Osudy dobrého vojáka Švejka a Karla Čapka – Válka s mloky.

Obrázek 52. Předsedkyně spolku Světlana Kozlova.
(foto Lukáš Policar)

Hodiny češtiny probíhají v Melitopolu během celého roku dokonce třikrát týdně – dva z těchto kurzů se uskutečňují každou středu a sobotu v sídle Bohemie a dochází do nich pravidelně přibližně 12–20 dětí, další kurz českého jazyka probíhá jednou týdně na 19. gymnáziu, kam dojíždí Mgr. Eva Řezníčková – učitelka z Novhorodkivky.

Vedoucí spolku se snaží děti a mládež k docházce na jazykové kurzy různými způsoby motivovat – například pořádáním různých češtinářských soutěží a olympiád, nebo upřednostněním dětí pravidelně docházejících na kurzy češtiny při výběru účastníků letních táborů v České republice[176].

Bohemia sídlí v kulturním domě, kde má k dispozici kromě kanceláře ještě i malý sál (přibližně pro 200 osob) k pořádání oslav, zkoušek pěveckého sboru apod. Na provoz spolku přispívá z části město Melitopol a z části MZV ČR. Financování spolku se jeví jako velmi transparentní.

Český krajanský spolek není v Melitopolu zdaleka osamocen; ve městě je dalších 16 (!) aktivních kulturních spolků a stále vznikají nové. Většina spolků vzájemně spolupracuje při přípravách různých slavností – velké oslavy probíha-

[176] Tábor v České republice pro české krajany z Melitopolské oblasti v roce 2009 pořádala Česko-ruská společnost ve spolupráci s Pardubickým krajem a MZV ČR.

jí například na počest příchodu jara (tzv. maslenica), na „Den města“, na Velikonoce nebo o Vánocích. Město Melitopol je zároveň zapojeno do mezinárodního projektu, v rámci kterého navázalo přátelství se Lvovem; svoje aktivity tak mohou spolky vzájemně obohacovat a rozšiřovat.

Obrázek 53. Melitopol – čeští krajané na Dni města.
(z archivu Světlany Kozlové)

Během našeho pobytu v Melitopolu nás u sebe ubytovala předsedkyně krajanského spolku Bohemie Světlana Kozlová. Měli jsme tak možnost ochutnat i česká jídla podle receptů čechohradských babiček. Paní Kozlová ovládá češtinu výborně (její rodiče v Novhorodkivce dosud mluví česky a v minulých letech se zúčastnila již několika kurzů českého jazyka, například v Dobrušce v České republice), její patnáctiletá dcera Xenie je členkou pěveckého souboru Bohemia, umí tak spoustu českých písniček, ale mluvit s námi česky se styděla.

Naší návštěvy využili i manželé Sergej a Alena Vagnerovi, kteří by rádi svého sedmnáctiletého syna poslali do Čech na studia, a chtěli se dozvědět, jak to chodí na vysokých školách v Brně, Plzni a Praze. Paní Vagnerová byla plná „klasických“ mateřských obav, ale podle slov pana Vagnera, *může synovi pobyt v Čechách v jeho budoucím životě jen pomoci*.

4.11.6.Náboženství

Čeští krajané v Melitopolu jsou převážně římskokatolického a protestantského vyznání. Podle slov Světlany Kozlové, která potvrzuje i sestra Benedikta, do kostela Češi „sice chodí, ale málo“.

Sestra Benedikta působí v Kongregaci sester sv. Cyrila a Metoděje. České sestry přišly na jižní a jihovýchodní Ukrajinu poté, co zde naše krajany

v 90. letech objevili čeští cestovatelé a kněží. Původně působily v Rusku, tam se ale musely stále stěhovat z místa na místo. Kongregace sv. Cyrila a Metoděje na Velehradě proto rozhodla, že se sestry usadí v Melitopolu, v jejímž okolí žije česká komunita katolického vyznání. Sestra Benedikta byla v Melitopolu poprvé roku 1999, natrvalo se zde usadila v roce 2003. Pamatuje ještě dobu, kdy sestry se slovenským knězem Karolem Koníčkem jednou měsíčně cestovaly 160 km za věřícími do Lobanova, v současné době však pravidelně dojíždí jen do Novhorodkivky.

Cyrilky vybudovali v Melitopolu malý klášter s kostelem, v posledních letech se však hovoří o postavení nového katolického chrámu. Sestra Benedikta v rozhovoru s Milenou Štráfeldovou pro Český rozhlas k tomu říká: *Tady jsme spíš na okraji města. Tam by měl stát víc v centru, mezi domy. Škola je tam blízko, i mládeže je tam hodně. Když tam někdy jsme a uklízíme, nebo je tam nějaká bohoslužba, protože už tam někdy bývá, tak tam projde velké množství lidí. A zastavují se a ptají…* Nový kostel by měl sloužit pro 200–250 lidí, současná kaplička může pojmout maximálně čtyřicet věřících. Nedocházejí sem samozřejmě pouze čeští krajané, ale i ostatní katolíci z Melitopolu. Současný Otec je navíc Polák, mše jsou proto vedeny pouze v ruštině nebo ukrajinštině.

4.11.7. Školství

Děti českých krajanů v Melitopolu navštěvují různé školy. Na kurzy českého jazyka mají množnost docházet do sídla krajanského spolku v kulturním domě Ševčenka, nebo na 19. melitopolské gymnázium. Spolek i gymnázium zároveň disponují velikým množstvím materiálů vážícím se k české kultuře, historii a literatuře.

4.11.8. Závěr

V Melitopolu, zařazeného mezi jedenáct „interkulturních měst“ vybraných Evropskou komisí, žijí desítky různých národností. Krajanský spolek Bohemia v Melitopolu pod vedením učitelky na místní základní škole Světlany Kozlové usiluje o sdružování místní české komunity a výuku českého jazyka. Snaží se ale též reprezentovat českou kulturu v rámci setkávání a festivalů národnostních menšin a budovat partnerství s dalšími krajanskými spolky. Rodiče s českým původem se zde také mohou poradit o možnostech vyslat své děti na studium do České republiky. Krajanský spolek disponuje kanceláří a učebnou, kde probíhá výuka českého jazyka a zkoušky místního folklorního souboru Bohemia. Na nedalekém gymnáziu vyučuje historii také bývalý předseda spolku a čechohradský kronikář Vladimír Mochov.

Nikolajevská oblast

4.12. Bohemka

Bohemka je vesnicí ve Vradijivském rajonu Nikolajevské oblasti spadající pod dobrožanivskou selskou radu. Bohemka leží přibližně 150 km od Oděsy, směrem na Pervomajsk. Podle posledního sčítání obyvatel zde žilo 452 osob.

4.12.1.Historie obce

Vznik současných evangelických osad na jihu Ukrajiny byl složitý a jejich obyvatelé pocházejí zhruba ze dvou skupin. Jedna skupina předků bohemských a veselynivských (…) odešla z Čech v letech 1742–1743 do pruského Slezska a Polska, kde založila několik obcí a město Zelov (1803). (…) Druhá skupina odešla z Čech v 60.–80. letech 19. století na jih Ukrajiny a na Volyň.[177]

Obrázek 54. Pomník zakladatelům Bohemky.

Po jižní Ukrajině čeští osadníci dlouho putovali a hledali kraj, kde by si mohli za přijatelné peníze pronajmout či přímo koupit půdu, aby nebyli nuceni robotovat na cizích polích. Některým se to podařilo, jiní odešli až do oblasti dnešního Kazachstánu, odkud se však většina po několika letech vrátila zpět do Chersonské gubernie. Pět bratrů se svými rodinami v Anajevském újezdu této gubernie v srpnu roku 1905 založilo na pronajaté půdě novou osadu Bohemka.

První zmínky o Bohemce se v českém tisku objevily již tři roky po jejím založení. O své návštěvě Bohemky psal olomoucký farář František Prudký z misijního odboru Kostnické jednoty, která se spolu s Českou církví reformovanou začala starat o nové osadníky. V almanachu Orloj na rok Páně 1909 mimo jiné uvedl: *Bohemka je jedním z nejzajímavějších míst, které jsem za svého pobytu v Rusku viděl. (…) Bratři v Samarsku vše pozbyvší pronajali si zde zemi a hned přistoupili k výstavbě vesnice. Bez stavitelské a zednické pomoci postavili si vesnici, která svou pravidelností a výstavností všeobecný obdiv vzbuditi musí. Každá chaloupka nizoučká sice, ale jako z perníku hezoučká. Zdi jsou z hlíny, střecha je také z hlíny opěchovaná. Stropů není a jsou ty domečky při vší nízkosti velmi vzdušné. U každého domku jsou potřebná hospodářská stavení buď z hlíny, nebo ze slámy. Nad každý dům vysoko se zvedají obrovské kupy slámy. Bratři při svých starostech o své vedlejší potřeby nezapomněli na duchovní. Uprostřed vesnice se tu vypíná pěkná škola, ve které se každé neděle shromažďují k službám Božím. Aby věděli, kdy se mají scházeti, stojí*

[177] DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky.* c. d.

v nedostatku zvonu pěkný červenomodrobílý prapor před modlitebnou. Jak ten je vztyčen, je čas k službám Božím.[178]

Skoro od samého počátku se občané Bohemky aktivně zapojují také do společenského a politického života okresu a oblasti, pravidelně jsou voleni do jejich zástupních orgánů.

V současné době žijí v Bohemce kromě Čechů, Ukrajinců a Rusů i další národnosti – například Moldavané, Bulhaři a Romové; konflikty mezi národnostmi podle bohemských žádné nejsou.

4.12.2. Historie českého osídlení

Ještě v prosinci roku 1908 přišel z Čech do Bohemky učitel a kazatel Emil Drobný, kterého po svém návratu do vlasti kontaktoval farář František Prudký. Učitel Drobný se věnoval nejen učení dětí a kázání, snažil se krajany v Bohemce povzbudit i k jiným aktivitám – založení křesťanského spolku (jehož stanovy však bohužel nebyly gubernátorem Chersonské gubernie schváleny), seznámení s krajanským životem v Rusku, aj.

Když v roce 1910 odešel, navázala na jeho práci ruská učitelka z ruské baptistické církve. Ve stejném roce také postihla Bohemku epidemie cholery.

Ani v pozdějších letech neměli Bohemští lehké spaní – život na pronajaté půdě byl nejistý, osadníci se obávali, že jim půda může být po vypršení smlouvy odebrána.

> Tato nejistota je i nutila stěhovat se dále, protože najatá půda nemohla uživit rozrůstající se rodiny. Samozřejmě, existovala i jiná cesta k půdě. Bylo možné přijmout pravoslaví a pravoslavný si v ruském císařství mohl koupit půdu. Není ovšem znám ani jeden případ, kdy by se bratři vzdali víry otců.[179]

Některé rodiny přesídlily do německé obce Sofiental (neboli Nová Svoboda, dnešní Novosamarka), jiné do Kanady, část založila nedaleko osadu Sirotinka (dnešní Veselynivka). Bohemští však nakonec – v roce 1920 – dostali půdu do osobního vlastnictví.

Bolševická politika „vojenského komunismu", poválečný rozvrat hospodářství a neúroda vedly v letech 1921–1922 k hladu, prvnímu v dějinách Bohemky. Jistě i díky bratrské pomoci z Čech v Bohemce v té době nikdo hlady nezemřel. *V červenci 1922 navštívil Bohemku charismatický vikář Rudolf Šedý ze Svebohova s řídícím učitelem Josefem Klimešem z Leštiny. (…) Výprava opatřila pro hladovějící bratry v Chersonské gubernii, zvláště pro Bohemku, obilí a osev v ceně 100 milionů rublů a přivezla knihy za 300 Kč. To, co uviděl br. Vikář Rudolf Šedý v krajanských osadách, bylo politováníhodné. Hlad, epidemie, zanedbané školství, mnoho sirotků. To vše ho přimělo k prosazování širší pomoci krajanům na Ukrajině. Už za pět měsíců (9. ledna – 4. května 1923) … znovu navštívil Bohemku i jiné osady a na doporučení Kostnické jednoty a ústředí CČE vzal do Čech na studie 78 dětí z chudých českých rodin v SSSR. Z Bohemky do Čech jelo deset dětí.* [180]

---

[178] DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky.* c. d., s. 1 a 2
[179] DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky.* c. d., s. 2.
[180] DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky.* c. d., s. 3.

V roce 1929 začala násilná kolektivizace, během které Bohemští opět ztratili půdu.

Řízený hladomor v letech 1932–1933 se nevyhnul ani obyvatelům Bohemky. Bohemka byla v době hladomoru údajně jedinou českou vesnicí, kde čeští krajané skutečně umírali hladem – nejprve byli pohřbeni ve výmolech mezi Bohemkou a Novoselovkou a jejich ostatky byly přeneseny na místní hřbitov teprve v roce 1947.

Mnohých krajanů se ve stejné době dotkly také represe, otcové od rodin byli vězněni, mnohým obyvatelům byl zabaven veškerý majetek.

Náboženský život v Bohemce však netrpěl a zároveň jejím obyvatelům v době 2. světové války nechyběla odvaha. V letech 1941–44 byla oblast, kde se nachází i Bohemka, pod kontrolou rumunských vojsk.

> Nehledě na smrtelné nebezpečí pomáhali Bohemští sovětskému partyzánskému oddílu Burěvestník a ukrývali vojáky Rudé armády, kteří zběhli z německého zajetí. Tak jen o vlásek unikla obec osudu českého Malína na ukrajinské Volyni a Lidic v Čechách. Zachránilo ji osvobození, které přišlo 27. března 1944 s jednotkami 2. ukrajinského frontu Rudé armády. Už 30.–31. března 1944 dobrovolně narukovalo 62 bohemských bratrů do Rudé armády a československé vojenské jednotky v SSSR. **Šli bojovat za vlast předků, kterou nikdy v životě neviděli!** [zdůrazněno v původním textu][181]

V době, kdy bylo v Bohemce nemožné udržet kvůli sovětské politice církevní sbor, pokračovali její občané alespoň ve čtení z Bible kralické a zpěvu duchovních písní při veškerých možných příležitostech, na svatbách a na pohřbech.

Obroda života i evangelického sboru v Bohemce byla možná po vzniku samostatné Ukrajiny, v únoru roku 1992 – po tom, co na podzim roku 1991 poprvé navštívili Bohemku představitelé České církve evangelické a vyslovili se za obnovení evangelických bohoslužeb v obci.

Následovaly další návštěvy – z Centra humanitární pomoci krajanům, z Odboru pro kulturu, komunikaci a prezentaci MZV ČR, z Etnologického ústavu Akademie věd ČR aj.

Dodnes se někdy sousedé večer sejdou na kus řeči a pak se vypráví. Důležité jsou hospodářské záležitosti – zda jsou už poprskané bulvy proti žuce (postříkané brambory proti mandelince), probírají se návštěvy českých příbuzných v Čechách, na Ukrajině, ale třeba i v Moldávii a řeč přijde i na životní vzpomínky, například z války. Příběhy, které si přivezli předkové dnešních krajanů ještě z Čech, zůstávají i po více než století pořád živé.

Zachytit zajímavé informace a materiály o Bohemce se však podařilo i ukrajinským vědcům.

Už v letech 1962–1967 sbírali v Bohemce český folklór pracovníci Oděské univerzity Petr Markuševskij a Světlana Čerňjavskaja z Kyjeva. V roce 1996 například vyšel v Kyjevě sborník zachycující některé prvky folkloru etnických menšin, ve kterém můžeme najít mnoho písní a básní zpívaných v Čechohradě a Lobanovu, z Bohemky pak pochází následující říkanka:

[181] DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky.* c. d., s. 4.

Haje, dítě, kolebu tě

Haje, dítě, kolebu tě,
Aby spalo, neplakalo,
Svej mamince pokoj dalo.
Jak jí nedáš pokojíčka,
Hodime tě do rybníčka,
A z rybnička do potočka,
A z potočka do Dunaje,
Chetni ho tam hastrmane.
Hastramane, tatarmane,
Dej nam kůži na buben,
Budeme ti bubnovati,
Ať vylezeš z vody ven.

(Zapsáno v Bohemce, Mykolajevská oblast, r. 1973. VACHNINA, L. K., MUŠKETIK, L. G., JUZVENKO, B. A: *Pid odnim njebom – Folklor etnosiv Ukrajini.* Golovna specializovana red. lit-ry movamy nac. menshyn Ukrai'ny. Kijiv, 1996, s. 250*)*

4.12.3. Specifika obce

Bohemka je částečně izolovaná od okolního světa, protože dopravní spojení obce s většími městy je nekvalitní a pravidelná autobusová linka do Oděsy staví nejblíže 10 km od vesnice.

Češi ve vesnici jsou bez výjimky evangelíci, ostatní národnosti jsou pravoslavného vyznání. Někteří příslušníci mladé generace, kteří už se z Bohemky odstěhovali, se však také často hlásí k pravoslaví. Obyvatelé vesnice k tomu říkají: *Dřív se snažili brát se po vesnici s evangelíky, teď už to tak nejni.*

V obci je mateřská školka, škola, kulturní dům, „medpunkt“ (zdravotní středisko), knihovna a obchod. Dvacet obyvatel je zaměstnáno přímo v těchto institucích. Je zde také zavedený plyn a vodovod, a na rozdíl od jiných ukrajinských vesnic stejné velikosti se Bohemka může pyšnit vystavěnými chodníky.

Se způsobem fungování zdravotnické péče v Bohemce nás blíže seznámila paní Lada Čaková, místní „felčar“. Nejbližší nemocnice se nachází v Pavlovce, osm kilometrů odtud, proto bylo v roce 1961 v Bohemce založeno zdravotní středisko. Doktoři přijíždějí do vesnice pouze dvakrát ročně na pravidelnou návštěvu nemocných. Výjezd sanitky smí jen v nejnutnějších případech objednat paní Čaková. Ta v tzv. *medpunktu* pracuje již od roku

1994, a má přehled o většině zdravotních neduhů, které trápí obyvatele Bohemky. Zdravotní středisko tvoří přijímací ordinace, místnost pro hospitalizaci dětí, gynekologické oddělení a místnost určená k očkování; zároveň se zde smí prodávat léky.

V roce 1988 vzniklo v Bohemce zemědělské družstvo Myr (náhradou za původní družstvo z roku 1930, které bylo při reorganizaci přesídleno do sousední vesnice), ze kterého se v roce 2000 stala společnost s ručením omezeným. Jejím ředitelem se stal Ing. Josef Hart, jeden z obyvatel Bohemky české národnosti, zároveň bývalý předseda kolchozu a zakladatel krajanského spolku Čeští bratři.

V České republice je v současné době asi nejznámějším rodákem z Bohemky Ing. Alexandr Drbal. Ačkoli se narodil potomkům rodiny Drbalových z pražských Dejvic v Oděse, na základní školu chodil již v Bohemce. Později se stal úspěšným absolventem Geodetické fakulty Vysokého učení technického ve Lvově a zaměstnancem Hlavní správy geodézie a kartografie v Kyjevě; na poli svého oboru je uznávaným odborníkem v České republice i na Ukrajině. V oblasti diplomatických a ryze „lidských" vztahů zmiňovaných zemí má však pan Drbal také velké zásluhy. Byl zakládajícím členem a zároveň prvním předsedou Národní rady Ukrajiny, prostřednictvím které podporoval obnovu původních českých spolků a vznik nových. Zasloužil se o navázání kontaktů českých evangelíků s Bohemkou a Veselynivkou.

Ing. A. Drbal dokázal svoji zálibu v historii Čechů na Ukrajině uplatnit ve prospěch rozvinutí česko-ukrajinských vztahů a šíření znalostí o České republice na Ukrajině. Pomohl zmapovat existenci českých komunit na území Ukrajiny. Zasloužil se o zachování českého jazyka v krajanských komunitách, o rozvoj bohemistických studií na odborných pracovištích na Ukrajině a o jejich spolupráci s institucemi v České republice, včetně Univerzity Karlovy a Akademie věd ČR. Je autorem celé řady publikací v češtině a v ukrajinštině, které se touto problematikou zabývají.[182] Za svou aktivitu byl Alexandr Drbal 26. 6. 2001 vyznamenán cenou Jana Masaryka Gratias Agit, kterou Ministerstvo zahraničních věcí ČR uděluje za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí. Od roku 1997 žije pan Drbal v Praze.

4.12.4.Statistické údaje o počtech krajanů

Obec zakládalo v roce 1905 pět rodin, avšak už roku 1913 zde žilo 40 rodin o 200 duších bydlících v provizorních zemljankách.[183]

Bohemka byla zhruba do roku 1960, kdy ještě nebyly běžné národnostně smíšené sňatky, téměř výhradně českou obcí.[184] Sami Bohemští k tomu dodávají: *Do 60. let nesměl z vesnice nikdo nikam, neměli jsme ani pasy. Pak začali mladí odcházet, teď Bohemka začíná sesychat.*

Češi z Bohemky a Veselynivky a ze širšího okolí se brali mezi sebou. S povědomím o endogamii jsem se v Bohemce setkal v hojné míře také mezi mladými lidmi, informátoři měli poměrně dobrý přehled o tom, který manželský pár tvoří příbuzní a dokázali si vzpomenout, kdo první v minulosti porušil tradici a uznávanou normu a uzavřel sňatek s Ukrajinkou či Ukrajincem. Podle jednotlivých výpovědí měli tito průkopníci nelehkou situaci v důsledku odmítavého postoje rodičů i okolí.[185]

---

[182] SLABOCH, V. *Pracovník VÚGTK vyznamenán cenou Jana Masaryka Gratias Agit 2001* [online] Z časopisu Zeměměřič č. 8+9/2001. [cit. 7. 10. 2009] Dostupný z <http://www.zememeric.cz/8+9-01/cena.html>.

[183] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 65.

[184] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 59.

[185] VÁVRA, J. (Uherek, Z. et al.) Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*. Roč. 87/2000. c. d., s. 322.

V roce 1996 žilo v Bohemce 390 obyvatel, z nich 250 české národnosti[186], v létě roku 2008 měla vesnice 398 obyvatel.

Místní mají na budoucnost vesnice rozdílné názory. Mezi ty pesimističtější patří například: *Tak ještě deset let a už to tu nebude*, nebo *Dřív díky víře se zachránila čeština, teď už to tak není.* Někteří ale naopak tvrdí, že *kdo chce, nikdy nezapomene*, případně *pokaď bude Bohemka, tak čeština nikdy neztratí se* nebo *spousta mladých se tu snaží zůstat.* Jak se nám podařilo zaznamenat ve většině navštívených vesnic, trend přesidlování do větších měst se týká především mladých lidí, kteří odcházejí za studiem a za prací. Vrátit se většinou nemohou, i kdyby tak mnozí rádi učinili – ve vesnici by pro ně nebyla práce, a dojíždění je z mnohých míst velmi komplikované.

> Pouta přesto zůstávají mezi rodinnými příslušníky silná, mladá generace jezdí rodiče do svých rodných vesnic navštěvovat. Život ve městě je až příliš lákavý, ale příbuzných na vesnici si všichni považují. Ukrajinská vesnice zásobuje město. V prvních letech po rozpadu Sovětského svazu, kdy výrazně poklesla životní úroveň, se většina obyvatel musela vydat cestou úplného samozásobení. Vyráběli si vlastní máslo, vařili sýr a dokonce si uměli udělat i bonbóny pro děti. Většina obyvatel vesnice vaří při mnoha příležitostech podle starých a prověřených rodinných receptů. Paní Poláčková, bývalá ředitelka kulturního domu v Bohemce nám jeden takový, podle kterého se dá připravit těsto na výborné kynuté buchty, které pekla už její babička, předala: *1l mléka, 3 sklenky cukru krystal, 8 vajec, 2 sklenky kyselé smetany (ze sedlého mléka), vanilka, 100 g kvasnic.*

Obrázek 55.
Paní Poláčková ukazuje tradiční výrobu těstovin.
Foto: Eliška Steklíková

Existuje také možnost odejít studovat do Čech, jednoleté či dvouleté studijní programy na univerzitách v Brně a v Praze. Podporu je v případě Bohemky a Veselynivky možné získat i od českobratrské církve. Jedna z překážek, která ovšem české krajany v zemi jejich předků čeká, je částečná jazyková bariéra. Jak uváděli někteří obyvatelé Bohemky – *těžké pro ně je, že tam musí nějakou dobu chodit na češtinu.*

> Jazyk je všeobecně pokládán za jednu z nejdůležitějších součástí etnicity. (…) V každodenní komunikaci obyvatel obou vesnic [*Bohemky a Veselynivky, pozn. E. S.*] byla důležitá funkce, kterou český jazyk plnil: čeština sloužila jako určitý všeobecný komunikační kód. Všichni zdejší obyvatelé přinejmenším rozuměli česky (tj. tamní formě

[186] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 59.

češtiny), včetně lidí nečeských národností. Zaznamenal jsem jakousi specifickou formu bi- až trilingvismu. Všichni Češi uměli ukrajinsky a příslušníci jiných národností přinejmenším pasivně rozuměli česky, ačkoli sami neuměli hovořit. Jako v bývalé součásti SSSR, také zde byl poměrně silný vliv ruštiny. Ukázkovým příkladem uvedeného jazykového paralelismu byla oslava narozenin, které jsem se zúčastnil jako host. Na hostině byli přítomni tři Češky, Ukrajinec a Moldavan (manželé dvou z nich) a dva mladí lidé pocházející z česko-ukrajinského manželství. Mluvilo se souběžně česky a ukrajinsky, částečně i rusky, aniž by došlo k neporozumění. Podobných příkladů bych mohl uvést celou řadu.[187]

Generace prarodičů se často snaží se svými vnoučaty mluvit česky. Paní Poláčková, bývalá ředitelka kulturního domu Bohemky, která má šest vnoučat, z nichž některé žijí v Moldávii, k tomu dodává: *S dětmi a vnuky tu mluvíme po česky, oni s námi taky, i když třeba žijou ve městě…většinou, jak v které rodině. Ale dřív, i když byla rodina ukrajinská, děti všechny mluvily po česky*.

O svém původu údajně většina dětí ví. O některých důležitých událostech a činech svých českých předků se dozvídají doma, o jiných také ve škole. Bohemka si navíc při různých příležitostech připomíná výročí založení obce, v 90. letech zde byl odhalen pomník „Prvním obyvatelům Bohemky, 1905, Ignác Andrš, Fridrich Horta, Fridrich Jelínek, Pavel Poláček, František Zlatník a jejich rodiny“. Ve vesnici je také pomník padlým československým vojákům a příslušníkům Rudé armády z roku 1967.

Obyvatelé Bohemky slaví mnohé české svátky (Mikuláše, výročí upálení Jana Husa, svátek svatého Václava, aj.), ale například na pomlázku o Velikonocích děti nechodí. V případě Vánoc se obec dohodla na kompromisu – úřady jsou zavřené v období 20. 12. až 19. 1. Zároveň během těchto dní probíhají vzájemné návštěvy mezi rodinami a přáteli. Na Štědrý den (24. 12.) je sice běžný školní den, „sborovým“ dětem je však udělena výjimka – mohou zůstat doma.

O ostatních důležitých událostech života ve vesnici se Bohemští vzájemně informují pomocí tzv. karteček – datum konání pohřbu či svatby je napsáno na čtyři lístky, které následně putují z ruky do ruky celou vesnicí. *To nikde jinde nejni, jen u nás, kartečka*, dodává paní Poláčková.

Při otázce, jaké jsou mezi Čechy a Ukrajinci odlišnosti, se respondenti často dost zamýšleli, aby si na nějaké rozdíly vzpomněli. Většinou uváděli některé odchylky ve zvyklostech a rozdíly v jídelníčku. Mezi odpověďmi se také objevovaly názory, že Češi jsou pořádnější a pracovitější než Ukrajinci (jedna stará paní si povzdechla, že Němci byli „*taky pracanti*“), že Češi nemluví sprostě, alespoň ti starší, a pijí méně alkohol. Tato hodnocení se však většinou vztahovala na Ukrajince v okolních vesnicích, nikoli na Ukrajince v Bohemce nebo Veselinovce.[188]

Pokud bychom hledali odpověď na otázku, zda je v Bohemce u jednotlivých obyvatel vědomí české identity silné, nebo má vlivem stále častějšího kontaktu s ukrajinským elementem tendenci slábnout, museli bychom podle Vávry[189] zvážit následující skutečnosti:

Na jedné straně v obou lokalitách probíhají procesy, které naznačují postupné ztotožňování se jiných etnik s ukrajinským obyvatelstvem, na druhé straně jsou zde faktory, které podporují uchování české identity. Je to zintenzivnění kontaktů s Českou republikou po uvolnění politické situace následkem rozpadu SSSR a vzniku samostatné Ukrajiny. Jsou to kontakty církevní, které opět posilují roli náboženství a jeho liturgického, tedy českého ja-

[187] VÁVRA, J. (Uherek, Z. et al.) Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*. Roč. 87/2000. c. d., s. 325.
[188] VÁVRA, J. (Uherek, Z. et al.) Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*. Roč. 87/2000. c. d., s. 327.
[189] VÁVRA, J. (Uherek, Z. et al.) Češi na jižní Ukrajině. *Český lid*. Roč. 87/2000. c. d., s. 329.

zyka. Dále to jsou kontakty vzdělávací. Za jeden letní měsíc děti sice český jazyk nezvládnou, ale domnívám se, že tímto získají komplexnější vztah k České republice. Ta má v současnosti v jejich očích jako „bohatá a západní" země určitou prestiž především jako zdroj různých podpor a pracovních příležitostí pro příbuzné.

4.12.5. Spolková činnost

Jedna z prvních snah o oficiální spolkovou činnost – založení křesťanského spolku Hus v roce 1909 – byla zmařena hned v počátcích. Učitel a kazatel Emil Drobný, který v Bohemce v té době působil, tedy pro bohemské alespoň předplácel krajanský týdeník Čechoslovan vydávaný v Kyjevě. Ovšem pěvecký spolek Bohemky, který existoval v 10.–30. letech 20. století, se podařilo proslavit po celé jižní Ukrajině.

Nové možnosti se objevily až po 2. světové válce v období chruščovského uvolnění. Tehdy vznikla dechovka (1954) a folklorní spolek Niva (1961, později Bohemka), známý dnes po celé Ukrajině. V období perestrojky v SSSR 9. května 1990 vznikla krajanská společnost Čeští bratři (předseda Ing. Josef Hart) jako odbočka Československé kulturně osvětové společnosti Jana Amose Komenského na Ukrajině (od 30. 5. 1995 společnost je členem České národní rady Ukrajiny).

První veřejnou akci společnosti bylo umístění ukrajinsko-českých tabulí na domech vedení družstva, kultury a školy a odhalení *Pomníku prvním obyvatelům Bohemky* 22. 9. 1990. Této akce se zúčastnil generální konzul ČSFR v Kyjevě Stanislav Hýnar (*1942 – †1995), který jako první československý diplomat navštívil Bohemku.[190]

> K současnému stavu více uvádí Havránek: Předsedou spolku Čeští bratři, který vznikl v květnu 1990, je Josef Horta [Hart] náležející k nejaktivnější rodině v obci. Je také předsedou provozuschopného kolchozu, což je obecně bráno za jeho zásluhu.
>
> V místní čtyřtřídce je jedna místnost vyčleněna jako jakési české muzeum. Spolek vydává od roku 1999 věstník „Hlas Bohemky" a Český nezávislý evangelický sbor ustanovený roku 1992 vydal po dvou letech „Novou sbírku duchovních písní". Členové spolku se neformálně setkávají po nedělní mši v prostorách kostela. Hlavní náplň činnosti je úzce spjata s náboženským životem.[191]

V létě roku 2008 měl spolek Čeští bratři 102 členů, z nichž někteří byli i jiného než českého původu – v době, kdy byl spolek založen (9. 5. 1990), bylo ve spolku 300 českých členů.

V obci existuje i dětský taneční soubor s rozmanitým repertoárem, ovšem bez zastoupení českého folkloru. Děti z tohoto souboru každý měsíc se svým aktuálním programem vystupují, nejčastěji v místním kulturním domě.

4.12.6. Náboženství

O bratry v Bohemce se starala Česká církev reformovaná (1908–1914), Kostnická Jednota (1908–1937) a od roku 1922 s přestávkou v letech 1933–1991 se stará Českobratrská církev evangelická (ČCE). V roce 2009 vznikl jako

[190] DRBAL, A. *Bohemka v Mykolajivské oblasti.* [online] Český a slovenský svět. [cit. 10. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.czsk.net/svet/clanky/svet/bohemka.html>.
[191] HAVRÁNEK, P. *c. d.*, s. 67.

alternativa evangelickému spolku ještě „laický“ spolek Bohemka, který vede učitelka Olga Andršová.

Bohemku navštívili v letech 1908 a 1909 farář František Prudký (*1872–†1939) z Olomouce, v letech 1911, 1922 a 1923 diakon Rudolf Šedý (*1873–†1970) ze Svebohova a v r. 1914 - farář František Bednář (*1884–†1963) z Klobouk. Kromě toho Kostnická Jednota zajistila pro Bohemku učitele Emila Drobného (*1879–†1921) z Nosislavi a přičiněním vikáře Rudolfa Šedého vzala roku 1923 na studie do Čech deset děti z chudých rodin a společně s ČCE pomohla Bohemce přežít hladomory (1921–22, 1932–33).[192] Důležitými osobnostmi v dějinách Bohemky byli také Václav Pujman (1878–1952) a jeho synovec Vilém Pujman (1896–1967), kteří v Bohemce působili jako kazatelé a učitelé celkem 52 let (1910–1962). Oba byli za svou činnost stalinistickým režimem pronásledováni, odesláni do gulagu a vězněni.

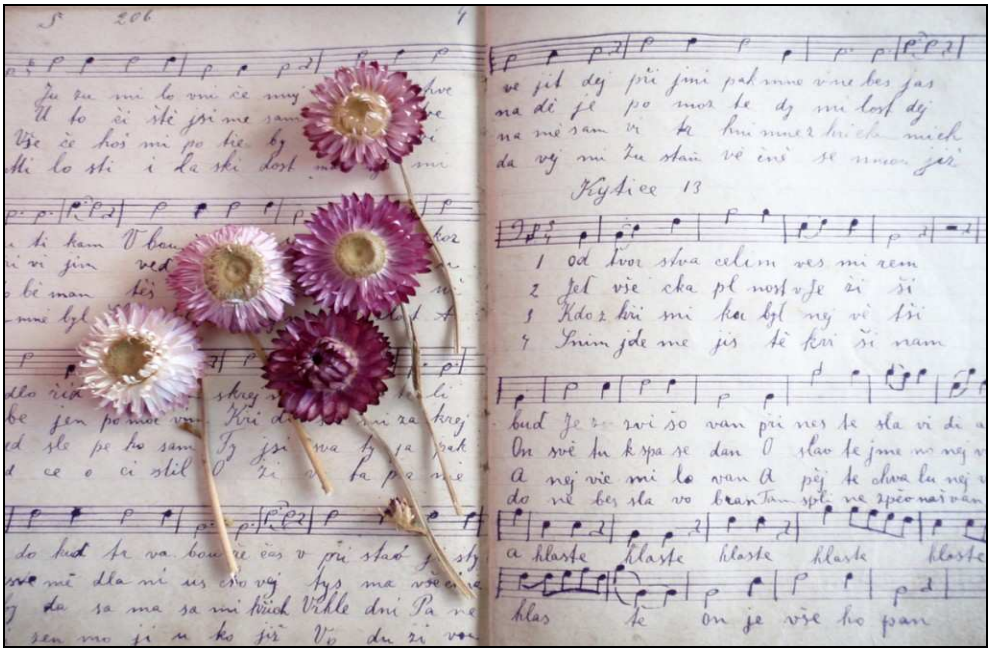

Obrázek 56. Zpěvník v Bohemce.

Zpěvník vystavený v muzejních prostorách bohemského shromáždění. Budova kostela zastřešuje kromě obřadní místnosti také malé muzeum, knihovnu, třídu pro výuku češtiny v letních měsících a skromně vybavený byt pro návštěvy kazatele. Foto: Eliška Steklíková

Evangelický sbor v Bohemce zanikl v roce 1962, v důsledku ustanovení nepoměrných daní sovětskou vládou, která se tímto způsobem snažila zbavit vlivu církví. Obrodit se mohl až po vzniku samostatné Ukrajiny, v únoru roku 1992. Prvním laickým kazatelem byl zvolen Josef Jančík, bývalý voják 1. československého armádního sboru v SSSR a jeden z osvoboditelů Československa.

Dokud nebyl postaven kostel, scházeli se obyvatelé Bohemky po domech, v domu kultury nebo v tzv. *sadiku* – budově mateřské školy. Pravidelné bohoslužby začaly v březnu roku 1992.

[192] DRBAL, A. *Bohemka v Mykolajivské oblasti.* c. d.

Obrázek 57. Bohemský evangelický kostelík „Betlémská kaple“ – „Shromáždění“
Foto: Lukáš Policar

Základní kámen prvního českého evangelického kostela na Ukrajině pojmenovaného Betlémská kaple byl položen 28. 8. 1994. Kostelík byl vystavěn podle českého projektu architekta Petra Pirochty z Brna, jeho stěny pak vyzdobila biblickými citáty – vyvedenými i ve švabachu – švagrová pana Harta, která je malířkou. „Shromáždění“, jak je Betlémská kaple bohemskými často označována, je situováno nedaleko centra obce a je místem určeným nejen pro duchovní život, ale i pro krajanské a jiné aktivity – jak uvádí celocírkevní kazatel pro české sbory ve Východní Evropě Petr Brodský: *Ten dům má žít*.

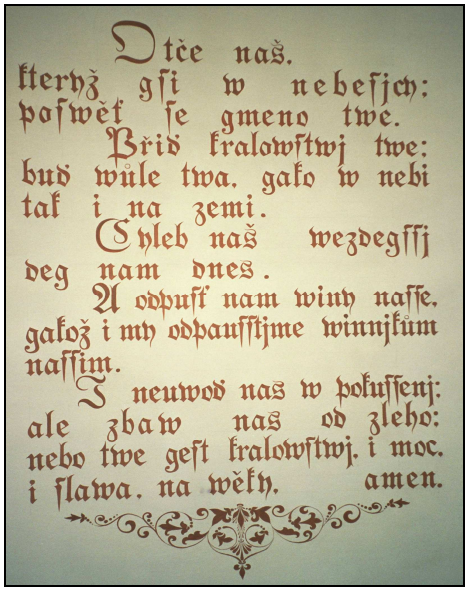

Obrázek 58. Biblická hodina v Bohemce.

Při biblické hodině se obyvatelé Bohemky scházejí ke společné modlitbě, obzvláště pokud přijíždí z Čech na několik měsíců v roce celocírkevní kazatel pro evangelické sbory ve východní Evropě ThMgr. Petr Brodský (uprostřed). Po modlitbě se probírají různé novinky a obecní záležitosti. Nechybí místní starostka, učitelka či laická kazatelka.

(Foto: Eliška Steklíková)

Na nástupnictví po kazateli Josefu Jančíkovi se v současné době připravuje paní Ludmila Sverdlová, ordinovaná laická kazatelka. Ona i její dcera kromě práce na rodinném hospodářství aktivně působí ve spolku, mají na starosti například nedělní školu pro děti.

Zajímavým faktem je skutečnost, že na kázání do Bohemky dojíždějí někdy i Ukrajinci z blízko ležících vesnic.

> Podle vyjádření informátorů z Bohemky není rozdílné náboženství překážkou v dobrém soužití, protože např. i pravoslavní Ukrajinci, kteří se přistěhovali do vesnice, a zde se jim narodily děti, je nechali pokřtít v místním kostele … a sami navštěvují bohoslužby.[193]

4.12.7. Školství

První škola v Bohemce byla vystavěna v roce 1907. Vyučování probíhalo v češtině, k čemuž paní Poláčková dodává: *I Ukrajinci, co tu žili, chodili do české školy – jiná tu nebyla*. Česká škola byla uzavřena v roce 1938 vzhledem k politickým událostem, a následujících 53 let, od září 1938 do 10. září 1991, probíhalo vyučování pouze v ukrajinštině.

Dnes mají v Bohemce rodiče pro své děti k dispozici mateřskou školu a první čtyři třídy základní školy.

V létě 2008 chodilo do školky, kterou Bohemští nenazvou jinak než „sadík“, 15 dětí. Český jazyk se zde cíleně neučí, ale komunikace mezi učitelkami a dětmi probíhá většinou právě v češtině, které rozumějí i děti nečeského původu.

[193] VÁVRA, J. *c. d.*, s. 325.

Do malotřídky základní školy docházelo ve školním roce 2007/2008 dvacet žáků, z toho 3 do první, 6 do druhé, 6 do třetí a 5 do čtvrté třídy. Výuka zde probíhá v ukrajinštině, od roku 1991 však zajišťuje místní učitelka dvě hodiny týdně výuku češtiny jako volitelný předmět.

Do vyšších ročníků už musejí žáci dojíždět do okolních vesnic, nejčastěji do nejbližší Vradijevky, v žádné však není vyučována čeština ani jako volitelný jazyk. Některé děti proto rády alespoň o prázdninách docházejí na kurzy českého jazyka, které pro ně připravují studenti z Čech. Ty do Bohemky pravidelně již od roku 1994 vysílá Centrum humanitární pomoci krajanům v Praze, které vede pan Jiří Svoboda.

Obrázek 59. Učitelka Olga Hartová (vlevo) a ředitelka Naďa Andršová (vpravo) před vchodem do bohemské školy.
(Foto: Anna Patočková)

Obrázek 60. Škola v Bohemce

Někdejší česká kolonie Bohemka dnes čítá zhruba 400 obyvatel. Přestože Čechů zde žije jen asi polovina, ve vesnici se dodnes mluví „bohemskou češtinou“. V intenzivním kontaktu s češtinou jsou děti dokonce už v mateřské škole. Konkrétně – podle slov paní Poláčkové, bývalé vedoucí místního kulturního domu: „V sadíku děti mluví většinou po česky, učitelky jsou napůl, ředitelka je Ukrajinka, ale mluví moc pěkně po česky.“ Jazyk přežívá bezesporu také díky místní čtyřleté základní škole, kde se od roku 1992 opět pravidelně vyučuje český jazyk. Výuku zajišťuje v rámci volitelného předmětu financovaného ze školního rozpočtu místní učitelka. Dvakrát týdně ve všech čtyřech ročnících jí v lavicích naslouchají i děti z ukrajinských, ruských či moldavských rodin. (Foto: Anna Patočková)

Obrázek 61. Škola hrou v Bohemce.

V létě roku 2008 a 2009 vyučovali v Bohemce studenti brněnské Masarykovy Univerzity Kateřina Mimolová a Michal Pavlásek: *Dopoledne se snažíme je opravdu naučit „něco z češtiny“, odpoledne je to spíš škola hrou – chodíme i ven, hrát frisbee, nebo různé dětské hry. Občas také uspořádáme na místním travnatém hřišti turnaj ve volejbalu nebo přehazované* (na fotografii). *Obvykle chodí 5–30 dětí, nikdy ale dopředu nevíme, kolik jich druhý den přijde.* (Foto: Anna Patočková)

Kurzu českého jazyka v Dobrušce pro učitele češtiny v krajanských komunitách se poprvé již v roce 1991 zúčastnila učitelka Olga Andršová. Ředitelka školy v Bohemce Naďa Andršová je Ukrajinka, česky však umí také dobře – podle jejích slov proto, že *manžel je Čech, a tchýně nedala jinak, než abych se naučila*. K výuce češtiny mohou používat i materiály uložené v knihovně ve *Shromáždění*, jejíž fondy jsou relativně často doplňovány. Jednou ze zajímavých tiskovin je například i časopis „Koutek pro děti“ vydávaný u českých krajanů v chorvatském Daruvaru, který do Bohemky pravidelně dováží kazatel Petr Brodský. Díky jeho úsilí byl také do vsi zaveden v roce 2009 internet.

4.12.8. Závěr

Bohemka je bezpochyby jednou z „nejčeštějších“ obcí na Ukrajině. Přestože místní obyvatelé čím dál častěji uzavírají smíšená manželství, všichni jsou schopni se domluvit v „bohemštině“ – místním nářečí češtiny. V Bohemce dodnes funguje zemědělské družstvo (bývalý kolchoz), škola, zdravotní středisko – medpunkt, kulturní dům a k evangelickým modlitbám se Bohemští pravidelně scházejí v Betlémské kapli.

V Bohemce se slaví české svátky, vyučuje se čeština a přes léto sem pravidelně jezdí učitelé z České republiky. Český folklorní zpěv a tanec pěstuje sbor Bohemka. Přestože se nemálo místních obyvatel vypravilo hledat štěstí do města či ještě dále do Čech, mnozí se rádi vracejí. Od léta roku 2009 mohou Bohemští v domě místní učitelky a předsedkyně spolku Bohemka Olgy Andršové navštívit Českou republiku také virtuálně prostřednictvím internetu.

Rovenská oblast

4.13. Rovno

Rovno, (ukrajinsky Rivne / Рівне, polsky Równe, rusky Rovno / Ровно) je město, které leží v západní části Ukrajiny na historickém území Volyně. Je hlavním městem Rivnenské / Rovenské oblasti. Bylo také známo jako středisko volyňských Čechů.

4.13.1. Historie města a českého osídlení

První písemná zmínka o Rovnu pochází z roku 1283, kdy bylo součástí Haličsko-Volyňského knížectví. V druhé polovině XIV. století se stalo součástí Litevského velkoknížectví, od roku 1569 je součástí Polské koruny. Roku 1793 po 2. dělení Polska se Rovno stalo součástí Ruska. V letech 1921–1939 náleželo opět Polsku, po obsazení východní části Polska v roce 1939 připadlo Sovětskému svazu. V letech 1941–1944 bylo okupováno Německem, od roku 1944 patřilo opět Sovětskému svazu (do roku 1991 Ukrajinská SSR, pak samostatná Ukrajina).

Češi se přistěhovali do Rovna v 60. letech 19. století. V obci se nacházel cukrovar a české hospodářské družstvo se čtyřmi prodejnami, které se věnovalo prodeji umělých hnojiv a hospodářských strojů. Bylo zde též sídlo Českého úvěrního družstva založeného v roce 1929, jehož roční obrat byl 150 tisíc zlotých. V rozvoji místního průmyslu a obchodu hrálo družstevnictví významnou roli již od roku 1921.

4.13.2. Statistické údaje o počtech krajanů

V roce 1884 žilo v Rovně 3 072 Čechů, tj. 16 % všech volyňských Čechů[194], v roce 1927 zde bylo 120 českých rodin[195]. K roku 1995 bylo v Rovně kolem 300 českých krajanů.[196]

4.13.3. Spolková činnost

Mezi lety 1910 a 1914 vznikla v Rovně pobočka kyjevského Sokola.

V roce 1990 byla založena Česko-slovenská kulturně osvětová společnost J. A. Komenského, která svým programem navázala na činnost dřívějšího Dobročinného a vzdělávacího spolku J. A. Komenského v Kyjevě. V témže roce byla zřízena odbočka této společnosti v Rovně, která sdružovala i krajany z blízkých obcí. Česko-slovenská kulturně osvětová společnost J. A. Komenského si kladla za cíl posílit národní povědomí krajanů a přispět k hlubšímu poznání kultury a dějin jejich historické vlasti, posilovat znalost češtiny a utužovat kontakty s Československem.

Dluhošová se ve své stati *Vystěhovalectví na Ukrajinu* zmiňuje k roku 1995 o existenci krajanského spolku Česká společnost v Rovně čítajícím 300 členů[197], v době našeho výzkumu však již spolek neexistoval.

4.13.4. Náboženství

Ačkoli většina Čechů přecházela pod nátlakem k pravoslaví, nacházela se v Rovně i římskokatolická farnost, z polského Zelowa sem přišlo také pár českých evangelíků. Místní evangelíci byli ve své víře posilováni i návštěvami evangelických farářů z českých zemí. V roce 1911 tak například Rovno v rámci své misijní cesty k českým souvěrcům navštívil farář R. Šedivý či v roce 1914 farář dr. Bednář.

4.13.5. Školství

Škola založená Českou maticí školskou vznikla v Rovně v roce 1926. V polovině 30. let měla tato pětiletá česká soukromá škola 98 žáků a 3 učitele. Česky se v ní učilo vše kromě polského dějepisu a zeměpisu a samozřejmě polského jazyka, které byly vyučovány polsky. Ve škole se nacházela žákovská knihovna s 261 svazky a knihovna České matice školské se 763 svazky. Z Československa škola odebírala 18 časopisů včetně například Národní politiky, Venkova, Ilustrovaného zpravodaje či Hvězdy. Z prostředků ze zápisného a školného byl placen učitel náboženství, školnice a hradilo se z nich též nájemné.[198]

V 90. letech byla čeština na místní škole vyučována několik hodin týdně, mimo to měli děti i dospělí možnost navštěvovat kurzy češtiny.[199]

---

[194] VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*. Praha, 1997, s. 26.
[195] VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů II*. Praha, 1998, s. 64.
[196] DLUHOŠOVÁ, H. Vystěhovalectví na Ukrajinu. In *Češi v cizině 9*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1996, s. 60.
[197] Ibidem, s. 57–58.
[198] VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů II*. Praha, 1998, s. 58.
[199] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 56.

4.13.6. Závěr

Jelikož v současné době krajanský spolek v Rovně neexistuje a ani předsedkyně spolku v blízkém Dubně nám nebyla schopna poskytnout kontakt na jediného Čecha v Rovně, jsou informace o této obci pouze zprostředkované a poněkud omezené. Je však zřejmé, že je toto město stále považováno za jedno ze středisek volyňských Čechů na Ukrajině. Svědčí o tom i odhalení pomníku volyňským Čechům, které zde proběhlo 9. 5. 2007. Památník stojí v místě, kde se za války nacházela budova Velitelství čs. vojenské jednotky v SSSR.

Památník volyňským Čechům v Rovně

4.14. Dubno

Dubno (Дубно) je město na západní Ukrajině; ležící ve Volyni v Rovenské oblasti na železniční trati spojující Lvov s Kyjevem. Městem protéká řeka Ikva. Dubno je centrem Dubenského rajonu a žije zde zhruba 37 700 obyvatel.

4.14.1. Historie města a českého osídlení

Dubno je staré historické město – první písemné zmínky o obci jsou v Ipaťjevském letopise a pochází z roku 1100. Status města získalo roku 1498 a bylo považováno za duchovní centrum Volyňského kraje.

České obyvatelstvo přichází na Volyň počátkem 19. století, do stejné doby se datuje také přesídlování Němců. Carský úřad však upřednostňoval Čechy, protože jako Slované mají blíže k ruskému (ukrajinskému) národu. Dějiny českého osídlení této oblasti se začínají psát od roku 1863, kdy vzniká nedaleko Dubna první česká obec Ludhardovka. Češi už v Ludhardovce ale nežijí, poslední Češka zemřela před 5 lety.

Do Dubna přišli Češi během 60. let 19. století. Byli to především rolníci, ale i řemeslníci, protože ve městě bylo mnoho mlýnů a kováren. Přicházeli sem také obchodníci, jedním z nich byl například Melichar, který dovážel stroje z Čech.

Češi začali pěstovat chmel a postupem času vybudovali několik chmelnic a sušiček chmele. Než se tak stalo, Češi chmel museli sušit doma. Nepoužívali

ho jen při výrobě piva, ale sloužil i jako přísada do kosmetických přípravků, parfémů a léků. Dubno se díky Čechům stalo centrem chmelařství – chmeláren zde bylo celkem 12.

To trvalo až do začátku 2. světové války. Pak se chmel přestal pěstovat a chmelnice byly zrušeny. Dnešní lidé, kteří žijí v Dubně, by však byli velmi rádi, kdyby se pěstování chmelu obnovilo, znovu se zřídily chmelnice a nebránili by se ani případné spolupráci s Českou republikou.

Ukrajinské město Dubno bylo díky Čechům, kteří sem přinesli umění pěstování chmele, do roku 1939 centrem chmelařství. Některé z původních 12 chmeláren dosud stojí, jsou však ve špatném stavu.
(Foto: Ida Pětioká)

4.14.2. Spolková činnost

Český spolek Stromovka byl založen 19. dubna 1991 jako Dubensko-československý kulturně vzdělávací spolek Jana Amose Komenského. Od roku 2003 nese název Stromovka. Cílem spolku je udržování přátelských vztahů mezi národy Ukrajiny a Českou republikou, a to především v občanské aktivitě, povaze, úctě k etnickým spolkům, míru, zachování a rozvoje folklóru, tradic, svátků, obřadů. Spolek každoročně pořádá festival, kde vystupuje sbor dospělých a dětský sbor. Jsou zde ukázky českých písní, básní, divadelních představení a tanců v tradičních krojích. Jezdí také na jiné krajanské festivaly, např. do Kyjeva nebo do Prahy.

Předsedkyní spolku, který krajané pojmenovali po známém pražském parku, je paní Antonie Ponomarenko, která byla jedním z iniciátorů jeho založení. Český spolek v Dubně nemá žádné sídlo – adresa spolku je domácí adresou paní předsedkyně.

Spolek ovšem velmi úzce spolupracuje s městským úřadem a kdykoliv členové potřebují, město jim vždy nějaké prostory poskytne. Většinou se scházejí v knihovně nebo na dubenském hradě, kde je českým krajanům dokonce věnována část výstavních prostor. V jedné místnosti je expozice zachycující život české komunity od počátku 20. století až po současné aktivity spolku Stromovka.

Dnes má spolek něco málo přes sto členů a najdeme mezi nimi také Ukrajince, kteří žádné české předky nemají, ale o českou kulturu se zajímají například proto, že se do české rodiny přivdali či přiženili.

To je případ také Haliny Musejčik z Dubna. České kořeny nemá, ale ve Stromovce je aktivní už několik let: *Můj manžel má české předky. Pocházejí z Teplic a na Ukrajinu odešli v 19. století. Oba jsme nyní členy Stromovky. Jsem původně zubařka, teď už v důchodu, ale snažím se učit česky.*

Spolek Stromovka v Dubně sdružuje i krajany z okolních obcí, kde žijí jednotlivé české rodiny: Verba, Semiduby, Mirohošť, Zdolbunov, Račín, Blogorodka, Bokijma, Molodavo.

Obrázek 62. Antonie Ponomarenko s dívkami, které se učí češtině a zpívají ve sboru.
(Foto Martina Pištěková)

Obrázek 63. Dubno – na výstavě o životě krajanů.
(Foto Nikola Hrušková)

Spolek má také 2 folklorní sbory, skupinu dospělých a dětský sbor, který se zúčastnil 4. až 8. 12. 2007 prvního krajanského festivalu v Praze. Každoročně se zde v květnu koná „rodinné kolo“, letos čtvrtým rokem. Je to krajanský svátek, který je věnovaný vlastnímu jazyku.

Český spolek také pečuje o hřbitovy a pomníky v obci Malín, která je vzdálená několik desítek kilometrů od Dubna.

Malín je vesnička, která byla za války 13. července 1943 vypálena Němci. Každý rok si tedy 13. července lidé připomínají toto výročí. Letos (2008) uběhlo od této události již 65 let. Lidé ze spolku do Malína pravidelně jezdí a dohlížejí na pomník.

Činnost spolku je financována zejména prostřednictvím příspěvků od české vlády. Dříve byla vybírána jedna hřivna od členů spolku, ale ne všichni na to měli, tak se členské příspěvky zrušily úplně. Ukrajinská vláda spolku nepřispívá, jen občas vypomáhá město.

V Dubně existují také polské a židovské spolky. Další menšiny, které zde žijí (Němci, Bělorusové), žádný spolek nemají.

Počty příslušníků jednotlivých menšin je velmi obtížné zjistit – podle předsedkyně českého spolku paní Ponomarenko je pořadí národností v Dubně podle počtu od největšího po nejmenší: Ukrajinci, Češi, Poláci, Židi, Rusové, Bělorusové, Arméni.

4.14.3. Náboženství

V Dubně je náboženská situace poměrně pestrá – obyvatelstvo tvoří pravoslavní kyjevského patriarchátu, pravoslavní moskevského patriarchátu, řeckokatolíci, protestanti, adventisti, jehovisté.

4.14.4. Školství

Výuka češtiny v současné době probíhá v rámci Domu dětí a mládeže, kde mohou děti navštěvovat kurzy českého jazyka. Jak říká paní Ponomarenko: *O výuku češtiny je tu velký zájem. Scházíme se jednou do měsíce a na našich setkáních mluvíme česky. Na kurzy k učitelce Inese Krjuchok chodí třicet dětí. Inesa byla již dvakrát na kurzech češtiny v Čechách: v Dobrušce a vloni na kurzech metodiky pro učitele češtiny.*

Protože je zde o vyučování českého jazyka velký zájem, platí Městský úřad v Dubně na dvě hodiny týdně učitelku na kurzy češtiny. Kurzů se účastní jak malé děti, tak i starší lidé. Pořádají se zde i soutěže znalosti českého jazyka.

4.14.5. Závěr

Český spolek v Dubně funguje skutečně velmi dobře, o čemž svědčí organizace kurzů češtiny, pěvecký a taneční sbor a různé slavnosti. I když spolek nemá vlastní prostory a sídlí na adrese předsedkyně paní Ponomarenko, vždy když je potřeba, město spolku nějaké prostory poskytne. Česky tu mluví nejen starší lidé, ale také i mladší. Mnozí z nich mají zájem se učit česky, což je velká výhoda oproti jiným vesnicím, kde hrozí, že česky za chvíli nebude mluvit vůbec nikdo.

Češi, kteří tu už žijí několik desítek let, ani nemají zájem se vracet zpět. Cítí se zde jako doma, i když tu mají velmi malý důchod a vědí, že v Čechách by se měli lépe. Ale na svou původní vlast rozhodně nezapomínají a jsou rádi, že i někteří lidé v ČR nezapomínají na ty, kteří na Ukrajinu odešli, ať už to bylo dobrovolně či ne.

Ve městech se ale lidem žije lépe než na vesnicích, kde je práce málo a jejich příjmy na živobytí jsou tak nízké, že by lidé bez vlastního hospodářství těžko vyžili.

4.15. Český Malín

Obec Malín byla založena v roce 1545. Nachází se v Mlynivském rajonu Rovenské oblasti. Po příchodu Čechů v 19. století byl vedle sebe Ukrajinský a Český Malín. Podle posledního sčítání osob žilo v Malíně 417 osob.

4.15.1. Historie obce a českého osídlení

Vesnice na ukrajinské Volyni byla založena v roce 1870 nebo 1871 českými přistěhovalci z Lounska, Rakovnicka a Žatecka.

> Do města Brody na rakousko-ruskou hranici jeli vlakem a dalších asi 100 km na pronajatých povozech, protože železnice dál nevedla. Z Brod do Dubna trvala cesta déle nežli z Čech do této poslední rakouské železniční stanice, neboť Rusové železnici do Brod teprve stavěli. Silnic také ještě nebylo. Od polského statkáře zakoupili 720 hektarů nepěstěného lesa a zanedbaných polností zarostlých rmenem a bylím. Tomuto majetku se říkalo Malín – odtud dostala osada název. [200]

Půdu, na které byla osada založena, zakoupili krajané od polského statkáře Kazimíra Slivinského. Usadilo se zde přibližně 20 českých rodin. Hodně půdy tvořily lesy, které si obyvatelé pracně přeměňovali na pole i sady, a to převážně hruškové. Vesnice patřila k nejbohatším a také k nejkulturnějším českým obcím na Volyni.

V letech 1895–1914 se Malín začal rozrůstat – díky pracovitosti jeho obyvatel i díky postupné mechanizaci v zemědělství. Kulturní a společenský život se zlepšoval, byla zde zřízena obecní knihovna, ochotnický divadelní spolek a také spolek dobrovolných hasičů.

Malín zažil – podobně jako ostatní místa na Volyni, několikeré střídání vlád. Obec silně utrpěla za 1. světové války, kdy byli obyvatelé vyhnáni rakousko-uherskými vojsky na dva a půl roku. Pak se vrátili a zpustošený Malín byl znovu obnoven.

Po sovětsko-polské válce a po Rižském míru v roce 1921 se stal Malín součástí Polska.

Po válce došlo k velkým nápravám škod – opravám zničených budov nebo výstavbě budov nových a zúrodňování polí. Postupně se začal obnovovat i kulturní život. Znovu byl založen spolek dobrovolných hasičů, ochotnické divadlo a došlo i na obnovení obecní knihovny, která byla vybavena knihami za pomoci československého velvyslanectví ve Varšavě. Zároveň s obnovou vesnice došlo v roce 1921 k zavedení elektrického proudu. V roce 1930 byla v Malíně založena družstevní mlékárna, která nahradila obecní mlékárnu zničenou během války. Roku 1934 se začalo se stavbou silnice vedoucí přes obec. V roce 1937 zde vznikla pošta a byl zaveden telefon.

> Práce byla heslem našich přistěhovalců a také vydala hojné plody. Pravda, ne hned. Naši předkové se mnoho a těžce napracovali, když chtěli svým dětem zanechat pěkně zařízená hospodářství. Na Malíně vyrůstala jedna chmelnice za druhou, podle kterých se poznáva-

[200] DUFEK, V. *c. d.*

lo, že v této osadě jsou čeští přistěhovalci. Naši první malínští přistěhovalci pěstovali z počátku v ovocných sadech mnoho hrušnic. Právě podle nich se obci říkalo „Hrušky" nebo „Na Hruškách".[201]

Po vypuknutí německo-polské války byla na základě tajného dodatku k paktu Molotov – Ribbentrop z 23. srpna 1939 oblast připojena s celou Volyní k SSSR. Vzápětí po obsazení je v Malíně zřízena nemocnice a počátkem roku 1941 i kolchoz.[202]

V roce 1941–1944 byla v Mirohošti, poblíž Dubna, založena skupinkou odvážlivců, většinou učitelů, odbojová organizace Blaník. Za hlavní cíle si kladla zabránit zničení české menšiny a připravovat muže ke vstupu do československých jednotek v Sovětském svazu. Organizace měla své buňky ve 102 obcích, z nichž právě Malín byl jednou z nich. Organizace vydávala časopis Hlasatel, který měl velký vliv na plnění cílů organizace. Přesto tato organizace byla uznána jako odbojová organizace až po velkém dokazování své činnosti v roce 1975.

Když přišel tragický 13. červenec 1943, připochodoval hned ráno do obce německý oddíl s přibližně 1 500 muži. Němci nejdříve obklíčili Ukrajinský Malín a odtud i obec Český Malín.

V Českém Malíně zašli do každého domu a pod záminkou přezkoumání dokumentů vyhnali všechno obyvatelstvo na ulice, od nejmladšího do nejstaršího, nemocného i zdravého. Seskupili je a po skupinách odvedli do Ukrajinského Malína. Tam oddělili děti, ženy a starce od mužů a mladíků. Mezitím už v Ukrajinském Malíně začala střelba. Po seřazení a spočítání obyvatel Českého Malína je Němci odvedli do zahrad mezi domy v Ukrajinském Malíně. Zatím už Němci začali pálit Ukrajinský Malín.

Potom Němci zahnali všechny muže a část žen po skupinách do kostela, školy a jiných budov v Ukrajinském Malíně, které polili hořlavinou a podpálili. Ti, kteří se snažili utéci nebo vyskočit z oken, pobili ranami z automatů a jiných zbraní. Zbytek žen s dětmi a starce odvedli Němci po skupinách nazpět do Českého Malína. Cynicky objasňovali ustrašeným ženám, že je za pět minut propustí. Zatím je však nahnali do stodol a stodoly podpálili. Dále pokračovali ve svém řádění v Českém Malíně, podpalovali ostatní domy a budovy.

Z násilím sehnaného obyvatelstva Českého Malína se zachránili a zůstali naživu jedině ti, kteří 13. července 1943 náhodou nebyli v obci přítomni nebo byli na poli, ti, kteří hnali na rozkaz Němců uloupený dobytek nebo vezli naloupený majetek. Kromě toho se podařilo uniknout z hořící školy Václavu Vladimíroviči Uhlířovi, z hořících stodol Marii Josefovně Zajícové a Ludmile Václavovně Činkové. Byli také upáleni 4 Češi z jiných obcí, kteří osudného dne dleli náhodou v Českém Malíně. Očití svědci líčí jednotlivé hrůzné scény bestiálního chování Němců. Němci zabíjeli klečící před nimi ženy s dětmi, úpěnlivě prosící o slitování. Před hořící stodolou napíchli na bodáky klečící před nimi děti, prosící o zachování života a hodili je do ohně. Zavřeli stařenku do chlívka, chlívek podpálili a do chlívka stříleli. V nemocnicích zabíjeli na lůžkách ne-

[201] DUFEK, V. *c. d.*

[202] FLIEGER, J. *Český Malín (1871 – 13. 7. 1943)* [online]. 2006 [cit. 23. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.valka.cz/clanek_11445.html>. ISSN 1803-4306.

mocné, kteří nemohli chodit. Do sklepů, kde se schovávali lidé, házeli ruční granáty. [203]

Když přijeli ti Němci tak: „Dokumenty, dokumenty, dokumenty, dokumenty," po každým chtěli dokumenty. Pak vybrali mladý zvlášť, ženský zvlášť, starý zvlášť. Tak tam byla gmina v Ukrajinským Malíně, to byla aj škola, jak říkali úřední dům. Tak to tam naházeli, zahnali.

Postříleli, naházeli granáty, zapálili. Někteří, třeba jak to stříleli, vlezli pod tu lávku (lavici), tak se některý zachránili, že. Jak se zachránili, tak okno vyrazili a do zahrady utíkali. Vyskočili tam, tam byli obstoupení znova Němci, tak je znova postříleli, přímo už venku.

Nevlastní sestra, ta se zachránila, když pálili Malín. Taková šupna tam byla. Tam byly hospodářské stroje, mlátička, fukar. Do stodoly sváželi obilí… Jak to Němci pálili … Vlastně nejdřív je tam do té šupny nahnali. Sestra spolu s jednou Ukrajinkou skočila za tu mlátičku. Jak ta šupna byla na cihlách, špatné cihly, špatná malta, udělaly si díru. Jedna hrabala, druhá odhazovala. Přitom to postříleli, granát, zapálili a zavřeli. Ty dvě, sestra nevlastní s tou Ukrajinkou, vylezly po té šupně, aby neshořely. A říkala, že cejtila tu kuličku, jak hvízdá, jak se říká pink, a tak se zachránila.

Já jsem vedl bejka devítimetrákového v kroužku. Nás chlapce Němci vybrali v Malíně, jak se říkalo „rabovat" dobytek, hnali hodně dobytka. Co bylo v domácnosti, jak se řekne, někde bylo sádlo, někde mouka, tak to sbírali na vůz. Akorát hodně pršelo, tak i Němci rádi utíkali. Cesty byly, jak se řekne blátivý, nebyly asfaltky. My jsme vedli dobytek, asi sedm či osm chlapců, aj ženáči. Já jsem vedl bejka rabovat do Oliky. Jak pršelo, tak jsme odbočili, žádnej za náma nešel. Do jedný vesničky za Malínem, taková zahrada byla, tak tam jsme zahnali ten dobytek. Bejka jsem uvázal v zahradě. Vidíme, že Malín hoří. Tak jsme odešli od dobytka. Tak jsem se zachránil. Všechno hořelo, tak jsme byli jak divočáci, jsme se báli, že někdo znova přijede nás střílet… Tak jsme spali aj v poli, v seně, no venku. Byli jsme vyděšení, jak se řekne…

Němci, jak byli, já tomu říkám dobrý hospodáři, ale barbaři. To neměli udělat. To ještě Malín víc dopad jak třeba Lidice, Ležáky. Tam víc lidí vostalo. Tady to tak vypálili, že pár lidí vostalo. Tak to je.[204]

Kdo se snažil utéct, byl zastřelen. Z 444 obyvatel české a 26 polské nebo jiné národnosti bylo zaživa upáleno, případně jinak zavražděno 374 Čechů, z toho 105 dětí do 14 let, 161 žen a dále 26 občanů polské národnosti. Poté byla celá vesnice vyloupena a vypálena. Zachránili se jen ti, kteří byli mimo obec nebo je němečtí fašisté použili k přesunu kořisti – hnaní dobytka a převozu uloupeného majetku. Těm se pak za veliké bouřky podařilo většinou uprchnout

[203] DUFEK, V. *c. d.*

[204] Antonín Činka *1923 v Českém Malíně v rodině drobného zemědělce. Patří mezi malou skupinu jeho obyvatel, která přežila jeho vypálení nacistickými vojáky. Měl dva sourozence: bratra, který zahynul při vypálení Českého Malína spolu s jeho rodiči, a nevlastní setru, která se též zachránila. Na jaře 1944 narukoval do československé armády. Po válce se usadil v Novém Malíně, kde pracoval zemědělství. V Novém Malíně žije dodnes. Zdroj: *Antonín Činka* [online]. Paměť národa © 2000–2009 Post Bellum [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/290>

a zachránit se v lese. V sousedním Ukrajinském Malíně bylo tentýž den zavražděno 132 obyvatel.[205]

Český Malín hořel týden. Oběti hitlerovského zločinu, pokud byly vůbec nalezeny jejich pozůstatky v podobě kostí, popela, zohavených a spálených těl, byly pečlivě sesbírány a pochovány ve společném hrobě na hřbitově v Českém Malíně. Mezi upálenými jsou také 4 Češi z jiných obcí.

Viníci zločinu nebyli dosud zjištěni a vypátráni. Mezi zločinci byl, jak uvádějí svědci, Vogl Friedrich, dále německý četník Málek a německý voják Martin Levandovský.[206]

Při příležitosti čtvrtého výročí vypálení Českého Malína byla na slavnostní národní pouti přejmenována obec Frankštát v okrese Šumperk na Nový Malín. Z původního Frankštátu bylo po roce 1945 odsunuto německé obyvatelstvo a na jejich místo přišlo mnoho volyňských Čechů – nejprve v roce 1945 spolu s osvobozeneckou armádou gen. Svobody přišlo přímo do Frankštátu jedenatřicet vojáků z Českého Malína. V březnu 1947 reemigrovala další skupina 120 volyňských Čechů, vesměs příbuzných vojáků z oblasti Českého Malína, čímž bylo dokončeno nové osídlení obce.

V Ukrajinském Malíně byl postaven jeden pomník v místě, kde byl oltář pravoslavného kostela spáleného nacisty. Byl postaven na státní útraty a v roce 1959 odhalen. Pomník patří všem, bez ohledu na národnost, kteří zahynuli v obou Malínech z rukou německých nacistů nebo v širším okolí těchto obcí z rukou banderovců[207].

Další pomník (rovněž postavený za státní peníze) je na památku 132 Ukrajinců, které zavraždili němečtí nacisté. K jeho odhalení došlo 13. 7. 1992 a na tuto slavnost přijela i početná delegace *Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel*.

Pomník českým obětem byl odhalen na hřbitově v Českém Malíně až 13. 7. 1998. Byl postaven z iniciativy a v podstatě za finanční prostředky darované členy *Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel*, které působí ve vlasti od

[205] STEHLÍK, D. Byli jsme na Volyni. *Informační věstník občanského sdružení EXULANT*. 2006, roč. 2, č. 22, s. 7–10. Dostupný z: <http://exulant.evangnet.cz/data/ex22.pdf> a *13. 6. 1943 – vypálení Českého Malína* [online]. Paměť národa © 2000–2009 Post Bellum [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.pametnaroda.cz/anniversary/detail/id/69?locale=cs_CZ>.

[206] DUFEK, V. *Mučednické obce na Volyni.* c. d.

[207] Extrémní nacionalistické hnutí na Ukrajině spolupracující s nacistickým Německem a dalšími totalitními režimy. Charakteristickým znakem tohoto hnutí byl vůdcovský systém a etnická očista Ukrajiny, na níž by po vysídlení Poláků i Čechů a po fyzické likvidaci Židů mohla vedle Ukrajinců zůstat jen německá menšina; teror proti civilnímu obyvatelstvu, pokud se nechtělo podřizovat banderovské moci; bezohledné vyřizování mocenských sporů ve vlastních řadách. Při likvidaci protivníků i vyřizování sporů se banderovci nespokojili pouhými vraždami, ale používali a vymýšleli zvláště kruté a rafinované způsoby mučení. „Etnická očista“ Ukrajiny se stala i příležitostí k masové likvidaci židovského obyvatelstva, holocaustu v banderovském provedení. Podle: FIALA, J. *Petruška Šustrová omlouvá válečné zločince.* [online] Český svaz bojovníků za svobodu [cit. 23. 9. 2009] Dostupný z: <http://www.zasvobodu.cz/clanek.php?c=213>.

roku 1990. Jeho předchůdcem byl *Svaz Čechů z Volyně*, který byl založen v roce 1945 a úřady zrušen v roce 1953.[208]

4.15.2. Školství

První škola byla založena 1876 a až do roku 1890 probíhala výuka výhradně v českém jazyce, který vyučoval učitel Vígner. Roku 1890 se škola stala státní a vyučoval zde pouze jeden učitel, Rus.

Po přijetí pravoslaví byla patrná snaha u Čechů vykořenit i jejich katolické zvyky, a tak po roce 1898 byla založena druhá škola, tentokrát církevní – tzv. *prichodská.*[209] Zde však vyučovali pouze ruští učitelé. Tímto byl Malín rozdělen na dva tábory. *Prichodaci* a *nároďáci* – takto na sebe pokřikovaly i děti.

Po sovětsko-polské válce bylo jako první obnoveno vyučování na tamní škole. Vzhledem k tomu, že obnovené Polsko nemělo dostatek prostředků pro financování školství, bylo v prvních letech vyučování placeno z prostředků obce. V Malíně, tak jako v jiných vesnicích české Volyně, se konaly sbírky na české školy na Volyni, jež výlučně vydržovala Matice. Kromě pravidelných sbírek jednou až dvakrát do roka se na tento účel vybíralo při každé příležitosti – při svatbách, křtinách a různých slavnostech nebo zábavách.[210]

Dnes ve vesnici tolik dětí není, proto dojíždějí do škol do okolních vesnic či větších měst. V Dubně by měly možnost navštěvovat výuku češtiny.

4.15.3. Náboženství

V roce 1884 muselo veškeré obyvatelstvo na základě zákona přejít z katolické víry na pravoslavné náboženství, nebo se vzdát veškeré držené půdy nebo průmyslových podniků. Lidé, než aby se vzdaly půdy, formálně podepsali, že přecházejí na pravoslavnou víru, ale ve skrytu duše často svoje náboženství neopouštěli. Dnes už jsou lidé ve vesnici většinu pravoslavní, i když nějakého katolíka zachovávajícího určité katolické tradice by bylo možné najít.

Obrázek 64. Pravoslavný kostel v Malíně. (Foto Martina Pištěková)

[208] DUFEK, V. *Mučednické obce na Volyni*. c. d.
[209] DUFEK, V. *Mučednické obce na Volyni*. c. d.
[210] DUFEK, V. *Mučednické obce na Volyni*. c. d.

4.15.4. Spolková činnost

Český Malín nemá svůj vlastní spolek. Spadá pod dubenský spolek Stromovku, který se obci věnuje a stará se o ni. Dne 12. 7. 2008 zde proběhlo shromáždění k 65. výročí uctění památky upáleným v Malíně.

Předsedkyně dubenského spolku Stromovka JUDr. Antonína Ponomarenko nejdříve položila věnce na vzdálenějším hřbitově za obcí, kde byl vystavěn roku 1998 památník obětem nacistického řádění v Malíně. Slavnostní shromáždění, kterého se zúčastnil i celý autobus návštěvníků z České republiky, se konalo v „centru“ Malína. Přitom byla sloužena mše u společného hrobu (v ukrajinštině).

Obrázek 65. Pomník v Malíně. (Foto Ida Pětioká)

Obrázek 66. Společný hrob v Malíně. (Foto Martina Pištěková)

4.15.5.Závěr

V Malíně už bohužel mnoho Čechů není. A když se zde přece jen nějací najdou, k české národnosti se nehlásí. Ani pan starosta, který má také české kořeny. Jediné, co tu snad navždy zůstane české, jsou vzpomínky. Osud Čechů nám tak zde bude připomínat pouze pomník a hřbitov.

Krym

Česká emigrace na Krym, která proběhla mezi lety 1860 až 1864 (byla zároveň první významnou vystěhovaleckou vlnou do Ruska), byla důsledkem dvou na sobě nezávislých událostí.

Prvním podnětem byl stupňující se útlak (zejména ekonomický) českých rolníků ze strany šlechty, který přišel po tzv. jaru národů v roce 1848. Rolníci byli natolik zadluženi, že nevěděli, jak mají svoji do značné míry zoufalou situaci řešit.

Druhou z těchto událostí byla krymská válka (1853–56)[211], která zapříčinila masový odchod krymských Tatarů z Krymu. Těm byla po válce na rozkaz carských úředníků masově zabírána půda (jako pomsta za vstupování do nepřátelských oddílů a boj proti Rusku během války); v této situaci Tatarům vyšlo vstříc Turecko, které slíbilo přijmout několik desítek tisíc emigrantů. Krymský poloostrov zůstal do značné míry neobydlený a hrozilo mu zpustnutí, proto Rusko přistoupilo ke kolonizaci území. Masové vylidňování se týkalo hlavně Perekopského, Simferopolského, Jevpatorijského a Feodosijského újezdu; na Krym odjížděli Bulhaři, Bělorusové, Estonci a Češi.[212]

Obrázek 67. Cesta českých krajanů ze Žamberka na Krym.
Mapa: <http://mapy.google.cz>

[211] Původně konflikt o vliv v Černomoří, na Balkánu a Kavkaze mezi Ruskem a Osmanskou říší, ke které se později přidala Francie, Velká Británie a Sardinské království.

[212] VOLKOVA, S. A. Cheshskaja emigracija v Krym i osnovanie kolonij vo vtoroj polovine XIX v. In LAPTĚV, J. N. a kol. *Chehi v Krymu*, Simferopol: Antikva, 2005, s. 13.

Již v roce 1856 se vydala na výzvu krymských statkářů skupina zemědělců a přadláků z východních Čech, zejména z okolí České Třebové a Žamberka. Nejednalo se jen o drobné, ale i zámožné rolníky. (…) Výprava směřovala přes Prešpurk (Bratislavu) po Dunaji do Galace[213], odtud přes Oděsu do Simferopolu na Krymu.[214]

Volkova uvádí ještě jinou cestu, kterou se na Krym dostala druhá (menší) vlna českých přesídlenců – tato vedla do Simferopolu přes hlavní město Bukoviny Černovice (Černovcy / Черновцы / Чернівці), Cherson a Dněpr. Toto přesídlení údajně trvalo celých osm týdnů.

V Simferopolu byli čeští rolníci, kteří si přivezli své vlastní hospodářské nářadí, očekáváni tamními statkáři. Život a práci jim však od počátku komplikovalo špatné ubytování v kůlnách a zemljankách, nezvyklá strava, neznalost poměrů a nemoci.[215]

Ze vzpomínek J. Nepraše můžeme přímo citovat: *…škodila také neznalost ruštiny. Velice tím byli škodni naši předkové přistěhovalci. Kupříkladu, když Rus říkal „da – da" česky „ano – ano", tak si Čech myslel, že mu Rus něco dá. Každá věc má dvě stránky, špatnou a dobrou, tak to bylo i s tou bídou. Nouze naučí rozumu a naši předkové při těch nesnázích také porozuměli, že mohou zvítěziti jen spojenými silami.*[216]

Po stížnosti úřadům byla na místo vyslána vyšetřující komise[217], která českým rolníkům posléze přidělila půdu v Perekopském újezdě, kde Češi založili čtyři osady – Bohemku, Tábor, Carekviči a Alexandrovku[218].

> Vláda jim přidělila po 12 (později 15) děsjatinách půdy na každého muže a jednotlivé rodiny obdržely peníze na nákup páru koní, jedné krávy a vozu, stejně jako obilí k setí a potraviny až do příští úrody. Zpočátku bydlelo 6–7 rodin v jedné chalupě, ale každá rodina hned přistoupila ke stavbě vlastního obydlí. Z opuštěných tatarsko-bulharských osad vznikly v krátké době čisté a upravené české vesnice. V roce 1866 Češi v Perekopském újezdě disponovali 6 341 děsjatinami půdy (1 děsjatina = 1,092 ha). Stěžovali si však na jejich špatnou kvalitu a požadovali zvětšení přídělu na osobu nebo povolení přesídlení na lépe vyhovující místa. Nejvíce Čechů bylo v roce 1867 v Alexandrovce (65 rodin na 3 397 děsjatinách), dále v Bohemce (52 rodin na 2 318 děsjatinách), Táboře (39 rodin na 1 467 děsjatinách) a v Carekviči (19 rodin na 878 děsjatinách).[219]

Většina kolonií byla zakládána v místech původních krymských vesnic. Přestože bylo Čechům na požádání přispěno na stavbu školy, domů a na ustanovení kněží, *vzhledem k pokračujícím stížnostem na nevhodnost přidělených pozemků pro rostlinnou výrobu a neúrodám v letech 1861 až 1865 dospělo mi-*

---

[213] Galac (rum. *Galați*) – přístavní město v Rumunsku.
[214] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. c. d., s. 50.
[215] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. c. d., s. 50, 51.
[216] NEPRAŠ, J. *c. d.*, s. 4.
[217] Volkova (2005, s. 17) upřesňuje: *Pro projednávání záležitostí přesídlenců a všech nově usedlých byl vytvořen pečovatelský výbor. Hlavním úkolem tohoto orgánu bylo usadit nově příchozí na nejvhodnější půdě. Vedení tohoto výboru mělo údaje o jejím vyhledávání, vydávání pomocného nářadí, zajištění práce pro přijíždějící cizince, prošetřování problémů vzniklých se svévolným usídlením a odchodem od statkářů.*
[218] Bohemka – bývalá Džara, Tábor – bývalá vesnice Kirej, Carekvič – bývalá Kurman/Kemelči. (Volkova, 2005, s. 18)
[219] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. c. d., s. 51.

nisterstvo státního majetku k závěru, že jediným východiskem bude přesídlení Čechů na jinou půdu podle jejich vlastního výběru. Záležitost měla být vyřešena před začátkem jara 1868, a proto zástupci všech čtyř českých kolonií byli pozváni Tauridským gubernským úřadem k prohlídce jiné půdy v Perekopském a Dněprovském újezdu. Češi ovšem shledali tyto pozemky nevhodnými pro nové osídlení a projevili přání prohlédnout si jiné, a to v Melitopolském a Dněprovském újezdu.[220]

4.16. Alexandrovka

Alexandrovka je obec v rajonu Krasnogvardějskij (Красногвардейский район).

Alexandrovskij selskij sovet (Александровский сельский совет) zahrnuje tři vesnice:

1. Alexandrovka – Александровка – Биякай-Кемельчи – Biyaqay Kemelçi
2. Krasnodarka – Краснодарка – Кончи-Шавва – Konçi Şavva
3. Timašovka – Тимашовка – Джан-Кисек – Can Kesek

4.16.1. Historie obce a českého osídlení

Název získala obec na počest Alexandra II, který roku 1862 zrušil robotu a dal bezplatně zemi českým a německým příchozím osadníkům na místě dřívější tatarské oázy. Alexandrovka je tedy původní název, který se nikdy nezměnil. Za datum jejího založení můžeme považovat 1. duben 1862, kdy se na tomto území usadilo 45 českých rodin (98 mužů a 85 žen). Do roku 1864 se intenzivně zalidňovala a budovala.

Původně byla vesnice založena jako česko-německá (Němci pocházeli původem z Rakouska), ale Češi byli v mírné menšině, takže snáze podléhali germanizaci přebíráním německých zvyků a tradic. V roce 1869 žilo v *kolonii* 60 rodin Čechů.

Na začátku byly počty Čechů a Němců zhruba vyrovnané, později kvůli neustálému stěhování Čechů na další místa klesl jejich počet asi na třetinu.

V počátcích byla správa obce pouze v rukou osadníků a nepodléhala vyšší moci krajské, což se později se snižováním pravomocí změnilo. Do roku 1907 zasedlo za starostenský stůl postupně pět Čechů. Prvním byl J. Jasan, kterého následovali J. Brýdl, J. Adámek, M. Král a J. Haněl. Veškerá jednání na schůzích se vedla v ruském jazyce. Obec rovněž vždy po určitém čase (několika letech) přerozdělovala půdu v majetku obce mezi občany. Pozemky byly totiž v prvních desetiletích vlastnictvím celé obce a jednotlivcům byly jen propůjčovány. Výjimkou byli ti hospodáři, co si půdu od státu, obce či jiného majitele odkoupili.

Obyvatelé obce disponovali po krátké době rozsáhlým pozemkovým vlastnictvím. V roce 1878 odkoupili od státu 1 891 děsjatin půdy a roku 1911 již obec disponovala 5 183 děsjatinami[221]. Zanedlouho se její občané stali zámožnými, a tím i vzory pro ruské obyvatelstvo. České vesnice ovšem nikdy nedosáhli takového stupně rozvoje jako osady německé. Usedlíci německého původu tvořili většinu (54 % všech zde žijících lidí).

[220] VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. c. d., s. 51.

[221] 1 děsjatina = 1,093 ha.

Vesnice měla ve 20. letech 20. století 750 obyvatel, přičemž Čechů bylo 190 (přes 25 %); roku 1911 bylo Čechů 189.

Roku 1995 mělo v obci bydliště 1 720 lidí a k českému původu se přihlásilo 180 osob (přes 10 %).

Ve vesnici byla roku 1910 zřízena záložna, také parní mlýn, cihelna a výrobna cementových tašek. Základní kapitál záložny byl několika občany upsán po 100 rublových podílech. Smyslem bylo pomáhat méně zámožným lidem obce. Půjčky se poskytovaly do výše 200 rublů a byly úrokovány 8 %, vklady 6 %. Kulturní úroveň byla dle Jana Auerhana obecně nízká, návštěvnost knihovny s českými a ruskými tisky byla mizivá. Kromě chvály na rozvinuté zemědělství kritizuje rozmáhající se karban a alkoholismus. To potvrzuje i článek z kyjevského listu Ruský Čech z roku 1907, kdy zmiňuje existenci dvou pivnic a dvou vináren, ve kterých tráví mnoho času nemálo mužů, ale i žen a dětí. I když přes letní období panuje na Krymu velmi teplé počasí, v zimním období tu není výjimkou, že teplota klesá až na 20°C pod bod mrazu. Na jaře se objevují silné větry, a když nezaprší, je velmi malá úroda. Jsou zprávy o častých onemocněních a následných úmrtích. A i z těchto důvodů lidé stále odcházeli z těchto míst hledajíce lepší životní podmínky. Roku 1908 tak vyjelo na několik rodin z Alexandrovky a blízkého Bink-Komrátu (Bratskoje) hledat nové štěstí do Ameriky, do státu Dakota.[222]

Původní obyvatelé žili v zemljankách nebo opuštěných tatarských domech, ale hned po usazení začali stavět domy.

Dřívější provizorně zahloubené zemljanky či zabydlované původní tatarské domy po pár letech počaly nahrazovat velmi prostorné, několika pokojové domy stavěné z tvrdé „rakúsky“. Byly kryté vlnitým plechem nebo pálenými taškami. Před domem byla malá zahrádka, za ní ovocný sad. Nacházel se tu také prostorný dvůr s hospodářským zázemím a studnou zvanou „baraban“, z níž se voda vytahovala pomocí koňské síly. I ten nejchudší Čech měl svůj vlastní, pohodlný a levně postavený domek.[223]

Původních domů zůstalo ve vesnici jen několik. Liší se od ostatních tím, že jsou stavěny boční (okapovou) stranou do ulice s mohutnými stropními trámy, díky kterým bylo možné využívat půdu pro skladování sena, slámy či surovin. Pozdější domy už byly stavěny podle místních vzorů (bílá omítka, modře natřené rámy). Zajímavé jsou letní kuchyně, které má každý dům. Jsou k němu buď připojeny, nebo stojí přes dvorek. Je to velmi chytrý způsob jak se v létě vyhnout obtížnému hmyzu, který by se jinak mohl v obytných prostorách zdržovat a také zabránit ztrátám tepla v zimě a naopak přehřívání místností v létě.

Alexandrovka byla především katolická obec, ale žili tu i luteráni a pravoslavní. V srpnu roku 1941 byli všichni Němci z Krymu vysídleni do Kazachstánu, kde pracovali a potom byli přesunuti do Německa. Roku 1944 začíná vysídlení Tatarů z Krymu, důvodem bylo, že část z nich kolaborovala s Němci, protože doufala, že by jim mohli dopomoci k samostatnosti. Bohužel i ti, kteří bojovali jako partyzáni, či bojovali v Sovětské armádě, po návratu například zjistili, že mají rodiče vysídlené v Uzbekistánu spolu s kolaboranty (režim v tomto ohledu příliš nerozlišoval) a jeli za nimi. Na uvolněná místa začala sovětská vláda zvát nové obyvatele z černomořské oblasti.

4.16.2.Etnické složení

Alexandrovka je, stejně jako celý Krym, národnostně velmi pestrá. Dnešních 1 500 obyvatel tvoří zástupci 17 národností – mezi nimi na prvním místě Rusové, pak Ukrajinci (kteří se začali do Alexandrovky stěhovat zejména v 60.

[222] HAVRÁNEK, P. *c. d.*
[223] HAVRÁNEK, P. *c. d.*

letech 20. stolení), Tataři, až na čtvrtém místě Češi, dále Estonci a menší počty Bělorusů, Arménů, Bulharů atd. Žije je zde i několik romských obyvatel. Jsou to převážně ženy vdané za Ukrajince a zdejší obyvatelé s nimi mají dobré vztahy.

V Alexandrovce žije přibližně 200 Čechů. Z nich by mělo kolem 30 % rozumět a mluvit česky, bohužel tato čísla se těžko dokazují a navíc se zdá, že nejsou příliš reálná. Dokonce předseda českého spolku česky sice trochu rozumí, ale už nemluví. (Někoho by tento fakt mohl překvapit, ale na Ukrajině to není věcí ojedinělou.) Dvakrát více než Čechů je v Alexandrovce Tatarů, a jejich počet stále roste díky velké porodnosti (je běžné, že mají 5 nebo 6 dětí). Ti jsou, co do soudržnosti minority, mnohem úspěšnější než Češi, což je přisuzováno hlavně faktu, že jsou muslimové.

4.16.3.Spolková činnost

Český spolek vznikl v roce 1996 jako pobočka simferopolského krajanského spolku Vltava. Nemá vlastní budovu, jen prostor v budově na náměstí, na jehož rekonstrukci dostali krajané příspěvek od českého Ministerstva zahraničních věcí.

Nejvýraznější aktivitou spolku je fungování národního českého folklorního sboru Studánka, který vede manželka pana starosty. Sbor existoval už dříve, ale zpíval pouze rusky, ukrajinsky a běloruský.

Při zkoušce v obecním úřadě zpívalo šest žen, které doprovázel na harmoniku pan Pětuchov, jenž stejně jako většina sboru nemá české kořeny. Rozumět jejich češtině se při troše koncentrace dalo obstojně. Zajímavostí v jejich repertoáru je píseň „Alexandrovka, vesnička má“, která je jakousi hymnou této vesnice a zpívají ji jak v češtině, tak v ukrajinštině, ruštině i běloruštině.

Obrázek 68. Sbor v Alexandrovce. (*Foto: Anna Patočková*)

Co se financování týče, při výjezdech na folklorní festivaly v rámci Krymu a na některé mezinárodní akce, jsou cestovní výdaje hrazeny ministerstvem kultury Krymu. Aktivity v rámci spolku Vltava hradí české Ministerstvo zahraničních věcí. Mezi spolkové akce patří například *Všečeské plesy* (konají se každý rok jinde – byly např. v Oděse, Kyjevě, Simferopolu, Dněpropetrovsku). Kostýmy si členové spolku pořídili sami – vlastnoručně si je vyrobily podle vzorů z knihy o lidových krojích.

Sbor využívá každou příležitost se účastnit nějakého vystoupení, takže už projezdil velkou část Ukrajiny – dokonce obdržel vyznamenání od Nejvyšší rady autonomní republiky Krym.

Další aktivitou spolku jsou oslavy některých svátků. Je to například Mikuláš (organizováno více spolky společně), dožínky, Štědrý den, ale i svátky, které příliš české nejsou – zde předseda spolku pan Hlavatý jmenoval dědu Mráze.

4.16.4.Náboženství

Dominantou Alexandrovky byl a je dnes už chátrající chrám „Nejsvětějšího Srdce Ježíšova“. Výstavba tohoto honosného novogotického chrámu započala v roce 1909 díky financování jak místních Čechů, tak i Němců. Kostel byl vysvěcen v roce 1911 a v roce 1912 byla založena v Alexandrovce římskokatolická farnost. K bohoslužbám vedeným v jazyce latinském, německém a českém hrály varhany dovezené až z Francie. Česko-německá farnost měla v roce 1913 595 farníků, v roce 1926 dokonce ještě více – 666 farníků.

Obrázek 69. Kostel v Alexandrovce.

Bohužel roku 1932 byla za pomoci aktivistů z kolchozu strhnuta zvonice, zvony odvezeny a inventář rozkraden. Dodnes i v pravoslavných domácnostech visí katolické obrázky. Po odsunu německého obyvatelstva v roce 1938 byl kostel Sověty definitivně uzavřen. Do 50. let fungoval jako klub pro mladé a později jako sýpka a skladiště nepotřebného materiálu.

Když se v 90. letech 20. století dostal kostel do majetku obce, Češi založili církevní spolek, aby ho dostali do své péče. Jediné, co se podařilo udělat, bylo vyvézt odpad, pokrýt střechu a postarat se, aby se kostel v brzké době nerozpadl. Dnes se chrámová loď z místa duchovního rozjímání změnila v útočiště toulavých psíků. Pokud byl zájem, provizorní bohoslužby se konaly v místním „selském sovětu".

Přestože po roce 1991 se díky melitopolskému knězi otci Karolovi, který má mezi krajany velký věhlas (povídal si s babičkami, chodil s dětmi hrát fotbal, byl zábavný, uměl zaujmout i mladé, mj. také otevřel kostel v Čechohradu), nechalo hodně lidí pokřtít, nadšení lidí pro víru po jeho odchodu rychle opadlo. Mezi pokřtěnými nebyly jen děti, ale i dospělí a nejen Češi.

Věřící křesťané jsou z jedné poloviny Češi, z druhé Ukrajinci a Rusové. Když začal jezdit nový kněz, chození na bohoslužby se stalo výsadou pouze babiček, tak jak tomu je v dnešní době na většině míst. Dnes dojíždí kněz se Simferopolu o víkendech, a to na základě telefonické domluvy.

Z dalších náboženství je v Alexandrovce zastoupeno pravoslaví a islám, který vyznává početná menšina Tatarů – ti mají ve vesnici náboženský spolek a mešitu.

4.16.5.Školství

V počátcích navštěvovaly školou povinné děti obou národností (Čechů a Němců) společnou školu, ve které se střídavě vyučovalo česky a německy. Po neshodách si Češi roku 1885 zřídili školu vlastní.

V německé škole se vyučovalo německy a rusky a byla na rozdíl od české, vydržované Čechy, financována obcí. Učitel na obecní škole pracoval za lepších platových podmínek. Dostával 400 rublů ročně s přídavkem 100 rublů po pěti odpracovaných letech. Obec rovněž zřídila knihovnu, ve které se nacházely knihy psané v ruském jazyce.

> Prvním českým učitelem byl Josef Dombrovský, který ale ještě během prvního roku svého působení odjel do Austrálie. Do roku 1920 učil Jan Hlavatý, který sem přijel s celou rodinou z Bohemky. Chvíli poté učila jeho dcera Věra. Od roku 1921 tu byli učitelé ruští, jako roku 1921 učitel Sokolov, poté Jachymovič, roku 1923 učitel Plachotnikov. V roce 1924 tu krátký čas působil český učitel Rohlen. Od roku 1924 do roku 1937 tu učil Alexandr Kaplan, který do Alexandrovky přijel ze Simferopolu převzít po zemřelém otci rodinný dům. V roce 1937 byl zajat sovětskou tajnou policií a o jeho stopách a dalším osudu není nic známo. V roce 1937 byly národní školy zavřeny a v obci byla otevřena ruská desetiletá škola.[224]

V současnosti zdejší školu navštěvuje 350 dětí, z nichž je 80 Čechů (včetně „dětského sadíku", což je mateřská školka) a učí se tam rusky, tatarsky a estonsky. Pan starosta se domnívá, že kdyby bylo možné zřídit pár hodin i v češtině, zájemci by se našli. Prázdninová výuka češtiny zajišťovaná českým Minister-

[224] HAVRÁNEK, P. *c. d.*

stvem zahraničních věcí se poprvé uskutečnila v roce 1998, od té doby některý rok učitel byl, některý ne (např. z posledních let v roce 2008 a 2006 ano).

V roce 2008 učila děti česká studentka Lucie, kterou zajistil – stejně jako ostatní učitele v krajanských vesnicích Jiří Svoboda. Letní výuku navštěvovalo 16 žáků – nejen Čechů. Nejmladšímu bylo 8 let a nejstaršímu 40 let. Učilo se každý den kromě neděle, vždy 4 hodiny denně.

4.16.6. Závěr

Počet lidí, kteří mluví česky, je velmi malý. Zdá se totiž, že jsme měli možnost hovořit s poslední skutečně česky mluvící obyvatelkou – paní Jiljanou Bursuk. Narodila se v roce 1931, její dědeček pocházel z Moravy a na území České republiky má příbuzné, se kterými si občas dopisuje.

Paní Jiljana ještě stihla pár tříd v české škole, ale česky mluvila i potom – hlavně s babičkou, také s ní zpívaly české písně, dokonce i když na ni její sestra mluvila rusky, ona ji odpovídala česky. Dnes nemá komu češtinu předat (byť mluví perfektně). Zde na vesnicích výchova dětí probíhá tak, že rodiče pracují a výchova je na babičce, takže prababička, kterou je dnes paní Jiljana, je už tak nějak navíc.

Paní Bursuk s panem Kaplanem před jeho domkem.

Paní Bursuk je okouzlující, velmi milá, a i když sama počítá každou hřivnu, vřele nás pohostila z toho, co měla, což byly převážně plodiny z její zahrádky – důchody na Ukrajině jsou zanedbatelné a každý si musí pomoci sám.

Ve vesnici žije jeden z posledních vojáků, který se podílel na osvobozování Československa pod vedením Ludvíka Svobody. Pan Štěpán Kaplan česky už nemluví, ale rád vzpomíná na dobu strávenou s kamarády vojáky.

Foto: Anna Patočková

Dřívější pospolitost Čechů postavená na odlišném jazyce, kultuře a větší vyspělosti oproti ruskému obyvatelstvu v průběhu času slábla. Češi se začali přizpůsobovat pohodlnějším Rusům a také podléhali vlivu německých sousedů. Poslední překážky v asimilaci padly při kolektivizaci, kdy došlo k zákazu vyznávání víry, výuky češtiny, kontaktu s vlastí a umělému dosidlování a sovětské centralizaci. Hlavně mladí lidé přijali ruskou národnost, protože česká znamenala hodně problémů. Smíšená manželství se stala běžnými.

Dnes Češi tvoří v Alexandrovce menšinu, ale vliv na chod obce stále mají. Potřetí byl zvolen starostou pan Vitalij Hlavatý, který je současně předsedou českého spolku. Tomu patří naše velké poděkování za to, jak vřele se o nás postaral.

4.17. Lobanovo / Bohemka

Obec Bohemka se nachází na severu krymského poloostrova, zhruba 15–20 kilometrů severozápadně od města Džankoj. Na mapách je k nalezení pod svým současným názvem Lobanovo.

4.17.1. Historie obce a českého osídlení[225]

Obec Bohemka (dnes Lobanovo), byla založena v migrační vlně z let 1860–1864 (po Krymské válce) na místě opuštěné krymskotatarské osady, jejíž původní název zněl Džadra.

První zmínky o českém osídlení pochází z roku 1862, kdy osadu z neznámých důvodů opustili dříve usazení osadníci, Bulhaři, a tím vznikl prostor pro usídlení Čechů. Až po příchodu Čechů získala vesnice svůj sice ne stávající, ale nejznámější název, Bohemka.

Obec poté ještě jednou, v době komunistických pokusů o vytvoření jednotné identity tzv. „sovětského člověka“, v tomto případě pokusu o vymazání vzpomínek na české kořeny, změnila jméno na Lobanovo.

> Pojmenování vesnice je po bojovém letci Lobanovovi, který nedaleko havaroval se svým letadlem. Důkazem toho je pomník u autobusové zastávky na jednom konci vesnice, který má podobu letadla MIG 15, směřujícího k nebesům. Samotná autobusová zastávka nese název Lobanovo. Zajímavostí ovšem je, že pokud projdeme celou vesnicí po největší silnici, která se táhne od zmíněné autobusové zastávky, dojdeme na druhý konec, kde je zastávka vlaková, která doposud nese název Bohemka, a i české babičky z Lobanova, které ještě češtinu ovládají, neřeknou vsi jinak, než Bohemka, na čemž žádné komunistické represe nikdy nic nezměnily.

4.17.2. Etnické složení

Etnické složení vesnice je v současné době poměrně rozmanité, stejně jako i jinde na Krymu, ovšem skutečně přesné dohledání konkrétních čísel (opět, jako i v ostatních krymských vesnicích) je prakticky nemožné, a to hned ze dvou důvodů.

První z nich je historický, kdy bylo v některých fázích zapotřebí vyhnout se perzekuci ze strany vlády, a proto bylo pro řadu místních obyvatel jiného, než ruského původu, jednodušší prohlásit se za Rusa, než snášet represe, či snažit se vyhnout persekuci jinými způsoby, než změnou národnosti.

Druhý důvod je ze současnosti. Podle informací starosty Lobanova se přestala na konci 90. let zapisovat národnost do pasů a zaznamenávat do rodných listů (rozhodnutím vlády Krymské autonomní republiky).

Nicméně i přesto zde existují odhady, které hovoří o tom, že ze zhruba 1 600 obyvatel žijících v Bohemce je 800 Ukrajinců, 600 krymských Tatarů a 200 Čechů.

Historický vývoj etnického složení vesnice je špatně dohledatelný, ovšem má se za to, že osada byla založena v době vlády tatarských krymských chánů, tedy svým etnickým složením byla téměř výhradně krymskotatarská, a to až do krymské války, po které byli krymští Tataři násilně vysídleni mimo Krym.

---

[225] KAPLAN, S. S. *Češi na Krymu. Studie z historie a kultury*. Simferopol: Antikva, 2005. HAVRÁNEK, P. *c. d.*

Následovalo krátké a nepřesně ohraničené období bulharského osídlení, po kterém Bulhary vystřídali Češi. Z původně českého osídlení se poté vlivem přistěhovalectví a smíšených sňatků pomalu vyvinul současný stav, kdy bohemští Češi tvoří ve vesnici zhruba 15% menšinu.

V současné době zde ještě v malých počtech žijí menšiny Poláků, Němců, Arménů a i jedna běloruská rodina. Vztahy mezi jednotlivými národnostmi obývajícími Bohemku jsou vcelku mírumilovné, jedni s druhými se snaží vyjít, ovšem i zde najdou tací, kteří by byli nejraději, kdyby odsud například krymští Tataři zmizeli, nicméně to rozhodně není většinový názor.

4.17.3.Specifika obce

Bohemka, ač položená na severu Krymu, je stále ještě jeho součástí, což se projevuje na charakteru zdejšího podnebí. Panuje zde velmi teplé, v létě až parné počasí, které je ještě umocněno celkovým plochým rázem krajiny s nedostatkem lesů, kde není příliš kam se schovat před všudypřítomným sluncem.

Problém je zde i s vodou, která sice je pitná, nicméně slaná a teče jen pár hodin denně, což dojem letního vedra ještě umocňuje.

Místní obchody, které mají otevřeny 7 dnů v týdnu, jsou dobře zásobeny díky relativně blízkému dopravnímu uzlu a místnímu centru, městu Džankoj. Díky této poloze je ve vesnici i poměrně vysoká zaměstnanost (ve srovnání s jinými krymskými vesnicemi), nicméně samotná vesnice nabízí jen minimum stálých pracovních míst, jakými jsou například sezónní pracovní místa v zemědělství, o které ovšem není příliš velký zájem vzhledem k tomu, že jsou neatraktivní a málo placená.

Zajímavostí Bohemky je „bábi Filoména“, zřejmě nejstarší Češka žijící na Krymu (92 let). I přes svůj věk stále samostatně hospodaří, a hlavně hovoří docela srozumitelnou češtinou, kde se sice ruská a ukrajinská slova objevují, nicméně plynulá řeč je pro Čecha neznalého ruštiny či ukrajinštiny zcela srozumitelná.

Foto: Adam Bubák

4.17.4.Statistické údaje o počtech krajanů

Pokud se v Bohemce chceme dopátrat Čechů, měli bychom si všímat hlavně původu (a tedy rodokmenu) místních obyvatel, protože jazyk, a občas už ani náboženství, nám v tomto případě nemusí pomoci.

Zatímco statistiky mluví o zhruba dvou stovkách bohemských Čechů s doloženými českými předky, neoficiálně se k české národnosti hlásí až ke třem stovkám obyvatel. V absolutních číslech je to sice pokles, ale ne až tak výrazný.

V relativních pak hraje velikou roli postupné přistěhovávání Ukrajinců, které proměnilo původně čistě českou vesnici na vesnici s českou minoritou.

Pokud by první identifikace české minority proběhla skrze jazyk, pak zjistíme, že česky už mluví pouze minimum lidí, a to povětšinou nejstarší generace. Druhá identifikace může být skrze náboženství, protože Češi žijící v Bohemce jsou katolíci, na rozdíl od většinového ukrajinského pravoslaví.

Třetí identifikace, která nejvíce napoví, kdo se Čechem opravdu cítí, je členství a aktivita v českém krajanském spolku, který je pobočkou simferopolského spolku Vltava působícím na celém Krymu, případně jiná aktivita směrem k českým tradicím, jazyku nebo folklóru. Tímto směrem se i ubírají všechny projevy českého krajanského cítění.

V Bohemce se aktivita Čechů projevuje formou slavení katolických svátků, jako jsou Vánoce, Velikonoce, dále pak pěveckým souborem, který zpívá české písně a v posledku i dojížděním do ostatních krymských českých vesnic a vzájemným navštěvováním se při různých oslavách. Samozřejmě svou nezastupitelnou roli zde mají ti, kteří zajišťují chod spolku po stránce materiální a administrativní, tedy zejména předsedkyně spolku paní Ludmila Procházková, která se ovšem účastní i folklorních akcí spolku. Tato pobočka spolku Vltava byla založena v roce 1993 po založení centrálního Simferopolského spolku.

4.17.5.Spolková činnost

Za dob carského Ruska neměli místní Češi potřebu zakládat krajanské spolky patrně proto, že zde byli dosud příliš krátkou dobu. V sovětských dobách zde nemohla být řeč o vytváření nějakého spolku národnostních menšin, protože hrozila perzekuce ze strany režimu.

Teprve až se vznikem nezávislé Ukrajiny v roce 1991 (a Autonomní republiky Krym vzniklé ještě v rámci Ukrajinské SSR) se začalo vytvářet prostředí umožňující projevit národnostní identitu zaštítěnou nějakou oficiální organizací.

V roce 1993 tak vznikl v Simferopolu spolek Vltava, vedený panem Pavlem Kaplanem, který zaštítil všechny další spolky vzniklé v tomto období na Krymu, včetně toho v Bohemce, přičemž ten vznikl o rok později, v roce 1994.

Krajanky před českým „centrem“. Foto: Anna Patočková

Od samého počátku je předsedkyní bohemské pobočky Vltavy paní Ludmila Procházková. Stará se o chod spolku, který se účastní na folklorních akcích v součinnosti s ostatními pobočkami Vltavy v Alexandrovce, Bratskoji i se sim-

feropolskou centrálou, dále pečuje o budovu českého spolku, ve kterém je umístěno miniaturní muzeum českého krajanského folklóru a zajišťuje pravidelné akce spolku v Bohemce. Mezi ně patří například vystupování pěveckého sboru Sluníčko, či slavení menších svátků, které není důvod slavit kolektivně s ostatními větvemi spolku.

Kromě českého spolku je v Bohemce ještě spolek krymských Tatarů postavený na náboženské bázi. Mešita sice ve vesnici není, ale tu nahradila místnost, kterou místní krymští Tataři používají jako modlitebnu.

4.17.6.Náboženství

Čeští krajané v Bohemce jsou nábožensky značně chladní. Původní konfesí Čechů je římskokatolické křesťanství, nicméně v současné době se mezi skutečně aktivní věřící počítá jen několik nejstarších členek krajanské komunity. Ty se pravidelně schází k bohoslužbě v improvizované kapli, která byla zbudována v prostorách budovy českého spolku. Na bohoslužby dojíždí z Džankoj polský kněz Leonid. Kázání je v polštině a v ruštině, což místním babičkám přítomným na mši nijak nevadí. Sami mezi sebou si ovšem povídají česky.

V Bohemce je největší šance zaslechnout mluvenou češtinu právě na mši. Babičky již samy před příchodem kněze začínají zpívat písně ze zpěvníku, a to obdivuhodně dobrou češtinou. Když kněz dorazí, naslouchají kázání úplně stejně, jako kdyby bylo česky. Chápou, že zajistit českého kněze by bylo příliš náročné, a proto jim vyhovuje i toto. Dříve zde sice působil slovenský kněz Karol, ale neznamenalo to, že by tehdy chodilo na mši více lidí.

Je tedy patrné, že v případě Lobanova náboženství rozhodně není faktorem, který by pomáhal místním Čechům udržet si povědomí výlučnosti oproti ostatním národům žijícím v této vesnici. V dřívějších dobách bezpochyby působilo jako faktor, který do jisté míry brzdil asimilaci, nicméně dnes je to již patrné pouze na oné nejstarší generaci dosud aktivních věřících.

4.17.7.Školství

Místní škola je příkladem mírumilovného soužití obyvatel Bohemky. Děti sem chodí bez rozdílu národnosti a mohou si zde svobodně vybrat jazyk, ve kterém budou chtít studovat všechny předměty, přičemž v nabídce je ukrajinština, ruština a krymská tatarština. V učitelském sboru jsou zastoupeni učitelé všech těchto jazyků a všech vyučovaných předmětů.

Stálý český učitel zde ovšem chybí. Toho jsou si místní Češi vědomi, ovšem nevnímají to jako příliš závažný problém, protože běžná školní výuka češtiny se nahrazovala tím, že do nedávné doby (do roku 2007) zde byl vždy na léto učitel. Ten byl placený z Čech a češtinu vyučoval i o víkendech v prostorách místního českého spolku. Výuky se mohly zúčastnit všechny místní děti (nejen české), které měly o český jazyk zájem.

Tento učitel býval zpravidla student z České republiky a byl pro vesnici zprostředkován panem Jiřím Svobodou, který takto dosud zajišťuje výuku češtiny nejen na Krymu, ale po celé Ukrajině a i v jiných východoevropských krajanských komunitách.

Zájem o češtinu je poměrně vysoký, protože i jiné než české děti berou letní učitele jako vhodnou výplň prázdninových měsíců.

Osobnost učitele byla mezi krajany velmi důležitá, a to nejen v Bohemce, ale i v jiných vesnicích. Vždy to byl totiž učitel, který přivezl „aktuální dění" z Čech a na jeho úsilí do jisté míry záleželo, jak se místní dokázali nadchnout pro krajanskou aktivitu. Učitel je jednou z nejdůležitějších osob mezi krajany, po boku předsedy spolku.

Ředitel školy v Bohemce představuje figurky v českých krojích.
Foto: Anna Patočková

Bohemská škola, tak jak dnes je a jak se na ní vyučuje, existuje od roku 1976. Historie zdejšího školství ovšem sahá dále. Ředitel místní školy uváděl, že do roku 1939 zde existovala škola s českým a ruským vyučovacím jazykem, jejíž přesný rok založení se bohužel nepodařilo vypátrat.

4.18. Simferopol

4.18.1. Historie obce a českého osídlení

Ve správním městě autonomní republiky Krym Simferopolu, nacházejícím se ve středu poloostrova na úpatí pozvolna se zvedajícího krymského pohoří, dosahujícího při pobřeží výšek přes tisíc metrů nad mořem, žila česká menšina již od počátku kolonizace.

První osadníci, což byli hlavně řemeslníci, se zde usadili ihned po příchodu na Krym. Větší část předků dnešních obyvatel přicházela ovšem postupně z českých vesnic poloostrova a z Čechohradu z Melitopolské oblasti. Do 20. let 20. století dosáhl počet Čechů 183 rodin (655 obyvatel). Kromě osadníků, kteří měli v Simferopolu stálé bydliště, tu před 1. světovou válkou působilo i několik podnikatelů a filiálek českých firem (české podniky, banky a podnikatelé působili především v Kyjevě, Moskvě a v Oděse).

Češi zde pracovali jako učitelé na gymnáziích, byli majiteli zahradnictví, činžovních domů, nájemci hotelů, pivovarskými sládky a uznávanými hudebníky.

V roce 1923 bylo v Simferopolu 156 českých dětí školou povinných, ovšem bez možnosti navštěvovat českou školu. Za účelem zřízení české školy bylo vytvořeno pomocné družstvo, v jehož čele stál předseda „Spolku Krymských

Čechů“ pan Havelka, které se snažilo v této věci uspět u sovětských úřadů, stejně jako ve věci založení české knihovny.[226]

4.18.2. Specifika obce

V etnografickém muzeu v centru města v rámci stálé expozice Mozaika kultur Krymu se nachází i český koutek, který sice neoplývá tak zajímavými exponáty jako např. německý, kde najdete máselničku ve tvaru prasete s klobásou místo držadla, ale i zde jsou k vidění krásné vyšívané dečky, duchny, nádobí, nebo kroje.

Koutek mohl vzniknou hlavně díky daru věcí z rodinného dědictví paní Ludmily Kubíkové – nebo lépe řečeno babičky Ludmily. Babička mluví výborně česky, protože část rodiny zůstala v Plzni a často se navštěvují a komunikují díky vnučkám přes internet. Také zpívá v místním českém sboru.
Foto: Anna Patočková

4.18.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Dnes podle různých zpráv od místních činovníků krajanského spolku lze počet lidí s českými kořeny jen těžko určit, pohybuje se mezi čísly 250 až 600, přičemž pravděpodobnější bude asi blíže spodní hranice. Na celém Krymu se k českým kořenům v roce 1989 přihlásilo l 020 lidí.

Podle údajů z ukrajinského sčítání obyvatel v roce 2001 dosahuje počet Čechů na Krymu 749 osob, z nichž 87 (12 %) považuje češtinu za svoji mateřštinu.[227]

Problém tedy tkví především v tom, že již málokdo umí česky. V podstatě nikdo z mladých, ani starých nepochází z čistě českých rodin a nezanedbatelná je i roztříštěnost osídlení v městském prostředí. Česká menšina nikdy nevytvořila kompaktní sídelní celek sdružený na vymezeném teritoriu. Obstojně češtinu, jako dorozumívací jazyk, ovládá jen málokdo i z té nejstarší generace.

Stav znalosti české řeči dokládá i fakt, že nynější předseda krajanského spolku Vltava Stanislav Kaplan česky rovněž neumí.

[226] HAVRÁNEK, P. *c. d.*
[227] *Vseukrai'ns'kyj perepys naselennja 2001*. c. d.

Na obnovu znalostí českého jazyka sem od roku 1995 pravidelně dojíždějí studenti z České republiky na prázdninové kurzy, organizované Centrem humanitární pomoci krajanům pod záštitou Ministerstva zahraničních věcí. Kromě toho zde již dlouhá léta (od roku 1996) vede místní rodačka Ludmila Savinovová nedělní školu pro zájemce. Zájem není ovšem veliký, počet žáků nedělní školy je kolem desíti a vyučující studenti se o prázdninách potýkají s ještě menším stavem žactva.

4.18.4. Spolková činnost

V dubnu 1993 byl založen kulturně osvětový spolek Vltava. Iniciátory vzniku byli Viktor Vágner, L. I. Hricaj a Eduard Kubík. Prvním předsedou spolku byl V. Vágner, kterého v roce 1999 vystřídal E. Kubík a toho ještě tentýž rok již zmiňovaný Stanislav Kaplan.

Spolek zaštiťuje všechny spolky krajanů na Krymu. Patří pod něj 12 oblastních organizací, především v Lobanovu a Alexandrovce, dále potom v Bratském, Džankoji, Evpatorii, Kerči, Krasnoperekovsku, Sevastolpolu, Feodosii, Jaltě, Krasnogvardějském a v Okťjabrskom. Spolek Vltava v Simferopolu je jinými pobočkami někdy kritizován kvůli svému hospodaření. Tím, že má spolek více poboček, rozhoduje o grantových žádostech a o přerozdělování financí, které se občas jiným spolkům mohou jevit jako neprůhledné.

Vznik spolku (spolu s dalšími na Ukrajině) inicioval zánik celoukrajinské zaštiťovací „Československé kulturně osvětové společnosti J. A. Komenského“ v roce 1993, jejímž předsedou byl Alexandr Drbal. Ta vznikla v roce 1990 s hlavním úkolem organizovat krajanský život v nových uvolněných podmínkách a podílet se svými zkušenostmi na přesídlování černobylských krajanů. Její pokračovatelkou je v květnu 1995 ustanovená „Česká Národní Rada Ukrajiny“, která znovu spojila pod centrální koordinaci krajanské spolky za předsednictví Ludmily Muchinové.

Členové spolku Vltava se zpočátku scházeli v provizorních zapůjčených či pronajatých místnostech (česká strana financovala vybavení místností). V současné době již existuje české centrum s dvěmi místnostmi, kde se konají zkoušky pěveckého ženského souboru téhož jména a dětského souboru Srdíčko, schůze členů spolku, scházejí se tu členové řemeslných, výtvarných a uměleckých kroužků a také se tu nacvičují vystoupení prezentovaná na veřejnosti.

V těchto prostorách probíhá také nedělní a prázdninová výuka českého jazyka. Dříve se prázdninové vyučování odehrávalo v zapůjčené místnosti ve škole.

Krajané také působí v Centru humanitních studií na katedře české filologie a literatury založeném počátkem 90. let 20. století, dále se podílejí na přípravě „slovanského“ vysílání krymské televize. Jejich zásluhou byl také při Etnografickém muzeu v Simferopolu, ve stálé expozici etnik žijících v tomto kraji, zřízen český koutek.

V roce 2000 zahájil spolek vydávání časopisu Vltava-noviny v ruštině. Kromě toho jeho aktivní členové přispívají občasnými články do novin Krimskoje vremja a Krimskoje novosti. Roku 2000 byly zřízeny internetové stránky. Každoročně se konají schůzky předsedů českých spolků na českém velvyslanectví v Kyjevě. Spolek v Simferopolu je rovněž v kontaktu s ministerstvem

kultury Autonomní republiky Krym, od níž dostává finanční prostředky na pořádání spolkových programů.

Soubor Vltava vystupuje při mnoha příležitostech – jedná se především o krajanské slavnosti organizované jak v místech osidlem Čechy (např. slavnosti Českého piva v Jaltě), tak i na celokrymských („Krymská duha“) a celoukrajinských kulturních akcích.

Členové spolku se také snaží obnovit zapomenuté zlidovělé církevní svátky. K těm hlavním patří oslavy sv. Mikuláše, roku 1998 organizované spolu s polským spolkem. Byly i roky, kdy se svážely děti českých kolonistů z celého Krymu do určité vesnice, kde byl pro ně vytvořen program. Dále je snaha o oživení obyčejů spojených se svátkem Velikonoc, sv. Jana Křtitele a dalších.

4.19. Bratskoje

Obec Bratskoje (ukrajinsky Bratske / Братське) leží ve vnitrozemské stepní oblasti poloostrova Krym, v pervomajském okrese. Je součástí obce Gvardijskoje (Гвардійське) – Gvardijská selská rada / Gvardijs'ka sil's'ka rada.

4.19.1. Historie obce a českého osídlení

Vesnice patřila mezi první obce založené v této oblasti – její založení se datuje k roku 1863. Mezi zakladateli byli nositelé příjmení Brabec, Šimek, Kostelecký či Tomášek. Vesnice vznikla na místě tatarské osady Bink-Kumrát (nebo Bjuk-Komrad). Pouhých 15 kilometrů odtud leží další krajanská vesnice Alexandrovka, s kterou mají obyvatelé Bratskoje dodnes vřelé vztahy.

Jako i všude jinde bydleli Češi nejprve v provizorně postavených, částečně zahloubených zemljankách.

Až do roku 1930 žili v této vesnici pouze Češi (roku 1923 žilo ve vesnici 14 českých rodin a jeden Rus). Pak přišla doba násilné kolektivizace a vinou rozkulačování nastal příliv nových obyvatel. Začala rychlá asimilace, jež dosáhla takové intenzity, že v současnosti nikdo z původně českých obyvatel nemluví česky, kromě nejstarších obyvatel obce pocházejících z čistě českého rodinného prostředí.

Obyvatelé obce zažili v posledním století mnoho nepříjemných zkušeností, především těch válečných. Během občanské války se tu střídaly oddíly bělogvardějců se svým velitelem Vrangelem s oddíly nově vzniklé Rudé armády. V období kolektivizace docházelo k zabírání majetku a polností velkým vlastníkům půdy, mezi které patřila většina Čechů. Otcové od rodin byli posíláni na nucené práce na Dálný východ a na stavbu Bělomořsko-baltského kanálu. Na začátku 2. světové války bylo mnoho místních odvlečeno na Sibiř. Ti šťastnější se dostali do Svobodovy armády, ti méně šťastní se již nikdy nevrátili, aniž by se jejich příbuzní někdy dozvěděli, co se s nimi stalo. Při okupaci Krymu nacisty bylo několik obyvatel odvezeno na nucené práce do říšského Německa (např. A. A. Brabec, K. A. Šimková, F. J. Francová…). Do bojů druhé velké války zasáhlo z obce Bratskoje 29 mužů, kteří odešli na frontu.

Po válce, kdy měla vesnice 171 obyvatel (z toho 82 Čechů), začalo řízené dosídlování obce – první vlna proběhla v roce 1955, další v roce 1965.

Dnes žije v obci, jak je to běžné po celém Krymu, mnoho národností, jako Rusové, Ukrajinci, Arméni, Estonci, Bulhaři, Poláci, Kazaši, Maďaři, Němci

a čím dál tím rozrůstající se počet Tatarů vracejících se z nedobrovolného exilu z oblastí Uzbekistánu, kam byli v období stalinských represí ve 30. letech 20. století násilně přesunuti.

V Bratskoje je nyní asi třetina práceschopných obyvatel bez zaměstnání. Někteří dostávají naturálie, méně z nich peníze za pronajatá pole (která jim byla vrácena v roce 1992) od společnosti, která se snaží na nich hospodařit. Vztah k půdě po několika desetiletích kolektivizace zcela vymizel. Hospodařit na svém nikdo z mladší generace nehodlá. Bývalý kolchoz „Stachanovec" je v demoličním stavu a jeho vybavení bylo rozkradeno.[228]

4.19.2. Specifika obce

Tato vesnice vyniká i na krymské poměry naprostým nedostatkem vody, se kterým se obyvatelé obce musejí vyrovnávat od jejího založení až po dnešek. Voda vyjde opravdu jen na to nejnutnější a lidé někdy nedostanou její příděl třeba i tři dny. A to musí vyjít nejen pro obyvatele, ale i pro zvířata, bez kterých by místní finančně nevyšli. Velké sucho zažila vesnice v roce 1995, kdy vyschla řeka a voda ve studnách byla tak hluboko, že nebylo možné ji čerpat.

Byla zde nemocnice, pošta a škola, ale ty v roce 2006 vyhořely. Obnovena byla pouze pošta a nemocnice.

4.19.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Zakládající rodinou byly rodiny bratrů Brabcových – jeden z nich měl 9 synů. V roce 1914 žilo v Bratskoje 26 Čechů a 17 osob jiné národnosti. Časem bylo v obci 100 potomků této jedné rodiny. Ve vesnici nebylo neobvyklé, že se hledaly nevěsty v jiných českých vesnicích, například v Čechohradu.

Po kolektivizaci začali přicházet Ukrajinci, Rusové, Tataři, Gruzínci, Bělorusové, kteří dostávali práci v kolchozech. Mezi minority, které už z Bratskoje vymizely, patří Abcházci, Řekové a Arméni. Samotný název Bratskoje napovídá, že žádné konflikty mezi národnostmi nikdy nebyly, ale naopak, lidé žili vedle sebe jako původní bratři zakladatelé – odtud název vesnice Bratskoje.

Při průzkumu v roce 2000 se z 463 obyvatel obce přihlásilo k českému původu 146 lidí, což tvoří 31,5 %.

V roce 2001 dělal pan Roman Gricjuk anketu mezi obyvateli, aby zjistil, kolik lidí se hlásí k českým kořenům. Obešel každého ve vesnici a zjistil, že Čechů bylo 140, ale protože z vesnice hodně lidí odchází, byl v roce 2008 už jejich počet o 80 nižší, ale nikdo z nich nejel do České republiky – hodně dívek se například provdalo do nedaleké Alexandrovky. I celkový počet obyvatel vesnice se od roku 2001 snížil ze 480 na dnešních zhruba 300.

4.19.4. Spolková činnost

Místní krajanský spolek spadá pod simferopolskou Vltavu a vznikl až po roce 2001, protože do té doby nikdo nevěděl, že v Bratskoje jsou Češi. Hlavní aktivita spolku spočívá v činnosti sboru, který byl založen v roce 2004. Nejprve měl 8 členů, dnes už jen 6. Jde o manželské páry, kteří hrají na hudební nástroje

[228] HAVRÁNEK, P. *c. d.*

a zpívají. Bohužel jejich možnost vystupovat je snížena konkurencí simferopolského sboru, který více prosazuje sebe.

Na Mikuláše tento spolek přijíždí a mají společný koncert a předávání dárků. Spolek z Bratskoje občas vyjíždí do Bohemky (Lobanova) a Alexandrovky na krajanské akce. Velikonoce slaví české rodiny po katolickém způsobu.

4.19.5. Náboženství

V Bratskoje byl kostel do roku 1912, ale při revoluci byl zbořen. Na dřívějším okraji obce, kde je nyní již obecní zástavba, byl hřbitov, u kterého stál kříž a malá zvonička. Na její zvon se vyzvánělo při narození dětí, o svátcích a úmrtích. Lidé se chodili modlit sem, protože k obnově kostela nedošlo.

V určité dny sem přijížděl kněz a na tomto místě sloužil bohoslužby, křtil děti a oddával mladé páry.[229]

V roce 2001, kdy vznikl spolek, byla založena i katolická kaplička z bývalého malého domku na náměstí naproti obchodu. Jednou týdne sem jezdí polský kněz, který vede bohoslužbu v ruštině.

Dokud tato možnost nebyla, tak se lidé modlili doma a křtít děti vozili do okolních měst – např. Džankoj, Jevpatorije. V dnešní době do kapličky chodí jen 10–15 lidí, což sice není mnoho, ale polovinu z nich tvoří mladí lidé, které k víře přivedla učitelka Světlana Valentinovna Šimek, která v Bratskoje vyučovala. Tito mladí věřící dokonce jezdí do Oděsy na katolická koncilia (srazy mládeže). Kapličku prý navštěvují i svědci Jehovovi a v době letních prázdnin někteří z letních učitelů.

4.19.6. Školství

Ve vesnici byla škola s výukou výhradně v českém jazyce s českým učitelem do roku 1912. Nedlouho poté učitel odešel a mnoho rodin se odstěhovalo, takže se začalo učit jen rusky. Ve 20. letech zde ještě krátkou dobu vyučoval český učitel v malém domku sestávající ze dvou místností – v jedné byla učebna, ve druhé bydlel učitel.

Školu bohužel stihl v roce 2005 požár, při kterém shořela i připravovaná místnost ve škole, která měla sloužit jako české centrum. Dnes musí děti jezdit do školy v Gvardějsku, kde se vyučuje i tatarština.

V roce 2003 poprvé proběhla prázdninová výuka českého jazyka zajišťovaná studenty z FF MU v Brně. Žáci byli rozděleni do dvou skupin – pro děti a dospělé (tu navštěvovalo 8 lidí). Ne každý rok ale učitel přijede – v roce 2007 zde učitel nebyl, v roce 2008 ano a výuku navštěvovalo 12 dětí, všechny s českými kořeny.

Podle slov paní Lídy je škoda, že sem učitelé nepřijeli před už před deseti nebo patnácti lety. *Zájem by byl větší, ještě žily babičky, které česky mluvily, byla tady paní, která dokonce jinak než česky neuměla a pán, který ještě chodil do české školy, ale všichni už zemřeli a dnes… Dnes už to nikdo nepotřebuje…*

[229] HAVRÁNEK, P. *c. d.*

4.19.7.Závěr

V Bratskoje byli pro nás skvělými hostitelé manželé Gricjukovi. Ti ještě znají české písničky, přestože pan Roman vlastně není Čech. Říká, že se po manželce stal Čechem, že se tak už cítí, třebaže česky nemluví ani on, ani jeho žena. Pan Roman je předsedou české pobočky Vltavy v Bratskoje, sleduje vše o České republice, fandí českému fotbalovému týmu. Angažuje se ve spolku a v souboru (hraje na harmoniku a zpívá) i přesto, že musí mít (kromě práce se zemědělskými zvířaty), dvě zaměstnání, aby jako tříčlenná rodina v Bratskoje vyžili – je učitelem hudby v Gvardějsku a elektrikářem. Na otázku, proč se paní Lída cítí být Češkou, odpověděla: *Mám ráda vlast svých předků.*

Zakarpatská Ukrajina

4.20.Užhorod

Užhorod leží na západě Ukrajiny, těsně u hranic se Slovenskem, na řece Už. Prakticky přímo ve městě je hraniční přechod se Slovenskem. Je nejvýznamnějším městem regionu nazývaného Zakarpatská Ukrajina, který v Čechách známe spíše pod prvorepublikovým názvem Podkarpatská Rus, kdy byl součástí ČSR.

4.20.1.Historie obce

První slovanské sídliště na místě dnešního Užhorodu bylo založeno v 8. nebo 9. století. V 10. století bylo nejprve pod nadvládou Maďarů a poté Kyjevské Rusi. O století později získali vládu zpět Maďaři, kteří si ji udrželi až do 20. století.

Užhorod byl vydrancován Tatary v roce 1242 a jeho hrad byl zničen. Habsburská monarchie získala vládu nad Užhorodem v roce 1691. Po roce 1848 získalo na síle ukrajinské kulturní hnutí, díky kterému byly zakládány nové školy a rozšiřovala se publikační činnost v ukrajinštině. Většina vůdců tohoto hnutí žila právě v Užhorodu. V tomto roce také získalo město samosprávu a začalo s modernizací (vybudování kanalizace, rozšíření železnice a rozvoj průmyslu atd.). Během 19. století vzrostl počet obyvatel města téměř pětinásobně.

Obrázek 70. Užhorodská prvorepubliková architektura. (Foto: Adam Bubák)

Po první světové válce byla Podkarpatská Rus připojena k Československu a Užhorod se stal jejím hlavním městem. V krátkém období první republiky prožilo město velký architektonický i kulturní rozkvět. Některé části Užhorodu jsou tak nápadně podobné pražským starým Dejvicím, že by se daly zaměnit.

Krátké období první republiky však bylo přerušeno rokem 1938, kdy na základě tzv. „Vídeňské arbitráže" připadl Užhorod opět Maďarsku. Po druhé světové válce pak připadlo město Sovětskému svazu a stalo se součástí Ukrajinské SSR. Takto setrvalo až do vyhlášení nezávislé Ukrajiny roku 1991.

Je zřejmé, že Užhorod je díky historickým okolnostem národnostně velmi pestré město. Dříve převažující maďarské obyvatelstvo už ve městě téměř není, je zde slovenská menšina (kvůli blízkosti slovenských hranic), částečně jsou místní Slováci potomky prvorepublikových migrantů, což se týká i menšiny české.

V poslední době se majoritou ve městě stali Ukrajinci a Rusíni a jako na mnoha místech na Ukrajině se i zde najde poměrně početná ruská menšina.

4.20.2.Historie českého osídlení

Téměř veškerá česká migrace do Užhorodu byla záležitostí první republiky, neboť ještě kolem roku 1910 tvořili drtivou většinu obyvatel Užhorodu Maďaři. Co se Užhorodu týče, tak na rozdíl od ostatních českých komunit v Ukrajině nelze hovořit o skutečném vystěhovalectví, protože migrace do tohoto města byla ve většině případů dobrovolná (pokud sem nebyli posíláni státní zaměstnanci za trest) a ti, kteří sem z Čech odcházeli, se mohli často počítat mezi intelektuální elitu – architekty počínaje, lékaři a právníky konče. Samozřejmě, že sem směřovaly i obyčejní lidé, ale i oni se sem vydávali dobrovolně, nejednalo se o nucený exil z náboženských či jiných důvodů. Potíže českým krajanům v Užhorodu nastaly až po zániku první republiky.

4.20.3.Specifika obce

Užhorod je výjimečný z hlediska českých krajanů téměř ve všem. Charakter krajanství a jeho souvisejících projevů je v Užhorodu naprosto odlišný od ostatních oblastí Ukrajiny s českými komunitami.

Zde, více než kde jinde, je totiž patrná mnohem silnější historická spjatost se zemí předků. Proto se tu lze setkat s projevy českého krajanství spíše prostřednictvím publikační činnosti, než kroužkem lidových tanců, ačkoli ani na ten se tu nezapomíná. Čechy zde nejsou jen vzdálenou vzpomínkou předků či předávanou lidovou slovesností, ale denně hmatatelným historickým faktem. Samozřejmě jen pro ty, kteří to tak chtějí. Samotný Užhorod jako město působí i přes svoji relativně malou velikost (lehce přes 100 000 obyvatel) kosmopolitním dojmem, a tak to skutečně i je.

Kromě mnoha národností žijících přímo v Užhorodu a historické pestrosti hraje svoji roli i pozice města, které se nelézá téměř na dosah ruky čtyřem dalším zemím; Slovensku, Maďarsku, Polsku a Rumunsku. A aby byl kosmopolitní ráz města dovršen, Užhorod má družbu s městy například v Německu, USA, ale samozřejmě i v ČR, konkrétně s městem Česká Lípa. Jedním z projevů této družby je i *Užhorodské café Česká Lípa*.

Obrázek 71. Průčelí obchodu v ulici Ivana Olbrachta v Užhorodu. (Foto: Adam Bubák)

4.20.4. Statistické údaje o počtech krajanů

V současné době žije v Užhorodu okolo 900 českých rodin. Slováků je zde podstatně více, kolem 19 000 osob. Projevy českého krajanství v Užhorodu jsou podstatně jiného charakteru, než ve zbytku Ukrajiny. Zatímco na zbytku území je krajanství vnímáno spíše skrze folklór, zde se jedná spíše o dokumentaci vlivu prvorepublikového Československa na současný Užhorod, pojmenovávání ulic po velikánech české historie či umisťování bust a jiných památečních symbolů po celém Užhorodu.

Ale jedná se také o prosté prosazování českého jména prostřednictvím všudypřítomné české prvorepublikové architektury, včetně například i sítě stále funkčních hydrantů z roku 1930.

Česky mluví 30–35 % krajanů a další část česky rozumí, nicméně jazyk dle předsedů obou českých klubů není rozhodujícím ukazatelem. Tím je spíše ona kulturní angažovanost.

4.20.5. Spolková činnost

V Užhorodu existují dva české spolky: klub T. G. Masaryka (založený 1998), jehož předsedou je pan Ivan Latko, a který má v současné době 115 členů a klub J. A. Komenského (založený 1995), jehož předsedkyní je paní Olga Buksarová, a který má 145 členů. Stejně jako jinde bylo i zde možno založit spolky až s uvolněním poměrů po rozpadu SSSR v roce 1991.

Oba spolky velmi úzce spolupracují a sídlí ve stejných místnostech na náměstí Grenži Donského v Užhorodu v budově ukrajinského spolku Prosvita. Peníze na rekonstrukci těchto místností poskytla Česká republika, přičemž stavba samotné budovy Prosvita je jednou z ukázek prvorepublikové užhorodské architektury. Dříve oba spolky sídlily na Užhorodském hradě, ke změně došlo až před dvěma roky.

Obrázek 72. Předsedové spolků v Užhorodě.
Zakladatelé užhorodských krajanských spolků – Ivan Latko (vpravo) a Olga Buksarová

Jednou z nejvýraznějších aktivit klubů je publikační činnost.

S přispěním klubů T. G. M. a J. A. K. již vyšly například i následující tituly:

Edvard Beneš ve fotografii; Vladimír Zuberec: M. R. Štefánik; léta hvězdná a válečná; Dokumenty o Podkarpatské Rusi; Podkarpatská Rus; práce a život lidu; Amálie Kožmínová: Podkarpatská Rus; Jaroslav Vavrušek: Církevní památky na Podkarpatské Rusi; Časopis Společnost přátel Podkarpatské Rusi. Již 12 let pravidelně vychází kalendář, Český rozhlas 2 natáčel v roce 2008 rozhovor s panem Latkem a paní Buksarovou, klub spolupracoval s Českou televizí Brno na dokumentu *České stopy pod Karpaty*, který byl několikrát odvysílán.

Publikační činnost obecně velice silně zrcadlí prvorepublikové poměry, které panovaly v Užhorodu, všemožně oživuje ducha předválečného Československa a snaží se o přesnou dokumentaci tehdejšího stavu. Vydavatelství spolupracuje s českou organizací Libri Prohibiti se sídlem na Senovážném náměstí 2 na Praze 1. Sám předseda klubu T. G. M., pan Latko, je jednou z hlavních hnacích sil této publikační činnosti, které se věnuje navíc, kromě ostatních aktivit spolků.

Před čtyřmi lety prosadil český spolek přejmenování některých užhorodských ulic podle významných českých osobností – Jana Husa, Antonína Dvořáka, Ivana Olbrachta, Františka Tichého. Také v nedalekém městě Mukačevu nese jedna ulice název Komenského. Na Puškinově náměstí je deska věnovaná legionářům z armády generála Svobody. V Užhorodu dnes stojí busta T. G. Masaryka – od získání povolení (které bylo asi největším problémem) až po dokončení stavby uběhly 3 roky.

Spolek pořádá v Praze přednášky o Podkarpatské Rusi, předsedové obou klubů, Latko i Buksarová se zabývají turistickým průvodcovstvím pro české turisty.

Spolek také podporuje užhorodský sirotčinec jménem Nova Semija – podpora je realizována skrze MZV ČR a kraj Vysočina.

Spolky pomáhají lidem s českým původem, kteří žijí v Užhorodu a chtějí se přestěhovat do České republiky, pokud mají ukrajinské občanství a české před-

ky. Pokud se podaří prokázat české kořeny, tedy podle občanství či rodných listů předků, lze získat dlouhodobý pobyt v Čechách na 10 let.

Financování spolků. Centrální krajanský spolek v Kyjevě poskytuje oběma užhorodským klubům pravidelné příspěvky. Příležitostní sponzoři darují většinou jednorázové částky na konkrétní projekty či aktivity – připravované internetové stránky obou klubů uhradil kraj Vysočina.

Od Ukrajiny kluby žádné peníze nedostávají, pouze zprostředkovaně prostřednictvím centrálního krajanského spolku v Kyjevě. Dalšími zdroji financí jsou úspěšně podávané žádosti o granty a projekty, které povětšinou financují rozsáhlou publikační činnost klubů.

Oba české spolky sdružují kromě Čechů i Slováky.

Ve městě působí i další národnostní spolky – Maďaři mají 10 spolků, Romové 10 spolků, Slováci 2 spolky (politicky angažovaný spolek *Matica Slovenská* – na rozdíl od českých spolků, které jsou striktně apolitické – a dalším je *Užhorodský spolek Slováků*, který se distancoval od matice Slovenské a spolupracuje s oběma českými kluby).

Spolek tu mají dále Poláci, Bulhaři, Rusové i Ukrajinci. Všechny spolky se jednou ročně schází a přednášejí si svůj program pro nadcházející rok.

I v Užhorodu pamatují na folklór – prostřednictvím českých písní, tanců a českých plesů. Oba kluby se zúčastňují pravidelných celoukrajinských krajanských plesů.

Zajímavostí je, že Češi na Zakarpatské Ukrajině nežijí v kompaktních komunitách, ale Slováci ano – v horách se dodnes najdou převážně slovenské vesnice.

4.20.6. Náboženství

V Užhorodu žijící Češi jsou hlavně římští katolíci, nebo evangelíci, nicméně náboženství není to, co by jim udržovalo krajanské povědomí. České povědomí udržuje spíše obrovský kulturní odkaz prvorepublikového Československa, který mají neustále před sebou.

4.20.7. Školství

Čeština zde v Užhorodu není vyučována fakultativně na nižších stupních škol. České školy zde existovaly pouze v období první republiky, ovšem již v roce 1938 po převzetí vlády do maďarských rukou bylo české školství opět zrušeno.

Nicméně to, že je Užhorod poměrně velké město, navíc s velkými historickými i současnými vazbami na Čechy a Slovensko, skýtá možnosti spolupráce pro vysoké školy – jedná se o možnost výměnných pobytů na jeden nebo dva semestry pro vysokoškolské studenty Užhorodské národní univerzity na Univerzitě Karlově v Praze a na Masarykově Univerzitě v Brně. Je zde i filiálka Kyjevské univerzity, která nabízí studijní program slavistických studií, v rámci nichž se studenti seznamují i s češtinou. Umělecká škola v moravském Podštátu spolupracuje s místní uměleckou školou.

Co je nutno zmínit, ač se tím dostáváme mimo Užhorod samotný, je obec Koločava. Ta kromě svých nepopsatelných přírodních krás také nezapomněla

na český odkaz spisovatele Ivana Olbrachta, který do prostředí Podkarpatské Rusi zasadil nejedno své dílo a přímo do vsi Koločavy pak jedno ze svých nejznámějších – Nikolu Šuhaje loupežníka. Před místní základní školou je k vidění Olbrachtova busta a přímo ve škole je vyčleněna jedna místnost, která je zařízena jako muzeum částečně věnované přímo osobě Ivana Olbrachta, částečně pak době a místu, kde žil. Celá tato část je pro Čechy velmi dobře turisticky známá, a proto je možné se i na procházce setkat spíše s češtinou, než s ukrajinštinou či rusínštinou. I místní lidé česky povětšinou rozumí, ač sami jsou v drtivě většině právě Ukrajinci či Rusíni. Žádná významná či početná česká komunita zde nežije, přesto je i zde patrný „český duch“.

Obrázek 73. Podkarpatská Rus.

Převzato z: <http://www.podkarpatskarus.cz>

Hlavní město

4.21. Kyjev

4.21.1. Historie města

Kyjev je hlavním městem Ukrajiny; s více než 2 700 000 obyvateli je zároveň jejím největším městem. Vznikl již na přelomu 5. a 6. století na řece Dněpr, v 10. století se stal jedním z hlavních center křesťanské kultury. Metropolí Ukrajinské SSR byl Kyjev od roku 1934 (do té doby – od roku 1918 – byl hlavním městem Charkov), zůstal i hlavním městem nezávislé Ukrajiny od roku 1991.

4.21.2.Historie českého osídlení

Paralelně s českým osídlováním Volyňské gubernie přicházeli po roce 1869 zemědělští imigranti z českých zemí také do Kyjevské gubernie, zejména do Radomyšlského a Vasilkovského újezdu. (…) Z jejich věkové struktury vyplývá, že do Ruska se nestěhovali jen příslušníci mladší a střední generace, ale také lidé starší.[230]

Někteří osadníci zůstávali přímo v Kyjevě, jiní se usidlovali v menších obcích v gubernii. Kyjev jako velké město byl lákavý pracovními nabídkami a možnostmi podnikání. Usadilo se zde mnoho českých obchodníků, intelektuálů, dělníků, podnikatelů a řemeslníků.

4.21.3.Specifika obce

Kyjev byl vždy centrem společenského života Čechů na Ukrajině. Není proto divu, že se roku 1914 stal také střediskem československého zahraničního odboje na Rusi. V srpnu téhož roku bylo z iniciativy českých spolků na Rusi započato budování jednotek. Do České družiny vstupovali především čeští vystěhovalci v Rusku. Její vznik byl výrazem protirakouského postoje Čechů v Rusku a odhodlání bojovat za samostatný československý stát.[231]

Čeští krajané byli politicky aktivní i dříve – již před vypuknutím první světové války měli například zastoupení v městské dumě (parlamentu) v Kyjevě.

4.21.4.Statistické údaje o počtech krajanů

V předvečer 1. světové války žilo v Kyjevské gubernii 7 598 Čechů. Po jejím vypuknutí byli Češi rakouské státní příslušnosti považování za nepřítele ruského státu. Ti museli být odstraněni ze všech vedoucích funkcí ve státním i soukromém sektoru.[232] Po začátku války se proto velké množství Čechů rozhodlo usilovat o přijetí ruského občanství. Jako občané Rakouska-Uherska totiž byli zavázáni brannou povinností k původní vlasti a zároveň byli v Rusku považováni za nepřátele státu a pronásledováni.

Ve dvacátých letech žilo v Kyjevské gubernii 4 232 Čechů. Téměř polovina z nich žila v Kyjevě. Byli to většinou obchodníci, průmyslníci, úředníci filiálek českých firem, a také dělníci místních českých továren: výroby hudebních nástrojů krajana Červeného a strojírenského závodu Grether a Křivánek.[233]

V těchto letech ovšem začali mít čeští usedlíci na Ukrajině život ještě složitější. *Soustavná perzekuce Čechů na Ukrajině začala již v roce 1925 procesem proti několika českým starousedlíkům v Kyjevě, na který v roce 1927 navázal soudní proces proti českým učitelům z jižní Ukrajiny. V roce 1928 byli odsouzeni na základě smyšlených obvinění čeští statkáři a obchodníci s hospodářskými stroji. Všichni byli posláni na Sibiř i s rodinami. Tzv. kulaci*

[230] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 62.
[231] Téma českého odboje v Rusku bylo odborníky na válečnictví detailně zpracováno, zabývají se jím i mnohé tematické servery – blíže např. *Oficiální partner specializovaného vydavatelství na military literaturu Naše vojsko a časopisu Naše vojsko* <http://www.valka.cz> , nebo *Militaria – Tématický server v oboru vojenství* <http://www.militaria.cz>.
[232] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 66.
[233] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 52.

byli v roce 1930 deportováni na nucené práce na Sibiř, nejprve muži a za nimi většina příslušníků jejich rodin.[234]

V devadesátých letech 20. století žilo v Kyjevě na 600 Čechů, původem převážně z Kolonie Vyšehrad, ale i z dalších krajanských komunit.[235]

Podle údajů z posledního sčítání lidu na Ukrajině v roce 2001 žilo v celé Kyjevské oblasti 115 obyvatel s českou národností, z nichž 5 označilo češtinu za svoji mateřštinu.[236]

4.21.5. Spolková činnost

Centrem společenského života Čechů v Jihozápadním kraji (Kyjevská, Volyňská a Podolská gubernie) bylo město Kyjev. Již v roce 1891 zde vznikla myšlenka založení spolku, který by mohl být centrem života nejen Čechů v Kyjevě, ale v celém Rusku. Hlavním cílem spolku, který přijal název Československá společnost Beseda, měla být podpora kolonistů v jejich náboženských tužbách, které nachází výraz v připojování k pravoslavné církvi.[237]

Později, na počátku 20. století vznikl v Kyjevě Český osvětový spolek J. A. Komenský. Jeho členové si v zakládajících stanovách vytýčili úkol *pomáhat a hmotně podporovat krajany nemajetné nebo nacházející se bez zaměstnání, spolupůsobit při vyhledávání zaměstnání pro tyto osoby, pečovat o zbavené životních prostředků následkem stáří nebo úrazu a zaopatřit jim prostředky pro návrat do staré vlasti. Druhým úkolem bylo poskytovat nezbytnou výchovu a vzdělání dětem ruských Čechů. Spolkové záležitosti řídila valná hromada, která volila členy výboru a předsedu.*[238]

Spolek J. A. Komenského sdružoval 350 členů a vydržoval českou školu.[239] Ve stejné době vznikla také společnost Stromovka, sídlící v Národním domě poblíž parku téhož jména.

> Po revolučním období v letech 1905–1907 došlo k částečnému uvolnění, mohl se tedy také rozvíjet společenský a kulturní život české menšiny v Rusku. Ve většině českých obcí existovaly hasičské spolky, někde i čtenářské a ochotnické besedy. V roce 1907 vznikla v Kyjevě tělovýchovná jednotka Sokol s filiálkami na Volyni. Spolky pořádaly pravidelné večery, koncerty, organizovaly nové knihovny a čítárny, zvyšoval se počet předplacených exemplářů novin a časopisů. (…) Významnější úlohu sehrál časopis Ruský Čech, který v letech 1906–1908 vydával v Kyjevě tamní hoteliér dr. Václav Vondrák. Noviny obhajovaly zájmy české menšiny a kritizovaly nejreakčnější stránky politického života Ruska. Liberálně umírněné pozice zastával od roku 1911 nový časopis Čechů v Rusku vydávaný týdně v Kyjevě pod názvem Čechoslovan (1911–1918). Časopis kritizoval politiku ruských nacionalistických a klerikálně monarchistických kruhů. Obsahoval mnohostranné zpravodajství o životě české menšiny v různých místech Ruska. Publikoval materiály o hospodářském stavu českých osad, o sokolském hnutí a rozvoji českého školství a osvěty. Redakce vydala v roce 1911 také stejnojmenný kalendář pro Čechy v Ruské říši. Čechoslovan vycházel s heslem „Vše pro českou větev na Rusi“. Byl rádcem, buditelem, napomáhal vytváření českých spolků, vyvolával zájem o kulturní, hospodářské a politické

[234] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 70–71.
[235] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 60.
[236] *Vseukrai'ns'kyj perepys naselennja 2001*. c. d.
[237] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 65.
[238] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 65.
[239] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 52.

záležitosti. Kolem Čechoslovana se, stejně jako dříve kolem Ruského Čecha, koncentroval český živel. Časopis mohutněl obsahově, počtem odběratelů i inzerentů. Za balkánských válek vycházel jako obdeník, jeho proměnu v deník překazilo vypuknutí světové války.[240]

V Kyjevě existovalo dokonce české krajanské ochotnické divadlo. Od roku 1916 ho vedl herec Zdeněk Štěpánek, který se na území dnešní Ukrajiny dostal původně jako voják.

V devadesátých letech, kdy se na Ukrajině po dlouhých desetiletích v důsledku tzv. perestrojky změnilo politické klima a sdružování na národnostním základě bylo opět povoleno, byly často obnovovány, resp. znovu zakládány krajanské spolky.

V roce 1990 byla založena Česko-slovenská kulturně osvětová společnost J. A. Komenského, která svým názvem programově navazuje na někdejší Dobročinný a vzdělávací spolek J. A. Komenského v Kyjevě. Iniciativní skupina resp. přípravný výbor příští společnosti byla ustavena při Ukrajinském fondu kultury v Kyjevě v říjnu 1989. (…) V Kyjevě byla 7. 4. 1990 ustavena odbočka (120 členů), která se svým názvem Stromovka hlásila k předválečnému krajanskému spolku v Kyjevě. Záměrem přípravného výboru bylo zastřešit aktivity všech českých i slovenských krajanských komunit. (…) Deklarovaným cílem Společnosti bylo posílení národního povědomí krajanů, hlubší poznání kultury a dějin „historické vlasti“, posilování znalosti češtiny a v neposlední řadě rozvíjení kontaktů s Československem. Bezprostředním impulzem k ustavení Společnosti bylo zveřejnění zpráv o rozsahu postižení následky černobylské havárie, jež zasáhlo i některé české komunity.[241]

Nefungující Společnost v devadesátých letech pomyslně nahradila Česká národní rada Ukrajiny. Ta v současné době sídlí také v Kyjevě, shromažďuje informace o činnosti všech českých krajanských spolků na Ukrajině, má na starosti rozdělování peněz poskytovaných spolkům prostřednictvím MZV ČR, určuje, kdo bude který rok pořádat společný krajanský „ples“.

Ve spolupráci s českou stranou také zprostředkovává dětem krajanů možnost vyjet na tábory a ozdravné pobyty do České republiky. Na ty jezdí převážně děti z oblastí postižených černobylskou havárií, avšak nejen ty. Zakladatelem této zastřešující organizace pro krajanské spolky na Ukrajině byl v roce 1995 pan Alexandr Drbal. Její současnou předsedkyní je paní Ludmila Muchina, která zároveň vede kyjevský spolek Vyšehrad.

Ten vznikl jako kulturně osvětový spolek v roce 1994 a jeho členy jsou obyvatelé bývalé osady Česká kolonie, které byla později přejmenována na Vyšehrad. Náplní činnosti spolku jsou různé literární večery, oslavy českých svátků a historické přednášky. Schůzky většinou probíhají jednou týdně v prostorách jednoho z místních kostelů. Spolek Vyšehrad má i vlastní folklorní soubor.

4.21.6.Školství

Ačkoli měli krajané snahu své děti vzdělávat podle vlastních zvyklostí a v českém jazyce, *české školství zaniklo na přelomu 80. a 90. let 19. století v souvislosti s hromadným přechodem k pravoslaví. Teprve po revoluci 1905*

[240] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 62–63.
[241] DLUHOŠOVÁ, H. *c. d.*, s. 57–58.

začal „Dobročinný a osvětový spolek J. A. Komenský“ v Kyjevě pečovat o výuku českého jazyka a náboženství v češtině. (…) Již před vypuknutím světové války se spolek Komenský rozhodl otevřít v Kyjevě na Šuljavce soukromou obecnou a mateřskou školu. (…) Pronájem byl zajištěn v dřevěném domě V. L. Šedelja, kde byla umístěna škola, byt učitele a kancelář spolku. Vyučování probíhalo podle programu schváleného ministerstvem školství pro obecné školy a doplněném o výuku českého jazyka. Učební plán mateřské školy zahrnoval hry, obecné školy čtení, psaní, počty, zpěv a tělesnou výchovu. Školu navštěvovalo 55 českých žáků.[242]

V roce 1938 však snahy krajanů na dlouhá desetiletí zmařilo nařízení o výuce povolené pouze v ruském či ukrajinském jazyce.

V současné době v Kyjevě česká škola není. Ve spolku Vyšehrad je však možné navštěvovat kurzy češtiny, které vede jeho předsedkyně prof. Ludmila Muchina, CSc. Ta si zároveň pochvaluje možnost vysílání dětí na letní tábory a ozdravné pobyty do České republiky, kde se s češtinou mohou setkávat mnohem intenzivněji. Například v roce 2006 bylo Česko-ruskou společností a za prostředky MZV a MZ ČR uspořádáno pět ozdravných pobytů pro děti z oblastí postižených černobylskou havárií, a jeden tábor pro děti krajanů z ostatních oblastí.

5. Moldávie

Nina Cihlářová, Kateřina Kohoutová, Andrea Štolfová, Tereza Tóthová

V Moldávii žijí čeští krajané především v obci Holuboje (též Huluboaia či Goluboje). Ta se dříve nazývala Novohrad a leží asi 28 km od okresního města Cahul. Další Čechy můžeme najít také přímo v Cahulu nebo v hlavním městě Kišiněv.

5.1. Holuboje

Obrázek 74. Holuboje jako na dlani. (*Foto Kateřina Kohoutová*)

[242] VACULÍK, J. *c. d.*, s. 63–65.

5.1.1. Historie obce a českého osídlení

V 50. až 60. letech 19. století se v Čechách objevil nový trend. Lidé začali opouštět své domovy a přitom doufali, že najdou místo, kde se jim bude žít lépe než v rodné zemi. Část těch, která doufala v lepší budoucnost, se vydala směrem na východ od svých domovů.

Roku 1856 odjela velká skupina lidí k Černému moři v čele s Braunem a Fišarem, většina z nich pocházela z okolí České Třebové a Vamberku. Cestovali do Prešpurku, 1700 km po Dunaji do Galace, pak přes Oděsu do Simferopolu a Evpatorie na Krymu. S sebou vezli pluhy a jiné zemědělské nářadí, které jim mělo zajistit živobytí, jen koně plánovali zakoupit až na místě.

Právě díky zemědělskému náčiní a nástrojům, které si přivezli, v nich místní obyvatelstvo vidělo prostředníky pro zvelebení svých pozemků. Z tohoto důvodu velké množství statkářů české rodiny zaměstnávalo. Krajané sice poměrně snadno získali v cizí zemi práci, ale jejich životní podmínky byly nedůstojné – často bydleli v kůlnách nebo zemljankách (chalupách z hlíny) po dvou až třech rodinách. Kromě špatného prostředí měli k dispozici také nevyhovující stravu, a to vedlo k tomu, že velká část z nich podlehla nějaké vážné nemoci.

Na vedlejších pozemcích polského statkáře pracoval Josef Košta ze Lhotky u České Třebové, kterému tato žalostná situace krajanů nebyla lhostejná. Vydal se tedy do Evpatorie, kde navštěvoval různé úřady a snažil se upozornit na to, jak špatně se krajanům žije. Podařilo se mu vyvolat u úředníků zájem a ti se sami jeli přesvědčit, zda životní úroveň krajanů je opravdu tak žalostná. Skutečně zjistili, že podmínky, ve kterých se české rodiny nacházely, nejsou vhodné pro život a z tohoto důvody začali krajany shromažďovat, aby je mohli odvést do opuštěné vsi Kurman-Kermenči.

V této vesnici se Češi rozdělili na čtyři skupiny a podle toho se ujali částí pozemku, který jim vláda přidělila. Oblast byla rozdělena na Kurman-Kermenči, Kirej, Žáva a Žadra. Češi přejmenovali Žávu na Alexandrovku, Kirej na Tábor a Žadru na Bohemku a začali své nové pozemky zvelebovat. Díky své pracovitosti a schopnostem velice rychle dosáhli velkého rozvoje oblasti, a to vedlo k tomu, že se sem začali sjíždět i další krajané z rodné země. Přijíždělo jich ale příliš mnoho, a proto za nějakou dobu půda přestala stačit pro všechny.

Vláda se krajanům snažila pomoci tím, že jim nabídla půdu na Kavkaze a v Tavrii na Krymu. Krajané Košta a Fišar se do Tavrie vydali, aby zjistili, zda by pro ně byla oblast vhodná. Zalíbila se jim zde krajina blízko Melitopolu, kde bylo dost německých osad a ještě s dalšími krajany se tam přestěhovali a založili osadu Čechohrad.

Když ale v roce 1867 přijela další výprava z Čech, zažila velké zklamání – vláda totiž zakázala přidělovat carskou půdu. Protože krajané neměli na zakoupení půdy peníze, museli začít pracovat u starších usedlíků nebo na pronajatých polích. Nastalo období krize, Čechy kromě moru dobytka zužovalo i sucho, takže brzy začali trpět hladem. Jedinou spásu viděli v pomoci cara, ale ten byl bohužel zavražděn a tím pro ně jediná naděje zhasla.

Šťastnou náhodou se ale v této době dva krajané, kteří jeli do Melitopolu na trh, seznámili se synem velkostatkáře z Besarábie Štěpánem Romaněnkem. Ten jim ukázal další možnost, jak si vybudovat vlastní hospodářství. Poradil jim, ať

se přestěhují na panství jeho otce v Tatar-Baurči za Dněstrem v Besarábii. Košta s krajanem Horvátem místo navštívili a opravdu byli statkářem přijati. Slíbil jim, že od něj získají pozemky za velice výhodnou cenu. Vedl ho k tomu jednoduchý důvod – jeho statek byl tak zadlužený, že se snažil co nejvíce ze svých pozemků prodat.

Krajané, těšící se na nový začátek, začali dávat dohromady peníze a vypravili 20 vozů s těmi nejnutnějšími věcmi. Plni optimismu dorazili na místo, ale tam je čekalo jen obrovské zklamání. Místo vinic, sadů a úrodných polí, které jim byly slíbeny, měli před sebou obrázek nepřívětivé krajiny a neúrodných pozemků mezi kopci a výmoly. Ale i přes toto rozčarování se rozhodli zůstat a založit novou osadu. Dostala jméno Novohrad, a to právě proto, že krajné přijeli z Čechohradu. Tento název osada nesla od roku 1885 až do roku 1907.

Po několika letech přijel do nové osady Mikuláš Bavlnka z Oděsy, který učil na ryšelevském gymnáziu. To byl okamžik, od kterého se začala odvíjet historie školství a výuky českého jazyka v krajanské osadě. Bavlnka si v Novohradě nechal postavit dům, kde pobýval každé prázdniny. Snažil se na krajany působit a přemlouval je, aby přestoupili na pravoslavnou víru. On sám to udělal a obecně se zcela přizpůsobil ruskému prostředí a tvrdil, že i pro ostatní Čechy to bude výhodné, protože si tím získají větší důvěru vlády. V roce 1889 opravdu většina z nich k přestupu svolila. Bavlnka byl po nějaké době pozván k archijereji[243] Sergejovi, u kterého požádal o zřízení církevní školy v Novohradu a za učitele navrhoval Horáka. Sergej jeho prosby vyslyšel a škola byla opravdu otevřena. Protože v osadě nebyla žádná vhodná budova, poskytl k tomuto účelu svůj dům Bavlnka. Vypadalo to, že život Čechů v Novohradě se začne rozvíjet a osada vzkvétat.

Osud jim ale přichystal další nepříjemnost v podobě smrti starého statkáře Romaněnka. Bohužel tato událost přišla dříve, než si nechali pozemky napsat na sebe. Romaněkovi synové toho využili a nechtěli krajanům uznat vlastnická práva (na smlouvách chyběla některá jména) a nejstarší z nich Gerasim se prohlásil pánem osady. Čechy označil za vetřelce a chtěl po nich, aby znovu zaplatili. Krajané si to samozřejmě nenechali líbit a začali protestovat. Obrátili se na úřady v Kišiněvě, Cahulu a Oděse. Gerasim ale mezitím půdu odprodával, proti čemuž se postavili dokonce i jeho bratři.

Krajané už nevěděli, co zoufalstvím dělat, tak se opět upnuli na myšlenku záchrany od cara. Protože ten v této době pobýval v lázních v Jaltě, dohodli se, že ho požádají o pomoc osobně. Sepsali petici a vydali se na místo, o kterém věděli, že jím car bude projíždět a opravdu se tak stalo. Dokonce se jim podařilo, že car jejich žádost přijal. Ještě tentýž večer si povolal krajana Hýbla a vyslechl ho. Následkem toho přijela do osady vyšetřovací komise a Gerasim v tu chvíli pochopil, že prohrál. Začal ničit pole a působit škody. Poté byl zatčen, ačkoliv předstíral, že pozbyl rozumu a smlouvu nakonec ze strachu, že skončí na Sibiři, podepsal.[244]

[243] Duchovní mající pod dozorem několik farních obvodů, asi jako u nás vikář.

[244] KARAS, F. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí I.: Čechové v Rumunsku.* Praha: Spolek Komenský, 1937.

V roce 1907 byl Novohrad přejmenován na Novohrad-Goluboje, ale tento název existoval jen 5 let. Od roku 1912 až do dnes je to už jen Holuboje. V této době zde údajně žilo 270 českých krajanů.

Obrázek 75. Čeští krajané v Holuboje na začátku 20. století.

Po 2. světové válce nastaly v Holuboji zlé časy – propukl hladomor. Někteří starší obyvatelé na to dodnes živě vzpomínají. Pan Jozka Iriněvič (82 let), je ze smíšené rodiny – jeho tatínek byl Ukrajinec, ale maminka Češka – vypráví: *„To byl 46., 47. rok, já jsem už byl velkej. Strýc Janko, on zemřel a vostala po něm manželka a měla hodně dětí a dělat neměl kdo a byly hladoví pořád. Měla jedno malinký děcko a ostatní už běhaly. A to malinký prosilo o jídlo pořád. Pak se stalo, že to malinký zemřelo. A byly mrazy a ona ho dala na okno. A ten starší prosil taky jíst. Tak máma vzala pěkně nůž a z toho zmrzlého po kousku řezala a dávala pěkně jíst bratříčka."* A jeho o 3 roky mladší manželka, která měla oba rodiče českého původu, ho doplňuje: *„Lidi jedli psi, kočky… Všechno jedli, jen aby lidi přežili. A my sami jsme taky jedli, trávu jsme jedli, z lesa žaludy."*

V roce 1991, kdy se z Moldavské sovětské socialistické republiky stala samostatná Moldavská republika, začali místní lidé ničit stroje a budovy: … *vše ničili, protože v tom neviděli, že je něco jednotlivce, ale že je všechno všech – něco prodávali a za to kupovali vodku* (cit. pan Lauda).

Obrázek 76. Zpustošený kulturní dům (pohled zepředu a zezadu). (*Foto K. Kohoutová*)

5.1.2. Školství a rozvoj českého jazyka a kultury

Krajané přečkali špatné období, kdy si nebyli jisti, zda jim zakoupená půda zůstane a začali se opět věnovat zvelebování osady. Při tom bylo důležité samozřejmě vzdělání. Roku 1889 se otevřela církevní ruská škola díky tomu, že většina Čechů přestoupila na pravoslavnou víru. Dokonce zde vyučoval krajan Jan Horák, ale pouze rusky.

I v českém jazyce se mohlo učit až od roku 1892. Vzhledem k tomu, že neexistovala školní budova, vyučování probíhalo v domě M. Bavlnky. Nebylo to ideální řešení a v roce 1901 krajané zahájili stavbu školní budovy, kterou sami financovali. Těšili se, že v ní Horák bude vyučovat v rodné češtině a také nezbytně nutné ruštině. Bohužel však zemřel, než stačili budovu dostavět.

Školu se sice po dostavění roku 1902 podařilo otevřít, ale až do konce první světové války se zde učilo pouze rusky. To logicky zavinilo odcizení obyvatel nejen českému jazyku, ale i celé kultuře a naopak přiblížení ruským zvykům.

Tento úpadek byl přerušen příchodem českých zajatců z první světové války. Díky nim v osadě vznikl kroužek divadelních ochotníků, který znovu zájem o české tradice oživil a v Holuboji se tak *„opět ozvaly české písně a nohy zadupaly národní tance“*[245].

V roce 1918 začal učitel Jaroslav Řezáč z Prostějova učit česky, ale netrvalo to dlouho. Ještě ten samý rok byla Besarábie obsazena rumunským vojskem, které převzalo školní budovu. Tím skončilo vydržování českého učitele a začalo se vyučovat rusky a rumunsky. Později odpadla i ruština a přešlo se pouze na rumunštinu.

Čeština začala být opět zatlačována do pozadí, a to způsobilo další úpadek české kultury v Holuboji. Toto se snažil napravit Jan Římovský, který se řídil heslem: *”Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí.“*[246]. V roce 1933 oživil činnost divadelního kroužku. Po prvním představení se stal Jan Římovský na přání krajanů učitelem, protože divadlo v nich vzbudilo opětovnou touhu po české škole.

Koncem ledna 1934 začalo vyučování s 32 žáky, před prázdninami se jejich počet zvýšil na 56. Římovský měl k dispozici jen 2 slabikáře, 5 čítanek a 2 mluvnice. Potřebnou pomoc získával od Ing. Františka Tržického z Galace, z obecné školy v Jaroměřicích, z Prahy od spolku sv. Rafaela a také přispíval Spolek Komenský a Československý ústav zahraničí. Jen díky nim se škola nezavřela a mohl se zase oživit vztah k vlasti.

Školní budova, která v Holuboji existovala, ale po nějaké době nezvládala pojmout stále přibývající množství dětí. Po dlouhém váhání mezi koupí staršího domu a postavením zcela nové budovy zvítězila druhá možnost, přestože její realizace byla daleko nákladnější. Pozemek na tento účel daroval rolník Bojanovský, u kterého dříve také občas probíhalo vyučování. Obyvatelé Holuboje zase poskytli stavební materiál, v této době to byl kámen a vepřovice, a vykonávali stavební práce. Finančně novou školní budovu podpořily i různé spolky

[245] KARAS, F. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí I.: Čechové v Rumunsku.* Praha: Spolek Komenský, 1937.
[246] KARAS, F. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí I.: Čechové v Rumunsku.* Praha: Spolek Komenský, 1937.

z Čech. Mimo jiné to byl např. Československý ústav zahraničí, který poskytl Holuboji na stavbu školní budovy 6 000 Kč a 12 000 Kč zapůjčil. Krajané za to děkují ústavu v dopise z roku 1937.

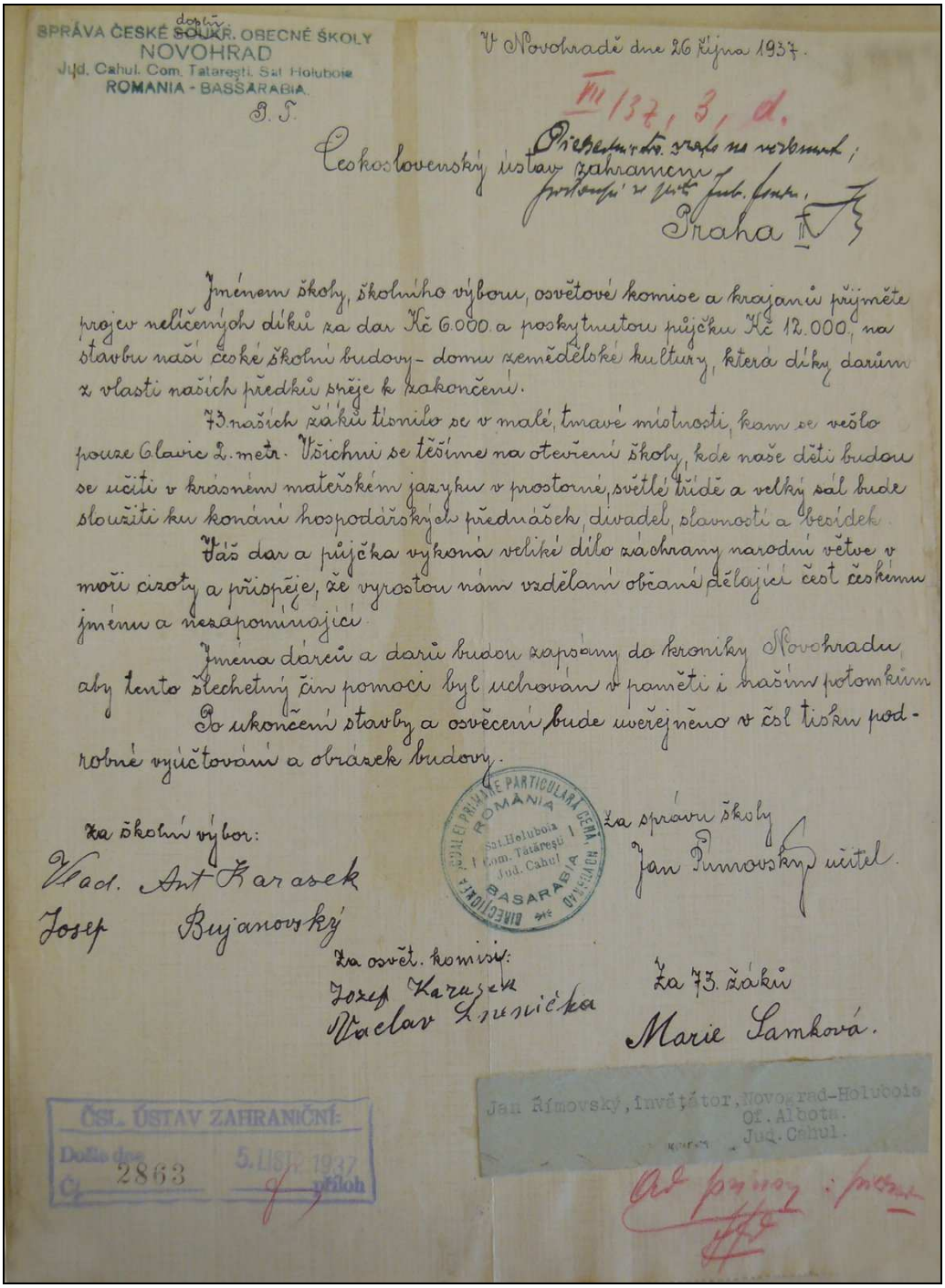

SPRÁVA ČESKÉ ~~SOUKŘ.~~ doplň. OBECNÉ ŠKOLY
NOVOHRAD
Jud. Cahul. Com. Tatarești. Sat Holuboie
ROMANIA - BASSARABIA.
P. T.

V Novohradě dne 26 října 1937.

VII/37, 3, d.

Československý ústav zahraniční
Praha II

Jménem školy, školního výboru, osvětové komise a krajanů přijměte projev nelíčených díků za dar Kč 6.000 a poskytnutou půjčku Kč 12.000, na stavbu naší české školní budovy - domu zemědělské kultury, která díky darům z vlasti našich předků spěje k zakončení.

73 našich žáků tísnilo se v malé, tmavé místnosti, kam se vešlo pouze 6 lavic 2. metr. Všichni se těšíme na otevření školy, kde naše děti budou se učiti v krásném mateřském jazyku v prostorné, světlé třídě a velký sál bude sloužiti ku konání hospodářských přednášek, divadel, slavností a besídek.

Váš dar a půjčka vykoná veliké dílo záchrany národní větve v moři cizoty a přispěje, že vyrostou nám vzdělaní občané dělající čest českému jménu a nezapomínající.

Jména dárců a darů budou zapsány do kroniky Novohradu, aby tento šlechetný čin pomoci byl uchován v paměti i našim potomkům.

Po ukončení stavby a osvěcení bude uveřejněno v čsl tisku podrobné vyúčtování a obrázek budovy.

Za školní výbor:
Vlad. Ant Karasek
Josef Bujanovský

Za správu školy
Jan Římovský učitel.

Za osvět. komisi:
Josef Karasek
Vaclav Lnenička

Za 73. žáků
Marie Samková.

ČSL. ÚSTAV ZAHRANIČNÍ:
Došlo dne 5. LISTOP. 1937
Čj. 2863 příloh

Jan Římovský, invățător, Novograd-Holuboia
Of. Albota.
Jud. Cahul.

Obrázek 77. Děkovný dopis z Holuboje nalezený v národním archivu ČR.

V roce 1938 rumunská vláda dokonce povolila otevření české třídy v rumunské škole. Učitel ale dostával výplatu až z Československa. Česká třída neměla dlouhou existenci, po obsazení země SSSR roku 1940 se znovu začalo vyučovat rusky. Starší generace Čechů v době svého mládí uměla kromě českého jazyka také rumunský, ruský a bulharský. V mnohonárodnostní vesnici se ve škole každý den setkávaly děti hovořící různými jazyky. Pan Iriněvič říká: *Já se v české škole učil moldavskej, českej,… já jsem 4 jazyky mluvil, českej, ruskej, moldavskej i bulharskej. Ve škole už odkdy česky neučej, už 50 let myslím. Od roku 43, když pan učitel Římovskej odjel. Od těch dob už česká škola nedělá.*

Původní škola stála na místě, kde se nyní rozprostírá fotbalové hřiště. Byla zničena při zemětřesení v roce 1974 a bylo tedy nutné postavit školou novou. V době revoluce propukla všeobecná touha zničit věci vznikající v době nadvlády Sovětského svazu a ani budova školy toho nebyla ušetřena. Navíc se na ní také značně podepsal vliv času. V současné době tedy probíhá její nezbytná rekonstrukce. Ta by zřejmě nebyla uskutečnitelná bez dotací plynoucí na tyto účely z České republiky. Škola se nyní pyšní názvem Gymnázium Jaroslava Haška.

Obrázek 78. Holubojská škola. (*Foto Kateřina Kohoutová*)

I přes svůj název je škola v současné době ruská, což je vzhledem k počtu českých krajanů v Holuboji a jejich věkové struktuře pochopitelné. Existuje zde speciální třída, kterou se předseda českého spolku pan Lauda snaží zařídit jako typickou třídu v české škole. Liší se od ostatních tříd především tím, že je v ní modernější nábytek a vybavení a také je zde sbírka českých knih a učebnic, které škola dostala darem od různých návštěvníků z Čech. Můžeme zde najít slabikáře, Špalíček (sborník českých písní) aj. V této třídě se také koná kroužek českého jazyka *Novohrádek*. Ten probíhá druhým rokem a díky němu je vidět, že o češtinu je mezi krajany stále zájem. V současné době ho navštěvuje kolem 15 dětí mladších (do 4. třídy) a asi 12 dětí do 9. třídy.

Problémem je úroveň výuky, protože platy ve školství jsou minimální, a proto se snaží kvalitnější učitelé odejít do Moskvy.

Novohrádek funguje i v době letních prázdnin, a to díky českým studentům, kteří zde letos už potřetí byli vyučovat rodný jazyk. Počet dětí se v této době ještě zvýší, protože přijíždí na prázdniny i ty, které už v Holuboji jinak nebydlí. A také ne všichni, co kroužek navštěvují, mají české předky.

Obrázek 79. Děti v letním kurzu češtiny. (2008).
V létě roku 2008 vyučovala v Holuboje studentka oboru Hospodářská a kulturí studia Provozně ekonomické fakulty ČZU v Praze Markéta Bäumelová (*Foto Nina Cihlářová*)

V Holuboji nestojí jen škola základní, ale i hudební škola V. A. Karáska, která je pojmenována po hudebníkovi Vladimíru Karáskovi. Je také financována pomocí dotací z České republiky.

Obrázek 80. Česká hudební škola V. A. Karáska. (*Foto Nina Cihlářová*)

Hudební škola, původně postavená z vepřovic, je nyní díky těmto penězům zcela zrekonstruovaná. Nachází se zde zkušební místnost orchestru a také kancelář českého spolku Novograd, ve které můžeme najít jak velkou českou vlajku, tak spoustu staré i nové české literatury. Hudební orchestr, který má dnes 24

členů v různých věkových kategoriích, zde existuje už odpradávna, vlastně to byla nejdůležitější věc, která držela češtinu při životě. Zde tuto roli totiž nenaplňovala církev a bohoslužby v češtině, jako je tomu v jiných vesnicích.

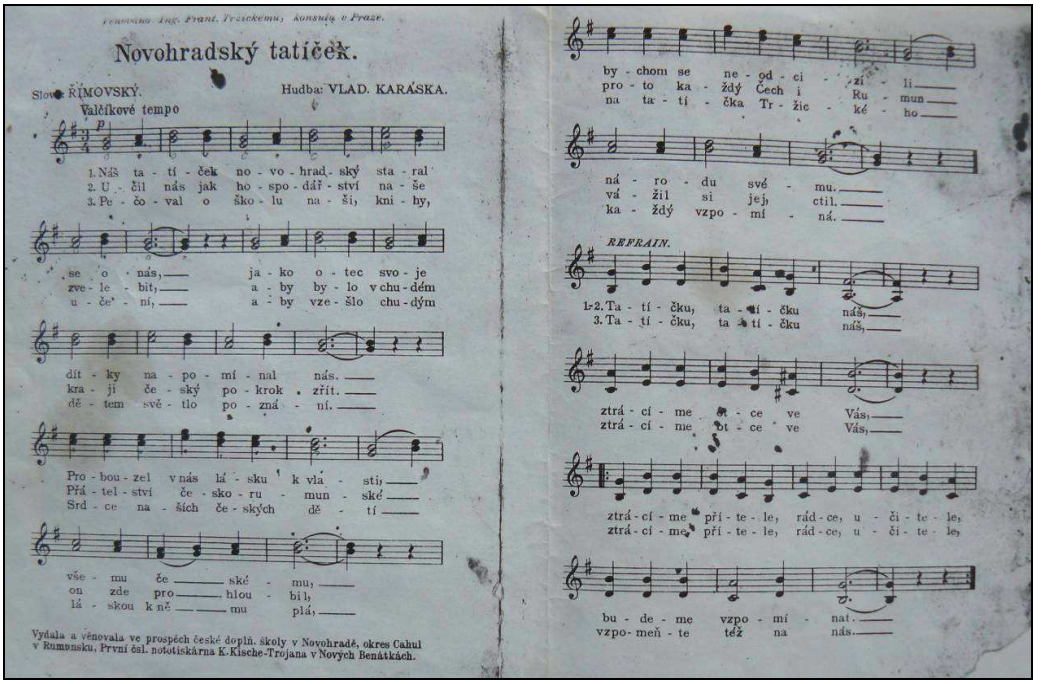

Novohradský tatíček.

Slova: ŘÍMOVSKÝ. Hudba: VLAD. KARÁSKA.

Valčíkové tempo

1. Náš ta - tí - ček no - vo - hrad - ský sta - ral se o nás, ja - ko o - tec svo - je dít - ky na - po - mí - nal nás.
2. U - čil nás jak ho - spo - dář - ství na - še zve - le - bity, a - by by - lo v chu - dém kra - ji če - ský po - krok zřít.
3. Pe - čo - val o ško - lu na - ši, kni - hy, u - če' - ní, a - by vze - šlo chu - dým dě - tem své - tlo po - zná - ní.

Pro - bou - zel v nás lá - sku k vlá - sti, Pří - tel - ství če - sko - ru - mun - ské Srd - ce na - ších če - ských dě - tí

vše - mu če - skú - mu, on zde pro - hlou - bil, lá - skou k ně - mu plá,

Vydala a věnovala ve prospěch české doplň. školy v Novohradě, okres Cahul v Rumunsku, První čsl. nototiskárna K. Kische-Trojana v Nových Benátkách.

by - chom se ne - od - ci - zí - li, pro - to ka - ždý Čech i Ru - mun, na ta - tí - čka Tr - žic - ké - ho,

ná - ro - du své - mu, vá - žil si jej, ctil, ka - ždý vzpo - mí - ná.

REFRAIN.

1-2. Ta - tí - čku, ta - tí - čku náš,
3. Ta - tí - čku, ta - tí - čku náš,

ztrá - cí - me bt - ce ve Vás, ztrá - cí - me bt - ce ve Vás,

ztrá - cí - me pří - te - le, rád - ce, u - či - te - le, ztrá - cí - me pří - te - le, rád - ce, u - či - te - le,

bu - de - me vzpo - mí - nat, vzpo - meň - te též na nás.

Obrázek 81. Novohradský tatíček – holubojská „hymna“.

Obrázek 82. Holubojský orchestr v dřívějších dobách.

Vedení orchestru se po Karáskovi ujal Petr Petrovič Iriněvič a pokračoval v tom dalších 38 let. Hrál s orchestrem české písničky – například *Novohradská brána*, *Šly panenky silnicí* nebo také píseň *Novohradský tatíček*, ke které složil slova Jan Římovský a hudbu Vladimír Karásek. I ve věku 84 let dnes pan Iriněvič dokáže tuto pro krajany důležitou píseň zahrát na tahací harmoniku. Kromě toho ovládá dodnes harmoniku foukací nebo třeba trumpetu. Podle jeho slov mu během působení v orchestru prošlo rukama přes 200 žáků.

Mimo orchestru zde ještě funguje pěvecký soubor zvaný Perličky, což jsou babičky, které v hudební škole třikrát týdně zkouší české písně. V minulosti spolu s orchestrem navštívily různé festivaly i za hranicemi Moldávie.

5.1.3. Tradice a zvyky

Jestliže máme vybrat jednu událost v roce, která české krajany v Holuboji sdružuje a stmeluje, je to jednoznačně posvícení. Koná se každoročně v listopadu a jeho nedílnou součástí je stínání kohouta. Krajané si tento obyčej přivezli ze své domoviny a slaví ho dodnes. U nás byl udržován až do 19. století. Jeho historii a podrobný popis se dočteme v knize Čeňka Zíbrta – *Veselé chvíle v životě lidu českého.*[247]

> Podle Zíbrta na první záznam v literatuře upozorňuje Kollár v knize „Národnie zpěvanky“ (1835), kde zmiňuje zprávu z roku 1672 o tlučení kohouta cepem: *Komu se podařilo utlouci jej, dostalo se mu pochvaly i zabitého kohouta.* O podobné zábavě se zmiňuje i Rohr: *Venkované prý mají zábavu, tlukouce se zavázanýma očima kohouta.* Oba dva spisovatelé hovoří o této tradici jako o lidové kratochvíli starodávné. Podrobnému popisu se dočteme v povídce „Vesnický román“ (1869) od Karolíny Světlé, nebo u Aloise Jiráska v jednom ze svazků nazvaném „Sebrané spisy XXII“. Tento zvyk se však neobjevuje jen v Čechách, ale i ve většině zemí západní Evropy. Například v Anglii se umlacovala o masopustě buď slepice, nebo kohout. Dále pak ve Španělsku a Francii zahrabanému kohoutovi stínali hlavu. Ani v sousedním Německu nebylo stínání kohouta nijak neznámé. Zato např. Poláci nebo Rusové tento zvyk nemají. V našich zemích se stínalo při různých významných příležitostech, ať to byla svatba, masopust, posvícení nebo obžínky.
>
> Zvyk se kdysi lišil kraj od kraje. Někde kohouta vedla děvčata, někde chasa, někde bylo dáno přesné pořadí lidí v průvodu (první starosta,…), rozhodovalo se i o tom, kdo přečetl rozsudek nad kohoutem, kdo stínal (jestli chlapci nebo dívky) a jaké povinnosti vyplývaly pro toho, kdo kohouta zabil (uvařit a pohostit vesnici; mít uznání celý večer; vítězné děvče si mohlo vybírat celý večer mládence k tanci apod.).
>
> Kromě stínání kohouta se objevují ještě zvyky typu mlácení kačera a slepic, stínání beránka a shazování kozla.

V Holuboji slavení probíhá tak, že se nejprve sejdou zástupci vesnice. Sepíší veškeré špatnosti, kterými se kohout za uplynulý rok provinil, a dopíší jeho ortel. Po vesnici pak chodí průvod s nazdobeným kohoutem. Za doprovodu muzikantů se všichni náležitě baví a popíjejí domácí vínko, o které ani kohout nezůstane ošizen. Poslední zastávkou je pak fotbalové hřiště, kde se koná kohoutův soud. Jeden z přítomných je pak vysazen na sud od vína, kde přečte kohoutova provinění a následný verdikt. Kohout bude zahrabán po krk do země a lidé pak budou mít za úkol trefit se do něj cepem.

[247] ZÍBRT, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Uspoř., dopl., úv., pozn. a věcným rejstříkem opatř. Zdena Hochová-Brožíková; Jan Herink. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. 636 s.

Kapela začne vyhrávat a první zájemci jdou zkusit štěstí. Nejprve dotyčný za pokus zaplatí (většinou jen symbolickou částku – cca 3 lei), posilní se sklenkou vína a pak se zavázanýma očima a s cepem v ruce několikrát oběhne již zmíněný sud. V rytmu hudby pak tančí směrem, který podle něj vede k zakopanému „urputníkovi.“ Nejčastěji však soutěžící, i přes hlasité povzbuzování obecenstvem, skončí na opačné straně hřiště a musí cep předat dalším. Pokusů bývá zpravidla tolik, aby se z vybraných příspěvků zaplatila kapela, nebo jednoduše do té doby, než se najde vítěz, který kohouta potrestá. Za zabití kohouta dává výherce „poplatek,“ kterým je vědro vína a dvě láhve vodky, následně má povinnost kohouta upéct a pohostit muzikanty i kolemjdoucí (pokud se vítěz rozhodně jinak, může místo kohouta připravit k zakousnutí jiné pokrmy, které uzná za vhodné). Všichni se pak večer sejdou a slaví až do rána.

Obrázek 83. Novohradské posvícení v roce 1912.

5.1.4. Specifika obce

Vesnice Holuboje s oficiálním počtem kolem 1000 obyvatel leží na jihu Moldávie asi 28 km od okresního města Cahul. Na první pohled není zřejmé, kde začíná – dá se totiž těžko odlišit od sousední Tatareşti, přes kterou je nutné projet a na kterou Holuboje plynule navazuje. Až od roku 2007 si návštěvníci mohou přečíst na nenápadné cedulce u okraje silnice, že právě přejeli z jedné vesnice do druhé.

Silnice, která Holuboje spojuje s okresním městem, vznikla asi před 30 lety a od té doby se zřejmě mockrát neopravovala. To je znát zejména při cestě pravidelnou autobusovou linkou, která třikrát denně odváží obyvatele z Holuboje do Cahulu a zpět. Až do roku 2008 se drkotali obyvatelé Holuboje stařičkým autobusem, který probouzel vzpomínky na české filmy z dob komunismu. V letošním roce (2009) už mohou lidé užívat nového autobusu, který ovšem kvůli stále neopravené komunikaci o tolik pohodlnější cestu nezajišťuje. V ranní špičce je možné kromě autobusu využít místní minibus, ve které převážně cestují děti do vedlejší vesnice do mateřské nebo moldavské školy.

Ve vesnici jsou sice dvě autobusové zastávky, jak jsme zvyklí i u nás, ale mají zde jen malé využití. Obyvatelé Holuboje, stejně jako celé Moldávie, autobus zastaví z okraje silnice na jakémkoliv místě jeho trasy pouhým mávnutím.

Obrázek 84. Míjení starého s novějším…

Obrázek 85. Starý autobus již do Holuboje nejezdí.

Holuboje se neliší od ostatních moldavských vesnic ani v oblibě používaní blankytně modré barvy. To ostatně napovídá i samotný název. Téměř všechny domy září do dálky jasně modrou omítkou a vystavují na obdiv krásné dřevěné vyřezávané štíty střech, ozdobené různými ornamenty. Také kovová vrata s ozdobami ve tvaru květin jsou typická pro většinu obydlí.

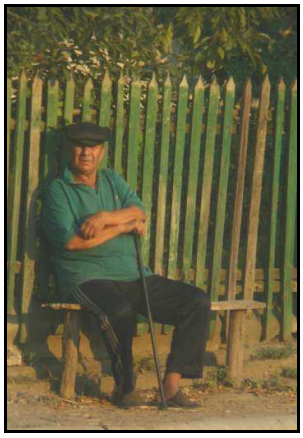

Obrázek 86. Ozdobné branky se dům od domu liší, ale vždy je na co koukat.

Obrázek 87. Nedílnou součástí domu je lavička u cesty, kde má každý přehled o tom, co se právě děje. (*Foto Kateřina Kohoutová*)

I když styl mají všechny domy stejný, v detailech se liší, a proto procházka Holubojí, jejíž obytná část se rozprostírá především kolem silnice táhnoucí se několik kilometrů, působí jako přehlídka umění. U plotu pak nesmí chybět lavička, která se dobře hodí k odpočinku i pro výměnu novinek mezi sousedy.

Vesnice se rozprostírá v údolí, kde teče říčka Selča. Kolem ní se zvedají mírné kopce poseté vinohrady a kukuřičnými poli. Klasický vesnický vzhled dokreslují hejna hus, slepic a krůt batolících se kolem cest a pasoucí se stáda koz a krav na rozlehlých loukách. I když na pohled je tato oblast krásná, pro každodenní život je spíše drsná. V letních měsících je země vyprahlá a teploměr může vystoupat až na 40 stupňů. Kromě toho, že velká horka stěžují každodenní život obyvatel, mají také velmi špatný vliv na úrodu. Zimy bývají mírné.

V minulosti měl v podstatě každý svůj pozemek, který obdělával, a vypěstované plodiny byly hlavním zdrojem obživy. Ale vzhledem k tomu, že dnes je pro Holuboje, stejně jako pro ostatní vesnice v Moldávii, typický odliv mladých a starší lidé, kteří často zůstávají sami, už na to nestačí, většinou pronajmou svůj pozemek někomu jinému a ten mu pak dává část vypěstované úrody.

Obrázek 88. Domy v Holuboji stojí převážně podél hlavní cesty. (*Foto K. Kohoutová*)

Elektřina byla ve vesnici zavedena v době socialismu, v roce 1960. Plyn byl přiveden ve stejné době, ovšem pouze k místnímu úřadu, na rozvod do domácností obyvatelé stále čekají. Vodu přímo do domu má v celé vesnici zavedeno asi jen 20 domů, ostatní čerpají ze studně.

> Sprchu má jen jedna rodina (napůl česká rodina pana Laudy), ale není to sprcha zabudovaná v koupelně, jak to známe u nás. Rodina pana Laudy, nejaktivnějšího krajana z Holuboje, provádí každodenní hygienu v letních měsících na zahradě v důmyslně vytvořeném sprchovém koutě. Je sestaven z kovové konstrukce, která je potažena omyvatelnou látkou. Voda je přiváděna z nedaleké studně a teplota vody se reguluje topením v malých kamínkách, které jsou ke sprchovému koutu připojeny.

K občanské vybavenosti vesnice se dá říci, že v současné době se mimo jiné i díky penězům z České republiky pomalu rozvíjí. Přesto větší část služeb vyhledávají obyvatelé ve 28 km vzdáleném Cahulu. Doktor do Holuboje dojíždí jednou týdně a po vyšetření vystaví lékařské doporučení přímo do nemocnice v Cahulu, kde nemocného zdarma ošetří. Tento proces je ale poněkud zdlouhavý, a proto pokud někdo potřebuje lékařskou péči ihned, raději se zajede rovnou

do Cahulu, přestože v takovém případě už musí za vše zaplatit. Velmi dobře, podle pana Laudy, zde funguje místní policie, tzv. bradky.

5.1.5. Náboženství

Emigrace do východních zemí v 19. století neprobíhala z náboženských důvodů, nýbrž převážně z ekonomických. Tehdejší carské Rusko potřebovalo zalidnit pusté části země, a proto zvalo cizince k jejímu obydlení a zkulturnění tamější krajiny. Češi jako Slované pro to byli velice vhodní. Měli podobný jazyk, byli na kulturní výši, vzdělaní a schopní se rychle přizpůsobit cizímu prostředí. I přes to, že byli převážně katolíci, nebylo jejich katolické cítění tak silné jako u Poláků.

V některých oblastech byli katolíci nuceni (i násilím) přejít na pravoslaví. U krajanů v Holuboji tomu tak nebylo. Krajané sice zprvu konverzi odmítali, ale většina z nich později na naléhání oděského učitele Mikuláše Bavlnky na pravoslavnou víru přestoupila (katolické zůstaly 3 rodiny). Stalo se tak v roce 1889. Důvody jejich konverze byly pochopitelné, bylo jim totiž přislíbeno zajištění církevní školy a kostela s knězem. Nicméně církevní úřady sliby nedodržely. Škola sice byla zřízena, ale nebyly na ni prostory. Výuka tedy probíhala v domě Bavlnky.

Problémy nastaly i s pravoslavným knězem, který do Novohradu docházel. V kronice se píše: *Brzy však zklamal celou vesnici, zejména se zprotivila jeho hamižnost: žádal mimo jiné, aby mu krajané obdělávali v neděle a ve svátky pole, sklízeli a mlátili – a to bezplatně. Nastala doba rozporů a hádek, za nichž se kněz dotkl nešetrně i původu svěřených duší a vyhrožoval, že jim zakáže mluviti česky. Tehdy počali cizinci litovati, že se zřekli původní víry, kterou si přivezli z vlasti…*[248]

Náboženství jako takové v současné době nemá na dění ve vesnici velký vliv. To, že zde lidé nechodí do kostela, má také i čistě prozaický důvod – žádný zde není. *Jsme starý a vozit nás nemá kdo. Když jsme mohli, tak jsme chodili. Teď je náš kostel doma*, vypravuje paní Manča. Kostel stojí sice ve vedlejší vesnici (Tatarești), ale to je 7 km daleko, a ve 40 stupňových vedrech nebo naopak v zimních měsících ve sněhu a blátě je pro starší ročníky taková cesta nadlidským výkonem.

Stavba kostela v Holuboji byla mnohokrát plánována a mnohokrát také odložena. Svojí vinu na tom měla nejprve první světová válka. Než se z ní Holuboje stihla vzpamatovat, byla tu druhá světová válka následovaná hladomorem. Připojení území dnešní Moldávie k SSSR církevním aktivitám také neprospělo. Po revoluci v roce 1991 už stavbě nebránily světové události, ale pro změnu nedostatek peněz. *Byl vytvořen projekt na postavení kapličky asi pro 20 osob. Měla by stát na kopci u hřbitova. Teď už jen zbývá sehnat finanční prostředky*, říká pan Lauda. Na otázku, zda slaví české svátky, paní Manča odpovídá: *Svátkujeme, všechny svátky svátkujeme. Ruské, české a moldavské, jak kdy…*

Církevní svátky, stejně jako u nás, tady zlidověly a znamenají v první řadě bujaré veselí, kterého se účastní celá vesnice, bez ohledu na vyznání. Pra-

[5] KARAS, F. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí I.: Čechové v Rumunsku.* Praha: Spolek Komenský, 1937.

voslavné křesťanství v místních obydlích připomínají ikony svatých, často zdobené blyštivými rámy a umělým kvítím. Náboženství tu neplní společenskou funkci, nedá se tu o něm mluvit jako o faktoru, který krajany stmeluje (scházení se každou neděli v kostele apod.). Ani z jazykového hlediska nehraje důležitou roli. Jejich náboženské cítění je velmi individuální, každý ho bere po svém. *Věříme v Boha, jak nebudeme věřit, tak nebudeme jíst chleba. Bůh nám chleba dá.*

Obrázek 89. Zde v Pánu odpočívají manželé Samkovi.
Co jsme byli my, jste vy teď, co jsme my teď, vy budete.
Obrázek 90. České hroby mají na rozdíl od ostatních kamenné náhrobky.

Obrázek 91. Modrý hřbitov. (*Foto Kateřina Kohoutová*)

5.1.6. Spolková činnost

Kulturně historický český spolek byl založen před třemi lety a nese název Novograd, podle dřívějšího pojmenování vesnice – Novohrad (Novograd proto, že ruská azbuka nezná písmeno H), hlavním důvodem jeho založení bylo čerpání dotací z České republiky. Spolek sídlí v hudební škole Jaroslava Karáska

a předsedou je pan Lauda, který ale byl k této funkci dlouho přemlouván. Nakonec se přesvědčit nechal a zřejmě by se v celé Holuboji nenašel člověk, který by se udržování české kultury věnoval více. Snaží se získat od zbylých Čechů fotografie, kroniky, notové listy, které kopíruje, zakládá a tvoří tak jakýsi přehled krajanské historie v Holuboji.

Každý, kdo chce do spolku vstoupit, musí zaplatit 30 lei[249] a spolek samotný platí každé tři měsíce poplatek 17 lei, na druhou stranu každý rok získá od České republiky určitou částku, kterou využívá především na vznik, zvelebování a opravy vzdělávacích institucí.

Díky dotacím (celkem ČR spolku poskytla během let 2006–2008 částku 1 025 000 Kč)[250] se tak v Holuboji opravila část školy (Gymnázium Jaroslava Haška), vybudovaly se „veřejné toalety" sloužící dětem navštěvující toto gymnázium nebo se postavila hudební škola V. A. Karáska. V současné době má spolek celkem asi 160 členů, 120 z nich je v Holuboji, zbytek v Cahulu nebo Kišiněvě.

Obrázek 92. Zrenovovaná školní jídelna. *(Foto Kateřina Kohoutová)*

Obrázek 93. Nové školní toalety.

5.1.7. Údaje o krajanech v Holuboji

Historie českých krajanů v Holuboji začíná kolem roku 1880. V této době sem přišlo asi 100 rodin. Za zakladatele by se dali označit Pluhařovi, Karáskovi, Jedličkovi, Vavřinovi a další. S těmito jmény se zde setkáte dodnes.

Krajané žili v nové oblasti dlouhou dobu přísně odděleni od ostatních obyvatel. Snažili se udržovat své kulturní tradice i životní styl a nechtěli se mísit s ostatními, nepovažovali je za sobě rovné. Nebylo to dané jen tím, že byli obecně vzdělanější, ale také technicky vyspělejší hlavně co se týče zemědělství. Právě Češi sem jako první přivezli např. pluh, jako první zde začali pěstovat jablka a hrušky apod. V období 2. světové války byl, podle pana Laudy, dalším důvodem strach, že se smísí s Židy. Snažili se tedy zachovávat svazky jen mezi českými obyvateli vesnice.

[249] 30 lei = cca 50 Kč (v roce 2008 a 2009).

[250] *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: Peněžní dary do zahraničí* [online]. 11. 11. 2008 [cit. 13. 12. 2009]. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/kultura_a_krajane/krajane/penezni_dary_do_zahranici/index.html >.

Podle údajů Karase, žilo v roce 1934 v Holuboji 777 obyvatel a z toho bylo 295 Čechoslováků (zbytek – 289 Rusů, 107 Bulharů a 86 Rumunů).

Krajané se neměli špatně, vlastnili 950 ha půdy (190 ha pastvin a 35 ha vinic), čtyři a půl tisíce ovocných stromů, 100 koní, 111 krav, 18 telat, 190 ovcí a 87 vepřů.[251]

Poté přišlo období nadvlády Sovětského svazu (od roku 1940). V této obě se začaly vytvářet společné kolchozy, což způsobilo, že se obyvatelé vesnice začali mísit a čeští krajané nebyli výjimkou. Podle pana Laudy bylo dalším důvodem to, že mezi Čechy se začala více než mezi jinými národnostmi objevovat rakovina, což, jak on míní, bylo způsobeno dlouhodobou endogamií. Začleňování mezi ostatní způsobilo, že v současné době v Holuboji najdeme již jen dvě čistě české rodiny.

Koncem 60. let žilo v Holuboji 262 rodin, z toho největší část představovaly rodiny ukrajinské – těch bylo 86. Moldavských rodin bylo 49 a českých 42. Také zde bylo 38 smíšených rodin a několik rodin gagauzských. Ke smíšeným rodinám patří i některé české rodiny: 14 česko-ukrajinských, 7 česko-moldavských, 5 česko-ruských a stejný počet byl u česko-bulharských rodin. Starší generace Čechů (ve věku 60–80 let), která zde dodnes žije, je zde již čtvrtou generací. Většina z nich má samozřejmě děti a vnoučata.

Obrázek 94. Fotografie z doby, kdy se ještě Češi aktivně scházeli.

5.1.8. Současnost

A jak žijí krajané v Holuboji dnes? Oficiálně je ve vesnici asi 80 krajanů, ale ve skutečnosti se zde jen malá část z nich opravdu zdržuje. Většina je rozptýlena buď po Moldávii ve větších městech, nebo v zahraničí. Odchází za pra-

[251] KARAS, F. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí I.: Čechové v Rumunsku.* Praha: Spolek Komenský, 1937.

cí do pohostinnějších míst, v Moldávii obecně je totiž vysoká nezaměstnanost (oficiální čísla hovoří kolem 8 %, neoficiální udávají počet až dvakrát vyšší) a najít práci přímo v Holuboji je téměř nemožné. Místní žijí především z plodů jejich vlastních políček, zahrádek a vinic a z produktů, které získají od domácích zvířat.

Např. předseda českého spolku pan Lauda vlastní stádo koz, včely a vinici. Jeho manželka na zahrádce pěstuje lilky a rajčata, vyrábí domácí brynzu. Někteří už nemají sílu se o svá políčka postarat, tak je přenechávají jiným a ti jim pak dávají část úrody. To jim pomáhá vyžít, protože jejich měsíční penze je 425 lei a na vyžití potřebujete alespoň 1 000 lei.

O trochu lépe se mají rodiny, jejichž příbuzní odjíždí za lepšími pracovními příležitostmi do ciziny. Oblíbenými destinacemi je Rusko, Itálie a Česká republika, která vede samozřejmě hlavně u krajanů díky tomu, že někdy alespoň částečně ovládají český jazyk. Tento trend je také jedním z důvodů, proč se v současné době zvyšuje zájem o výuku češtiny nejen mezi krajany. Zvyšující se odliv lidí v produktivním věku má na Moldávii samozřejmě negativní vliv v podobě vylidňování vesnic. Přímo pro české krajany to podle pana Laudy znamená, že do 20 let už zde nezbude nikdo z nich.

Převážná část Čechů, které můžete při návštěvě Holuboje potkat, jsou ve věku mezi 50 až 80 lety. Většina z nich mluví česky tak, že si s nimi můžete bez obtíží popovídat, jen občas překvapí slovo, které už u nás neuslyšíme. Například hojně používané je *sakumpak* (se vším všudy) nebo *fotokartočky* (fotografie).

Přestože většina rodin už je dnes smíšená (v Holuboji už jen dvě čistě české rodiny), na českých krajanech je vidět, že na svůj původ nezapomínají. Ať už se to projevuje zpíváním českých písní, přehledem o situaci v České republice nebo projevy hrdosti na svůj jazyk. Za vše mluví pan Iriněvič, který se s námi loučil se slovy: *Novohradský pozdrav do Čech, nikdy nezapomenu českou řeč.*

Bývalá Jugoslávie

6. Srbsko

Pavel Borecký, Zuzana Herrmannová, Petr Kopal, Alžběta Novotná

Češi začali osidlovat horské kraje srbského Banátu během 20. let 19. století. Většina jich byla zlákána výhodami hraničářské služby, které Vídeň za tuto službu nabízela: přistěhovalci nemuseli robotovat výměnou za svou „vojenskou pohotovost“. Na určených místech jim byly postaveny domky a dostávali vybavení pro začátek hospodaření. Kvůli velkému počtu zájemců však nebyly sliby kvalitních obydlí často dodrženy, proto se někteří vraceli do původní vlasti. V roce 1830 žilo v osadách 3880 Čechů a Němců z Českého království.

Nevalná životní situace v hornaté oblasti vyústila v požadavky na stěhování do nižších poloh. Do vesnic v okolí centra městečka Bela Crkva (dnešní Srbsko) však nakonec zamířily pouze jednotlivé rodiny – nejvíce do **Kruščice**, která se stala oblíbenou také díky tomu, že kromě rolnické práce se zde naskýtala možnost výdělku při dopravě uhlí koňskými povozy. V roce 1869 je z celkových 1807 obyvatel Kruščice 200 Čechů. V nejhorší situaci se octli Češi v obci Schoental / Schönthal (v dnešním Rumunsku). Po 10 letech získali svolení k přesídlení do pusté oblasti zvané Ablian (v dnešní srbské části Banátu). Zde všech 120 osadníků vybudovalo na zelené louce novou vesnici s počeštěným názvem Fabián. Její vznik se datuje na 12. duben 1837 a od roku 1946 obec nese název **Češko Selo**. Zájem českých migrantů vyvolalo i město **Bela Crkva**. Zde se Češi objevovali již v 18. století, vždy se však jednalo o lidi vzdělané a zámožné, protože za získání domovského práva se musel zaplatit značný poplatek. Větší příliv Čechů začal až s výstavbou železniční trati Oravica – Baziáš. V roce 1910 žilo v Bele Crkvi 430 Čechů. Mimo rámec vlastní vojenské hranice se od roku 1838 usazují Češi i v obci **Veliko Srediště**. Poslední velký přesun obyvatelstva do srbského Banátu se udál roku 1920, kdy do obce **Gáj** přichází 20 českých rodin z rumunské obce Gerník. Do **Bělehradu** přišla první vlna Čechů okolo roku 1850. Jednalo se hlavně o odborníky (učitelé, lékaři, právníci), kteří přicházeli s vidinou lepších životních podmínek – Srbsko bylo v té době jedinou svobodnou zemí na východ od nás.

Dnes žije v Srbsku odhadem 1 500–2 000 Čechů, a to hlavně v obcích Bela Crkva, Kruščica, Češko Selo, Veliko Srediště, Gáj a Bělehrad. Kromě Gáje fungují v těchto obcích tzv. České besedy, které se mají starat o společenský a kulturní život krajanů a pomáhat udržet české zvyky. Existuje zde i Matice česká, která je zastřešující organizací všech Českých besed.

Existenční situace banátských Čechů je, stejně jako situace jejich srbských spoluobčanů, spíše průměrná. Problémem je zde ohromný nedostatek pracovních příležitostí, ale bídě zabraňuje úrodné klima – jsou zde vhodné podmínky pro pěstování ovoce, zeleniny i obilí a pro chov dobytka. Pro Čechy je také typické včelařství. Všichni Češi (tedy kromě těch bělehradských) si i přes srbské pravoslavné prostředí udrželi katolickou víru, ale český farář zde nepůsobí.

Poslední česká škola byla v Srbsku zrušena okolo roku 1970. Od roku 2000 sem byli z Čech vysíláni čeští učitelé, kteří zde vedli kurzy pro děti i dospělé, dnes pouze nepravidelně dojíždí učitel z rumunského Banátu. Čeština se tak nezadržitelně mísí se srbštinou, nejmladší generace česky nehovoří už téměř vůbec. Starší generace češtinu většinou ovládá téměř bez problémů, ke spontánní komunikaci ji však před srbštinou upřednostňuje už skutečně málokdo. I na schůzích českých spolků uslyšíte téměř výhradně srbštinu. Pouze ve vesničce Češko Selo, jediném čistě českém sídle, se čeština uchovává a používá v relativně čisté formě. Protože dnes zde žije jen něco málo přes třicet obyvatel, kterých i nadále ubývá, spěje zřejmě vesnice ke svému zániku. Bohužel to tedy vypadá, že za pár desítek let v Srbsku stopy češství najdete už jen v kronikách…

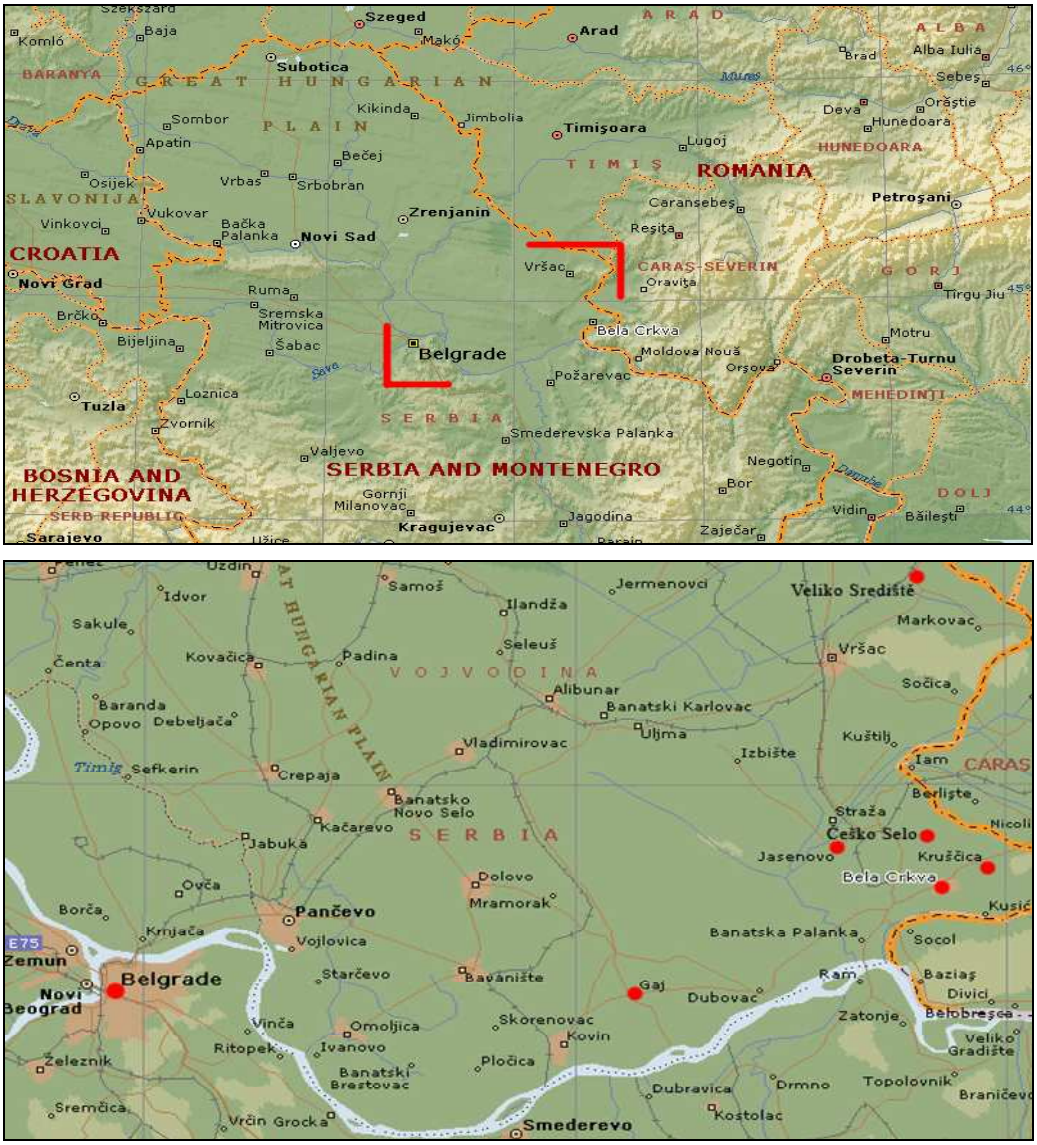

Obrázek 95. České osídlení v Srbsku.

6.1. Bělehrad

6.1.1. Historie města

Málokteré evropské město má tak pohnutou historii jako Bělehrad. V průběhu svých dějin byl asi čtyřicetkrát zničen. Po léta sloužil jako hraniční pevnost, teprve pak se z něj stalo významné obchodní a kulturní centrum.

Bělehrad patří mezi nejstarší evropská města. Známky prvního osídlení pocházejí již z mladší doby kamenné. První osadu zde založili Keltové ve 4. století před naším letopočtem. V 1. století bylo sídliště na čtyři století dobyto Římany. Během stěhování národů se ve městě střídali Hunové, Ostrogóti a Sarmati. První Slované sem přicházejí roku 627 spolu s Avary. O sto let později se poprvé objevuje název města Beograd neboli bílý hrad. Předpokládá se, že jméno vzniklo díky bílým vápencovým hradbám, které město obepínaly[252].

Od 6. století patřil Bělehrad k Byzantské říši, nakrátko se ho poté zmocnili Frankové pod vedením Karla Velikého, pak se město dostalo pod bulharskou a dále uherskou nadvládu. Bělehrad dlouho plnil funkci pohraniční pevnosti a byl jablkem sváru mezi Byzancí, Bulharskem a Uhrami[253]. Postupně se zde prosazují srbští vladaři a na počátku 15. století je Bělehrad poprvé prohlášen hlavním městem Srbska.

V roce 1521 město dobývají Turci, jejichž nadvláda zde trvá s krátkými přestávkami, kdy město drží Rakušané, až do roku 1867, kdy definitivně přechází do srbských rukou.

Za 1. světové války je Bělehrad okupován Rakouskem. Během války je město silně poničeno. V roce 1918 se stává hlavním městem Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS), v roce 1929 Jugoslávie.

Za 2. světové války mělo Srbsko zpočátku smlouvu s nacistickým Německem, v roce 1941 je však svržena vláda a vláda nová podepisuje smlouvu se Sovětským svazem. Němci reagují silným bombardováním a krátce nato město obsazují. Bělehrad je osvobozen sovětskými vojsky a jugoslávskou osvobozeneckou armádou v roce 1944.

Po válce je Bělehrad prohlášen hlavním městem Federativní lidové republiky Jugoslávie, později Socialistické federativní republiky Jugoslávie a pod vedením umírněného komunisty Josipa Broze Tita se rozrůstá a modernizuje. Po rozpadu SFRJ v roce 1992 Bělehrad zůstává hlavním městem nástupnické Svazové republiky Jugoslávie, tvořené Srbskem a Černou Horou. V roce 1999 je město bombardováno letadly NATO jako odpověď na konflikt v Kosovu. Stopy po tomto, snad už posledním útoku jsou na pár místech v Bělehradu patrny dodnes.

6.1.2. Historie českého osídlení

První zprávy o vystěhovalectví do Bělehradu se dochovaly již ze třicátých let 19. století. První větší a organizovanější vlna z českých zemí však přichází

[252] *Historie Bělehradu: Bělehrad – starobylé bílé město* [online]. Tourism of Serbia, Bělehrad.cz, 2007 [cit. 19. 11. 2008]. Dostupný z: <http://www.belehrad.cz/historie/>.
[253] ŠKŇOUŘIL, E. *Hlavní města Evropy*. Praha: Albatros, 2002. 406 s.

až po roce 1848. Češi sem tehdy mířili s vidinou snadnějších životních podmínek a lepšího výdělku ve svobodné zemi – Srbsko bylo v té době kromě Ruska jediným samostatným slovanským státem. Po roce 1815 získalo samosprávu v rámci Osmanské říše a od roku 1879 pak získalo plnou samostatnost, jak se můžeme dočíst v archivu Československé obce v Bělehradě:

Slunce svobody srbské ozlatilo a ohřálo zastíněné a zakřiknuté duše všech, kteří z tehdejšího Rakousko-Maďarskem ovládaného Československa zavítali do svobodného království šťastnějších bratrů Slovanů – Srbů.[254]

Srbové tehdy neměli tolik své inteligence, aby obsadili všechny nově utvořené úřady, školy či průmyslová odvětví, a proto všemožně podporovali české přistěhovalectví. Zatímco tedy do oblasti jižního Banátu proudili z Čech hlavně rolníci, do Bělehradu (a jiných větších srbských měst) přicházeli odborníci z všemožných oborů.

Podle dobových pramenů brzy nebylo jediného vědeckého nebo průmyslového oboru, v němž by důležitou pozici nezastával Čech[255]. Češi působili v mlynářském a lihovarnickém průmyslu, v pivovarnictví, přicházeli lékaři a učitelé (zásluhou Čechů vzniklo i několik škol) a Bělehrad také lákal mnoho českých živnostníků, z nichž nejpočetněji byli zastoupeni krejčí, obuvníci, zámečníci, truhláři, zahradníci a hudebníci. Významní byli i čeští řezníci a uzenáři (příjmení nejvěhlasnějšího z nich – Bohumila Rosůlka se prý dokonce stalo synonymem slova „uzenář“[256]).

Po roce 1878 přichází z Čech do Bělehradu v souvislosti se stavbou silnice a železnice řada stavitelů a řemeslníků. V roce 1910 otevírá Pražská úvěrní banka svou filiálku i v Bělehradu, což znamená další větší příliv Čechů, opět zejména inteligence.

Příliv krajanů do Bělehradu pak dále trvá během celé první poloviny 20. století. V době okupace Československa během 2. světové války zde také našli útočiště uprchlíci, převážně židovského původu.

Za zmínku stojí také jakýsi československý fenomén z doby komunistické totality. V Československu tehdy působilo mnoho jugoslávských pracovníků, zvláště stavitelů, za které se mnohé Češky v sedmdesátých a osmdesátých letech ochotně provdávaly a následně s nimi odcházely jak do Bělehradu, tak i do ostatních částí dnešního Srbska.

6.1.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Od počátku českého vystěhovalectví do Srbska v 50. letech 19. století až přibližně do počátku 30. let 20. století počet krajanů v Bělehradu s menšími výkyvy narůstá. Tehdy zde žilo 2 600 Čechů z celkových 242 000 obyvatel[257] (tedy přibližně 1 %).

---

[254] *Devátá výroční zpráva Československé obce v Bělehradě z roku 1927/1928.* Archivní dokument spolku.

[255] *Krajané v Srbsku a Bělehradě.* Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.

[256] Tamtéž.

[257] *Vývoj spolkového života v Bělehradě.* Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.

Ve třicátých letech však přílivu do Srbska zabránila ochrana trhu práce a počet krajanů začíná klesat, a to nejen vymíráním a asimilací, ale i návraty těch, kteří se zde nedokázali existenčně zabezpečit[258]. Tento pokles pokračuje i po 2. světové válce a trvá dodnes. Přesné počty krajanů za poslední čtyři sčítání lidu jsou uvedeny v následující tabulce (pro zajímavost uvádíme i počty Slováků).

Dnes se k české národnosti hlásí stále méně obyvatel Bělehradu, i většina členů krajanských spolků se již dnes prohlašuje za Srby, i když třeba českého původu. Počet krajanů ovládajících aktivně český jazyk bude pravděpodobně ještě o poznání nižší. Dá se říci, že míra asimilace je dnes už téměř, ne-li úplně stoprocentní.

Rok	Češi	Slováci
1971	993	3676
1981	822	3318
1991	563	1013
2002	422	2199

Tabulka 10. Češi a Slováci v Bělehradu (1971–2002).
Zdroj: Republički zavod za statistiku, Republika Srbija

6.1.4. Specifika města

Bělehrad je se svou rozlohou 3 222 km^2 a 1 576 124 obyvateli[259] největším a nejlidnatějším srbským sídlem. Je také jediným srbským městem s počtem obyvatel přesahujícím 1 milion.

Přestože česká komunita zde byla a stále je relativně početná (ve vztahu k ostatním obcím s českým obyvatelstvem), pozice krajanů zde byla v mnohém o hodně složitější, vždyť museli čelit největší „konkurenci“ místních – Češi tvořili v historii nejvíce 1 % obyvatel Bělehradu. Udržení českých tradic a jazyka zde bylo tedy mnohem složitější. O to uvědoměleji se však o něj krajané snažili.

Výhodou pro krajanské snažení však bylo zázemí velkoměsta, díky kterému odpadá bezpočet starostí, které komplikovaly život krajanům usazujících se na venkově. Začít nový život v Bělehradu bylo pro příchozí krajany také tvrdým oříškem, nicméně nikdy nemuseli čelit situaci, kdy by museli bojovat o holou existenci, jako tomu bylo u krajanů v Banátu. Ti si nejprve museli mnohdy téměř holýma rukama postavit v drsné přírodě svá obydlí a založit pole, a poté se každoročně strachovat, zda bude úroda dostatečná a oni nebudou mít hlad. Bělehradští krajané se mohli, poté co se jim podařilo zajistit pro sebe a svou rodinu zdroj příjmů (mnozí zde například založili živnost), z plných sil pustit do

[258] *Krajané v Srbsku a Bělehradě.* Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.
[259] *Territory – basic statistics: City of Belgrade* [online]. Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, 2005 [cit. 19. 11. 2008]. Dostupný z: <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/osn.php?kljuc=10100>.

rozvoje krajanského života. Tento rozdíl se dá, i když už v menší míře, vysledovat dodnes.

Bělehrad, coby největší město, samozřejmě svými pracovními i studijními příležitostmi láká mladé krajany ze srbského venkova. Tento příliv však není nijak zvlášť „krajansky" předurčený, jedná se spíše o přirozenou migraci obyvatel z venkova do města, která není nijak určená národností.

6.1.5. Vývoj spolkového života

První pokusy o založení spolku

První krajané, kteří do Bělehradu přišli, byli pochopitelně plně zaujati starostmi o uhájení své vlastní existence, na zakládání nějakých spolků tehdy nikdo neměl ani pomyšlení. Postupem času, kdy se prvně příchozí alespoň zčásti uchytili a nově příchozích Čechů přibývalo, potřeba sdružování začala nabývat na intenzitě. Od šedesátých let 19. století bělehradští Češi pěstují čilé vzájemné styky. Schůzky (například v dodnes existujícím hostinci U Bajlonů), které byly zpočátku spíše nahodilé, se stávají stále pravidelnějšími, a odtud je už jen krůček ke vzniku prvního českého spolku. Ten je zřízen v roce 1868 a nazván Česká beseda. Ačkoliv měl přes sedmdesát členů a zpočátku se zdárně rozvíjel, byl o devět let později úředně rozpuštěn (v souvislosti s protesty rakousko-uherského velvyslanectví proti uspořádání Husovy oslavy[260]).

Druhý pokus o založení českého spolku je zaznamenán v roce 1883. I tehdy však úřady činily potíže a založení bylo odsunuto (důvodem mohl být mylný výklad slova „beseda", besedovat srbsky znamená vést debaty, také politické).

„Český zábavní spolek Lumír" – zlom ve spolkovém životě

V roce 1885 konečně bez větších problémů vzniká „Český zábavní spolek Lumír". Mezi jeho hlavní aktivity v následujících letech patřila četná divadelní představení, včetně loutkových (která tvořila i hlavní zdroj příjmů spolku), spolek založil knihovnu, která se v následujících letech stále rozrůstala, odebíral české časopisy (jako „Lumír", „Ruch", „Květy" či „Národní listy"), členové často pořádali zábavy a plesy (například svatováclavské posvícení nebo na oslavu Mikuláše, Silvestra či masopustu), které se těšily, stejně jako divadelní představení, velké pozornosti i u Srbů.

Organizovaly se i četné výlety do bělehradského okolí a později i ojediněle do Čech. Oslavovaly se památky Jana Husa, Jana Amose Komenského, W. A. Mozarta, Karla Havlíčka Borovského nebo třeba narozeniny T. G. Masaryka, pořádaly se přednášky. Spolek se navíc těšil z návštěv řady známých Čechů, jako například cestovatele Emila Holuba, spisovatele Josefa Holečka, později i Eduarda Beneše a mnohých dalších. Ačkoliv se Lumír ve svém názvu označoval jako „zábavní spolek", jeho aktivity v mnohém přesahovaly hranice pouhé zábavy svých členů, a nejen jich – nemalé byly i jeho dobročinné aktivity, zaměřené například na pomoc chudým krajanům (v Srbsku i mimo něj), obětem živelných pohrom (např. povodně – jak v Srbsku, tak v Čechách), na školské

[260] *Vývoj spolkového života v Bělehradě.* Archivní dokument spolu Československá obec v Bělehradě, 1933.

účely (včetně škol v Čechách i školy J. A. Komenského ve Vídni)[261] či později na pomoc československým vojákům raněným za první světové války. I přes občasné drobné neshody je tehdejší aktivita českých krajanů obdivuhodná.

Vznik konkurenčního spolku

V roce 1907 vzniká v Bělehradu druhý český spolek Osvěta, který shromažďuje levicově smýšlející Čechy. Jelikož slovo „osvěta“ v srbštině znamená mstu, byl spolek ještě téhož roku přejmenován a nazván Havlíček. Tehdy v Bělehradu pomalu ubývá české inteligence (jak úmrtím, tak odchodem zpět do vlasti či dále na východ), naopak z Čech stále přicházejí řemeslníci a dělníci, jimž je o hodně bližší Havlíček než Lumír. Havlíček tak na sebe na čas strhává převážnou část krajanského spolkového života. Když však Pražská úvěrní banka v roce 1910 otevírá v Bělehradu svou filiálku, znamená to příliv nové české inteligence a tím i posílení spolku Lumír.

Krize za první světové války a následné znovuožití spolkového života

Za první světové války však spolkový život úplně zaniká. Krátce po válce ovšem oba spolky znovuožívají a v roce 1919 se slučují ve spolek Československá obec. Tato jednota však neměla dlouhého trvání, již po roce ze spolku vystupují někteří řemeslníci a zakládají vlastní spolek Řemeslnicko-dělnická jednota, v roce 1827 pak přejímá název předválečného dělnického spolku a nazývá se Česká beseda Havlíček.

Z dobových seznamů členů těchto spolků vyplývá, že členství v nich bylo téměř výhradně mužskou záležitostí. To ovšem neznamená, že se ženy spolkového života neúčastnily, naopak. V roce 1923 vzniká spolek Dámské komité, o rok později přejmenovaný na Sdružení československých žen, jehož hlavním cílem je podpora a péče o československou mládež. Mezi jejich pravidelné aktivity patřila například každoroční vánoční nadílka, pořádání maškarních plesů a koncertů nebo tzv. polévková akce, kdy členky vždy v zimních měsících zajišťovaly pro školní mládež každodenní porci teplé polévky, aby tak předešly nemocím z prochladnutí. Sdružení se stává důležitým partnerem Československé obce, udržuje kontakty i s ostatními srbskými ženskými spolky a sehraje také důležitou roli při vzniku české školy.

Československý dům – zlatý věk krajanského života

Velikým problémem Československé obce byl nedostatek spolkových místností. Členové se scházeli postupně v několika hostincích či hotelech a toto neustálé stěhování mělo pochopitelně za důsledek omezování činností spolku. Ve dvacátých letech se tedy prioritou číslo jedna stalo nalezení vlastních místností. Jelikož se s absencí prostoru potýkala i tehdy vznikající československá škola, začal spolek usilovat o postavení českého domu, který by se stal centrem krajanského života. Úspěch se dostavil o několik let později – 28. října 1928 byl s velkou pompou v centru Bělehradu otevřen Československý dům. Jeho stavba byla financována jak z peněz spolku, tak díky štědré podpoře zámožných kraja-

[261] JŮZA, V. *Pětadvacetiletí Českého zábavního spolku Lumír v Bělehradě.* Bělehrad: nákladem spolku. 1910.

nů a československého velvyslanectví. Jednalo se o třípatrovou budovu, do jejíhož přízemí se nastěhovala sama Obec, první a druhé patro bylo vyhrazeno pro školu a ve třetím patře byly byty pro učitele.

Otevření nové budovy odstartovalo zlatou éru krajanského života v Bělehradu. Ve velkém sále domu se pořádala divadelní představení, hudební večery, několikrát do roka se zde konaly plesy a maškarní bály, které byly velmi populární po celém Bělehradu. Také knihovna se několikanásobně rozrostla. V této době krajané velmi intenzivně pěstovali tradice českého národního života.[262]

30. až 90. léta – krize střídá krizi

Ve třicátých letech však do života spolku zasáhla hospodářská krize, která s sebou přinesla i krizi spolkového života. Na čas byla dokonce zastavena činnost divadelního odboru a pěveckého kroužku a hlavní cíl snažení Obce se omezil na činnost české školy. Ačkoliv dříve bylo samozřejmostí, že každý nově příchozí krajan se přihlásil k některému spolku (členství bylo bráno téměř jako určitá krajanská morální povinnost), byl teď ve spolku (jakémkoliv) organizován jen zlomek krajanů.

Druhá světová válka představovala další ránu. Činnost spolků i školy byla přerušena, dům byl zabaven Němci, kteří zde provozovali německou školu.

Československá obec obnovila činnost krátce po konci války a zprvu se zdálo, že bude možné plynule navázat na aktivity z předválečných let. Netrvalo však dlouho a bylo zřejmé, že vývoj poválečné Evropy zasáhne i do života českých krajanů v Bělehradu[263]. Až do roku 1960 pracovalo sice sdružení relativně beze změny, ale členů i peněz stále ubývalo. V roce 1964 muselo svou činnost ukončit Sdružení československých žen. V témže roce se Československá obec přejmenovala na Kulturně-osvětové sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě a pod tímto názvem spolek existuje dodnes, ačkoliv v současné době je to název lehce zavádějící – mezi členy není již Slovák ani jeden.

Největší rána však přišla v roce 1966 – budova Československého domu byla znárodněna a Sdružení bylo ponecháno pouze první patro. Členů (a tím i peněz) však bylo stále méně, takže v roce 1980, kdy finance došly téměř úplně, Sdružení patro pronajalo a ponechalo si k užívání pouze jednu místnost. Většina spolkového majetku byla darována krajanům v nedaleké Bele Crkvi[264] nebo chorvatském městě Daruvar.

Mohlo by se zdát, že Sdružení už si sáhlo až na samotné dno, nicméně ještě větší útlum znamenala devadesátá léta, kdy už se členové scházeli jen za účelem konverzace, jiné aktivity nevyvíjeli.

---

[262] STEJSKALOVÁ, M. *Češi v Bělehradě žijí už přes 150 let* [online]. Krajane.net, 27. 4. 2007 [cit. 6. 11. 2008]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/932>.

[263] STEJSKALOVÁ, M. *Češi v Bělehradě žijí už přes 150 let* [online]. Krajane.net, 27. 4. 2007 [cit. 6. 11. 2008]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/932>.

[264] Bela Crkva je město vzdálené asi 150 km od Bělehradu a je centrem krajanské komunity v srbské části Banátu. Sídlí zde i Matice česká, která je zastřešujícím orgánem všech Českých besed v Srbsku (v současnosti Česká beseda Bela Crkva, Češko Selo, Kruščica a Jasenovo) a pod kterou formálně spadá i Kulturně-osvětové sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě.

Nové tisíciletí a nové naděje

Na začátku nového tisíciletí však dochází opět k oživení. Členů začalo opět lehce přibývat (v současnosti jich je 58) a opět se obnovily mnohé aktivity spolku. V roce 2006 také Sdružení požádalo o restituci Československého domu. Členové se scházejí každé dva týdny, při této příležitosti mnohdy znějí zajímavé přednášky (například o významných českých i srbských osobnostech, o české zemi, českých zvycích nebo české kuchyni), pořádá se „pivo o páté“ a mnohé zábavy, například mikulášská, při které si krajané dávají i drobné dárky (ačkoliv mikulášská tradice v Srbsku vůbec není).

Členové sdružení také sestavují publikace a informační brožury – o vlastní historii, o významných českých osobnostech nebo českých svátcích, a pořádají výstavy. Velikou akcí byla oslava stodvacátého výročí založení spolku, která byla doprovázena rozsáhlou výstavou o jeho historii a hojně navštívena významnými osobnostmi, krajany z jiných částí Srbska i zástupci důležitých bělehradských médií.

Veškerá aktivita spolku je však financována pouze samotnými členy, ačkoliv česká vláda v současnosti české krajany v Srbsku vcelku štědře podporuje. K získání grantu je však zapotřebí odevzdat podrobně rozpracované projekty, k jejichž zpracovávání nemají členové chuť a raději se spokojí s vlastními zdroji.

Přestože většinu členů představují starší ročníky, vstoupilo do Sdružení za poslední dobu i několik mladých lidí. I když příjmení větší části členů jsou již srbská, většina z nich se ke svým českým kořenům stále hlásí. Neveselou skutečností však zůstává fakt, že na všech akcích spolku se již hovoří výhradně srbsky, češtinu ovládá už jen zlomek členů, převážně posledních absolventů české školy. *Čistě české rodiny se ztrácejí. Češi se mezi sebou brali do druhé světové války, pak se to začalo míchat. Můj táta je taky Srb, máma je čitá Češka, ale doma jsme mluvili jen srbsky*, říká paní Milena Bodrožič, členka spolku, a její příběh není žádnou výjimkou.

Dědeček paní Valeriji Sova z Kulturně-osvětového sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě byl bratr významného českého básníka Antonína Sovy. Paní Valerija se ke svým českým uměleckým kořenům hrdě hlásí a sama také píše básně. V současné době hledá někoho, kdo by její nedávno vydanou sbírku přeložil do češtiny. Ani ona by si se svým dědečkem česky popovídat nedokázala. (Foto: Alžběta Novotná)

Kromě spolku Kulturně-osvětové sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě, jehož tradice trvá již přes sto dvacet let, zde funguje od roku 1991 ještě jedna krajanská organizace – Spolek přátel Jugoslávců, Čechů a Slováků, asi největší spolek tohoto druhu v Srbsku, v současnosti má okolo pěti set členů. Narozdíl od Kulturně-osvětového sdružení, jehož členové se vesměs považují za potomky českých přistěhovalců, jsou však členové ve velké většině Srbové bez českých kořenů. Aktivita spolku je poměrně rozsáhlá, a to i díky pomoci, kterou Spolek přátelství, narozdíl od Kulturně-osvětového sdružení, získává od ministerstva zahraničních věcí ČR. Vedení spolku pořádá ve spolupráci s bělehradskou univerzitou přednášky, pořádají se dotované výlety do České republiky, slaví se různá výročí důležitých událostí z české historie, konají se plesy… Vlastní místnosti však spolek nemá, členové se scházejí většinou jednou za měsíc v restauraci.

6.1.6. Školství

Počátky snah o vyučování v mateřštině

Již první příchozí krajané si od počátku silně uvědomovali potřebu výuky svých dětí v mateřském jazyce. Ta zpočátku probíhala privátně – u některé rodiny se sešlo více dětí českých krajanů, z čehož se postupem času vyvinula jakási laická – volná škola[265]. Po ukončení balkánských válek v roce 1912 začaly představy o škole nabývat na konkrétnějších rozměrech. K získání finančních prostředků se pořádaly sbírky, krajané našli vhodné prostory v srbské škole a získali potřebná povolení. Na podzim měla být česká škola slavnostně zahájena, příchod první světové války však vše zmařil.

První skutečná škola

V roce 1921 ustavila Československá obec zvláštní výbor, který měl mít na starosti zřízení české školy. Ta byla otevřena v roce 1923 v prostorách bývalé nemocnice. Výuku zajišťovala česká učitelka vyslaná československou vládou. Zpočátku se jednalo pouze o jednotřídku, již po prvním roce však byla rozdělena na třídy dvě. Byl také ustaven výbor pro postavení české školy. Plány na vlastní školní budovu se brzy spojily s plány Československé obce na postavení Českého domu.

Prosperitě školy tehdy velice pomáhalo Sdružení československých žen, které pomáhalo například při zajišťování školních pomůcek. Finančně školu podporovalo ministerstvo školství a národní osvěty Československa formou pravidelných ročních příspěvků.

Od roku 1924 škola pořádá i každoroční veřejné kurzy češtiny, které se těšily velkému zájmu i ze srbských řad.

Konečně ve vlastních místnostech

Když byla v roce 1928 dokončena stavba Československého domu, škola se definitivně stěhuje do vlastních prostor. Současně přibývá třetí třída a škola

[265] *Ze školní kroniky*. Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.

odteď nese název Trojtřídní obecná škola Masarykova. O pár let později se dále dělí na školu obecnou a vyšší školu lidovou.

Škola se těšila zájmu žáků a kvalita výuky se dala plně srovnat se školami srbskými, ba dokonce, jak říká krajan a absolvent školy Vuk Petrovič, se žáci naučili ještě více a poté, co ve vyšších ročnících přešli do školy srbské, neměli nejmenší problémy (v české škole se vyučoval i srbský jazyk a jiné srbské národní předměty, například historie).

Definitivní zánik školy a smutná současnost

V roce 1950 však přichází nová učitelka z Chorvatského Daruvaru, s jejímž příchodem se, opět podle slov pana Petroviče, snižuje kvalita výuky a mnozí žáci přecházejí do srbských škol. V roce 1960 se ke studiu zapsalo pouhých deset dětí a škola byla definitivně uzavřena.

Od té doby až dodnes krajané v Bělehradu nemají žádnou možnost výuky českého jazyka ani formou placených kurzů, narozdíl od krajanů v Banátu, kam česká vláda učitele češtiny vysílá. To se samozřejmě projevuje na znalosti českého jazyka – ten tu ovládá skutečně jen zlomek krajanů, buď posledních absolventů české školy, nebo žen, které vyrůstaly v Československu a do Srbska (tehdy Jugoslávie) se provdaly v době komunismu. Mladá generace až na výjimky česky nemluví vůbec.

6.1.7. Náboženství

V oblasti vyznání můžeme pozorovat velké rozdíly mezi krajany, kteří přišli na srbský venkov, a krajany bělehradskými. Zatímco pro prvně zmíněné bylo katolické náboženství, které si přinesli z vlasti, důležitým sebeidentifikačním prvkem, který výrazně podporoval krajanskou soudržnost a pomáhal v nelehké situaci příchodu do cizí země, u Čechů, kteří přišli do Bělehradu, nesehrála katolická víra žádnou výraznější roli.

Naopak se velmi brzy ukázala jako spíše nepraktická – v Bělehradu tehdy nebyly katolické kostely, pro katolíky tedy nebylo možné nechat pokřtít narozené dítě, nechat se oddat či jen zajít na mši. Většina bělehradských Čechů tedy brzy přešla na pravoslavnou víru. Úsměvně zní vyprávění pana Petroviče o „praktických pozitivech“ tohoto přechodu: *Pro nás děti to byla báječná věc – oficiálně jsme byli pravoslavní, ale babička s dědečkem stále udržovali katolické tradice, takže jsme měli svatého Mikuláše, jedny Vánoce, pak druhé Vánoce, to bylo pěkné*.

Dnes jsou krajané či jejich potomci buď pravoslavní, nebo bez vyznání a náboženství v běžném životě většinou nesehrává výraznější roli.

6.1.8. Vztahy s Českou republikou

Od začátku nového tisíciletí výrazně sílí podpora krajanských komunit v Srbsku ze strany České republiky. Co se týče přímo Bělehradu, týkají se tyto finanční injekce jen Spolku přátel Čechů, Slováků a Jugoslávců, který tyto dotace používá například na organizaci výletů do České republiky (těch se však můžou účastnit i členové druhého spolku, což také rádi dělají).

Jak již bylo výše zmíněno, členové Kulturně-osvětového sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě financují veškerou svou aktivitu z vlastních zdrojů, ne

však proto, že by jim Česká Republika snad nebyla ochotna peníze poskytnout, ale spíše kvůli neochotě členů trávit dlouhé hodiny nad podrobným plánováním a zpracováváním projektů, na které by měly granty směřovat. Členové Sdružení považují spolek spíše za privátní organizaci a raději než časem stráveným nad zdlouhavými žádostmi o grant se o prosperitu spolku přičiní přímo svou osobou (například zajímavou přednáškou, sepsáním publikace, členským příspěvkem nebo „jen" upečením buchet na setkání) či prostě posedí s ostatními krajany nad „pivem o páté".

Výše zmíněné buchty se při setkáních krajanů těší velké oblibě, nicméně nějaké další stopy pozůstatků české kuchyně bychom v té každodenní srbské hledali asi marně. Přesto se krajané snaží udržet si povědomí o kulinářských zvycích svých předků – *Já jsem měla přednášku o českých jídlech*, chlubí se dokonce paní Milena Bodrožič, členka Kulturně osvětového sdružení, a dodává: *Když je svatý Josef, tak si vaříme párky s hořčicí, pečeme buchty, já přinesu bábovku*. Dárek z Čech, který ji nejvíce potěšil a který si dokonce již předem vyprosila, byla právě kremžská hořčice. Prostřednictvím jídla také vysvětluje jeden z hlavních rozdílů mezi krajany, kteří jsou členy Kulturně-osvětového sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě, a členy Spolku přátel Jugoslávců, Čechů a Slováků: *Oni nejsou Češi, jim nemůžete říct, co je pardubický perník, jim to nic neříká.*

Ze všeho výše uvedeného vyplývá, že vztah bělehradských krajanů (či jejich potomků) k vlasti jejich předků je veskrze kladný a snaží se vazby na ní všemožně udržet. Co si ale myslí o samotných Češích, tedy těch „českých"?

Slova paní Bodrožič jsou smutná: *My jsme byli bratři. Když byl zavřený Havel, jen u nás se hrály jeho hry, nikde víc. Sbírali jsme peníze pro Olgu Havlovou, když on byl zavřený. V Bělehradě se také první hrál Kohout. Takže jsme byli jako bratři. A teď už nejsme, teď už vás nemáme rádi. Když bylo to bombardování a Havel řekl „no jó…"*[266]*. A přitom když do Československa v roce ´68 přišli Rusové, tak jsme Čechy, kteří sem přišli, všemožně podporovali. Já mám spoustu známých v Čechách, a když nám se to stalo, nikdo nám nenapsal ani slovo. Když teď někdo přijde, už to není taková láska, je to distance.*

Kéž se nám podaří obnovit ztracenou důvěru u našich srbských krajanů dříve, než těmi krajany definitivně přestanou být.

Banát

Češi žijící v dnešním srbském Banátu byli dříve velice těsně propojeni s dnešním Banátem rumunským. Banát je dnes ještě jeden, a to maďarský.

Původně tato oblast patřila maďarskému království – odtud pochází i název *Banát*, jako oblast, kterou spravoval *bán*.

Maďary jako vládce tohoto území vystřídali osmanští Turci – ze 16. století máme zprávy, že zde žili *Raci* (spojovaní se Srby) a *Vlaši* (spojovaní s Rumuny). Osmanská říše ztrácí nad tímto územím kontrolu na začátku

[266] Jedná se o bombardování Bělehradu letadly NATO v roce 1999 jako reakce na kosovský konflikt. Tehdejší český prezident Václav Havel toto bombardování schvaloval (dokonce použil pojem *bombardování humanitárního charakteru* – Le Monde, 29. dubna 1999), čímž si rozhněval velkou část krajanů.

18. století a Banát je začleňován do habsburské říše. Tento stav je potvrzen v roce 1718 Požarevackým mírem[267]. Banát měl v rámci habsburského státu zvláštní postavení s vojenskou správou a byl součástí tzv. Vojenské hranice. Civilní správu zřídila až v roce 1751 Marie Terezie.

V říjnu 1918 vznikla i Banátská republika, jejíž samostatnost uznalo Maďarsko, ale po několika týdnech jejího trvání ji obsadila srbská vojska.

Rozdělení Banátu mezi tři státy pak potvrdila dohoda z Versailles (1919) a Trianonu (1920) – největší část získalo Rumunsko, zatímco Maďarsku zůstala pouze symbolická část.

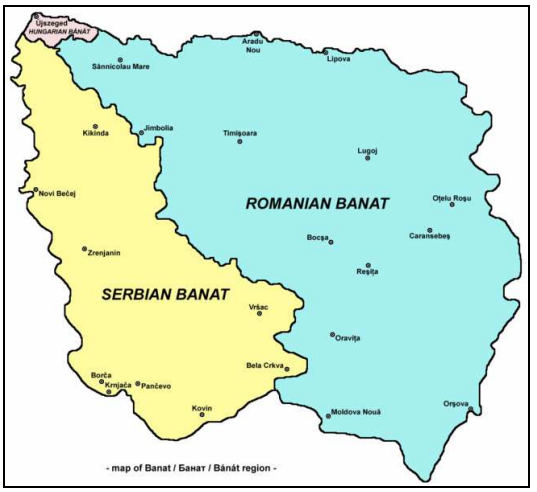

Obrázek 96. Rozdělení Banátu po roce 1919. Obrázek 97. Banátské známky z r. 1941.

6.1.9. Historie českého osídlení

Čeští obyvatelé přichází do Banátu až ve dvacátých letech 19. století, kdy je kolonizace vázána na území Čech. Z Čech sem ve dvou vlnách přichází nejen české obyvatelstvo, ale i německé. První osadníci byli lesní dělníci z jihozápadních Čech, přicházející v letech 1823–1826 na soukromou iniciativu dřevařského podnikatele Magyarlyho, druhá vlna kolonistů osídlila kraj v letech 1826–1830 díky iniciativě vojenského velení Hranice a Dvorské válečné rady.

Druhá vlna osidlování Valašskoillyrského pluku vznikla roku 1826 vedená plukovníkem Draganovićem podpořeným velícím generálem v Temešváru – polním maršálkem Schnellerem. *Na prosbu generála požádala Dvorská válečná rada české gubernium o povolení náboru a propuštění dalších českých kolonistů. Vystěhovalci museli být vyvázáni z poddanství a opatřeni propouštěcím listem a pasem.*[268]

---

[267] Dohoda uzavřená mezi Osmanskou říší a rakousko-benátskou koalicí po vítězstvích Evžena Savojského (1716 Petrovaradín) 21. 7. 1718 v Požarevci. Rakousko získalo temešvárskou část Banátu, části Valašska, Srbska (s Bělehradem) a Bosny a obchodní výhody v osmanské říši. Benátky posílily svou pozici na pobřeží Albánie, ale ztratily državy na Peloponésu a na Krétě, dobyté tureckými vojsky v roce 1715. (Podle encyklopedie CoJeCo)

[268] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005. Kolonizace východních oblastí Banátské vojenské hranice a příchod Čechů, s. 84.

Kolonisté byli jako hraničáři povinováni vojenskou službou, a za to jim byla vyplácena peněžní podpora na cestě a v prvních deseti letech pobytu, udělena desetiletá daňová lhůta, přidělené bezplatné osivo, dobytek, hospodářské náčiní a stavební materiál a zabezpečena pomoc eráru při stavbě obydlí. A získali také nejméně čtvrtlánovou usedlost do dědičného nájmu.[269]

Hraničář získal i lepší status, byl sice podřízen vojenské správě a vojenské kázni, jinak byl ale svobodný bez povinnosti roboty. Tyto podmínky nalákaly hodně zájemců, především lidi z Českého království. Díky tomu se v roce 1827 vydali vystěhovalci z Čech ne do cizích krajů, jako to činili ostatní, ale do Banátu, kam byli přepravováni na státní útraty lodí z Vídně.

Vyměřená území karansebešskou vojenskou správou pro Čechy byla následující: Schöntal pro 36 rodin, Pojana Biger a Schoj (později Schnellersruhe) pro 30 rodin, Pojana Gernik a Revky (Weizenried) pro 91 rodin, Valja Tisovica (Eibental) pro 81 rodin, Pojana Mujeri (Frauenwiese) pro 39 rodin, Lazurilor Mrakony (Quarzheim) pro 26 rodin a později se k nim přidaly ještě Ravenska a Szumicza. Pro německé obyvatele z Čech byla vyčleněna jiná území.

Roku 1828 přijelo z jihozápadních Čech dalších 506 rodin o počtu 2868 členů. Na konci roku 1828 bylo ke kolonizaci připraveno už 1900 rodin. Obava hraběte Chotka před „vylidněním" Čech zastavila další verbování do Banátu. Kvůli nepřipravenému a překotnému osidlování ze strany karansebešského pluku se někteří kolonisté v průběhu roku 1828 vrátili pěšky zpět. Tito kolonisté roznesli po Čechách špatné zprávy o osidlování, a to způsobilo konec vystěhovávání Čechů a především Němců z Českého království.

V roce 1830 žilo na území Illyrskovalašského pluku 3880 Čechů a Němců z českého království.

Zpočátku dostávali otcové příspěvky na živobytí pro celou rodinu (na děti do 12 let 3 krejcary nebo jeden groš, starší 12 let 6 krejcarů nebo 2 groše). Podpora jim byla vyplácena ze státní pokladnice od vrchního vojenského velitelství z Temešváru. Postupně se ale suma peněz zmenšovala a po čtyřech letech byla zastavena.

Přistěhovalcům bylo těžko a zdálo se, že je vše marné. Uprostřed lesů nebyla možnost vydělávat peníze. Buky a duby byly tak mohutné, že je stěží objali 4 muži. Tyto stromy museli pokácet i osadníci druhé vlny, kteří nebyli tak profesně zdatní jako Magyarlyho dřevaři z vlny první. Společnými silami ale docílili řádného založení obce.

Byla také nouze o chléb a i o jiné potraviny, především kvůli špatnému spojení a zásobování vesnic. *V celé oblasti existovaly pouze dvě silnice (z Nové Moldovy přes Bozovice na Kransebeš a z Oršavy na Kransebeš), které se ovšem nově kolonizovaným obcím vyhýbaly*[270]. Obce byly spojeny stezkami, cesty vedly přes lesy a byly neschůdné, nebylo možné vzít vůz, vše se muselo nosit na

[269] ŠTĚPÁNEK, Václav. MIZEJÍCÍ MENŠINA: ČEŠI V SRBSKÉM BANÁTĚ. In DIENSTBIER, Jiří, et al. Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou. 1. vyd. Praha : [s.n.], 2004. s. 34-37. ISBN 80-239-4020-1.

[270] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005. Kolonizace východních oblastí Banátské vojenské hranice a příchod Čechů, s. 88.

vlastních bedrech. Cesta z Bigru do města, do Oršavy, trvala 10 hodin, ze Schöntalu do Oravice 8 hodin a z Gerniku do Sásky 5 hodin chůze. Kruščický kronikář vystihuje situaci takto:

Jsouce tak vzdáleni od mest, zakoušeli často dosti bidy, nedostatku, nouze, ba i hladu, jelikoz nebilo pro nedostatek vydelku a tudíž i penez možna dostatek potravin zakoupiti, co by s vozem za to stalo vyjeti, aby zasoba na delši čas rodinam stačila, neboť za malo penez malo zasoby a i ta z velikymi až k neuvršeni kdo horskych a neschudnych cest neskusil, obtížnosti na zadech přinešena biti musela.[271]

Místní Rumuni a Srbové byli k Čechům sice velmi vlídní a pomáhali jim, ale celkově špatná situace se nezlepšovala ani po první sklizni. Pole vytvořená vykácením lesů rodila velmi slabě a osadníci mohli pěstovat jen nenáročné plodiny jako například brambory. Špatné životní podmínky, nemoci a úrazy měly za následek výrazné zvýšení úmrtnosti v osadách.

Přistěhovalcům, i těm, kteří měli peníze, se ale zastesklo po domově. Starším hlavně po kostelech, na které byli zvyklí a nyní neměli kam přijít na bohoslužby. Lidé ze Schönthalu a zřejmě i z Gerníku se shromáždili roku 1833 u jednoho Čecha, který uměl psát, a podali žádost o přemístění do nového, úrodnějšího kraje. Tak učinili bez vědomí své setniny, což bylo považováno za vzpouru. Pisatelé žádosti proto byli potrestáni ranami holí a vězením. Pak na místo přijela komise, která lidem, jež by chtěli odejít, pohrozila přísným potrestáním. Češi se ulekli, přestali myslet na odchod a pracovali tak, jak jim bylo uloženo.

Nakonec ovšem, zřejmě na základě náznaků vzpoury, vydala již v září 1832 Dvorská válečná rada reskript, v němž povoluje kolonistům přesídlení v rámci pluku, pokud si ovšem kýžené místo sami najdou, kolonisté získali možnost volného pohybu v rámci území pluku a, aby si vydělali, snad i pasy k cestám do sousedního Srbska.[272]

Po nějakém čase krajané opět chtěli Rumunsko opustit, teď už ale lidé odcházeli i bez povolení, vzdali se svých lesních bytů a stěhovali se do nejbližších vesnic, kde se usadili jako nádeníci.

Řemeslníci měli jednodušší situaci, protože nebyli závislí na půdě a odcházeli především do větších měst v údolích – do Dalbošce, Prilipce, Staré Moldovy, do Karansebeše a Staré Oršavy. Pro rolníky, kteří se nechtěli stát pouhými nádeníky a bezzemky, bylo přemisťování složitější. Hraničáři v nížinných krajích se ze strachu o krácení pozemků bránili novým přílivům kolonistů.

Proto mnoho rolnických rodin hledalo brzy cestu zpět, například do opuštěných obcí jako Weidenthal a Wolfsberg se vrátilo 110 rodin. Ve Valaašskoillyrském pluku hromadné migrace ustaly, jednotlivci a menší skupinky rodin migrovali dál, ale už jen na předem ověřené místo.

[271] Pamětní kniha obce Kruščické, s. 4

[272] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005. Kolonizace východních oblastí Banátské vojenské hranice a příchod Čechů, s. 90.

Budoucnost a dědictví české kultury v Srbském Banátě je v rukou mladé generace, která je více a více orientovaná na západní způsob života. Mladiství nejeví velký zájem o udržení českých tradic a v důsledku smíšených manželství upadá i český jazyk.

6.2. Bela Crkva

Bela Crkva (srbsky: Bela Crkva či Бела Црква, rumunsky: Biserica Albă, německy: Weißkirchen, maďarsky: Fehértemplom) je název města a opčiny v Jihobanátském okruhu v srbské autonomní oblasti Vojvodina. Název města v srbštině znamená *Bílý kostel*. Město Bela Crkva má 10 638 obyvatel, počet obyvatel opčiny je 20 275 obyvatel. Opčinu Bela Crkva tvoří jak samotné město Bela Crkva, tak následujících 13 vesnic: Banatska Palanka, Banatska Subotica, Vračev Gaj, Grebenac, Dobričevo, Dupljaja, Jasenovo, Kajtasovo, Kaluđerovo, Kruščica, Kusić, Crvena Crkva, Češko Selo.

Etnické složení opčiny Bela Crkva v roce 2002 bylo následující[273]:

- Srbové 76,85%
- Rumuni 5,4%
- Češi 3,99%
- Cikáni 3,03%
- Maďaři 2,25%
- Jugoslávci 1,38%

6.2.1. Historie obce

Když pomineme archaické vykopávky z doby kamenné, bronzové a železné, tak první zmínky z oblasti kde je nyní Bela Crkva situována, pocházejí z 16. století.

V 16. století se na území dnešní Bele Crkve nacházela malá osada s názvem Alba Edesia, která byla roku 1552 zcela zničena tureckými nájezdy. Jelikož oblast byla velice úrodná a přitažlivá pro osídlování, začali sem v 18. století přicházet němečtí kolonisté. Roku 1717 zde založili novou osadu, kterou pojmenovali Weisskirchen (tento název se u starší generace používá dodnes). Byli to obyvatelé z nejchudších a nejzalidněnějších německých států, kteří měli tuto oblast hospodářsky povznést.

Osídlování této úrodné oblasti je nevyhnutelně spojené s tzv. Banátskou vojenskou hranicí. Tento pás táhnoucí se od Pančeva do Oršavy přilákal mnoho kolonistů. „Hraničářům", kteří vojenskou hranici hlídali před tureckými nájezdy, bylo přislíbeno zbavení práce výměnou za práci „vojenskou". Ze začátku dostávali také místa pro své budoucí domky a vybavení do začátku hospodaření.[274] V dalších migračních vlnách, především v 19. století, kdy počet kolonistů do oblasti stoupal, nebyly ovšem sliby dodrženy. Většina příchozích ani netušila, že si bude muset bujné lesy vykácet sama. Slova Barušky Hánové z Kruščice historii jen podtrhují: *V Rumunsku museli vykácet lesy, kde čtyři muži ani strom nemohli obejmout, ba někteří ani sekyru neuměli uchopit*.

V polovině 18. století se začali z okolních vesnic stěhovat také Srbové. Po válce, která zde panovala v letech 1788 – 1790 sem přišli Rumuni a v 19. století sem začínají přicházet rovněž Maďaři.

Kolem roku 1900 měla Bela Crkva přes 11 tisíc obyvatel, z nichž více jak polovinu tvořili Němci.[275] V menšině zde žili Srbové, Rumuni, Maďaři, Češi a Chorvati. Po druhé světové válce se situace obrátila, když byli Němci vyhnáni ruskými vojsky a dnes bychom zde Němce našli již stěží. Dokazuje to i mimo jiné zchátralost německých náhrobků na místním hřbitově.

Navzdory tomu, že celá oblast dnešní Vojvodiny je etnicky velice pestrá, k velkým konfliktům mezi jednotlivými příslušníky odlišných národů zde nedocházelo.

---

[273] *Opstina Bela Crkva* [online]. © Muncipal of Bela Crkva 2009, 2009 [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.belacrkva.info/>.

[274] MATUŠEK, J. *Češi v jihoslovanských zemích.* Archiv Česká beseda Bela Crkva.

[275] MATUŠEK, J. *Češi v jihoslovanských zemích.* Archiv Česká beseda Bela Crkva.

Na českou etnickou skupinu měli zpočátku největší vliv Němci. Do druhé světové války, kdy Bela Crkva byla ještě německým městem, docházelo i k častému prolínání kulturních prvků. Němci měli s Čechy společné náboženství a i z okolních vesnic se chodilo pracovat ke „Švábům“ (místní název pro Němce). Není divu, že od nich Češi přijali některá německá slova.[276]

Po odchodu Němců se Češi začali výrazně mísit se srbským obyvatelstvem. Krajané se vůči Srbům nejvíce odlišovali díky středoevropské kultuře a především náboženstvím. Tyty dva prvky si sice dodnes uchovali, ale díky silné asimilaci přijali srbský jazyk. Vlivy ze strany maďarské a rumunské nejsou a nebyly patrné.

6.2.2. Historie českého osídlení

Většina předků dnešních Čechů žijících v oblasti srbského Banátu přišla z hraničářských obcí Banátu rumunského, kde je vyhnal kopcovitý a neúrodný terén. Pouze zlomek Čechů přišel z Čech nebo Moravy. Majorita českých krajanů se usadila v rovinatém okolí Weisskirchenu (Bela Crkva).

Na pusté pastvině byla založena roku 1837 první ryze česká obec Ablian (Češko Selo). Nejvíce Čechů se stěhovalo do obce Kruščice, která byla jednou z nejstarších osad Banátské vojenské hranice. Přicházeli především z rumunského Rovenska, Gerníku a Šumice.[277] Později se Kruščice stává největší českou vesnicí v srbském Banátu.

Samotné centrum celé oblasti, Weisskirchen, vzbuzovalo zájem i u Čechů, kteří sem začali přicházet již v 18. století, protože zde byla lepší práce i peníze. Nejednalo se však o rolníky nebo řemeslníky, ale spíše o vzdělané a movitější krajany. Kromě zámožných českých přistěhovalců, což byli nejčastěji důstojníci nebo kněží, sem také často přivandrovali chudí tovaryši nebo dělníci na pomocné práce.[278]

Počet Čechů usedlých v Bele Crkvi se zvětšil zejména po zrušení vojenské hranice, kdy zmizely překážky znemožňující stěhování rolnických kolonistů do měst.[279] Později se začali stahovat do města i obyvatelé z okolních vesnic z Kruščice a Ablianu nebo ze sousedního Rumunska. Každý toužil po lepším životě a očekával, že volba odejít z vesnice do města jim tento sen splní. Není divu, že ke stěhování docházelo ve velkém počtu, protože život na vsi rozhodně nebyl jednoduchý. Každodení dřina na poli, která začínala časně zrána a končila při západu slunce, k tomu starost o své hospodářství a rodinu. Češi tak začali přicházet do Bely Crkvy s vidinou lepšího živobytí. Mnozí pracovali jako řemeslníci nebo sloužili u Němců. Z Rumunska sem pak přicházeli Češi především ze Svaté Heleny a Gerníku.

---

[276] MATUŠEK, J. *Češi v jihoslovanských zemích*. Archiv Česká beseda Bela Crkva.

[277] ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue.* Strážnice: Ústav lidové kultury, XIII, 1, s. 3–10, 8 s. ISSN 0862-8351. 2003. s. 5.

[278] ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue.* Strážnice: Ústav lidové kultury, XIII, 1, s. 3–10, 8 s. ISSN 0862-8351. 2003. s. 6.

[279] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005. ISBN 80-86488-18-7, s. 99.

Dosavadní výzkumy týkající se dané obce

Zvýšený zájem o české kolonisty v Banátu se začal projevovat až po vzniku československého státu, a to díky Československému ústavu zahraničnímu. V 60. letech 20. století zde proběhl etnografický průzkum českých osad jak na území jugoslávského, tak i rumunského Banátu. Velkou zásluhu na publikaci dosavadních výzkumů měl i etnografický sborník *Češi v cizině* vydávaný Etnologickým ústavem Akademie věd České republiky.

Velkou pozornost krajanské problematice v srbském Banátu v současnosti věnuje Václav Štěpánek. Mimo řadu publikovaných textů vydal spolu s Ladislavem Hladkým a ve spolupráci s Bronislavem Chocholáčem a Liborem Janem publikaci *Od Moravy k Moravě*, která se týká především historie česko-srbských vztahů v 19. a 20. století.

6.2.3. Specifika obce

Bela Crkva, se nachází v jihovýchodní části vojvodiny na hranici s Rumunskem, kde ji odděluje řeka Nera. Hned za tímto malým čistým tokem se zvedá pohoří Karpaty. Celé město se rozprostírá v úrodné nížině, kde se daří především zemědělství. Největší význam zde má pěstování ovoce, vinařství, pastevní chov dobytka nebo rybolov.

Největším turistickým lákadlem jsou štěrková jezera s písčitými plážemi a čistou vodou, ke kterým se v teplých měsících sjíždějí obyvatelé z celé Vojvodiny. V okolí se nacházejí celkem čtyři, z nichž jedno je hned na samém okraji Bely Crkvy.

Každoročně se zde pořádá Karneval květin, jehož historie sahá až do poloviny 19. století. Během tohoto veselení se v ulicích Bely Crkvy táhnou davy lidí společně s alegorickými vozy obalenými různě barevnými květinami. Tyto karnevalové radosti jsou zpestřením všedního života obyvatel, kteří dnes žijí v jednom z nejchudších krajů této balkánské země. V celé obasti srbského Banátu je patrný nedostatek finančních prostředků spolu s velice nízkými reálnými příjmy a nedostatek pracovních míst.

6.2.4. Statistické údaje o počtech krajanů

Příchod českých kolonistů na území srbského Banátu nebyl jednorázový, ale probíhal v několika migračních vlnách. Ani situace v tehdejším významném hraničářském středisku Bela Crkva nebyla jiná.

Počet českých krajanů ve městě stále narůstal – nejenže přicházeli krajané z Banátu rumunského, ale často se do města stěhovali Češi z okolních vesnic.

Pravidelné a souvislé sčítání Čechů žijících v srbském Banátu nebylo zpočátku zjišťováno vůbec. K dispozici máme pouze nepravidelné informace o počtech krajanů. Není lehké zjistit přesný počet Čechů, jelikož národnostní uvědomění nutně nemusí korelovat se znalostí jazyka.

Jeden z prvních censů proběhl v roce 1830. V nově založených osadách na území Banátu žilo 3880 Čechů a Němců z Českého království.[280] Další sčítání

[280] ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue.* Strážnice: Ústav lidové kultury, XIII, 1, s. 3–10, 8 s. ISSN 0862-8351. 2003, s. 4.

proběhlo v roce 1921, kdy se k české národnosti se přihlásilo 2035 krajanů. Nejvíce Čechů tehdy žilo v obci Kruščice (okolo 500), dále pak ve Velikém Središti (447), v Bele Crkve (345) a v Českém Sele (200).[281] Při sčítání z roku 1961 bylo na území srbského Banátu 3086 českých krajanů. Poslední census proběhl v roce 1971, kde počet dosáhl jen počtu 2535 Čechů mající české kořeny. Informace o počtech krajanů z let 80. a 90. chybějí. Očekává se však pokles, a to díky většímu tlaku majoritní společnosti. Neoficiální odhady dnes hovoří o počtu 1500 – 2000 Čechů žijících především v obcích Bela Crkva, Kruščica, Češko Selo, Veliko Srediště, Gáj a Bělehrad.[282]

Pokud se krajanů zeptáte na jejich národní identitu, často uslyšíte odpověď „Já jsem Čech!" Samozřejmě jsou občané srbského státu a mají srbské občanství, ale jelikož znají historii svého příchodu, ví, odkud jsou a kým jsou. Snaha o udržení českého jazyka, kultury a tradice dokazují, že češství jim není lhostejné.

Na vsi, jako je Kruščice a Češko Selo, je česká identita vnímána daleko silněji. Situace v Bele Crkve je trocha odlišná. Na krajany zde působí silnější asimilační tlaky, a proto se česká identita u některých rodin začíná vytrácet. Češství jim není cizí, ale už „spadají do tavícího se kotlíku". Jedním z hlavních důvodů jsou smíšená manželství, která se začala objevovat ve zvýšené míře od 50. letech 20. století – Češi uzavírali sňatky nejčastěji s většinovým srbským obyvatelstvem.[283]

Do té doby se Češi snažili uzavírat manželství uvnitř vlastní skupiny buď na lokální úrovni, nebo docházelo k plánovitým sňatkům s českou menšinou v Rumunsku. V současné době mezi sebou páry mluví především srbsky, a tak češtinu už často zapomínají. Dnešní generace, která jako poslední navštěvovala českou školu v 70. letech, bude možná jedna z posledních. Někteří z jejich potomků, především na vsi, sice česky rozumí, ale mluvit už nedokážou. Není se však čemu divit. Češi jsou v srbském Banátu více jak 200 let a udržení endogamie by nebylo možné, navíc se zde vyskytly případy degenerace potomků.

Především krajané, kteří se starají o chod Matice České a České Besedy se občas snaží mezi sebou mluvit česky, ale většinou jde o směs češtiny se srbštinou. Pokud se projednávají důležité věci, volí srbštinu. V případě návštěvy nebo delegace z České republiky se krajané snaží mluvit česky. Jejich jazyk je u některých velice pěkně srozumitelný, naopak u některých je příliš silný srbský přízvuk a člověk se musí hodně soustředit, aby všemu rozuměl.

O něco lepší situace je u mužů, kteří si jako „důkaz" svého češství předávají z generace na generaci své české příjmení. Mají tak stále na vědomí určitý symbol české minulosti. Díky spolupráci s Českou republikou, která finančně

[281] HEROLDOVÁ, I. *Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy* In: ČEŠI V CIZINĚ 9, 1996. (Podrobný popis českých osad v Chorvatsku, Bosně a srbském Banátu), s. 3.

[282] *Krajané na Balkáně*. [online]. Ministerstvo zahraničních věcí ČR [cit. 23. 2. 2009]. Dostupný z:<http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/kultura_a_krajane/krajane/krajane_ve_svete/krajane_na_balkane/index.html>.

[283] ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue.* Strážnice: Ústav lidové kultury, XIII, 1, s. 3–10, 8 s. ISSN 0862-8351. 2003, s. 8.

krajany podporuje, mohou pořádat různé akce na podporu české kultury. Mnoho z Čechů navštívilo díky sdružení Češi jižního Banátu také Českou republiku, a mohli si tak připomenout, odkud pochází. I někteří krajané odhadují, že udržení češtiny, jako jednoho ze základních atributů české identity, je otázkou deseti let.

6.2.5. Spolková činnost

Nejdéle fungujícím českým spolkem v Bele Crkve je Česká Beseda, která byla založena roku 1922. Její původní název zněl Národní fronta. Později byla tato organizace roku 1933 přejmenována na Československou besedu a nyní používá název Česká Beseda Bela Crkva. Mezi hlavní cíle tohoto spolku patří především udržení českého jazyka, kultury a tradice.[284]

Česká Beseda sídlí v kulturním domě (Český dům), jenž byl za finanční pomoci české vlády zrekonstruován. Disponuje také bohatou sbírkou asi 3 000 knižních svazků, ale bohužel většina z místních Čechů knihy nikdy neotevřela. Po stěnách je možné shlédnout mnoho fotografií osobností, které krajany navštívily. Dům disponuje velkým sálem s pódiem, kde se odehrává veškeré kulturní dění. Během roku se zde pořádají zábavy a folklorní představení.

Začíná se masopustem, následují oslavy velikonočních zvyků a před Novým rokem se pořádá divadelní představení, vypráví paní Ivana Hubertová, svého času koordinátorka českého vysílání.

Nejaktivnější složkou jsou folklorní a divadelní kroužky. Každoročně pořádá Česká Beseda divadelní představení v českém jazyce a někdy také pro Srby v srbštině. Český folklór zde má dlouholetou tradici, která se předává z generace na generaci. Místní kroužek se účastní veškerých vystoupení jak na úrovni lokální a regionální, tak i na úrovni mezinárodní.

Podle Josefa Mareše, bývalého předsedy České Besedy, má beseda kolem čtyř set členů. Schází se však pouze „jádro“, což jsou nejčastěji krajané, kteří zastávají v Matici nebo Besedě určitou funkci. Několikrát do týdne spolu „vysedávají“ v Českém domě, kde se diskutuje o všedních věcech nebo se projednávají důležité věci, určující chod českých spolků.

S většinovou srbskou populací mají Češi velmi dobré vztahy. V místním rádiu BC-info vyčlenili Srbové v roce 1997 pro krajany hodinové vysílání, jenž nese symbolický název Krajanka. Většina Čechů jak v Bele Crkve, tak v Krušči ci nebo Českém Sele si udělá vždy čas, aby si poslechlo „českou hodinku“. Vysílá se každé pondělí od 19:00 hodin, ve středu ve 20:00, přičemž středeční vysílání se opakuje ještě v neděli. K zaslechnutí jsou především lidové písně, dechovky, česká pořekadla, vtipy nebo přání k narozeninám.

V Bele Crkve však sídlí organizace, jenž má daleko širší význam než Česká Beseda. Jedná se o Matici Českou, která zastřešuje ostatní České Besedy z okolí. Byla založena v roce 2000 a zastupuje Českou Besedu v Bele Crkve, v Krušči ci, Českém Sele a Gáji. Jedním z jejích cílů je také uchování českého jazyka a zvyků, které sem jejich předkové přinesli před více než 200 lety, a koordinace činnosti ostatních besed.[285]

[284] Propagační materiál Matice České. Matice Česká – Česká Beseda 1922–2002.
[285] Propagační materiál Matice České. Matice Česká – Česká Beseda 1922–2002.

Právě Matice česká je instituce, která dostává od Ministerstva zahraničních věcí peněžní dary, která slouží k udržení české kultury. Z poskytnutých finančních prostředků jsou financovány například rekonstrukce Českého domu nebo kulturní aktivity. Matice česká dostává také peníze od srbské vlády, ale jelikož je česká menšina v Srbsku malá, nejde o velkou částku.

Jediným konkurenčním spolkem Matice České je kulturně vzdělávací sdružení Češi jižního Banátu v čele s Vlastenkou Krišan. Dříve byli všichni součástí Matice české, ale kvůli neshodám se část odloučila a založila v roce 2001 tuto neziskovou organizaci. Jejich předmětem činnosti je stejně jako u ostatních českých spolků důraz na udržení jazyka, tradice a kultury. Častými aktivitami, které sdružení pořádá, jsou poznávací zájezdy do České republiky (Pražský hrad, návštěva Senátu, Karlovy Vary, Kutná Hora atd.) a „Dny české kultury". Tento festival se každoročně pořádá v měsíci listopad a snaží se ukázat kulturu české menšiny. Návštěvníci mohou shlédnout nejrůznější výstavy, promítají se české filmy a samozřejmě nechybí ani české písně a folklorní tance. Za pomocí Jihomoravského kraje byl také realizován projekt vysílání místního rádia „Slunce, hlas jižního Banátu".

6.2.6. Náboženství

V Bele Crkve se od příchodů Němců a založení města roku 1717 prolínají dvě základní náboženství – římskokatolické a pravoslavné. Němci si přinesli katolické vyznání a postavili zde i svůj kostel, od kterého mimo jiné vznikl název Bela Crkva – Weißkirchen, neboli *Bílý kostel*. Srbové, jako velká část východní Evropy, jsou příslušníky pravoslavné církve. V Bele Crkve se nachází celkem čtyři kostely: kostel srbské pravoslavné církve, katolický kostel sv. Anny, pravoslavný kostel rumunský a ruský pravoslavný kostel. O organizaci církevních aktivit se starají kostelní rady.

Češi, kteří zde nyní žijí, jsou všichni katolíci, ale většina z nich už není tak nábožensky aktivní, jako bývali jejich předci. Každou neděli je mše, která probíhá z větší části v srbštině, ale uslyšíme zde i české zpěvy nebo český otčenáš. Bohužel návštěvnost už je velice slabá. *Dříve chodilo do kostela 70 až 100 lidí a nyní se stěží dopočítáme počtu 30*, říká pan Votípka, který byl svého času předsedou kostelního výboru.

Největším problémem je nastupující mladá generace, která nemá o víru příliš velký zájem. Pokud chodí děti s rodiči do kostela, tak nejčastěji ještě v předškolním věku. Později však zájem o církev zpravidla opadne a příliš velký tlak ze strany rodičů nebo samotné fary vyvíjen není. Mladá, především městská, generace na náboženských zásadách příliš nelpí a i u ní je patrné ovlivnění materiálními výdobytky „západu" a následný odklon od duchovních tradic.

Navíc naprostá většina mládeže pochází ze smíšených rodin, a proto nejsou nuceny k určité konfesi. V případě smíšeného manželství navštěvují některé rodiny oba dva kostely.

Vzájemná náboženská tolerance zde byla odpradávna. Jak ve Vojvodině, tak i v Bele Crkve panuje velká otevřenost k příslušníkům jiných národů, a tudíž i k odlišné konfesi. *Dříve jsme měli těžký život, tak jsme musili spolupracovat a bylo jedno jestli jste Srb nebo Čech*, vysvětluje pán Votípka. Pokud nahlédneme do soukromí Čechů, tak jejich příbytky jsou často zdobeny sakrálními

věcmi a symboly. Pro mnoho z nich jsou to však pouze dochované památky po minulých generacích.

Daleko větší náboženské cítění však stále převládá na vesnici, kde si víra do značné míry stále udržuje svojí roli.

Název města Bela Crkva (bílý kostel) je odvozen od zdejšího katolického kostela. Čeští krajané jsou především katolíci, ale v případě smíšeného manželství navštěvují i kostel pravoslavný. Nedělní mše probíhá z velké části v srbštině, ale uslyšíme zde zpívat i české písně.

6.2.7. Školství

Poslední česká škola, která v Bele Crkve fungovala, bohužel zanikla začátkem 70. let 20. století. Do té doby byla na základní škole 4 roky povinná výuka českého jazyka. Všichni Češi ji navštěvovali, což jde vidět na starší generaci, která hovoří ještě česky.

Teprve až od roku 2000 zde díky Ministerstvu zahraničních věcí působí čeští učitelé. Nejdéle zde pobýval Roman Grossman, který se kromě samotného učení také výrazně podílel na kulturním dění. Stejně tak zde působila Ludmila Šťástková. V současnosti zde český učitel chybí, a proto dojíždějí z Rumunska učitelé Jaroslav Svoboda a Petr Skořepa. Zajímavostí je, že výuku češtiny navštěvují také Srbové. Vidí v tom perspektivu a možnost, jak se odsud dostat do Čech za prací. Momentálně se v Bele Crkve nachází dvě školy základní a dvě střední – Střední škola technická a gymnázium.

Lidé si budou možná uvědomovat svůj český původ, dochovají se i česká příjmení, ale bude záležet na tom, zda v nich také zůstane „český duch.“ Budoucnost české menšiny je závislá především na mladé generaci, která však díky asimilaci se srbským obyvatelstvem ve většině postrádá zájem o udržení české kultury.

6.3. Češko Selo

Vesnička Češko Selo (v překladu Česká Ves) se nachází v oblasti jihozápadního Banátu nedaleko od zdejšího kulturního centra – města Bela Crkva, a od rumunských hranic. Je a vždy byla jediným čistě českým sídlem v celém Srbsku. V současné době zde žije okolo čtyřiceti obyvatel českého původu.

6.3.1. Historie obce a českého osídlení

V případě Českého Sela historie obce plně splývá s historií českého osídlení – vesnice byla jako jediná obec v Srbsku založena přímo českými kolonisty.

Kruté začátky v karpatských vrších

Předkové dnešních Čechů usazených v Českém Sele (i v okolních vesnicích) sem přišli z oblastí dnešního rumunského Banátu. Po roce 1718, kdy byla definitivně ukončena nadvláda Osmanské říše, Turci byli z oblasti vyhnáni a habsburská monarchie získala zpět celé území Banátu, započala plánovaná kolonizace této po Turcích opuštěné a zpustlé oblasti. V padesátých letech zde také byla zformována Banátská vojenská hranice, kterou bylo zapotřebí střežit. Snaha znovu obydlet po Turcích uprázdněnou zem byla ze strany monarchie velmi intenzivní.

Kronikář a pamětník z Českého Sela, pan Karel Lexa, říká: *Aby to zde zalidnili, cpali sem kdekoho – Francouze, Angličany, Němce, Čechy, Italy, Slováky, Maďary… Zůstalo však nejvíc Němců a Čechů.*

Naplno se kolonizace začala rozvíjet ve 20. letech 19. století. Kolonistům bylo slíbeno osvobození od placení daní a přislíbeny pozemky, obydlí, dobytek, vybavení hospodářství i finanční podpora do začátku.

Jak již bylo naznačeno, těmito výhodami hraničářské služby bylo zlákáno i mnoho Čechů. Ne všude však velkorysé sliby splnili. Na mnohých místech si nově příchozí museli dokonce sami vykácet dubové pralesy, potýkali se se špatným zásobováním i neznámými nemocemi.

Ve většině vesnic se však během třicátých let situace stabilizovala. Ne však ve vesničce Schoenthal, česky zvané Paňáska. Zde byly životní podmínky zřejmě nejhorší ze všech nově vzniklých osad. Na nově příchozí zde čekala, jak se píše v obecní kronice[286], *divoká krajina mezi nebetyčnými vrchy, v horách, hustými a temnými lesy porostlá*.

[286] Češko Selo má vlastní obecní kroniku, která se začala sepisovat v roce 1868. Obsahuje přímá svědectví od roku 1864, kdy její zakladatel do vesnice přišel, údaje z let 1827–1963 jsou zapsaným vyprávěním pamětníků. Zpočátku byli kronikáři učitelé, později, po zavření české školy, jsou jejími autory už méně vzdělaní lidé, řemeslníci a zemědělci, což pochopitelně ovlivnilo její formu i obsah. Hlavními tématy se stávají počasí, úroda a různé opravy ve vsi (hlavně opravy kostela), jazyk je prostší a zajímavé je i sledovat změny v českém jazyce, který se stává stále „kostrbatějším" a v psané podobě s mnoha gramatickými chybami, problémy dělaly krajanům hlavně tvrdá a měkká „i", záměna „ch" za „h" a také používání háčků a čárek nad hláskami. Intenzita a podrobnost zápisu se postupem času velmi snížila, často můžeme v kronice najít i několikaleté pauzy. Zajímavostí však je, že kronika se píše dodnes. Její originál bedlivě střeží pan Karel Lexa, kopie je umístěna v místním muzeu.

Slibovaná obydlí také rozhodně neodpovídala očekáváním českých kolonistů – místo zděných domů zde našli pouze jakési prozatímní vlhké zemljanky, v zemi vyhloubené mělké jámy, podle kronikáře *skrýše v zemi, krovem a drnem přikryté*.

Krajané si navíc měli sami vykácet mohutné stromy, které zde rostly, k čemuž dokonce dostali i příslušné nástroje, které však byly často nedostatečné, a navíc s nimi většina mužů ani neuměla zacházet – mezi nově příchozími byly převážně řemeslníci (například cvokaři, fajfkáři, jehlaři, havíři, kováři či krejčí).

Vesnice byla ke všemu úplně izolovaná – nejbližší město bylo vzdáleno osm hodin chůze (přeprava byla možná pouze pěšky, jelikož cesta k vesnici byla nesjízdná), což téměř znemožňovalo jakékoli zásobování. Navíc krajané – katolíci trpěli tím, že pro ně bylo velmi složité dostat se do kostela, a když už se jim to podařilo, mše byla stejně v jiném jazyce a navíc pravoslavná. A aby útrap nebylo málo, slíbená finanční podpora od vlády byla postupně snižována, až po čtyřech letech zmizela úplně. Úroda byla naprosto mizivá a krajanům *jiného nezbývalo, než s odevzdáním se do vůle boží buď žíti, nebo umříti*.[287]

Přestože se později z nařízení vlády přikročilo ke stavbě pohodlnějších obydlí, situace krajanů se rok od roku zhoršovala, mnoho z nich zemřelo, část se vrátila do vlasti, či odešla jinam. Z původních 61 rodin (které se poté rozrostly na 80) jich po deseti letech zůstalo jen 24.

Krajané neustále žádali o přesídlení na jiné místo, žádná komise však nechtěla uznat ničemnost místních podmínek a krajanům bylo dokonce často vyhrožováno či byli trestáni jako spiklenci – ať už vězením nebo tělesnými tresty[288].

Až po deseti letech neúspěšných žádostí k vojenským úřadům o povolení k odchodu konečně schoenthalští získali svolení k přesídlení. Mělo jim být nalezeno úrodnější místo v nížině. Již existující obce však nebyly ochotny je přijmout, krajané se prý ještě nějaký čas potulovali a živili se drobnou prací či dokonce žebrotou ve vzdálenějších obcích[289].

Přesídlení a založení nové vesnice

Nakonec byla schoenthalským přidělena půda v katastru obce Jasenovo, pustá polana[290] na návrší zvaném Ablian, vzdálená zhruba 6 km od centra celé oblasti Bele Crkve (tehdy zvané Weisskirchen). Zde všech sto dvacet schoenthalských osadníků vybudovalo s vládní pomocí doslova na zelené louce novou vesnici, kterou pojmenovali po vršku, na kterém stojí – Ablian[291]. Oficiálně se její vznik datuje na 12. duben 1837.

---

[287] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele, s. 8.

[288] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele, s. 14.

[289] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele, s. 16.

[290] Jednotka horského zemědělství (hospodářství) v karpatské oblasti.

[291] Některé sekundární zdroje (např. ŠTĚPÁNEK, Václav. Mizející menšina: Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue*. 2003, roč. 13, č. 1, s. 3-10.) se

Zpočátku sice byla krajanům vybudována pouze provizorní obydlí uplácaná z bláta, *podobajíc se spíše doupatům bobrů nebo svišťů*[292] , brzy však byly postaveny už zděné domky, každý s jednou obytnou místností, komorou, chlévem pro dobytek a zahradou. Stavení byla postavena do dvou řad, mezi nimiž, uprostřed osady, byl vyhrazen prostor pro kostel. Vznikly tak dvě ulice a náves a tento charakter si vesnice v podstatě udržela dodnes. Ablianským byla také vyměřena část jasenovských pastvin, v jejichž blízkosti byl, asi půl kilometru ode vsi, také postaven hřbitov, který funguje dodnes.

Počet obyvatel začal záhy narůstat, čímž došlo k všeobecnému zhoršení životních podmínek – úroda a dobytek nedokázaly uživit všechny a nedostatek zemědělského náčiní nedovoloval zemědělskou výrobu dále rozšiřovat. Proto místní podali žádost k místním úřadům o pomoc, která také byla vyslyšena, a ablianští krajané dostali zdarma tažný dobytek, nástroje k orbě a jiné potřebné náčiní, získali také další pozemky, aby mohli rozšířit svá pole a louky k chovu dobytka.

Příchod dalších krajanů

Díky těmto vlnám vládní pomoci a samozřejmě i nesrovnatelně lepším přírodním podmínkám oproti Schoenthalu začal Ablian všeobecně vzkvétat, počet obyvatel narůstal a Ablian se v okolí brzy dostal do všeobecného povědomí. Jako ryze česká vesnice vzbudil zájem u mnoha potulných krajanů i dobrodruhů z Čech. Někteří z nich se sem také vydali a usadili se mezi prvními přistěhovalci[293].

Jmenujme alespoň pana Kudláčka, který se snažil oživit společenský život ve vesnici založením hospody v roce 1845. Po jeho odchodu zpět do Čech byla původní hospoda zbourána a nahrazena jinou, větší, ve které byly dokonce tančírny a ložnice. Hospoda vystřídala několik majitelů i cizích nájemníků, všichni však brzy krachují a odcházejí. Zdá se, že pro podnikání toho druhu v Ablianu nebyla a dodnes není úrodná půda – hospodu byste i dnes hledali ve vesnici marně.

Jiný nově příchozí do Ablianu, Alois Pokorný, slavil mnohem větší úspěch než pan Kudláček – jeho zásluhou byla ve vesnici založena česká škola (blíže viz kap. *Školství*).

Maďarizace

Na přelomu 19. a 20. století v oblasti nastoupily maďarské úřady a byly zde započaty silné maďarizační snahy. Ačkoliv Ablian byl po celou dobu své existence čistě český, v této době se setkává s krizí etnické identity. Na veřejnosti

---

zmiňují o tom, že si krajané počeštili název Ablian na „Fabián“, jak se také obec od roku 1921 oficiálně jmenovala. Zdá se však, že tento název se mezi místními nijak zvlášť nevžil – v kronice se nevyskytuje ani jednou, i dnešní starší generace místních Čechů mluví o Českém Sele nejčastěji jako o „Ablianu“, „Fabiján“ použijí velmi zřídka, stejně jako současný název Češko Selo.

[292] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele. s. 21.

[293] MATUŠEK, J. *Češi v jihoslovanských zemích. První přistěhovalci v Českém Sele.* Archivní materiál poskytnutý Maticí Českou v Bele Crkvy při výzkumu v roce 2008.

bylo zakázáno mluvit jinak než maďarsky, obce byly přejmenovávány – Ablian byl v roce 1895 přejmenován na Csehfalva (v překladu česká ves), a do škol byly nasazováni maďarští učitelé, kteří nahrazovali učitele dosavadní. A právě tito učitelé v obcích často sehráli nejdůležitější roli z hlediska úspěchu maďarizace obyvatel.

A to byl případ právě Ablianu – velmi oblíbený učitel-Maďar Ferenc Rafacz, který zde působil 21 let, až do roku 1920, se velice dobře sžil s místním obyvatelstvem, což byla patrně příčina toho, proč se při sčítání lidu v roce 1910 přihlásil k maďarské národnosti více než třetina obyvatel, přestože v obci žili pouze etničtí Češi.

Světové války

Velkou ránou pro všechny obyvatele Ablianu – Csehfalvy byla první světová válka. Hned druhý den po jejím vypuknutí zde, v srpnu 1914, rukuje část mužů a další vlny odvodů pokračují i v letech 1915, 16 i 17. Za války trpí celá obec obrovským nedostatkem. Státu musel být odevzdán veškerý dobytek i jiný obecní majetek, například i kostelní zvony. Domů z fronty se většina mužů vrací až na samém konci roku 1918, kromě šesti padlých.

Válka však paradoxně měla i jeden kladný důsledek. Ten se týkal kulturního života v obci. Většina obyvatel do této doby téměř nepřekročila hranice vsi či jejího blízkého okolí. Za války se však někteří dostali do ciziny, kde kromě válečného utrpení poznali i kulturu a vzdělanost[294], po které pak zatoužili i doma v Ablianu. Brzy po válce byl založen čtenářský spolek a knihovna, která se těšila čilému zájmu krajanů.

V roce 1921 se oficiálním názvem obce stává „Fabiján“[295]. V obecní kronice i ve všeobecném povědomí krajanů však obec zůstává pod názvem Ablian.

Již zanedlouho po první světové válce však výrazně ubývá na intenzitě zápisů v místní kronice a do etnografických výzkumů v této oblasti zbývá ještě pár desetiletí. O meziválečné i další historii krajanů máme tedy spíše kusé zmínky. Dle zápisů v kronice, pozdějších výzkumů i dnešního vyprávění krajanů se však zdá, že život ve vesnici se po dlouhá desetiletí ubíral spíše klidným tempem, bez výraznějších změn či dramatických okamžiků.

Výjimku samozřejmě tvořila druhá světová válka, soudě podle zápisů kroniky, které se věnují spíše celkové politické situaci v zemi než přímo dění ve vesnici, však nezasáhla obci tak výrazně jako válka předchozí. Během války padli v zajetí dva obyvatelé Ablianu, na konci války bylo dvanáct místních povoláno do Národně-osvobozeneckého vojska, z jehož tažení se nevrátili muži tři.

Poválečný vývoj ve znamení úbytku obyvatel

V roce 1946 se vesnice přejmenovává na Češko Selo. Od tohoto roku také začíná veliký odliv obyvatel z vesnice a Češko Selo se stává nejmenší obcí

[294] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele. s. 50.

[295] ŠTĚPÁNEK, Václav. Mizející menšina: Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue*. 2003, roč. 13, č. 1, s. 3–10.

s českým obyvatelstvem v celém jižním Banátu. Až do této doby bylo obyvatelstvo téměř úplně endogamní. Sňatky se uzavíraly převážně uvnitř obce či mezi krajany z okolních vesnic.

To však již nebylo dále možné, příliš mnoho Čechů už v této době pojily příbuzenské svazky. V jedné generaci navíc velmi výrazně převažovaly holčičky. V nedaleké Kruščici i Bele Crkvi na tuto dobu nejstarší generace dodnes vzpomíná – *V Ablianu, tam měli holek! Tam byly nejkrásnější*, uslyšíte nejednou. A pan Karel Lexa z Českého Sela vysvětluje: *Tady bylo víc než třicet holek a mužský, tak ty tu byly tři, čtyři!*. Čeští krajané navíc dle vlastních slov nikdy neměli nejmenší problémy se srbskou většinou, ani z důvodů národnostních či náboženských ani jiných, problém nebyl ani v odlišném jazyce – sami češkoselští s trochou nadsázky tvrdí: *jak se narodíme, tak umíme srbsky*. Uzavírání smíšených manželství pro ně tedy v situaci, kdy už bylo velmi těžké najít českého partnera, nepředstavovalo výraznější problém.

I přes neustálý úbytek obyvatel místní krajané nadále zůstali aktivní. V roce 1960 začínají stavět nový obecní dům, který je dokončen v roce 1966. Spíše než pro obecní správu má dům sloužit společenským a kulturním aktivitám – jeho převážnou část tvoří velký sál s jevištěm, dále zde najdeme dvě menší místnosti, hasičský sklad a věž pro pozorování okolí. Podobný ráz si dům zachoval dodnes.

Po několik následujících let se zde v zimním období, kdy krajané nebyli neustále zaměstnáni prací na poli, hrálo divadlo a pořádaly taneční zábavy. Již v další generaci se však obec potýká s takovým nedostatkem mládeže, že se musí upustit od nacvičování divadelních představení i zábav, udržuje se jen taneční zábava na svatého Jana, patrona místního kostela, na kterou vždy přijíždějí i krajané, kteří se odstěhovali do větších měst v okolí.

Úbytek obyvatel pokračuje i v dalších letech a kromě starosti o úrodu se stává tou hlavní starostí, která přidělává vrásky na čelech zdejších krajanů. Povzdechy nad ním se stávají téměř nejčastějším tématem místní kroniky. Nepomohlo ani postavení asfaltové silnice, která spojila vesnici s okolním světem a do které byly vkládány velké naděje na udržení a vzkříšení obce.

Současná situace

Dnes ve vesnici nežije ani čtyřicet obyvatel. Většinou se jedná spíše o starší ročníky, mladší odcházejí za prací do měst, hlavně do nedaleké Bele Crkvy či Vršce, pár krajanů dokonce až do České republiky či na Slovensko (v obecním domě dokonce visí plakát slovenské firmy, která nabízela místním pracovní příležitosti), ty by se však dali spočítat na prstech jedné ruky. Před pár lety se zde slavila svatba a následně narození nové obyvatelky – Andělky. Důraz, který na tuto událost místní ve svém vyprávění kladou, však svědčí o tom, že se jedná o něco naprosto ojedinělého. Na jedné ruce by se daly spočítat i děti ve vesnici, kteří navíc česky mluví stále méně, jelikož navštěvuji srbskou školu a navíc mají většinou srbské matky.

Krajané se zde živí téměř výhradně zemědělstvím – prosperuje zde pěstování pšenice a kukuřice, slunečnice (tu prý prodávají na olej), ovoce – hlavně švestky a meruňky, z nichž se pálí oblíbená kořalka (srbský název rakije zde

stále není tak rozšířený), samozřejmostí je chov dobytka a najdeme zde i včelí úly – včelařství je prý v Banátu doménou Čechů.

Obrázek 98. Čeští včelaři. *Včelařství je prý v srbském Banátu doménou Čechů. Nejedna zahrada v Českém Selu i okolních vesnicích je posetá řadami barevných úlů. Pan Eduard Lexa z včelích žihadel strach nemá…* *(Foto: Petr Kopal)*

Jednou až dvakrát za týden odjíždějí místní do Bele Crkvy prodávat své plodiny na trh. Zde si i nakoupí pár věcí (v Českém Sele obchod nenajdete), které si nejsou schopni sami obstarat, jinak jsou téměř soběstační. Kdo v létě přijede do vesnice, nabude okamžitě dojmu, že je úplně vylidněná – v teplých měsících pracují krajané od brzkého rána až do pozdních večerních hodin na svých polích, na ulici nepotkáte „ani živáčka“. Do Bele Crkvy za prací odjíždí v současné době jeden jediný obyvatel, mladík Václav Sloup, zvaný Vacko, jehož snem je odjet za prací do České republiky.

Obrázek 99. Češko Selo. *Do asfaltové silnice, která spojila Češko Selo s okolním světem, byly vkládány velké naděje na udržení a vzkříšení obce. Ty však bohužel nebyly naplněny.* *(Foto: Alžběta Novotná)*

Nechybí tu jen obchod, marně byste tu hledali i hospodu, restauraci, či jiné kulturní zařízení, nefunguje škola, obecní dům chátrá… Vesnici tvoří jen dvě rovnoběžné ulice s příznačnými jmény Jana Husa a Václava Havla a náves s kostelem, obecním domem a budovou bývalé školy, před nimiž vede dlážděný chodník – jediná zpevněná cesta ve vsi, ostatní jsou prašné.

Na návsi, která nese jméno T. G. Masaryka, se pasou husy, občas dokonce krávy, jediné živé bytosti, které vás přivítají při příchodu do vesnice. Havlova ulice se dříve jmenovala Maršála Tita, za Miloševičova režimu byla starostou přejmenována na Padlých bojovníků (Palih boraca), což se mnohým nelíbilo. Místní chtěli ulici přejmenovat a nakonec zvítězil právě návrh „Václav Havel", přestože mnozí krajané, hlavně ti z okolních obcí, protestovali – Havlova obliba zde klesla v devadesátých letech, když v souvislosti s kosovskou krizí schvaloval bombardování Jugoslávie. Současný starosta, pan Ladislav Tesař, však říká, že politika musí jít stranou[296], a tak v roce 2005 byla po Václavu Havlovi pojmenována snad první ulice na světě.

Obecní dům i budova školy dávno neslouží svým původním účelům. Na pódiu v obecním domě, kde se kdysi hrálo divadlo, či stála kapela při taneční zábavě, dnes stojí kulečníkový stůl, u kterého se po večerech schází pár příslušníku místní mladší generace nebo dělníků z Bele Crkvy, kteří pracují na různých opravách ve vesnici. K podobné zábavě slouží i další místnost domu, ve které je pingpongový stůl. Nejmenší místnost domu se tváří jako kancelář starosty, stojí tu mimo jiné počítač s připojením na internet, který zde byl zaveden ve spolupráci s Českou republikou, a knihovna plná hodnotných českých titulů a videokazet s českými filmy. Vrstva prachu všude kolem však svědčí o velmi nepravidelných „úředních hodinách". I české knihy je ochoten číst málokdo, srbská škola samozřejmě zanechává své stopy.

V jedné místnosti bývalé školy bylo na začátku tisíciletí zřízeno muzeum české kultury. K vidění tu jsou staré zemědělské nástroje, kolovraty, máselnice a jiné domácí náčiní, porcelán, staré knihy, noviny a učebnice, hudební nástroje, kroje a mnoho jiného. Vše střeží obraz maršála Tita, na jehož vládu místní vzpomínají téměř s nostalgií jako na dobu, kdy se jim dařilo nejlépe. V roce 2008 se také ve zbylých prostorách budovy začalo stavět ubytovací zařízení pro návštěvníky obce (čas od času sem zavítá delegace z českého velvyslanectví nebo České republiky, čeští novináři, výzkumníci či turisté).

Od roku 2000 výrazně posílila spolupráce místních krajanů s Českou republikou (viz kap. *Spolupráce s ČR*). Finanční podpora i snaha o výuku českého jazyka obci určitě pozvedá, ani tak se však nezdá, že český živel v Českém Sele čeká dlouhá budoucnost.

6.3.2. Specifika obce

Češko Selo, coby téměř čistě česká vesnice, je v mnoha ohledech velice specifická, jak v jižním Banátu, tak v celém Srbsku. Jedná se o jedinou vesnici s českou většinou a jednu z mála jinoetnicky homogenních obcí v zemi vůbec. Zároveň se vesnice řadí k nejmenším obcím v zemi.

Český jazyk se zde dochoval v rozhodně nejčistší formě ze všech okolních vesnic s českým obyvatelstvem, jedině v Českém Sele máte dokonce šanci zaslechnout téměř dokonalé „ř", i když na řeči je jinak jasně znát silný srbský přízvuk. I zde však příslušníci mladší generace začínají více používat srbštinu, kontakty s většinovým obyvatelstvem jsou mnohem větší než v minulosti.

[296] JEŽEK, M. *Češi v srbském Banátu* [online]. Krajane.net, 9. 12. 2005 [cit. 27. 12. 2008]. Dostupný z: < http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/485 >.

Manželé Lexovi z Českého Sela na svou vnučku Annu Milicu nepromluví jinak než česky. Nanynka, jak jí babička říká, však tvrdošíjně reaguje v srbštině a občas se dokonce babičky srbsky zeptá: „Babi, proč na mě mluvíš tak divně?“ Lexovi se však nevzdají. (Foto: Petr Kopal)

6.3.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Jak bylo výše zmíněno, zakládání obce se účastnilo celkem 24 rodin, které dohromady čítaly 120 osadníků. Brzy po založení obce se vidina hospodářského růstu projevila i na porodnosti v obci – jen v prvních dvou letech po založení se v obci narodilo devět dětí[297]. Nárůst obyvatel pokračoval i nadále, do sčítání lidu v roce 1869 se počet obyvatel zvýšil na 155[298]. Při sčítání v roce 1910 už bylo ablianských 210, tehdy jich patrně bylo úplně nejvíce. Při tomto sčítání byl zjištěn zajímavý jev, který byl již naznačen výše – 72 obyvatel se tehdy přihlásilo k maďarské národnosti, ačkoliv ve vesnici žili jen etničtí Češi.[299] V té době se z Jana Mokráčka stal János Mokracsek, z Karla Šperla Karoly Sperl, z Františka Ferencz, z Josefa József či Antonína Antal[300]. Po připojení Banátu k Jugoslávii se však většina krajanů přihlásila zpět k české národnosti.

Již v roce 1937, po oslavách stoletého výročí založení obce, místní kronikář vyjadřuje skepsi k vývoji počtu obyvatel: *Mnoho rodin se odstěhovalo do okresního města Bílej Crkvi, neb zde bez pozemků žíti nemožno*.[301] Odliv obyvatel zesílil po druhé světové válce a pokračuje dodnes. Při posledním sčítání lidu v roce 2002 má vesnice pouze 46 obyvatel (viz tabulka).

Aby místní zoufalou situaci zachránili, přišli dokonce s nápadem, že by se do vesnice mohli přestěhovat Češi z rumunské vesničky Rovensko, se kterou Češko Selo spolupracovalo. Rovenští by bydleli v prázdných chalupách a dostali by i svá políčka. Podle starosty, pana Ladislava Tesaře, měli obyvatelé Rovenska o přesídlení do úrodnějšího Srbska zájem, administrativa s tím spojená

[297] ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina: Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue*. 2003, roč. 13, č. 1, s. 3–10.
[298] ŠEMBERA, A. V. *Mnoho je-li Čechů, Moravanů a Slováků.* Časopis Muzea Království Českého. 1876. s. 393.
[299] ŠTĚPÁNEK, V. *c. d.*, s. 3–10.
[300] Tamtéž
[301] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele. S. 73.

by však byla tak náročná, že se stěhování odložilo a většina krajanů z Rovenska se nakonec vrátila zpět do České republiky.

Dnes je obyvatel již tak málo, že jsou schopni vyjmenovat všechny své sousedy zpaměti – paní Margita Sloupová vypočítává obyvatele vesnice chalupu po chalupě, až se dostane ke smutnému číslu 36. Obydlených je prý pouze 12 stavení. A nic nenasvědčuje tomu, že by se situace mohla zlepšit.

Rok	Počet obyvatel
1948	193
1953	179
1961	63
1971	118
1981	86
1991	58
2002	46

Tabulka 11. Vývoj počtu obyvatel Českého Sela po druhé světové válce.[302]

Deklarovaná národnost	Počet obyvatel
Česká	39
Srbská	6
Maďarská	1

Tabulka 12. Národnostní složení Českého Sela dle sčítání lidu v r. 2002.[303]

Obrázek 100. Opuštěné stavení v Českém selu.

Mnoho stavení v Českém Selu jsou už celá léta neobydlená a chátrají. Jejich počet dokonce začíná pomalu převyšovat počet těch obydlených – jich je v současné době už pouze 12. Paní Margita Sloupová vyslovila to, čeho se obává většina krajanů: „Až my umřeme, Češko Selo asi přestane existovat.“

(Foto: Alžběta Novotná)

6.3.4. Vývoj spolkového života

Jelikož bylo Češko Selo založeno jako etnicky homogenní sídlo, jeho obyvatelé nepociťovali strach o svou národní identitu a potřebu vymezovat se vůči

[302] *Češko Selo* [online]. Vikipedija, Slobodna enciklopedija, 2007 [cit. 28. 12. 2008]. Dostupný z: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Чешко_Село>.
[303] Tamtéž

majoritě tak, jak tomu bylo v okolních obcích. Spolkový život zde proto nikdy nehrál výraznější roli.

První spolek zde byl založen krátce po první světové válce. Tehdy se jednalo o čtenářský spolek, jehož založení bylo vyvoláno kulturními potřebami, které někteří krajané pocítili po návratu z války – *mladší občané okusili cizej chleb ve světě a zkusili cizou vzdělanost*[304]. Spolek měl i svou strukturu, byl organizován do dvou výborů a měl na svém počátku patnáct členů, kteří jeho činnost financovali pravidelnými ročními příspěvky.

V roce 1922 byla spolkem zřízena i Národní knihovna a čítárna. O další činnosti tohoto spolku však nejsou dostupné žádné další informace, nezmiňuje se o něm ani obecní kronika, ani jiné sekundární zdroje, ani samotní krajané ve svých vyprávěních, z čehož se dá usuzovat, že jeho působení nijak zásadně neovlivnilo život v obci a časem zanikl.

Zatímco v okolních obcích se krajané začali velmi brzy organizovat do českých spolků (například v Bele Crkvy vznikla Česká beseda již v roce 1922), obyvatele Českého Sela do spolkové činnosti nic netlačilo a vlastní Českou Besedu si založili až v roce 2001. Zdá se, že hlavním motivem k tomu byla potřeba existence formálního právního subjektu, aby bylo možné (či jednodušší) podávat žádosti na českou ambasádu o finanční podporu. Formálně Česká Beseda spadá pod Matici českou v Bele Crkvy, většinu žádostí však podává sama za sebe, s představiteli Matice se prý členové Besedy scházejí sotva jednou do roka.

Obrázek 101. Muzeum v Českém Selu.
Krajané v Českém Selu si vytvořili v jedné z místností bývalé školy muzeum české kultury. K vidění tu jsou staré zemědělské nástroje, kolovraty, máselnice a jiné domácí náčiní, porcelán, staré knihy, noviny a učebnice, hudební nástroje, kroje a mnoho jiného.
(Foto: Alžběta Novotná)

Na život v obci vznik Besedy neměl podle všeho výrazný vliv (samozřejmě až na získané peněžní dary). Vedení Besedy, které má pět členů, téměř splývá s vedením obce (předseda Besedy je místostarosta obce, starosta je pokladníkem Besedy…) i s obecním kostelním výborem. Mezi krajany navíc byla výrazná pospolitost a schopnost společné činnosti již dávno před založením spolku.

[304] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele. s. 50.

6.3.5. Náboženství

Víra vždy byla a do velké míry stále je v Českém Sele důležitým faktorem, který udržuje soudržnost krajanů. Místní si dodnes udrželi katolickou víru, i když pro mladší ročníky už zdaleka neznamená tolik, co pro jejich rodiče a prarodiče.

Brzy po založení obce byl postaven dům, jehož jedna místnost sloužila jako skromná kaple – byl zde pouze oltář, zvonice byla před domem (druhá místnost sloužila k vyučování). V roce 1901 se obyvatelům s velkou slávou podařilo dokončit stavbu kostela, která byla financována z darů od věřících (podle jmen v kronice se nejednalo pouze o české krajany). Kostel byl zasvěcen svatému Janu Nepomuckému.

Od té doby se zde stalo posvícení na sv. Jana nejdůležitější církevní i společenskou slávou z celého roku. Dodnes se zde vždy koná bohoslužba, po které následuje procesí od kostela ke kapličce s Panenkou Marií (kaplička stojí pod vesnicí a sošku Panny Marie krajanům nedávno věnovala česká novinářka) a následně hostina s taneční zábavou. Posvícení se každý rok těší neutuchajícímu zájmu krajanů i z okolních vesnic (podle místních se schází i dvě stě lidí), a stejně tak se většina obyvatel Českého Sela účastní posvícení na počest patrona kostela v sousedních vesnicích.

Obrázek 102. Kostel v Českém Selu.

Kostel svatého Jana Nepomuckého na návsi v Českém Selu krajané udržují v perfektním stavu. Mše se zde však koná jen dvakrát do měsíce, navíc lámanou česko-srbštinou zdejšího maďarského kněze. Roku 1975 utichly i místní varhany a lavice při mši už také nebývají zdaleka plné.

(Foto: Petr Kopal)

Bohužel zde však chybí český katolický kněz – ten současný je Maďar, který se sice při mších snaží číst evangelium a odříkávat modlitby česky, což ovšem lze bohužel poznat jen při velké fantazii. Kázání jsou pak v srbštině. Pod belocrkvanskou farnost, kam Češko Selo spadá, navíc spadají ještě další vesnice, takže zde kněz slouží mši pouze dvakrát do měsíce, těch zbylých se ujímá pan Karel Lexa, který ovšem vysvěceným duchovním není.

Od roku 1975 také nefungují varhany, takže zpěv v kostele vázne. Nedělní mši prý dnes pravidelně navštěvuje okolo patnácti lidí, opět hlavně starší lidé. Dlužno však říci, že místní kostel je opravdu v perfektním stavu, jakým se u nás

může chlubit málokterý kostel, díky podpoře české vlády byl nedávno opraven a o jeho interiér se krajané opravdu vzorně starají.

Všechny katolické svátky krajané důsledně slaví a stále udržují mnoho českých zvyků, které se s nimi pojí. Například na Vánoce se peče cukroví (oblíbené jsou podobně jako u nás například vanilkové rohlíčky), zdobí se stromeček, na Štědrý den se dodržuje půst a při štědrovečerním stole, na kterém musí být celkem devět pokrmů, nechybí ryba. Stejně jako u nás nesmí od štědrovečerní tabule nikdo vstát, aby se celá rodina za rok opět sešla v plné sestavě.

Představa Ježíška je tu však odlišná od té naší. „Kriskindl", jak mu tu po německém vzoru říkají, není batole v jesličkách, které nosí dárky, aniž by ho kdo viděl. Naopak se s ním (čili otcem nebo sousedem v převleku) všichni setkají, děti mu zazpívají, řeknou básničku nebo se pomodlí, za což od něj pod stromeček dostanou dárky.

Stále se tu drží i svatý Mikuláš, který naděluje sladkosti v podobném kostýmu jako u nás, jen bez čerta a anděla. Velmi významným svátkem jsou samozřejmě i Velikonoce (zde označovány také jako Červené svátky), pomlázku však místní neznají, tu nahrazují voňavkou, kterou děti stříkají po starších lidech. Velikonoční koledy se ale zpívají i tady. Z dalších důležitých svátku zmiňme například svatého Petra a Pavla, Pannu Marii nebo již zmíněného svatého Jana.

6.3.6. Školství

„Jen když budou peníze"

Prvních deset let po založení obce vyrůstala mládež ve vesnici úplně bez vzdělání. Potřebu založit školu pro své potomky neměli starší téměř vůbec. Tehdejší většinový názor je „dobře" definován v obecní kronice: *Když i já jsem bez školy vyrostl a jsem živ, tak také můžou mé děti bez ní vyrůst a dobře živy bejt, jen když budou mít peníze! A basta! Učení a umění není tomu nic platné, kdo nemá žoldy*.[305] Rodiče především viděli své děti mnohem radši u domácích prací, na poli nebo při pastvě dobytka, kdyby své děti poslali do školy, přišli by o posily při hospodaření.

Konečně škola

Jak však bylo výše zmíněno, zanedlouho po svém založení začal Ablian lákat dobrodruhy z Čech, a takto se sem v roce 1846 z okolí Čáslavi dostal i Alois Pokorný, bývalý student filosofie, který se rozhodl v Ablianu zůstat a přišel s nápadem zřídit zde školu. Požádal ablianské, aby vyřídili povolení úřadů a slíbil, že se o zbytek postará sám. Prostor pro školní místnosti však nebyl, s čímž však ve svých plánech počítal také – podle jeho představy by se výuka přesouvala každý den či týden z domku do domku. Ablianští nakonec na tento nápad přistoupili, a deset let po založení obce, v roce 1847, se začalo ve vesnici vyučovat v českém jazyce.

[305] *Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868.* V soukromém držení v Českém Sele, s. 31.

Po čase také byla vybudována budova, která sloužila současně jako škola a kaple v jednom.

V roce 1983 však českého učitele vystřídal učitel maďarský a škola přešla pod státní kontrolu. Učitel, který do vesnice přišel roku 1899, výrazně přispěl k maďarizaci místních obyvatel, ačkoliv jen dočasné.

V roce 1900 byla dostavěna samostatná budova školy, která po několika rekonstrukcích stojí dodnes, i když svému původnímu účelu již neslouží.

Do roku 1920 funguje škola víceméně bez problémů, od této doby se však ve škole často střídají učitelé, několikrát se žáci dokonce octli na nějaký čas úplně bez učitele, což mělo za důsledek výrazné zhoršení kvality výuky a zaostávání žáku v probrané látce.

Definitivní konec

I přes tyto překážky škola dále fungovala, v roce 1971 však musela být zrušena pro nedostatek žáků – v tomto roce jich bylo pouhých šest. Ti poté docházeli do nedaleké Crvene Crkvy nebo o něco vzdálenější Bele Crkvy. Plnohodnotná výuka v českém ani jiném jazyce už v obci nebyla nikdy obnovena. I tak se v Českém Sele se udržela česká škola vůbec nejdéle ze všech obcí s českým obyvatelstvem.

Po zrušení české školy do vesnice dlouhá léta český učitel ani nedojížděl. To se změnilo na konci devadesátých let, kdy česká ambasáda začala do oblasti posílat učitelku českého jazyka, ta však dojížděla z Bělehradu jen o víkendech.

Český učitel v Českém Sele

Situace se výrazněji změnila až v roce 2001. Tehdy je sem z České republiky vyslán mladý učitel Roman Grossman, jehož stopa se nesmazatelně otiskla do života místní české komunity. Zpočátku bydlel v Bele Crkvy a do Českého Sela pouze dojížděl, po neshodách s Maticí českou se však do vesnice přestěhoval. Podle jeho slov se *místní lidé o něco snažili a já měl dobrý pocit, že má snaha není zbytečná*.[306] Místní dodnes hrdě ukazují na kanape v obecním domě se slovy „tady spal Roman“.

Ačkoliv žáků nebylo mnoho, Grossman zde po tři roky intenzivně učil děti český jazyk, role učitele však pro něj nebyla rolí jedinou. Snažil se i o celkové pozvednutí zdejší české komunity, kromě peněz z ministerstva sháněl i sponzorské příspěvky. Pomohl místním sehnat peníze na sekačky trávy či malotraktor, na opravu školy a fotbalového hřiště a inicioval založení fotbalového klubu[307], který však nedlouho po jeho odchodu svojí činnost pro nedostatek hráčů ukončil, nicméně oficiálně je FK Ablian stále registrovaný.

Podpořil zdejší krajany i při zřizování muzea, zorganizoval výlet do České republiky spojený s divadelním festivalem, uspořádal v Českém Sele jakousi „školu v přírodě“ pro děti i z okolních vesnic, které se účastnili i jiní čeští učitelé. Nejtalentovanější žačce, Kristině Tesařové, dokonce pomohl zařídit stipen-

[306] GROSSMAN, R. *V Českém Selu* [online]. Reflex.cz. 2007 [cit. 2008-12-27]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/485 >.
[307] Tamtéž

dium na gymnáziu v Hradci Králové, kde dívka s výborným prospěchem a ohromným elánem studuje dodnes.

Bohužel jeho neshody s Maticí českou neustaly ani po jeho přesídlení do Českého Sela, a tak po třech letech činnosti jižní Banát opustil[308].

Po jeho odchodu se u krajanů vystřídaly ještě další tři učitelky, žádná však nevydržela tak dlouho a nepodařilo se jí tak dobře sžít s místní komunitou. V současné době už krajané v Srbsku českého učitele nemají a veliká knihovna v budově bývalé školy, plná českých písanek, čítanek a jiných kvalitních a poutavých českých učebnic leží ladem. Do oblasti sice dojíždí učitel češtiny, který působí v rumunské části Banátu, nicméně jeho návštěvy nejsou tak intenzivní, aby mohly zastavit posrbšťování krajanů.

6.3.7. Spolupráce s Českou republikou

Kontakty Českého Sela s Českou republikou byly navázány na začátku osmdesátých let, kdy si tehdejší český velvyslanec při cestě za českými krajany v Rumunsku všiml odbočky do vesnice, a tak ji vlastně náhodou „objevil“. Finanční podpora sem proudí od devadesátých let, intenzivní vzájemná spolupráce však začala až na počátku nového tisíciletí, po příchodu již zmíněného učitele češtiny Romana Grossmana, který se později stal i koordinátorem česko-srbské spolupráce.

Od roku 2001 je Češko Selo podporováno Královéhradeckým krajem. Od tohoto roku pomáhá krajanům i farní charita v Třebechovicích pod Orebem z výtěžků svých sbírek – umožnila například 40 dětem ze Srbska (a tedy i Českého Sela) dvoutýdenní návštěvu České republiky a v roce 2003 dvou dívkám dvoutýdenní studium na Biskupském gymnáziu v Hradci Králové[309].

V roce 2003 se začalo plánovat navázání partnerství mezi českou obcí Čermná nad Orlicí a srbskými obcemi Kruščicí a Českým Selem, které bylo stvrzeno v roce 2004 podepsáním deklarace o vzájemné spolupráci, která by se měla týkat oblastí školství a tělovýchovy, veřejné správy, zdravotnictví a humanitární pomoci, hospodářství a kultury.

> Konkrétní finanční pomoc pak mířila například na opravu budovy školy a obecního domu, podporu fotbalového týmu a zřízení fotbalového hřiště, nákup zemědělského náčiní či zavedení internetového připojení do vesnice. Krajané z Českého Sela jsou také velice hrdí na mladičkou Kristýnu Tesařovou, která získala od Královéhradeckého kraje stipendium a od roku 2006 úspěšně studuje na Biskupském gymnáziu v Hradci Králové. S nostalgií také vzpomínají na výlet do Čermné a hrdě ukazují pořízené fotografie.

Ve vesnici je na první pohled patrné, že krajané v Českém Sele si podpory z Čech váží a snaží se jí svědomitě využít, jak to jen jde. S jejím rozsahem jsou také spokojení, v podstatě říkají, že oč si požádají, to také dostanou.

6.3.8. Závěr

V Českém Sele se kořeny krajanů stále projevují jednoznačně nejvíce v celém Srbsku. Na svou češtinu a udržování českých tradic můžou být zdejší Češi hrdí. Kromě všeho, co bylo výše popsáno, se zde dodnes udržela i česká

[308] Tamtéž

[309] *Tisková konference* [online]. Královéhradecký kraj, 2004 [cit. 28. 12. 2008]. Dostupný z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/>.

kuchyně, i když samozřejmě obohacená o srbské pochoutky. Buchty, koláče nebo knedlíky (a to hlavně ty sladké, švestkové, podávané se smaženou strouhankou a polévané domácím mlékem) tu mají skutečně výtečné. Bohužel se však zdá, že za pár let už tu zde nebude nikdo, kdo by je mohl uvařit.

6.4. Gáj

6.4.1. Historie českého osídlení

Gáj je obcí spadající do opčiny Kovin v *Južnobanatském okrugu*. Podle sčítání obyvatel z roku 2002 žilo v Gáji 3 302 obyvatel (podle sčítání z roku 1991 zde bylo 3 432 osob).

Češi přišli do Gáje jako potomci českých vystěhovalců, kteří ve 20. letech 19. století kolonizovali jižní hranici habsburské monarchie. Nepřišli tedy z Čech, ale z vesnic na území dnešního Rumunska. V drsných horách a hlubokých lesích dnešního rumunského Banátu nebyl život nikdy jednoduchý, a proto někteří opustili ryze české vesnice a sešli do nížin severně od Dunaje – mezi Němce, Maďary a Srby.

Pa ze začátku přišli, kolik sem upoznatý, Fričovi první byli tu. Pak Chmelířů, Merhoutovic, Rotů a pak dále, tak to šlo. Každý volal svýho da příde, že je to tady lepší. Pa se stěhovali sem za lepším. A to bylo 1919 roku, vypráví pan František Írovič.

„Každý rok nový dům.“ Takové bylo heslo Čechů v Gáji. Společně pálili cihly a budovali stavení vždy celé rodině, což bylo běžné ještě v šedesátých letech. Dnes tento zvyk zmizel.

6.4.2. Statistické údaje o počtech krajanů

Přestože je počet Čechů v Gáji v letech 1991–2002 stabilní, od padesátých let jejich počet s nárůstem smíšených manželství klesá. Dnes žije v Gáji zhruba 115 krajanů, kteří se k českému původu aktivně hlásí.

	1991		2002	
Srbové	2 833	82,54 %	2 619	79,31 %
Romové	107	3,11 %	191	5,78 %
Češi	136	3,96 %	137	4,14 %
Maďaři	126	3,67 %	120	3,63 %
Jugoslávci	101	2,94 %	8	0,24 %

Tabulka 13. Nejpočetnější etnika v Gáji (1991, 2002).

1948	3 139
1953	3 275
1961	3 532
1971	3 701
1981	3 661
1991	3 432
1996	3 302

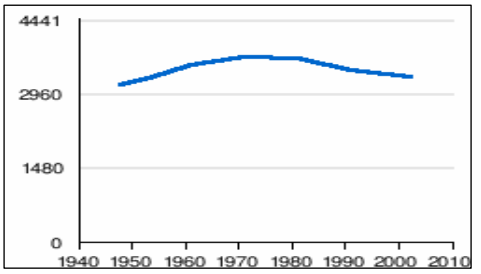

Tabulka 14. Vývoj počtu obyvatel v obci Gáj.[310]

6.4.3. Náboženství

Kostel byl v Gáji postavený a vysvěcený v době 2. světové války.

A když začli se modlit, neměli kostel. Šli se modlit tak po staveních. Čtrnáct dní, měsíc u jednoho. Pak znova u druhýho, u třetího, a tak se modlili. To bylo dlouho do roku 1937 se tak sbírali a modlili po kutích.

Stavba kostela se protáhla na tři roky. Každý rok se postavilo podle toho, kolik po vsi vybrali peněz. Svěcení se nový svatostánek dočkal roku 1940, když získal vlastní oltář darem od krajanů z Kruščice. Kostel v Gáji je od té doby zasvěcen sv. Václavovi (v Kruščici Nejsvětější Trojici).

Dnes do kostela příliš mnoho lidí nechodí:

Pa je to hodně špatný. Chodí tam nějakých deset babách a kostelník. I já chodím, jako předseda, když přijde kněz. A ty mladí už to nechodí. Málo je jich. Povídám málo. Nějaký dítě jestli přijde tu s dědou, když se tak chytí. A nebrání jim to škola. Dřív to bylo. Nesměli za Tita, to jim bránili. To nesměli chodit. Teď už ne. Ale dříve co se bránilo, víc se chodilo do kostela. Teď co se nebrání, už se nechodí.

6.4.4. Specifika obce

Okolí na Gáje je Dunaj. U nás je nějakých pět šest kilometrů hned Dunaj. A máme písek a máme lesy. To je hned za naším atarem, za naší kukuřicí, tu je hned písek. To je velká Deliblatská peščara. Taky v Evropě se ví jistě za ni.

Poslední roky trápí oblast neúroda z důvodu nedostatku srážek. Ačkoli mají zemědělci k dispozici zavlažovací kanály, kterými je jižní část Vojvodiny doslova protkána, stejně nemohou svá pole zavlažovat právě kvůli nedostatku srážek. Hladina Dunaje je totiž na tak nízké úrovni, že by otevření zavlažovacích stavidel učinilo řeku nesplavnou. Již roky tak kanály pouze zarůstají.

Poblíž vesnice se také těží rašelina. Pan Írovič napřáhne rukou do dálky a ukáže na rozlehlý písčitý ostrov. Po chvilce vysvětluje, že jde o uměle vyhloubené rameno řeky, a že ostrov je obrovské skladiště pro vytěžený písek. Jak se dozvídám později, je tomu již více než patnáct let, co bylo v místních vodách objeveno černé uhlí. Výjimečný způsob těžby, kdy rypadlo „plave“ na hladině řeky a ukusuje pobřeží, je v Evropě ojedinělý. V dnešních dnech pracuje v tomto dole přibližně stovka lidí. Není mezi nimi však žádný Čech. Mnozí

[310] *Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima. Knjiga 1.* Beograd: Republički zavod za statistiku, 2003.
ĆURČIĆ, S. *Broj stanovnika Vojvodine*. Belgrade: Matica srpska, 1996. 132 s.

z nich pracovali ve stavební firmě v blízkém Kovinu, cukrovaru, textilce Beko či lihovaru Alpis. Ti všichni však v posledním desetiletí zavírali své provozy. Propouštěl i místní zemědělský podnik 7 Juli Gáj vlastnící na 4 000 ha pozemků. Nyní na nich nepracuje 200 lidí, ale 50. Máloco rozmluví krajany tolik, jako otázky na jejich živobytí. *Se zemí musí se nejvíc dělat. Da máš něco, tak musíš hodně dělat. Jestli neuděláš, tak baš, nebude nic.*

Drtivou většinu českých rodin živí práce na rodinných statcích a polnostech. V souvislosti s podniky létají vzduchem slova o zpronevěrách, korupci a mafii. Po chvilce začne kdosi vypočítávat, jak to bylo loni s červenou řepu. Když se z 2,5 hektaru urodí dobře, naplní 25 vagonů a svému majiteli přinese kolem 7000 EUR. Nízké dešťové srážky však srazily počet vagonů na 12 a výkupní cenu na 3000 EUR. Jakmile se hovor přesune k technice, nejsou již k zastavení vůbec a burácí o nedostatečné podpoře státu a třicetiletých zetorech.

A děláme i tu, i tu máme práci, ale zadarmo ne. Zadarmo nechtěj žádný dělat. Co máš ty za 150 eurů za jeden měsíc. Rozumíš, co ti povídám. Taky ten Jarko. Kdo mu kúpí novou harmoniku? Ona je deset patnáct tisíc eurů. Je dobrá, on ji potřebuje. A pole u nás za nějakých pět šest tisíc. Bude na ňu hrát nějakých dva tři roků a zase nová třeba se kúpit. To nemůžeš ty do kapsy, víš, hřmí pan Rot a mozolnatýma rukama si zapaluje další cigaretu. To už si ale slovo bere Jarkův dědeček František Írovič a říká: *Čtyři harmoniky jsme mu už koupili. Jak začal hrát, tak pořád jsme mu museli kupovat větší a větší. Teď ta poslední harmonika koštovala pět tisíc eurů použitá. To jsme si i přes banku půjčili. Hodně těžký je to. Chci ho dát na nějakou správnou cestu, na jeho řemeslo. Mojí manželky dědeček hrál na harmoniku, to je následství po dědečkovi. Jeho táta taky hrál harmoniku, pak ho mašina chytila ruku a vzala mu prsty. On pak nechtěl hrát. Jemu se nelíbilo, že všichni budou koukat na tu jeho ruku. Já myslím, že Jarko třeba teď lepší bude hrát. On si vzal klasiku, ne naši srbskou hudbu. Jde mu to dobře. Měl pět mezinárodních takmičení a od těch pět vzal čtyři první místa. Jde mu to dobře za teď.*

Patnáctiletý Jaroslav Írovič tak spojuje místní Čechy možná víc, než si může myslet. Na jeho čtvrtý instrument přispěli i mnozí ve vesnici. Žádalo se také o příspěvek na ambasádě. Bohužel bezvýsledně. Přestože se prvního akordeonu chopil až v deseti letech, poráží nyní mladé hudebníky v mezinárodních soutěžích. Nezpochybnitelný talent rozvíjí na Střední umělecké škole ve Smederevu a touží se přihlásit na hudební akademii. *Chtěl bych se stát pravým hudebníkem. Až dokončím školy, rád bych měl nějaké sólové koncerty. I ve větších zemích a velkých městech. To by byl můj sen. Do Británie, Německa a možná i do Čech. Nějaké takové větší země*, říká nesměle srbsky, když sedíme v jabloňovém sadu jeho rodiny, kde před několika okamžiky dohrál Moszkowského Tarantellu.

6.4.5. Školství

Jak se narodíme, tak umíme srbsky, říkají krajané. Stálý učitel češtiny v Srbsku v současnosti není. Důvodem je údajně nedostatek dětí a jejich nezájem o jazyk. Alespoň takový byl stav v roce 2008.

Pa bylo by dobře, kdyby k nám přišel učitel nový. Pa nejenom k nám, ale i ve Weisskirchu, Kruščici a přijde i do Gáje. Se začne něco dělat, vejklada, folklor, učit děti od maličkosti od třech, čtyřech roků nahoru patnáct let. Tamty, co už jsou větší, ty už jdou do střední školy, ty už nemají času tolik. Bylo by dobrý, kdyby se udělal nový dům. Ten co je, máme v nájem na patnáct let, na deset teď. Máme v kostele placu, tam by se udělal nový dům. Je místa tam vyzdít dost. Teď je nový předseda, to je můj syn. Není víc Vrba, on nic nechtěl dělat do kostela. Bylo by dobrý, kdyby to se udělalo.

Časy se však mění a staré přestává platit. Od školního roku 2009/2010 mají srbští krajané vlastního učitele Martina Horna, který do této doby působil u českých komunit v Rusku.

Pa doma mluvíme česky, já i maminka a Bětka. I na Zdenka mluvíme česky, ale on nám odpovídá na srbsky. Když se takhle potkáme s nějakýma Čechama, tak mluvíme česky. Jenomže to není tak česky, jako u vás v Čechách správně česky. U Jarka se mluví, máma umí česky mluvit, ale už hodně málo. Tony, táta, rozumí, ale neumí mluvit. Možná, že něco. Děti oni Jarko i Maja, oni rozumí, ale neumí mluvit nic.

Vývoj je velmi obdobný i v ostatních rodinách. A že to s užíváním češtiny na veřejnosti také není tak „horké“, dokládá příhoda při sklizni cukrové řepy. Když byli Češi plně zabráni do své práce, začali si mezi sebou spontánně povídat v srbštině. S nepřítomností učitele se po svém vypořádala paní Chmelířová. Že by měli starší předávat vědomosti mladším, toho si je dobře vědoma. Do střední generace se přivdala srbština, proto je předávání české slovesnosti na babičce. Ta učí své čtyři vnučky Ivanku, Dušanku, Růženku a Marii české písničky, vysvětluje jim jejich obsah a překládá slovíčka.

6.4.6. Spolková činnost

V každé vesnici s českou menšinou funguje tzv. Beseda – krajanský spolek, který by se měl starat o potřeby členů, podporovat kulturní život a udržovat vztahy s Českou republikou.

Jen pár dní před druhou návštěvou Gáje (v roce 2009) byl syn pana Íroviče Zdenko zvolen novým předsedou. K tomuto kroku donutila členy spolku pasivita předsedy stávajícího, Václava Vrby. Ten se sice podílel roku 2004 na projektu organizace NPA (Norwegian People's Aid) s názvem FOCID (Fund for Civil Society from Kovin), který měl za cíl v regionu podpořit multietnické soužití Srbů, Maďarů, Rumunů a Čechů. Od té doby ovšem žádné kroky v rozvoji komunity neudělal.

První předseda byl můj táta z Matice české z Waisskirchu. Nevim kolik roků, zapomněl jsem. Potom byl Joza Vrba, on co dělal, to jenom on ví, to se nic neví, co dělal. A nijčko je Jarkův strýček Zdenko, on je nijčko předsedník. To je on nový. Bude se dělat lepší, věřím. A když byl Vrba, on jenom hrabal peníze, říká pan Írovič.

Učitele již čeští krajané v Srbsku mají. Jaké kroky podnikne nový předseda a jestli budou úspěšné, to je zatím ve hvězdách.

6.5. Kruščice

6.5.1. Historie obce

Kruščice je jedna z nejstarších čistě srbských osad Banátské vojenské hranice. Její jméno se zmiňuje poprvé v roce 1690. Známá se stala díky neúspěšné vzpouře zdejšího srbského obyvatelstva proti rakouské vojenské správě, která

propukla v souvislosti s Karadjordjevovým povstáním[311] v sousedním tureckém Srbsku.

6.5.2. Osídlení Kruščice

Roku 1834 začali do Kruščice směřovat první nespokojení čeští osadníci z vesnic v Almašském pohoří a v Banátské klisuře. První Čech, který se do této vsi přistěhoval, byl podle kruščické kroniky jakýsi cihlář Hnilička (či Glazer) z Gerníku, který zřejmě přilákal další osadníky z rumunských vesnic pozitivními zprávami. Další osadníci přicházeli především z Rovenska, Šumice, Bígru, a Gerníku. Podle kruščické gruntovnice je ale nejstarším Čechem, jemuž byl přidělen statek, Michal Hubert. O jeho původu a rodině ale není v písemnosti žádná zpráva.

Migrace Čechů do Kruščice z kolonizačních vesnic v hornaté části Banátu, ale i přímo z Čech, pokračuje až do zániku vojenské hranice roku 1873. V roce 1838 už bylo v Kruščici asi 60 českých rodin. Kruščice se v padesátých, šedesátých a sedmdesátých letech 19. století rok od roku zvětšuje hlavně příchodem Čechů, jak dokládá kruščická gruntovnice a kruščická kronika. Osadníci Kruščice a okolních osad pocházeli zejména ze středních Čech (z měst na Čáslavsku, Berounsku, Kouřimsku, Poděbradsku a Příbramsku) a jihozápadních Čech (Plzeňsko a Klatovsko).

Zpočátku se živili dovozem kamenného uhlí z dolů v Oravici do přístavu v Baziáši. Tato práce byla dobře placená, a proto Češi neměli zájem obdělávat půdu. V kruščické kronice je tato situace popsána takto: *Naši predchudci nalezli „Kannan“, medem a mlékem tokoucí zem, z které na nijaky pad sobe vystehovat si neprali.* [312]

Češi působili na srbské obyvatelstvo kladně, předali jim znalosti, jak racionálně obdělávat půdu, jak ji hnojit a používat lepší zemědělské nářadí.

Tato možnost výdělku (přeprava uhlí) ale zanikla po výstavbě trati z Oravice do Baziáše (trať procházela Belou Crkví, Vračevým Gajem a Jasenovem, otevřena byla 1. 11. 1856). Díky ní mohlo na toto místo přicestovat více Čechů, kteří pracovali jako dělníci na výstavbě železnice a následně jako železniční zaměstnanci. Za vydělané peníze z formanských jízd si pak nakonec nakoupili pozemky a stali se rolníky. *Kde je Buh a svornost tam je i laska a Bozi pozehnani, pole rodili mi pracovali a o nouzi nevedeli.*[313]

Relativně poklidný život ale netrval dlouho, politická vrchnost si roku 1859 Čechy zavolala a přikázala jim splatit podporu, kterou dostávali v prvních letech svého pobytu v Uhrách. Dluh kolísal mezi 87–717 zlatými na osobu. Jistý poručík Jovanovič Čechům nabídl pomoc, pokud mu dají krávu. *Tu nemeškal naš stric Frida od občanu penezity prispevky zbyrati a radci kravu splatiti, kte-*

[311] Karadjordje [karadžordže] *14. 11. 1768 – †25. 7. 1817, vlastním jménem Petrovu Djordje. V letech 1804–1813 vůdce prvního srbského povstání proti osmanské říši. Zakladatel dynastie Karaďjordjevičů. V letech 1788–1790 velitel oddílu srbských dobrovolníků bojujících po boku rakouské armády proti Turkům. V roce 1804 se postavil do čela protitureckého povstání v Srbsku.

[312] Pamětní kniha obce Kruščické, s.6

[313] Tamtéž

rý nelenil supliku napsati, jim do ruky dati by prepsana a na sameho země pana poslana byla.[314] Dluhy jim byly nakonec skutečně úplně prominuty.

Nová státní hranice (ustanovena trianonskou smlouvou po první světové válce) rozdělila Banát na Rumunsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Tím se omezily kontakty srbských a rumunských krajanů, které byly úplně přerušeny během druhé světové války a také v době roztržky Jugoslávie s Kominformou[315]. K obnovení styků došlo až v 60. letech dvacátého století, kdy Češi z rumunské části migrovali do prosperující Jugoslávie za sezónní zemědělskou prací, což se opět přerušilo kvůli krizi v 80. letech. V současné době jsou kontakty pouze na bázi kulturní, lidé se navštěvují při církevních a folklorních slavnostech.

Na konci šedesátých let 19. století měli Češi jen 50 hospodářství, o padesát let později v roce 1919 bylo českých hospodářství už 100. V roce 1869 zde žije 200 Čechů mezi 1807 obyvateli a Kruščice se tak stává největší českou vesnicí v srbské části Banátu.

6.5.3. Specifika obce

Kruščice leží zhruba 5 kilometrů od obce Bela Crkva. Obyvatelé jezdí za prací tam, do Bělehradu nebo za hranice. Někteří Češi jsou zemědělci, mají svá pole a stroje. Zajímavostí je, že se včelařstvím v této lokalitě zabývají pouze Češi. V místní tiskárně, kterou vlastní Češi, pracuje 18 lidí, z toho 10 z Kruščice. Vyrábí se zde sešity, kalendáře, letáky apod.

6.5.4. Statistické údaje o počtu krajanů

V současné době žije v Kruščici asi 1000 obyvatel, z nichž je 300 Čechů, pracujících zejména v zemědělství. Roku 1910 se k české národnosti přihlásilo 481 obyvatel, v srbské části Banátu se tak Kruščice stala vesnicí s největším počtem Čechů v jednom sídle.

Rok	Počet Čechů	Počet obyvatel celkem
1802	?	1066[316]
1847	157[317]	?
1854	?	1409[318]

[314] Pamětní kniha obce Kruščické, s.9

[315] Kominforma byla Moskvou řízená mezinárodní organizace komunistických stran. Byla založena v září 1947 na konferenci v polském městě Szklarska Poręba a navazovala na činnost během války zrušené Kominterny. Vedle Komunistické strany Sovětského svazu dále sdružovala komunistické strany Bulharska, Československa, Francie, Maďarska, Itálie, Rumunska a Polskou Sjednocenou dělnickou stranu. Až do vyloučení v roce 1948 byly členy také komunistické strany Jugoslávie a Svobodného území Terstu. (Kominforma [online]. 2008 , 26. 12. 2008 v 06:35. [cit. 2009-04-14]. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kominforma>.)

[316] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. Z historie česko-srbských vztahů*. Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005. Kolonizace východních oblastí Banátské vojenské hranice a příchod Čechů, s. 96.

[317] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. c. d.*, s. 97.

[318] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. c. d.*, s. 96.

1869	200	1807[319]
1910	481	2209[320]
1921	500[321]	
1971	400	1479
1991	300[322]	

Tabulka 15. Přehled vývoje počtu českých krajanů v obci Kruščice.

6.5.5. Školství

Po příchodu do Kruščice měli Češi obavu o vzdělání svých dětí, protože tu nebyla žádná škola a čeština byla slyšet jen doma. Děti nejprve začaly docházet na nedělní cvičení do nedaleké obce Bele Crkve, kde je pan kaplan učil základnímu vzdělání, česky ale sám neuměl, mluvil německy.

Později byl do Kruščice přidělen učitel, v Kruščici ale ještě nebyla vybudovaná škola, takže se vyučovalo po různých staveních – nejčastěji v domě Votavových, kterým se platila malá činže. Státem bylo proplacené dříví a plat učitele, což velmi potěšilo občany Kruščice, měli totiž strach, aby nemuseli platit zpětně podporu, jak se stávalo již v minulosti.

Češi a Srbové školu společně postavili za přispění státu v letech 1854–1855. Vyučovat se mělo i v němčině, ale protože dosavadní učitel Václav Glaser tento jazyk neovládal, byl propuštěn a na jeho místo byl přijat tehdy devatenáctiletý Václav Kýský, absolvent jasenovské školy. Kýský, původním jménem Stehlík, se narodil roku 1837 v jižních Uhrách. Nové jméno přijal po domluvě děkana z Bele Crkve, který mu prý nakázal změnit si jméno na maďarské, které se sluší příslušníkovi maďarskému a učiteli. Přesto však zůstal opravdovým Čechem a sám začal psát kroniku Kruščice. Tu nazval: *Pamětní kniha pro obyvatele české obce Krušické, zřízena péči kostelního výboru, sepsána dle ústního podání nejstarších osadníků na památku pro budoucí pokolení k upamatování na prvnější časy, pohnutky a pokračování zdejší, psaná zde od bývalého učitele Václava Kýského*. Občané byli s vyučováním velmi spokojeni, učitele si vážili, a když měl problémy, pomáhali mu. Roku 1875 byl učitel Kýský přemístěn do Nové Ogradeny (Ogradena noua, která byla přifařena k Eibentálu v dnešním Rumunsku), stáří ale strávil v Kruščici.

Novým učitelem se stal Josef Nevrátil a po něm v roce 1880 Rudolf Málek. Po nástupu maďarských úřadů byli čeští učitelé neznalí maďarštiny suspendováni a výuka probíhala z větší části v maďarštině.

Po druhé světové válce byl učitelem Karel Schovanec. I nadále se učilo česky, ale už jen v jedné třídě od první do čtvrté třídy. Se staršími žáky učitelé secvičovali divadelní hry, s nimiž pak vystupovali i v Bele Crkvi a v Ablaně. Během let ale českých dětí ubývalo a učitelé neměli dost žáků k vyučování v českém jazyce. Roku 1964 zde zanikla poslední česká škola, čeští žáci byli

[319] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. c. d.*, s. 97.
[320] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. c. d.*, s. 97.
[321] HEROLDOVÁ, I. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In BROUČEK, S. *Češi v cizině*. Praha : Public History, 1993. s. 61–73.
[322] ŠTĚPÁNEK, V. MIZEJÍCÍ MENŠINA: ČEŠI V SRBSKÉM BANÁTĚ. In DIENSTBIER, J. et al. *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou*. 1. vyd. Praha : [s.n.], 2004. s. 34-37.

přidáni k srbským a od této doby dochází k nenásilnému posrbšťování české menšiny. Posledním českým učitelem byl Alois Hlaváček se svou ženou Fanynkou.

Situace ve školství dnes

Srbská škola má nyní šest místností, jedna místnost je vyčleněna jako tělocvična. V blízkosti budovy je pro děti hřiště, které mohou využívat i po škole. Žáci navštěvují školu od první do osmé třídy. Školní docházce předchází tzv. nultý ročník pro děti ve věku 6–7 let. Pro „předškoláky“ zde není žádné vyžití, v Kruščici nenajdete žádnou mateřskou školu. V nultém ročníku si děti hlavně hrají, ale učí se i základům čtení i psaní, na které naváží v prvním ročníku. Nultý ročník je povinný.

Kvůli malé kapacitě školy mají čtyři ročníky vyučování dopoledne a zbylé čtyři ročníky odpoledne. Po měsíci se vystřídají. Děti nejprve poznávají cyrilici, latinku se učí od třetí třídy. Od páté do osmé třídy je vyučována informatika, nicméně ve škole jsou pouze dva počítače. Studenti pak mohou pokračovat na gymnáziu v Bele Crkvi nebo na technických školách či učebních oborech tamtéž či ve Vršči vzdáleném asi 30 kilometrů.

Paní Milada Marešová z Kruščice, učitelka dětí nultého ročníku, nacvičuje ve volném čase s dětmi od 1. do 8. třídy česká vystoupení – recitaci básniček, zpěv lidových písní a divadelní představení. Děti pak vystupují v českém domě v Kruščici a v okolních srbských městech, kde je česká menšina – v Bele Crkvi, Českém Sele a v Dobričevu.

Český dům vlastní v knihovně mnoho výtisků českých učebnic z různých předmětů. Je zde několik druhů čítanek, prvouky, učebnic českého jazyka a matematiky. Česká beseda je dostala darem od České republiky, nezdá se však, že by je někdo kdy využíval, učebnice vypadají pořád jako nové. Jedinou jejich funkcí bylo vystavení do vitríny, při příležitosti návštěvy delegáta z Čech.

6.5.6. Spolková činnost

Poté, co ukončila roku 1964 činnost česká škola, se Češi neměli kde shromažďovat, kde by cvičili divadelní hry a kde by tancovali. Proto se roku 1967 začal budovat Český dům na kostelním pozemku. Stavení bylo po dokončení kaplanem vysvěceno. Tohoto roku vznikla i Česká beseda, ale již dříve byl založen kostelní výbor. Česká beseda spadá pod Matici českou v Bele Crkvi a je registrována v Novém Sadě v Srbsku.

Složení České besedy dnes

V únoru 2008 se sloučil kostelní výbor s Českou besedou, finanční prostředky jsou společné a obě organizace si vzájemně vypomáhají. Podle starší generace došlo ke sloučení díky knězově agitaci, aby mohl dostávat příspěvky na činnost církve.

Do čela dosadil farář mladé lidi, což vyvolalo nevoli starších. Podle nich mladí neumějí česky a od sloučení nevykonali žádnou činnost. Kostelní výbor s Českou besedou má 13 nových členů a 3 kontrolory.

6.5.7. Náboženství

Češi v Kruščici jsou římskokatolického vyznání. Jejich sousedé Srbové jsou pravoslavní, ke sporům zde ale vůbec nedochází. Naopak jsou navzájem velmi tolerantní, Srbové navštěvují český kostel při římskokatolických svátcích a naopak.

Výstavba kostela

Do kostela v Bele Crkvi trvala cesta pěšky necelou hodinu. To bylo ale pro starší občany nevyhovující, a tak situaci řešili postavením vlastního oltáře ve škole. Zbožné ženy přinesly ze svých domovů obrazy, byla dodána i socha Panny Marie. Po těchto přípravách se zde od roku 1863 mohla konat nedělní a odpolední požehnání a adventní roráty.

Po zrušení vojenské hranice v roce 1871 zůstaly v obcích uprázdněné důstojnické domy. V Kruščici byl jeden takový, který chtěli krajané přestavět na kostel. Občané zvolili pana učitele Václava Kýského a bednářského mistra Jana Virla, aby v Temešváru přednesli ústní žádost o přestavbu domu na kostel. Cena domu byla vyčíslena na 3000 zlatých, Čechům ale byla stanovena na polovičku. Ani tento obnos nesehnali, a tak požádali biskupa Alexandra Bonase, který za ně 1500 zlatých zaplatil. Během dvou let postupně Češi dům na svatostánek proměnili, někdo přispěl penězi, někdo vyrobil lavice a stůl, který následně sloužil místo oltáře.

Jednalo se ale o dům modlitby, kostel zde pořád nebyl. Roku 1910 byla svolána schůze všech Čechů v Kruščici, na níž se rozhodovalo o stavbě kostela. Byla vyhlášena peněžní sbírka, do které většina Čechů z obce přispěla, někteří poskytli bezplatně materiál a 22. května 1911 mohl být položen základní kámen. V roce 1912 byl kostel zasvěcen Svaté Trojici děkanem Emilem Janíčkem. Lidé darovali do kostela svaté obrazy, některé sochy i křížovou cestu.

Češi se o kostel starali, roku 1925 byla provedena oprava kostela a věže v ceně 37 tisíc jihoslovanských dinárů – na tuto částku se složili obyvatelé Kruščice i okolních vesnic. Roku 1968 byl kostel vymalovaný a v roce 1977 mu dali novou omítku. Roku 1990 se kostel znovu opravoval a každý přispěl, jak mohl. V roce 1992 se bílil kostel zevnitř a téhož roku byl do kostela zaveden elektrický proud. Roku 2002 proběhly zednické úpravy vnějšku kostela – peníze byly získány z České republiky díky velvyslankyni Juditě Štouralové a panu učiteli Romanu Grossmannovi. Česká republika přispívá také na drobné úpravy kostela a hřbitova.

Průběh mše

Mše svatá probíhá každou neděli od devíti hodin a je hodně podobná té, již se můžeme účastnit v Čechách. Jednou z výjimek byl počet odříkaných modliteb. Otčenáš u nás se modlí jen jednou, v Srbsku dvakrát až třikrát. Jednou ji zazpívají, podruhé odříkají při příležitosti nějakého výročí a potřetí se modlí za církev. Mši slouží pan farář Tibor, kázání je v srbštině (pan farář neumí česky), ale zbytek mše je v češtině, děti čtou evangelium v češtině. Mše se účastnilo kolem čtyřiceti Čechů.

Před hřbitovem mají kapli, která je zasvěcená svatému Václavovi, jakožto ochránci českého národa.

Kněze podporují sami farníci. Od Vánoc do Tří králů se koná sbírka peněz, výtěžek je pak použit knězi jako plat. Poté se každé tři měsíce vybírá i na benzín, aby za nimi farář mohl přijíždět.

6.6. Veliké Středište

Jelikož říkají čeští krajané 5 km vzdálenému Malo (Malému) Středišti „Prňava“, které je téměř čistě rumunské, o své vsi mluví jako o Středišti. Německý název obce je Groß-Sredischte a maďarský Nagyszered.

6.6.1. Historie obce

Uživit zemědělstvím v horských podmínkách dnešního rumunského Banátu početnou rodinu nebylo pro mnohé osadníky jednoduché. Kromě špatného spojení s okolními vesnicemi, těžkopádného erárního zásobování a úmorného vyvracení stromů i s kořeny, tzv. klučení, trápilo Čechy i vysychání vodních toků. To kolem roku 1830 významně zasáhlo osadu Elisabethfeld, což vedlo k migraci jejích obyvatel. Asi 30 osadníků se tehdy na pozvání Goluba Lazareviče usídlilo na jeho panství v obci Veliké Středište u Vršce, kde tak dali v úrodnější nížině základ nové české kolonii.[323] O osm let později dosídlil srbský šlechtic na své panství dalších 30 katolických rodin Čechů z Gerníku a Bígru. Michal Pavlásek ve své diplomové práci[324] rok příchodu prvních českých katolických kolonistů posouvá ještě dále do minulosti. Na základě záznamu z Knihy zemřelých katolické farnosti v blízké vesnici Gudurici, ke které Veliké Středište příslušelo, zemřel ve Středišti Čech již v roce 1928. Bohužel záznamy místa narození Josefa Myslivečka a dalších krajanů neuvádí. Z dostupných pramenů nemůžeme říci, odkud první příchozí pocházeli. V tomto světle se však jako nejpravděpodobnější datace příchodu jeví rok 1824, který ve své zprávě uvádí kazatel Vladimír Míčan, jež přesně o století později Veliké Středište navštívil.[325]

Rovinatá krajina Vojvodiny byla odedávna přívětivá nejen k pěstování kukuřice, cukrové řepy či pšenice, ale na východě země také přála vinařství. Říkalo se: „*Kde pole, tam Češi, kde víno, tam Němci.*“ Na což na svých svazích dohlížel i Vršacky Breg. Se svými 590 metry nejvyšší bod Vojvodiny se starodávnou osmanskou strážní pevností na svém vrcholku. Vzpomínkou na dřívější pány těchto zemí. Ladem tedy půda před příchodem Čechů neležela. V okolí Velikeho Středište na ní pracovali vedle Srbů a Němců původně také Bulhaři, vyznání katolického. „*Tito se však vystěhovali a místa jejich zabrali Maďaři, kteří byli vyznání reformovaného. V letech čtyřicátých minulého století měli zde školu a malou modlitebnu, která stála na tom místě, kdež jest nyní katolický*

[323] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě. Česká kolonizace Banátské vojenské hranice na území srbsko-banátského hraničářského pluku.* Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005.

[324] PAVLÁSEK, M. *Historie a kolektivní paměť reformovaných evangelíků z Velikého Středište ve Vojvodině*. Brno, 2009. 142 s. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

[325] MÍČAN, V. *Za půdou. Evangelizační návštěva českých osad.* Brno, 1928.

kostel.“ Ani maďarským rodinám však nebylo dáno se ve Středišti natrvalo usídlit. Vpád srbského vojska v revolučním roce 1848 totiž přiměl mnoho z nich k vystěhování. Příchodem faráře Václava Mikuláška do nedaleké Klopodie začíná počet reformátů opět vzrůstat.[326] Mezi lety 1851 až 1880 dorazilo po šestitýdenní cestě na volských povozech několik zcela kompaktních kolonizačních vln moravských kalvinistů z okolí Klobouk u Brna. Veliké Středište se tak stává obcí s největší českou minoritou z celého Banátu.[327] Václav Štěpánek ve svém příspěvku o srbských krajanech v Národopisné revue uvádí, že podle sčítání z roku 1921 žilo v obci 2022 obyvatel, z toho 447 Čechů, 391 Němců, 384 Maďarů, 37 Rumunů a 766 Srbů.[328]

Uznání si od původních obyvatel Středište – pravoslavných Srbů, katolických Němců a Maďarů – získali Češi, povětšinou kalvinisté, pečlivým dodržováním zásad své víry. Žili střídmým životem bez alkoholu, hazardu a zábav. Plně se věnovali práci a budování nových domovů, které daly základ dnešní Vinogradarské ulici paralelně vznikající s podlouhlou návsí. „*Nikdá se nejmenovala česká, ale se vědělo, že ideš do pémské ulice.*“[329] Zrcadlově tak kopírovali dřívější vývoj v obci, kdy se blízko sebe soustřeďovaly rodiny maďarské a německé. Obě tyto ulice tak tvoří hrany pomyslného obdélníku, jehož středem prochází hlavní silnice, přirozené centrum Středište.

Obrázek 103. Mapa – Veliko Srediště.

[326] Ve vesnici Klopodia (Klopotín), dnes na území Rumunska 21 km severně od Středište, ještě donedávna také žili Češi. Podle vyprávění Františka Hájka a Růženy Pilátové je jejich počet však již zanedbatelný.

[327] Dále také z obcí Násedlovice, Brumovice a Kašenec.

[328] ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2003, roč. 13, č. 1, s. 3–10, 8 s.

[329] Podle bratrů Hájkových, Viléma a Karla, vzniklo označení „Pémec“ z německého Böhmen za období Protektorátu Čechy a Morava – Böhmen und Mähren jako hanlivé označení Čechů. Užívá se dodnes, ale původní konotace se vytratila. Analogicky platí pro označení Srbů „Ráci“ a Němců „Švábi“.

Vztahy mezi *náciemi* byly podle pamětníků vždy dobré. Žili spolu, pomáhali si, ale k národnostně smíšeným sňatkům nedocházelo až do změny poměrů za titovské Jugoslávie.

Největším zásahem do života obce se stal poválečný odsun Němců, kdy mezi lety 1945 a 1948 opustilo dobrovolně i nedobrovolně Vojvodinu na 280 000 lidí. To se ve Středišti dotklo těch Čechů, kteří měli skrze katolickou víru větší příležitost blíže se identifikovat s Němci. Převážil tak u nich význam konfese nad národností. Kazatel Vladimír Míčan situaci přibližuje takto: *Národního vědomí u nich není mnoho. Např. otec chtěl dáti hocha do německé zdejší školy, ale učitel ho pro neznalost německého jazyka nepřijal, dal ho tedy ze vzdoru do školy srbské, ač v místě jest škola česká.*[330]

Obrázek 104. Hájkovi – ochránci kroniky ve Středišti.
František Hájek (81) je kurátorem (předsedou) kalvínského církevního sboru, a desetiletí také poctivým kronikářem a matrikářem. Zda budou jeho dva synové Vilém (úplně vlevo) a Karel (úplně vpravo) v této tradici pokračovat, není vůbec jisté. Stejně jako jeho další děti vystudovali vysoké školy a odešli za prací. (Foto: Pavel Borecký)

V poválečné atmosféře tak byli Češi za své „poněmčení“ vyhnáni také.

Do prázdných stavení byly dosídleny desítky tisíc válečných uprchlíků ze všech částí vznikající Jugoslávie. A podobných prudkých změn neměly být ušetřeny ani další generace. V devadesátých letech se rozhořela krvavá občanská válka v Jugoslávii. Jedním z jejích důsledků bylo vyhnání 200 – 250 tis. Srbů při operaci Oluja z území nárokovaných Chorvaty. Ti zamířili do Srbska, na nížinatý sever. Stejně jako kosovští Srbové, kteří utíkají z Kosova před útlakem a chudobou dnes. *Ti co utíkali, často hledali svoje rodiny, které nikdá ne-*

[330] MÍČAN, V. *c. d.*

viděli. Dívali jsme se na ně jako na strašidla, šiptaři měli ty jejich gatiska, no izbegníci to byli, popisuje svůj prvotní strach z nově příchozích paní Herta Lhotáková ze Středište.[331] Tzv. dojďoši dostávali od srbské vlády humanitární příspěvek, který činil v případě chorvatských uprchlíků 6 000 EUR a měl být využit k vybudování nových domovů. Tím se národnostní „koktejl" Vojvodiny ještě více zahušťuje, což je dobře patrné na příkladě nedaleké obce Gudurice, která byla původně čistě německá, a o níž je dnes všeobecně známo, že lze mezi jejími třinácti sty obyvatel napočítat kolem 17 národností.

Doby, kde zde žili Češi ve velkém počtu, jsou ale pryč a jména rodin jako Hájkovi, Šebestovi, Královi, Dolečkovi či Ostrčilovi se dají pomalu spočítat na prstech jedné ruky. *„Mládež ide do světa za peníze, tak to musí být, tak je to napsaný v Bibli. Za peníze půjdou z východu na západ a tu to zanikne. Nechá děti aj rodiče a všechno. Jen peníze, to je doba, včil když je člověk hladný peněz.*", říká rozhodným tónem paní Růžena Pilátová. Čistě česká rodina už ve Středišti není. Nejblíže k ní mají Blatovi.

Počet obyvatel obce rok od roku klesá, z 2120 v roce 1961 na 1340 v roce 2002.

6.6.2. Náboženství

Obrázek 105. Kalvínský kostel ve Středišti.

Větší svoboda náboženského vyznání byl jeden z hlavních důvodů, proč se z Klobouk u Brna vydalo od roku 1850 na 300 duší v několika vlnách za osídlením jižního Banátu. Cesta trvala kravským povozům celý měsíc. Kostel pak společnými silami dobudovali roku 1866.

(Foto: Pavel Borecký)

Skutečná náboženská rovnost s katolíky vstupuje z „patentu" v život až na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 19. století, přestože byla tzv. protestantským patentem uzákoněna již 8. dubna 1861. V multietnickém prostředí je příslušníkům reformovaných církví dopřáno více náboženské svobody, což byl

[331] Zde nesprávně použit výraz „šiptaři" k označení kosovských Srbů. Správně jde o pojmenování Albánců žijících v Jugoslávii, které však později získalo silný pejorativní nádech.

jeden z hlavních důvodů jejich migrace do autonomní oblasti srbské Vojvodiny, jižních hranic rakouského mocnářství.

Odlišná víra znamenala pro Čechy nutnost postavit si, vedle ortodoxního chrámu a katolického kostela, také vlastní duchovní svatostánek. František Hájek vzpomíná: *Když přišli naši Češi, tak voni šli pak do kamenoloma a lámali kámen a dali jim ať si sekajo dřeva v lesy, a tak si postavili kostel*. Kazatel Vladimír Míčan, který roku 1924 Středište navštívil, o tomto zapsal: *Dne 10. června 1863 položen byl základní kámen ku stavbě modlitebny, kterou řídil farář Václav Mikulášek a kurátor Antonín Drobný. Dne 20. října 1866 byl chrám posvěcen.*[332] Kdyby jen osadníci tušili, že nejsou posledními Čechy, kteří se dřině v lomu nevyhnou. Těžká poválečná léta totiž donutila vzít některé z jejich dětí prací v kamenolomu za vděk. I tato doba však pominula. Dnes slouží vytěžený prostor jako střelnice pro srbské vojáky.

Obrázek 106. Srbský hřbitov ve Velikom Središti.
Horké dny neustávají. Znavené ovce stoupají prachem ke hřbitovu, kde smí spočinout pouze pravoslavní Srbové. Vyznavačům římsko-katolické víry je vyhrazen vlastní hřbitov na opačném konci vesnice. Ten je rozdělen na dvě části – pro evangelické Čechy a katolické Maďary.

Pamětníci nejraději vzpomínají na dobu, kdy ve vesnici působil pan kazatel Karel Loveček. Úroda bývala dobrá, protože počasí přálo a lidé se prý nebáli práce, tak jako dnes. Se stejným zaujetím také navštěvovali kostel, v němž se vždy tísnilo kolem stovky lidí bez rozdílu věku. Bedlivě naslouchali emotivním kázáním a zpívali z kancionálů dovezených z Čech.

[332] MÍČAN, V. *c. d.*

Stíny druhé světové války však donutily kazatele Lovečka ze strachu o svůj život odejít domů, čímž se jedna historická kapitola uzavřela, protože přicházející společenské změny se neměly vyhnout ani kalvinistům, kteří se většinové společnosti v mnohém stranili. Osoba ve Velikém Středišti nejpovolanější, současný kurátor František Hájek, k tomu říká, že církevní staršovstvo před válkou nedovolovalo nejen smíšené sňatky s katolíky, ale ani společné kulturní akce či podnikatelské aktivity. *„Naši lidé uznávají, že nestojí na té duchovní výši jako jejich otcové. Čeští Bratři nesměli tancovat, ale nastal obyčej římský, a tak se naši naučili tancovat. A starší církve doznávají: v nás není síly, aby se veselostem jako dříve bránilo.*“[333] A od „veselosti“ už byl jen krůček ke smíšeným manželstvím s jinými národnostmi, což ve Velikém Středišti na počátku 50. let 20. století nezadržitelně nastartovalo asimilační proces české menšiny.

V roce 2005 bylo na rekonstrukci kostela vynaloženo 8 500 EUR, z čehož 30 % (2 500 EUR) daroval německý církevní sbor Gustav Adolf a 70 % (6 000 EUR) přišlo z Českobratrské církve evangelické.

Po dlouhá desetiletí fungoval kostel k setkávání místních Čechů jako tradiční a zároveň jediné centrum. V posledních letech se české mše účastní pravidelně osm lidí, proto se z rekonstruovaného kostela přesunula do přilehlé knihovny. Prostorné místnosti s dubovou podlahou, které dominuje stůl s otevřenou Biblí a čerstvě utrženými slunečnicemi. Pro necelou desítku věřících zde na elektronické klávesy hraje a žalmy předčítá Běta Hájková.

Ačkoli nedávno upadla a zlomila si ruku, zvládá svou úlohu bezchybně. Parné nedělní odpoledne si přesto na osmdesátileté babičce vybere svou daň. Když uprostřed předčítání omdlí, seběhnou se v mžiku všichni kolem ní. Ona nedbá na svůj zdravotní stav a trvá na tom, že mše musí být dokončena. Tak se vzápětí také stane. Když jí odpoledne nese její manžel do postele čaj, celé události už se jen směje. *„Už řikám, sou tu mladší nějaký, vemte to, povidam. Já sem tu vosmdesát roků. Ten nemůže skrz to, ten nemůže skrz tamto. Tak chci to udržet co možu.“*, říká František Hájek, když se ho začínám ptát na odpověd-

[333] ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *c. d.*

nost za vedení církve. On se jako předseda sboru, tzv. kurátor, stará od svých 37 let o kostel, knihovnu a povinný salár. Dále je ochráncem kronik a matričních knih. Jeho žena se ujala uprázdněného místa po stálém faráři. (Foto:Pavel Borecký)

Když jednou za čas do Srediště dorazí tzv. potulní kazatelé (jmenovitě Jan Hudec, Jan Trusina či Petr Brodský), začnou se dít věci. *Vždycky chodijo honem honem a pak chtějo službu, pak spraví mši a sednou do combi a už pak jedou do Čech*, bodře během vyprávění zahřmí Herta Lhotáková.

Prašnou cestu ke kostelu lemují stromy, v letním oparu proti obloze září čistě bílá omítka. Připomíná to výjev jakési poklidné africké misie. Když vstoupím, rozvířím prach. Nenaskytne se mi pohled na žádný oltářní obraz, místo něj nabízí okno z čirého skla výhled do krajiny. Vnitřní výzdoba nestaví na okázalosti, je totiž klidnou syntézou bílé a bleděmodré barvy. Zdi nejsou zdobeny. Centrem presbytáře, který je od kostelních lavic oddělen, je kazatelna se znakem kalicha a hvězdy, jež upomíná na narození Krista. Čerpajíce z myšlenek reformace neuznávají kalvinisté kult svatých ani žádná jiná sakrální zobrazení. Hvězda a bílá barva tak symbolizují čistotu jejich víry.

Kostel otevře své těžké dveře a na bohoslužbu přijdou skutečně všechny rodiny s českými předky, co se jich ve Velikém Središti najde. Podle osobní deklarace žije v obci nyní na čtyřicet věřících českého původu, což lze vzhledem k silné konfesní tradici považovat za současný celkový počet Čechů ve Središti. Z tohoto počtu je třicet členů reformované církve a deset baptistů, což by značilo velmi silnou religiozitu uvnitř menšiny. Opak je však pravdou, protože nejsou v náboženské obci veřejně aktivní a příslušnost je ve většině případů u mladších generací spíše formální.

6.7. Jasenovo

Jasenovo patří mezi vesnice, kde sice český živel částečně zanechal určitou stopu, ale přestože je zde nedávno založená Česká beseda, je vesnicí, kde už Češi a čeština definitivně vymizela.

6.7.1. Historie českého osídlení

Jasenovo je srbská vesnice patřící do opčiny Bela Crkva v jižním Banátě. Podle sčítání z roku 2002 má 1446 obyvatel.

Češi do Jasenova přicházeli neorganizovaně a jednotlivě. Podle posledního sčítání obyvatel žije ve vesnici 11 Čechů[334], ale za Čechy se označuje pouze jedna česká rodina, ve které se ovšem nemluví česky, pouze pan Müller zná pár českých slov.

6.7.2. Spolková činnost

19. března roku 2006 zde byla založena Česká beseda, která sdružuje na 50 krajanů z Jasenova, Dobričeva a Dupljaje. Tento spolek spadá pod Matici českou v Bele Crkvi. Neexistuje zde ale žádný český dům, od založení se konaly jen dvě schůze ve stavení jednoho ze členů. Tak málo schůzí se uskutečnilo především kvůli náročné organizaci, členové jsou z několika měst, lidé jsou zemědělci a nemají čas.

[334] *Jasenovo (Bela Crkva)* [online].Vikipedija, slobodna enciklopedija [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://sr.wikipedia.org/sr-ec/Јасеново_(Бела_Црква)>.

Beseda byla založena nejspíš z čistě finančního popudu: čím víc spolků, tím víc projektů, tím víc peněz. Paradoxem je, že na projekty nikdo nemá čas a beseda uvízla na „mrtvém bodě“. Členů ve výboru je oficiálně pět, jeden je z Jasenova – pan Müller, předsedkyně je z Vršace – Maria Vukadinovič.

6.7.3. Školství

Nikdy zde neexistovala česká škola ani třída, kde by se učilo česky. Byly snahy, aby sem dojížděl pan učitel z Bele Crkvi, ale kvůli časové náročnosti se tak nestalo.

6.7.4. Náboženství

Krajanská rodina je katolická, mše probíhá nárazově a celá je v srbštině. Katolíci jsou zde pouze Müllerovi a jejich příbuzní z Dupljaje.

7. Chorvatsko

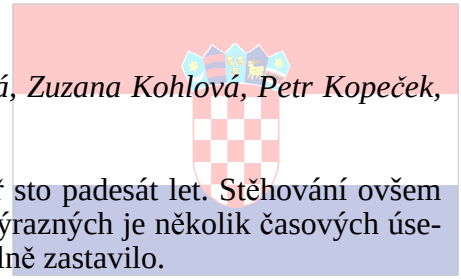

Jan Beneš, Lubomír Hajas, Lucie Kartousová, Zuzana Kohlová, Petr Kopeček, Renata Mrázová, Edita Plachá

Češi se do Chorvatska stěhovali po téměř sto padesát let. Stěhování ovšem neprobíhalo rovnoměrně a časově uceleně. Výrazných je několik časových úseků, během nichž se stěhování zpomalilo či úplně zastavilo.

Stěhování Čechů do Chorvatska je někdy označováno jako kolonizační vlna, která postupně měnila etnický ráz vesnic a celého území. Zřídkakdy se stávalo, že všichni přistěhovalci pocházeli z jedné obce nebo z jednoho okresu a že se najednou vydali na cestu, i když byly i takové oblasti v Čechách, z nichž přicházel velký počet kolonistů najednou.

V novém prostředí se přistěhovalci stmelovali v jeden celek, v němž se pomalu ztrácely jejich povahové a jazykové odlišnosti. Všeobecně lze říci, že mezi prvními přistěhovalci byly nejpočetnější rodiny z národnostně smíšených česko-německých okresů, později se na cestu vydávali sami Češi a s poslední vlnou se do Chorvatska přistěhovali hlavně Moravané. Mezi českými přistěhovalci se v několika případech ocitly také jednotlivé slovenské rodiny, které se ovšem velice rychle počešťovaly.

Přistěhovalci se většinou usazovali na širokém prostranství podle toho, kde jim úřady nebo panství vykazovala nová sídliště. Později to více záleželo na majetkových poměrech osídlenců, neboť chudší kupovali levnější půdu v odlehlých osadách.

O rozptýlenosti českých přistěhovalců nasvědčuje skutečnost, že se nejvýchodnější skupina usadila u Petrovaradinu a Slankamenu a nejzápadnější v Záhřebu a v okolí Sisku (Sisaku). Nejvíce se jich ovšem přistěhovalo do Požežského a Bjelovarsko-křiževeckého županství.

První přistěhovalci byli zcela nemajetní. Češi, kteří se přistěhovali ke konci 19. století, byli už o něco více zámožnější a pozemky si sice kupovali, ovšem velkostatkáře mezi nimi nenajdeme. Jen asi zhruba dvacet rodin bylo natolik bohatých, že si mohly koupit více hektarů půdy. Bylo celkem běžné, že si více rodin koupilo větší statek a posléze se o pozemky podělili.

Češi se stěhovali zejména kvůli kvalitní půdě, tedy především za zemědělstvím. Přistěhovalci před rokem 1867, tedy před rakousko-uherským vyrovnáním[335], získali po přistěhování automaticky nový domovský list, přistěhovalci po tom roce zůstali příslušnými do země, odkud se vystěhovali. Po roce 1918 se pak čeští přistěhovalci dělili na dvě velké skupiny podle občanství, které jim bylo uděleno – jihoslovanští a československí státní občané. V 19. století se ovšem všichni přistěhovalci dělili podle osad, v nichž se usadili: na hraničáře, rolníky a obyvatele velkých měst.

Jen pro zajímavost uveďme údaj z roku 1900, který vypovídá o tom, že na přelomu století žilo na území dnešního Chorvatska 31 588 obyvatel hlásících se k české národnosti. V této době však také doznívá poslední přistěhovalecká vlna z Čech a počet krajanů se rok od roku snižuje. Dnes žije na území Chorvatska podle údajů z roku 1991 kolem 13 000 krajanů. [336]

Již od začátku 20. století projevovali Češi zájem o kulturu a společenský život a zakládali tzv. České besedy – v roce 1907 v Daruvaru a ve 20. letech téměř ve všech okolních obcích, kde česká menšina žije. Krajané se scházeli při besedních oslavách, přehlídkách nebo tradičních dožínkách, při hudbě, tanci nebo divadle. Před druhou světovou válkou působilo Českých besed na území Chorvatska více než 65. Po válce, v souvislosti s reemigrací krajanů zpět do Čech, se jejich počet snížil na 19. V novodobé historii došlo k jejich značnému oživení po tzv. Domovinské válce (1991) – poslední údaje hovoří o práci 26 českých spolků.

Místa s českým osídlením

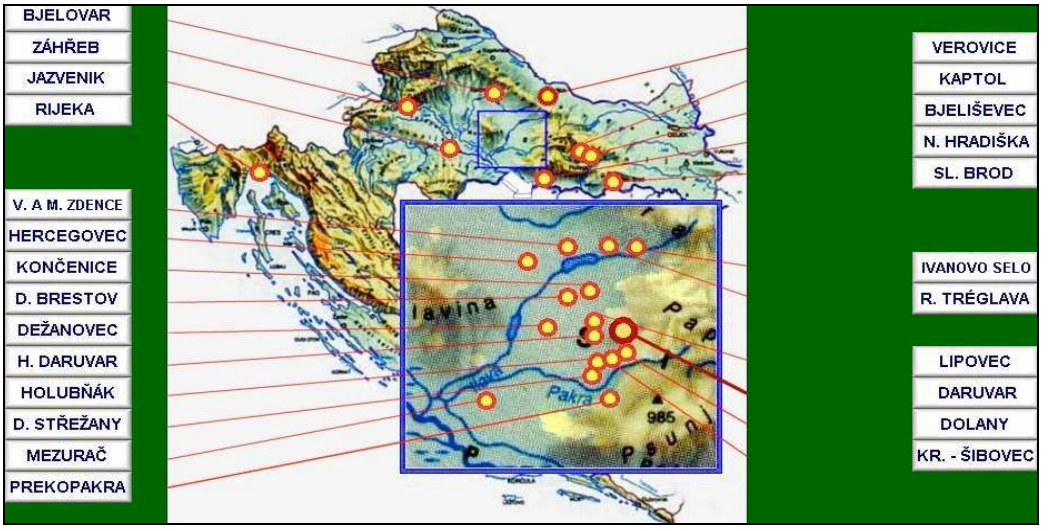

Obrázek 107. České besedy v Chorvatsku.

Převzato z: < http://www.savez-ceha-rh.t-com.hr/ceski/besedy/index.htm>.

[335] Rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 znamenalo rozdělení habsburské monarchie na Předlitavsko (země rakouské, české, Halič a Slovinsko) a Zalitavsko (země spadající pod uherské úřady). Dělícím prvkem byla říčka Litava (Leitha).

[336] MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota, 1994. 207 s.

Nejvíce Čechů se usadilo ve východní části Chorvatska, především v západní Slavonii, kde vytvořili mezi řekami Sávou a Dravou pás asi 30 km široký a 100 km dlouhý. Začínal už 20 km na východ od Záhřebu a končil v okolí Slavonské Požegy. Dnešní české spolky jsou v obcích Daruvar, Daruvarský Brestov, Dežanovec, Dolany, D. Střežany, Hercegovec, Holubňák, H. Daruvar, Ivanovo Selo, Končenice, Kralovec-Šibovec, Lipovec, Prekopakra, Tréglava, Velké a Malé Zdence, Bjelovar, Kaptol, Lipovljany, Mezurač, Nové Gradišce, Slavonský Brod, Verovice, z velkých měst Jazvenik, Rijeka a Záhřeb.

Naprostá většina českých besed je v Bjelovarsko-bilogorském županství (oblast Daruvaru).

Současnost

Podíváme-li se na současnou krajanskou činnost, musíme konstatovat, že spolky jsou stále velmi aktivní. Téměř v každé besedě působí taneční či pěvecké skupiny nebo divadelní soubory. Zdejší lidé pořádají během roku mnoho akcí s „českým nádechem“. Mezi nejvýznamnější z nich patří dožínky.

Besedy zároveň hojně spolupracují se svými českými protějšky. Zajímavé je složení členů besed. Ačkoliv jde o besedy české, vstoupit do nich mohou i lidé jiné národnosti. Není tedy výjimkou, že místní Chorvaté ovládají češtinu a znají český folklór. Besedy totiž představují mnohdy jedinou příležitost kulturního vyžití. Přes všechny tyto úspěchy se počet Čechů v besedách bohužel snižuje.

Jedná se zpravidla o malé vesnice, kde je hlavním způsobem obživy zemědělství. Mladí, kteří odcházejí studovat do měst, poznají „lepší“ život a už se zpět nevracejí. I ti krajané, kteří se narodili v Chorvatsku a do České republiky se nikdy nepodívali, mluvili velice dobře česky. Za zmínku stojí především Česká beseda v Daruvaru, která spolupracuje jak s chorvatskou, tak i s českou vládou. Zde je skutečně vidět snaha o udržení českého podvědomí především mladších lidí.

Co se týče příslušnosti k české národnosti, je to velmi různé a záleží na každé jednotlivé vesnici. Někde jsou lidé velmi hrdí na svůj původ a chtějí za každou cenu udržovat české tradice, folklór i český jazyk.

Někde tato touha byla také důvodem pro založení České besedy (například v malé zapadlé vesničce Tréglava, kterou obětavě vede předsedkyně Alenka Havelková). Existují ovšem i takové besedy, kde činnost jejich členů není příliš aktivní, zájem upadá, čeština se vytrácí (Daruvarský Brestovec), mladí odcházejí do měst, členové stárnou a vytrácí se elán. Ve Velkých Zdencích padl i ten názor, že jejich beseda jednoho dne zcela zanikne z důvodu nedostatku zájmu.

Nicméně všude se zatím bez problémů domluvíte česky, protože lidé řeč nezapomněli. Důvodem je také možnost navštěvovat české základní školy nebo alespoň fakultativní kurzy češtiny. Ve většině případů se česky mluví i doma v rodinách, nicméně faktem zůstává, že mladí mluví čím dál tím méně a je někdy velmi těžké se vyjádřit.

Jazyk

I starší lidé mají samozřejmě češtinu okořeněnou chorvatským přízvukem, což je ale naprosto pochopitelné. Někdy mají i jiné výrazy (příklad šáteček – je

u nás pečivo nebo malý šátek, v Končenicích, což je vesnice s nejvyšším počtem českého obyvatelstva, je šáteček *kapesník*).

Ve vesnici Mezurač, která leží v jiném županství než Daruvar, můžeme pozorovat vliv chorvatštiny ještě silnější, protože ani členové českých rodin spolu v češtině nemluví. Proto bylo někdy pro předsedu tamější České besedy pana Velibora Potužaka těžké najít správná slova.

Současným stavem češtiny na Daruvarsku se zabývala H. Kresová, která přehledně uvádí některé změny v chorvatské češtině[337].

Hláskový systém: Kolísání se projevuje ve výslovnosti ř a h – hláskové skupiny, které obsahují **ř**, redukují: *Stříhal – tříhal; Střevíce – třevíce*

místo znělého *h* vyslovují neznělé *ch*: *chození – hození; chlad – hlad; chajda – hajda.* Výsledkem nejistoty při používání fonému **h** a českého grafému **ch** je psaná podoba jména Machulenka

výrazná je tendence krácení samohlásek: *vona završava školu; v prošlym roku*

Ve tvarosloví dochází vlivem chorvatštiny k těmto změnám:

Podstatná jména – střední rod se mění na mužský: *daruvarskej kino; vyměnila jsem datumy, auto nechtěl zapalit* (auto nešlo nastartovat),

užívají záporový genitiv: *ja nemám **času**; škola nemá **prostoru***,

podstatná jména rodu ženského, která mají před a měkkou souhlásku, mají ve 4. pádě jednotného čísla koncovku –u: *dostala uputnicu*,

v množném čísle ženského rodu nahrazuje tvar 6. pádu 2. pád: *ty hračky jsou vod našich holkách*; *tady maš dvanáct kunach*.

Přídavná jména: u přídavných jmen mužského a středního rodu vzoru *mladý* používají koncovku 6. pádu jednotného čísla s koncovkou –om: *vo českom učiteli; na dobrom mistě*,

přídavná jména přivlastňovací tvoří od neživotných podstatných jmen: *Jednotina budova; Koutkuv ilustrátor*.

Číslovky – základní číslovky vlivem chorvatštiny neskloňují: *byla tam do devět večer*; *vybrali peníze od třicet žáků*,

u složených číslovek řadových skloňují pouze poslední část číslovky: *dechová hudba vystupovala na padesát sedme slavnosti; dvacet třetího ledna.*

[337] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

Slovesa – u sloves I. a II. třídy v množném čísle rozkazovacího způsobu používají koncovku –ite: *přečtite si text*; *sem si sednite*; *zvednite ruku* (pozn.: tyto tvary se vyskytují nářečně i v Čechách).

v 1. osobě minulého času používají jako potvrzení nebo zápor tvar pomocného slovesa: *Bylas na place ? Ešče nejsem.*,

v záporných tvarech 1. a 2. osoby minulého času se záporka ne objevuje u pomocného slovesa místo u příčestí: *dneska ešče nejsem jedla; nejsem slyšel.*

Příslovce – u příslovcí tvoří větší stupeň míry předponou pře-: *přebrzo to utek-lo*; *bylo tam přemoc lidí.*

Předložky – u předložkových vazeb používají předložku za místo pro: *Uděláme to **za** všechny besedy*.; *Kdo je **za***?,

předložka *za* nahrazuje předložku *na*: *Mlejnek za maso*,

předložka *za* nahrazuje předložku *do*: *Smetana za kavu*,

předložka *za* nahrazuje předložku *k*: *Mame knedlíku za večeři.*

Syntax. V oblasti syntaktické se užívá zvratné pasívum u vět se všeobecným a neurčitým podmětem: *Tam se to nevidi.; Ani se to nepřipomnělo.*,

ve zjišťovacích otázkách se užívá kalku (výraz vzniklý jako doslovný překlad cizího výrazu) se spojkou *aby* ve funkci částice nebo přímo s částicí *at*: *At zavřu počitač?; At se ji zeptam?*

Slovosled. Ve větách používají nesprávný slovosled i nesprávného postavení příklonek: *Čekej, du ja nahoru.; Du ja si uvařit jeden čaj.*

Obohacování slovní zásoby chorvatskými výrazy. Nejvýrazněji ovlivňuje chorvatština češtinu v oblasti slovní zásoby, která se týká státní správy, školství a zdravotnictví. Do češtiny pronikají výrazy: *občina, předsedník, župa*,

vlivem kalků vznikají novotvary: *Sehráli hru z **minuloroční** přehlidky.; V systému **protikroupové** obrany.*

užívají homonym, která v chorvatštině a češtině stejně znějí, ale významově se liší: *Kosí se to se zákonem* (je to nelegální).*; Jsem cela smotaná* (popletená).; *Dnes mam vysoky paty (podpatky).*

Ve frazeologických jednotkách se odráží vzdálenost menšiny od původního prostředí a ustrnutí v jazykovém vývoji: *slon ve skleníku* (v porcelánu).; *papírove věže* (větrné zámky), *život na něm zanechal razitko* (život mu vtiskl pečeť), *sjezd měl velikou ozvěnu* (sjezd měl veliký ohlas), *poznamenaných adventistů nebylo mnoho* (zapsaných adventistů nebylo mnoho).

České školství

V Chorvatsku se v současné době vyučuje ve školách čeština a česká kultura podle tří modelů.

V modelu A se jedná o výuku všech předmětů v českém jazyce, to je případ daruvarské základní školy Komenského, školy v Končenicích a hrubečnopolské malotřídní školy v Ivanově Sele.

Model B znamená výuku převážně v chorvatštině, česky se vyučují jen společenské předměty – to je případ daruvarského gymnázia.

Podle modelu C mají žáci možnost vybrat si češtinu jako volitelný předmět v rozmezí dvou hodin týdně.

Náboženství[338]

Náboženské poměry do první světové války. Po náboženské stránce bylo v roce 1900 na území Chorvatska a Slavonie mezi Čechy 30 409 katolíků, 479 evangelíků augsburské konfese, 589 reformních evangelíků a 77 židů.[339]

ŘÍMŠTÍ-KATOLÍCI

Na území, kde žil největší počet Čechů, nebylo možné kvůli nedostatku duchovních uspokojit mnohé z požadavků věřících. Zásadně to byly největší problémy všech římských katolíků z území celého Požežského županství a podobná situace byla i na území Vojenské hranice.

V místních katolických kostelech byla v této době bohoslužebným jazykem latina, proto nebylo možno očekávat vedení bohoslužeb v českém jazyce. Také zdejší Češi v této době neměli žádný spolek nebo organizaci, která by se starala o náboženské otázky. Možná se o to měly postarat vyšší církevní a státní úřady, ale to se nestalo. Podobně i církevní úřady v rodné vlasti se o české krajany příliš nezajímaly.

Český badatel Jan Auerhan uvádí názory daruvaského faráře Ettingera[340], který napsal: *Nábožnými Češi – všeobecně řečeno – nejsou. Zvláště ne ti, kteří přišli z továren: mezi těmi jsou nejen socialisti, ale i atheisti. Někteří předplácejí časopisy a v hostincích propagují bezvěrství. Kostel nenavštěvují příliš ani v neděli ani ve svátek – zvláště bydlí-li dále od kostela, vykonávají své obyčejné polní práce. Ke zpovědi nechodí ani o Velikonocích. K nemocnému povolávají kněze teprve, když hrozí již katastrofa. Nejsou ovšem všichni takoví, i mezi nimi jsou dobří katolíci. Pobožnosti vynikají zvláště Češi přistěhovalí z Moravy*.[341]

---

[338] Materiál k tomuto tématu poskytl v rukopisu PhDr. Vjenceslav Herout, předseda historiské rady Svazu Čechů v Chorvatsku, Daruvar, Hrvatska.
HEROUT, V. *Náboženská otázka u chorvatských Čechů*. Vědecká konference v Rožemberoku, 19 s. Rukopis.

[339] AUERHAN, J. *Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha: 1921, s. 34.

[340] Mijo Ettinger (1874–1966) byl duchovním od roku 1897, jako farář působil v Daruvaru v letech 1906–1954. Také působil v politice a byl poslancem v chorvatském sněmu.

[341] ETTINGER, M. Zaista vrlo poučno. *Katolički list*. 52. god., Zagreb 1901. č. 5–7, s. 49. Článek je také v knize: HEROUT, Vjenceslav *180 godina daruvarske župe 1821–2001*. Daruvar, 2001, s. 167–180.

Čechů z továren na daruvaském území ovšem nebylo mnoho. Na druhou stranu je pravdou, že náboženství bylo silnější u českých katolíků, kteří se přistěhovali dříve a také u těch, kteří přišli z Moravy.

Svoje názory o náboženské stránce Čechů ještě před Ettingerem roku 1891 poznamenal i pravoslavný představený Jovanović z Brestova na Daruvarsku.[342] Jovanović uvedl, že Češi řádně chodili do kostela, že jsou nábožní. Občas přicházeli na bohoslužbu i k němu do brestovského pravoslavného kostela. Modlili se v českém jazyce. Podle něj chorvatští kněží jednají chybně, když neměli kázání v českém jazyce, přestože v některých farnostech žili hlavně Češi. Byl toho názoru, že církev a škola se je snaží pochorvatštit, ale myslel, že se to nestane, protože je ještě hodně takových, kteří se narodili už ve Slavonii a neovládli ještě chorvatský jazyk, *dýchají českým srdcem, což bude záruka, že se Češi udrží v této zemi*.[343]

Můžeme říci, že katolická církev neučinila nic, aby zastavila postupnou asimilaci venkovských Čechů na chorvatském venkově, ale ani nepožadovala, aby se Češi zřekli českých modliteb, písní a českého uvědomění. Více vlivu na odnárodňování Čechů měla tehdejší škola, jelikož výuka byla v chorvatsko-srbském jazyce, a tak se dorost postupně vzdaloval od českých knih a češtiny.

EVANGELÍCI

Na území Chorvatska-Slavonie roku 1900 žilo úhrnem 1068 českých evangelíků obou konfesí, z toho 722 jich žilo v Požežském županství.[344] Nejvíce evangelických rodin žilo kolem Uljaniku na daruvarském území a také na požežském území kolem Bjeliševce a Pleternice. Také byli v městech Požega a Daruvar.[345] Kromě českých evangelíků žili kolem Pleternice a Uljaniku také evangelíci maďarské, německé a slovenské národnosti.

Českých evangelíků na území Križevského-đurđevského pluku do jeho zrušení roku 1873 nebylo mnoho, protože rakouská vojenská správa znemožňovala evangelíkům osidlování svého území. O tom svědčí dopis Dvorské válečné rady generálnímu velitelství Bansko-karlovacko-varaždinskému generalátu, kterému sděluje, že se při osidlovaní Ivanova Sela musí dbát na to, aby to byli katolíci a ti, kteří by to nebyli, měli se vystěhovat.[346]

Takových rodin bylo například v Ivanově Sele více. Svědčí o tom zápis z roku 1827 ve farním archivu v Hrubečném Poli, kde je uvedeno 6 kalvinistických rodin s 30 členy, kteří přešli na katolickou víru.[347]

Situace evangelíků se začala zlepšovat po vyhlášení Protestanského patentu v roce 1860, který vyhladil spory mezi protestanty a státními úřady na území

---

[342] JOVANOVIĆ, J. P. Česi u Slavoniji i Hrvatskoj. *Javor, list za zabavu, pouku i književnost*. God. XVIII (1891) č. 30, s. 474–477.
[343] Tamtéž, s. 475
[344] AUERHAN, J. *c. d.*, s. 35.
[345] TURČIN, R. *Kolonizace, národní a kulturní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku-Slavonii*. Praha, 1937, s. 33.
[346] KRŽAK, M. *Nastanak i razvoj pervih čeških naselja na današnjem području grada Bjelovars s posebnim osvrtom na Nove Plavnice*. In: Přehled X. Ed. NVI Jednota Daruvar, Daruvar 1977, s 16.
[347] HEROUT, V., *Ivanovo Selo*…, s. 60.

Chorvatska a Slavonie. Zákon se začal uskutečňovat roku 1867, kdy se začaly zakládat mnohé nové evangelické fary.[348]

Časově začali přicházet evangelíci na území kolem Uljaniku po roce 1863[349], kdy se tam přistěhoval větší počet maďarských, německých, slovenských a českých rodin, a tak tam byly založeny i nové osady Sokolovac, Blagorodovac, Antunovac, Hrastovac. V některých z nich bylo více rodin augsburského vyznání a v jiných reformní evangelíci.

Uljanik se stal osadou smíšeného obyvatelstva, mezi nimiž byl i větší počet českých rodin. Reformní evangelíci patřili vedlejšímu sboru v Brekinské, kde převážně žili příslušníci maďarské národnosti.[350]

Na požežské území se také během druhé poloviny 19. století přistěhoval větší počet evangelíků různých národností. V Požeze Češi docházeli na bohoslužby do místního gymnázia a přihlásili se k evangelicko-luteránskému sboru v Darkovci. Zde žily také německé evangelické rodiny.[351] Náboženský život nemohl uspokojit české evangelické rodiny, jelikož byly rozptýleny na velkém území, takže se některé bohoslužby a pohřby konaly bez přítomnosti faráře. Není divu, že některé děti křtili i pravoslavní duchovní.[352]

Všem českým evangelíkům z území Požežského županství chyběl český farář. O tom psaly i Hlasy ze Sionu.[353]

> Jeden nepodepsaný pisatel roku 1881 napsal, že v Brekinské byl duchovním Maďar, který *Slovany nenávidí a ačkoliv jest zde již 15. rok, nepřiučil se pranic řeči slovanské a nemůže se tudíž s nikým z nás smluviti.*
>
> Podobnou situaci pisatel líčil v Daruvaru. Uvedl, že kolem roku 1875 přijeli z Uher dva reformování faráři a svolali do Daruvaru evangelické Čechy a Maďary a volili výbor, který se postaral, aby připravil stavební materiál pro stavbu bytu a školy pro učitele. Stavba nezačala, jelikož pokladník s penězi špatně hospodařil. Při poradách se mluvilo maďarsky, každý Čech *seděl jako němý a hluchý*, a tak se dalo pozorovat, že je maďarští bratři považovali za *páté kolo u vozu*.
>
> Pisatel článku se domníval, že řešení bude jedině v případě, kdyby se Uljanik stal střediskem pro zdejší evangelické Čechy. *Všichni mají zde nějaké středisko a starají se o duchovní správce neb učitele, jenom Češi jsou sami sobě ponechaní. Jsme jako lodička uprostřed zbouřeného moře, zmítáni sem a tam a odnikud nepřichází pomoc.*[354]
>
> Nepodepsaný autor mohl být učitel a knihkupec Václav Horký, který si s rodinou koupil v Uljaniku domácnost, v jehož stavení byla i první modlitebna a kazatelna tamějších evangelíků. Václav Horký se stal také kazatelem místní evangelické pospolitosti. Později zanechal hospodářství synovi Václavovi a našel si učitelské místo v Tordincich ve východní Slavonii[355]

[348] GUNJEVIĆ, L., GUNJEVIĆ, B. *Evangelici a ne anđeli*. Vinkovci, 2008, s. 77.
[349] Češi ho nazývali Leňák
[350] BLAHA, K. *Leňák – Evangelický sbor a začátky krajanské činnosti*. In: Přehled 25. Ed. NVI Jednota. Daruvar, 2007, s. 58.
[351] PAGÁČOVÁ, Z. *Reformovaná církev kalvínská v Chorvatsku, sbor Bjeliševac.* In: Evangelický kalendář 2009. Ed. Českobratrská cirkev evangelická. Praha, 2009, strany nejsou uvedené.
[352] Tamtéž
[353] Ze Slavonie. *Hlasy ze Siona*, r. XXI/1881, č. 14, s. 109–110.
[354] Tamtéž.
[355] *Ze Slavonie*, Hlasy ze Siona, r. XXVIII/1888 č. 10, s. 86.

Evangelíkům v Daruvaru se podařilo vystavět v období 1881–1885 byt pro kazatele, školu a kostel. Zůstala jen otázka českého kazatele. Mnozí si mysleli, že se to vyřeší koncem dubna 1889, kdy se měl v Daruvaru konat konvent obojích evangelických vyznání ve Slavonii. Toho se zúčastnili dva senioři a čtyři faráři z Uher a reformovaný farář české národnosti Josef Dobiaš z Bukovky[356], který působil mezi zdejšími evangelíky a kázal v Uljaniku, Hercegovci, Daruvaru a v Záhřebu. Počítalo se, že na území Chorvatska a Slavonie bylo tehdy kolem 480 českých reformovaných evangelíků. [357]

Situace v Uljaniku se pro české evangelíky zlepšila po příchodu evangelického vikáře Františka Odstrčila, kterému se podařilo roku 1892 založit v Leňaku (Uljaniku) evangelický reformovaný sbor. V roce 1893 zavedl knihu narozených a pokřtěných – do ní poznamenával údaje o českých evangelících z Leňaku a okolí, ale také z Hercegovce a Velkých Zdenců.[358] I když se zdá, že se tím vyřešila otázka českých evangelíků, přece bylo možné pozorovat, že jednotlivci na sklonku 19. století přecházeli na římskokatolickou víru. Částečně za to mohly smíšené sňatky, kdy římskokatoličtí faráři neuznávali sňatky uzavřené jinde, a tak mnohé byly považovány jako „konkubinát“.[359]

Náboženství chorvatských Čechů v meziválečném období (1918–1941). Po vyhlášení samostatného Československa mnohé české rodiny zůstaly za hranicemi utvořeného státu, a staly se tak menšinou v jiném státu. To se stalo i s chorvatskými Čechy, kteří se ocitli v nově utvořeném státu Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Počet Čechů na území dnešního Chorvatska se nezmenšil, v roce 1931 jich zde žilo 37 042.[360]

Ve vedení Československého svazu, založeného roku 1921, byly hlavně osobnosti, které prosadily československé úřady. Představitelé Svazu zastupovali politiku československé vlády, a to se odrazilo i ve vztahu k náboženské otázce zdejších Čechů.

Největší počet chorvatských Čechů žil na vesnici, bez své inteligence. Československé úřady se po první světové válce postaraly o zaslání odborných kádrů mezi Čechy k oživení kulturního života. Závazek úspěšně prosazovaly za pomoci založených českých besed a slovenských spolků. Československé úřady daly také podnět k zakládání dalších Československých besed, roku 1922 byla v Daruvaru otevřena první česká soukromá škola a také začal v Daruvaru vycházet český týdeník Jugoslávští Čechoslováci. Čeští odborníci, české noviny a škola se stali opravdovými buditeli kulturního života u zdejších Čechů.

Po náboženské stránce ovšem došlo k úplnému převratu. Pod vlivem vztahů ke katolíkům v Československu i posílané kádry v Chorvatsku prohlásily katolickou církev za nepřítele chorvatských Čechů.

Pod záminkou, že v Daruvaru nebyly bohoslužby v českém jazyce, směřovaly na zdejší katolickou církev v tisku jen kritické poznámky. Oslavy svatého

[356] *Naši bratři ve Slavonii*. Hlasy ze Siona, r. XXIX/ 1889 č. 8, 25. 4. 1889, s. 8.
[357] *Naši bratři ve Slavonii*. Hlasy ze Siona, r. XXIX/ 1889 č. 10, 30. 5. 1889, s. 81.
[358] BLAHA, K. *c. d.*, s. 59.
[359] Tamtéž, s. 60.
[360] TURČIN, R. *c. d.*, s. 2.

Jana Nepomuckého a svatého Václava zůstávaly stranou, bylo třeba je nahradit kultem Jana Husa. Daruvarský týdeník Jugoslávští Čechoslováci s nadšením psal o Janu Husovi, nabádal zdejší Čechy, aby oživili tradice pálení hranic, propagoval přednášky při příležitosti dne jeho upálení, v besedách byly pořádané příležitostné programy. V Janu Husu měli chorvatští Češi vidět člověka, který bojoval o sociální práva, proti německým duchovním, který hájil český jazyk a český národ. Takové přednášky padly na úrodnou půdu. Selský lid měl nanejvíc ukončené čtyři třídy základní školy a málo znal české dějiny. I když si mnozí i nadále zachovali katolickou víru, s nadšením byl přijat kult Jana Husa, zatímco sv. Jan Nepomucký a sv. Václav v této době zůstali stranou.

O silném protikatolickém nátlaku svědčí i případ Josefa Salače, osobnosti z náboženské katolické rodiny, který se později stal záhřebským biskupem. Sám roku 1965 pro noviny řekl, že se po první světové válce pod vlivem české protikatolické literatury, která hájila stav „dále od Říma", také vzdálil od katolického náboženství a zajímal se i o jiné.[361] Není divu, že právě v tu dobu velký počet českých katolíků přestoupil k jiným náboženstvím, která na Daruvarsko začala pronikat v letech po první světové válce.

Daruvarský týdeník Jugoslávští Čechoslováci (JČ) měl informovat jen o kulturním životě tamějších Čechů a Slováků, ale nedodržoval to a uveřejnil několik příspěvků, z kterých je možno vidět, jaké názory zastupovala jeho redakce ohledně náboženství. Začátkem roku 1924 týdeník uveřejnil článek Alexandra Sommera Batěka z jednoho časopisu pod názvem *Jak se osvobodit od náboženství*. V něm je uvedeno, že *naše osvobození náboženské není úkolem, k němuž bychom teprve měli přistoupit, nýbrž dílem, které již dávno bylo počato a v němž nám pokračovati. Naše osvobození náboženské je součástí našeho osvobození duchovního vůbec*.[362]

Stejného roku JČ uveřejnil ještě jeden článek podobného obsahu z uvedeného časopisu autora K. P. Matějky pod názvem *Náboženství bez církve.*[363]

O rok později, roku 1925, redaktor JČ Jarka Ditrich se ozval svým článkem *Naše náboženství i politika*, v němž se divil, že četní lidé v Daruvaru naplňují kostel a v Americe se stávají lidmi svobodomyslnými. Je takových, kteří se vrátili z Ameriky a ihned se stali *kejvalové ke všemu čemu dávno přestali věřit*, chovají se *stádovitě*, protože jakmile promění prostředí, tak mění i chování. Připomněl, že církev člověku nic nedá, a proto se mnozí naši lidi zaklínají, že v nic nevěří, *klejou na popy*, ale za nimi jdou při křtění, svatbě a pohřbu, *ohýbají se, prosí i platí*. Konstatoval, že je taková vlastnost náboženství českého člověka v Chorvatsku-Slavonii. Dále napsal, že takový Čech *nemá mateřštinu ve škole, ani v kostele, stydí se, zapírá ji, bojí se úřad církevní a politický žádat o mateřštinu do kostela a školy a protože se chce všude líbit, stává se odrodilcem…*[364]

Občas přece týdeník JČ zaznamenal kázání v české řeči. První taková konal P. Karel Lukaš[365] u sochy sv. Jana Nepomuckého v Dolním Daruvaru začátkem roku 1922.[366] Další

[361] Poštar koj je naslijedio biskupa Langa. *Glas Koncila* (Zagreb), 4 (1965), č. 8, s. 3–4.
[362] BATĚK Alexandr Sommer *Jak se osvobodit od náboženstvi*. Ed. Tribuna volného sdružení „Osvobození života" a „Legie Světla", ročník I., č. 3. Chrudim, leden 1924. s. 33–35. In: Jugoslávští Čechoslováci, 1924, č. 1.
[363] MATĚJKA, K. P. Náboženství bez církve. *Jugoslávští Čechoslováci*, 1924, č. 10.
[364] DITRICH J. Náboženství i – politika. *Jugoslávští Čechoslováci*. Daruvar, 25. 6. 1925, č. 25, s. 2.
[365] Karel Lukaš (1890–1959) narodil se Malé Lhotě, fara Kelč, na Moravě. Jeho rodiče se přistěhovali do Chorvatska, a tak se Karek Lukáš učil na chorvatských školách. Sedm let pracoval

kázání bylo 25. května 1923 na svátek Jana Nepomuckého, na kterém byly i děti české školy. Zde v českém jazyce znovu mluvil dp. Lukaš, který vytkl, že nesouhlasí s redaktorem JČ, který mu zazlíval, že prý odnárodňuje zdejší lidi, a to není pravda. Řekl, že bude vždy kázat v českém jazyce, dokud se to od něho bude žádat.

Redaktor na to reagoval a divil se, proč by se to mělo žádat, když místo kaplana dostal proto, že byl Čechem. Podle redaktora, by měl kaplan znát svou povinnost a měl by kázat tři neděle česky a jednu chorvatsky, protože je zde takový poměr mezi věřícími. Na závěr redaktor doporučil, že by *to měl kaplán vědět, protože jestli by se kázalo jednou ročně u pomníku sv. Jana, tak tu zbude jenom jeden Čech, a to pomník sv. Jana, jakož se to stalo ve Vitorovici, kde se pomník nachází na mostě u pošty ve čtvrti, která kdysi byla osídlena Čechy…*[367]

Je pravdou, že úředně tehdy nikdo ze strany České besedy Daruvar o tom s daruvarským farářem Ettingerem nejednal. Dosvědčuje to článek JČ z roku 1926, kdy je poznamenáno, že daruvarský farář poprvé navštívil redakci JČ. I když se úředně nejednalo o českém kázání, Ettinger přiznal, že Češi mají právo na české kázání a české písně, ale potřebují si podat žádost. [368]

Když se roku 1926 redaktorem JČ stal Otta Sobotka, nelze několik let nalézt žádnou informaci o náboženském životě českých katolíku. Často se to vysvětlovalo tím, že se české spolky, a tedy i tisk, mají zabývat výhradně kulturní činnosti. Přece se tím redakce JČ držela jen částečně. O Janu Husovi se psalo každého roku měsíc předem a ještě měsíc po jeho oslavách.

Redakce JČ také řádně informovala, kdy a kde se budou konat evangelická kázání v české řeči. Nezapomnělo se i na spiritisty, kteří prostřednictvím novin zvali na své přednášky. Jednu takovou měl začátkem ledna 1932 Sylvester Knytl[369], absolvent přírodovědecké fakulty Karlovy university v Praze, na téma *Spiritismus ve světle moderní psychologie*.[370] O tři měsíce později v té přednášce pokračoval redaktor JČ Otta Sobotka na téma *Nový člověk a spiritismus*.[371] Týden později Sobotka konal ještě jednu přednášku na téma *Mravní ideál a spiritismus*.[372] O nějaké neutralitě JČ v té době tedy nelze mluvit. Po několika letech mlčení o příslušnících českých katolíků se jich JČ připomněl roku 1931. Na jeho stránkách se ozval Vojta Režný, tehdejší tajemník Československého svazu, který v tu dobu dočasně žil v Bělehradu. On napsal, že „ *největší morální rozvrat způsobila a působí v české části naši menšiny její příslušnost ke katolické církvi*“. Uvedl, že jenom tam, kde byli Češi katolíci v cizím náboženském prostředí, kde se organizovali v církevní sbor, tam si *zachovali národní povznesení*.[373] Uvedl, že katolický kostel před válkou pracoval ruku v roce se starým uhersko-chorvatským chápáním národnosti, a to přivádělo k myšlence – jestli si katolík, jsi ihned Chorvat, i když sis udržel český jazyk, písně a zvyky.

Režný konstatoval, že naši *národní pracovníci musí působiti protikatolicky, dokud katolická církev u nás působí protičesky. Přáli bychom si, aby si to odpovědní činitelé katolické církve uvědomili. Přáli bychom si, aby si povšimla také akce reformované církve, které jsou v české části naší menšiny stále živější a potkávají se přímo s podporou nebo alespoň blahovolnou neutralitou našich osvětových pracovníků, jimž sice s náboženského hlediska*

---

jako kaplan v Hrubečném Poli a sedm v Daruvaru. Jako farář zemřel v Sveti Ivan Žabno, v osadě kam se jeho rodina přistěhovala.

[366] *Lukášová kázaní*, JČ, I, 1922. č. 7, s. 39.

[367] DITRICH, J. Dvě české kázání v Daruvaru. *Jugoslávští Čechoslováci*, 24. 5. 1923, č. 21.

[368] Ať žádají. *Jugoslávští Čechoslováci.* V, 10. června 1926, č. 23, s. 2.

[369] Byl to syn dlouholetého předsedy a tajemníka Československé besedy v Daruvaru.

[370] Přednáška o spiritismu. *Jugoslávští Čechoslováci*, XI, 1932, č. 2, 14. ledna, s. 2.

[371] Přednáška. *Jugoslávští Čechoslováci*, XI, č. 12, 1932, 24. března, s. 2.

[372] Přednáška *Jugoslávští Čechoslováci*, XI, č. 13, 1932, 31. března, s. 2.

[373] REŽNÝ, V. My a katolictví. *Jugoslávští Čechoslováci*, X, 28. 5. 1931, č. 22, s. 1.

nic do toho není, ale kteří v nich vidí podporu svých národně uvědomovacích snah a koordinující činitele.[374]

Na závěr Režný jménem našich osvětových pracovníků přislíbil, že *ihned zastaví své působení protináboženské vůbec a protikatolické zvláště*, jestli se sem zašlou katoličtí kněží. *…Bylo by jistě v zájmu katolictví, kdyby odbornou péči o české katolíky v Jugoslávii byla pověřená některé diecéze v ČSR, např. Arcibiskupství olomoucké, jemuž tyto řádky zároveň přímo adresuji.*[375]

Roku 1932 se kaplanem v Daruvaru stal Josef Salač, zdejší Čech, narozený v Dolním Daruvaru. Noviny jeho příchod zaznamenaly s přáním, aby navázal dobré styky s našimi krajany – katolíky, a *místo dosavadní lhostejnosti, očekává se, že náš kaplán se přičiní, aby tak nebylo.*[376] Vojta Režný ještě roku 1933 upozornil, že *odnárodňování trvá, katolická církev nečiní nic, aby vyhověla jazykovým požadavkům svých českých věřících…*[377]. Režný žádal, aby se katolické náboženství vyučovalo česky, alespoň ve školách, které mají český vyučovací jazyk, aby se učily *české děti nauce Boží po česku*.[378]

Týdeník JČ málo sledoval práci Josefa Salače, který od svého příchodu do Daruvaru vynaložil hodně snah, aby vyhladil některé spory ve vztazích mezi vedením daruvarské Československé besedy a daruvarským farářem. Osobně se roku 1933 začlenil do Československé besedy a vzal si za úkol, že se postará, aby se v Daruvaru zavedla česká bohoslužba. V tu dobu i Československý svaz v Bělehradu vyžadoval, aby ve všech místech s českou menšinou byly i české mše. O tom pak jednali představitelé výboru daruvarské besedy s farářem Ettingerem. S ním jednali předák daruvarských katolíků dr. František Macháček a redaktor Otta Sobotka. Jednání skončila dohodou, a tak se konala 29. dubna 1934 v daruvarském farním kostele Nejsvětější trojice první česká bohoslužba.[379] Noviny zaznamenaly, že to bylo svátkem pro daruvarské Čechy. Při mši byly zpívány české kostelní písně a doprovázel je na housle učitel Hlaváček. Na bohoslužbu přijeli povozem také mnozí krajané z okolních osad, což jen dokládalo, že se náboženství musí tlumočit mateřským jazykem.[380]

Od roku 1934 se stav JČ k českým katolíkům začal zlepšovat, takže je možné konstatovat, že se zapomnělo na dřívější nesváry. Možná se o to zasloužil kaplan Josef Salač, ale také je třeba vzít v potaz, že se i v Československu v tu dobu trochu jinak dívalo na katolíky, než tomu bylo v poválečném období.

Československý svaz po roce 1934 věnoval více pozornosti i náboženským otázkám. To měla na starost jeho složka Osvětový a hospodářský odbor (OHO), která si ve svém programu poznamenala, že české osady potřebují kněze, kteří by konali bohoslužby i v českém jazyce.[381] Taková výzva měla v Československu ohlas.

---

[374] Tamtéž.
[375] Tamtéž.
[376] *Krajan kapelán v Daruvaru*. JČ, XII, 1933, č. 36, 8. září, s. 2
[377] REŽNÝ, V. *Protož jsouce, učte všecky národy…* JČ, XII, 1933, č. 42, 9. listopad, s. 1–2.
[378] Tamtéž, s. 2.
[379] Archiv České besedy Daruvar, zápisy výborových schůzi, kniha IV., schůze 7. dubna 1934; MATUŠEK, J. *Česká beseda Daruvar před druhou světovou válkou 1907–1941*. Daruvar, 2008, s. 125.
[380] *První české katolické bohoslužby v Daruvaru*. JČ, XIV, 1934, č. 18, 3. 5., s. 2.
[381] *Otázka českých kněží a bohoslužeb*. In: Drobnou prací (půldruha roku osvětové a hospodářské práce v českých osadách v Jugoslávii). Záhřeb: Osvětový a hospodářský odbor v Záhřebě, 1936, s. 53.

Apoštolátem Sv. Cyrila a Metoděje v Olomouci byl vyslán P. Mysliveček, kterému vypracovali podrobný program cesty. Od 5. do 25. června 1935 navštívil několik českých osad ve Vojvodině a kolem 14 osad v Chorvatsku. Tomuto zájezdu také vypomohl Československý ústav zahraniční a spolek sv. Rafaela.[382]

Roku 1936 z organizace *Akce Našim na Volyni* v Praze zavítali do Jugoslávie dp. dr. Forst, dp. Vl. Hopko a předseda *Akce* p. Duška, kteří během června navštívili některé osady v Banátě, kde se zúčastnili v Kruščici sjezdu katolické mládeže. Na Daruvarsku a Požežsku koncem června navštívili 1936 více osad.[383]

V září 1936 byl *Akcí Našim na Volyni* vyslán p. P. Tichý, který se v Kruščici v Banátě na svatého Václava, patrona české země, účastnil sjezdu, na kterém bylo kolem 800 mladých krajanů. Sjezd měl veliký ohlas a po dohodě s OHO se pokračovalo v zakládání Katolické akci při našich besedách. Při besedách se zakládaly kroužky, které se staraly o náboženskou stránku krajanů. V čele všech kroužků byl Josef Salač ze Záhřebu a Bohomir Šefc z Daruvaru.[384] V programu práce OHO bylo také uvedeno, že jeho zásadou je *poskytnout našim lidem opravdovou náboženskou výchovu v duchu vlasteneckém, neboť obé se nevylučuje, nýbrž naopak doplňuje*.[385]

V srpnu roku 1937 mnohé osady na Daruvarsku navštívil bohoslovec Soukup z Brna, který v českých osadách konal přednášky o Cyrilu a Metoději a jejich významu pro národ.[386] V září 1937 přijel mezi zdejší krajany i kazatel Jeřábek, který se na své cestě nejdříve zastavil v Záhřebu, kde navštívil profesora Salače, *muže o vlastenecké hnutí mezi krajany v Jugoslavii velmi zasloužilého*, který mu vyřídil všechny potřebné záležitosti pro činnost mezi zdejšími krajany. Také mu umožnil audienci u záhřebského arcibiskupa Alojzije Stepince, s kterým Jeřábek hodinu jednal o náboženské situaci mezi krajany v Jugoslávii. Potom ho po daruvarském území prováděli správce hospodářské školy v Daruvaru Karel Herot a redaktor Sobotka.[387]

Když se v roce 1938 misionář Jeřábek chystal na druhou cestu mezi krajany, měl k jeho návštěvě připomínky daruvarský farář Ettinger, a proto mu Josef Salač psal, aby Jeřábkovi byla povolena třítýdenní misie v osadách na území daruvarské fary. Ettingerovi zároveň oznamoval, že k tomu Jeřábek dostal souhlas arcibiskupství v Záhřebu, s tím že si bude hradit všechny výdaje a nežádá nic zdarma.[388] Tento problém se vyřešil, když dodatečně arcibiskupství zaslalo Ettingerovi ještě jeden dopis, kde se píše *…že se nemůže zazlívat, jestli Čechoslováci zasílají sem svého kněze, aby vzbuzoval a národnostně vzdělával svoje vystěhovalce, jak tomu činí i zdejší kněží v Americe a jinde. V každém případě bude lepší, aby přišel kněz, než aby přicházeli k našim Čechům husitští učitelé, kteří by je otravovali. Lidové osvětě to nesmíme zazlívat, jelikož tak činí Chorvati v jiných státech*.[389]

[382] Tamtéž, s. 53.
[383] *Katolická akce v našich osadách*. In. Chceme žít. Edd. OHO v Záhřebu a Komenský Praha, Praha 1937, s. 83.
[384] Tamtéž, s. 84.
[385] Tamtéž, s. 85.
[386] Tamtéž, zápis z výborové schůze ČB 4. září 1937.
[387] *Misijní cesta p. Vl. Jeřábka C.Ss.R. ke krajanům v Jugoslavii*: In: Krajanská péče. Ed. „Krajanská péče“ a Domov čsl. Zahraniční mládeže, Praha, 1938, č. 2, s. 13–14.
[388] Archiv farní církve v Daruvaru, krabice r. 1938. Salačův dopis faráři Ettingeru z 5. září 1938.
[389] Archiv farní cirkve Daruvar, krabice r. 1938. Pismo Nadbiskupskog duhovnog stola, br. 7260/ 1938 od 16. rujna 1938 zaslano Ettingeru.

Tragické události v Československu po roce 1938 posílily u českých katolíků v Chorvatsku náboženské tradice a zájem o české dějiny. Proto 4. června 1939 na posvěcení Českého domu daruvarští Češi pozvali záhřebského arcibiskupa dr. Alojzije Stepinca, který ve svém proslovu zdůraznil pevnou víru v nové osvobození českého a slovenského národa. *Češi jsou národem pilným, pracovitým a takový lid ví, co chce*.[390]

Tehdy bylo možno pozorovat, že se roku 1939 v osadách, kde pracovaly české spolky, konaly také svatováclavské slavnosti. Svatý Václav se u zdejších Čechů stal znovu symbolem svobody a symbolem českého státu. V Daruvaru na den sv. Václava byla v kostele mše a české kázání o sv. Václavovi a na dvoře Českého domu děti české školy, jako vzpomínku na ten den, zasadily slovanskou lípu.[391]

Profesor Josef Salač měl kázání také roku 1940 v Hercegovci při příležitosti dožínek, největší české manifestaci chorvatských Čechů. Tam během kázání řekl, že se *nesmíme stydět za svůj mateřský jazyk, za svůj národ, neboť národnost pochází od Boha, a je největším darem, který nám byl dán. Ti, kdož tento dar od sebe odhazují, zasluhují opovržení*.[392]

EVANGELÍCI

I po první světové válce žilo nejvíce českých evangelíků na požežském a daruvarském území. Menší počet rodin žil i na území okresů Garešnice, v Hercegovci a Velkých Zdencích.

Začátkem roku 1918 do daruvarského sboru přišel Josef Dvořák[393], který se stal po válce samostatným farářem. Tím daruvarští evangelíci dostali duchovního, který jim kázal v českém jazyce. Příchod českého faráře si je možné vysvětlit tím, že se po převratu mnozí duchovní maďarské národnosti cítili v Chorvatsku ohroženi. Josef Dvořák v Daruvaru pracoval do roku 1921.[394]

Evangelický sbor Uljaniku začátkem 20. století také neměl svoje stálé kazatele, a tak se tam v tomto období střídali maďarští kazatelé z Brekinski, Daruvaru a dokonce z Velike Pisanice. Jednu dobu před první světovou válkou a během několika válečných let tam také kázal František Procházka.[395]

V Uljaniku došlo k oživení náboženského a kulturního života po příchodu Františka Mašíka v roce 1922. Stal se kazatelem i učitelem na tamější doplňovací české školy, navázal styky s evangelíky v Daruvaru, Holubňáku a Dolních Střežan.[396] Mašík konal kázání i v okolních osadách, v dubnu 1923 také v evangelickém kostele v Daruvaru, kde mluvil i o českých dějinách.[397] Roku 1925, po odchodu Františka Mašíka, do Uljaniku přišel uči-

[390] Tamtéž, zápis se schůze 17. června 1939

[391] ŠEFC, B. *Zpráva Katolické akce*. In: Do nové práce, Ročenka československého Svazu v Království Jihoslovanském 1940, Záhřeb 1939, s. 22–23.

[392] *Významná schůze v Hercegovci*. Naše noviny (Daruvar), 1940, I., č. 2, 29. 8., s. 2

[393] Josef Dvořák (1892–1969) se narodil u Proseče. Roku 1898 jeho se rodina přistěhovala do Hercegovce. Tam ukončil i nižší základní školu a gymnásium a studium bohosloví v Maďarsku.

[394] Archiv rodiny Dvořákové ze Proseče u Skutče: Autoru tohoto textu roku 1990 zaslal Vilim Dvořák, syn Josefa Dvořak, dva opsané rukopisy: *Josef Dvořák (1892–1969)* v rozsahu 23 stran a *Vzpomínky z Daruvaru* 7 stran.

[395] BLAHA, K. *c. d.*, s. 60.

[396] Tamtéž, s. 61

[397] *Dvě české kazání v Daruvaru*. JČ, II, 1923, č. 21, 24. 5., s. 2.

tel a kazatel Alois Erlich. Jeho roku 1929 nahradil Josef Procházka.[398] Začátkem roku 1929 do Uljaniku přišel nový učitel a kazatel Josef Procházka, který se zasloužil o založení Československé besedy roku 1932. Stejného roku v Uljaniku zaznamenali čtyřicetileté trvání Evangelického reformovaného sboru.[399] Evangeličtí Češi na požežském území se také potýkali s občasnými problémy. Po válce tam dojížděli z Uljaniku Alois Erlich (1925–1927) a během působení Josefa Procházky, roku 1930, Pleternice a Bjeliševec se stali znovu pobočkou sboru v Uljaniku.[400]

Jelikož se v Československu koncem roku 1918 sloučili protestanti luteránského a reformního směru v evangelickou církev českobratrskou, týdeník Jugoslávští Čechoslováci také začal zvát zdejší Čechy do evangelického chrámu v Daruvaru na „českobratrské bohoslužebné shromáždění“[401], v Uljaniku zvali „českobratrské krajany“, aby přišli na bohoslužbu, na které byl přítomen farář Fr. Prudký, zástupce českobratrské církve evangelické.[402]

Také roku 1930 v Pleternici evangelická reformovaná církev pořádala oslavy k příležitosti 80. narozenin prezidenta Masaryka, kdy dopoledne byla *„českobratrská evangelická bohoslužba“*.[403] Mezi těmi, kteří kázali během srpna a září 1930 u zdejších českých evangelíků v Uljaniku, Hercegovci a Pleternici, byl i českobratrský evangelický vikář František Novák z Prostějova.[404] Roku 1934 Josefa Procházku nahradil nový kazatel Antonín Blažek.[405] Počet českých evangelíků stále klesal. Když se roku 1934 stal farářem v evangelickém sboru v Uljaniku Antonín Blažek, měl na starost okolo 400 evangelíků v okruhu asi 120 km.[406]

Jednou z příčin poklesu počtu českých evangelíků, podle týdeníku Jugoslávští Čechoslováci, byly smíšené sňatky. Evangelíci si také stěžovali, že nemají své hřbitovy, a proto nebožtíky museli někde pochovávat na pravoslavné hřbitovy.[407]

BAPTISTÉ

První záznam o baptistické církvi ve zdejším českém tisku nacházíme roku 1923, kde je napsáno, že je vládou uznána baptistická církev v Jugoslávii.[408] Téhož roku byl Vincou Vackem v Daruvaru založen Svaz baptistických církevních obcí v Jugoslávii.[409] Tento rok došlo i k založení baptistického sboru v Daruvaru, o což se zasloužil Vinca Vacek, rodák z Končenic. Noviny infor-

[398] BLAHA, K. *c. d.*, s. 63.
[399] *40-letá jubilejní slavnost ev. reformovaného sboru v Uljaniku*. JČ, XI, 1932, č. 44, 3. listopad, s. 3.
[400] PAGÁČOVÁ, Z. *c. d.*
[401] *Různé*. JČ, VII, 1928, č. 15, 5. dubna, s. 2.
[402] *Uljanik*: JČ, VII, 1928, č. 19, 10. 5., s. 2.
[403] *Do Pleternice a okolí*. JČ, X, 1930, 10. 7., č. 9, s. 2.
[404] *Návštěva českobrat. evang. vikáře Fr. Novaka v Jugoslavii a Rumunsku*. JČ, IX, 1930, č. 33, 14. 8., s. 2; Návštěva p. vikáře Novaka. JČ, IX, 1930, č. 36,4. 9., s. 6.
[405] *Z Pleternice*. JČ, XIV, 1934, č. 35, 30. srpnna, s. 3.
[406] BLAŽEK, A. *Vzpomínky na misijni a duchovenskou práci v Jugoslavii* (neuveřejněný rukopisný zápis, který zachovala Zdenka Pagáčová).
[407] *Poznámky*: JČ, X, 1931, č. 5, 29. 1., s. 2.
[408] *Světový kongres baptistů v Štokholmu*., JČ, II, 1923, č. 33/34, s. 207–208.
[409] HORAK, Josip: *Baptisti, povijest i načela vjerovanja*. Zagreb 1989, s. 23.

movaly, že 7. září 1932 byla otevřená baptistická modlitebna pro baptistický sbor, který byl založen krajanem Vackem[410], rodákem z Končenic.

I když počet českých baptistů nebyl veliký, organizovali si náboženský život. Nejvíce jich bylo na daruvarském území (Daruvar, Sirač). Baptisté na Daruvarsku spolupracovali s evangelíky, a tak se kazatel Alois Erlich po odchodu z Uljaniku stal baptistickým kazatelem v Daruvaru. Alois Erlich také věnoval velikou pozornost baptistické mládeži. V polovině roku 1931 začal v chorvatském jazyce vycházet *Mladý křesťan*, noviny *Svazu baptistického mládežnického sdružení*, jejichž redaktorem byl Alois Erlich, a které vycházely jednou měsíčně. Erlich byl ve stejné době i předsedou takového sdružení v Daruvaru. Do konce roku 1931 noviny vycházely v Záhřebu a od roku 1934 v Bělehradu.[411]

SPIRITISTÉ

Spiritismus pronikl po první světové válce i do Chorvatska. Na daruvarském území o něj projevili zájem jenom příslušníci české národnosti, hlavně v Dolním Daruvaru. První zmínka o nich byla v českém tisku roku 1924.[412]

Postupně český tisk začal věnovat spiritismu větší pozornost. Roku 1925 informoval veřejnost, že jugoslávské, zvlášť církevní úřady a kněží, brzdí činnost spiritistů, jelikož zastupují názor, že *žádného prostředníka mezi sebou a Bohem nepotřebují*.[413] Také zaznamenaly, že roku 1925 bylo v Osijeku založeno družstvo spiritistů *Nové slunce*, které mělo i svoji pobočku v Dolním Daruvaru.[414]

Spiritismus do Daruvaru přinesli *naši rodáci z Vídně*. První byla paní Paulatová, která poznala spiritismus od svých přátel, kteří zde byli nějaký čas na návštěvě. [415]

O spiritistech v Daruvaru se zmiňuje Jaromír Kozák, který také napsal, že paní Paulatová v Daruvaru začala šířit spiritismus. [416]

Spolek spiritistů v Dolním Daruvaru, dle textu razítka, byl úředně registrován pod názvem *Bratrské sdružení československých spiritistů Dolní Daruvar*. *Filiala: Psihičkog društva „Novo sunce" Osijek*. Text razítka se zachoval na spiritistických českých časopisech,[417] a na několika spiritistických knihách. Koncem roku 1925 uspořádalo *Bratrské sdružení československých spiritistů* v Dolním Daruvaru první veřejnou přednášku dr. Baťky z Pra-

[410] Vinca Vacek (1882–1939) se narodil v Končenicích roku 1882. Roku 1910 odešel do Ameriky, kde se stal členem českobratrské společnosti. Baptistickým kazatelem se stal 1920. Roku 1922 se vrátil do Chorvatska a v Daruvaru působil v letech 1923–1927.

[411] Člen baptistického sboru Zdravko Konecký zachoval všechna čísla těchto novin z období 1931–1936.

[412] *Pravý český pohřeb*: JČ, III, 1924, č. 7, 14. 2., s. 2.

[413] *Spiritisté v Jugoslavii*: JČ, IV, 1925, č.34/35, 3. 9., s. 244.

[414] Tamtéž.

[415] *Pozdrav z dali*: In: Památník půlstoleté činnosti ve spiritismu 1880–1930. Ed. Edice „Spirit" v Nové Pace (vydavatel Sezemský Karel), Semily, 1930, s. 436- 437.

[416] KOZAK, Jaromír: *Spiritismus, zapomenutá významná kapitola českých dějin*. Eniment, Praha, 2003, s. 375.

[417] Spiritistická revue, Ročník XII. Orgán moravsko-slezkých spiritistů, Radvanice-Moravská Ostrava, 1931.

hy, který mluvil o telepatii, karmě a převtělování. V dubnu 1930 v Daruvaru a Dežanovci měl svoji přednášku Karel Sezemský.[418]

Roku 1932 se do přednášek zapojili i vynikající pracovníci daruvarské České besedy a přednášky o spiritismu konal i redaktor týdeníku Jugoslávští Čechoslováci Otta Sobotka.[419]

Náboženské poměry v poválečném období. Během druhé světové války a po utvoření NDH (Nezávislého státu Chorvatska) byla zakázána veškerá kulturní činnost chorvatských Čechů, včetně bohoslužeb v českém jazyce.

Po ukončení války byla církev pod dozorem státu. Do čela Československého svazu přišly také komunistické kádry, které kontrolovaly, jaký má kdo vztah k náboženství. Komunisté v tehdejší Jugoslávii zakázali oslavy všech náboženských svátků, které se staly pracovními dny.

Po válce byla nejvíce pronásledovaná katolická církev. Mnozí kněží se dostali do žaláře a někteří byli dokonce popraveni, i když se často mnohým žádná vina nedokázala. Do vězení se dostal i záhřebský arcibiskup Alojzije Stepinac. Žaláři se nevyhnul ani dr. Josef Salač, který byl obžalován, že nezakročil proti „protistátní“ činnosti jedné skupiny mladých bohoslovců.[420]

Od 70. let se začala pouta kolem církve uvolňovat, ale český daruvarský týdeník Jednota přece jen nezaznamenal v roce 1970, že se český krajan Salač stal pomocným záhřebským biskupem, a že své první biskupské kázání měl právě v Daruvaru. Při té příležitosti mu daruvarští věřící recitovali české básně a on se jim také v české řeči zavděčil s připomínkou, aby žili ve své víře a zůstali věrni katolické církvi.[421] Spolek Jednota později zprávu o jeho smrti v roce 1975 přešel úplným mlčením.

Situace nebyla lepší ani u jiných náboženských skupin. Počet evangelíků se v obou konfesích dodatečně zmenšil. Mnozí čeští evangelíci se zapojili do reemigrace chorvatských Čechů, během které se do vlasti vrátilo v období 1945–1949 více než tři tisíce chorvatských Čechů, mezi nimiž byl i kazatel Antonín Blažek.[422]

Odchodem kazatele Blažeka z Uljaniku a zmenšení počtu evangelíků vedlo k tomu, že sbor v Uljaniku začal postupně pohasínat.[423]

V roce 1947 bylo zakázáno kázat v základní škole v Tominovci, a tak se kázalo v soukromých domech, v létě na jednom dvoře v Bjeliševci. Když jim i tam to bylo zakázáno roku 1970, tak byla upravena modlitebna v domě Ludmily Škrobánkové.[424]

Počet příslušníků baptistické konfese se po druhé světové válce zvětšil. I nadále bylo českých baptistů nejvíce na daruvarsko-pakrackém území, kde Daruvar patřil mezi nejsilnější baptistické sbory. Velice bohatou činnost měli

[418] KOZAK, J., s. 375–376.
[419] Jde o prednášky Sylvestra Knytla a redaktora JČ Otty Soboty.
[420] HEROUT, V., LIPOVAC, M., s. 55–57.
[421] Spomenica župne crkve Presvetog Trojstva v Daruvaru, rok 1970.
[422] BLAŽEK, Antonín: Vzpomínky…
[423] BLAHA, K. *c. d.*, s. 64.
[424] Tamtéž.

baptisté v Holubňáku a Dolních Střežanech, kde žilo hodně příslušníků české národnosti.

Náboženství u chorvatských Čechů po roce 1992. Vztah k náboženství se začal měnit na sklonku 80. let, kdy se znovu povolilo oslavovat náboženské svátky. Po uznání Chorvatska jako samostatného státu roku 1992, si církev se státními úřady vyjednala mnohé majetkové a jiné náboženské záležitosti. Dokonce byla do škol zavedena náboženská výchova, takže ji někde mají děti od předškolní výchovy až po ukončení střední školy. Podle úřední statistiky roku 2001 žilo v Chorvatsku 10 510 Čechů. I když se při soupisu evidovala i náboženská příslušnost, doposud není úředně pro příslušníky české národnosti uveřejněna.

Delegace Svazu Čechů v listopadu 1993 u příležitosti zakládání Česko-chorvatské společnosti v Praze navštívila také arcibiskupa Miloslava Vlka, který poukázal na možnost studia teologie v Čechách pro zájemce z řad krajanů. Poukázal i na možnost postgraduálního studia pro laiky, kteří by jako Češi pomáhali knězi.[425]

Na širším daruvarském území do konce 20. století statisticky nejvíce postrádali evangelíci. Roku 1991 ve správních obcích Daruvar, Sirač, Končenice a Dežanovac (kam patří i Uljanik) bylo zaznamenáno jen 27 evangelíků různých národností.[426] Několik evangelických rodin (augsburského vyznání) doposud zůstalo ve Velkých Zdencích, jejichž sbor je členem Evangelické církve Republiky Chorvatska.[427]

Na požežském území roku 1992 ze sboru Pleternice – Bjeliševec vznikly dva sbory: sbor Pleternice i sbor Bjeliševec, oba v rámci Reformované křesťanské – Kalvínské církve v Chorvatsku. [428] Oba sbory pracují dodnes, ale tam se čeština při bohoslužbách neudržela.

Sbor Bjeliševec udržuje kontakty s Českobratrskou církví z Čech. O vše se nejvíce stará Petr Brodský, který je celocírkevním kazatelem pro sbory východní Evropy, jemuž patří také sbor v Bjeliševci.[429]

Roku 1993 v Daruvaru bylo zaznamenáno 108 baptistů, mezi nimiž je i velký počet příslušníků české národnosti.[430]Svoji činnost si udržely baptistické sbory v Holubňáku, Dolních Střežanech, Sirači a Pakraci, ale čeština se při kázání neudržela.[431]

> Během domovinské války a po ní do Chorvatska zdejším Čechům poskytla humanitární pomoc česká organizace Adra, kterou do Daruvaru přivedli čeští adventističtí kazatelé. První byl Zdeněk Martásek a později se k němu přidal Aleš Zástěra. Ti se také postarali

[425] *Srdečný zájem církevního hodnostáře, ale především člověka*. Jednota (Daruvar), 48, 1993, č. 47, s. 4.
[426] KUZLE, M. Daruvarski kraj – vjerska struktura. *Vrela*, godina IV. č. 6–7, Daruvar 1995, s. 6–8.
[427] Lydie Lacinová: O českých evangelicích ve Velkých Zdencích, Jednota, 1995, 50, č. 6, 12.2., s. 6-7.
[428] PAGÁČOVÁ, Z. *c. d.*
[429] Dopis Zdenky Pagáčové z 18. 2. 2009.
[430] KUZLE, M. *c. d.*, s. 6.
[431] Usemní údaje o baptistech v Holubňaku a Střežanech podal Jaroslav Cenger starší (r. 1932)

o duchovní činnost Církve adventistů sedmého dne v Daruvaru a přivezli jim více než 1000 Biblí v českém jazyce, které potom byly rozdělené prostřednictvím Svazu Čechů v Chorvatsku a místní besedou velikému počtu zájemců.

I když zapsaných adventistů v roce 1991 v Daruvaru a obci Končenice[432] nebylo mnoho, podle příjmení je vidět, že jich je nejvíce z řad příslušníků české národnosti. Kázání mají v chorvatštině.

Adventistická církev v Daruvaru v období od 1994–2005 uveřejňovala články v českém jazyce v týdeníku *Jednota* pod názvem *Slovo na cestu*. Látku pro články z Čech zasílali kazatelé Jiří Veselý, Zdeněk Martásek, Vítězslav Vurst, rádio *Hlas naděje* a jiní. O uveřejňování takových článků se postarala Vlasta Frýdová Ćásićová.

Daruvarsko (Bjelovarsko-bilogorské županství)

Podle údajů z roku 2001 žilo v Bjelovarsko-bilogorském županství 7 098 obyvatel české národnosti (5,33% z celkového počtu osob v županství). Z tohoto počtu uvádělo češtinu jako svůj mateřský jazyk 5 209 osob, což tvořilo 3,91% z celkového počtu obyvatel v županství.[433]

7.1. Daruvar

Daruvar je malebné město, které má dávnou historii a je známé díky teplým léčivým pramenům. První zmínky o Daruvaru nejsou přesně zaznamenány, ale jedná se o místo, kde byla osada již před více než 2000 lety. Z dostupných zdrojů vyplývá, že již v dobách římských byl tento přírodní unikát hojně využíván – dnešní lázně jsou postaveny na antických základech. Název Daruvar má město až od roku 1771, kdy došlo k přejmenování města Podborje. V maďarštině označuje *daru* ptáka jeřába, který se dostal i do městského znaku.

Daruvar leží v Bjelovarsko-bilogorském županství (županství-kraj, župan-hejtman) a je vzdálený zhruba 70 km od maďarských hranic.

Daruvar jakožto bašta chorvatských Čechů se vyznačuje největším počtem českého obyvatelstva. Češi tvoří 18 % celkové populace v Daruvaru a okolí (samotné město má 9 811 obyvatel), což je zhruba 2 500 lidí. I zde se ovšem počty Čechů rok od roku snižují, a to především z toho důvodu, že mladí lidé se přestávají k české identitě hlásit a více se cítí být Chorvaty než Čechy.

Nemají již více touhu hlásit se k českému odkazu, nechtějí udržovat české zvyky, mluvit českým jazykem, angažovat se ve spolkové činnosti. Zaměstnávají je jiné aktivity, svou seberealizaci nacházejí v jiných činnostech, které jim připadají více smysluplné.

V udržování české kultury a českého odkazu nevidí smysl, nejsou přesvědčeni o tom, že jim to něco dá, nemají takovou vůli jako jejich předkové, jejich rodiče či prarodiče.

Nicméně za poslední dobu se ozvaly hlasy starších členů českých besed, že je nutné vymyslet způsob, jak mladé lidi znovu do aktivního života v rámci besedy dostat. Nejde jen o to nutit je, aby byli členy pěveckých, tanečních či

[432] KUZLE, M. *c. d.*, s. 6–8.

[433] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

divadelních sborů, ale snažit se i vytvořit taková místa, kde by se mladí lidé mohli realizovat.

Zajímavou skutečností je fakt, že členy českých besed nejsou v mnoha případech jen Češi, ale i další národnosti jako Chorvaté, Srbové, Slováci aj. Často se totiž jedná o jedinou možnost kulturního vyžití. Proto není důležité, k jaké národnosti se člověk hlásí, pokud má člověk opravdový zájem být členem a platit pravidelně členské poplatky.

7.1.1. Historie českého osídlení

První Češi přišli na Daruvarsko už v polovině 18. století a systematické stěhování trvalo více než 150 let. Počátky české komunity souvisí s vytvořením tzv. nové Slavonské (vojenské) hranice podél Sávy a Dunaje. Důvody k odchodu z domoviny byly podobné jako u Čechů, kteří odcházeli ve stejné době do Banátu na území dnešního Rumunska – volná a dostupná půda, příslib různých úlev včetně osvobození od vojenské povinnosti.

Dnešní čeští obyvatelé – příslušníci rozvětvené české krajanské menšiny na Daruvarsku – jsou vesměs potomci drobných zemědělců, kteří získali v západní Slavonii zanedbané pozemky a znovu je zúrodnili.

Střediskem Čechů v Chorvatsku se stalo město Daruvar. První Češi sem přicházejí v 1. polovině 19. století na pozvání hraběcí rodiny Jankovićů v souvislosti s udělením tržního práva – Daruvar získal status tržního města a řemeslníci z Čech, Maďarska a Německa práci.

Již koncem 19. století tvoří příslušníci těchto národností ve městě většinu (74 %) z celkového počtu 2 566 obyvatel.

Česká stopa v Daruvaru je patrná například i na názvu místního pivovaru založeného v roce 1840 – *Staro Češko* i na názvech dalších firem.

Daruvar není městem, kde by bylo ryze české obyvatelstvo jako je tomu například ve vesnicích poblíž Daruvaru – Končenicích, kde je všude slyšet zejména čeština, nebo v Lipovci (Ljudevit Selo), kde žijí převážně české rodiny.

V Daruvaru jsou dnes největší etnickou skupinou Chorvati, Čechům patří druhé místo.

etnikum	počet	podíl
Chorvati	7 729	58,36 %
Češi	2 504	18,91 %
Srbové	1 863	14,07 %
Ostatní	1 147	8,66 %

Tabulka 16. Obyvatelstvo Daruvaru (včetně spádových obcí) podle národnosti v roce 2004.

Zdroj: *Daruvar* [online]. Wikipedia Slobodna enciklopedija, 24. 2. 2008 [cit. 20. 12. 2008]. Dostupný z: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Daruvar#Vanjske_poveznice>.

7.1.2. Specifika města

Přestože Daruvar není přímořské město – od mořského pobřeží leží zhruba 350 km, je poměrně turisticky navštěvované. Jedná se o poměrně známé lázeňské městečko, které je vyhledáváno lidmi především z Chorvatska, ale také se tu najdou Němci, Italové, Slovinci a další.

Z pohledu Čechů je obec významná zejména z toho důvodu, že zde najdeme všechny důležité instituce, které zaštiťují českou menšinu v Chorvatsku.

7.1.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Počty Čechů v Daruvaru se rok od roku snižují, a to zejména z toho důvodu, že staří lidé umírají a mladí lidé se často již k češství nehlásí. Časté jsou případy, kdy lidé, ačkoliv se cítí být Čechy, česky vůbec nemluví a nijak se kulturně neangažují.

Počet Čechů podle mateřského jazyka z roku 2001

Češtinu má jako svůj mateřský jazyk 1 810 lidí, což činí zhruba 18 % z celkového počtu obyvatel Daruvaru (chorvatštinu má jako mateřský jazyk bezmála 84 %, což činí 11 106 lidí z celkového počtu 13 243 obyvatel). Třetí nejpočetnější skupinou jsou Srbové, kdy se jich přihlásilo 100 a čtvrtou Albánci s 61 lidmi, jež deklarovali albánštinu jako svůj rodný jazyk.

Z hlediska srovnání chorvatských županství, je na prvním místě v počtu lidí s češtinou jako mateřským jazykem Bjelovarsko-bilogorské županství s 5 209 lidmi, na druhém místě je hlavní město Záhřeb s 530 lidmi a na třetím místě je županství Sisak Maslovina, které čítá 315 lidí deklarující češtinu jako rodný jazyk.

Počet Čechů na základě národnosti z roku 2001

V Daruvaru lidé hlásící se k české národnosti tvoří 18,91 % z celkového počtu obyvatel (13 243 lidí), což čítá 2 504 lidí. Početnější skupinu tvoří pouze Chorvaté, tudíž Češi v Daruvaru jsou z hlediska národnosti hned na druhém místě, následovaní Srby, kterých je v Daruvaru okolo 1 800.

Není jistě překvapením, že srovnáním jednotlivých županství se dostaneme téměř ke stejným výsledkům jako při dělení na základě mateřského jazyka. První místo z hlediska příslušnosti k české národnosti najdeme v Bjelovarsko-bilogorském županství, které čítá 7 098 lidí, druhé místo obsadilo hlavní město Záhřeb s 813 lidmi a na třetím místě se umístilo Požega-slavonské županství se 775 lidmi.[434]

7.1.4. Náboženství

Náboženství a potažmo víra ani v nejmenším nebrání Čechům v asimilaci s majoritní společností. Původně byli Češi přicházivší do Chorvatska především protestanti, ale postupem času jejich potomci přecházeli na katolickou víru. Náboženství tak není hlavním a určujícím faktorem, kterým by se Češi v Chor-

[434] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

vatsku nějak lišili od ostatních a krajanské činnosti se většinou věnují jiné instituce než církev.

Náboženské složení obyvatelstva v Daruvaru podle sčítání lidu z roku 2001: nejvíce je zde katolíků – téměř 10 000. Druhou nejpočetnější skupinou jsou pravoslavní s 1 683 osobami a třetí jsou možná trochu překvapivě baptisté se 110 příslušníky. Je zde ovšem také značný počet lidí bez vyznání.[435]

7.1.5. Spolková činnost

Český krajanský spolek Česká beseda v Daruvaru byl založen roku 1907 a svou činnost v dlouhé stoleté historii nepřerušil. Daruvarská Česká beseda vlastní jeden z největších krajanských kulturních stánků – patrový Český národní dům. Je tak jednou z třinácti Českých besed, které vlastní své kulturní domy s jevištěm, sálem a přilehlými prostory.

Budovu si daruvarští krajané postavili před druhou světovou válkou, převážně vlastní dobrovolnou prací a příspěvky. Finanční pomocí přispěly také československé instituce, které o krajany pečovaly, zejména pak spolek Komenský z Prahy. Budovu otevřel a vysvětil 4. 6. 1939 záhřebský arcibiskup Alojzije Stepinac.

V Českém domě měla hned od počátku své místo základní a mateřská škola. Po vystavění nové školy zůstal České besedě celý dům. Od roku 1994 se postupně rekonstruuje, a to díky finanční pomoci České republiky (ta v letech 1997–2005 poskytla v rámci rozvojové pomoci při obnově a rekonstrukci českých národních domů a škol 12 milionů korun), Republiky Chorvatska a města Daruvaru.[436]

Česká beseda Daruvar se může pochlubit celorepublikově známým tanečním souborem *Holubička* založeným v roce 1985. Její jméno je odvozeno od názvu mašle, která u českých krojů zdobí dívčí hlavu. Soubor tvoří zhruba 40 členů a má jak pěveckou a taneční větev, tak také dvě přípravné skupiny. Holubička se převážně zaměřuje na české tance, ale v repertoáru můžeme najít také tance moravské, slovanské i chorvatské.

Daruvarská beseda se pyšní také vlastním divadelním souborem. V Daruvaru bylo první divadelní představení sehráno v roce 1897 a první divadelní spolek byl založen o deset let později.

Pod daruvarskou besedu patří i ženský pěvecký sbor, který se připojil k besední činnosti v roce 2003. Sbor má 24 členek.[437]

Velmi často jsme se setkali s názory, že ačkoliv má beseda zaregistrováno velké množství členů, aktivních je jen hrstka (zaregistrovaných je 150, a z toho skutečně se podílejících na kulturní činnosti besedy je zhruba 20). Členem besedy se může stát v podstatě kdokoliv, spolky jsou otevřené všem, a proto se velmi často stává, že mezi členy najdeme i Chorvaty, Srby nebo Slováky.

---

[435] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

[436] JANOTOVÁ, L. MATUŠEK, J. PEJIĆ, M. STRÁNÍKOVÁ L. *Dožínky Daruvar 2008*. Daruvar: Jednota Daruvar, 2008.

[437] JANOTOVÁ, L. MATUŠEK, J. PEJIĆ, M. STRÁNÍKOVÁ L. *Dožínky Daruvar 2008*. Daruvar: Jednota Daruvar, 2008.

Krajané, nebo alespoň ti, co se hrdě ke svým kořenům hlásí a aktivně se podílejí na činnosti spolků a jsou členy tanečního, pěveckého, divadelního či hudebního tělesa, jsou pyšní na svůj původ a dělají všechno proto, aby český odkaz neupadl v zapomnění. Přestože jsou tito lidé hrdí na odkaz svých předků a nechtějí, aby se jednoho dne vytratil, jako svoji vlast jednoznačně vnímají Chorvatsko a vůbec nepomýšlejí na to, že by případně reemigrovali do Čech.

K České republice nemají žádný bližší vztah až na skutečnost, že odsud přišli jejich předci. Podobný postoj zastávají i mladí lidé. Nechtějí jít do Čech ani v tom případě, že by oproti ostatním cizincům měli obrovskou výhodu v alespoň základní znalosti jazyka. Nelákají je české školy, pracovní možnosti ani české památky. Chorvatsko je pro ně domovem, zemí, kde se mohou realizovat.

Důvodem je zejména bezproblémová integrace Čechů do většinové společnosti. Nikdy nepocítili pronásledování, ani během domovinské války v devadesátých letech. Nebyli perzekuováni, neměli problémy se začlenit, naopak to byli právě Češi, kteří naučili Chorvaty pracovat s důmyslnými zemědělskými nástroji, ti, kdo přinesli kulturu a jisté kulturní dědictví.

V Českém domě je funkční a poměrně velká česká knihovna Franty Buriana[438] *(který je beseďáky velmi ctěný). Knihovna byla založena ve stejný rok jako Česká beseda v Daruvaru, tedy v roce 1907, a jednalo se o první českou knihovnu na území Chorvatska. Zajímavostí je, že fond knihovny (přibližně 10 000 svazků knih) tvoří darované knihy.*

Foto: Renata Mrázová

Dokonce i v místní chorvatské knihovně najdete oddělení věnované českým knihám a časopisům. Od roku 2007 při místní knihovně sídlí ústřední knihovna pro českou národnost v Chorvatsku.

Svaz Čechů v Chorvatsku (vedený paní Janotovou), je nástupcem bývalého Československého svazu, který od roku 1921 sdružoval krajany v tehdejším Království SHS a který především zastřešoval všechny české a slovenské spolky (včetně daruvarské České besedy) na území Království Srbů, Chorvatů a Slovinců – pozdější Jugoslávie.

Dříve měli Češi a Slováci jeden spolek, ale když došlo v roce 1993 k rozdělení Československa, rozdělily se i spolky.

[438] Franta Burian (*2. 8. 1888 – †28. 11. 1958), vyučující na daruvarském gymnáziu, knihovník, spisovatel a český buditel.

Činnost Svazu je bohatá a pestrá – spočívá především v pořádání nejrůznějších akcí. Jeho činnost je také zaměřena na udržování a další rozvíjení české kultury, jazyka a české identity. Besedám a školám pomáhají pracovní tělesa Svazu – školní, kulturní, divadelní, historická, vydavatelská a informační rada.

Svaz Čechů podle ústavního chorvatského zákona pro menšiny je vlastně sdružení krajanů. Je to zastřešující orgán 26 českých besed v Chorvatsku. Každého roku se koná valné shromáždění svazu, které je sestaveno z delegátů českých besed, které jsou delegováni besedami. A každé čtyři roky si toto valné shromáždění vybírá své vedení; osmnáctičlenné představenstvo a přímo také volí předsedu svazu na 4 roky.

Dalo by se tedy říct, že svaz zastřešuje všechny existující České besedy v Chorvatsku. Na každých 50 členů je jeden delegát na valném shromáždění. Valné shromáždění je jako nejvyšší orgán a vlastně přináší celoroční plány kulturně osvětové činnosti.

Rozhoduje se vůbec o vyřešení celkové problematiky české menšiny a nebo takové zásahy i do školství, zkrátka říkáme tomu celoroční plán kulturně osvětové činnosti. Od různých každodenních vyřizování různých problémů až po organizování manifestací a nebo takových kulturních akcí jako třebas byly tyto Dožínky.

Členy našeho svazu jsou tedy všechny besedy, všechny naše české školy, všechny naše mateřské školy a také vydavatelství novin Jednota. Svaz má ještě 6 takových rad: třebas rada kulturní otázky, rada pro školní záležitosti, pro informování, vydavatelskou činnost, divadelní činnost a historickou. To jsou tedy všechny rady, které organizují a vlastně realizují celkový ten kulturní plán. Zároveň pomáhají našim besedám s odbornou pomocí, jako je třebas vedení folklorních skupin nebo dělání choreografií, nebo zprostředkování nějakého choreografa.

Jako jednotlivci se mohou zapojit do našeho Svazu Češi z takových obcí, kde nefunguje žádná beseda. (Rozhovor s předsedkyní Svazu Čechů v republice Chorvatsko s Lenkou Janotovou*).*

V Daruvaru má také sídlo vydavatelství Jednota založené Svazem Čechů a zaměřené na propagaci psaného českého slova. Vydavatelství sídlí na stejné adrese jako Svaz Čechů v Chorvatsku a vydává krajanský týdeník – časopis Jednota (vedený paní Stráníkovou). Jednota vychází od roku 1946 a informuje o všemožných krajanských aktivitách. Vydavatelství také vydává měsíčník určený pro děti s názvem Dětský koutek. Mimo vydávání časopisů se Jednota také podílí na vydávání krajanské literární tvorby. Pod její záštitou vyjdou každoročně zhruba dva tituly.

V Daruvaru samozřejmě existují i jiné spolky, nicméně zde k žádným půtkám nedochází, naopak víceméně spolky spolu kooperují a snaží se jeden druhému vyjít vstříc.[439]

[439] JANOTOVÁ, L. MATUŠEK, J. PEJIĆ, M. STRÁNÍKOVÁ L. *Dožínky Daruvar 2008*. Daruvar: Jednota Daruvar, 2008.

Daruvar je i městem, kde dochází k důležitým rozhodnutím týkajících se krajanů, například přerozdělování finančních prostředků mezi jednotlivé České besedy.

Činnost české menšiny v Chorvatsku je financována z chorvatského státního rozpočtu, z příspěvků místních samospráv i z příspěvků z České republiky. Na úrovni obecní, městské a županské samosprávy volí krajany své zástupce nebo radu české národnostní menšiny.

Českou a slovenskou menšinu zastupuje v chorvatském sněmu jeden poslanec přímo volený občany na české a slovenské kandidátní listině. V Daruvaru je kancelář poslankyně za českou a slovenskou národnostní menšinu v chorvatském parlamentu paní Zdeňky Čuchnilové.

Rada pro menšiny předkládá návrhy chorvatské vládě ohledně dotací, vláda je poté prozkoumává a následně případně schvaluje. Český svaz je tedy dotován ze státního rozpočtu. Svaz poté rozděluje finanční prostředky mezi jednotlivé besedy na základě potřeb besed a dalším kritériem je aktivní krajanský život.

Kulturní akce jako Dožínky jsou financovány ze zvláštních fondů.

Dále peníze město Daruvar, respektive Svaz Čechů v Chorvatsku, získává z městského rozpočtu. Místostarostou je Čech, pan Rohliček, nicméně paradoxně vztahy se starostou města jsou poměrně dost napjaté. (Podle slov tamějších obyvatel jim představený města nepřeje a hází klacky pod nohy).

Určitou část peněz získávají besedy i z rozpočtu České republiky, a to hlavně na obnovu českých domů (ve kterých potom může fungovat kulturní krajanská činnost hlavně ve smyslu zkoušek tanečních skupin, divadelního, pěveckého spolku či zkoušek cimbálovky). (Předsedkyně Svazu Čechů v Chorvatsku paní Leonora (Lenka) Janotová).

Obrázek 108. Daruvarské náměstí: budovy Svazu Čechů a Jednoty a katolický kostel Nejsvětější Trojice. (Foto: archiv V. Herouta)

Dožínky – největší kulturně-společenská akce Čechů v Chorvatsku)

Zemědělec oře, sklízí, seje pole,
už je žito ve stodole.
Obilí je potřeba
na koláče, na chleba.

Dožínky (slavnost konaná po sklizni obilí) v roce 2008 byly již šestnácté, které spolu se Svazem Čechů v Chorvatsku organizovala Česká beseda Daruvar. V Daruvaru se konaly i první krajanské dožínky vůbec, zde se také organizovaly i první dožínky po druhé světové válce. S tradicí dožínek se právě v Daruvaru pokračovalo i po domovinské válce v devadesátých letech 20. století.

Dožínky jsou velkou akcí, která se koná jednou za dva roky vždy v jiné české vesnici. Je to opravdu veliká událost a přípravy často trvají právě dva roky, když se daná vesnice dozví, že bude jejím pořadatelem. Přestože být pořadatelem Dožínek je veliká prestiž, souvisí s tím také velké množství práce, zodpovědnosti, a proto se některé vesnice pořadatelství dobrovolně zříkají (například Mezurač), neboť není v jejich silách událost takových rozměrů vůbec zorganizovat.

O tom, že jsou Dožínky opravdu velice prestižní záležitostí, svědčí i fakt, že byli přítomní důležití a vlivní lidé. Dožínek se zúčastnil například český velvyslanec v Chorvatsku Karel Kűhnl s chotí (dříve se angažoval i v české politice), chorvatský ministr turismu, místostarosta města Daruvar pan Rohlík, jenž je také Čech, generální ředitel hasičských záchranných sboru pan M. Štěpánek a další.

Dožínky jsou akcí, která trvá celý víkend, je plná programů, kde své umění ukazuje všech 26 českých besed v Chorvatsku (počet v roce 2008). Členové besed se sjedou a celý víkend publikum baví svým uměním, a to především tancem, zpěvem za doprovodu dechovky. K vidění je směsice krásných, upravených a přenádherně barevných krojů, lidového umění, folklóru a zemědělských tradic.

Hlad návštěvníci nemají, neboť většina žen v jednotlivých českých vesnicích několik nocí nespí a peče všechno možné, a to podle dodnes udržovaných českých receptů. K dobrému jídlu hrají české písničky v podání nadaných muzikantů z jednotlivých česko-besedních dechovek (ovšem ne každá Česká beseda má vlastní dechovku).

Daruvarská beseda byla šestnáctkrát organizátorem dožínek – celkem se ale koalo 44 dožínkových slavností, které pořádaly i jiné spolky.

O konání dožínek jednali daruvarští krajané již dříve, ale vůbec první se zde konaly 9. a 10. 8. 1925 v borovém lesíku (dnešní Juliův park). V průvodu byli jezdci, dožínkové vozy a chasa v lidových krojích. V programu byla dožínková scéna, v níž vystoupili recitátoři, pěvecké sbory aj. Slavnost byla zakončena zvláštní tradicí, stínáním kohouta, tancem a staročeskou zábavou.

Druhé dožínky se v Daruvaru konaly 14. 8. 1927. Tyto dožínky byly lépe organizovány a přinesly některé novinky, které se později staly tradičními. Jedná se hlavně o alegorické vozy a propracovanou dožínkovou scénu. Byla to ovšem slavnost především daruvarská, o kterou krajané z větších měst zatím nejevili zájem.

3. dožínky probíhaly 8. a 9. 9. 1928. Nesly se ve znamení oslav 10 let od založení samostatného Československa. V rámci těchto dožínek se konala i velká výstava hospodářských a řemeslnických výrobků. Slavnosti se účastnil i předseda Svazu a představitelé velvyslanectví a konzulátu. Alegorické vozy znázorňovaly slavné momenty z českých dějin.

Po několikaleté přestávce převzaly organizaci dožínek Sdružení venkovského dorostů společně s besedami jednotlivých osad. Do války bylo pořádáno šest takových dožínek: Končenice (1935), Velké Zdence (1936), Lipovec (1937), Dežanovec (1938), Ivanovo Selo (1939), Hercegovec (1940).

První poválečné a 4. daruvarské dožínky se konaly od 31. 8. do 1. 9. 1946. Později se jejich organizátoři střídali. Jednu dobu (1955–1959) se během jednoho roku pořádaly dokonce dvoje dožínky: jedny byly celomenšinové a druhé okrskové. Později se okrskové dožínky zrušily a pořádaly se jenom celomenšinové, jednou za dva roky.

5. dožínky proběhly ve dnech 10. a 11. 9. 1949. V rámci těchto dožínek se poprvé konala slavnostní akademie, která je od tohoto roku tradiční součástí dožínek.

6. dožínky se konaly 31. 8. a 1. 9. 1951. Novinkou byly sportovní hry.

7. dožínky se konaly 23. a 24. 8. 1952.

8. dožínky probíhaly 30. a 31. 8. 1957 a daruvarská beseda jimi oslavila 50. výročí svého trvání. Měla přijet velká výprava bývalých členů Besedy z Československa, ale cesta jim byla zakázána.

9. dožínky se konaly 18.–20. 8. 1967. Česká beseda Daruvar oslavila 60. výročí své existence.

10. Dožínky s jubilejním číslem deset nebyly příliš úspěšné. Měly se pořádat 19.–20. 8. 1972. V předvečer dožínek byla odhalena pamětní deska, byla také otevřena výstava dokumentů týkajících se českých besed, ale z důvodu nepříznivého počasí a povodní se slavnosti nekonaly. Pořad byl přesunut na 10. 9. 1972, ovšem zájem byl malý.

11. dožínky konané ve dnech 20.–21. 8. 1977 byly koncipovány tak, aby se na slavnostech objevilo jen to, co patří k dožínkovým zvykům. Konala se krásná akademie, jejíž součástí bylo i vystoupení zpěváků z Československa.

12. dožínky se konaly 24.–25. 8. 1985.

Kvůli válce v Chorvatsku se dožínky po roce 1989 až do roku 1995 nekonaly. Po roce 1995 pokračuje jejich pořádání každý druhý rok.

13. dožínky v Daruvaru se konaly 29.–30. 7. 1995. Byly to první dožínky pořádané po domovinské válce. Patronace se ujal prezident Chorvatska Franjo Tuđman.

14. dožínkové slavnosti se konaly 22.–23. 7. 2000. Tyto dožínky byly jediné, na kterých se objevila i hlava státu. První den byl přítomen prezident Stjepan Mesić. Prezident ČR Václav Havel byl v té samé době v Chorvatsku na dovolené, a proto pořadatelé doufali, že se dostaví, ale nakonec k tomu nedošlo.

Obrázek 109. President Stjepan Mesić na návštěvě u daruvarských krajanů v roce 2000.
(Foto: archiv V. Herouta)

15. dožínky se konaly ve dnech 20. – 21. 7. 2002.

16. dožínky v Daruvaru proběhly 19. – 20. 7. 2008. Tyto dožínky se nesly v duchu průvodu alegorických vozů všech českých besed, na nichž bylo možné vidět jednotlivé fáze výroby chleba – od setí obilí, žnutí, až po pečení chleba.[440]

Doposud, od roku 1925 do roku 2008, se pořádalo 39 celomenšinových a 5 okrskových dožínek.

7.1.6. Školství

Česká beseda Daruvar se svým sídlem v Dolním Daruvaru si mimo jiné dala za cíl udržovat jazyk a národní uvědomění. Dělo se tak pomocí četby a různých divadelních představení. Vyučovat ve škole mateřským jazykem nebylo možné. Po založení ČSR byly podmínky pro založení školy respektive vyučování v českém jazyce, daleko příznivější. Podnětem k založení školy byl kromě jiného i pobyt vídeňských českých dětí na Daruvarsku, kde se zotavovaly z válečných útrap a podvýživy. První vyučování mělo začít již 1. 9. 1922, ale Československo neposlalo včas učitele a škola nebyla ani dostatečně vybavená, tudíž výuka začala 18. 9. 1922 v bývalém hostinci. Na počátku bylo ve škole pouhých dvacet žáků, ale o tři roky později jich už bylo 61.

Prvních 14 dní vyučovala česká učitelka z Vídně, po ní dva měsíce absolvent pražského kurzu pro zahraniční učitele, který tou dobou dlel v Daruvaru jako novinář, Otto Sobotka. „Učebnice žádné, jen já si přinesl z Prahy jeden výtisk „Poupat"; některé děti měly tabulku, ostatní vůbec nic," vzpomínal později na těžké začátky. „Venku na české děti pokřikovali posměšnou nadávkou „Pémci". I úřady bojkotovaly českou školu a všemožně se snažily, aby byla zavřena," napsal v roce 1932 v časopisu ČÚZ Krajan. Přes všechny nesnáze a překážky se ale škola udržela do příchodu učitele z Československa, kdy přišly také učebnice, postoj chorvatské veřejnosti se zlepšil a po dvou letech, při první inspekci, prohlásil státní inspektor, že by „byl rád, kdyby aspoň každá pětadvacátá škola chorvatská byla taková, jako tato jedna česká".[441]

Od 13. 2. 1926 nese škola název Soukromá česká obecná škola J. A. Komenského v Dolním Daruvaru a 25. 4. 1926 byla otevřena vlastní budova školy.

[440] JANOTOVÁ, L. MATUŠEK, J. PEJIĆ, M. STRÁNÍKOVÁ L. *Dožínky Daruvar 2008*. Daruvar: Jednota Daruvar, 2008.
[441] *Česká menšina v Daruvaru se bojí o svou budoucnost* [online]. 10. 1. 2008 [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/1182>.

Ve školním roce 1926–1927 byla také založena mateřská škola, kterou v prvním roce navštěvovalo 37 dětí.

Počet žáků ve škole neustále rostl – od roku 1926 do roku 1933 o 231 %.

V roce 1939 byla otevřena nová budova školy, a to v rámci Českého národního domu, kde se nachází dodnes.

Zpočátku (v roce 1922) nebyly k dispozici žádné učebnice, později je Československo začalo posílat. Nejdříve to byla pro první ročník kniha s názvem Poupata a pro ostatní ročníky kniha nesoucí název čítanky Ráno. V dalších zásilkách přišly mluvnice a cvičebnice jazyka českého a učebnice pro počty.

Pro zajímavost stupnice známkovaní (stupnice byla stejná i na školách v Československu):

1. Mravy: chvalitebné (1), uspokojivé (2), zákonné (3), méně zákonné (4), nezákonné (5)

2. Pilnost: vytrvalá (1), náležitá (2), méně náležitá (3), dostatečná (4), nepatrná (5)

3. Prospěch: velmi dobrý (1), dobrý (2), dostatečný (3), sotva dostatečný (4), nedostatečný (5)

4. Vnější úprava písemných prací: velmi úhledná (1), úhledná (2), méně úhledná (3), neúhledná (4), nedbalá (5)

Po skončení 2. světové války přišlo Ministerstvo národní osvěty s výnosem (22. 10. 1945), že od té doby jsou všechny české školy samostatné instituce s vlastní správou a administrací. Česká menšina v Daruvaru si přála zřízení své sedmiletky, což se jí také v roce 1949 podařilo (slavnostní zahájení výuky bylo 6. 9. 1949). Když se postupem času ukázalo, že sedmiletá školní docházka nestačí k základnímu vzdělání, začalo se postupně přecházet na osmiletou a ze sedmiletek vznikaly osmiletky – nejdříve ve městech a později i na větších venkovských školách. Daruvarská česká sedmiletka se během školního roku 1953/54 stává českou osmiletou školou.

Vyučování

Od roku 1944 až do roku 1992 probíhala výuka pouze v dopoledních hodinách, 6 dní v týdnu. V roce 1992 byl do českého školství v Chorvatsku zaveden pětidenní pracovní týden s volnou sobotou. Školy znaly zimní i vánoční prázdniny a někdy bylo nutné zavést mimořádné uhelné prázdniny. Od roku 1983/84 byly zavedeny i jarní prázdniny.

Od roku 1970/71 jsou zaváděny speciální hodiny pro nadané žáky, které měly napomoci rozvoji jejich talentu. Poté se zavádí i výběrová výuka, která byla zavedena ve školním roce 1989/90 a měla za cíl pomoci nadaným žákům v jejich dalším rozvoji. První předmět, který byl v rámci výběrových, volitelných hodin vyučován, byl anglický jazyk. Dalšími předměty byla matematika, náboženství a informatika.

Kam chodí děti do školy dnes

Škola J. A. Komenského funguje v Daruvaru dodnes a je stále plně navštěvována. Sjíždějí se sem i dětí z okolních obcí, neboť v nich už není možné místní školy vzhledem k malému počtu žáků udržet. Proto musí děti dojíždět sem.

Česká základní škola má obvodní školy v Dolanech, Dolních Střežanech, Holubňáku, Horním Daruvaru a Lipovci.

V roce 1996/97 navštěvovalo školu i s jejími obvodními školami 300 žáků – 255 z nich ústřední školu v Daruvaru a 45 žáků navštěvovalo školy obvodní. Na škole pracovalo celkem 38 učitelů. S přístavbou školy se začalo v roce 1997 a stavba byla dokončena v roce 1999.

V české základní škole Jana Amose Komenského vznikl v roce 1971 český radioklub pojmenovaný od roku 1981 na Radioklub Jan Hus. Během domovinské války (1991–1995) nabídli v zájmu obrany kraje místní radioamatéři své zkušenosti i vybavení radiostanice vojákům a policistům.

Další ryze českou školou je ČZŠ Josefa Růžičky v Končenicích. Česká obvodní škola při chorvatské škole působí v Ivanově Sele. Výuka v nich probíhá podle zvláštních osnov, v českém jazyce a v rámci platné chorvatské soustavy. Podle zájmu studentů se otevírají česká oddělení v daruvarském gymnáziu.

Od školního roku 1997/98 platí v Chorvatsku nové učební osnovy (jsou pro všechny menšinové školy stejné), kde je poměrně zastoupena výuka chorvatštiny a menšinového jazyka.[442]

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
chorvatský jazyk	4	4	4	4	5	5	4	4
český jazyk	4	4	4	4	4	4	4	4

Tabulka 17. Počet hodin v jednotlivých ročnících chorvatských škol za týden.

V Daruvaru funguje i česká mateřská školka Ferdy Mravence, která má šest oddělení. Právě česká mateřská školka se stala předmětem sváru mezi českými krajany a daruvarskou městskou radou (přestože v ní mají významné zastoupení Češi), která školce krátila příspěvky a i dalšími způsoby se snažila omezovat její činnost.

Výstavba české školy v Daruvaru měla taková nějaká tři období. Nejdříve byla česká škola soukromá toho 1922 roku. Neměla vlastní budovu, až potom, co se postavil v roce 1929 Český národní dům, tak tam škola našla také své umístění. Mezitím žáků bylo tolik, že se tam všichni nevešli, tak v '72. roce se postavila tahle část školy (škola je v areálu Českého národního domu, paní Janotová měla na mysli školu, která je součástí pozemku). Narostl zase počet žáku, že se to jaksi zase nevešlo do jedné budovy nebo nemohla být organizována výuka pod jednou střechou. Tak jsme za finanční pomoci Chorvatské a České republiky dostavěli ještě část, tam to bylo ukončeno v roce 1999, takže teď škola opravdu působí pod jednou střechou. Toto je česká škola, tady je vyučovací jazyk čeština.

[442] DANĚK, A. *75 let České základní školy J. A. Komenského v Daruvaru. 70 let České mateřské školy Ferda mravenec v Daruvaru. Daruvar: Česká základní škola J. A. Komenského*. Daruvar: Nakladatelství „Jednota", 1997.

Naše škola je zařazena do školní soustavy republiky Chorvatsko. Všechny předpisy, které platí pro řádné chorvatské školy, platí i pro nás. To znamená, my jsme úplně vyrovnaní. Když naši žáci zakončí naši školu, mají stejná práva jako i ostatní žáci. Mohou se tak klidně zapisovat nebo přihlašovat do kterékoliv střední školy.

Kromě toho máme tady zákon o školství menšin, který zaručuje všem menšinovým školám a v Chorvatsku to jsou italské, maďarské a srbské, že každá taková škola má právo konat veškerou výuku ve svém mateřském jazyce. Kromě toho dějiny, zeměpis, výtvarnou a hudební kulturu a nebo přírodu a společnost ještě rozšířit látkou, která se vztahuje třebas na krajanský život a zároveň i naši starou vlast jako Českou republiku. Takže se může realizovat. Výuka je tedy poněkud obsáhlejší, ale je ta zakomponováno ve vzdělávacím programu, jako není to nějaká zátěž, je to spíš nějaké obohacení. (Rozhovor s předsedkyní Svazu Čechů v republice Chorvatsko s Lenkou Janotovou*).*

Město Daruvar je pro českou národnostní menšinu nesmírně důležité. I přestože je Daruvar malým, lázeňským městečkem na severu země, nalezneme zde všechny instituce, které pracují pro Čechy v Chorvatsku.

Sídlo zde má poslankyně pro českou a slovenskou národnostní menšinu paní Z. Čuchnilová, vydavatelství časopisu Jednota, který můžeme shlédnout i na internetu, Svaz Čechů v Chorvatsku. Je zde také základní škola, školka, radioklub aj.

Daruvar má také jednu z nejúspěšnějších tanečních skupin vůbec, a to Holubičku. Daruvar je střediskem Čechů, je zde nově opravený Český Národní dům, stejně tak jako rozšířená základní škola Jana Amose Komenského.

I přes velké úsilí, aktivní práci, kterou odvádí všichni, kdo se jakkoliv podílí na snaze udržet český jazyk a kulturu, máme před sebou neúprosná čísla. Počet Čechů se každým rokem snižuje, neboť mladí lidé přestávají mít větší zájem o své kořeny a spíše splývají s majoritou a cítí se být Chorvaty. Je to zejména způsobené tím, že ve svých bydlištích nenacházejí velké studijní ani pracovní možnosti, odcházejí do velkých měst, odkud se zpět nevracejí a nové spolky nezakládají. Podle údajů ze sčítání lidu je tento úbytek vidět. V roce 1991 se k české národnosti hlásilo ještě zhruba 13 000 osob a o deset let později, v roce 2001, už to bylo pouze 10 500 krajanů.

Budoucnost teprve ukáže, zdali jednoho dne spolky zaniknou a v Chorvatsku zbudou po Češích jen příjmení, či zda dojde k národnímu obrození a potomci nynější mladší generace budou toužit po udržování svých kořenů. To však ukáže čas.

7.2. Horní Daruvar

Součástí města Daruvar je i obec Horní Daruvar / Gornji Daruvar (vzdálený asi 4 km od centra Daruvaru), kde také působí samostatná Česká beseda.

7.2.1. Spolková činnost

Česká beseda Horní Daruvar byla založena v roce 1924.

V roce 2005 bylo členem besedy 225 členů, roku 2007 bylo členů 215[443] a k roku 2008 měla beseda už jen 199 zapsaných členů platících poplatky, ovšem aktivních členů je malá část z nich, zhruba 30.

Pan Malina – předseda besedy Horní Daruvar
Foto: Renata Mrázová

Česká beseda má pěveckou hudební skupinu, která se účastní mnoha kulturních krajanských akcí. Pěvecké těleso vede Amálka Rychtrová. Divadelní ochotnický kroužek v roce 2007 nevyvíjel činnost.

7.2.2. Školství

Česká škola v Horním Daruvaru před 2. světovou válkou neexistovala. V důsledku toho chodilo hodně dětí pěšky do čtyři kilometry vzdálené školy v Dolním Daruvaru.

K založení české školy v Horním Daruvaru došlo v roce 1944. Škola byla sice samostatná s vlastní správou, ale neměla žádné prostory. Proto jí byla přidělena jedna místnost fungující jako učebna v budově chorvatské školy.

Během uplynulého období školu navštěvovalo vždy zhruba 10–12 dětí, ale byly i kritické roky, kdy do školy chodilo pouze 7 žáků, což značně komplikovalo její další existenci. V roce 1991, kdy hodně dětí odjelo do Československa, bylo pro ty, co zůstaly, uspořádáno vyučování v soukromém domě. V letech 1993–1994 za humanitární podpory ČR a dobrovolné práci hornodaruvarských obyvatel, bylo možné částečně budovu školy opravit a vylepšit.

Dnes je škola v Horním Daruvaru obvodní (spádovou) školou ZŠ J. A. Komenského v Daruvaru a ve školním roce 2008/2009 ji navštěvovalo 6 žáků.[444]

---

[443] *Český lidový kalendář* 2005. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2005 a *Český lidový kalendář* 2007. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2007. 90 s.

[444] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

7.3. Bjelovar

7.3.1. Historie města

Bjelovar se nachází v Bjelovarsko-bilogorském županství, severozápadně od Daruvaru a v současnosti má kolem 30 000 obyvatel. První zmínka o obci pochází z roku 1413, ale historické jádro Bjelovaru s náměstím – tak jak vypadá dnes – bylo založeno až v roce 1756, a to Marií Terezií. Ona sama však město nikdy nenavštívila. Roku 1874, v době, kdy skončily války s Osmanskou říší, byl Bjelovar prohlášen královským svobodným městem.[445]

Náměstí se nachází v nejstarší části města a čím dál tím více se stává nejenom středem všech místních oslav svátků, ale i turisty vyhledávaným místem.

Obrázek 110. Historické náměstí v Bjelovaru.

7.3.2. Historie českého osídlení

První Češi přicházeli jednotlivě od druhé poloviny 18. století. Jednalo se především o sklináře, vojáky a řemeslníky. Podle dosud živého ústního podání založili vesnici Inovčani – dnešní předměstí Bjelovaru. Později se z nich stali hraničáři, kteří vykonávali vojenskou službu. Příliv přistěhovalců z Čech sílí po zrušení nevolnictví, což potvrzuje matrika, v níž přibývá po roce 1781 českých příjmení.

[445] *Bjelovar* [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie, © 2009 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bjelovar>.

Na Bjelovarsku vznikla jedna z nejstarších českých kolonií kolem 50. let 19. století. Protože ale nebyla oživována dalšími přistěhovaleckými vlnami a také kvůli kroatizaci a rozptýlenému osídlení, došlo brzy k asimilaci. Stejnorodost a kulturní specifikum si udržuje česká národní skupina pouze v samotném městě Bjelovar.[446]

7.3.3. Specifika obce

Bjelovar je přírodní, kulturní a politické centrum Bjelovarsko-bilogorského regionu. Město sýrů, jak se také Bjelovaru mezi místními občas přezdívá, se rozkládá v nadmořské výšce 135 m a do hlavního města Chorvatska – Záhřebu – je odsud zhruba 80 km.

7.3.4. Statistické údaje o počtech krajanů

Dnes má Bjelovar i se spádovými obcemi přes 40 000 obyvatel, z nichž Češi tvoří jen malý zlomek – 0,45 %.[447]

Chorvati	37 895	90,51 %
Srbové	1 980	4,73 %
Albánci	195	0,47 %
Češi	188	0,45 %
Maďaři	107	0,26 %
Romové	64	0,15 %
ostatní/nezjištěno	1 440	3,44 %

Tabulka 18. Etnické složení v Bjelovaru k roku 2001.

7.3.5. Spolková činnost

Česká beseda byla založena v prosinci roku 1918, kdy se také zakládá i dramatický kroužek v čele s učitelem Ladislavem Hlaváčkem. Na podporu národního cítění u českých dětí vzniklo v roce 1925 i loutkové divadlo pojmenované Loutkáři. Aby si hry v češtině i chorvatštině užily nejen místní děti, ale i děti ze širokého okolí, pořádalo divadlo časté zájezdy, až se roku 1934 stalo divadlem putovním.

V roce 1939 byli odvolaní čeští učitelé, což se velmi podepsalo na útlumu národního cítění a rozvíjení českých tradic v Chorvatsku. Loutkové divadlo udrželi Češi činné až do okupace roku 1941, pak zanikla česká ochotnická divadla úplně spolu s besedou.

V roce 1944 však byla činnost besedy obnovena a trvala až do roku 1991, kdy začala domovinská válka.

Po jejím skončení v roce 1994 se beseda opět obnovuje a prvním souborem, který vznikl, byl ženský pěvecký sbor s názvem Kateřina. Dále vznikl folklorní

[446] HEROLDOVÁ, I. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In *Češi v cizině 9*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1996. S. 67–95.

[447] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

soubor *Srdéčko*, divadelní soubor *Lucerna* a hudební soubor *Staří přátelé Prédavec*, kteří při vystoupeních doprovázejí folklorní taneční skupiny i ženský pěvecký sbor.

Beseda má dnes kolem 340 členů, vlastní národní dům a vyvíjí v Bjelovaru bohaté a rozmanité aktivity.[448]

Obrázek 111. Bjelovarská *Lucerna* před Českým domem v Končenicich v roce 2005.

7.3.6. Školství

V Bjelovaru byla soukromá česká Základní škola T. G. Masaryka založena v roce 1923. Ta byla společně s ostatními českými školami roku 1941 zakázána.

Po druhé světové válce škola celkem třikrát obnovovala svou činnost. Fungovala v letech 1975–1980, 1987–1989 a od roku 1993 do současnosti.

Dnes se však nejedná o samostatnou českou školu v Bjelovaru, ale pouze o výuku češtiny a české kultury na státní chorvatské škole. Kurzy zahájila v únoru 1998 Fanynka Stehnová, prof. češtiny a vedoucí Ústřední knihovny pro českou národnost v Republice Chorvatsko.

Program výuky zahrnuje 70 školních hodin a vychází z praxe výuky cizích jazyků. První stupeň úspěšně absolvovalo 36 návštěvníků, druhý stupeň 10, a třetí jenom 4 návštěvníci. Absolventům bylo uděleno osvědčení.

Začátkem listopadu 2001 začal nový cyklus kurzu češtiny, protože se do 1. stupně přihlásily děti, které se chtějí učit mateřský jazyk svých předků.

[448] *Stránky České obce Bjelovar* [online]. [2007] [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.ceska-obec.hr>.

Chorvatská televize o tomto kurzu vysílala reportáž v multinacionálním magazínu Prizma.

České mateřské školy v obci také nejsou, nejbližší pracují v Daruvaru a v Končenicích. Na střední školu potom místní nejčastěji dojíždí na daruvarské gymnázium, které má od svého založení roku 1954 i české oddělení.[449]

Česká menšina v Bjelovaru tvoří jen nepatrnou část jeho obyvatel. Sehrála zde velkou roli asimilace, která snížila počet Čechů na minimum. Počet česky mluvících obyvatel je v tomto městě téměř mizivý.

Přesto si zdejší krajané stále dobře uchovávají české národní povědomí a činnost besedy se stále udržuje na vysoké úrovni. Český jazyk ovládá převážně už jen starší generace.

Ale příslibem do budoucnosti by mohl být zájem nejmladší generace o češtinu, s nímž by se mohl ještě zvýšit zájem o českou kulturu a rozvoj České besedy.

7.4. Daruvarský Brestov[450]

V chorvatštině nese tato vesnice název Brestovac Daruvarski. Název Brestovac je odvozen od slova *brest*, což v češtině znamená bříza. Přívlastek „daruvarský“ pak napovídá blízkost města Daruvar.

Daruvarský Brestov je další z vesnic, ve které bychom našli Českou besedu. Tato obec má dnes téměř tisíc obyvatel a bezprostředně navazuje na Končenice. Obě obce jsou vlastně propojené a jejich „centra“ jsou od sebe vzdáleny pouze cca tři kilometry. Nadřazeným správním celkem jsou právě Končenice a pokud bychom chtěli znát ještě vyšší samosprávný celek, pak je to župa Bjelovar-Bilogora.

7.4.1. Historie českého osídlení

Národnostní složení obyvatelstva v Brestově bylo vždy pestré. V 18. století a první polovině 19. století zde žili převážně Srbové, z nichž sem mnozí utekli před Turky.

Češi přicházeli do západoslavonského Brestova (podobně jako do Končenic) na pozvání majitele daruvarského a pakrackého panství hraběte Isidora Jankoviće již od roku 1810 – osídlením těchto vesnic chtěl posílit hospodářskou základnu svého panství.[451]

Ke hromadnému stěhování Čechů (ale i Maďarů) pak dochází zhruba od poloviny 19. století (kolem roku 1820).

Srbů postupně ubývalo, naopak českých a maďarských rodin na konci 19. století zde žilo již kolem dvou set.

---

[449] *Česká obec Bjelovar* [online]. Svaz Čechů v republice Chorvatsko, 2000 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.savez-ceha-rh.htnet.hr/ceski/besedy/bjelov/index.htm>.

[450] Kromě tabulky počtu členů a kapitoly školství je vše převzato z vyprávění: Bohumil Klígl (starosta obce), Drago Pinkava (místopředseda besedy) a pan Tomek (účetní).

[451] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

Nárůst počtu Čechů a Maďarů v Brestově ustal před 1. světovou válkou a od této doby je tendence spíše opačná – Čechů a Maďarů v Brestově ubývá.

Dnes je ve vsi velký podíl přistěhovalců z Bosny a Hercegoviny. Hospodář Vencl Kolert podotýká, že problémy ohledně soužití různých národností zde dnes už nejsou. Navzdory tomu, „bosňáci" – jak je místní obyvatelé nazývají – si udržují větší odstup. Pokud jde o sňatky, uzavírají je totiž hlavně mezi sebou, zatímco Češi s Chorvaty běžně uzavírají smíšená manželství.

I Brestov se potýká se stárnutím populace. Tendence mladé generace odcházet studovat do větších měst a následně tam i zůstat, se nevyhnula ani této obci.

7.4.2. Specifika obce

Místní lidé pracují především v zemědělství nebo dojíždějí do zaměstnání do blízkého Daruvaru. V minulosti mělo velký význam rybníkářství (stejně jako v Končenicích), ale po 2. světové válce došlo k jeho úpadku. Přestože se dnes využívá pouze jedna třetina kapacity rybníků, jsou pro obec stále charakteristickým znakem.

7.4.3. Náboženství

Jelikož v Brestově měli vždy velký podíl Srbové, nejvíce zastoupené náboženství bylo pravoslavné. Pravoslavní zde dokonce vystavěli roku 1764 svůj kostel. Zbytek obyvatel byli katolíci. Mezi těmito dvěmi náboženskými skupinami vznikaly často rozpory. V jednu dobu dokonce nesměly děti jiného vyznání než pravoslavného chodit do školy. Až podle nařízení zemské vlády z roku 1878 musí do školy chodit všechny děti, a to bez ohledu na náboženství či národnost. Roku 1906 brestovští katolíci postavili kapličku a učitelé s dětmi sem museli docházet na nedělní mši. Dnes zde stojí dva kostely – pravoslavný a katolický.

7.4.4. Spolková činnost

První český spolek zde fungoval jako „pobočka" České besedy v Daruvaru od roku 1920. Oficiální název zněl *Československá beseda Brestov*. O šest let později se beseda osamostatnila. V roce 1939 dokonce vystavěla svůj dům. Před 2. světovou válkou ji chtěl tehdejší předseda zrušit, ale valná hromada jeho stanovisko nesdílela. V roce 1941 byla bohužel beseda zrušena ustašovci[452]. Od konce války, kdy došlo k jejímu znovuotevření, funguje nepřetržitě dodnes.

Česká republika v minulosti poskytla spolku důležité finanční prostředky na jeho chod a činnost (zejména na výstavbu domu). Dnes činnost poměrně upadá. Klesá zájem Čechů angažovat se v besedě, a to zejména aktivně. Zapsaných

[452] Příslušníci chorvatské ilegální fašistické organizace Ustaša (chorvatská revoluční organizace založená 1930 A. Pavelićem v Itálii). Teror byl hlavním prostředkem boje za nezávislé Chorvatsko, v čele hnutí stál vůdce (poglavnik). Se vznikem Nezávislého chorvatského státu v dubnu 1941 se Ustaša změnila v legální a monopolní stranu. Chorvatští ustašovci prosluli prováděním sadistických zvěrstev v nebývalém měřítku – lidé bývali umláceni dřevěnými tyčemi či kovovými palicemi (takto bylo např. během masových poprav v březnu 1942 pobito na 3 000 lidí), ubodáváni bajonety, rozsekáváni sekyrami a kladivy, ubičováni k smrti, a jejich mrtvá těla byla pak zrůdně zhanobena, hozena do řeky či do masových hrobů, v táborech byli lidé tunelem nahnáni do velkokapacitních pecí a zaživa upáleni. (podle *Holocaust v Nezávislém státu Chorvatsko*, Navýchod 6/2004).

členů je totiž poměrně dost – beseda má asi 255 členů, což je zhruba 28 % místních lidí.

Český dům se pronajímá k zvláštním příležitostem – svatby, pohřby, křty. Vždy platí, že členům svazu jsou služby poskytovány levněji. Základem je velký sál vhodný na taneční zábavy či na uspořádání divadla. Právě divadlo se zde hrálo v minulosti často. Svatby zde bývají ve velkém stylu. Největší svatba, kterou dům zažil, čítala okolo 600 lidí.

Přání aktivních členů besedy, mezi které patří například hospodář pan Vencl Kolert (členem 43 let), pan starosta Bohumil Klígl, místopředseda besedy pan Drago Pinkava nebo účetní pan Tomek (členem 48 let), je sehnat více mladých členů. Těmi nejsou jen Češi, ale i příslušníci jiných národností, kterým beseda dává možnost věnovat se různým kulturním činnostem.

rok	počet členů
2005	300
2007	255
2008	255

Tabulka 19. Přibližné počty členů besedy v Daruvarském Brestově (2005–2008).[453]

7.4.5. Školství

Základní škola v Daruvarském Brestově byla otevřena v říjnu roku 1855. Až do roku 1877 měla pouze tři třídy. Většina žáků byla tehdy srbské národnosti, stejně tak byli srbští i učitelé. Materiální zázemí školy zajišťovala zprvu obec Končenice, později sám Brestov.

Roku 1897 byla stará budova školy zbořena a nahrazena novou. V té době se do vsi nastěhovalo mnoho českých rodin. Ve škole byl až čtyřnásobek českých dětí než ostatních. Nárůst počtu obyvatel a zájem o školu lze vidět v následující tabulce, která znázorňuje počet žáků v jednotlivých letech.

školní rok	počet žáků
1884/85	87
1885/86	108
1887/88	145
1893/94	203
1911/12	235

Tabulka 20. Počet žáků v Daruvarském Brestově 1884–1912.

Před první světovou válkou počet českých dětí klesá. Stoupá naopak počet dětí chorvatských. Po válce dochází k úpadku školy a počty žáků dále klesají. Schází materiální zázemí, protože i lidé trpí nedostatkem finančních prostředků.

Z tohoto období je nám známo přesné národnostní složení žáků:

[453] *Český lidový kalendář 2005*. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2005. 90 s.
Český lidový kalendář 2006. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2006. 90 s.
Český lidový kalendář 2007. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2007. 90 s.

školní rok	Češi	Srbové a Chorvati	Maďaři	Němci	celkem
1918/19	254	29	19	2	304
1923/24	164	72	18	0	254

Ve školním roce 1926/27 bylo zřízeno československé oddělení v rámci školy. Toto oddělení se ovšem v roce 1929/30 opět zrušilo. Důvodem bylo vydání nového školního zákonu, který stanovil hranici pro menšinové oddělení 30 žáků. Učitelé museli být příslušníky dané menšiny a zároveň jugoslávští občané. Ke zřízení oddělení byl také potřeba souhlas státních úřadů.

Počty žáků v československém oddělení:

školní rok	počet žáků
1926/27	13
1928/29	30

K obnově výuky češtiny došlo roku 1932. Výuka probíhala až do roku 1941, kdy daruvarský okres české oddělení zrušil.

Období 2. světové války nám připomíná úryvek z knihy Josefa Vintera:

Během školního roku 1944/45 nemohla být školní docházka pravidelná. Vyučování bylo často přerušováno, učitelé a děti museli často utíkat a skrývat se před vpádem nepřátel. Učitelé nedostávali po celý školní rok žádný plat. Jejich obživu měl na starosti obecní národní výbor. Učitelé se nejdříve stravovali na místní pravoslavné faře, kde byla tehdy veřejná vývařovna. Na jaře 1945 byla uspořádána po vesnici sbírka potravin pro učitele. Někteří z učitelů se stravovali u rodičů svých žáků. Pravidelný plat začali učitelé dostávat až od léta 1945.[454]

V roce 1946 se česká škola oddělila od chorvatské a obě školy tak působily jako dvě nezávislé instituce s vlastní správou. Dalo by se říci, že úspěšně. Vedle sebe fungovalo 5 českých tříd a 5 chorvatských.

V roce 1954 se podle rozhodnutí Chorvatského sněmu přechází na osmiletou výuku. První generace žáků v Brestově, chorvatské i české školy, tak ukončila osmileté vzdělání ve školním roce 1956/57. Následujícího roku padlo rozhodnutí, že bude zrušena výuka 6. až 8. ročníků a děti budou docházet do školy v Končenicích.

školní rok	počet dětí
1950/51	61
1966/67	65
1968/69	38
1979/80	15 (chorv. odd. 33 žáků)
1996/97	11 (41)
1999/2000	8
2000/2001	4

[454] VINTER, J. *Česká a chorvatská škola v Končenicích*. Daruvar: Jednota, 2007.

Od této doby probíhá pouze fakultativní výuka 2x týdně:

2005/06	21 žáků
2006/07	14

České oddělení v Brestově existovalo do školního roku 2000/01, kdy bylo zrušeno pro malý počet žáků (4 děti). Nyní v místní škole působí pouze 2 chorvatská oddělení, která navštěvují děti starousedlíků a přistěhovalci z Bosny a Hercegoviny. České děti docházejí do Končenic.[455] V Brestově dnes funguje česká školka.

Jak již bylo řečeno, škola měla veliký vliv na hospodářský rozvoj vesnice i na rozvoj kulturní. Škola pořádala oslavy státních svátků, žáci hráli česká i chorvatská divadelní představení, při škole působilo mnoho zájmových a vzdělávacích kroužků. Učitelé pomáhali při elektrifikaci vesnice a později při asfaltování silnice, která vede osadou.

Počet žáků v české škole během doby postupně klesal, protože značná část českých dětí chodila do školy chorvatské. Důvodem bylo podle pana Vencla Kolerta (hospodář České besedy), že rodiče nechtěli zatěžovat děti ještě češtinou. Paradoxem je, že fakultativní výuku češtiny navštěvují z většiny děti bosenské. Další mladí lidé se z Brestova odstěhovali do větších měst, či dokonce do Austrálie, Německa, Rakouska, Kanady. Důvodem byl nedostatek práce a nízký plat.

7.4.6. Kultura

Rozvoj kultury v Brestově je pevně spjat s činností besedy. V rámci ní zde působí pěvecký soubor Pěvenky nebo taneční soubor Korálky. O tento soubor mají zájem i mladí lidé, jak si pochvaluje jeden z krajanů pan Vencl Kolert. Jednou do roka beseda pořádá svazovou přehlídku dechovek.

Dříve zde působil i divadelní spolek, který měl dlouhou tradici. První představení v Brestově vůbec bylo hráno již 1891. V roce 1927 bylo odehráno první české představení Perníkové srdce od paní Kanenské. Hrávala se i čtyři divadla za zimu. Úspěch slavily veselohry nebo dramata a konaly se i majálesy.

Obec Daruvarský Brestov se jednou ročně sdružuje a oslavuje s ostatními Brestovy, které prý v Chorvatsku najdete rovnou čtyři. Největším z nich je obec Brestov, která se nachází v sousedním županství Požežsko-slavonském. Město je podle počtu obyvatel asi čtyřikrát početnější než Daruvarský Brestov (přes 4 000 obyvatel), ale Českou besedu v tomto spřáteleném Brestově nenajdeme (podle cenzu v roce 2001 se při sčítání obyvatel přihlásili k české národnosti pouze dva lidé).

Daruvarský Brestov je poměrně velká obec, kde má Česká beseda dlouholetou tradici. Bylo by tedy škoda, aby její činnost upadala. Prvním krokem k oživení by mohla být motivace zdejších lidí a snaha vzbudit v nich zájem o původ jejich předků, případně i zájem ostatních obyvatel o českou menšinu. V tom nezbývá než popřát besedě mnoho úspěchů.

[455] VINTER, J. *Česká a chorvatská škola v Končenicích*. Daruvar: Jednota, 2007.

7.5. Dežanovec

7.5.1. Historie českého osídlení

Obec Dežanovec (Dežanovac) byla založena již před příchodem prvních Čechů. Ti přišli do vesničky čítající asi jen 10 obytných stavení. Nyní má obec přes 1 000 obyvatel, z toho je zhruba 500 starousedlíků. Ostatní lidé přišli po válce – jedná se především o Bosence a Srby. Mezi původními obyvateli k rozporům kvůli odlišné národnosti nedocházelo. Dnes ale dochází k jistému opovrhování Bosenci a Srby, kteří jsou sociálně a kulturně zaostalejší. Všeobecně se jim dává za vinu úpadek rozvoje obce. Oficiálně ale žádné problémy neexistují.

Obrázek 112. Typický styl původních chalup.

První Češi se do Dežanovce přistěhovali roku 1866. Byli pozváni hrabětem Jankovićem z Daruvaru, který v této obci vlastnil zámeček a klášter. Za práci na panských pozemcích dostávali Češi odměny v podobě vlastních pozemků. Další vlna Čechů přišla roku 1878, kdy se přistěhovalo dalších asi 20 českých rodin. Až do roku 1900 probíhalo stěhování do této obce, nebylo však již tak rozsáhlé, probíhalo většinou po jednotlivcích. V tomto roce byla imigrace do Dežanovce ukončena. Češi v této oblasti pocházejí především ze severovýchodních Čech (od Nového Bydžova, Poděbrad, Městce Králové, Čáslavi, Vysokého Mýta) a několik rodin z Moravy.

7.5.2. Statistické údaje o počtech krajanů

Podle posledního sčítání obyvatel z roku 2001 žije v Dežanovci 54 % Chorvatů, 23 % Čechů, 14 % Srbů, 5 % Maďarů a dále už jen několik Romů, Italů, Bosenců, Němců, Slováků a Slovinců. V samotném Dežanovci žije 1 053 obyvatel, v celé opčině Dežanovec pak žije 3 355 lidí.[456]

Chorvati	1 824	54,37 %
Češi	788	23,49 %
Srbové	461	13,74 %
Maďaři	155	4,62 %
Romové	11	0,33 %
Italové	9	0,27 %
Bosenci	7	0,21 %
Němci	5	0,15 %
Slováci	3	0,09 %
Ostatní/nezjištěno	6	0,18 %

Tabulka 21. Populace v Dežanovci (opčina) podle národnosti k roku 2001.

Chorvati	2 672	79,64 %
Češi	608	18,12 %
Maďaři	32	0,95 %
Srbové	20	0,60 %
Slováci	3	0,09 %
Italové	3	0,09 %
Němci	2	0,06 %
Ostatní/nezjištěno	15	0,45 %

Tabulka 22. Populace v Dežanovci (opčina) podle mateřského jazyka k roku 2001.

Většina zdejších Čechů svůj rodný jazyk umí a i ho používá, hlavně střední a starší generace. Ale vzhledem k tomu, že ve zdejší škole je čeština pouze jako volitelný předmět, nová paní učitelka není Češka a podle vyprávění paní Ludmily Bláhové, jednatelky místní České besedy, prý děti spíše od českého jazyka odrazuje, je vidět u mladé generace úpadek zájmu o češtinu a tím i český původ. Počet dětí hlásících se na tento předmět klesl na polovinu.

7.5.3. Spolková činnost

V Dežanovci byla založena Česká beseda 2. března 1924. Do spolku se ihned zapsalo 50 členů. Bylo rozhodnuto požádat o povolení otevřít českou školu. Dále se však ani o spolku ani o škole v kronice řadu let nehovoří.

Teprve roku 1932 byla otevřena v Dežanovci česká paralelní škola oddělená od zdejší státní školy. 19. března 1933 byl zvolen nový výbor České besedy

[456] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

a od této doby se rozvíjí kulturní dění v obci – např. často se hrají divadelní představení, pořádají se zábavy, výlety apod. Také zde velmi dobře pracuje besídka venkovského dorostu. Začlenilo se do ní asi 45 hochů a dívek, kteří postupně přebírali vedení kulturního života. Ten v Dežanovci vyvrcholil celonárodnostními obžínkami v roce 1938, které probíhaly ve znamení 90. výročí zrušení roboty.

Obrázek 113. V Dežanovci na pomníku padlým ve válce najdeme mnoho českých jmen.

Česká beseda působila nepřetržitě až do roku 1941, kdy se 2. března konala její poslední valná hromada. Koncem roku 1944 začala znovu výuka v české škole. Beseda obnovila činnost o něco později.[457]

Dnes má činnost besedy upadající charakter. Má sice 215 členů, ale jak říká sama předsedkyně paní Bláhová, chybí mládež – ta odchází za vzděláním do větších měst, a ti starší už nemají tolik času, ani zanícení. Aktivní soubory jsou jen dva – folklorní taneční skupina a dechová kapela. Aktivní členové besedy se snaží vyhledávat jiné způsoby činnosti, které by je daly zase dohromady.

[457] MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota, 1994.

Mezi těmito členy je několik žen, které založily skupinu zabývající se výrobou různých předmětů z přírodních materiálů. Její členkou je i paní Bláhová. V roce 2007 tyto ženy předvedly své krásné výrobky na jarmarku, který se konal na oslavu stého výročí daruvarské České besedy.

Další vinu na úpadku činnosti České besedy má, podle slov paní Bláhové, z finančních důvodů dlouho trvající obnova kulturního domu. Obyvatelé Dežanovce v současné době také řeší problém, kam umístit českou knihovnu. Dříve byla v nevhodných prostorách na místní poště, a proto musela být vystěhována. Nyní se knihy nacházejí v bývalém lékařském bytě, toto řešení je ale pouze dočasné. O úpadku zájmu o českou kulturu vypovídá i fakt, že do knihovny nikdo nechodí.

7.5.4. Náboženství

Obrázek 114. Průčelí katolického kostela sv. Bartoloměje v Dežanovci.

Náboženství dříve nijak nebránilo v asimilaci, protože původní chorvatští obyvatelé byli katolíci. Naopak roku 1879 byl vystavěn společný katolický kostel, kam chodili a i v současné době chodí jak Češi, tak Chorvaté. Dnes náboženství částečně brání asimilaci Bosenců a Srbů mezi původní obyvatelstvo včetně Čechů. V obci je 81 % katolíků, ke kterým se řadí i Češi, 13 % se hlásí k pravoslavné církvi, což jsou hlavně Srbové.

7.5.5. Školství

První škola v Dežanovci byla otevřena roku 1858, tedy ještě před příchodem prvních Čechů. Neměla však prakticky žádnou úroveň. Ihned po příchodu Čechů se zvýšil počet žáků, a proto musela být škola přistavěna – nejprve roku 1878 a v roce 1896 znovu. V roce 1905 byla poprvé zavedena výuka podle pevných osnov.

Původně se ve škole učilo chorvatsky, a proto se od roku 1924, kdy byla založena Česká beseda, začíná apelovat na vytvoření české školy, protože se u Čechů rozvíjí národnostní cítění. O pět let později je postavena tzv. „nová škola“, jejíž součástí byla od roku 1944 samostatná česká škola. Do této doby byly české školy paralelkami škol státních.

Od roku 1944 počet žáků ve škole narůstal až do roku 1956, kdy měla česká škola 59 žáků. Pak ale začala dělat své postupná asimilace. Počet žáků klesal, až byla nakonec škola spojena se státní chorvatskou školou.

Obrázek 115. Pamětní deska na budově základní školy.

Původní budova v současnosti už jako škola neslouží. V roce 2005 byla postavena zcela nová budova školy, kam chodí i české děti.

Škola v Dežanovci nyní vyučuje češtinu podle modelu C – žáci mají možnost vybrat si tento volitelný předmět v rozsahu dvou hodin týdně.

V Dežanovci je velký počet českých krajanů, ale vzhledem k tomu, že mladá generace stále více odchází za vzděláním i prací do větších měst, je zájem o českou kulturu čím dál menší a spíše jen u starších obyvatel.

Určitou nadějí pro zvýšení zájmu o tuto kulturu u dežanovské mládeže a s tím i spojený nárůst aktivit besedy by v budoucnu mohlo být dokončení rekonstrukce zdejšího kulturního domu. V něm by mohly folklorní spolky České

besedy najít adekvátní zázemí k nacvičovaní svých tanečních, hudebních a divadelních vystoupení.

Obrázek 116. Kdysi byl jistý pan Doležal hoden pamětní desky, dnes už tomu tak zřejmě není…

7.6. Dolany

Dolany / Doljani jsou vesnicí vzdálenou zhruba 4 km od centra Daruvaru směrem na jih. Historie obou obcí jsou velmi spjaté, Dolany jsou totiž někdy brány jako předměstí Daruvaru – Daruvar se nachází v Bjelovarsko-bilogorském županství. Jeho osmi předměstími (jedná se spíše o přidružené obce) jsou[458]: Daruvarski Vinohradu, Doljani, Donji Daruvar, Gornji Daruvar, Lipovac Majur, Ljudevit Selo, Markovac, Vrbovac.

Dolany jsou posazeny v mírném kopci a z místního malého náměstí, kde sídlí i škola, je nádherný výhled na Daruvar.

7.6.1. Historie českého osídlení

Nejsilnější obydlování však Dolany zažily v 50. letech 19. století, kdy sem přišlo velké množství Čechů, kteří se zde začali usazovat, stavět domy a rozšiřovat vesnici. Nárůst českého obyvatelstva v této obci postupně klesal, až se dnes rovná nule.[459]

[458] *Daruvar* [online]. Fact-Archive.com : Online Encyclopedia and Dictionary, 2005 [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.fact-archive.com/encyclopedia/Daruvar>.
[459] MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota, 1994.

V roce 1919 se v okolí Dolan snažili Češi pravidelně scházet na společných sezeních a o 5 let později podpořil místní spolek založení odbočky daruvarské Besedy. Do ní se mohli zapojit nejen Češi z Dolan, ale i z Badlaviny, Holubňáku, Sirače a dalších míst s českým osídlením.

7.6.2. Statistické údaje o počtech krajanů

V Dolanech v současné době žijí hlavně Chorvaté, Srbové, přistěhovalci z Bosny a Češi. Počet Čechů můžeme odhadnout podle počtu členů v besedě, je jich zde kolem 250. Hodně členů má ovšem chorvatskou národnost a na druhou stranu ne všichni Češi jsou členy besedy. Je zde také mnoho smíšených (chorvatsko-českých) rodin.

Navíc vnímaní národnostní identity je různé, mnoho Chorvatů se hlásí k češství, takže při sčítání lidu to pak může být problém. Bohužel bližší statistické údaje nejsou, jelikož při jakémkoliv sčítání se Dolany berou jako součást Daruvaru – viz Daruvar.

7.6.3. Spolková činnost

10. března 1919 byla v Dolanech založena odbočka daruvarské Besedy, u které není dodnes známo složení jejího výboru. Spolek však příliš nepracoval a Daruvarští ho koncem roku 1926 zrušili. 27. listopadu 1927 došlo k dalšímu pokusu o organizaci spolku – tentokrát se jednalo o Rolnický a vzdělávací spolek.

Bylo sehráno několik divadel, například divadelní představení s názvem „Srdce“, ale teprve 25. března 1933 konečně vznikla v Dolanech Československá beseda. Její činnost se poněkud zlepšila po 22. srpnu 1937, kdy tu byla založena Besídka venkovského dorostu. V roce 1941 byla činnost spolku úředně zastavena.

V roce 1944 však znovu vzniklo české oddělení a od té doby spolek funguje nepřetržitě do současnosti. K dnešnímu dni má beseda asi 250 členů a je velmi aktivní – vede čtyři taneční skupiny, má dechovou kapelu, pěveckou skupinu, spolek žen, divadelní skupinu…Všechny skupiny se pravidelně účastní různých místních, ale i regionálních či mezinárodních akcí.

Obrázek 117. Folklorní skupina z Dolan.

V prosinci roku 2006, kdy Svaz Čechů oslavil 85. výročí, vystoupily s programem všechny České besedy, včetně Dolan. V březnu roku 2007 se divadelní skupina Dolany stala jedním ze tří nejúspěšnějších divadelních souborů, od května zase taneční soubor spolupracoval s českou choreografkou Evou Zetovou, v červnu se pravidelně schází besedy na Našem jaru, v červenci 2007, kdy probíhal Týden české kultury, vystoupila taneční skupina – odpoledne mladších žáků a večer pak žáků starších. Dolany na tuto akci v rámci další místní skupiny napekly bohatý výběr koláčů, pečiva a placek.

V září se pak pravidelně koná přehlídka zvaná Zpěvánky – v roce 2007 to bylo v Rijece – kterých se účastní i dolanský pěvecký sbor.

Letos v červnu (2009) oslavila Česká beseda Dolany 90. výročí založení. Oslavy v místním kulturním domě v Dolanech se účastnilo několik dalších krajanských souborů.[460]

7.6.4. Náboženství

Naprostá většina obyvatel jsou zde katolíci (Chorvati, Češi), k nim se také hlásí i Bosenci. Místní Srbové jsou pravoslavní.

Ve škole je nabídka výuky náboženství, a to v rozmezí dvou hodin týdně – učitelky dokonce studovaly náboženství v ČR. I když je zde pouze jeden kostel a všechny mše jsou chorvatské, nikdy tu prý nebyl žádný náboženský konflikt.

7.6.5. Školství

Dnes je škola v Dolanech obvodní školou ZŠ J. A. Komenského v Daruvaru (pobočka daruvarské školy) a v roce 2008/2009 ji navštěvovalo 6 žáků.[461]

V občanské válce[462] (domovinská válka) nebyla příslušnost k jinému národu než chorvatskému rozhodně ku prospěchu, takže se většina obyvatel dobrovolně označovala jako Chorvati. Učitelka paní Prokopićová vysvětlovala, že toho se nyní snaží lidé „zbavit“ a dětem tomu pomáhá škola. Všechno ale závisí na učitelích – jak moc jsou aktivní, jestli vedou i mimoškolní aktivity…

Po skončení války škola stále funguje a rozvíjí se – zařídili si zde i svojí knihovnu. V současné době se zde učí podle modelu A (výuka všech předmětů v českém jazyce), ale je tu bohužel jen první stupeň od 1. do 4. třídy, potom žáci musí přejít do Daruvaru.

I přes nízký počet obyvatel jsou Dolany velmi rozvinutá obce, což je dáno i výhodnou polohou blízko u Daruvaru – místní mají blízko do práce a škola v Dolanech je obvodní (spádovou) školou daruvarské školy.

Česká beseda je tady velmi aktivní a je vidět na většině oslav na Daruvarsku. Místní jsou velice příjemní lidé, a když zjistí, že jste z Čech, začnou se usmívat a vyprávět, kde v Čechách vyrůstal jejich děda, nebo jestli oni sami v Čechách někdy byli…

---

[460] *Krajanské akce ve světě* [online]. Krajane.net, 2008 [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/1643>.

[461] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

[462] Tento pojem se běžně používá v Čechách, v Chorvatsku se preferuje pojem *domovinská válka.* Neutrální pojem je *válka v Chorvatsku v letech 1991–1995.*

Obrázek 118. Škola v Dolanech a patrné stopy z války.

I když obec skoro sousedí s Daruvarem, tak při hledání paní Bublićové, která vede zdejší besedu, nám bylo řečeno, že z Dolan do Daruvaru je to daleko, takže nás místní i přes naše protesty začali vozit autem a pomáhali nám při shánění zdejších učitelek – Dolňané jsou velmi příjemní a ochotní. Zajímavé je u místních vytváření nových „českých" výrazů pro věci, kterým naše čeština v posledních letech vytvořila nový výraz – týká se to například slova *vyprintovat* – česky vytisknout. Také na otázku, jestli se v současné době dávají dětem spíše česká nebo chorvatská jména, nám bylo řečeno, že se roztrhl pytel s cizími jmény – největší inspiraci prý místní nachází v mexických a argentinských telenovelách, které byly právě vysílány v televizi.

7.7. Dolní Střežany

Dolní Střežany jsou součástí opčiny Dežanovec / Dežanovac. Vesnice je obklopena lesy a mírnými kopci. Nachází se zde baptistický kostel a směrem k vesnici Horní Střežany stojí i kostel katolický.

Místní do lesa moc často nechodí, jelikož tam od občanské války (tzv. Domovinská válka – 1991–1995) zůstaly miny a vláda na jejich odstranění pracuje velice pomalu.

Obyvatelé zde mají své vlastní hospodářství, což je stále výsadou především starší generace, jelikož mladší generace po studiích většinou odchází žít natrvalo do měst.

7.7.1. Historie českého osídlení

Obec respektive obce (Dolní a Horní Střežany – chorvatsky Donji a Gornji Sređani) byly založeny někdy kolem roku 1800. V Horních Střežanech se původně usadili katolíci a v Dolních Střežanech žili pravoslavní, řečtí katolíci a v současnosti zde žijí i dvě rodiny baptistů. Zakladateli bylo několik chorvat-

ských rodin, které zde bydlely ještě před příchodem českých imigrantů, tehdy se ale ještě nemluvilo o vesnicích. Češi přicházeli do oblasti Daruvarska již kolem roku 1826[463], a to nejčastěji z Moravy, především z Jihlavska.

Obrázek 119. Herci Dolnich Střežan ve hře Jedovatý pavouk v roce 2008.

7.7.2. Statistické údaje o počtech krajanů

V Dolních Střežanech žije 229 obyvatel[464]. Z toho Českou besedu dle údajů ze zasedání valné hromady z roku 2005 tvoří 116 členů[465], z nichž má většina české kořeny.

Někteří odcházejí na sezónní práce do Německa a Rakouska. Dále se zde nacházejí především Chorvati a minimálně i Srbové. Jelikož chybí zástupci mladší generace, můžeme hovořit o postupném vymírání obce.

Postavení Čechů se v posledních letech v jednom ohledu částečně zhoršilo, především kvůli dozvukům občanské války. Do výsledků voleb v Chorvatsku totiž mohli výrazně zasáhnout Srbové jako nejpočetnější menšina. Zatímco dříve mohli příslušníci menšin v parlamentních volbách volit jednoho zástupce za menšiny a jednoho zástupce z chorvatských politických stran, nyní mají pouze jednu možnost: buď český zástupce, nebo chorvatská politická strana.

Se získáváním národnosti je to dnes také složitější. Pokud se narodí dítě, tak se čeká se zapsáním národnosti do jeho 18 let, kdy se má samo rozhodnout (už jako dospělý občan), pokud se ale neozve, je automaticky považován za Chor-

[463] *Přistěhování* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku. [cit. 2. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=13>.
[464] *Dežanovac* [online]. Vikipedija, Slobodna enciklopedija, 2009 [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Dežanovac>.
[465] *České besedy* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku. [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=2&Itemid=5

vata, čímž se má dosáhnout vyššího počtu Chorvatů v zemi. K tomu říká Jiřinka Machová: *Já vím, když já sem syna rodila…před válkou, já říkám, ne, já jsem Češka, manžel je Čech a on je taky Čech (syn).*

7.7.3. Spolková činnost

Přesný rok založení České besedy dnes bohužel není možné dohledat, protože během druhé světové války byly při požáru ztraceny archivní dokumenty. S jistotou lze říci, že beseda existovala, ačkoli nebyla příliš aktivní.

V době občanské války byla činnost besedy přerušena. V těchto nešťastných časech využila většina rodin pomoci České republiky a přečkala válku tam.

Svého obnovení se Česká beseda dočkala 5. února 1995. V současnosti je předsedkyní Jiřinka Machová. Za hlavní úspěch besedy v nedávné době by mohla být považována renovace Českého domu.

Obrázek 120. Český dům v Dolních Střežanech.

Jak již bylo uvedeno výše, beseda má nyní 116 členů, včetně několika Chorvatů a Srbů. Na chodu se financemi podílí jak česká (výrazně až po válce), tak i chorvatská vláda.

Dříve fungovala divadla a dechovky, a přestože se dnes vesnice potýká s nedostatkem mládeže, je dechovka stále aktivní. Kromě ní jsou zde tři divadelní skupiny a beseda se pokouší o založení pěveckého sboru a taneční skupiny.

7.7.4. Školství

Ve Střežanech je možné navštěvovat českou školu, a to do čtvrté třídy (v ročníku je 1–5 dětí), poté děti jezdí do Daruvaru – místní škola je pobočkou Základní školy J. A. Komenského v Daruvaru.

Ve školním roce 2006/2007 navštěvovalo dolnostřežanskou obvodní školu 5 žáků (z toho 1 žák ze sousedního Holubňáku). Ve školním roce 2007/2008 a 2008/2009 už školu navštěvovali jen 4 žáci.

Škola spolupracuje s Českou republikou na výměnných zájezdech pro děti (7. třída) a i učitelé jezdí do Čech na semináře o českém jazyce.

7.8. Holubňák

Holubňák / Golubinjak patří do opčiny Dežanovec / Dežanovac a žije v něm 218 obyvatel. Vesnice byla založena Čechy už ve 2. polovině 18. století. Tehdejší přistěhovalci získávali kácením místních lesů půdu, kterou mohli obdělávat.

Dnes ve vesnici tvoří Češi 70 % obyvatel, Srbové 29 % a Chorvati 1 %. Během Domovinské války (1991–1995) se ovšem téměř všichni považovali za Jugoslávce. Místní mezi sebou hovoří převážně česky, včetně jejich dětí. Především po Domovinské válce zavládlo nadšení ze samostatného Chorvatska a každý se cítil být Chorvatem, ale dnes se situace údajně obrací a opět se do popředí dere češství.

Obyvatelé obce se věnují zemědělské činnosti. Všichni mají svá pole, která s celou rodinou obdělávají. Někteří k tomu ještě dojíždí za prací do firem v Daruvaru. Zvonko Klimeš k tomu dodává: *To byl blázen, kdo vymyslel sedláka…*

Dostupnost služeb (zdravotní péče, pošta, aj.) je pouze v Daruvaru, přesto si místní příliš nestěžují – kromě samozřejmé televize je v obci možnost připojení k telefonu a internetu.

V obci žijí katolíci a baptisté – v obci jsou dva kostely a také dva hřbitovy. Náboženské konflikty mezi místními nebyly a nejsou.

Obrázek 121. Baptistická modlitebna v Holubňáku.

7.8.1. Spolková činnost

Československá beseda v Holubňáku byla založena 3. ledna 1926[466] a podnět vyšel od daruvarských menšinových pracovníků. Spolek však špatně pracoval a spoléhal hlavně na pomoc z Daruvaru. 19. září 1937 byla založena

[466] *Holubňák* [online]. Svaz Čechů v republice Chorvatsko. [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=5>.

Besídka venkovského dorostu. Spolky zápasily s nedostatkem místností a nemohla se od nich očekávat větší činnost, až na sehrání nějaké divadelní hry.

Dnešním předsedou českého spolku je Zvonko Klimeš a údaje v roce 2006 uváděly 46 členů. Česká vláda pomohla pro Besedu získat Český dům a opravit jej. Na chod přispívá i vláda chorvatská.

V obci především funguje hasičský a fotbalový spolek. Beseda nepořádá společně organizované zájezdy do České republiky.

7.8.2. Školství

Roku 1931 se Matici školské podařilo vymoci založení paralelní školy, ale v roce 1937 přestala česká škola existovat. Později byla obnovena, ale pro nedostatek žáků byla v roce 2007 opět zrušena. V Holubňáku chvíli fungovala také škola chorvatská, ale jelikož počet dětí nebyl na samostatnou školu dostatečný, byla také zavřena.

Obrázek 122. Bývalá česká škola v Holubňáku.

Dnes děti dojíždějí do sousedních Střežan a následně do Daruvaru.[467]

Holubňák dnes zápasí s nedostatkem tzv. produktivní generace, která se nadobro stěhuje do měst, především do Daruvaru. Ve vesnici žijí především starší lidé. Podle slov předsedy českého spolku se alespoň pokoušejí připravit na účast Dožínek v Daruvaru. Kromě účasti na Dožínkách ovšem Holubňák nevykazuje skoro žádnou činnost.

[467] Srv. MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku.* Daruvar: Jednota Daruvar, 1994.

7.9. Ivanovo Selo

Vesnice Ivanovo Selo se nachází v župě Bjelovarsko-Bilogorské, cca 9 kilometrů vzdušnou čarou severně od Daruvaru. Obec spadá pod město Hrubečné Pole (Grubišno Polje) stejně jako Treglava nebo Velké a Malé Zdence. Při sčítání obyvatel v roce 2001 mělo Hrubečné Pole 7 523 obyvatel, z nichž 62 % tvořili Chorvati, což je celkem nízké číslo. Za to zde byl a stále ještě je velký počet Čechů (18 % = 1 356 lidí). Po Češích následují Srbové s 12 %. Češtinu za mateřský jazyk označilo 963 lidí, tedy 71 % našich krajanů. Stejně jako v ostatních obcích i v Hrubečném Poli převládá katolické náboženství – 82 % a na druhém místě je pravoslaví (11 %).[468]

Podíváte-li se na letecký snímek, zjistíte, že vesnice je vystavěna do tvaru kříže. Tvoří ji tedy pouze dvě silnice, podél kterých jsou vystavěny domy.

Obrázek 123. Letecký snímek Ivanova sela (http://wikimapia.org).

7.9.1. Historie obce a českého osídlení

Ivanovo Selo bylo založeno jako ryze česká vesnice. Jde o první obec, kterou založili sami Češi, a to v roce 1826. Proč se Češi usadili právě tady, co je k tomu vedlo? Původně se Češi přistěhovali na dvůr rodiny Pejačeviů a Švajgerů roku 1825. Přijeli sem za prací a lepším živobytím, které jim bylo slibováno. Skutečnost byla bohužel jiná. Češi tedy požádali o přidělení půdy v pásmu Vojenské hranice. Velitel tohoto regimentu jim vyhověl a Válečná rada rozhodla o přidělení území Presadu (nyní Ivanovo Selo). Počet přistěhovalých českých

[468] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

rodin tehdy čítal několik desítek rodin. Počty se ovšem v jednotlivých pramenech dost liší.[469]

O Ivanově Sele se někdy můžeme doslechnout také jaké o *Pémii*. Toto označení později získalo obecnější rozměry – vzniklo od slova Bohémie, a proto se Čechům někdy říká Pémáci.

Od roku 1864 má Ivanovo Selo vlastní hřbitov. Do té doby se pohřbívalo v Hrubečném Poli. Jako první byl na hřbitově pohřben pan Jozef Kosina, který zemřel ve věku 60 let. Druhou pohřbenou osobou byla jeden a půl roční holčička. Po založení tohoto hřbitova se sem začali pohřbívat i lidé z okolních vesnic. Dnes má Ivanovo Selo dva hřbitovy. Ten druhý, z roku 1991, se nachází přímo na návsi a čítá asi desítku hrobů.[470]

V obci se nachází katolický kostel Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, na jehož zdi byla umístěna pamětní deska obětem občanské – domovinské – války. Kostel byl založen přes odpor místních úřadů v roce 1948 a do výzdoby jeho interiéru bylo zakomponováno množství prvků připomínající český původ farníků.[471]

Tragická událost. Jugoslávská občanská válka bohužel přímo zasáhla i Ivanovo Selo. 21. září 1991 na vesnici zaútočili Srbové. Lidé se jako obvykle shromažďovali na návsi s nadojeným mlékem připraveným na prodej, když došlo ke granátovému útoku. Sedm zdejších českých civilních obyvatel bylo zabito. Jelikož hřbitov byl obléhaný Srby, musely být oběti pohřbeny přímo na návsi, kde dodnes stojí památník na jejich vzpomínku.[472]

Obrázek 124. Památník padlým v Ivanově Sele. <http://obeclegionarska.cz>.

[469] HEROUT, V. *Ivanovo Selo – Prošlost posuta trnjem i suzama*. Jiřina Staňová. 1998. Chorvatština. Daruvar: NVI Jednota Daruvar, 1998. 70 s. Dostupný z: <http://www.bostik.cz/czech/kniha11.php>.

[470] HEROUT, V. *O našich hřbitovech*. 2007.

[471] *Československá obec legionářská: Bolestné vzpomínky v Ivanově Sele* [online]. 2006 [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://obeclegionarska.cz/index.php?mid=4&aid=119>.

[472] Vyprávění paní Anny-Marie Štrumlové-Tučkové.

7.9.2. Spolková činnost

Česká beseda zde byla založena roku 1934. Nyní má kolem stovky členů. Předsedkyní besedy je paní Anna-Marie Štrumlová-Tučková, která vystudovala obor bohemistika v Záhřebu. Stará se jak o správu besedy, tak o praktické věci.

> Paní předsedkyně nás velmi mile přijala a pozvala na návštěvu. Paní Anna-Marie je hlavní aktivní členkou besedy. Přiznává, že by si přála, aby byli místní více aktivní ohledně České besedy a její činnosti. Většina práce je totiž na ní a na několika dalších aktivních lidí. Sama vede divadelní skupinu Cobydup.

Při besedě působí kromě divadelní skupiny i taneční skupina. Obec se každoročně účastní dožínek, na které zdobí alegorický vůz. Jejich vystoupení ukazuje mlácení obilí tradičním způsobem.

Čeština je zde stále aktivní a česky umí i děti. Podle paní předsedkyně mají děti rády česká klasická díla od autorů jako je Božena Němcová, K. J. Erben, K. Čapek a další. Beseda odebírá i české časopisy jako např. Květy.

7.9.3. Školství

Místní děti mají možnost navštěvovat klasickou malotřídku přímo ve vesnici nebo dojíždět do Hrubečného Pole. Ve školním roce 2003/2004 navštěvovalo obvodní školu Ivanovo Selo (ústředí Hrubečné Pole) pět žáků a následující rok čtyři žáci, z toho tři nastoupili do první třídy a jeden žák do druhé třídy.

Ve školním roce 2006/2007 se češtinu učilo 6 žáků: dva žáci v první třídě, tři ve třetí třídě a jeden ve čtvrté. Dvakrát měsíčně sem dojížděla učitelka z České republiky. Na rok 2007/2008 se zapsalo dokonce 8 žáků.

O tom jak je výuka pro tak malý počet dětí obtížná, napovídá článek, jehož autorkou je paní Stráníková:

> Dramatickou situaci prožívali ivanoselští rodiče společně s předsedkyní zdejší České besedy Annou-Marií Štrumlovou Tučkovou. Přestože ještě před týdnem nás ředitel základní školy I. N. Jemeršiće Drago Pušić ujistil, že Ministerstvo školství RCH povolilo existenci jednotřídky pro čtyři žáky, dva dny před začátkem školního roku tajemnice školy rodičům oznámila, že škola v Ivanově Sele se zavírá. Důvod? Rodiče dvou tréglavských prvňáčků odmítli své děti do Ivanova Sela posílat. Nakonec pomohlo bleskurychlé angažování předsedkyně Besedy a škola v Ivanově Sele bude mít ne čtyři, ale dokonce pět žáků![473]

7.9.4. Etnomuzeum

Ivanovo Selo nepatří k turisticky navštěvovaným vesnicím, přesto se má čím pochlubit – etnografickým muzeem. Podle předsedkyně České besedy jde o jedinou etnosbírku v celém Chorvatsku. Muzeum spravují právě Češi a jeho součástí je statek, který v minulosti patřil rodině Kosinových. Skládá se z malého stavení a jeho doplňků jako je studna nebo chlév pro dobytek. Stavení je obnovené a okolní stavby hezky opravené. Uvnitř stavení se nachází původní vybavení, které se používalo na venkově. Sbírka je skromná, ale o to má větší kouzlo.

Etnografické muzeum je otevřené pouze na vyžádání, protože nepřetržitý provoz by se zde nevyplatil. Podle místních obyvatel sem turisté zabloudí tak dvakrát do měsíce.

[473] Výstřižek z kroniky České besedy v Lipovci.

Skanzen byl založený už v roce 1979. Roku 1991 však musel odolávat dělostřeleckým a letadlovým útokům. Místní lidé tedy přestěhovali část starých předmětů do místní školy a část až do Bjelovaru. Na konci roku 1991 dopadl granát do bezprostřední blízkosti statku a stavbu tak ohrozil. Okolní statky měly porušenou statiku, ovšem skanzen se udržel. Roku 1996 přešel skanzen pod správu Bjelovaru a začaly opravy. Finančně činnost podpořil zejména Svaz Čechů a město Bjelovar. Sbírka byla obnovena teprve před dvěmi lety a vesnice se stará o její rozkvět. V červenci 2008 zde byl uspořádán první Etnoden. K tomuto dni byli sezváni lidé z okolních vesnic a z médií. Mohli jste vidět například ukázky mlácení obilí nebo třeba ochutnat staročeské pochoutky. Místní lidé věří, že Etnoden se stane tradicí, a že se sbírka bude nadále rozšiřovat.

7.9.5. Zajímavosti

Mezi zajímavosti v Ivanově Sele určitě patří čapí hnízda. V tomto kraji je sice nějaké čapí hnízdo téměř v každé vesnici, ovšem Ivanovo Selo je přímo osadou čápů – napočítat zde můžete 28 hnízd.

V Ivanově Sele byl zvyk recitovat (modlit se) na Velký pátek ráno na zahradě báseň. Ze starého původu tohoto říkadla se dá usoudit, že si ho Češi přinesli do Ivanova Sela z Čech. Během odříkávání se klečelo, do dlaní se brala rosa a rosou se umýval obličej.[474]

Šel Pan Ježíš do zahrady
naklonil svou svatou hlavu
na zelenou travičku,
na studenou rosičku.
Přišel k němu Svatý Petr a Pavel:
„Co tady, pane Ježíši, děláš?“
„Počítám všechny rány, co mi
Židi udělali, když mi
korunu od trní na hlavu stavěli.
Petře a Pavle, vezměte dva klíče,
rozložte mladýmu, starýmu,
chudýmu, bohatýmu:
Kdo se tu motlitbičku pomodlí
v pátek dopoledne, ten v neděli, do mši svatý,
tři dušičky vysvobodí.
První otcovskou, druhou mateřskou,
třetí sám svou,
do nebe království
bude mít cestu otevřenou.

Česká beseda v Ivanově Sele má velkou výhodu v tom, že starostou obce je také Čech. Díky tomu je možná užší a jistě přátelštější spolupráce a vzájemná výpomoc. Kromě „krajanského“ starosty má Ivanovo Selo štěstí i na paní předsedkyni, která je velmi schopná a hlavně zapálená pro činnost besedy. Nejen díky těmto lidem bude jistě beseda fungovat i v příštích letech na stejně dobré úrovni jako dnes, nebo ještě na lepší.

7.10. Končenice

Končenice / Končanica je dnes opčinou, pod kterou spadá osm dalších obcí – jejich celkový počet obyvatel je 2 824, v samotných Končenicích žije 986 osob. Celková rozloha opčiny Končenice je 8 361 ha.

Název Končenice (chorvatsky Končanica) vznikl nejspíš tak, že zde končila cesta. Díky velkému množství rybníků, které jsou doménou tohoto území, byla

[474] HEROUT, V. Velikonoce *Naše řeč*, Číslo 53 – Březen 2007.

okolní půda velmi silně podmáčená. Dnes už je vybudovaná silnice spojující Daruvar se Zdenci, což ale dřív nebylo. Cesta naprosto chyběla, a to zejména z toho důvodu, že se nevědělo, jak ji postavit, když všude byl problém s vodou. Nakonec cestu postavili na dubových podkladech.

7.10.1. Historie obce a českého osídlení

Přestože mají Češi v Končenicích většinu, jedná se o vesnici, do které Češi přišli, a nejsou tak jejími zakladateli. Už od samého počátku byli Češi zcela dominantní etnickou skupinou a toto privilegium si udrželi až dodnes. Českého obyvatelstva samozřejmě stejně jako všude jinde ubývá, ale stále Končenice platí za ryze českou vesnici.

Krátký přehled událostí z krajanské minulosti Končenic:

- 1826 začalo hromadné stěhování českých rodin do Končenic,
- 1860 byla postavena školní budova a začala pracovat škola
- 1900 sehrála divadelní skupina České besedy Daruvar první divadelní představení v Končenicích
- 1909 byl postaven kostel Nanebevzetí Blahoslovené Panny Marie se sochami sv. Václava – patrona české země a sv. Jana Nepomuka na hlavním oltáři. Kostel zdobí 14 obrazů znázorňujících křížovou cestu, dovezených z Čech s českými podpisy.
- 1920 sehráli končeničtí ochotníci pod vedením Ivana Matuška první divadelní hru Poklad.
- 1931 bylo otevřeno české paralelní oddělení při státní chorvátské škole.
- 31. ledna 1932 se konala ustavující schůze České besedy.
- 1933 uspořádal Zdeněk Terešák první hudební koncert.
- 1934 byla založena čítárna.
- 1935 byla založena Besídka venkovského dorostu.
- 1935 se konaly první dožínky v Končenicích (pak znovu roku 1953, 1964, 1981, a 1997).
- 1938 zavítal do Končenic misionář Vladimír Jeřábek a kázal v češtině.
- 1941 byla zakázaná česká škola.
- 1944 byla znovu otevřená česká škola.
- 1946 hromadně reemigrují do České republiky i Končeňáci.
- 1957 získala pionýrská dechová hudba z Končenic na okresní přehlídce v Daruvaru první cenu
- 1980 byla založená Dechová hudba České besedy Končenice.
- 2001 dala obec České besedě do trvalého užívání a správy Český dům.[475]

[475] *Česká beseda Končenice* [online]. Svaz Čechů v republice Chorvatsko, 2000 [cit. 19. 3. 2008]. Dostupný z: <http://www.savez-ceha-rh.t-com.hr/ceski/besedy/konc/index.htm>.

Během občanské války v devadesátých letech 20. století se spolupráce mezi Českou republikou a Chorvatskem projevila ve velkém, protože téměř všechny děti byly v roce 1992, kdy konflikt nabral na síle, odvezeny do bezpečí do České republiky, kde většina dětí strávila skoro půl roku. Ostatní členové rodin museli zůstat v Chorvatsku, nicméně děti s nimi byly v neustálém kontaktu a měly tak představu, co se doma děje.

Dnes už žijí všechny národnosti v poklidu, nicméně těsně po válce byla situace poněkud napjatější. Češi, kteří byli samozřejmě automaticky na straně Chorvatů, nebo se jimi také cítí být, měli chvíli problém bydlet vedle Srbů, ale vzhledem k pravdivému rčení: „Čas je všelék“ pomohl i zde překonat zažitou nenávist a zášť.

7.10.2. Statistické údaje o počtech krajanů

Statistické údaje o počtu Čechů (podle národnosti a jazyka) jsou k dispozici za opčinu jako celek[476]:

	podle národnosti		podle mateřského jazyka	
Češi	1 318	46,67 %	1 267	44,87 %
Chorvati	1 145	40,55 %	1 505	53,29 %
Srbové	214	7,58 %	5	0,18 %
Maďaři	61	2,16 %	15	0,53 %

7.10.3. Specifika obce

Končenice byly dříve velmi významnou oblastí díky svým rybníkům, které dávaly pracovní možnosti mnoha lidem v okolí. Bohužel rybníkářství už odzvonilo – ačkoliv je to stále oblast bohatá na rybníky, není jich už zdaleka tolik.

Mnoho lidí ztratilo práci a obyvatelé Končenic teď nejčastěji pracují na svých polích, neboť hlavním zdrojem obživy v této oblasti je pořád ještě zemědělství. Mnoho lidí bylo ale také nuceno odejít hledat práci do větších měst (Daruvar), což je všeobecný trend dnešní doby. Téměř žádný mladý člověk zde nezůstává a odchází pryč, do větších měst, kde je jednak vetší možnost studovat, ale i lépe získat práci.

7.10.4. Spolková činnost

Česká beseda Končenice byla založena 31. ledna 1932. Beseda dnes patří mezi nejpočetnější a nejaktivnější členské spolky Svazu Čechů.

Pracují v ní čtyři sekce: divadelní, taneční a hudební (dechová hudba) a pěvecký sbor.

V životě Čechů v Chorvatsku zaujímá dechová hudba první místo po jazyce a každá Česká beseda se snaží mít dechovou hudbu. Nynější dechový orchestr České besedy Končenice (měl několik předchůdců) byl založen roku 1980. Tento orchestr jako první v dějinách české menšiny v Chorvatsku natočil roku 1998 nosič zvuku (magnetofonovou pásku a CD), jež je průřezem jeho repertoárem.

V roce 2005 měla beseda 460 členů a v roce 2007 437 členů.[477]

[476] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

Obrázek 125. Český dům v Končenicích. (*Foto: Zuzana Kohlová*)

7.10.5.Náboženství

Naprostá většina obyvatel opčiny Končenice jsou římští katolíci – 2 468 osob (87,39 %). K pravoslavné církvi se přihlásilo 211 osob (7,47 %).[478]

Obrázek 126. Kostel v Končenicích. *(Foto: Zuzana Kohlová)*

[477] *Český lidový kalendář* c. d. (2005, 2007).
[478] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

Obrázek 127. Končenický hřbitov. *(Foto: Zuzana Kohlová)*

7.10.6. Školství

Těžké začátky v novém domově odsouvaly školu v životě kolonistů na vedlejší kolej i v Končenicích. V roce 1850 zde bylo více než sto stavení českých přistěhovalců, z nichž někteří zde žili už přes třicet let. Škola zde byla nicméně otevřena teprve až v roce 1860. Do té doby neměly končenické děti žádnou možnost vzdělání, a tak první generace potomků gramotných přistěhovalců neuměla číst ani psát. Podobně tomu bylo i jinde, a to zejména v zapadlých vesnicích.

Dopátrat se přesného data otevření školy je těžké – Antun Cuvaj ve své knize *Grada za povijest školstva*, IV. knjiga, s. 85, píše, že škola byla otevřena v roce 1859, zatímco ve školní kronice je zapsán rok 1860.

Škola byla postavena díky finanční podpoře hraběte Juliuse Jankoviće. Prvním učitelem v končenické škole byl Juraj Krenčič, což byl vysloužilý voják, který se rodičům zamlouval především tím, že byl na děti přísný a vyžadoval od nich absolutní kázeň a tvrdou přípravu.

Již v prvním roce po otevření měla škola 97 žáků, ale děti do školy nechodily řádně – spíše pomáhaly při obhospodařování statku, dobytka atd. Navíc dětí bylo hodně, místa a pomůcek málo, což zpočátku velmi silně ztěžovalo práci. Ke kvalitní práci jistě nepřispíval ani fakt, že učitelé byli zpočátku neerudovaní a často se střídali.

V roce 1855 byla vytvořena funkce *dozorce*, který s učitelem a farářem sepisoval soupis dětí, kteří měli povinně nastoupit do školy a dbal o to, aby děti do školy opravdu chodily. Každé dva týdny kontroloval školní docházku a podílel se na stanovení pokuty, kterou nezodpovědní rodiče museli na obecním úřadě platit. Dozorce dále kontroloval učitele, jestli chodí včas na hodiny, zda dětem dávají nějaké mimoškolní práce a jak s nimi zachází.

V roce 1874 vstoupil v platnost a účinnost zákon o povinné čtyřleté docházce, kde hlavním vyučovacím jazykem byla chorvatština. V této době chodilo do školy 102 žáků.

Když v roce 1914 vypukla první světová válka, bylo ve škole zakázáno psaní cyrilicí a veškerá školní činnost byla organizována pro válečné hospodářství. Muži byli na frontě a školní docházka byla ještě horší než obvykle. Následky válečných nepokojů byly citelné ještě dlouho po skončení války.

Po roce 1918 se na chorvatském území začaly otevírat školy s českým vyučovacím jazykem.

České školy se v období mezi dvěma světovými válkami dělily do čtyř typů:

1. soukromé (zde učili pedagogové, jež byli vysíláni a také placeni československým ministerstvem školství a národní osvěty)
2. doplňovací (byly zakládány tam, kde nebylo možno otevřít školu soukromou; úkolem bylo doplňovat a rozvíjet jazykové znalosti češtiny a pěstovat vlastenecké cítění u českých dětí, které řádně chodily do místní, chorvatské školy. Učitelé byli také vysílání MŠNO.
3. státní paralelky (většina českých paralelek byla otevřena v letech 1925–1930, a to především v místech, kde si to rodiče buď přáli a nebo zde bylo alespoň 30 dětí školou povinných, potomků Čechů, kteří absolvovali místní školy a byli jugoslávskými státními občany. Učitelé byli dosazování jugoslávským ministerstvem školství.
4. okresní (kočovné) školy vznikaly především v malých roztroušených osadách, kde žily malé skupinky Čechů.

V roce 1929 vešel v platnost zákon, který umožňoval v případě minimálního počtu 30 dětí, které mluví jiným jazykem, otevřít oddělení (paralelku) v jejich jazyce.

V končenické škole byla otevřena paralelka českého jazyka až v roce 1931, protože průzkum obyvatelstva o zřízení české školy dopadl v neprospěch jejího zřízení – 90 rodičů ze 120 se hlásilo k zachování chorvatské školy a pouze 30 rodičů si přálo vznik výuky v češtině. Nicméně od roku 1937 byly na končenické škole vedeny kurzy doplňovací češtiny. Do kurzu bylo přihlášeno 100 dětí a společně hrály divadlo.

V roce 1932/33 byla ve škole dvě „česká oddělení“ (tj. 1.–4. třída), v roce 1938 bylo kvůli nedostatku zapsaných děti jedno české oddělení zavřeno. Ve školním roce 1938/39 bylo zapsáno 24 žáků do českého oddělení a 30 žáků do jugoslávského oddělení. V roce 1941 byla česká paralelní škola v Končenicích uzavřena. Během druhé světové války se zde vyučovalo pouze v chorvatském jazyce.

25. 11. 1944 byla v ryze české osadě Končenicích otevřena pouze česká škola se čtyřmi třídami. Na základě rozhodnutí oblastního národního výboru ze dne 22. 10. 1945 byly otevřeny české školy s tím, že všechny budou samostatné a budou mít vlastní vedení a administraci.

Ve školním roce 1945/46 byly ve škole čtyři třídy, do kterých chodilo 110 žáků. Ve školním roce 1946/47 měla škola pět tříd se 157 žáky.

V 1. a 2. třídě se vyučovaly tyto předměty: chorvatský nebo srbský jazyk, počty, kreslení, zpěv, tělocvik a psaní.

Ve 3. a 4. třídě chorvatský nebo srbský jazyk, dějepis, zeměpis, přírodopis, počty, kreslení, zpěv, tělocvik a český jazyk.

Když se mnozí po druhé světové válce odstěhovali do Československa, výrazně poklesl i počet žáků. Nicméně škola fungovala a počty žáků se dokonce zvyšovaly, a tudíž přibývalo i tříd.

Ve školním roce 1954/55 má končenická škola poprvé sedmou třídu, následující školní rok 1955/56 se končenická škola stává osmiletkou a školu navštěvuje 218 žáků. Počet žáků ve školním roce 1967/68 byl 223.[479]

Kam chodí děti do školy dnes

Tím, že ubývá mladých lidí v obci, snižuje se samozřejmě i počet žáků ve škole. Proto v dnešní době mají děti možnost učit se češtinu pouze v dobrovolných kurzech češtiny v rozsahu dvou hodin týdně.

Škola je díky rekonstrukci a darům ČR moderně vybavená a splňuje náročné standardy pro výuku. V roce 2002 získala končenická škola 12 počítačů z České republiky, v roce 2003 byla dokončena přestavba školy, v roce 2004 získala škola darem od Československého ústavu zahraničního v Praze knihy pro školní českou knihovnu, knihovní vybavení, police atd. Knihovna nese název prvního československého prezidenta T. G. Masaryka. ČSÚZ škole věnoval také jeden počítač a DVD přehrávač.

Do končenické školy dnes chodí děti pouze v rámci prvního stupně. Další školy jsou v nedaleké vesnici Diošu, v Daruvarském Brestově či v Stražanci.[480]

Ve školním roce 2008/2009 navštěvovalo ZŠ Josefa Růžičky Končenice 123 žáků a mateřskou školu 16 žáků.[481]

Přestože mají Končenice svůj vlastní, nově opravený Český národní dům a také základní školu Josefa Růžičky, která prošla náročnou rekonstrukcí a nyní poskytuje jedny z nejmodernějších výukových standardů, zažívají stejně jako jiná místa úbytek českého obyvatelstva. Mladí lidé stále více tíhnou k chorvatské identitě, navíc odcházejí do větších měst, kde jsou lepší jak studijní, tak i pracovní podmínky a začíná být nedostatek těch, kdo by mohl v českém odkazu pokračovat.

7.11. Kralovec-Šibovec

7.11.1. Historie českého osídlení

Kralovec je část obce Šibovec – odtud je tedy spojení Kralovec-Šibovec. Vesnici Šibovec (v dnešní opčině Sirač) založili Srbové, kteří na tomto území byli první.

[479] VINTER, J. *Česká a chorvatská škola v Končenicích.* Daruvar: Jednota, 2007.
[480] VINTER, J. *Česká a chorvatská škola v Končenicích.* Daruvar: Jednota, 2007.
[481] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

Tato vesnička leží ve Slavonské nížině, která vždy platila za velice úrodnou. První nárůst osidlování této nížiny českými přistěhovalci se datuje do druhé poloviny 18. století.[482]

Obyvatelé tehdy získávali půdu tím, že si ji vykáceli a dále obdělávali, původně měl tedy každý své hospodářství.

Obrázek 128. Domovský list potomka jednoho z přistěhovalců.

[482] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

Dle vyprávění jednoho z místních měli údajně být prvními českými příchozími „husité“, kteří nechtěli přistoupit na katolickou víru. Větší nárůst příchodu českých rodiny byl za první světové války, především se jednalo o obyvatele Moravy.

Po občanské válce (1991–1995) dostalo mnoho rodin byt ve městě. Jejich stávající domy ve vesnici Kralovec-Šibovec chátrají a „země leží ladem“, protože se zde hospodářství věnuje již málokdo. Dříve byl rozšířen chov dobytka, koní a pěstování zeleniny a oříšků. Dnes ve vesnici žijí především starší lidé, mladší pracují ve městech. Ačkoli by se dalo říci, že je vesnice před vymřením, jsou zde i rodiny, které mají malé děti a opravují si dům, ale to je spíše výjimečné.

Ve vesnici není obchod, lékař, vše se nachází v blízkém okolí (Dolany, Holubňák), nebo se musí jet do Daruvaru.

7.11.2.Statistické údaje o počtech krajanů

Jako specifikum obce je možné označit to, že se doslova jedná o obydlenou zatáčku.

V celé opčině Sirač, do které patří i Kralovec, žije celkem 2 546 obyvatel, z nichž je 71 % Chorvatů, 14 % Srbů a 10 % Čechů. Podle údajů Rady české menšiny obce Sirač žije na Siračsku 209 českých obyvatel, ale před domovinkou válkou to byl dvojnásobek. V Šibovci žije 93 Čechů.[483]

7.11.3.Školství

Škola byla založena přibližně v roce 1936. Jednalo o školu chorvatskou, český jazyk zde byl vyučován jako nepovinný předmět. Nyní škola nefunguje.

Dětí je málo a zpravidla jezdí do škol v okolních vesnicích (většinou do Dolan, kde je výuka do čtvrté třídy a potom přecházejí dále do Daruvaru). Výuka češtiny probíhá i v základních školách Šibovec a Sirač dvě hodiny týdně (formou nepovinného předmětu).

7.11.4.Spolková činnost

Spolková činnost byla dříve silně cítit především v Kralovci, kde bylo divadlo, venkovní pódium, pěvecký a taneční sbor (přibližně konec 90. let 20. století až rok 2003). V současnosti je cítit mezera po předešlé generaci a Česká beseda nefunguje. V Šibovci se mluví stále častěji chorvatsky, čeština má sice stále ještě své místo mezi lidmi, ale mladší generace ji zapomíná.

V lednu 2009 se sousední Česká beseda v Siraci rozhodla pomoci znovu založit besedu v Šibovci. Obec Sirač přislíbila finanční podporu ve výši 18 300 kun. Důvodem má být fakt, že na Siračsku žije cca 209 Čechů a zhruba 44 % žije právě v Kralovci-Šibovci.[484]

---

[483] *Jednota: Cílem je znovuzaložení besedy v Šibovci* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=239&Itemid=5>.

[484] *Jednota: Cílem je znovuzaložení besedy v Šibovci* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=239&Itemid=5>.

7.11.5.Náboženství

Většina obyvatel byla především dříve spíše pravoslavného vyznání, nebo protestantského. Postupem času se zde sice uchytila i víra katolická, ale v současnosti je náboženské vyznání spíše na ústupu.

Náboženství jako takové soužití mezi lidmi nebránilo. Rozdíly vždy smazala většina. Pokud bylo více pravoslavných, chodilo se na pravoslavnou mši. Když se zvýšil počet katolíků, sloužila se mše katolická.

Po občanské válce se katolický spolek „Charitas“ postaral o humanitární pomoc, údajně pomáhá i dnes.

Bude velice zajímavé sledovat pokus siračské besedy o znovuoživení krajanské činnosti v Šibovci. Celý projekt je ovšem ztížen tím, že mnoho mladých rodin odjíždí do měst a svoji budoucnost spojují s životem jinde.

7.12. Lipovec

7.12.1.Historie obce a českého osídlení

Vesnici Lipovec je možné najít na mapě poblíž Daruvaru pod chorvatským názvem Ljudevit Selo. Vesnice patří jako spádová obec k Daruvaru.

Český název vznikl již při samém založení vesnice – u prvních domků rostlo velké množství lip. Chorvatský název této vísky nám připomíná, že zde žila hraběnka Ljudevita. Jak to přesně se založením vesnice bylo, není jednoznačné.

Podle zápisků pana Karla Adlafa byla vesnice založena roku 1861. Ve stručné historii obce z března roku 1961 (od roku 1861 do roku 1961) se píše, že na začátku stály na území Lipovce jen strohé chatrče z proutí, oblepené hlínou. Již tyto chatrče byly obydleny našimi krajany, kteří se sem přistěhovali ze své vlasti, protože je sem vyhnaly nepříznivé podmínky v Čechách. Přišli na vyzvání tehdejšího hraběte Jankoviće.

Ze zápisu pana Adlafa se lze dále dočíst o několika důležitých událostech, které znamenaly pro vesnici velký pokrok. Mezi tyto události patří založení první továrny na cementové tašky v roce 1890. Ve stejném roce byl na řece Teplici postaven mlýn. Rovněž první divadlo se v Lipovci hrálo roku 1890.

S příchodem 2. světové války došlo i k úpadku vesnice. Během války zemřeli 3 lipovečtí občané – mladíci mezi 20 – 25 lety.

V roce 1953 byl do vsi zaveden elektrický proud a v letech 1960–1961 se za obcí vystavěla trafostanice fungující dodnes.

Dalším zdrojem o historii Lipovce je článek z časopisu Jednota. Zde se rok založení vesnice poněkud liší. Můžeme v něm ovšem nalézt mnoho zajímavých informací o životě zdejších lidí:

… Jak došlo k založení této osady, není snadno něco určitého říci. Z vyprávění starších lidí a z některých jiných pramenů možno však některé věci z prvních počátků a dějin Lipovce zjistit.

Doba, kdy byl Lipovec založen, je jen přibližně známá. Byly to poslední roky polovice minulého století, a proto také Lipovec patří mezi vesnice poměrně novějšího data. Tvrdit, že Lipovec založila hraběnka Ljudevita Jankovićová, není snadné. Ona se totiž za hraběte Jankoviće provdala teprve v roce 1854, a první obyvatel se do Lipovce přistěhoval v roce 1850. A když se hraběnka Ljudevita provdala a přišla na daruvarský zámek, v Lipovci již bydlelo několik rodin. Jak tedy k tomu došlo, že se tato osada po ní jmenuje? Vypráví se, že prý lid sám pojmenoval osadu na znamení díků hraběnce za dobrotu, kterou mu prokazovala.

… Osada se dosti rychle vyvíjela. Tak v roce 1890, kdy bylo sehráno první divadelní představení, v Lipovci již žilo 25 rodin. Rodiny, které se tam přistěhovaly, dostaly od hraběte pole k obdělávání, jež si mohli po dvaceti letech koupit. Ale mohl se již i volně koupit nějaký ten pozemek.

Když se sem naši lidé přistěhovali, nemohl si ovšem nikdo z nich hned postavit pěknou chalupu. Muselo se stavět narychlo, aby bylo kde bydlet, a stavět tak, aby to ani hodně nestálo a ani nedalo hodně práce. Byla to proto obyčejně bouda opletená proutím a nahozená zvenčí a zevnitř blátem. Nejednou se stalo, že když začal v zimě vítr silně foukat, musela se nábytkem ta nějaká díra ucpat, neboť déšť a vítr bláto spraly, pruty shnily a vzduch měl pak volný průchod. Lid se však pilnou prací postupně vzmáhal a vyšší životní úroveň pak přinášela i větší potřeby. Začal proto stavět nové a lepší domky, začal i kulturně žít a kulturou se zabývat.

Ani v hospodářském ohledu nebyl náš lid vždy ve stejném postavení. Z počátku se dělalo, jak to šlo, ale vždy dbali, aby to šlo lépe a výnosněji než dříve. Měli pochopení pro hospodářské nářadí, o němž si byli vědomi, že je rolníkovým nejlepším přítelem a pomocníkem. Proto není divu, že téměř každé hospodářství v Lipovci má nějaký ten stroj, který se mu zdál být nejpotřebnějším. Ač se hlavně zabýval obděláváním půdy, nebyly pšenice, kukuřice nebo brambory jejich výlučnými výrobky. Dbali, aby se potraviny co nejvíce doma spotřebovaly a aby se na trh zase vyvedlo více dobytka, čímž si také získá více peněz. A s větší sumou peněz možno i v hospodářství více učinit. Takové hospodaření mělo dobré výsledky. Hodně k tomu přispělo i to, že se naši hospodáři rádi odborně vzdělávali a že odebírali různé hospodářské časopisy z Čech a od jinud.

Je opravdu zajímavé poslechnouti si některého z našich starců, jak vypráví o poměrech, v nichž žil jeho otec, jaké potíže měli a jak těžké chvíle prožívali, jak se za jejich mládí žilo, chodilo na zábavy atd. Tak se s koňmi po celé noci chodilo na pastvu, a tak se nejednou stalo, že pasáka navštívil vlk. Mnohdy to byly hrozné chvíle. Tak se vypráví, že jednou jakási Kačenka pásla odpoledne dobytek a jak dřímala ve trávě, najednou se před ní objevil vlk, kterého přihnal hlad. Utéci již nebylo kam. Vlk se k děvčeti přibližoval pomalu, hrozivě cenil zuby. Co si počít, co dělat? A děvče se rozhodlo. V ruce mělo hůl, a jak se vlk přiblíží, tak mu vrazí do chřtánu. A tak se stalo. Když pozdě večer domácí přišli

pro dobytek, měli co vidět. Kačenka ležela ve mdlobách a vedle ní mrtvý vlk s holí v krku.

A ještě jedna vlastnost našich krajanů v Lipovci je hodna zaznamenání. Oni si totiž byli vždy vědomi toho, že jednotlivec sám o sobě málo docílí. Tento jejich postoj hodně přispěl k rozvoji osady. Jejich heslem bylo a zůstalo: „Jeden za všechny, všichni za jednoho.“ (Karel Malina, Jednota, rubrika Z dějin a života našich osad, článek Lipovák o Lipovci)

Zajímavostí je, že ve vsi nebyl vystavěn kostel. Místní se musejí spokojit s kapličkou.

7.12.2. Spolková činnost

V obci Lipovec funguje Česká beseda od roku 1935.

Předsedkyní České besedy je v současnosti Drahuška De Bonová, místopředseda Vitomír Veltruský a jednatelka Alenka Veltruská, která rovněž spravuje kroniku České besedy.

Vývoj počtu členů besedy v posledních letech (zaokrouhlen na desítky)[485]:

V roce 2005 zde bylo 170 členů
2006 170
2008 160

K počtům členů České besedy v Lipovci poskytla podrobnější informace paní Alenka Veltruská. K letošnímu roku je z celkového počtu členů 160 aktivních zhruba 60–70 členů.

Ve vsi je samozřejmě Český dům, který byl uveden do chodu roku 1955. Sídlí v něm i místní škola a schází se zde folklorní skupiny. Český dům (sloužící také jako divadelní sál) je dotován z České republiky a je právě rekonstruován. Před jeho postavením se divadlo hrálo všude možně (ve mlýně, na zahradách, ve stodolách, po barácích…).

7.12.3. Kultura

Při České besedě v Lipovci působí divadelní, taneční a pěvecká skupina.

Divadlo v Lipovci má již dlouhou tradici. Dokonce zde bylo odehráno první české krajanské divadlo v roce 1890. Představení se jmenovalo Mlynář a jeho dítě (autor A. Raupach).

Foto: Zuzana Kohlová

[485] *Český lidový kalendář.* c. d. (2005–2006).

Dnes do Lipovce jezdí režiséři z Čech, aby pomohli krajanům realizovat hry. Letos se zde ve dnech 14.–15. března konala divadelní přehlídka krajanských divadelních skupin s velmi bohatým programem. Za pátek se stihlo odehrát 7 představení a v sobotu 6 představení. Mezi hrané autory patřili zejména čeští umělci, ale i např. Carlo Goldoni. Za zmínku určitě stojí i návštěva litvínovského divadla.

Místní taneční skupina nese název Perličky. Jde o skupinu, kterou tvoří děti z lipovecké základní školy.

V neposlední řadě se Lipovec pyšní pěveckým sborem Lipovecká děvčata (přestože členy jsou ženy v důchodu).

Dožínky se v Lipovci konaly v roce 1935 a v roce 1962, kdy to byly první poválečné dožínky. Probíhaly ve dnech 18. až 19. srpna. Neúčinkovali zde jen Češi ale i některé maďarské besedy. Pro zajímavost uvádíme spotřebu některých surovin na dožínkách v roce 1962. Podle toho si můžeme udělat obrázek o tom, o jak velkou akci skutečně jde. Dnes budou čísla ještě mnohem vyšší.

Spotřebovalo se tedy*:*1 200 l vína, 25 hl piva, 40 l kořalky, 20 l likéru, 200 l sodovky, 500 ks chleba a porazilo se 10 prasat, 22 beranů, napeklo se 31 ks dortů, 50 plechů koláčků, obrat peněz byl 1 460 000 dinárů a čistý zisk dosáhl 340 000 dinárů.

Dožínek se zúčastnilo na 3 000 lidí.[486]

Letos měl Lipovec na dožínkách v Daruvaru stánek s ručně upletenými prstýnky ze slámy. Jde o velice starou tradici, jejíž obnovení mělo veliký úspěch.

Ve vesnici kromě České besedy působí ještě skupina dobrovolných hasičů.

7.12.4.Statistické údaje o počtech krajanů

Pokud jde o národnostní složení obce, je zde 80–90 % Čechů**.** Dalo by se tak říci, že jde o ryze českou vesnici, protože zbylých pár procent jsou totiž Chorvaté ze smíšených manželství (česko-chorvatských).

Dnes zde žije přes 40 rodin. Stabilní počet členů se vysvětluje následovně: zatímco mladí odcházejí za vzděláním, stejně jako v ostatních obcích, nová generace je dostatečně silná na to, aby daný úbytek vyrovnala.

7.12.5.Školství

Ryze česká osada Lipovec až do roku 1956 neměla svou vlastní základní školu – proto děti nejdříve chodily do české školy v Dolním Daruvaru. Docházka do české školy v Daruvaru nebyla snadná, a tak si lipovečtí krajané přáli mít vlastní školu. Toto přání jim bylo splněno, až když si postavili svůj Národní dům, ve kterém byly zajištěny místnosti pro školu a byt pro učitele.

Základní škola v Lipovci byla založena roku 1957. Sídlo má v Českém domě. Protože jde o školu českou, tak výuka probíhá v češtině, ale vzdělávat se zde mohou i příslušníci všech ostatních národností. Vyučování je pouze pro první čtyři třídy, pátou až osmou třídu musí děti absolvovat v Daruvaru (počet

[486] Zápisky o Lipovci, Adlaf Karel.

žáků se totiž rok od roku snižuje – ve školním roce 1993/1994 bylo žáků pouze 12, proto bylo druhé oddělení zrušeno a učitelé převedeni do Daruvaru). Dnes je škola v Lipovci obvodní (spádovou) školou ZŠ J. A. Komenského v Daruvaru.

Český jazyk se vyučuje 4 hodiny týdně. Výuku zde vede paní předsedkyně Drahuška De Bonová.

Vývoj počtu žáků ve škole:

rok	počet žáků
2005	18
2007	10
2008	9
2009	5

Tabulka 23. Počty žáků ve škole v Lipovci (2005–2008).

Ačkoliv jde o malou vesnici, Česká beseda zde jen vzkvétá. Jde tak příkladem ostatním besedám. Alespoň navenek zde působí vše jak má. Obec je malebná, beseda funguje a navíc jsme zde narazili na příjemné lidi. Co víc si přát?

7.13. Tréglava

Tréglava je maličká vesnička položená asi 2,5 km severně od Ivanova Sela. V mapě ji lze najít pod názvem Trojehlava (Trojeglava). Administrativně spadá pod Bjelovarsko-Bilogorské županství, konkrétně pod obec Hrubečné Pole (Grubišno Polje), které zahrnuje celkem 24 obcí.

Důležité je nezaměňovat „českou“ Trojeglavu s nedalekou Trojeglavou u Dežanovace. Asfaltová silnice sem vede až od roku 2002.

V obci převažují hospodářská stavení. Téměř kolem každého domku je pozemek, kde se chovají domácí zvířata jako kozy, ovce nebo slepice. Zkrátka na vás dýchne atmosféra pravého venkova. Většina zdejších lidí se živí zemědělstvím nebo dojíždí za prací do Hrubečného Pole. Nejbližší autobusová zastávka je až v Ivanově Sele, proto se místní obyvatelé neobejdou bez auta.

Většina věřících obyvatel je katolického vyznání, ale kostel ve vsi není.

7.13.1. Statistické údaje o počtech krajanů

Statistické údaje o počtech Čechů jsou k dispozici pouze pro spádovou obec Hrubečné Pole. Ta patří svoji rozlohou 269 km² mezi největší obce Bjelovarsko-bilogorského županství. V roce 1991 žilo v celé obci 1 953 Čechů, v roce 2001 jich bylo 963 (12,80 % všech obyvatel).

7.13.2. Spolková činnost[487]

Historie tréglavské besedy je velmi mladá a její začátky opravdu zajímavé. O tom, jak to všechno začalo, nám s chutí vyprávěla paní Alenka Havelka, zakladatelka a předsedkyně besedy, zároveň kuchařka v Hrubečném Poli, ale také žena, která se stará o početnou rodinu a k tomu stíhá obhospodařovat statek.

[487] Vyprávění předsedkyně České besedy paní Alenky Havelkové.

Předsedkyně besedy v Tréglavě Anna Havelka (vpravo), její dcera (vlevo) a neteř Iva Černá (uprostřed), která byla prvním narozeným dítětem v mezinárodně uznaném Chorvatsku. Foto: Renata Mrázová

Paní Havelka založila besedu za podpory místních obyvatel v roce 2002. Hlavním cílem bylo poskytnout zázemí mladé generaci a zajistit jim volnočasové aktivity přímo ve vsi. Tím odpadlo dojíždění do okolních vesnic. Ve vsi byla založena taneční skupina *Hvězdičky*, hudební skupina *Šumaři* (harmonikáři) a divadelní scéna *A je to*. Náměty divadelních her pochází z klasické české literatury nebo z vlastní tvorby. Tyto zájmové útvary vzbudily takový zájem, že sem dojíždějí lidé z Hrubečného Pole, kteří Českou besedu nemají.

Beseda zaznamenává veliký úspěch. Díky tomu, že funguje teprve několik let, lidé jsou stále aktivní a plní nadšení. Beseda má přibližně 70 členů a z toho zhruba 40 aktivních, což je velmi pěkné číslo v porovnání s ostatními spolky. Finance jsou získávány z České republiky prostřednictvím Českého svazu a také z obce Hrubečné Pole – možná také díky tomu, že starostou je v obci Čech. Paní Alenka Havelková si také pochvaluje zdejší demografickou situaci. Podle ní se ze vsi za posledních deset let nikdo neodstěhoval, naopak zde žije mnoho mladých rodin.

Díky finanční pomoci z České republiky a Hrubečného Pole probíhá stavba Českého domu. Hrubá stavba je již hotová a nyní přijdou na řadu další práce. Na výstavbě se podílí kromě firmy také místní obyvatelé.

Budoucnost domu je předem daná – bude sloužit jako zázemí pro kulturní skupiny. Ze začátku byly problémy s vlastnictvím pozemku, kde beseda stojí. Jak říká paní Havelka, problém s pozemky je tu velmi častý, protože nejsou jasně vytýčené hranice. Nakonec beseda chybějící část pozemku odkoupila a začalo se stavět. Majitelem domu není přímo Česká beseda Tréglava, ale obec Hrubečné Pole. O jeho výstavbě a následném provozu však rozhodují pouze členové besedy.

Češi v Tréglavě jsou na svůj původ velmi hrdí. Jejich hlavním úsilím je zachovat češtinu v běžné mluvě. A opravdu, celá rozvětvená rodina Havelků doma nemluví jinak než česky. Samozřejmě i mladá generace umí plynule česky, a tak nemáme problém si s nimi pohovořit o zdejších zvyklostech mladých lidí. Lidé také usilují o dvojjazyčný název vesnice, ale zatím bohužel neúspěšně. Pokud by to obec povolila Čechům, musela by to povolit i Srbům, což samozřejmě nemůže připustit. Do budoucna plánují obyvatelé spolupráci s českou

vesnicí Homole u Brna – výměnný pobyt, kdy by krajané zjistili, jak se žije u nás a naopak.

Kromě besední činnosti ve vsi funguje také hasičský spolek.

Počty členů besedy podle Českého lidového kalendáře: 2005 – 90 členů, 2006 – 70 členů, 2007 – 70 členů.

7.13.3. Školství

Vzhledem k tomu, že Tréglava je vesnice s bezmála sty obyvateli, není zde ani škola. Rodiče však posílají děti do nedalekého Ivanova Sela nebo Hrubečného Pole. Základní škola v Hrubečném Poli vyučuje češtinu od první do osmé třídy, proto tam dojíždějí na výuku děti z okolních vesnic. Ve školním roce 2003/2004 se česky učilo 34 žáků. Následující rok pak nastoupilo do první třídy dalších dvanáct žáků. Do školy dojíždí jednou měsíčně i učitelka z České republiky.

Česká Beseda v Tréglavě na nás zapůsobila asi nejvíce optimisticky. Vypadá to, že její činnost se ubírá tím správným směrem. Lidé jsou pro práci v besedě nadšení, děti navštěvují volnočasové aktivity a učí se česky. Dospělí zajišťují stavbu nového besedního domu. Snad tohle nadšení nevyprchá ani v dalších letech.

7.14. Velké a Malé Zdence

Velké a Malé Zdence se nacházejí asi 12 km severozápadně od města Daruvaru, centra zdejší české oblasti. Administrativně jsou součástí města Hrubečné pole (Grubišno Polje). V roce 2001 žilo ve Velkých Zdencích 1 075 obyvatel.

Název vesnic je odvozen od slova *zdenac*, což v chorvatštině znamená studny – v okolí byly kdysi velké studny a také rybníky.

Vesnice nejsou původně české, můžou se pochlubit bohatou historií, která sahá až do 13. století – písemné zprávy hovoří o tvrzi Zdenci, o které můžeme slyšet ještě v 14. a 15. století.

Původní název Malých Zdenců byl Horní Zdence a Velké Zdence se jmenovaly dříve Dolní Zdence – oba názvy jsou odvozeny z postavení vesnic podle toku řeky Ilovy. Dochované zprávy hovoří, že v Dolních Zdencích stály dva kostely, jeden zasvěcený Blahoslavené Panně Marii a druhý Všem svatým. V Horních Zdencích byl jeden kostel zasvěcený také Blahoslavené Panně Marii. Majitelem nemovitostí byla jistá rodina Bathori, které patřilo asi deset okolních vesnic.

Lidé se živili zemědělstvím a rybníkářstvím. Dnes už v okolí není mnoho práce, většina firem zanikla, a tak se mladí stěhují do velkých měst.

Mlékárna ve Zdencích

V minulosti zde fungovala velká mlékárna, kterou založil, jak jinak, československý rodák pan Matěj Macháček. Malé a Velké Zdence dělí pouze křižovatka, na které tento drobný obchodník původem ze Slovenska mlékárnu

postavil. Později Velké Zdence „ukradly“ kousek území Malým, protože mlékárna Velké Zdence je lepší název než mlékárna Malé Zdence. Po celý život tohoto podnikatele mlékárna dobře prosperovala. Po jeho smrti (dožil se 52 let) převzal mlékárnu jeden z jeho tří synů Josef, který ovšem nebyl takový dobrý obchodník a po nástupu světové krize byl donucen mlékárnu roku 1928 prodat. Koupil ji obchodník Viktor Herešíc a pojmenoval ji po své dceři Zdenka. Po hospodářské krizi rozšířil výrobu a zaměstnával zde mnoho Čechů a českých odborníků.

Mlékárna zaměstnávala mnoho lidí, ale po privatizaci zaměstnává nyní pouhou hrstku z původního množství a práce je stále méně.

7.14.1. Historie českého osídlení

Poloha obcí za řekou Ilovou z nich dlouhou dobu činila pohraniční vesnice. Písemné zprávy o těchto vesnicích se objevují po třicetileté válce. Po vytlačení Turků z Uher (po roce 1683) vzniká v této oblasti tzv. Volná krajina, do které se začali stěhovat Srbové, Chorvati a také v malé míře Maďaři.

Srbové zde dostávali půdu zadarmo, za to však museli hlídat hranice před případným opětovným vpádem Turků. Půdy byl dostatek ještě na začátku 19. století, kdy rakouská vláda rozšiřovala v Čechách zprávy o možnosti stěhování lidí do této oblasti. První nevelká vlna přišla do Chorvatska někdy kolem roku 1825, ta však záhy splynula s původním obyvatelstvem. K největší kolonizaci Čechů Vojenské krajiny docházelo až ve druhé polovině 19. století.

O počátcích českého osídlení ve Zdencích vypráví jeden z krajanů Jaroslav Slunečko:

> 20. února 1875 přišli do Chorvatska, do Zdenců, moji prarodiče. Zakoupili zde domek a zemědělskou půdu. Zhruba ve stejné době docházelo k největší kolonizaci Čechů zdejší Volné Krajiny. Ta trvala až do konce století. Prarodiče – Josef (*1843), pocházel z vesnice Malovice v okrese Tábor a jeho žena Barbara (*1847) rozená Švejdová, pocházela ze sousední vesnice Nová Ves. Do Chorvatska přijeli i s dědou Františkem.
>
> Počet Čechů stále rostl. Začali se mezi sebou stýkat. Způsob obdělávání půdy který se naučili v Čechách, úspěšně provozovali i zde. Původní obyvatelé, tedy Srbové a Chorvati, neuměli dobře hospodařit a půdu po dvou setí pšenice nechávali ležet ladem, pouze sem vyháněli dobytek. To si ovšem Češi nemohli dovolit. Nakoupili koně a krávy a založili hnojník. Orali a hnojili půdu, sázeli brambory, řepu, pšenici a ostatní plodiny. Půda byla úrodná a nemusela se nechávat ležet ladem. Postupně tento způsob hospodářství pronikl do celého kraje.
>
> V období mezi světovými válkami se ve všech českých rodinách hovořilo česky, česky uměla dokonce i spousta Chorvatů. Pokud se ženil Čech, tak si v naprosté většině případů bral Češku, Chorvat Chorvatku, Srb Srbku, Maďar Maďarku a téměř vůbec nedocházelo k míchání národností. Dnes je tomu již jinak. Stále častěji dochází ke smíšeným manželstvím a čeština postupně mizí. Zanedlouho nastane doba, kdy českou stopu budou tvořit pouze česká příjmení a nápisy na náhrobcích za zdmi hřbitovů.

7.14.2. Spolková činnost

Česká beseda se podle vyprávění místních pamětníků podílela před válkou na zakoupení rádia. Ve vesnici sice nebyla zavedená elektřina, ale rádio na baterie poslouchat šlo. Znepokojivé zprávy se objevovaly ještě před začátkem války, ale až po jejím začátku docházelo k velkým změnám. Moci se chopili *ustašovci* a vláda v čele s Pavelićem. Srbští sousedé byli vystěhováni do Srbska

a později do koncentračních táborů. Češi se v této době obávali, kdy dojde řada na ně, ale jelikož byli výborní zemědělci, čistky se jim vyhýbaly. Válka pokračovala a začal se šířit partyzánský odboj. V roce 1942 vznikla na území Chorvatska česká rota, která postupně přerostla v Českou partyzánskou jednotku Jana Žižky. Velké a Malé Zdence s okolními vesnicemi a okresním městem Hrubečným Polem (Grubišno Polje) osvobodila právě mezi 17. a 20. srpnem 1944 Česká brigáda.

Česká beseda dnes. Oficiální znovuzaložení České besedy proběhlo 7. listopadu 2000, kdy byla zapsána do obchodního rejstříku. Prvním zvoleným předsedou se stal Dalibor Brůža. Při valné hromadě 21. dubna 2007 měla beseda 171 členů a představitelé besedy byli zvoleni takto: předsedkyně Jaruška Krčmová, místopředsedové Dalibor Brůža a Juraj Šantak, jednatelka Melisa Husáková.

Kultura. Češi si do nové vlasti nepřinášeli pouze jazyk, způsob práce, ale samozřejmě i svůj způsob života, svoji kulturu.

Pro Čechy byla typická dechovka, která se od té chorvatské, nebo balkánské dost liší. Proto také vzbudila ve vesnici značný zájem, a to nejen u Čechů.

Dnes je s Českou besedou spojeno mnoho kulturních skupin. Mají tři taneční skupiny rozdělené podle věku (nejstarší nese jméno Vodička) a vystupují po besedách po celém Chorvatsku. S choreografií jim pomáhají i lidé z Čech, protože navázali spolupráci s Boskovicemi a Skalicí nad Svitavou, odkud je soubor Skaličánek.

Dále zde působí divadelní skupina, pěvecký sbor – Zdenačky a již zmíněná dechovka. Češi se zde starají o kulturní vyžití a daří se jim to moc dobře.

7.14.3.Školství

První škola byla otevřena někdy kolem roku 1840, kdy toto území ještě patřilo do Vojenské hranice. Škola byla proto až do roku 1873 pod vojenskou správou až do zrušení Vojenské hranice.

Původní budova školy, stavení českého rodáka pana Merkla, byla ve špatném stavu a hrozilo její zřícení, proto se škola přestěhovala. Roku 1861 byla zahájena výstavba nové školy a roku 1862 již začala výuka v nové budově. V roce 1874 byla škola ve Velkých Zdencích prohlášena za obecnou národní školu. Přibližně od roku 1880 se začal počet žáků výrazně zvyšovat, jak je patrné z tabulky:

školní rok	počet dětí celkem	z toho českých
1881/82	68	25
1882/83	79	31
1884/85	83	38
1885/86	100	46
1909/10	154	85
1910/11	155	85

Po 1. světové válce se muselo prosadit znovuotevření české školy, ale protože byl počet žáků české národnosti dost vysoký, škola pro českou menšinu

mohla být otevřena. Z Prahy byl do Velkých Zdenců vyslán za podpory Ministerstva školství první český učitel Miroslav Nechyba a zahájil výuku ročníku 1924/25. Zůstal tady však jen jeden školní rok. Největší problém byl tedy sehnat českého učitele. 30. března 1926 povolil ministr pro osvětu Štěpán Radic, aby byla ve Velkých Zdencích otevřena česká paralelka a zároveň, aby byl ve škole zaměstnán učitel, který ovládá český jazyk. Roku 1926 nastoupila Slávka Máchová, jako učitelka českého kombinovaného oddělení.

školní rok	žáci v české škole	žáci v chorvatské škole
1933/34	61	73
1934/35	60	70
1935/36	42	50
1936/37	45	51
1937/38	40	45
1938/39	46	54
1939/40	40	50
1940/41		92

V průběhu 2. světové války se v české škole neučilo. Výuka byla znovu zahájena ve školním roce 1945/46, ale tentokrát škola nepůsobila jako paralelka, ale jako škola samostatná. Do školy se na žádost občanů vrátila Slávka Máchová, která roku 1932 odešla. 1. února 1949 přišel do školy učit Josef Zámostný, výborný učitel, který začal psát školní kroniku a naplno se dětem věnoval. Vedl divadelní představení, taneční a pěveckou skupinu. Těmito vystoupeními doplňovali kulturní dění a společně s Českou besedou, tak přispívali ke kulturnímu vyžití v obci. Když 1. února 1961 odešel ze školy Josef Zámostný, byla to pro školu velká ztráta. Dřívější učitelka Slávka Máchová o něm řekla: *Něco tak hlubokého v člověku, láska k dětem, škole, ta vřelá oddanost ke své vesnici, svému rodnému kraji a své zemi, co by měl míti každý učitel, to bylo v českém učiteli Josefu Zámostném a on to rozdával kolem sebe plnýma rukama.*

Na místo Josefa Zámostného nastoupila jeho někdejší žačka Zlata Janáčková. Nová učitelka se snažila pokračovat v jím započaté práci – ve škole se nadále hrálo divadlo, pokračoval pěvecký sbor a začala se pravidelně scházet i taneční skupina.

V roce 1962 proběhly oslavy 100. výročí postavení školní budovy.

Roku 1970 škola vstoupila do dekády, ve které došlo k jejímu zániku. Prvním varovným signálem byl stále se zmenšující počet českých žáků – ve školním roce 1970/1971 jich bylo pouze 9. Stará škola navíc neodpovídala představám o moderní výuce a budova taktéž dosluhovala. Proto bylo rozhodnuto postavit na novém místě novou školní budovu, a to na rozcestí mezi Velkými a Malými Zdenci, aby mohly děti obou vesnic tuto školu navštěvovat.

Škola byla slavnostně otevřena Josefem Zámostným 29. ledna 1977. V nové budově byly 4 učební prostory, 2 kabinety, sborovna, školní kuchyň a příslušenství.

Naděje, že nová škola umožní české vyučování pro obě osady, se ovšem nenaplnila kvůli malému počtu dětí, a tak školní rok 1978/1979 byl pro českou

školu rokem posledním. Do české školy chodilo jen 7 žáků a do následujícího roku se jich přihlásilo, podle jednoho zdroje dva a podle druhého jen 4 žáci.

školní rok	počet českých žáků	školní rok	počet českých žáků
1961/62	21	1969/70	15
1962/63	18	1970/71	9
1963/64	21	1971/72	10
1964/65	14	1972/73	9
1965/66	16	1973/74	11
1966/67	16	1974/75	16
1967/68	17	1975/76	16
1968/69	16	1976/77	14

Po zániku české školy zde však ještě probíhala fakultativní výuka češtiny. Do hodin se zapisovali nejenom Češi, ale i žáci jiných národností, a proto byla účast vysoká. Hodiny péče o mateřský jazyk a kulturu vedla až do roku 1995 Zlata Skenderová, pak ji vystřídali jiní:[488]

školní rok	žáci fakultativní výuky	učitelky
1993/94	40	Zlata Skenderová
1994/95	34	Zlata Skenderová
1995/96	30	Blanka Bílá
1996/97	50	Zdenka El-Majzoubová
1997/98	63	Lydie Frantálová
1998/99	60	Ana-Marie Štrumlová
1999/00	61	Ana-Marie Štrumlová
2001	64	Jana Staňová

7.14.4.Náboženství

Koncem 19. a během 20. století žilo ve Velkých Zdencích kolem osmi rodin českých evangelíku a ostatní české rodiny byly katolické. Dnes mladá generace spíše tíhne ke katolictví, které v Chorvatsku převládá, protože většina rodin je smíšených – jeden partner je Čech, druhý Chorvat. Ve Velkých Zdencích se nachází kromě katolického kostela i evangelický kostel, kde se věřící každou neděli scházejí. V 90. letech sem přišly dvě evangelické kazatelky až z Finska.

7.14.5.Zajímavost

O Zdencích se psalo krajanském tisku v roce 1935:

Tragedie v Malých Zdencích[489] . V každé naší osadě se zachovalo vyprávění nějaké tragedie, která postihla některou jejich rodinu. Jedna taková se stala 31. července 1935 v Malých Zdencích, kde se utopila ve věku 27 let Anna Kedrštová z Illovy a na onen svět sebou vzala i tři svoje malé dcery: sedmiletou Anežku, pětiletou Mařenku a tříletou Amálku. Příčinu této sebevraždy nikdo nevěděl. Mohl to vědět jedině její manžel Alois, který se již nikdy neoženil a tajemství si odnesl do hrobu. O této události tehdy psaly

[488] HEROUT, V. *České školy ve Velkých a Malých Zdencích*. Daruvar: Jednota, 2001.
[489] U nás a ve světě před 70 lety. *Naše řeč*, č. 47 – Září 2005.

mnohé noviny. V pamětní knize hrubečnopolské fary je o tom napsaná trochu zvláštní poznámka: „*…Příčina zůstala tajemstvím, ale která rodina nemá doma svaté obrazy, jen obrazy přírody, a k tomu žije v hojnosti, nemůže mít štěstí a klid. Rodina, která nekoná křesťanské povinnosti, neklaní se Bohu, nemůže mít spokojenost. Jaký život, taková smrt!*“

Požežsko-slavonské županství

Podle údajů z roku 2001 žilo v tomto županství 775 osob s českou národností (0,90 % z celkového počtu všech lidí v županství). Z tohoto počtu uvádělo češtinu za svůj mateřský jazyk 263 osob, což tvořilo 0,31 % z celkového počtu obyvatel v županství.[490]

7.15. Kaptol

Kaptol leží v blízkosti hlavního města Slavonie Požega ve východní Slavonii asi 40 km od Daruvaru. Přímo v Kaptolu žije asi 1 600 obyvatel a spolu s okolními k němu přidruženými menšími obcemi má celkem 4 000 obyvatel.[491]

7.15.1. Historie českého osídlení

První Češi přišli do Kaptola v 60. a 70. letech 18. století. Jednalo se sice již o založenou vesnici, ale příchodem Čechů se počet jejích obyvatel několikanásobně zvýšil. Největší příliv nastal po zrušení Vojenské hranice v roce 1873, která protínala území dnešní Slavonie už od roku 1529 na obranu křesťanského světa proti tureckému výboji. Její okolí nebylo příliš osídleno a Češi, kteří sem byli pozváni hrabětem Daruvaru Jankovićem, zde obhospodařovali jeho nevyužité pozemky, které později dostali do vlastnictví. Příliv Čechů však postupně ustával a od 19. století už přicházejí jen jednotlivci.[492]

7.15.2. Specifika obce

Zajímavostí této obce je její velikost. Jedná se o největší vesnici, kde se trvale usídlili čeští krajané na Požežsku. Přestože zde Češi mají jen 2,5% zastoupení, což se rovná stovce obyvatel, počet členů besedy je téměř trojnásobný. To je dáno tím, že se do besedy hlásí lidé s českými kořeny i z okolí, kde ve vesnicích nejsou čeští krajané tak početně zastoupeni, aby založili vlastní besedu. Členové besedy jsou také lidé ze smíšených chorvatsko-českých rodin, kteří už mají většinou chorvatskou národnost, ale stále vnímají své české kořeny.

7.15.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Přesné počty krajanů v jednotlivých letech bohužel nelze dohledat, ale stejně jako u jiných vesnic si můžeme vytvořit představu jejich počtu podle určitých důležitých dat.

---

[490] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

[491] *Kaptol (Požeško-slavonska županija)* [online]. Wikipedia: Slobodna enciklopedija, ©2009 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Kaptol_(Požeško-slavonska_županija)>.

[492] Srv. HEROLDOVÁ, I. *Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy* In: ČEŠI V CIZINĚ 9, 1996. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, s. 67–95.

Při vzniku besedy byl počet jejích členů 95. Tento počet postupně narůstal až do druhé světové války. O tom svědčí i nárůst žáků v české škole, která s besedou úzce spolupracovala, z 27 až na 110. Tento nárůst však zastavilo již zmíněné období druhé světové války, kdy beseda svou činnost ukončila. Těsně před válkou zde žilo z 1 140 obyvatel 718 Čechů.

Po válce vlivem asimilace nezadržitelně počet Čechů ve vesnici klesá. Počet žáků ve škole se snížil až na 46 a v domovinské válce došlo k dalšímu přerušení aktivity besedy i školy.

Beseda byla obnovena až v roce 1997 a od té doby počet členů opět stoupá až na současných 280. Českých rodin je však v Kaptole již velice málo a češtinu používají děti v mimoškolním životě minimálně.[493]

	1991		2001	
Chorvati	1 216	89,34 %	3 862	96,38 %
Češi	134	9,84 %	100	2,50 %
Srbové	7	0,51 %	9	0,22 %
Jugoslávci	4	0,29 %		
Ostatní			36	0,90 %

Tabulka 24. Populace podle národnosti v roce 1991 a 2001 (Kaptol).[494]

Chorvati	3 964	98,93 %
Češi	23	0,57 %
Srbové	6	0,14 %
Ostatní	14	0,35 %

Tabulka 25. Populace podle mateřského jazyka v roce 2001 (Kaptol). [495]

7.15.4.Spolková činnost

Česká beseda v Kaptolu byla založena 25. ledna 1923. Zpočátku v besedě působil pouze divadelní soubor, ale s narůstajícím počtem členů brzy přibyl i pěvecký a taneční soubor. Hned od počátku byla beseda v Kaptole jednou z nejsilnějších, což potvrzuje velmi brzké splnění důležitého cíle, pro který mimo jiné beseda vznikla – založení české školy. To se povedlo roku 1924.

Aktivita besedy v Kaptole stále narůstala, přestože neměla vlastní dům. Nárůst členů a přibývání dalších souborů, jako např. roku 1929 soubor loutkového divadla, však daly první impuls k jeho stavbě – k dokončení Národního domu došlo v roce 1932.

---

[493] Srv. *S učitelkami péče o český jazyk a kulturu z Kaptola* [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko, 2006 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=430&Itemid=32> a *Česká beseda Kaptol* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku, 2006 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=5>.

[494] *Kaptol* [online]. Vikipedija: Slobodna enciklopedija, © 2009 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Каптол>.

[495] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

Činnost besedy byla dvakrát přerušena během druhé světové a domovinské války. Obnovena byla až v roce 1997 a její činnost stále narůstá.

V současné době má ve svých řadách 280 členů, tři taneční skupiny a jednu kapelu. Národní dům byl obnoven, a to i díky finanční pomoci ČR. V roce 2007 se v něm po třiceti letech opět hrálo divadelní představení.

Beseda spolupracuje i s ostatními besedami a zúčastňuje se různých výročí na oslavu vzniku jiných besed, Dožínek, každoročně pořádá přehlídku *Naše jaro v Kaptolu* a organizuje výlety s vystoupeními i v ČR.

Nedávno v Kaptolu přibyla jedna konkurenční menšinová skupina – bosenský folklorní spolek.[496]

Obrázek 129. Opravený Český dům v Kaptole.

7.15.5. Náboženství

Většina obyvatel obce se hlásí ke katolíkům. Dalšími mnohem méně zastoupenými církvemi jsou řečtí katolíci, svědci Jehovovi, pravoslavná církev a muslimové.

Podobně jako v dalších obcích náboženství rozhodně nepatří k faktorům, které by bránily asimilaci, spíše naopak. I díky společnému katolickému vyznání docházelo k mísení Čechů s Chorvaty a dnes již v Kaptole lze jen těžko najít čistě českou rodinu.

> Kaptol se stal první zastávkou českého kněze Vladimíra Jeřábka, který přednášel v Jugoslávii. Vykonal zde celotýdenní misii zakončenou postavením misijního kříže s nápisem *Česká katolická misie konaná roku páně 1938.*[497]

---

[496] Srv. *S učitelkami péče o český jazyk a kulturu z Kaptola* [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko, 2006 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=430&Itemid=32> a *Osmdesáté páté výročí České besedy Kaptol* [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko, 2008 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=113&Itemid=1> a *Česká beseda Kaptol* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku, 2006 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=5>.

Římsko-katolická církev	3 963	98,90 %
Svědci Jehovovi	7	0,17 %
Agnostici	7	0,17 %
Pravoslavná církev	6	0,15 %
Islám	5	0,12 %
Řecko-katolická církev	1	0,02 %
Nevěřící	4	0,10 %
Nezjištěno	14	0,35 %

Tabulka 26. Populace v Kaptolu podle náboženství.

7.15.6. Školství

Česká škola v Kaptole se poprvé otevřela v roce 1924. Jednalo se českou doplňovací školu F. Palackého pro 27 žáků, která působila při škole státní. Protože se však stále navyšoval počet žáků, stala se po dvou letech samostatnou soukromou českou školou.

První učitelé byli z Čech a zakládali ve škole různé zájmové kroužky. Po určitou dobu působila ovocnářská, včelařská, jezdecká a krejčovská sekce. Počet žáků se pořád zvyšoval až do druhé světové války, kdy dosáhl čísla 110.

Zdejší učitelé vždy podněcovali menšinovou činnost, která prospívala i České besedě. Sami organizovali mnohá vystoupení v okolních osadách požežského údolí.

Po druhé světové válce, kdy byla činnost školy i besedy obnovena, však zájem o češtinu a českou kulturu vlivem asimilace pomalu, ale jistě opadá. Činnost skomírající školy pak byla zcela přerušena domovinskou válkou.

Obnovena byla až spolu s obnovení besední činnosti, kdy projevili krajané zájem také o výuku češtiny, ale už jen jako paralelní výuka státní chorvatské školy. Začali s jednou skupinou žáků v nižších třídách, nyní jsou už dvě skupiny. Učit se česky mají možnost žáci všech tříd základní školy. Ale zájem o tuto výuku rozhodně nevzrůstá.

Dnes chodí do školy 22 dětí a výuka češtiny probíhá v rámci místní základní školy podle modelu C – péče o jazyk a kulturu, kdy si ji žáci mají možnost vybrat jako volitelný předmět v rozsahu dvou hodin týdně.[498]

Obec Kaptol je příkladem toho, co dokáže asimilace. Ještě před druhou světovou válkou zde Češi tvořili většinu obyvatel – přes 60 %. Ale přerušením činnosti besedy pomalu ustával i zájem o češtinu, českou kulturu a český původ.

I když byla činnost besedy po válce obnovena, měl počet jejích členů klesající tendenci. Během šedesáti let postupné asimilace, které pomáhalo i společné

[497] Srv. BAKALÁŘ, S. *Život české a slovenské menšiny v Jugoslávii v období od Mnichova po vznik NDH (1938–1941)*. Brno, 2009. 99 s. Masarykova univerzita. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Vladimír Goněc. CSc. Dostupný z: <http://is.muni.cz/th/136162/ff_m/>.

[498] Srv. *S učitelkami péče o český jazyk a kulturu z Kaptola* c. d.;
Osmdesáté páté výročí České besedy Kaptol c. d.;
České školy [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku, © 2007 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=17>.

katolické vyznání Čechů a Chorvatů, se počet obyvatel s českou národností snížil na 13 %. Počet lidí, kteří pokládají češtinu za mateřský jazyk, klesl na úplné minimum.

Těmto nízkým číslům přispěla také domovinská válka v letech 1991–1995. Po jejím ukončení mnoho Čechů raději přijalo chorvatskou národnost ze strachu z diskriminace etnik. Činnost besedy byla sice obnovena a české povědomí opět narůstá, ale už jen těžko dosáhne úrovně, kterou se kdysi Kaptol mohl chlubit.

7.16. Prekopakra

Obec byla založena už před příchodem prvních Čechů. Z historického hlediska se jednalo o řemeslnickou vesnici, která tvořila místní řemeslnické centrum. Dnes má tato obec kolem 800 obyvatel a je jednou ze 42 spádových obcí příslušných k městu Pakrac.

Žijí zde Chorvati, Němci, asi 70 Čechů, Italové a minimum Srbů – těch bylo málo i před válkou a za války bojovali společně s místními Chorvaty na jedné straně.

Kvůli národnosti dříve problémy nikdy nebyly. Menší rozpory dnes vznikají kvůli nedávné občanské válce, která se promítá do vztahů místních etnik. Češi však nemají větší problémy, protože během občanské války stáli na straně Chorvatů, kterých je v obci drtivá většina. Po válce se navíc mnoho Srbů ještě hlásilo o chorvatské občanství, jelikož v poválečné době docházelo k jejich jisté negativní diskriminaci ze strany státu, přestože s místními obyvateli měli vztahy velice dobré.

Jako v mnoha dalších vesnicích jsou i zde stále hodně patrné stopy z války.

Obrázek 130. Rozstřílený dům v Prekopakře.

7.16.1.Historie českého osídlení

První Češi přišli do Prekopakry již kolem roku 1830. Tato nepočetná skupinka však nevyvíjela žádnou spolkovou činnost, kterou by si uchovávala národní charakter, a brzy došlo k asimilaci s původním obyvatelstvem. Výraznější vlna českých krajanů dorazila do Prekopakry kolem roku 1900. Ti se již snažili odlišovat od původních obyvatel a založili jednu z prvních besed v Chorvatsku.[499]

7.16.2.Statistické údaje o počtech krajanů

Přesné statistické údaje bohužel nelze kvůli dvojímu úplnému zničení Českého domu dohledat, ale počet krajanů v besedě lze odhadnout podle její aktivity. Počet členů besedy od jejího založení narůstal až do první světové války, během níž byla beseda neaktivní. V meziválečném období byla beseda nejaktivnější a i počet jejích členů byl historicky největší. Po druhé světové válce až do 80. let byla aktivita besedy malá a i počet členů se pohyboval maximálně kolem stovky. Před občanskou válkou začala beseda svou aktivitu navyšovat, s čímž souvisel i narůstající počet členů. Občanská válka však opět činnost besedy pozastavila. Větší aktivitu začala vyvíjet beseda až kolem roku 1997, kdy byl postaven nový národní dům.

Chorvati	925	68,67 %
Češi	212	15,73 %
Srbové	171	12,69 %
Jugoslávci	39	2,89 %

Tabulka 27. Národnostní složení obyvatel Prekopakry v roce 1991.

7.16.3.Spolková činnost

Česká beseda v Prekopakře byla založena 13. března 1907, patří tedy k nejstarším českým spolkům v Chorvatsku a nejstarším na venkově. Brzy po založení máme zprávy o úspěšné divadelní činnosti a o složení prvního správního výboru. Za 1. světové války spolek nepracoval, ale již 8. prosince 1919 začíná znovu. Velice úspěšné působila divadelní skupina, která konala zájezdy do širšího okolí a měla dokonce vypůjčené kostýmy z Národního divadla v Praze.

Roku 1930 se začalo jednat o stavbě Národního domu. Spolkový dům neboli „domeček“, jak mu místní krajané říkají, měl zajímavou historii. Dvakrát se stavěl z trosek. 15. srpna 1931 byl nově postavený dům slavnostně otevřen. V roce 1933 byly přistavěny šatny a jeviště. V té době fungoval v Prekopakře také soubor loutkového divadla, který hrál představení po českých školách. Po druhé světové válce se však musel stavět znovu, protože byl zcela zničen. Koncem osmdesátých let minulého století byl dům zrekonstruován – slavnostně byl otevřen 15. srpna 1991. O čtyři dny později na něj dopadly první granáty z nedaleké Krajiny a byl takřka srovnán se zemí. Po válce se dům začal opět stavět za finanční pomoci ČR a byl otevřen 15. května 2004.

[499] Srv. HEROLDOVÁ, I. Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy. In *Češi v cizině 9*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1996, s. 67–95.

V současnosti je „domeček“ využit na maximum. Zkoušky zde mají folklorní skupiny, pěvecký sbor a scházejí se zde různé další kroužky. Dnes má beseda v Prekopakře kolem 150 členů ve dvanácti pěveckých a tanečních sborech a patří k jedné z nejaktivnějších v Chorvatsku. Soubory z Prekopakry také každoročně dojíždějí do ČR, kde se účastní nejrůznějších slavností, zejména na Chodsku.

7.16.4.Náboženství

Většina místních občanů (mezi nimi i Srbové) se hlásí ke katolíkům. Zhruba 40 lidí se hlásí k baptistům a asi 30 k evangelíkům. Ti však postupně přecházejí ke katolíkům, a proto se jejich počet neustále snižuje, zatímco počet baptistů mírně narůstá.

Náboženství není faktorem, který by bránil v asimilaci Čechů s majoritním obyvatelstvem – v asimilaci brání spíše silně zakořeněné národní povědomí, které je udržováno krajanskou činností.

7.16.5.Školství

Ve školním roce 1926/1927 byla v Prekopakře otevřena česká paralelka k chorvatské škole. Samostatná česká škola zde byla založena roku 1936, ale během druhé světové války byla zavřena a už nebyla otevřena. Později byla budova školy vyměněna za pozemek, kde stojí dnešní Český národní dům. Nejbližší škola, kde se učí čeština, je v Pakraci a v Lipiku. Zde se v rámci paralelní školy česky učí 4 hodiny týdně. Počet dětí, zajímajících se o výuku českého jazyka po dlouhé době opět narůstá spolu se zájmem o krajanskou činnost v besedě.

Obec Prekopakra má poměrně nízké procentuální zastoupení Čechů v porovnání s ostatními obcemi, kde Češi žijí. I přesto ale místní spolek funguje mnohem lépe a výrazněji než v mnoha obcích s větším počtem Čechů. Možná tomu napomáhá i skutečnost, že kolem Prekopakry nejsou v blízkosti žádné další vesnice s vysokým počtem Čechů, kteří by zakládali vlastní spolky, jedná se spíše o jednotlivce. Tito krajané z okolí se pak hlásí k besedě v Prekopakře.

O neustálé aktivitě místní besedy svědčí zmodernizovaný Český dům, který je na vysoké technické úrovni a je hojně využíván na různé oslavy svátků, divadla nebo slavnosti. Česká krajanská činnost zde neupadla hlavně proto, že zde většina mladých zůstává a neodchází za vzděláním a lepší prací do větších měst, jak tomu bývá v jiných obcích.

Obrázek 131. Cedule upozorňující na stále zaminovanou oblast v pakrackých lesích.

Obrázek 132, 133. Český národní dům během občanské války roku 1991 a dnes.

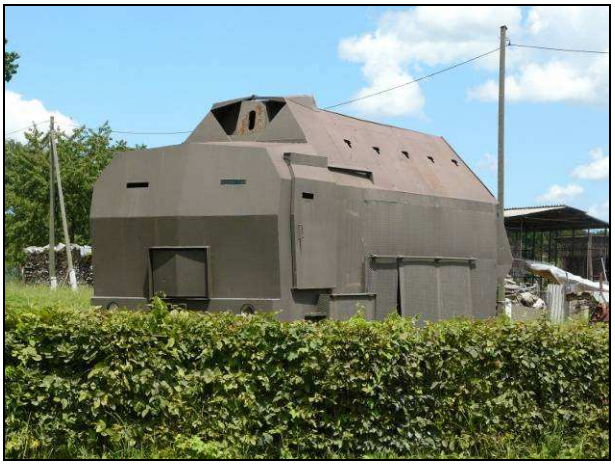

Obrázek 134, 135. Připomínka nedávné občanské války.

Brodsko-posavské županství

Podle údajů z roku 2001 žilo v tomto županství celkem 109 obyvatel české národnosti (0,06 %) a češtinu jako svůj mateřský jazyk užívalo 55 lidí (0,03 %).[500]

7.17. Nová Hradiška

Město Nová Hradiška / Nova Gradiška v Brodsko-posavské župě leží u srbských hranic, západně od Slavonského Brodu a má zhruba 16 000 obyvatel.

Založeno bylo roku 1748 pod názvem Friedrichdorf, jméno Nova Gradiška dostala obec až o dva roky později. První stavbou v obci se stal barokní kostel Sv. Terezie.

7.17.1. Statistické údaje o počtech krajanů

Podle sčítání obyvatel v roce 2001 mělo 91 % občanů chorvatskou národnost. K české národnosti se přihlásilo pouze 17 obyvatel a češtinu jako mateřský jazyk označilo dokonce jen 8 lidí. Nejpočetnější menšinou jsou Srbové,

[500] *Census 2001* [online]. c. d.

kterých je téměř 1000. 88 % lidí je katolického vyznání a téměř 6 % jsou pravoslavní.[501]

7.17.2. Spolková činnost

Česká beseda byla založena 18. března 2000. Nynější předsedkyní je paní Vesna Valentová. V roce 2005 měla beseda 200 členů, v roce 2007 už jen 130 aktivních členů. V rámci spolku působí dětská skupina Žluťásci a beseda také pořádá kurzy češtiny. V roce 2007 měly kurzy 20 absolventů od deseti do osmdesáti let. Beseda také vlastní na dvě stě českých knižních titulů.[502]

Ukázka zápisu z valné hromady v dubnu 2008. V nedělní předvečer třináctého března se členové České besedy Nová Hradiška a okolí a jejich početní hosté sešli v sále místního domu Mala, aby zvolili nový správní a dozorčí výbor, zhodnotili činnost v minulém období a naplánovali činnost na další období. Tato Beseda se, třebaže je vzdálená od menšinového střediska, bez vlastního prostoru a s malým počtem členů a financí, snaží svou činnost co nejvíce zpestřit.

Před zahájením valné hromady k dobré náladě zahrála hudební skupina Besedy z Prekopakry, kterou stovka přítomných odměnila bouřlivým potleskem. Dosavadní a budoucí předsedkyně Vesna Valentová konstatovala, že Beseda působí osm let a má kolem 130 aktivních členů. Zprávu o činnosti spolku v minulém roce a plán práce do budoucna podala tajemnice Nevenka Milinčevićová, která oznámila, že se členové spolku scházejí pravidelně každé druhé úterý v pronajaté místnosti, kde besedují, zpívají či poslouchají české písně, učí se češtině a čtou Jednotu a české knihy.

V minulém období zorganizovali valnou hromadu, piknik na Strmci, kulturní večer a týdenní kempování dětí členů Besedy v Horolezeckém domě na Strmci, kterého se zúčastnilo dvanáct dětí. Uspořádali školu kopané pro deset dětí, koupili si počítač a objednali harmoniku z Čech. Zúčastnili se Voničky v Daruvaru a karavany přátelství v Slavonském Brodu. Bylo konstatováno, že besední pěvecká skupina vloni bohužel přestala působit, ale beseďáci doufají, že se její činnost během roku obnoví.

Tajemnice připomněla také bohatou spolupráci se Svazem Čechů, všemi Besedami, zvlášť sousedními, městem a županstvím, a také s řadou spolku a organizací a dokonce i s několika medii. Plán práce na příští rok obsahuje pokračování v dosavadních akcích: řádně se scházet, zvětšit počet členů, pracovat co nejvíce s dětmi, pokračovat v kursu českého jazyka, který probíhá již sedm let, zorganizovat tradiční piknik a kempování na Strmci a kulturní večer. Novohradištští beseďáci si přejí vystoupit na dožínkách v Daruvaru, na karavaně přátelství a na Zpěvánkách v Rijece. Přejí si pokračovat v dobré spolupráci se Svazem Čechů a ostatními spolky a organizacemi. Největší úkol Besedy bude podepsání smlouvy s městem o používání domu v městské části Prvča, kde by Beseda měla získat místnost. Od Svazu Čechů má slíbenou dotaci ve výši 50 000 kun na zařízení domu a místnosti. Velice se těší na to, že budou mít vlastní střechu nad hlavou a doufají, že se jejich činnost zlepší.

Finanční zpráva, kterou podala předsedkyně V. Valentová, vyzněla velmi optimisticky. Beseda měla v loňském roce k dispozici 40 075 kun, na účtu jí zůstalo 11 295 kun. Zprávu schválil dozorčí výbor, který vedl Mato Kruljac. Volba nového správního a dozorčího výboru proběhla hladce a všechny návrhy byly schválené. Slova se ujal i pan Srećko Hanák, který je majitelem malé kovárny v Nové Hradišce a navrhl spolupráci s průmyslovým podnikem z Brna. Bohatou činnost Besedy a dobrou spolupráci pochválila celá řada přítomných hostů. Novohradišským krajanům popřáli další úspěchy, zvlášť v získání vlastních místností. Na závěr valné hromady předvedla kratší program taneční skupina dospělých České besedy Prekopakra . Po té následovalo pohoštění a pobavení při preko-

[501] *Census 2001* [online]. c. d.
[502] *Český lidový kalendář 2007*. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2007. 90 s.

pakranské české muzice. Hostitelé uspořádali srdcový tanec s tombolou, v které každé číslo dostalo odměnu. Třebaže byl nedělní večer, veselá nálada, hudba, zpěv a tanec pokračovaly do pozdních nočních hodin.[503]

7.18. Slavonský Brod

Slavonský Brod (Slavonski Brod) leží ve východním Chorvatsku, v Brodsko-posavském županství. Město se rozkládá na zhruba 50 km^2 u hranic s Bosnou a Hercegovinou. Slavonský Brod je šesté největší město v Chorvatsku. Jeho jižní částí protéká řeka Sáva. Historie města sahá až do dob římských, kdy ještě neslo název Marsonia. Do první poloviny 20. století se pak město jmenovalo Brod na Savi.[504]

Téměř 93 % obyvatel tvoří Chorvati. Nejpočetnější menšinou jsou Srbové (2,5 %). K české národnosti se přihlásilo pouze 35 obyvatel.[505]

Česká beseda ve Slavonském Brodu byla založena 4. května 1996. Současným předsedou je pan Oto Vaško. Počet členů v roce 2007 byl 180. Od roku 2005 klesl počet členů o 40 osob.

Češi každoročně organizují akci *Naše jaro*, kde vystupují recitační, loutkové a divadelní soubory. Od roku 2005 pořádá beseda kurzy češtiny. V prvním roce otevření kurzů se česky učilo patnáct dětí.

Virovitičsko-podravské županství

Podle údajů z roku 2001 žilo v tomto županství celkem 92 obyvatel české národnosti (0,10 %) a češtinu jako svůj mateřský jazyk užívalo 69 lidí (0,07 %).[506]

7.19. Verovice

Verovice (chorvatsky Virovitica) se nachází ve Virovitičko-podravském županství. Město má přes 16 000 obyvatel – s okolními obcemi je to více než 23 000 obyvatel. Z tohoto počtu je zhruba 93 % obyvatel chorvatské národnosti a 3,5 % Srbů.

Čechů zde bylo v roce 2001 pouze 78 (0,34 %), z nichž 61 označilo češtinu za svůj mateřský jazyk. 90,5 % obyvatelstva jsou katolíci.

7.19.1. Spolková činnost

Česká Beseda Verovice byla založena v roce 2002 a nyní čítá zhruba 200 členů. Je tak jednou z mála besed, kde počet členů přibývá – v roce 2005 totiž vykazovala členů 182. Předsedkyní besedy je Jasna Bergerova a jednatelkou Durda Kovačová.

---

[503] *Valná hromada – Nová Hradiška* [online]. 2007 [cit. 7. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=1>.

[504] *Grad Slavonski Brod* [online]. 1996–2008 [cit. 30. 3. 2009]. Dostupný z: <http://www.sbonline.net/slavonski-brod/kultura>.

[505] Census 2001 [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

[506] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

Beseda má svou skupinu hudebníků, kteří doprovázejí smíšený pěvecký sbor a tanečníky. Verovice mají i svou vlastní dechovou skupinu, která se představuje na všech krajanských dechovkových setkáních.

Verovická beseda se může dále pochlubit divadelním spolkem, který je rozdělen do dvou sekcí – dospělí a dětští divadelníci, součástí besedy je i taneční a malířská skupina. Beseda od svého založení v roce 2002 měla problémy s prostory, které se po pětileté činnosti vyřešily tím, že město poskytlo Besedě místnost, zatím tedy pouze na jeden rok. Beseda si zároveň za finanční pomoci republiky Chorvatsko a ČR mohla pořídit prostory v části staršího domu.

Zprava o činnosti České besedy Verovice v období květen 2003 – květen 2004.[507] Beseda je v druhém roku své činnosti, nemá svůj prostor, své členstvo informuje info stránkou zaslanou poštou, na které se mohou vyčíst dění v minulém obdoby a také plánované akce. Zatím z důvodu nedostatku prostoru zájemci o taneční skupinu, hudební, pěveckou nezačali stalou činnost. Výuka češtiny probíhá ještě pořád v Základní škole Vladimir Nazor. Dospělí čtvrtkem od 18,30–20 hodin. Skupinu vede Jasna Berger. Děti vede Jasna Perova-Kožnjokova. Pani učitelka Bohdanka Peva Šolcova z Čech je jako odborná učitelka vždy na pomoci jak kolem jazyku, tak spolu s Radekem Jančkem i kolem zpěvu a hudebních aranžmanů, které zatím probíhaly jenom s dětmi. Hudební skupina dospělí začíná s činností a plánuje se začít i se skupinou dětí. Vedou ji Alijz Ditrih a Mirjana Milinovićova. Kuchařskou sekci vede Vlatka Horakova, posílena je novými členy a jak je vidět, vždy nás krásně překvapí s plným stolem krásných lahůdek. Sportovní skupina a umělecká má také své zájemce a funguje nezávisle o prostoru. Máme radost, že i divadelní skupina – dospělí začala nacvičovat. Vede ji Snežana Vondračkova. Schůze výboru konají se hlavně ve veřejných prostorech.

Nadále diky všem Vám, kteří jste se zapojili do činnosti Besedy jakýmkoli způsobem a také i našim fanouškům, kteří nejsou členové Besedy, ale kteří nás vždy potěší svoji návštěvou. Zvlášť dnes chci poděkovat našim hostům z Velikých a Malých Zdenců, který mají velice namáhavou turnaj, musí ještě stihnout do Hercegovce a že neodmítli naše přání, abychom je u nás přivitali při naší valné hromadě, aby nám ukázali nejlepší z nejlepších představeni, s kterým budou nastupovat na státní soutěži amatérských divadel.[508]

Primorsko-goranské županství

Podle údajů z roku 2001 žilo v Primorsko-goranském županství celkem 145 obyvatel české národnosti (0,05 %) a češtinu jako svůj mateřský jazyk užívalo 130 lidí (0,04 %).[509]

7.20. Rijeka

7.20.1. Historie města

V době Římské říše zde byla liburnská osada, od 7. století je město osídleno Slovany. Ve středověku jí vládli aquilejští patriarchové, od 13. století získala titul města. Roku 1471 se Rijeka stala majetkem Habsburků, v jejichž podruží

[507] Pozn. – původní článek byl částečně gramaticky korigován.

[508] *Zprava o činnosti Ceske besedy Verovice v obdoby kveten 2003 – kveten 2004* [online]. Česká beseda Verovice, ©2009 [cit. 9. 1. 2009]. Dostupný z: <http://www.virovitica.net/beseda/dokumenti1.htm>.

[509] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

zůstala dalších 300 let. Až v 18. století, v roce 1717, byla vyhlášena svobodným přístavem. V letech 1808 až 1814 ji drželi Francouzi, poté byla navrácena Rakousku a od roku 1822 spadala pod Uhersko. Po rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918 se většina obyvatel přiklonila k připojení k Itálii, čemuž bylo vyhověno. V meziválečném období tak byla Rijeka rozdělená mezi Itálii (většina města) a Jugoslávii (východní části), od roku 1947 byla již celá jugoslávská.

7.20.2.Statistické údaje o počtech krajanů

Většinu obyvatel v současnosti tvoří z největší části Chorvaté, procentuálně jsou na druhém místě Srbové, na dalším jsou Italové, následují je Slovinci, po nich jsou na pátém místě Bosenci a Čechů je zde pouze kolem 0,07 % (96 osob v roce 2001, v roce 1991 to bylo 144 osob). Češtinu jako mateřský jazyk používá 85 osob.

7.20.3.Spolková činnost

Česká beseda Rijeka, založena 17. září 1994 jako první z několika nově založených českých spolků po vlastenecké válce v Chorvatsku, působí v rámci Svazu Čechů v Republice Chorvatsko. Dnes má kolem 150 členů.

Obrázek 136. Český národní dům v Rijece.

Česká beseda v Rijece je velmi aktivní – v současné době zde působí tři taneční skupiny, divadelní skupina, loutkové divadlo, pěvecká skupina a knihovna. O své činnosti Beseda informuje česky vydávaným zpravodajem *Naše řeč*, který vychází třikrát ročně. Ukázky z časopisu:

Povídka na S: Sen Sylvie Skopalové. Sličný Svatopluk Skopal strávil srpen spolu se svou starou svraštělou Sylvií Skopalovou. Společně spali, slunili se. Snad se snášeli. Stala se strašná situace. Stará Skopalová spala sama, schoulená snila svůj strašlivý sen. Snědla slizkého slimáka. Skopal se synem se smějí. Společnost se Skopalové straní. Skopalová se snaží sen setřást. Strašlivý sen stále setrvává. Skopal se spustil se sousedkou, sličnou sekretářkou, slečnou Slávkou Stříbrnou. Skopalová soptí. Sličná samaritánka Stříbrná, slíbivše Svatoplukovi sedm statných synů, spěchala splnit svůj slib. Slabomyslný Skopalův syn Stáňa se sesypal. Skopalovou Stříbrná strašně sere, sevře sekáček, se silou smrtící saně sekne Slávku. „Smrt Stříbrné!“, samou slastí skučí.

Pobavení s češtinou. V „naši“ češtině často nesprávně používáme slova ZÁVOJ místo zatáčka nebo obvaz. Pro zatáčku na silnici existuje chorvatské slovo „zavoj“, které je stejně dobře použitelné i pro obvaz – v chorvatštině jde tedy o homonyma. V češtině máme používat slovo závoj pro průsvitnou tkaninu pro zahalení ženského obličeje nebo hlavy; kupříkladu svatební závoj, smuteční závoj… Neřekneme tedy: „Potkal jsem Pepu v dolanském závoji“, nýbrž: „Potkal jsem Pepu v dolanské zatáčce.“ Špatně se vyjádříme, i když řekneme. „Pepa má na ruce závoj, protože se zranil.“ Měli bychom říci: „Pepa má na ruce obvaz, protože se zranil.“

Závoj

Zatáčka není závoj

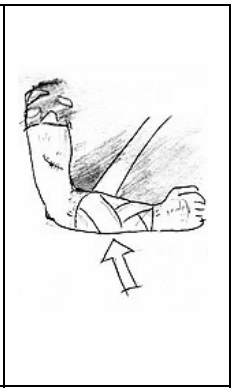

Obvaz není závoj

Nejen v „naši“ češtině pod vlivem chorvatštiny, ale často už i v hovorové češtině v Čechách, se nesprávně módně používá výrazu „mluvit na televizi“. Jak to krásně a jasně zobrazila Vedrana, je nabíledni, že naše předsedkyně opravdu nemluvila na televizi, nýbrž v televizi.

Mluvit v televizi

Mluvit na televizi

Je podzim a je načase myslet na zimní zásoby potravin. Je známo, že naše krajanky jsou velmi dobré hospodyně a především na venkově připravují **zimní zásoby potravin**. Často se však vlivem chorvatštiny pro uskladněnou zeleninu výraz „**zimnica**“ používá i v naší češtině. Slovo **zimnice** má však v českém jazyce zcela jiný význam. Je to příznak blížící

se nemoci, kdy se chvějeme zimou a přitom již máme mnohdy horečku. Teď, když už to víme, určitě neřekneme, že by si někdo z nás „měl chuť“ připravit si na zimu zimnici.

	
Zásoby potravin na zimu	**Zimnice**

Česká beseda Rijeka spolupracuje s většinou z ostatních Českých besed v Chorvatsku, s kulturně uměleckými spolky v Přímoří, Istrii a Gorském Kotaru. Navázala kontakty s mnohými organizacemi z České republiky. Taneční, divadelní a pěvecká skupina vystupovala nejen v krajanských osadách v Chorvatsku, ale i v mnohých místech, kde nejsou krajanské spolky a také i v České republice (Bílovice nad Svitavou, Římov, Rožnov pod Radhoštěm, Němčice nad Hanou, Ostrava, Chomutov.)

Beseda rovněž pořádá kurzy českého jazyka.

Sisacko-moslavanské županství

Podle údajů z roku 2001 žilo v Sisacko-moslavanském županství celkem 670 obyvatel české národnosti (0,36 %) a češtinu jako svůj mateřský jazyk užívalo 315 lidí (0,17 %).[510]

7.21. Bjeliševec

7.21.1. Historie českého osídlení

Bjeliševec (Bjeliševac) u Kutjeva je malá vesnička nedaleko Požegy. První příchod českých osadníků na území v okolí Požegy spadá do roku 1837[511]. O usazení v samotném Bjeliševci se hovoří kolem roku 1868[512]. Bjeliševec, kde nyní žijí Češi, zaznamenal zvýšený příchod imigrantů zhruba před 120 lety, a to především z oblasti Valašska (mj. vesnice Pržno, Vidče) [513]. Přistěhovalci si s sebou kromě svých osobních věcí přinesli hlavně kulturu a zvyky rodného jazyka.[514]

---

[510] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

[511] KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.

[512] Srv. *Přistěhování* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=13>.

[513] MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota, 1994.

[514] *Jednota* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=27>.

I dnes místní taneční skupina používá valašské kroje a právě na Valašsko vedou i cesty členů místní besedy.

> Česká Beseda Bjeliševec zorganizovala 6. – 9. června 2009 druhou cestu do Čech na Valašsko, odkud pochází většina obyvatel Bjelišavce. Do země svých předků celkem odcestovalo autobusem 41 lidí. Nejmladšímu účastníkovi bylo šest let a nejstarší byla sedmdesátiletá babička. Pro některé to byla první cesta do Čech, takže i očekávání bylo veliké. Hostitelem se krajanské výpravě stala Velká Lhota a dle slov předsedkyně besedy Alenky Hruškové se může výprava považovat za úspěšnou: „Cesta byla překrásná, jsme plni dojmů i překrásných vzpomínek. Domů jsme dojeli bohatší v srdci a šťastnější v duši.“[515]

Obrázek 137 Taneční skupina ve valašských krojích a cesta na Valašsko.
Zdroj: Novinově vydavatelská instituce Jednota <www.jednota.hr>.

7.21.2.Náboženství

Není bez zajímavosti, že Bjeliševec je, jak řekl celocírkevní kazatel pro české sbory ve východní Evropě Petr Brodský: „…totiž jediné místo v Chorvatsku, se kterým má Českobratrská církev evangelická styky.“[516]

V Bjeliševaci byla postavena i nová modlitebna Českého evangelického sboru, který se v ní poprvé sešel na Štědrý večer roku 2002. Kázání měl chorvatský farář ze Záhřebu. Bohoslužeb se zúčastnilo 78 lidí (sbor čítá dohromady 59 členů, sousední pleternický 26).[517]

> V neděli 11. května 2003 byla v Bjeliševci v chorvatské Slavonii sláva. Otevíral se nově postavený kostel našich krajanů, kteří tam přišli před více než sto lety. Sbor čítá i se sousedními obcemi 59 členů (29. 4. nás bylo na bohoslužbách 40). Na slavnosti a přípravách se podíleli všichni občané i katolíci. Lidé přijeli zblízka i zdaleka. Biskup chorvatské reformované církve, do níž český sbor patří, Endre Langh přijel se všemi svými faráři a posvěcujícím požehnáním kostel slavnostně otevřel. Kázal synodní senior Pavel Smetana na text J 3,16: Tak Bůh miloval svět. Pán Bůh nám nabízí novou životní orientaci, život v naději a otevírá pro nás sama nebesa. Bohoslužeb se také účastnil zástupce římskokatolického biskupa z Požegy monsignore Josip Depčič a z Osijeku prof. Steve z teologické školy i s dalšími Američany. Přítomen byl starosta Kutjeva, pod jehož správu Bjeliševac patří. Chorvatského ministerského předsedu zastupoval Fraňo Dubrovič ze Záhřebu. Ale nejvzácnějšími hosty, vedle synodního seniora Pavla Smetany a jeho paní a předsedy sy-

[515] *Jednota* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=27>.
[516] Srv. *Jednota* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=32>.
[517] FRYDRYCH, M. Bjeliševac. *Evangelický časopis Český bratr*. č. 2, 79/2003, s. 10.

nodu Vladimíra Kopeckého, byli Valaši, kterých přijelo 55. Bratr Trusina z Hrubé Lhoty předal sboru dřevěný obraz s vypáleným kalichem na Bibli a s veršem, který je na stropě lhoteckého kostela: *Dům můj dům modlitby jest*, a krásně vyšívaný ubrus na stůl Páně. Pěvecký sbor lhotecko-růžděcký pod vedením Marie Hurtové zazpíval čtyři písně.[518]

7.21.3. Školství a spolková činnost

Krajané v Bjeliševci si 10. září 1932 vymohli povolení k otevření české státní paralelní školy ještě před založením Československé besedy, ale neměli učitele. Československá beseda jako taková se dočkala svého oficiálního založení 5. února 1933.

Ve školním roce 1933/34 byl konečně nalezen učitel. Škola byla v Tominovci a navštěvovaly ji děti z obou vesnic. Samotný spolek nevykazoval žádnou větší činnost. Hrála se divadla a konaly přednášky s častými zájezdy obyvatel z Kaptola. V Bjeliševci neměli vlastní knihovnu, proto se spokojili kočovnou knihovničkou.[519]

Ve školním roce 2007/2008 patřil Bjelišev mezi obce, kde se ve škole dvě hodiny týdně vyučoval předmět „český jazyk a kultura“, čímž se obec může řadit mezi ty, ve kterých se český jazyk ještě stále drží.

Spolková činnost v Bjeliševci se řadí mezi ty, které zažily oživení po Domovinské válce (1991–1995). K jejímu obnovení došlo 9. dubna 2000.[520]

V současnosti je předsedkyní České besedy Alenka Hrušková a dle údajů z roku 2005 uvádí okolo sta členů, v roce 2007 počet členů vzrostl na 118.[521]

Pokud jde o zprávy z poslední doby, tak stojí o zmínění zpráva novinově vydavatelské skupiny Jednota, která 13. března 2009 uvedla, že se Česká beseda Bjelišev konečně dočkala své pěvecké skupiny. Zkoušky začaly během zimy 2008, kdy se patnáct členů spolku za doprovodu harmoniky Gorana Hrušky rozhodlo začít zpívat. Vybrali si několik písní z bohaté pokladnice českých písní a začali se učit je zpívat. Ženy mají údajně přinést pečivo a muži něco k pití, aby „vymazali“ hlasivky, a aby se píseň daleko slyšela.[522]

Obrázek 138. Pěvecká skupina v Bjeliševci. Zdroj: Jednota <www.jednota.hr>.

[518] FRYDRYCH, M. Bjeliševac. *Evangelický časopis Český bratr*. č. 9, 79/2003, s. 6.
[519] MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota, 1994.
[520] *Česká beseda Bjelišev*ec [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=5>.
[521] *Český lidový kalendář*, c. d. (rok 2005 a 2007).
[522] *Jednota* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=27>.

7.22. Jazvenik

7.22.1. Údaje o obci, počtech obyvatel a krajanů[523]

První zmínky o Jazveniku jsou z roku 1224. Do roku 1572, kdy bylo město dobyto Turky, stálo v Jazveniku 57 domů. Turci Jazvenik vypálili a na místě nezůstalo jediné stavení.

V roce 1609 zde bylo 7 domů, v roce 1610 jich bylo 9 a v letech 1620 až 1635 zde opět nestál ani jeden dům. V roce 1665 bylo v Jazveniku 25 domů. Od roku 1806 se uvádějí údaje o počtu obyvatel – žilo jich zde 158, v roce 1830 pak 172 obyvatel, v roce 1848 147 obyvatel a v roce 1857 to bylo 127 obyvatel.

V 19. století (rok 1869) získala tato oblast autonomii vytvořením „hrvatsko-slavonske-dalmatinske" zemské vlády.

Do druhé poloviny 19. století zde žili pouze Chorvati a od 90. let 19. století se začíná vlivem příchodu Čechů výrazně zvyšovat počet obyvatel obce. Sestupná tendence počtu obyvatel je patrná od 50. let 20. století.

Rok	Počet domů	Počet obyvatel
1869		139
1880		166
1890		244
1900		277
1910		285
1921		276
1931		301
1948	65	264
1953	68	277
1961	66	270
1971	62	253
1981	60	233
1991	56	177
2001	54	143

Tabulka 28. Počet obyvatel Jazveniku (1869–2001).

Příchod prvních Čechů do Jazveniku není sice nijak samostatně zaznamenán, ale dobrým vodítkem je matrika kostela sv. Marije Magdalene v Selimu. Zde je jako první české dítě pokřtěn Alojz Povolni, narozený 16. 6. 1869, syn Karla Povolni, a matky Karoliny, rozené Braneš.

V této době už Češi žili v okolních vesnicích Stupnu, Selimu a Lekeniku.

Vznik české kolonie v Posáví a v Jazveniku se tedy datuje do sedmdesátých let 19. století.[524] Původní obyvatelé se po dlouhé generace zabývali především zemědělstvím a chovem dobytka a podobně tomu bylo i Čechů, kteří přicházeli do Jazveniku z jižní Moravy, Českého Brodu, okolí Prahy, z Chrudimi a ze Zlína.

[523] RAJKOVIĆ, M. Višestruki identitet Čeha u Jazveniku. *Etnološka tribina* Vol. 34–35 No. 27–28 Prosinac 2005, s. 237–292.

[524] *Přistěhování* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=13>.

Podle záznamů v matrikách přišlo mezi lety 1869 a 1880 do Jazveniku 13 Čechů a v období 1880–1890 pak 38. Nejvíce Čechů přišlo mezi lety 1890 a 1900, kdy jich přišlo 70 a pak v období 1900–1910, kdy počet příchozích dosáhl počtu 87. Pak počet příchozích slábl – v letech 1910–1920 se přistěhovalo 49 Čechů a do roku 1930 to bylo 41 osob. V období 1930–1940 sem přišlo 36 Čechů. Po válce se naopak někteří Češi začali vracet – do Československa, ale někteří odešli i do Ameriky.

Do druhé světové války hovořili v Jazveniku česky i Chorvaté, po válce se situace obrátila a Češi začali používat chorvatštinu.

Jazvenik měl dlouho velice špatnou infrastrukturu – teprve v roce 1980 byla vybudována asfaltová silnice napojující se na trasu Sisak – Záhřeb, v roce 1993 byla vesnice připojena na telefonní síť a v roce 1998 došlo k napojení na místní vodovod.

7.22.2.Spolková činnost

Češi v Jazveniku založili svoji besedu již v roce 1928. Ustavující schůze spolku v Jazveniku se konala 2. října 1932, kde se již jednalo i o založení školy a o stavbě spolkového domu. Školu se založit nepodařilo, ale spolkový dům se začal stavět roku 1935 a již 29. září téhož roku byl otevřen.[525]

Protože se vesnice Jazvenik nachází nedaleko mnohem většího Sisku (Sisaku), byly obě obce předurčeny k vzájemné spolupráci, zvlášť pokud šlo o krajanská témata (silnému poutu se těší ostatně všechny vesnice v Sisacko-moslavinském županství včetně Mezurače a Lipovlan).[526]

Po 2. světové válce se opět objevovaly snahy otevřít českou školu, ale protože chyběli čeští učitelé, ztroskotal i tento pokus. Český jazyk se vyučoval až od školního roku 1986/1987 ve škole v Selimu jako volitelný předmět.

Valná hromada v roce 2006 uvedla, že zdejší Česká beseda čítá 60 členů, současným předsedou je Karel Vaško. Česká beseda v Jazveniku se pravidelně zúčastňuje Dožínek a jiných krajanských spolkových činností. Krajané se také mohou chlubit i svým ženským fotbalovým týmem, který při oslavách prvního máje v roce 2009 obsadil třetí místo.

Obrázek 139. Ženský fotbalový tým v Jazveniku.

[525] Srv. MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku.* Daruvar: Jednota Daruvar, 1994.
[526] Srv. *Český lidový kalendář 2007*. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2007. 90 s.

Za celkem více než 80 let své existence zažil krajanský život časy vzestupů i pádů, přesto spolek po všechna léta zachoval živou činnost. Jazvenická beseda se může mimo jiné pochlubit taneční skupinou založenou v roce 1976 a svým divadlem, které se zde hraje již 73 let – divadelní pódium má beseda vlastní.

> Zdejší beseda je činná i za hranicemi Chorvatska – krajané spolupracují v zemi svých předků, České republice, s folklorním souborem Vysočan z Hlinska. Letos v srpnu mohlo 25 krajanů navštívit díky pozvání hlineckých Českou republiku – Prahu a především právě Hlinsko *Je to překrásné město, ve kterém člověk nepozoruje chvat, přeplněné ulice či nějaký stres. Odpoledne jsme měli vystupovat, ale překazil nám to nečas, takže vystoupení bylo odloženo. Naše nálada však neutrpěla a po večeři – jídlo nám opravdu chutnalo – jsme se odebrali do zahrady za restaurací, kde nás domácí bavili písní a tancem. Pilo se pivo, zpívalo a tančilo hluboko do noci,* vzpomíná Darija Hanžová na neobyčejný výlet.[527]

Jazvenik patří mezi obce, kde se vyučuje dvě hodiny týdně předmět „český jazyk a kultura“ a od roku 2002 organizuje Česká beseda v Jazveniku kurzy českého jazyka ve svém Národním domě.

Obrázek 140. Jazvenické děti.

7.23. Mezurač[528]

7.23.1. Historie obce a českého osídlení

Chorvatsky se obec jmenuje Međurić a nachází se jižně od oblasti Daruvaru v županství Sisak-Moslavina. Název Mezurač můžeme přeložit jako Meziříčí – vesnička totiž leží mezi dvěmi říčkami, Ilovou a Pakrou.

Mezurač spadá pod správu města Kutina, které mělo v roce 2001 téměř 25 000 obyvatel, z nichž 220 obyvatel (mezi nimi i mezuračtí) mělo češtinu za svůj rodný jazyk a 377 obyvatel se přihlásilo k české národnosti. Nejpočetnější menšinou v Kutině (a to s velkým náskokem) jsou Srbové. Co se týče náboženství, je zhruba 85 % obyvatel katolického vyznání.[529]

---

[527] *Jazveničtí na Hlinecku v ČR* [online]. Jednota, novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=99&Itemid=27>.

[528] Údaje převzaty z vyprávění pana Velibora Potužaka, předsedy a hospodáře České besedy Mezurač.

[529] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

Obrázek 141. Nově opravený katolický kostel v Mezurači. (*Foto: Zuzana Kohlová*)

Vesnice byla založena Chorvaty v roce 1228, loni (v roce 2008) tedy oslavila 780. výročí. V době nadvlády Turecka (2. polovina 15. století – 17. století) došlo k jejímu vylidnění a Chorvaté toto území opouštěli. Do opuštěné oblasti se posléze začali stěhovat řemeslníci a učni. Kolem roku 1880 začalo osidlování Čechy. Ti s sebou přinesli i své nástroje.

V roce 1900 se sem začali stěhovat i Slováci, a právě přítomností Slováků je tato obec zajímavá. Dnešní zastoupení české menšiny je asi 10 % obyvatelstva a Slováků kolem 8 %. Ještě okolo roku 1990 zde přitom bylo, podle předsedy místního spolku pana Velibora Potužaka, až 60 % Čechů.

7.23.2. Česká beseda Mezurač

Za počátky České besedy lze považovat již vznik spolku *Československá obec Mezurač*, ke kterému došlo 20. února 1920. Roku 1936 pak byl vystaven národní dům.[530] Ve válečných letech 1941–1945 byla činnost besedy přerušena. V roce 1961 beseda organizovala Dožínky.

Práce v besedě je dobrovolná a nadšení pro spolkovou činnost v Mezurači rozhodně nechybí. Důkazem je dodržování starých českých zvyklostí a fungování mnoha kulturních skupin.

Ačkoli jsou dnes česká a slovenská beseda odděleny, spolkový dům využívají společně.

[530] *Češka beseda Meduric* [online]. 2007 [cit. 19. 12. 2008]. Dostupný z: <http://www.meduric.ceska-beseda.hr/index.html>.

Obrázek 142. Český dům v Mezurači, který využívají jak Češi, tak Slováci.
(Foto: Zuzana Kohlová)

Mezi typické zvyklosti, které mezuračtí dodržují, patří například tanec s věnci. Tento tanec smí na veselce tancovat pouze svobodní chlapci se svobodnými děvčaty. Věnec na hlavě představuje obrovský koláč. Mezi další zvyky patří stavění májky, maškarády, šupání na Velikonoce a spousta dalších.

Asi nejúspěšnější zdejší skupinou je taneční soubor Mezuračtí čerti. Nejpyšnější jsou na své pravé kyjovské kroje z roku 1976. Mezuračtí čerti však nejsou besedě zdaleka jedinou skupinou. Fungovala zde i divadelní skupina, která se bohužel po válce rozpadla.

Mezi další aktivitu patří mimo jiné i organizace výměnného pobytu s Českými Budějovicemi. Navíc Česká beseda Mezurač je jednou z mála, která má své vlastní internetové stránky.

V roce 2005 měla beseda 230 členů, v roce 2007 se uvádí stejné číslo jako v roce 2008, a to 203 členů[531].

Slovenská beseda s názvem Matice slovenská (založena 1996) je z pohledu Čechů méně aktivní, ale může jít pouze o subjektivní názor.

7.23.3.Náboženství

V Mezurači je naprostá většina obyvatel věřících. Předseda České besedy pan Velibor Potužak dokonce uvádí, že 99 % obyvatel jsou katolíci. Ve vsi tak samozřejmě nechybí kostel – stojí přímo naproti českému domu a je zasvěcen svatému Mikuláši. Kostel je nově opraven jak zvenku, tak i uvnitř.

Od kostela ve vsi je ve vzdálenosti asi 3 km vidět na kopci kostel další, zasvěcený Svatému Duchu. Vede k němu pouze polní cesta, ale pro místní je tento kostel příliš nedostupný a daleko, proto není tolik využívaný.

Kdysi stávala na kopci turecká tvrz, která se ovšem dodnes nedochovala.

[531] *Český lidový kalendář.* c. d. (2005, 2007, 2008).

7.23.4. Školství

V Mezurači jsou v provozu dvě základní školy – ZŠ Mezurač a ZŠ Banova Jaruga, která vychází vstříc českým dětem. Předmět péče o český jazyk a kulturu se zde vyučuje osm ročníků, přičemž jsou vždy dvě třídy spojeny. Výuka probíhá třikrát týdně, ale škola se bohužel potýká s nedostatkem učitelů češtiny.

Z dalších jazyků se učí samozřejmě chorvatština a také slovenština, právě díky velkému podílu slovenské menšiny ve vsi. Místní školka je sice chorvatská, ale přesto do ní prostřednictvím básniček a říkanek čeština proniká.

Ve školním roce 2006/2007 školu navštěvovalo 60 žáků a v roce 2007/2008 už jen 40 žáků.[532] Úbytek dětí je zřejmý. Pan Velibor Potužak ovšem upozorňuje na přírůstek v příštích letech. Podle dalších generací by měly děti přibývat, počínaje už příštím rokem.

Při cestě do Mezurače, směrem na jih, přibývá stavení poničených za války, které se ještě nestihly opravit (nebo spíše na opravy nejsou peníze). O to větší radost vám udělá příjezd do Mezurače, kde můžete zaslechnout češtinu.

Nadšení místním lidem nechybí, beseda zde funguje na dobré úrovni, a tak o jejím zachování v příštích letech není pochyb.

7.24. Sisak

Město Sisak leží na soutoku řek Sava a Kupa jihovýchodně od hlavního města Záhřebu. Leží v Sisacko-moslavinském županství, v současnosti má cca 52 000 obyvatel.

Dějiny osídlení tohoto místa jsou starší než 2500 let. Úrodné prostředí soutoku dvou řek dalo vzniknout významnému městu, které v dobách antického Říma neslo název Siscia (zde byl zavražděn sv. Quirinus, který je dnes patronem města). Nejznámější historickou stavbou v Sisku je „Sisacký Grad“, který pamatuje již 16. století. Dnes slouží jako muzeum a především i jako pomník vítězství nad Turky v roce 1593. Mezi další památky můžeme zařadit barokní Mali Kaptol, klasicistní Velki Kaptol a Stari most. Během 2. světové války se zde nacházela část koncentračního tábora Jasenovac (popravováni zde byli především Srbové, Židé a Romové).

Nedaleko města je naleziště ropy, a díky tomu nacházejí obyvatelé pracovní uplatnění i v místní rafinerii. Obě řeky také tvoří bohatý zdroj obživy pro rybáře. Mezi zajímavosti je možné zmínit i mnoho horkých minerálních pramenů v okolí s teplotou od 42 do 52 °C. Blízko je přírodní park Lonjsko Polje.[533]

7.24.1. Statistické údaje o počtech krajanů

V Sisaku žije podle etnického rozdělení 100 osob s českou národností (0,19 % z celkového počtu 52 236 obyvatel) a český jazyk jako svou mateřštinu považovalo osob 50 (0,10 % z celkového počtu 52 236 obyvatel).

[532] *Český lidový kalendář.* c. d. (2007, 2008).
[533] Srv. *Sisak* [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sisak>.

Demografická struktura z roku 2001 byla následující: Chorvati: 43 402 (83,09 %), Srbové: 3 897 (7,46 %), Bosňáci: 795 (1,52 %), ostatní: 4 142 (7,93 %).[534]

7.24.2. Historie českého osídlení a činnost besedy

Vznik české kolonie Sisku (Sisaku) – podobně jako v Posáví – se datuje do sedmdesátých let 19. století.[535] Československá beseda byla ve městě založena již 26. listopadu 1928. Iniciátorem a prvním předsedou spolku byl Ing. Jaroslav Sýkora. O činnosti předválečné České besedy je málo údajů, protože nebyla příliš činná. Ve válečných letech nepůsobila a po válce se už vůbec nepřipomíná.

Beseda byla znovu založena se stejným cílem v 28. října 2004: aby si Češi v Sisku zachovali svou kulturu, identitu a český duch. Současný počet členů je okolo 110 – členy spolku ovšem nejsou pouze Češi, ale každý, kdo má zájem o českou kulturu. Předsedkyní je Jiřinka Vidovićová. V rámci besedy fungují pěvecká, hudební, divadelní, vydavatelská nebo čtenářská skupina. Beseda také vlastní knihovnu s českými knihami.

Lidé zde mají možnost navštěvovat každoročně otevírané kurzy češtiny, které trvají zhruba půl roku. Přes léto je otevřen zvláštní kurz češtiny pro děti.

V roce 2009 se krajané vypravili již potřetí do Čech, konkrétně do Českých Budějovic, Karlových Varů, Trocnova a Třeboně.

Místní beseda nemá postavený vlastní spolkový dům, ale v roce 2009 se jejím představitelům podařilo po dlouhém vyjednávání bezplatně získat od města prostory k činnosti.[536]

Záhřebské županství

Podle údajů z roku 2001 žilo v tomto županství celkem 238 obyvatel české národnosti (0,08 %) a češtinu jako svůj mateřský jazyk užívalo 124 lidí (0,04 %).[537]

7.25. Záhřeb

Záhřeb je hlavním městem Chorvatska a zároveň jeho největším městem – v bývalé Jugoslávii mu patřilo druhé místo za Bělehradem.

Vznik města spadá až do roku 1850, kdy se spojuje Kaptol, Gradec a Vlaška Ves do jednoho města Záhřebu.

Po rozpadu Rakousko-Uherska se v Záhřebu konal sněm jihoslovanských národů zaniklého mocnářství, na němž se rozhodlo o vytvoření jednoho státu – Království Srbů Chorvatů a Slovinců.

---

[534] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

[535] *Přistěhování* [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=13>.

[536] Srv. *Jednota* [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=403&Itemid=27>.

[537] *Census 2001* [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

7.25.1.Historie České besedy

Mnoho pracovních příležitostí a také češtině blízký slovanský jazyk, to jsou jen některé z výhod, kvůli kterým se čeští krajané rozhodli přijít právě sem. Cizí prostředí a zvláště pak velké město však v sobě může skrývat pocit samoty a vykořenění. To byly možná hlavní pohnutky k založení nejstarší České besedy v celém Chorvatsku.

Beseda byla založena 14. října 1874 pod názvem Česká Beseda, jako kulturní a osvětový spolek Čechů v Záhřebu. V roce 1913 pak vznikl v Záhřebu ještě jeden spolek sdružující Čechy, a to Český vystěhovalec, který po vzniku Československé republiky změnil své jméno na Československá obec. Oba dva spolky působily v Záhřebu souběžně až do roku 1937. Po vzniku Národního domu, v témže roce, v Šubicově ulici se oba spolky spojily v jeden. Nový název byl Spojené spolky Česká beseda a Československá obec. V roce 1982 byl název změněn na Česká beseda Záhřeb s podtitulem Spolek Čechů a Slováků.

Záhřebská beseda vyvíjí bohatou činnost – organizuje doplňovací školu českého jazyka, věnuje se i nejmenším dětem, má svoji divadelní skupinu, taneční skupinu Jetelíček a Záhřebské sluníčko (vzniklé z žáků České doplňovací školy, kteří každou sobotu pravidelně navštěvovali výuku češtiny – má dvě skupiny: mladší z žáků základních škol a starší z žáků středních a studentů vysokých škol).

Zábavní sekce záhřebské České besedy organizuje v sále Českého domu několik příležitostných zábav pro členy a jejich hosty, které bývají hojně navštěvovány. Některé z těch zábav jsou spojené s českou tradicí a obsahují také kulturní program. Zábavy, které se v průběhu roku organizují, jsou: maškarní bál, josefovská zábava, český bál, majáles, václavské posvícení, kateřinská a silvestrovská zábava.

Pod Českou besedou působí od 4. října 2001 i smíšený pěvecký sbor Bohemia, který má nyní 33 členů. V průběhu prvního roku sbor nacvičil dvacet českých lidových písní, úryvků z českých oper, a také několik chorvatských písní.

Beseda má i turistickou sekci a sekci *Přítel*, která pomáhá starším, nemocným a nemohoucím členům spolku.

7.25.2.Školství

Krajanské spolky Česká beseda a Československá obec měly ve svých stanovách trvale zachovat a přenést na mladé generace svůj původ, znalost českého jazyka, vlastivědy a poznávání české kulturní tvořivosti.

Proto v roce 1922 založily Českou doplňovací školu, kterou řídilo Kuratorium, sestavené ze stejného počtu členů České besedy a Československé obce v čele s předsedou.

Prvním učitelem byl Oldřich Pech. Vzhledem k rozdílnému stáří a znalosti českého jazyka, byly děti rozděleny do čtyř skupin. Školní látka byla přizpůsobena věku žáků a jejich znalosti českého jazyka. Učitelé, kteří působili na České doplňovací škole od roku 1922 do roku 2009: Oldřich Pech: 1923/24–1929/30, Karel Kořínek: 1930/31–1932/33, Josef Štěpánek: 1933/34–1936/37, Josef Greif: 1937/38, Adolf Polák: 1938/39–1941, Otto Sosnovec: 1946/47–1951/52, Josef Matušek: 1952/53–1954/55, Zdeněk Šmejkal: 1955/56–1964/65, Marcela Čovićová: 1995/96–1996/97, Helena Jílková: 1997/98–1998/99, Emilie

Novosadová: 1999/2000, Jarmila Kozáková: 2001/02, Ivana Tichá: 2000/01, 2002/03–2007/08, Maja Burgerová: 2007/08–2008/09.

Obrázek 143. Česká doplňovací škola České besedy Záhřeb – školní divadlo s učitelem Kořínkem.

Začátkem roku 2001 školu převzala učitelka Ivana Tichá, která začala s výukou úplně novým způsobem – prostřednictvím hry. V Záhřebu se už v málokteré rodině mluví doma česky a téměř všechny děti samozřejmě mluví jen chorvatsky.

Přiblížit dětem českou kulturu, školu a jazyk, aby s vůlí a radostí začaly do školy přicházet ve větším počtu, byla velice odpovědná, namáhavá, ale překrásná práce. Učitelka přizpůsobila plán a program výuky, která probíhá také v přizpůsobenou dobu – každou sobotu od 9,30 až 14 hodin. Školáci pak po skončení školního roku obdrží osvědčení o ukončené výuce.

> Školáci začali kromě výuky nacvičovat divadlo a folklorní představení a několikrát ročně při různých příležitostech vystupují na svém jevišti. Kromě mikulášských a vánočních večírků začaly se v Besedě konat dětské karnevaly, velikonoční besídky, besídky ke konci školního roku.
>
> Naše děti, jako představitelé České doplňovací školy, už pět let vystupují na záhřebské přehlídce literární, dramatické a novinářské tvořivosti žáků základních a středních škol LIDRANO, na záhřebské přehlídce dětského folklóru, začali vystupovat na Našem jaru – dětské krajanské přehlídce folklórní a dramatické tvořivosti, vystupují na Festivalu dětských českých písní v Končenici, vystupovaly také na přehlídce záhřebských divadelních amatérů a dokonce v Čechách (Praha, Brno, Písek).

Do školy se každý rok zapíše asi 65 žáků a studentů. Doplňovací školu v její činnosti financuje pouze Česká beseda Záhřeb ze svých vlastních zdrojů.[538]

[538] *Doplňovací škola ČBZ*. [online]. © 2006–2009 Česká beseda Záhřeb [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://ceska-beseda-zg.hr/cz/dopunska_skola/>.

Obrázek 144. Školáci a učitelka Ivana Tichá v České doplňovací škole v Záhřebu.

Beseda Záhřeb má i vlastní muzeum, nebo spíše pamětní síň, která vznikla na základě oslav 130. výročí založení České besedy Záhřeb v roce 2004, kdy členové besedy přinášeli a věnovali různé předměty ze svých domů, které náleželi jejich předkům a pocházejí z jejich pravlasti České republiky. Mezi předměty můžeme nalézt starobylé kroje, předměty z českého křišťálu, keramiky a skla, staré knihy psané česky, mapy a spoustu fotografií. Vzácná je pamětní kniha z roku 1879, do které se zapisují významné události, zástupci členů správního výboru a také významní hosté. O založení muzea a o jeho chod se stará paní Jarmila Kozáková Marinkovićová, nynější jednatelka spolku.

7.26. Dubrava

V Dubravě, střediskové obci s 1 275 obyvateli (se spádovými obcemi 5 500 obyvatel vznikla 7. června 2009 nejmladší Česká beseda – počet jejích členů je 151.

Obec Dubrava ve východní části Záhřebského županství si v těchto dnech připomíná 915 let od prvního historického uvedení.

Prvním známým Čechem v Chorvatsku biskup Duch, duchovní misí a majetkem spjatý s Dubravou (chorvatsko-uherský král Ladislav mu daroval Dubravu s pozemkem a lesy), se přítomným připomněl trvalý odkaz Čechů v jejich prostředí. Mlynář Jan Kurka se do Dubravy přistěhoval v roce 1857. V druhé polovině 19. století, hlavně kolem roku 1880 se do oblasti Dubravy přistěhovávali Češi z jižní a střední Moravy. Domácí obyvatele poučovali jak obdělávat a zušlechťovat půdu, krmit dobytek a vůbec – přispěli k rozkvětu celého kraje. V dnešním Záhřebském županství je obrovský počet jejich potomků.

Krajané uváděli Čechy a česká příjmení spojená s Dubravou: Bratři Crhové byli inovátoři a podnikatelé, Chytil a Ježek lékaři, Neduchal, Svoboda, Králík, Březina, Škarupka a Kremeček pokrokoví řemeslníci, Přichystal a Procházka státní úředníci, Ludvík Šustek a Filip Homolka faráři a mnozí další.

Se založením besedy byl spokojený i starosta J. Burek: „V Dubravě jsme nikdy nedělali rozdíl mezi Čechy a ostatními. Nikdy jsme o tom neuvažovali, kdo je čím. Spolu jsme Dubravu budovali. V našich dvorech jsou traktory značky Zetor, osadou projíždějí škodovky.“[539]

8. Bosna a Hercegovina

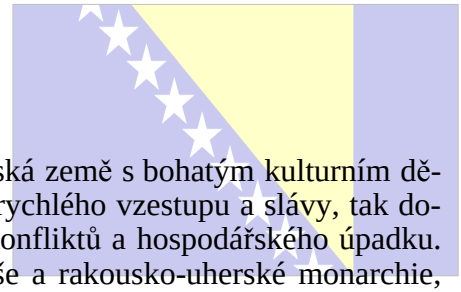

Markéta Bäumelová, David Vála

Bosna a Hercegovina, hornatá jihoslovanská země s bohatým kulturním dědictvím a historií, jež je protkaná jak dobou rychlého vzestupu a slávy, tak dobou bolestivých momentů válek, etnických konfliktů a hospodářského úpadku. Byla svědkem soupeření vlivu Osmanské říše a rakousko-uherské monarchie, pokusu o sjednocení jihoslovanských zemí v rámci Jugoslávie, stejně jako vzestupu a pádu komunismu.[540] Křižovatka etnik, průsečík kultur, hranice, kde si východ odjakživa podával ruce se západem.

Při návštěvě pravděpodobně nejvíce zaminované evropské země[541] nás poměrně překvapilo svým ostrým suchým létem místní klima kontinentálního rázu, které podmínky cestování dosti stěžovalo. Ze Sarajeva, které je situováno jihovýchodně od pomyslného středu země, jsme pokračovali údolím řeky Bosny (železniční trať Bosanski Šamac – Sarajevo)[542] do důležité dopravní křižovatky – města Duboje. Odtud dále na severozápad do hlavního města Republiky Srbské – Banja Luky, po které následovaly severně situované obce Prnjavor, Mačino Brdo a pohraniční Nová Ves. Poslední zastávkou našeho krátkého putování byl severozápadně položený Prijedor.

Když projíždíte Bosnou a Hercegovinou, máte pocit koridoru. Cestou do Sarajeva nepřestávají fascinovat dlouhé lány suché hornaté země, kterou místy hyzdí tovární komplexy a doly, místy šperkují lány zelených pastvin a hustě

[539] *V obci Dubrava založena Česká beseda Záhřebského županství* [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko., 17. 6. 2009 [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=451&Itemid=1>.

[540] *Dějiny Bosny a Hercegoviny* [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie, ©2009 [cit. 20. 8. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Dějiny_Bosny_a_Hercegoviny&oldid=4204551>.

[541] Jedním z pozůstatků občanské války (1992–1995) jsou i nadále aktivní nášlapné miny. Ty i 14 let od jejího konce stále zabíjejí. Nejproblematičtější se v tomto směru jeví okolí hlavního města Sarajeva, a samozřejmě veškerý hornatý terén Bosny. Situaci ztěžuje rovněž fakt, že se zde na rozdíl od jiných zaminovaných oblastí, kde vojáci miny kladli, jedná o tzv. guerillová minipole, o kterých existují jen neúplné záznamy. Proto je jejich likvidace tak problematická a finančně nákladná.

[542] Ta se stala zajímavou především tím, že ji nebudovala stavební firma, ale dobrovolníci z řad jugoslávské mládeže. Výstavba tratě se stala věcí tehdejší socialistické propagandy (r. 1947) a na jejím vzniku se podílelo více než 200 000 lidí.

zalesněných ploch bosenské krajiny. Dozvuky války jsou stále patrné, zjizvená krajina se ale pomalu probouzí k životu. Evidentní je to především v okolí hlavních měst Sarajeva a Banja Luky, méně pak na severu – kde především útlum průmyslu a všudypřítomné ruiny, které za sebou válka zanechala, byly pravidelnou scenérií, která naši cestu lemovala. Vykreslit krajinu Bosny a Hercegoviny v její nahé kráse slovy dost dobře nejde. Tohle uvažování přestalo. *„Jak jsem stál nad světem, na tom strmým kopci jsem uviděl ubíhat šedesát západů slunce…a hory měly nekonečnou trpělivost…“*[543]

Po válce je celá Bosna a Hercegovina doslova posetá podobnou scenérií. Vypálené, opuštěné domy, zašlé tovární komplexy, zbytky těžby v útlumu, ruiny bez popisu a čísel. Krutá země, kterou musely tisíce rodin opustit. „Tam kde byly stromy, přišel člověk, aby postavil domy. Dnes stromy domem prorostou.“ Sinusoida Bosny je nyní ve svojí spodní části a čeká, až se nehostinný vítr obrátí. Foto: David Vála

Historie českého osídlení

Příchod Čechů do oblasti dnešní Bosny a Hercegoviny datujeme již v průběhu středověku. Obě země pojily jednak obchodní styky, ale rovněž také osoba Barbary Lucemburské – české královny a manželky Zikmunda Lucemburského, která byla zároveň vnučkou bosenského bána Štěpána II. Ktromaniće. Rokem 1463 se však Bosna na dlouhou dobu dostává pod vliv osmanských Turků, kteří do nové oblasti přinášejí doposud nepoznanou muslimskou víru, kulturu a architekturu. Tímto však došlo na zmražení veškerých dosavadních kontaktů mezi českým a jihoslovanským etnikem. K jejich obnově dochází až od druhé půlky 19. století, kdy v rámci stoupajícího protitureckého odporu odchází na Balkán bojovat i několik českých dobrovolníků (r. 1875). V průběhu

[543] KEROUAC, J. *Dharmoví tuláci*. Josef Rauvolf. 3. vyd. Praha: Maťa, 2002. 300 s.

60. a 70. let 19. století navštívili Bosnu a Hercegovinu například i český malíř Jaroslav Čermák či spisovatel Jan Neruda.[544]

Masovější migrace Čechů na území Bosny a Hercegoviny zaznamenáváme počátkem roku 1878. Stěžejní z tohoto hlediska byly především dvě historické události: první z nich byla rusko-turecká válka (1877–1878), která po předchozích konfliktech a stoupajícímu odporu vůči turecké nadvládě přinesla na územní Bosny a Hercegoviny (alespoň krátkodobě) relativní klid; druhou z nich byl Berlínský kongres, který de iure přiřknul Rakousku-Uhersku mandát na zřízení protektorátu a de facto mandát na později proběhnuvší anexi (r. 1908). Po roce 1878 tak do Bosny a Hercegoviny proudila řada českých úředníků, vojáků ale také novinářů, kteří o dění na Balkáně podávali českým čtenářům pravidelné zprávy. Nově zformovaná protektorátní vláda podporovala imigrační politiku, a tak se na přelomu 19. a 20. století vytvářely na území Bosny a Hercegoviny oblasti (resp. sídla) s větší koncentrací obyvatel (nejen) českého původu. Doposud zaostalá území Bosny a Hercegoviny měla projít rapidní změnou a modernizací, v čemž cílevědomá kolonizační politika Rakousko-Uherska sehrála značnou roli. Dle studie L. Hladkého byla situace následující: *V nově obsazených zemích chyběly základní kulturně-civilizační standardy. Prakticky vše se tu muselo budovat zcela od základu, nově. Tím však zároveň vznikaly netušené možnosti pro zaměstnání četných úředníků a odborníků z habsburské monarchie* […] *mj. také velké množství českých učitelů, lékařů, hudebníků, řemeslníků, dělníků a architektů.*

Vznik českých komunit v Bosně a Hercegovině byl pevně spjat s dvěma typy osídlení. Jedním z nich byla venkovská sídla, které byli osadníci častokrát nuceni budovat na „zelené louce." Od rakousko-uherské vlády dostali příděl nevyužité půdy, v mnoha případech se však jednalo o hluboké lesy, neobdělávanou zemi či močály. O situaci v severobosenských obcích Nová Ves a Mačino Brdo podal v rámci výroční zprávy z roku 1921 svědectví český krajan p. Kubelka*: Půda je velice chudá i neúrodná, vyžaduje úsilné práce i racionálního vzdělávání, aby v dobrých letech dala holou výživu; jen železná vůle i včelí píle českého rolníka byla sto, z neplodného lesa i bažin učiniti role, které, ač méněcenné přece zasluhují obdivu. V mnohých případech jsou parcely roztroušené i mezi sebou značně vzdálené, což stěžuje využitkování, v jiných případech vzdálenost i neschůdné komunikace naprosto vylučují vzdělávání.*[545]

V těžkých podmínkách a s holýma rukama tak Češi pracně budovali své nové domovy, kde se jim z počátku také dařilo vytvářet plně kompaktní české kolonie. V letech 1894–1896 vznikly zemědělské obce v oblasti dnešního Posá-

[544] HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny : Výzkumný projekt RM 02/23/05*. [s.l.] : [s.n.], 2007. 23 s. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/public/f/4/45/16728_14945_RM._02._23._05.doc>.

[545] ANDRIAL, J. Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně: Konzulát Československé republiky v Sarajevu. Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně Sarajevo, 27. července 1921. *Z historie zastoupení ČR v Bosně a Hercegovině – Materiál MZV ČR*. 1921. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/sarajevo/cz/o_velvyslanectvi/z_historie_zastoupeni_cr_v_bosne_a/zprava_o_navsteve_cs_kolonii_v_bosne.html>.

ví – Nová Ves (původně 23 českých rodin), Mačino Brdo (25 českých rodin), Vranduk (26 českých rodin), Malica (22 českých rodin) a Detlačský Lug, který ale z důvodů velmi špatných životních podmínek skupina kolonistů poměrně záhy opustila.

Češi na bosenský venkov přicházeli především z oblasti Volyně (dnešní Ukrajina), kam odešli za vidinou lepšího živobytí[546] během 60. a 70. let 19. století. V průběhu 80. let však dochází v Rusku k obratu a ze slibů na vlastní samosprávu a náboženskou svobodu vzešel carův požadavek, jenž zněl jasně: přestoupit na pravoslavnou víru, nebo odejít. *Cílem bylo poruštit všechny zde žijící neruské národnosti. Byly zrušeny české fary, české samosprávní obvody a zavřeny české školy.*[547] Proto se část místních Čechů, která se nehodlala podrobit carské zvůli a vzdát se tak své katolické konfese, rozhodla emigrovat do oblasti severní Bosny. Kromě tzv. volyňských Čechů nalezli na bosenském venkově domov rovněž kolonisté z Moravy a Češi z chorvatské Slavonie (týkalo se to především obcí Malica a Vranduk). Dlužno dodat, že oproti městským typům sídel byl počet obyvatel ve vesnických obcích poměrně malý.[548]

Druhým typem osídlení byla města, která skýtala netušené možnosti pro rozvoj obchodu, průmyslu, školství, architektury, hudby a vědy. To vše samozřejmě představovalo pracovní trh s velkou poptávkou po odbornících v celé řadě rozličných oborů.

> Sociálním složením tvořili Češi poměrně pestrou mozaiku. Dokumentujme to na příkladu Sarajeva. Podle soupisu Čechů v bosenské metropoli z roku 1910 byla jednotlivá povolání mezi českými přistěhovalci zastoupena následovně: státní úředníci (87), berní úředníci (15), soudní úředníci (12), bankovní úředníci a účetní (34), úředníci v soukromých podnicích (11), poštovní úředníci a zřízenci (41), železniční úředníci a zřízenci (138), učitelé (16), profesoři (6), soudcové a advokáti (2), zeměměřiči (7), lékaři (7), lékárníci (13), průmyslníci (3), živnostníci a řemeslníci (138), inženýři a stavitelé (21), dělníci (132), obchodníci (16), důstojníci a poddůstojníci (30), vědečtí pracovníci (3), umělci (2), hudebníci (18), knihaři a knihkupci (4), žáci a studenti (13), důchodci (6), hoteliéři (9), duchovní a řádové sestry (6), horníci (8), cestáři (2), lesníci (10), zahradníci (10), zvěrolékaři (1), ženy různých povolání a vdovy (150).

Výsledky sčítání obyvatelstva z roku 1910 hovoří o 7 095 Češích žijících na území Bosny a Hercegoviny, což tvořilo 0,37 % na celkovém počtu obyvatel

[546] V průběhu 19. století představovalo vystěhovalectví pro tehdejší rakousko-uherskou vládu poměrně značný problém. Bylo sice veřejným tajemstvím, že některé regiony měly až padesáti procentní nezaměstnanost, což samozřejmě posilovalo rostoucí sociální problémy, ale o vnější migraci vláda slyšela jen nerada. Situace se začala lepšit až od pol. 19. století, kdy ve spolupráci s carským Ruskem, které mělo zájem kolonizovat neobsazené černozemě ve Volyňské gubernii, iniciovala rakouská vláda migraci 2 190 českých rodin. Rusům šlo především o to, aby dané území obsadilo etnikum, které by bylo ekonomicky vyspělé, schopné efektivně hospodařit a plně se integrovat do místní společnosti.

[547] HEROLDOVÁ, I. *Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy* In: ČEŠI V CIZINĚ 9, 1996, s. 79 a n.

[548] Cílené kolonizační akce probíhající v letech 1890–1905 dopadly s následujícím výsledkem: Na území dnešní Bosny a Hercegoviny bylo usídleno celkem 1 817 rodin o 9 660 členech a bylo jim přiděleno 21 893 ha půdy. Podle národnosti to bylo 830 rodin polských, 365 rusínských, 331 německých. Českých rodin bylo usídleno 107. Mezi dalšími národnostmi byli zastoupeni Maďaři, Italové, Slováci. *(zdroj: Ministerstvo zahraničních věcí)*

této země. Podíl na celkovém počtu přistěhovalců z Rakouska-Uherska (46 859 osob) byl ale vyšší, činil již téměř 15 %. Nejvíce Čechů samozřejmě migrovalo do měst. Statistiky z tehdejší doby (vztáhnuto také na předchozí údaje)[549] hovoří o 1 598 Češích v Sarajevu, 388 Češích v Tuzle, 381 Čechů žilo v Banja Luce a 240 v Mostaru. Dalšími důležitými městy byly Brčko, Zenice, Usora a Bosanský Brod.

Zde všude Češi působili v oblastech vzdělávání, architektury, průmyslu, obchodu, správě a sféře veřejných služeb. Kromě vysoké poptávky po odbornících byla důležitým migračním faktorem také rozvíjející se dopravní infrastruktura a budování dopravních spojů. Filip Tesař ve své rukopisné práci *Česká menšina v Chorvatsku a Bosně a Hercegovině* zdůrazňuje, že zejména zpočátku byl ve městech s rozvíjející se infrastrukturou a dopravou patrný velký počet železničních inženýrů a mistrů. Ti se významně podíleli především na projektování a výstavbě trati Tuzla-Brčko, která spojuje Bosnu s Chorvatskem.

Krom primární migrace z území Čech a Moravy zahrnoval stoupající počet migrantů ve městech také druhotnou migraci potomků českých zemědělců, kteří odcházeli z venkovských osad do měst za lepšími pracovními příležitostmi, vzděláním, ale také kvůli sňatkům.

Patrný rozdíl mezi venkovskými a městskými komunitami byl také v míře užívání rodné řeči. Zatímco na venkově se většinou mluvilo česky, ve městech docházelo vlivem vícejazyčného prostředí snadněji k asimilaci. Bylo zcela běžné, že městské obyvatelstvo českého původu komunikovalo až třemi jazyky: s místní správou a úřady v němčině, v zaměstnáních a běžných setkáních užívali srbochorvatský jazyk a doma až do druhé světové války zachovávali tradici jazyka českého. Z tohoto úhlu pohledu je možné říci, že vesnické lokality byly z hlediska zachování původní české kultury ideální. Dobře to lze demonstrovat na příkladu obce Nová Ves, kde až do roku 1968 bylo z celkového počtu 49 rodin 29 tvořeno českými páry, 9 z nich bylo smíšených a zbytek byl tvořen jinými národnostními menšinami.[550]

Spolková činnost

Bohatá spolková činnost Čechů v Bosně a Hercegovině byla mezi lety 1910 až 1941 na svém pomyslném vrcholu. Události druhé světové války ji však plně zasáhly a po jejím skončení došlo k rapidnímu poklesu jak krajanských komunit, tak i jejich členů. Příčiny byly různé – ztráty na životech, druhotná migrace do měst (tímto způsobem zanikly především komunity v obcích Malica a Nová Topole) a v neposlední řadě reemigrace do ČSR, která v rámci programu repatriace (r. 1945) nabízela navrátilcům možnost nového startu za velice výhodných podmínek (týkalo se především obce Vranduk). Jak uvádí Ministerstvo zahraničních věcí: *Postupný zánik Českých besed na území Bosny a Hercegoviny byl důsledkem toho, že jádro aktivních jedinců, kteří krajanský život organizovali, tvořilo prostorově rozptýlené městské obyvatelstvo, které již ve druhé generaci bylo poznamenáno silnými asimilačními tendencemi. Podstatnou roli*

[549] ZAPLETAL, J. *Čechové v Sarajevu dle sčítání lidu roku 1910.* Sarajevo, 1913.
[550] Zdroj: Ministerstvo zahraničních věcí ČR.

zde sehrál i tlak poválečných orgánů (Titův komunistický režim) *na vytváření* (společné národní) *identity jihoslovanství.*

Český jazyk v krajanských komunitách prodělal řadu změn. Ze srbochorvatštiny se přejala celá řada výrazů, což se na nynější podobě „bosenské češtiny" značně podepsalo. Zajímavé je také to, že na celém území, zejména pak v oblasti Sarajeva, dochází k přejímání turkismů. Tam, kde se dříve říkalo „kafe" nebo „kafa", dnes běžně slýcháváme „kachfa". Psaná podoba češtiny je odlišná ještě více. Změny jsou jak v koncovkách, tak diakritice, rovněž ve skladbě některý „českých" slov. Foto: Markéta Bäumelová

Ve městech docházelo k poklesu počtu krajanů již před první světovou válkou, a to především v důsledku rozpadu Rakouska-Uherska, kdy řada státních úředníků ve službách administrativního aparátu říše odešla s jejím končícím mandátem zpět do českých zemí. Pro úplnost přidáváme přehled o působnosti krajanských komunit v době jejich největšího rozkvětu (tj. v letech 1910 až 1941):

Banja Luka, Česká beseda 1921–1933

Bosanski Brod, Česká beseda 1924–1930, později sloučeno s besedou ve Slavonském Brodu – území Chorvatska.

Brčko, Český kroužek 1907–1914

Derventa, Česká beseda 1920–1930, znovu obnovena r. 1935 o její činnosti však nejsou další zprávy

Mačino Brdo, Československá beseda od roku 1934, později však nevykazovala činnost

Mostar, Česká beseda od roku 1920, později také nejsou žádné zprávy o její činnosti

Nová Topola, Československá beseda 1932–1941

Nová Ves, Česká beseda od roku 1921, roku 1939 otevřen Český národní dům

Prijedor, Česká beseda založena roku 1919 funguje až do roku 1948;

Tuzla, Český kroužek 1892–1920, od roku 1920 přejmenován na Českou besedu

Usora, Česká beseda 1920–1937, česká doplňovací škola 1924–1931

Zenica, Česká beseda 1910–1941.

8.1. Sarajevo

8.1.1. Historie města a krajanské činnosti

Oblast dnešního Sarajeva začala být systematicky osídlována již v průběhu mladší doby kamenné (neolitické sídliště Butmir 3000–2500 př. n. l.). V průběhu doby bronzové na tomto území vznikaly vyvýšené osady a opevněná hradiště. V období 1. stol. před n. l. – 5 stol. n. l. zde vládla ilyrská kultura a na území Ilydže (oblast dnešního předměstí Sarajeva) vzniká správní město a lázně. Na přelomu 6. a 7. stol. sem přichází první skupiny Slovanů, kteří vytváří souvislejší osídlení. Tehdejší forma jejich organizačních jednotek a správy vykazovaly primární znaky státu.[551]

Z poloviny 15. století je známá první migrace muslimského obyvatelstva na toto území. Toto období je také dobou vzniku samotného názvu „Sarajevo", který se vyvinul z tureckých jmen *Saraj-ovasi*, *Bosna-saraj* a *Sarajbosna*, přičemž slovo *saraj* znamená *palác*. Pozdější slovanská zkomolenina tohoto názvu utvořila dnešní podobu *Sarajevo.*[552]

Od poloviny 15. do poloviny 19. století bylo Sarajevo pod nadvládou osmanských Turků. Postupně sílící vliv blízkého Rakousko-Uherska vedl k převratu a k požadované autonomii. Ta však netrvala příliš dlouho a 13. července 1878 bylo na Berlínském kongresu mocnostmi rozhodnuto, že Bosna a Hercegovina připadne Rakousku-Uhersku.

V chudé a poměrně zaostalé oblasti dochází k rozvoji průmyslových odvětví, výstavbám infrastruktury a architektonické obnově města, na kterých se Češi výrazně podíleli. Mezi širokým spektrem národnostních menšin[553] zaujímali Češi v Sarajevu početně třetí místo (k r. 1910 to bylo 1 598 osob).[554]

Domácí obyvatelstvo v Bosně a Hercegovině, zejména muslimské, se zpočátku stavělo k příchozím z Čech nevraživě. Čechy dosti mechanicky řadilo mezi tzv. Švabe (Němce z habsburské monarchie) nebo tzv. kuferaše, o nichž panoval všeobecný názor, že do země přišli, aby se tu rychle obohatili. Po čase však domácí lidé zjistili, že velkou část Čechů přivedly do Bosny spíše důvody sociální (možnost snadnějšího profesionálního uplatnění) a v nejednom případě také dobové upřímné slovanské cítění. Češi a Jihoslované v Bosně

[551] *Sarajevo* [online] Bosna.cz: Nezávislý informační portál o Bosně a Hercegovině, ©2007 [cit. 2. 9. 2009] Dostupný z: <http://fotolab.phpnet.us/foto/frog.zip>.

[552] *Sarajevo* [online] Wikipedie: Otevřená encyklopedie, ©2009 [cit. 15. 3. 2009] Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sarajevo>.

[553] Krom klasické konstitutivní etnické trojice (Bosňáci, Chorvati, Srbové) zde byla také menší židovská diaspora Sefardů a celá řada minorit z tehdejšího Rakouska-Uherska

[554] ZAPLETAL, J. *Čechové v Sarajevu dle sčítání lidu roku 1910.* Sarajevo, 1913.

a Hercegovině záhy poznali, že jsou fakticky „na stejné lodi“, neboť společně patřili k politicky neplnoprávným národům uvnitř habsburské monarchie. Kulturní bariéry mezi domácím obyvatelstvem a českými přistěhovalci se začaly postupně rozpouštět.

[…] *příslušníci společensky a sociálně vyšších skupin, konkrétně čeští úředníci a důstojníci se ve vztahu k domácímu obyvatelstvu drželi dosti stranou. Ti Češi, kteří patřili k měšťanské, řemeslnické či dělnické vrstvě – a těch byla většina – se však začali s místním slovanským obyvatelstvem záhy sbližovat, což dokazovali mj. tím, že spolupracovali s místními kulturními spolky a institucemi (např. s pěveckými spolky srbskými i chorvatskými) a časem některé podobné instituce s celobosenskou působností (hudební a výtvarné školy, knižní nakladatelství apod.) začali také sami zakládat.*[555]

Fakticky tak velmi rychle docházelo ke vzniku smíšených sňatků a rodin, přičemž své budoucí partnery si Češi (alespoň zpočátku) vybírali hlavně mezi katolíky. Obvyklé byly sňatky Čechů s Chorvaty, Poláky, Němci a později také se Srby a Bosňáky. V současné době se odhaduje, že až 75 % slovanských dívek se v Sarajevu provdává do muslimských rodin. V případě Sarajeva se tedy rozhodně nedá říct, že by byla náboženská příslušnost faktorem, který brání asimilaci, dokonce si dovolím tvrdit přesný opak.

Co se týče vzájemných konfliktů mezi českým a jihoslovanským etnikem, zde až na velmi vzácné výjimky k ničemu takému nedocházelo. Spíše naopak tehdejší krajany mrzelo, že se srbo-chorvatsko-muslimské spory, vyvolané zpravidla odlišnou náboženskou příslušností, stále prohlubují. V tehdejší době ještě hodně lidí věřilo v myšlenku slovanské vzájemnosti a velká část Čechů měla v sobě hluboce zakořeněnou ideologii o společném původu a jednotě všech Slovanů. Tyto etnické konflikty byly neustálým terčem kritiky československého prezidenta T. G. Masaryka, který se za 1. světové války výrazně zasadil o řešení sporů mezi Jihoslovany. Důležitou roli sehrál také v hledání společné cesty k dohodě o spojení jihoslovanských etnik v rámci jugoslávského státu.[556]

Společné podvědomí o národním původu a obdobná sociální zkušenost vedly přirozeně Čechy k myšlence založení krajanských spolků. Tento trend kulminoval přibližně od roku 1910 do počátku 2. světové války, kdy byla spolková činnost nejbohatší. Nejaktivnější z toho hlediska byli právě Češi v Sarajevu, kde existovalo hned několik spolků:

„[…] *nejdříve to bývalo neformální setkávání českých „starých mládenců“ u karet v hotelu Evropa. V r. 1889 tu byla stolní společnost pod názvem „Perníková obec“ neboli „Kroužek (českých) mládenců“, který se postupně rozšiřoval o ženaté muže, jejich ženy a jiné dospělé členy českých rodin, a protože se postupně rozšiřovala i činnost, tak v r. 1900 změnili název na „Česká společnost“. Roku 1896 byl založen „Český vzdělávací spolek“ od r. 1898 jako „Český lidově vzdělávací spolek“ a v r. 1899 se na veřejnosti objevila i „Česká beseda“.*

[555] HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny*, c. d.
[556] PAULOVÁ, M. *Tomáš G. Masaryk a Jihoslované*. Praha: Československo-Jihoslovanská liga, 1938. 73 s.

Tyto dva posledně jmenované spolky se dne 5. 11. 1905, na základě schválení stanov spolku a povolení k činnosti od Zemské vlády, sdružily pod názvem „Česká beseda". V roce 1907 se „Český lidově vzdělávací spolek" opět odštěpil a pak sdružoval především dělnickou a řemeslnickou část českého obyvatelstva v Sarajevu. „Česká beseda" zůstala i nadále a oba tyto české spolky vyvíjely vlastní činnost, ale někdy působily i společně.

Po první světové válce, v letech 1919–1920 Sarajevo opustilo několik tisíc Čechů, kteří se vrátili do osvobozené vlasti, a zůstalo jen 1 000–1 500. Tím spolkový a společenský život velice oslabil a ztratil svoje nejlepší spolkové pracovníky a materiálně nejsilnější jedince.

„Česká beseda" pod tímto názvem fungovala až do roku 1928, kdy byla přejmenována na „Československou obec".

V té době byla za účelem učení českého jazyka založena „Československá doplňovací škola" (1924–1925) pro děti i středoškoláky, do které byli zásluhou dobré spolupráce s československým konzulátem v Sarajevu (konzulové: Stanislav Velhartický, p. Nechutný a p. Tichý) postupně posíláni učitelé z Čech (Bohumil Chlebovský, Ludvík Jaroš, Vojtěch Režný). Tito učitelé byli mezi krajany velice oblíbení a ctěni, protože měli nejen velikou zásluhu o nový rozvoj krajanských aktivit, ale i o zachování písemných památek o nich pro historii. Byly pořádány i večerní kursy českého jazyka pro dospělé, děti ze Sarajeva jezdily na prázdninové pobyty do Československa, velice rozvinutá byla spolupráce v kulturní oblasti, vytvořila se velká knihovna českých knih, pořádaly se mnohé zábavy, oslavy, divadelní představení, plesy, Čsl. obec také aktivně spolupracovala se sarajevským Sokolem.

„Československá obec" byla aktivní až do roku 1941, kdy byla její činnost násilně přerušena druhou světovou válkou, která dorazila i do sarajevské oblasti, a odvedením posledního českého učitele do koncentračního tábora, ze kterého se již nevrátil.

Po druhé světové válce nebyla situace ve společnosti příliš nakloněna sdružování národnostních menšin. Spolek pak sice opět fungoval v 50. a 60. letech minulého století, kdy pořádal hlavně různé zábavy[557], ale k výraznější krajanské aktivitě se zdejší krajané již neprobudili.

Změna nastává až s příchodem občanské války v letech 1992–1995, kdy po víc než třiceti letech dochází k opětovnému sdružování a organizaci jednotlivých frakcí polozapomenutých spolků v rámci vzájemné pomoci a podpory. Té se jim dostávalo především od českých humanitárních organizací[558] a státu. Na jednu stranu občanská válka znamenala repatriaci, která v konečném důsledku způsobila další pokles počtu krajanů. Na straně druhé tento *„konflikt* […] *paradoxně napomohl k renesanci spolkové činnosti a v průběhu války se obnovila česká sdružení v Sarajevu, Tuzle a Zenici.*

V současné době působí v Sarajevu dvě krajanská sdružení – Společnost bosensko-českého přátelství Snježka, sdružující Čechy a přátele České republiky

[557] BAŠICOVÁ, A. *100 let od založení České besedy v Sarajevu* [online] Český dialog, 2006 [cit. 15. 3. 2009] Dostupný z: <http://www.cesky-dialog.net/clanek.php?idcl=1707&aidci=>.

[558] Za všechny jmenujme alespoň Nadaci při České televizi Člověk v tísni, ADRU, Český červený kříž nebo Českou katolickou charitu

bez ohledu na jejich národnostní původ (Snježka podporuje mj. i určité česko-bosenské ekonomické aktivity) a Sdružení občanů českého původu Česká beseda, které má kolem 100 členů a soustřeďuje se především na tradiční aktivity – pořádání výstav, hudebních akademií a vánočních setkání.“[559]

Situaci krajanských komunit v Sarajevu v minulosti zmapoval například Jindřich Andrial ve své publikaci *„Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně“*.[560] V současné době máme o dění v krajanských komunitách zprávy především z informačního webu České Besedy v Sarajevu[561], ale také z odborných článků etnologa Zdeňka Uherky. Celkovou situaci v Bosně a Hercegovině reflektují články novinářky a humanitární pracovnice Petry Procházkové či etnologa Filipa Tesaře.

8.1.2. Specifika města

Sarajevo je hlavním městem Bosny a Hercegoviny[562] a rozkládá se na jihovýchodě země. Je správním, ekonomický a politickým centrem a co do rozlohy a počtu obyvatel také největším městem státu. Sídlí zde parlament, Centrální banka, Ústavní soud a vláda.

Sarajevo se stejně jako celá Bosna a Hercegovina nachází v mírném pásmu. Městem protéká řeka Miljacka, která se o několik kilometrů dále vlévá do řeky Bosny – největšího toku země. Okolí města je hornatého rázu s nejvyšším vrcholem Treskavicou (2 088 m. n. m.).

V polovině 9. století zde skupinka Srbů postavila malý pravoslavný kostel, který je dnes prakticky nejstarším na celém Balkáně. V průběhu středověku byla oblast Sarajeva pod nadvládou Turků, což se dost výrazně promítlo i do podoby místní architektury a bohatého kulturního odkazu, kterým se Sarajevo od nepaměti honosí. Veliký vliv na nynější podobu města mělo také působení českých architektů[563], kteří se ve službách Rakouska-Uherska ale i mimo ně,

[559] HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny*, c. d.

[560] ANDRIAL, J. Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně: Konzulát Československé republiky v Sarajevu. Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně Sarajevo, 27. července 1921, *c. d.*

[561] Informace o činnosti krajanského sdružení Česká Beseda v Sarajevu – viz internetové stránky <http://www.ceskabesedasa.ba/czfiles/index_cz.html>.

[562] Toto označení však není úplné – Bosna a Hercegovina je de facto konfederativní republikou, jež se skládá ze třech samostatných entit – Federace (muslimsko-chorvatské) Bosny a Hercegoviny, Republiky Srbské a společně spravovaného území Distriktu Brčko. Na základě Daytonské mírové dohody z r. 1995 byly celým územím Bosny a Hercegoviny nakresleny hraniční čáry vnitřního společenství, jež tyto státy z hlediska mezinárodního práva vymezují jako samostatné subjekty. Sarajevo je tedy jednak sídlem centrální vlády konfederace, ta má však velmi omezené pravomoce, a dále pak sídlem vlády Federace Bosny a Hercegoviny, která spravuje celé území, jež jí bylo smlouvou vymezeno. Hl. městem Republiky Srbské je Banja Luka.

[563] Nejvýraznější dílo za sebou zanechal architekt a urbanista Josef Pospíšil – tvůrce urbanistického plánu Sarajeva z období první světové války a dále pak Karel Pařík, architekt a tvůrce projektu novorenesančního komplexu budov Zemského muzea v Sarajevu (realizováno 1913) a stavitel budovy Národního divadla (otevřeno 1921). O rozsahu a významu díla tohoto známého českého krajana svědčí rovněž fakt, že roku 2008 bylo za přispění českého konzulátu v Sarajevu pojmenováno Paříkovým jménem jedno z náměstí v centru Sarajeva.

zasadili o výrazné přestavby a architektonické inovace nejen Sarajeva, ale celé země.

Hlavním specifikem Sarajeva byla a stále je velká kulturní pestrost. V minulosti i současnosti se právě sem soustředily rozličné národnostní menšiny a možná právě proto se Sarajevu přezdívalo evropský Jeruzalém. Do 80. let 20. století nebyly počty příslušníků jednotlivých vyznání vyrovnané, ale přesto bylo Sarajevo multikulturním městem, kde vedle sebe žily skupiny muslimů, židů, katolíků i pravoslavných křesťanů. Po občanské válce v devadesátých letech se ale situace změnila – v národnostním složení v rámci Federace Bosny a Hercegoviny získává převahu islám a pravoslavní obyvatelé masověji migrují na území současné Republiky Srbské.

Kulturní zajímavostí je rovněž fakt, že na rozloze několika stovek metrů jsou zastoupeny všechny typy modliteben – mešity, katolické a pravoslavné kostely, ale i židovské synagogy. Skutečnou raritou je jedna z nejstarších městských čtvrtí – Bachtaršia, kde mimo jinými lze zakoupit také tradiční tepané výrobky z mědi a stříbra.

Sarajevo je známé jako místo atentátu na Ferdinanda D´Este, který zavdal příčinu pro rozpoutání 1. světové války. Do podvědomí světové veřejnosti vstoupilo nadvakrát – jednou jako hlavní město hostitelské země zimní olympiády v roce 1984, podruhé jako nejdéle obléhané území v novodobých válečných dějinách (město, které vnitřně držely jednotky Bosňáků, bylo v obležení srbských střeleckých jednotek tzv. „snippers“ od 5. dubna 1992 do 29. února 1996)[564].

8.1.3. Statistické údaje o počtech krajanů

Podle výsledků sčítání obyvatelstva v Bosně a Hercegovině z roku 1910 žilo v zemi celkem 7 095 Čechů[565], v Sarajevu jich tou dobou mohlo být až 1 700.[566] V současné době je možnost získání spolehlivých údajů o počtech krajanů v Sarajevu (potažmo v celé Bosně a Hercegovině) značně ztížena celou řadou faktorů. Předně jde o to, že určitý počet Čechů sem přichází za dočasnými pracovními příležitostmi, ale do registru české ambasády se nehlásí. Registrovaných Čechů s trvalým pobytem v Sarajevu bylo k červenci 2008 31, dočasně pracujících 2, vdaných žen 3[567].

Některé zdroje z poslední doby uvádí, že se k české národnosti hlásí až 500 lidí [568]s tím, že jen zlomek umí česky. Zjištění přesných čísel ztěžuje samotná

[564] *Obléhání Sarajeva* [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Obléhání_Sarajeva&oldid=3570758>.

[565] HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny*, c. d.

[566] Zdroje se v číslech liší – Ministerstvo zahraničních věcí uvádí 1 702, zatímco Ladislav Hladký 1 568 obyvatel.

[567] Statistika o počtu Čechů, kteří byli k červenci 2008 vedeni v registru Ambasády České republiky v Sarajevu.

[568] Toto číslo však platí pro celé území Bosny a Hercegoviny. V rozdílech jednotlivých počtů může hrát roli i skutečnost, že deklarace národnosti na základě sčítání lidí nebývá považována za příliš validní vzhledem k tomu, že národnost si jednotliví respondenti v rámci dotazníku určují sami.

etnicko-demografická situace Bosny a Hercegoviny a její analýza. Vzhledem k neexistenci jakéhokoliv aktuálního censu (poslední sčítání lidu v Bosně a Hercegovině proběhlo roku 1991) mohou být současná demografická data odhadnuta pouze *„na základě porovnávání jednotlivých statistických materiálů* (na úrovni opčiny, kantonu, regionu či statistického úřadu) *s realitou.“* I přesto […] *však všechny* […] *demografické statistiky podléhají natolik vysokému stupni zkreslení, že i přes snahu je komparovat mezi sebou, srovnávat je s „realitou“ a z toho všeho se pokoušet vyvozovat alespoň relativní možný etnický a demografický stav je krajně obtížné.“*[569]

V podstatě se jedná o to, že jakmile se obrátíte na úřady jednotlivých opčin, které spadají do působnosti kantonů (platí pro Federaci Bosny a Hercegoviny) resp. regionů (v působnosti Republiky Srbské), dostáváte data na komunální úrovni, která jsou v mnoha případech s těmi celostátními či mezinárodními v rozporu.

Jak dále Ondřej Žíla uvádí: *„V podstatě žádný existující statistický materiál, vydaný mezinárodními organizacemi či bosenskými orgány, není plně objektivní a věrohodný. Všechny statistiky jsou pokřivené nestejně provedenou (a často nejasnou) metodologií a vlivem politických elit v jednotlivých územích. Hodnocení* […] *statistik odhadů etnického složení a demografického vývoje je tak navýsost složité.*

Jednotlivé materiály se navzájem „nerespektují,“ každý subjekt publikuje pouze svá data, aniž by se ohlížel, či si kladl otázku, proč někdo jiný obdobné šetření hodnotil často v úplně jiných datových odhadech.“[570]

Přesto si však dovolíme uvést statistiku alespoň přibližnou. Ta je sice platná pro celé území Bosny a Hercegoviny, na druhou stranu se však domníváme, že vzhledem k výše nastíněné situaci, budou dopady reemigrace, repatriace a asimilace na celkový počet Čechů v Bosně a Hercegovině čtenáři patrné.

Ve studii autorů Ladislava Hladkého a Adina Ljuby se uvádí, že *„podle výsledků sčítání obyvatel z roku 1948 zůstalo v Bosně a Hercegovině ještě 1 978 Čechů. V roce 1981 se však k české národnosti hlásilo již jen 689 osob a v roce 1991 dokonce jen 590 lidí.“*[571] Naše odhady nad počtem krajanů se pro oblast Sarajevo pohybují kolem 100 osob. Vycházíme jednak z počtu členů, které na svém webu uvádí Česká beseda Sarajevo, ale také (a to především) z osobního rozhovoru s naší sarajevskou respondentkou Ljubou Ristic, která v této oblasti žije bezmála 40 let a místní situaci krajanských komunit má velmi dobře zmapovanou.

K celkovému zlepšení dostupnosti jednotlivých etnicko-demografických dat (nejen z hlediska krajanských komunit) by určitě prospělo další sčítání lidí, které by se dle časové trajektorie mělo uskutečnit v roce 2011. Tato informace však nebyla prozatím oficiálně potvrzena.

---

[569] ŽÍLA, O. *Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90. letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady* c. d.

[570] ŽÍLA, O. *Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90. letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady* c. d.

[571] HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny*, c. d.

8.1.4. Vnímání etnicity a krajanská činnost

V Sarajevu – vzhledem k jeho velké rozloze a počtu obyvatel – proběhla asimilace poměrně rychle a zřejmě právě proto je současná jazyková situace za fází úpadku. Česky zde neumí téměř nikdo a o opravdovém vlastenectví se také nedá hovořit.

Rodiny jsou dávno smíšené, řada zvyků je převzatých z islámu, popřípadě z pravoslaví. Obyvatelstvo je až na dvě nebo tři výjimky plně asimilováno a řeč ovládá z celého spolku (Česká beseda Sarajevo) přibližně 10 lidí.

Kromě toho, že se městská osídlení vyznačují větší mírou asimilace a akulturace, jsou problémy současného krajanského života v Sarajevu, ale i v jiných krajanských komunitách Bosny a Hercegoviny, spíše demografického rázu. Současná generace nezadržitelně stárne a ve svém věkovém průměru nad 60 let je v podstatě v postavení, kdy už není schopna česky pořádně mluvit. Mladá generace, která by potencionálně krajanskou činnost převzala, již není, nebo se odmítá krajanských aktivit zúčastňovat.

Ljuba Ristic, která se do Sarajeva v 60. letech 20. století provdala za pravoslavného Srba, dodává: *„celé to zaniklo* (míněno spolková činnost), *ještě před tím než já jsem přišla do Bosny a Hercegoviny, to bylo někdy v roce 67–68. Tehdy zde ještě pobývala poslední hrstka těch původních opravdových krajanů, kteří bojovali už za první světové války, slavili všechny svátky a různá výročí.*

Pak tito lidé vymřeli a jejich potomci už neuměli řeč. Co bylo ale podstatné: o krajanskou myšlenku ztratili zájem a povědomí o češství zde začalo poměrně dost skomírat. Mezi tím nastala další generační výměna a následná dlouhá pauza způsobila, že až s příchodem války jsme se, zejména kvůli humanitární pomoci, začali opět více organizovat.“

Abychom však u čtenáře nevzbudili mylný dojem, že se v letech 1968 až 1992 Češi nescházeli vůbec, musíme podotknout, že minimálně mezi českými a slovenskými ženami, které se do Sarajeva vdávaly zpravidla za Bosňáky, probíhaly alespoň soukromé družby. Většina z nich byla finančně velice dobře zajištěna a nemusely proto chodit do práce. Volný čas trávily nově přivdané krajanky pospolu a Ljuba Ristic tyto malé stolové společnosti tak trochu organizovala. Za poměrně krátkou dobu se tak utvořila malá skupina determinovaná na základě etnického původu a příbuznosti, skupina lidí, jež si byli kulturně blízcí.

V letech 67–92 beseda žádnou činnost v podstatě nevykazovala. To jsme se pouze my takto soukromě scházely až do doby, než začala válka. Slavily jsme společné narozeniny našich dětí, řešily jsme všechny naše starosti a problémy a vlastně se dá říci, že veškerý volný čas jsme trávily společně. Pak přišla válka, prezident Havel poslal letadlo pro české ženy a děti, takže nás velká část odletěla a po válce se už téměř nikdo nevrátil. Můžu vám říci – je to rozeseté od Aše až ke Košicím a mě to velmi mrzí. Ztratily jsme kontakt, a ty rozbité rodiny… Nedá se to ani domyslet, jaká je to hrůza.

Občanská válka sebou přinesla předpokládaný masový pohyb veškerého civilního obyvatelstva tehdejší Bosny a Hercegoviny. Do ciziny tak před ohrožením, nekončícími etnickými konflikty a neutěšenou ekonomickou situací odešlo

v průběhu roku 1992 až 450 000 lidí[572]. To se citelně dotklo především rurálních zón a regionálních komunit, kde je i nadále návratnost velmi nízká a na mnoha těchto místech dochází stále k poklesu počtu obyvatel. Migrační dopady ale zasáhly i města. Zde docházelo k velkým přesunům, zpravidla v rámci Evropy, ale i mimo starý kontinent (USA, Austrálie). Kromě válečných traumat je nynější oblast postižena také téměř neřešitelnými problémy rozdělených rodin: *Mám třeba kamarádku, která má 9 dětí a už 16 let je neviděla. Jedni jsou v Austrálii, druzí v USA, řada z nich na různých místech Evropy, ale moc dobře tam neprosperují, což samozřejmě znamená, že nejsou peníze na to, aby prarodiče přiletěli. Rodiny máme rozbité na dobro a všechno je pryč… jen si to představte. Vnouče vás nevidí roky, nebo ještě hůř – vůbec vás od narození nepoznalo a teď najednou přijede cizí ženská – jaká pak babička, jakápak láska, když vás vůbec nezná.*

Mimo velkého množství humanitárních sbírek a benefičních akcí, které Česká republika pro válkou sužované regiony Bosny a Hercegoviny zorganizovala, probudily se díky činnosti konzulátu k životu i krajanské spolky. Roku 1996 byla znovuotevřena Česká beseda Sarajevo a svou činnost obnovila také Společnost bosensko-českého přátelství Snježka.

Velikou zásluhu na tom má především minulá a stávající garnitura Ambasády České republiky v Sarajevu. Ljuba Ristic dodává: *To že to teď vypadá alespoň trochu k světu, je práce především vedení konzulátu*[573]*, kteří se nám za poslední tři roky opravdu hodně věnovali.*

Zajistili finance na pokrytí nákladů vzniklých v souvislosti s opětovným vydáváním časopisu Česká beseda, organizovali pravidelné slavnosti, jejichž náplní byly projekce českých filmů či výstavy českého plakátu apod. Každoročně dokonce pořádali 7–10 denní festival českého filmu, kde jsme měli jako členové spolku vstup zdarma.

Krom toho se ambasáda zasadila o rekonstrukci hrobu Karla Paříka, který byl opravdu v otřesném stavu. Z toho také nedávno vzešla idea, že bychom každoročně pořádali průvod k výročí jeho smrti.

Od roku 2007 jsou každoročně organizovány dobrovolné kurzy češtiny. Trendy v poptávce jsou spíše klesající, překážkou je také vysoký věk uchazečů. Výuka, kterou Ljuba Ristic vede, jak sama tvrdí *„velice volnou formou“*, probíhá v prostorách učebny, kde se schází zhruba 5–10 lidí. Semináře, které se zpravidla konají 1x týdně, trvají 1–2 hodiny. Pokud je větší zájem, schází se k procvičení češtiny krajané až třikrát do týdne. Vzhledem k tomu, že se jedná o příslušníky 4. a 5. generace, kteří česky nikdy pořádně neuměli, bere se jazyk od úplného základu. V plánu „osnov“, které Ljuba provizorně sestavila, byly

[572] FŇUKAL, M. et al. *Dopady migrací ze zemí bývalé Jugoslávie do ostatních evropských zemí. Impacts of Migrations from the States of Former Yugoslavia into Other European Countries*. [s.l.] : [s.n.], 2007. 18 s. Výzkumný projekt - RM 02/25/05. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/public/b5/d2/ec/364210_179532_Zprava_DEF_STRUCNE__2007.pdf>.

[573] Od února 1996 působilo v Sarajevu rezidentní diplomatické zastoupení České republiky vedené chargé d´affaires (CDA) Mgr. Martinem Klepetkem. Od února 2002 funguje v Sarajevu řádný zastupitelský úřad ČR vedený mimořádným a zplnomocněným velvyslancem. Prvního českého velvyslance Ing. Aloise Buchtu vystřídal v roce 2005 PhDr. Jiří Kuděla.

uvedeny základní konverzační témata, výuka abecedy, četba jednoduchých vět a jiné gramatické jevy.

Novinkou jsou rovněž placené kurzy českého jazyka, které jsou otevřeny pro širokou veřejnost. Ty se od těch krajanských, které vede Ljuba Ristic, liší především formou výuky. V tomto případě se už jedná o systematickou přípravu na přijímací zkoušky v češtině, kdy je velmi důsledně dodržována výuka gramatiky, psané formy jazyka a konverzace. Vznik těchto kurzů iniciovala opět Česká ambasáda v Sarajevu na základě stoupající poptávky sarajevské mládeže, která hlavě v posledních několika letech odchází studovat do České republiky. Zájem je především o film, filmovou vědu a umění.

Poměrně velikým paradoxem spolkového života v Sarajevu je to, že i přesto, že sarajevské spolky – co do počtu členů, patří k největším v zemi, nemají vlastní zázemí ani místnost, kde by se mohli pravidelněji scházet. Z našich rozhovorů tak vyplynula především primární nutnost nějakého prostoru, kde by se český spolek pravidelněji scházel, realizoval zde své aktivity a udržoval krajanskou činnost při životě (pravidelné schůze, knihovna, prostor pro umístění krojů apod.). Stávající stav je vzhledem k vysokému počtu členů krajanského spolku žalostný.

V Sarajevu to aktuálně s krajanským životem nevypadá špatně. Za posledních 13 let se událo poměrně dost změn, začal se pravidelně vydávat časopis informující o krajanských aktivitách, jsou pořádány slavnostní večery a kulturní akce, došlo dokonce na jazykové kurzy. Problém je ovšem demografická struktura, kterou už neovlivní ani snahy českého konzulátu. Příliš růžově to s krajanskou činností do dalších let nevidí ani Ljuba Ristic: *„Víte je mě to hrozně líto, ale až my vymřeme, celé to tady zanikne. Ta situace je opravdu špatná. Kdyby se třeba povedlo všechny ty mladé najednou shromáždit, tak by se to možná nějak podařilo stmelit, ale nejhorší je, že každý z nich už má dost svých přátel a nějaká družení krajanů jim zkrátka nepřijdou atraktivní.“*

Vesnické a městské komunity v Republice srbské

Druhá část našeho výzkumu zahrnovala krajanské spolky fungující v rámci Republiky srbské v Bosně a Hercegovině. V současné době zde existuje jednak zastřešující organizace „Sdružení Čechů Republiky srbské“, která má čtyři sekce a sdružuje tak krajanské komunity Čechů z Prijedoru, Mačina Brda, Nové Vsi a Banja Luky. Od roku 2004 však odštěpením od „Sdružení Čechů Republiky srbské“ vznikla také nová samostatná krajanská komunita „Sdružení Čechů města Banja Luka“.

Specifickým rysem, který krajanské komunity Republiky srbské provázel, bylo vnímání minority Čechů srbským obyvatelstvem v průběhu občanské války. Jak už bylo v předešlém textu naznačeno, dnešní Bosna a Hercegovina je politicky i etnicky rozdělená na dvě samostatné entity. Ty z hlediska národnostního složení představují v podstatě homogenní oblasti. Federace Bosny a Hercegoviny je ve skutečnosti čistě muslimsko-chorvatskou jednotkou, kde se nachází jen velmi malá část Srbů.

Markéta Smrčková ve svém článku *Bosna a Hercegovina: etnonáboženská situace a fungování konsociačního modelu* dodává: *„Srbové, kteří ze Sarajeva odcházeli z důvodu obavy před možnými represemi po nastolení nové správy, se*

začali do Sarajeva vracet až po roce 1999. Předválečná multietnicita města se však neobnovila. Dnes většinu obyvatel, přes 80 %, tvoří Bosňáci, kteří se sem přistěhovali během války především z venkovských oblastí. Srbové tvoří asi 11,25 % a Chorvaté asi 6,75 % obyvatel. Část Srbů, která v Sarajevu zůstala, byla vystavena nacionálně laděným útokům. Při návratu uprchlíků si většina z nich zvolila odejít na území osídlované jejich entitou."[574]

Tento fakt je pro nás zásadní především z hlediska *Daytonské mírové dohody* z roku 1995, neboť jak se později ukázalo, ta měly v konečném důsledku více než zásadní vliv na formování etnické mapy dnešní Bosny a Hercegoviny.

Situace v entitě Republiky srbské byla opačná k situaci ve Federaci Bosny a Hercegoviny. Jestliže v posledně jmenované je dnes 78 % obyvatelstva tvořeno Muslimy, v Republice srbské odhady hovoří o tom, že až 9/10 Srbů žije právě na území Republiky srbské[575]. Bosna a Hercegovina se tak stala souhrnem homogenních teritorií, kde návraty minoritních skupin jsou sice zaznamenávány, ale nenabývají takových rozměrů, jako návraty skupin majoritních.

Pokud se dále zamyslíme nad politickou situací Bosny a Hercegoviny v průběhu 90. let, máme zde opět dvě zásadní události, které měly na budoucí etnicko-demografický vývoj značný vliv. Za prvé došlo k rozpadu Jugoslávie, která fakticky potlačovala/neuznávala jakoukoliv existenci národnostních menšin a snažila se vytvořit jakýsi universální konstrukt jihoslovanské národnosti. Druhou významnou událostí bylo uznání Bosny a Hercegoviny nezávislým státem (r. 1992), což fakticky posílilo nacionalistické tendence jednotlivých částí státního etnika.

Do té doby platná rétorika o společném jihoslovanství začala ztrácet na síle a lidé si opět začínali uvědomovat pojem národnostních identit. V důsledku toho došlo později k občanské válce, ale také k etnickému rozčlenění země tak, jak bylo výše popsáno.

Poslední úvaha zahrnuje politicko-diplomatické vztahy mezi Českou republikou a Bosnou a Hercegovinou v průběhu oněch kritických 90. let. Prezident Havel byl jednak zapojen do mírotvorného procesu, což velmi posílilo pozice Čechů žijících na územích kontrolovaných chorvatsko-muslimskými jednotkami. Krajanům ze Sarajeva se například dostalo značné humanitární pomoci, působili zde čeští lékaři, bylo vysláno letadlo pro ženy a děti, udála se řada benefičních sbírek a koncertů. Na druhé straně zde byl ale i Havlův kritický postoj vůči zástupcům Srbů, což v kombinaci s katolickou konfesí české menšiny, znamenalo na území Republiky srbské minimálně problémy.

Pokud si uvědomíme, že Češi jakožto katolíci měli konfesně nejblíže k Chorvatům (a ti po boku Bosňáků stáli na opačné straně barikády než Srbové), neměli krajané pozici zrovna jednoduchou. Ve studii autorů Uherka a Plochové se sice uvádí, že: „[…] *zejména v kompaktních vesnických komunitách vědělo místní obyvatelstvo o tom, že se jedná Čechy, a ne Chorvaty, takže*

[574] SMRČKOVÁ, M. Bosna a Hercegovina: etnonáboženská situace a fungování konsociačního modelu. *Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy* [online]. 2006 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/bosna-konsociacni>.

[575] ŽÍLA, Ondřej. *Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90. letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady* c. d.

k masivnímu násilí nedošlo.“[576] Na druhé straně jsou ale zaznamenány i případy, kdy došlo k přímému ohrožení na životě nebo nucenému vysídlení: „*Pro žádného katolického Čecha tady nebylo lehké za války zůstat. Většina katolíků odsud odešla,“ podotýká Željko Vaško z Banja Luky, jehož prapraprapředci přesídlili do Nové Vsi z Kynšperka, též oklikou přes Ukrajinu. „Žádnému násilí jsem sice vystaven nebyl, ale nepříjemným řečem ano,“ vzpomíná* […] *Jedno z nejtěžších životních rozhodnutí musel tou dobou učinit i Miroslav Boček, krajan z Mačina Brda: „Dali mi nůž na krk. Buď s námi půjdeš bojovat, nebo odsuď táhni,“ vypráví. Rozhodování bylo o to těžší, že v řadách chorvatského protivníka stál jeho bratr, který žije v Osijeku. Nakonec narukoval. O válce ale vyprávět nechce…“*[577]

V současné době je situace stabilizovaná a vzájemné soužití Čechů a Srbů je bezproblémové. Většina krajanů, s kterými jsme měli možnost mluvit, se domnívá, že k občasným konfliktům docházelo především z důvodu eskalace napětí, ke kterému značně přispívala také „práce“ místních medií. Ty se v průběhu jakéhokoliv konfliktu vždy snaží o démonizaci protivníka, ale osudy jednotlivců (pokud se jim to zrovna nehodí) je příliš nezajímají.

8.2. Banja Luka

Druhé největší město Bosny a Hercegoviny se rozkládá asi 90 km jižně od soutoku dvou mohutných řek – Vrbasu a Sávy, který se nachází na úplném severu Bosny. Sáva pak odděluje Bosnu a Hercegovinu od sousedního Chorvatska. Z hlediska politicko-kulturního se jedná o hlavní město Republiky srbské, čili jsou zde zastoupeny všechny pro republiku důležité instituce. Co je ale hlavní – Banja Luka byla vždy politicko-kulturním centrem severu Bosny a Hercegoviny a ani v dnešní době tomu není jinak.

Tento odkaz si nese už od středověku, kdy nejprve došlo k osídlování tohoto území Slovany (6. stol. n. l.), ve 14. století zde byl postaven první klášter a v průběhu 15. století zaznamenány první písemné zmínky od českého krále Vladislava Jagelonského. Důležitým časovým úsekem bylo 15. století, kdy na toto území přicházely kmeny osmanských Turků, kteří Banja Luku roku 1598 dokonce jmenovali sídlem Bosenského vilájetu.[578]

V průběhu turecké nadvlády zde byly vybudovány lázně, obchody a turecké modlitebny – tzv. džamije, neboli mešity. K výraznější modernizaci města ale, ostatně jako všude jinde na území tehdejší Bosny a Hercegoviny, nedošlo. Její nástup datujeme až koncem 19. století, kdy ve městě začala působit správa ra-

[576] UHEREK, Z., PLOCHOVÁ, K. *Czechs in Bosnia and Herzegovina and their social activities*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, ©2005. 15 s. Dostupný z: <http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/v23n1/Uherek%20et%20al%2023%281%29%20Spring%2005.pdf>.

[577] SHRBENÁ, J. Krajané mezi mlýnskými kameny. *Hospodářské noviny* [online]. 2003 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cestovani.ihned.cz/c4-10046430-13487300-b00000_detail-krajane-mezi-mlynskymi-kameny>.

[578] Vilájety byly administrativní jednotky v rámci Osmanské říše. V závislosti na výbojích impéria jich v říši existovalo 20–36. Za dnešním místopopisný ekvivalent lze považovat provincie, jakožto část území ve správě jednoho konkrétního člověka, či úzce vymezené skupiny lidí. (zdroj: *Wikipedie: Otevřená Encyklopedie*)

kousko-uherské říše (r. 1878). Tato výrazná politická změna nastartovala procesy budování železnic, továren, modernizaci infrastruktury a proces industrializace všech oblastí lidské činnosti. Anexí z roku 1908 se Banja Luka stala součástí územních zisků Rakouska-Uherska, které zde zakrátko modernizovalo rovněž školy a vzdělávací systém.

Se začátkem vlády Františka Josefa na tomto území dochází také k četným příchodům cizího obyvatelstva. Do tehdejší poměrně homogenní oblasti[579] přicházeli jak Češi (roku 1890 jich bylo v Banjaluckém kraji napočítáno až 2 297)[580], tak Němci, Slovinci, Poláci, Rumuni, Ukrajinci, Makedonci, Maďaři, Židi a Italové. Banja Luka tak nabyla rysů multikulturní společnosti, a přestože se tomu řada skupin v průběhu následujících let pokoušela zamezit, určitou formou se toto multietnické ovzduší v Banja Luce drží dodnes.

Za druhé světové války byla Banja Luka obsazena balkánskou odnoží nacistického hnutí – chorvatskými *ustašovci*. Nemusíme asi nikomu připomínat, že tyto jednotky byly svou brutalitou natolik proslulé, že k některým jejich metodám likvidace Židů a pravoslavných křesťanů se odmítali hlásit i tehdejší špičky německého Wehrmachtu. Němým svědkem tohoto nízkého a naprosto nehumánního počínání se staly dětský koncentrační tábor Stara Gradiška či koncentrační tábor Jesenovač – kde bylo zcela běžné, že alkoholem posilnění *ustašovci* upalovali své oběti v hromadných pecích za živa. V průběhu této velmi bolestné historie Banja Luky byly zničeny téměř všechny pravoslavné kostely, navíc město utrpělo značné materiální škody i v průběhu bombardování z roku 1941. Osvobození přišlo až s jarem 1945. V roce 1961 byl v městě postaven památník, který připomíná strašlivý počet mrtvých Srbů a Židů během pogromů, které na ně tehdejší chorvatští nacisté pořádali.

Po občanské válce 1992–1995 bylo Daytonskými mírovými dohodami ustanoveno, že se Banja Luka stane hlavním městem Republiky srbské – nově vzniklé jednotky v rámci konfederace Bosny a Hercegoviny. Migrační přesuny v průběhu a po skončení občanské války způsobily ještě větší homogenizaci daného území, a tak nepřekvapí odhady některých zdrojů, které uvádí, že až 88 %[581] z celkového počtu obyvatel Republiky srbské je tvořeno pravoslavnými Srby.

V současné době zažívá okolí Banja Luky ekonomickou recesi, kterou způsobila především občanská válka. Řada podniků je mimo provoz, rovněž doly, které dříve zaměstnávaly velké procento lidí v Banjalucké kraji, jsou v útlumu. Nezaměstnanost je až 40 % a v podstatě jediným fungujícím byznysem jsou obchody, hospody a kavárny.

Důležitou zmínkou z hlediska charakteristiky Banja Luky je fakt, že jsou zde na jednom místě koncentrovány veškeré vysoké školy, které v rámci Republiky Srbské existují. Po faktickém odtržení Republiky srbské od Federace Bosny a Hercegoviny jsou v tomto malebném universitním městě zastoupeny

[579] 60 % tehdejších obyvatel tvořili ortodoxní Srbové; zbytek byli katolíci a muslimové.

[580] BALABÁN, M. *Češi v Bosně a Hercegovině 1878–1941*. Olomlouc, 2009. 136 s. Univerzita Palackého. Vedoucí diplomové práce PhDr. Arnošt Skoupý, CSc.

[581] *Republika srbská* [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Republika_srbská&oldid=4303002>.

fakulty elektrotechniky, technologie a strojírenství, právnické fakulty, ekonomické, lékařské, zemědělské, lesnické, architektonické, stavební a filosofické.

Na poslední jmenované vyučuje také náš banjalucký respondent – Mgr. Pavel Cihlář, s kterým jsme si povídali o současné situaci krajanského života v Banja Luce.

8.2.1. Historie krajanských komunit v Banja Luce a jejich projevy dnes

Do Banja Luky přicházeli Češi počátkem roku 1878 a jednalo se především o úředníky a vojáky, kteří na rozdíl od krajanů z venkovských komunit migrovali rovnou z Čech. V průběhu několika let se tak na tomto území vytvořila poměrně početná skupina Čechů (v roce 1910 byl jejich počet až 382[582]).

O krajanských komunitách v Banja Luce z historického hlediska existují jen povšechné záznamy a mnoho informací z období před světovými válkami nenajdeme. Krajanská činnost a trvalejší spolupráce Čechů v rámci spolku vyvrcholila v letech 1921–1933, kdy byla v Banja Luce založena Česká Beseda.

K obnově její činnosti dochází až o mnoho let později, a to počátkem roku 1998, kdy se politická situace na celém území Bosny a Hercegoviny plně stabilizovala. Z toho také vyplývá, že na rozdíl od krajanských komunit sdružených v rámci Federace Bosny a Hercegoviny, nelze u těchto severobosenských spolků spatřovat prvotní impuls pro obnovení spolkové činnosti v materiální nouzi či přímé pomoci ze zahraničí, jelikož reálné nebezpečí konfliktu bylo zažehnáno. Jednalo spíše o jakási druh občanské aktivity, která sdružovala lidi se společným kulturním vědomím a původem.

Kromě samotných spolků Čechů existovaly/existují stále početné komunity jiných národnostních menšin a jak už bylo výše naznačeno, ke spolupráci mezi jednotlivými frakcemi dochází i dnes. To lze pěkně ukázat na příkladu právě krajanské komunity v Banja Luce. Ta koncem 90. let získala pro svou vlastní činnost sál, o který se dělí s dalšími dvěmi jinonárodnostními spolky (zastoupeny jsou komunity Makedonců, Rumunů, Poláků, Němců, Slovinců, Ukrajinců, Maďarů a Židů). Vztahy na této úrovni byly vždy velice dobré a mnohdy společné úsilí vyústilo v krátkodobou spolupráci – za všechny lze uvést hostování tanečních souborů a muzikantů českého původu v rámci slavností jednotlivých národnostních menšin města Banja Luky.

Od roku 1999 jsou Češi v Banja Luce aktivní i z hlediska publikační činnosti – v rámci dotačních programů Ministerstva zahraničních věcí České republiky byla pro krajanské aktivity v Bosně a Hercegovině vyčleněna roční částka 60 000 Kč. Ta je určena na pokrytí veškerých nákladů souvisejících s provozem komunit. Vzhledem k tomu, že se „Sdružení Čechů Republiky srbské“ skládá ze čtyř frakcí, na Čechy v Banja Luce připadlo 15 000 Kč. Část těchto prostředků je každoročně použita na vydávání krajanského občasníku „Informátor Banjalučkin Krajan“, který mezi zdejší krajany přináší zpravodajství o chystaných akcích, obsahuje mimo jiné slušný kulturní přehled, k dispozici jsou však i jiné čtenářské rubriky.

[582] HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny*, c. d.

Ačkoliv se dnešní počet krajanů v Banja Luce odhaduje až na 200 osob[583], nedá se říci, že by to zde krajanskou aktivitou bůhví jak sršelo. Nelze popřít, že krajané z Banja Luky mají poměrně silnou organizaci a v průběhu svého krátkodobého působení stihli uspořádat pár pěkných akcí. Například odpoledne „Poezie při ptačím zpěvu" v prostředí rekreační chaty jednoho z členů besedy, kdy nad celou touto kulturní událostí držel patronát prezident entitní Republiky srpské Dragan Čavić, vstoupila do paměti místních obyvatel. V průběhu slavnostního odpoledne byly recitovány verše novináře, překladatele a básníka českého původu Jaroslava Kolešky, jediného básníka mezi krajany, který se ve věku tří let přistěhoval v r. 1926 s rodiči do okolí Banja Luky, kde žil a tvořil až do své smrti v roce 1990[584].

Krajanské sdružení se schází jednou do měsíce a podle Pavla Cihláře celá spolková činnost spočívá především v tom, že *„schůzují a berou dotace. Krajanský spolek tu sice je, ale krajanským životem příliš neoplývá. Povědomí o jazyku je příliš malé. Komunita krajanů bude do budoucna jednoznačně klesat, jedná se prostě o dinosauří spolek."*

Členové spolku jsou většinově Srbochorvati s prokazatelnými českými předky a jejich věková struktura je odhadována nad 55 let.

Pavel Cihlář dále dodává: *„Já vim, že třeba v Prijedoru jsou masopusty a všechno, tady není nic. Tady se sejdou tak maximálně na Vánoce a to je tak všechno.*

Neumí jazyk a ani ho nikdy neuměli. Podívej se, třeba u mě na hodiny chodí Slováci, kteří nejsou příslušníci 6. či 7. generace, jako místní potomci Čechů, ale třeba generace 16. a slovensky umí perfektně. Ono je to celé úplně o něčem jiném. Jde především o způsob života a o to, jak moc ti záleží na tvém původu, na tvých tradicích, na kulturním dědictví a kořenech."

Otázku vzdělání a Čechů v Banja Luce vidí takto: *„Moje kurzy češtiny jsou otevřeny pro širokou veřejnost. Ze spolku tam nechodí nikdo. Nedávno však vešla v platnost novela zákona o národnostních menšinách, jejíž hlavním cílem je národnostní určení jednotlivých menšin. Ty pak budou mít ze zákona právo, aby jejich děti při základní škole navštěvovaly kurzy mateřské řeči. Můžeme se tedy do budoucna s takovouto organizací setkat. Nevím, jak na tom jsme demograficky, ale je klidně taky možné, že ty děti tady prostě nebudou a tím pádem vzdělávací kurzy padají. Situace v Sarajevu je obdobná."*

Vysoká míra asimilace v prostředí hlavního města Republiky srbské udělala své. Na rozdíl od izolovaných venkovských komunit, které skýtaly ideální podmínky pro zachování ryze české kultury, Češi v Banja Luce uzavírali vždy etnicky smíšené sňatky, což postup asimilačních vlivů jenom urychlilo. Na druhé straně je třeba si uvědomit, že krajanské spolky zde neměly nikdy příliš silnou tradici (z období 1931–1998 v podstatě nejsou záznamy o jakékoliv krajanské činnosti), takže se nad současným stavem není čemu divit. Velikým

[583] SHRBENÁ, J. Krajané mezi mlýnskými kameny. *c. d.*

[584] *BOSNA A HERCEGOVINA: Aktuální spolupráce Velvyslanectví ČR v Sarajevu s krajanskými spolky* [online]. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Sarajevo, 2. 6. 2003 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z:
<http://old.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?id=18944&ido=9469&idj=1>.

problémem však nadále zůstává věková struktura krajanů, která, stejně jako je tomu u Sarajeva, vrhá na současnou situaci krajanských komunit v Bosně a Hercegovině stín jasné rezoluce. Pavel Cihlář uzavírá: *„Kolikrát už jsme se už s lidmi z ambasády na toto téma bavili. Pro ně je to také těžké zaujmout jednoznačné stanovisko, když to tady tak žije/nežije. Na jedné straně vidí silnou organizaci, která ale nemá žádné vyhlídky do budoucnosti – organizaci, která je dnes už v podstatě na mrtvém bodě. Reálná šance, že by do budoucna ještě rostla, je v podstatě nulová.“*

8.3. Mačino Brdo – Prnjavor

8.3.1. Historie obce

Mačino Brdo je vesnice ležící na severu Bosny a Hercegoviny – řádově několik kilometrů na východ od města Banja Luka. Bližším orientačním bodem je město Prnjavor, které je odtud vzdálené asi dva kilometry. Administrativně Mačino Brdo spadá mezi sídelní útvary Republiky Srbské v působnosti opčiny Prnjavor. Jedná se o obec založenou Čechy, kteří sem roku 1895 přišli přes Ukrajinu. Nucený přestup na pravoslavnou víru vyvolal u části volyňských Čechů odpor, takže se někteří z etnicko-náboženských důvodů rozhodli reemigrovat do oblasti severovýchodní Bosny. Důvod byl zřejmý – nové pracovní příležitosti, stěžejní pak náboženská svoboda.

Tehdejší rakousko-uherská správa se snažila do neobydlených oblastí Bosny a Hercegoviny nalákat schopné české kolonisty, od kterých se očekávalo především zvelebení nevyužitého půdního fondu a také to, že naučí místní obyvatele racionálněji hospodařit. Hned od začátku bylo jasné, že si Češi ekonomicky ani hospodářsky příliš nepolepší. Ve srovnání s úrodnými černozeměmi Volyňské gubernie se jednalo o skutečně velký propad.

Situace byla katastrofální – nedostatek užitkové vody, husté lesní porosty *„vzrostlé stromy, buky s kmeny silnými tak, že je stěží objali tři lidé“*[585], ale i kamenitý kopcovitý terén v kraji, který sužovaly nemoci. Postavit vesnici na této *zelené louce* bylo skutečně velmi těžké. Místní přírodní podmínky svojí nepřízní intenzivnímu zemědělství nenahrávaly, a tak k jeho prosazení v plné míře nikdy nedošlo.

Zemědělská výroba zde svůj význam měla a dodnes má – v okolí Mačina Brda, hlavně pak Prnjavoru, můžeme vidět ovocné sady a lány kukuřičných polí, nicméně nemůžeme říci, že by zdejší etnikum představovalo ryze venkovské a zemědělské obyvatelstvo. Naopak, velice rozšířená zde byla řemeslná výroba, a tak se častěji setkáváme s tvrzením, že rostlinná produkce probíhala v menší míře, především v rozsahu úrovně spotřeby jednotlivých rodin. V průběhu pozdějších let se řemeslníci organizovali v nedalekém Prnjavoru, který nabízel širší pracovní uplatnění v průmyslové výrobě.

8.3.2. Etnické složení obce

Společně s Čechy se v okolí Mačina Brda již od začátku osídlení objevovaly rodiny Poláků a Ukrajinců řeckokatolického vyznání. V nedalekém Prnjavoru

[585] SHRBENÁ, J. Krajané mezi mlýnskými kameny. *c. d.*

byla škála národností ještě širší. Vedle Čechů zde v minulosti žilo až 27 národností, a možná právě proto *„se mu přezdívalo malá Evropa, nebo také Evropa v Evropě“*, jak uvádí Emil Boček, aktivní člen krajanského sdružení Česká beseda Mačino Brdo.

Kromě Ukrajinců a Poláků zde byly zastoupeny menšiny Italů, Němců, Maďarů, Srbů, Slováků, Chorvatů a dalších. Katolický kostel v Prnjavoru navštěvovali převážně Češi, Chorvati, Italové, Němci a Poláci. Mše se sloužily v srbochorvatštině a z výčtu národnostní menšin je zřejmé, že tyto liturgické obřady byly co do kulturní pestrosti dosti bohaté, neboť každá z frakcí jim svojí jedinečností a svébytností dodávala na zajímavosti (například Češi se velmi často modlili česky). Pro pravoslavné Srby a muslimské Bosňáky zde byly v průběhu let také vystavěny jejich vlastní modlitebny, takže nepřekvapí, když v poměrně malém Prnjavoru narazíte na *džamiji*[586] či pravoslavný kostel.

Pestré demografické složení zdejšího kraje způsobilo, že se všechny etnické skupiny musely naučit vzájemnému respektu a toleranci. Krom rozdílů v konfesní příslušnosti zde byly patrné diferenciace ve vývoji asimilace jednotlivých etnických skupin, stupni akulturace, ale na soužití měl vliv i aktuální ekonomický a politický vývoj.

Podobné osudy přistěhovalců a příznivá imigrační politika tehdejších bosenských úřadů vůči kolonistům, byly příčinou pro vzájemnou snášenlivost a klid mezi jednotlivými etniky. Tento stav byl téměř nepřetržitý a soužití vždy narušily „pouze“ válečné konflikty. Ať už se jednalo o druhou světovou válku, či občanskou válku 90. let, byly (nejen zde) zaznamenány konflikty způsobené rozdílnou konfesní příslušností, kdy se jednalo především o střety mezi pravoslavnými, katolíky a muslimy. Dnešní situace je poměrně stabilizovaná, ale venkovské regiony (Mačino Brdo nevyjímaje) trápí docela jiný problém.

> Trend urbanizace a s ní spojené industrializace nastartoval rozsáhlé migrační přesuny obyvatel z vesnic do měst. Tyto […] byly po 2. světové válce až do šedesátých let podporovány i investičně. Poté, v době rostoucí hospodářské krize se investice omezovaly pouze na města, čímž se daný trend dále prohluboval až do počátku devadesátých let. Válka, jež mnohonásobně migrační přesuny umocnila, ovlivnila tento trend natolik, že mladí se již do původních rurálních bydlišť nevracejí. Proces depopulace se tak posunul do své konečné fáze, která může velmi pravděpodobně vyvolat zpomalení celkového socioekonomického vývoje, neboť se bude rozloha periferních, velmi slabě osídlených oblastí, podílově na celkové rozloze země zvyšovat.[587]

A skutečně tomu tak je: sekundární migrace – ať už se jedná o přesuny do nedalekých měst, či migraci mimo území Bosny a Hercegoviny, má za důsledek nedostatek pracovních sil na venkově, ale také rozšiřování pásu marginálních oblastí, který do budoucna vzhledem k nepříznivému vývoji patrně poroste. Mačino Brdo je, co se demografické skladby týče, tak půl na půl. Mladí potomci Čechů zde ještě žijí, někteří jsou dokonce[588] ve věku 14–15 let, ale do budoucna nikdo z místních nepředpokládá, že by zde děti zůstaly. Většina z nich odchází už v průběhu středoškolského vzdělávání do měst, kde navazují kon-

[586] Muslimské chrámy s minaretem, označení *džamija* je v Bosně typické.

[587] ŽÍLA, O. *Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90. letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady* c. d.

[588] Zdůrazňujeme *dokonce*, neboť za celou cestu jsme se s takto mladými krajany nesetkali.

takty, socializují se, později si zde hledají práci, životní partnery a na venkov, který svojí podstatou nabízí tvrdý a chudý život, se již nevrací.[589] Druhou část představují starší potomci 4. a 5. generace kolonistů, kteří jsou stále v produktivním věku (45–60 let), avšak z důvodu vysoké nezaměstnanosti jsou v nepříliš perspektivních pozicích.

Specifikem oblasti Prnjavor-Mačino Brdo je kromě neobyčejně malebné krajiny i jistá izolovanost od okolí. Do Banja Luky je to zhruba 50 km na severozápad, ale cesta vede pouze po silnici, železnice sem nevede, takže jsou lidé odkázáni buď na svůj automobil, nebo nepříliš frekventované autobusové spoje do nedalekých měst.

Druhým rysem je vysoká nezaměstnanost. Sever Bosny je na tom podstatně hůř než jižní oblasti, neboť zejména na území Republiky Srbské dochází k obnovování poválečných škod velice pomalu. Nezaměstnanost je v okrese Prnjavor nad 60 % a práci zde najít je takřka nemožné. V 70. a 80. letech 20. století zde fungovala obuvnická továrna Sloga, cihelna a průmyslový mlýn. Po válce došlo k útlumu veškeré výroby a nevýhodným privatizacím, což jenom v případě cihelny znamenalo propuštění téměř dvou tisíc pracujících. Výroba stagnuje, továrny chátrají a na lepší časy se stále neblýská.

K pracovnímu trhu se váže také místní nešvar v podobě etnické diskriminace, s kterým jsme se později setkali i v nedalekém Prijedoru. *První, koho propustili, byli Češi, Poláci, Ukrajinci a Italové*, říká Miroslav Janča, bývalý prnjavorský stavební inženýr a krajan Miroslav Boček jej doplňuje: *O práci je nouze. A když se jmenuješ jinak, nemáš šanci…a přesto – pokud se nějaká pracovní příležitost čas od času objeví, dostane před tebou přednost voják propuštěný z armády, srbský uprchlík z Kosova nebo prostě Srb.*[590, 591]

8.3.3. Statistické údaje o počtech krajanů, spolková činnost

O počtech Čechů v okolí Prnjavoru mezi lety 1890 a 1910 hovoří statistika[592] následovně: Prnjavor 369 Čechů, Mačino Brdo kolem 30 rodin, což ve výsledku mohlo znamenat 200–250 krajanů českého původu (u tehdejších nukleárních rodin[593] bylo zcela běžné, že některé z nich měly 8–10 členů).

V průběhu let počty krajanů ještě mírně stoupaly (zhruba do poloviny roku 1910), postupně však docházelo k zmenšování stavu v důsledku světových vá-

[589] Tento jev je typický pro všechny venkovské komunity Bosny a Hercegoviny. Pravdou ovšem zůstává, že BiH se z hlediska trendů světové demografické migrace příliš nevyjímá. Zatímco ve státech, které jsme navykli označovat adjektivem *vyspělé*, se trend pomalu otáčí zpátky k venkovskému typu osídlení (příkladem jsou satelitní městečka vznikající okolo evropských metropolí snažící se alespoň částečně napodobit ráz venkovského bydlení, nebo obnova a revitalizace venkovských sídel, po kterých poptávka stále stoupá), v zemích, které soudobá terminologie označuje jako *země třetího světa*, nebo *země ekonomicky zaostalé* je trend ještě stále opačný – velká část ekonomicky aktivního obyvatelstva se stěhuje do měst, a toto je i případ Bosny a Hercegoviny.

[590] SHRBENÁ, J. Krajané mezi mlýnskými kameny. *c. d.*

[591] Pozn.: průměrná mzda pracujícího na plný úvazek činila ke konci roku 2008 v okrese Prnjavor v přepočtu asi 6 000 Kč.

[592] BALABÁN, M. *c. d.*

[593] Nukleární rodina zahrnuje otce, matku a jejich potomstvo.

lek, repatriace a reemigrace, tak, jak jsme již popsali na příkladu předešlých komunit.

Jestliže v 50. letech 20. století bylo Mačino Brdo čistě českou vesnicí[594], dnes je tomu přesně naopak. Podíl Čechů se zmenšil na minimum (dnes jich zde žije odhadem 15–20), převažují především Srbové, kteří se po občanské válce uchylují do severních oblastí Republiky Srbské a obývají opuštěné domy, které zde emigranti zanechali. Dnes Srbové v oblasti Mačino Brdo-Prnjavor představují majoritních 71 %[595], zbytek je tvořen menšinami Chorvatů, Slovinců, Italů, Čechů, Bosňáků a Maďarů, jejichž počty ale počátkem 90. let rapidně poklesly a do budoucna se vzhledem k nepříznivé ekonomické situaci dá předpokládat, že ještě klesat budou.

Spolková činnost započala ihned po osídlení. Zpočátku se jednalo především o zábavy v „kučích" neboli chalupách, protože Český dům byl postaven až po 1. světové válce. Ve vesnici neexistoval hostinec, takže se schůzovalo u toho, kdo vlastnil největší „seknicu" – tedy světnici.

Po první světové válce byl vystavěn dům České besedy Mačino Brdo a v této době oficiálně začíná i spolková činnost (v roce 1925 byla založena Česká beseda Mačino Brdo-Prnjavor). K přerušení a následné obnově spolkové činnosti docházelo v průběhu resp. po ukončení válek, k poslednímu vzkříšení spolkové činnosti došlo v roce 1998.

V minulosti se Mačino Brdo proslavilo především svojí dechovou kapelou, která nechyběla na žádné významné události nejen českých komunit. Proslulost si získaly i místní masopusty, maškarní průvod nebo občasné divadlo, které ještě v 70. a 80. bylo velice atraktivní, neboť místní Češi na každý rok studovali jinou hru, kterou pak u příležitosti slavností představovali. To všechno odvál čas, dnes pro špatnou ekonomickou situaci a velké starosti s živobytím nezbývá na družbu a krajanskou činnost ani čas, ani nálada.

Dva roky zde Emil Boček vydával ročenku, která informovala místní o nejdůležitějších událostech, které se v průběhu roku odehrály, ale pro malý zájem krajanů toho zanechal.

Jinonárodnostní spolky zde pochopitelně, vzhledem k velkému množství etnických menšin, byly a dle výpovědí našich respondentů se krajané snášeli velice dobře, vzájemně si pomáhali, navštěvovali se, podporovali, ale také spolupracovali na kulturních programech v rámci jednotlivých slavností.

Situace v Prnjavoru je ještě horší. Až na výjimky zde Češi nejsou. Setkali jsme se s místní Češkou – učitelkou při prnajvorském gymnáziu Margaretou Gretou, která zde v minulosti vedla kurzy českého jazyka.

V 70. a 80. letech docházelo na výuku češtiny 30 dětí českého původu, v roce 2003 to už bylo pouhých 12 dětí a v roce 2008 pro malý počet zájemců nebyly kurzy otevřeny.

[594] SHRBENÁ, J. Krajané mezi mlýnskými kameny. *c. d.*

[595] *Prnjavor, Bosnia and Herzegovina* [online] Wikipedie: Otevřená encyklopedie. 20. září 2009 [cit. 4. 10. 2009]. Dostupný z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Prnjavor_%28Bosnia%29>.

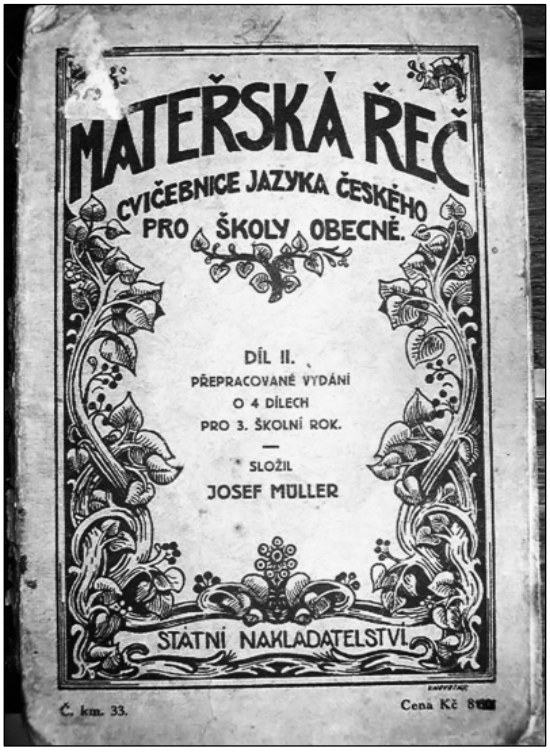

Učebnice českého jazyka, ze které se učily děti v Prnjavoru a Mačině Brdě. Čeština se v místní škole vyučovala pouze formou dobrovolných kurzů konaných dvakrát týdně dvě hodiny. Jak říká bývalá paní učitelka Margareta Greta, chodilo k ní do třídy pravidelně asi deset žáků, ale asi před pěti lety se čeština na škole přestala vyučovat úplně.

Okolí Prnjavoru, které dříve Češi obývali spolu s jinými národnostmi, je takřka vylidněné. K vidění jsou zarůstající domy, které znovu prorůstají stromy, neudržovaná pole, ale i ve vysoké trávě topící se hřbitov. Pokud jsme za celou cestu viděli skutečně opuštěnou oblast, bylo to právě zde.

Stávající stav nermoutí nejen Čechy, ale všeobecně i místní, kteří mají v sobě hluboce zažitou úctu k Čechům, od kterých se naučili hospodařit, sít žito nebo řemeslné dovednosti. Průvodním rysem je, že ač se jedná o pra-pra-vnuky původních obyvatel, všichni z nich v sobě mají zakořeněnou určitou hrdost, která je spjata především s tvrdou prací a úsilím, které do výstavby okolních vesnic jejich předkové vložili. Dnes se bohužel vše vrací znovu na začátek a zatím nic nenasvědčuje, že by se situace měla v brzké době obrátit k lepšímu.

8.4. Nová Ves

8.4.1. Historie obce a její charakteristika

Historie osídlení oblasti dnešní Nové Vsi je naprosto totožná s tou v Mačině Brdu. Místní tento historický milník popisují krásnou, zkratkovitě prozaickou glosou: *těm, kterým se už nechtělo pokračovat přes kopec, zůstali tady a založili Novou Ves, ostatní se usídlili v místech, kde dnes stojí Mačino Brdo.*

Nová Ves je od Mačina Brda a Prijedoru vzdálena asi 25 km, což odpovídá zhruba půlhodinové jízdě autem. Významným specifikem je ale to, že v současné době je tento sídelní útvar de facto pohraniční obcí[596] při pomyslné

[596] Nebylo tomu tak vždy – v období socialistické Jugoslávie (r. 1945–1991) byla Nová Ves spíše ve středu země.

hranici řeky Sávy. Mezi významné okolní dominanty (krom nádherných hustých lesů) můžeme zařadit chorvatská města Derventa, Daruvar či Bosanský Brod, kde lze i dnes nalézt velký počet Čechů, kteří v Nové Vsi původně žili a v průběhu let do chorvatských enkláv přesídlili (viz kapitola o vystěhovalectví v Chorvatsku).

Kostel Panny Marie a sv. Václava v Nové Vsi, byl postaven roku 1938. Původně se obyvatelé rozhodovali mezi jeho výstavbou a výstavbou školy. Zvítězil kostel, přičemž ale školu o několik let později dostavěli také. Dnes ani jedna (z dříve tolik důležitých) budov neplní svůj účel a není plně využívaná. Školu pro nedostatek žáků přesunuli do nedalekého města a na jejím místě jsou dnes ruiny. Církevní činnost kolem kostela byla během války v naprostém útlumu. Dnes se mše slouží zcela výjimečně a nahodile. Interiér je velmi skromný a krom oltáře zde nenajdete téměř nic. Jedna lavice krčící se v rohu, modlitební knížky zašlé prachem, obrazy světců a umučených. To vše pak objímají holé promáčené zdi. Paralela s atmosférou Faustova domu je proto víc než příznačná. Pach plísně, přítmí a chlad, to vše na vás dýchne, když tudy procházíte.

Foto: Markéta Bäumelová

Stejně jako v Mačině Brdu se i zde začínalo od úplného začátku, kdy bylo třeba vše vybudovat. Nová Ves (jak ukazuje už její název) byla dlouhou dobu etnicky homogenní-českou vesnicí. Do roku 1953 zde byl jediným cizincem hajný srbského původu, který měl na starosti správu okolních lesů. V průběhu 60., ale především v 70. letech 20. století sem přicházely první srbské a chorvatské rodiny a docházelo k vzájemnému míšení obyvatel. Podstatnou roli ve vzniku smíšených sňatků sehrál fakt, že místní komunitu Čechů trápil z důvodů příbuzenských vazeb nedostatek vhodných ženichů a nevěst. Lída Burešová, česká krajanka z Nové Vsi k tomu dále dodává: *U první vlny přistěhovalců bylo zcela běžné, že rodina měla 5–9 členů*[597]*. Zpočátku tedy docházelo k míšení ryze mezi Čechy, kdy hlavním požadavkem bylo, aby svatebčané nebyli ze společné rodiny. Jakmile se ale počet nevěst a ženichů snížil, docházelo také ke sňat-*

[597] Počet původních obyvatel se odhaduje na 150–200.

kům mezi bratranci a sestřenicemi. Příchodem Srbů dochází k míšení s jinými národnostmi a dnes už jsou smíšené sňatky zcela běžné, ne-li přímo nutné.

Pracovní místa od začátku byla vymezena především v oblasti zemědělství, řemeslnictví, ale velkou část místních krajanů také zaměstnávaly nedaleké doly. K přerušení těžby došlo v důsledku občanské války, po jejímž skončení už nebyla obnovena. Práci tak ztratily stovky obyvatel okolních vesnic a nezaměstnanost se zde stejně jako v ostatních oblastech Republiky Srbské dostala na velmi vysokou míru.

Dnešní počet krajanů v Nové Vsi nepřesahuje 20 lidí, z nichž 13 je ve věku nad 70 let, 4 nad 60 let a zbylí 3 jsou čerství třicátníci. Jejich potomci pocházejí ze smíšených manželství, ale česky už neumí. Rodiče je k tomu ani nevedou. Vjeko Kratochvíl tvrdí, že je *lepší děti nechat učit pouze angličtinu, nebo němčinu… tu ještě využijí, ale s naší řečí je to, no nevím… jenom by jim to motalo hlavu.*

Co se týče jazykové úrovně, byla na tom Nová Ves ze všech krajanských komunit zdaleka nejlépe. Čeština se zde žádným způsobem cíleně nevyučovala, ale udržovala se v podobě lidové slovesnosti, ústním předáváním, ale také českým tiskem, který sem až do roku 1992 pravidelně posílala Česká beseda Daruvar – jednalo se časopisy „Dětský koutek" a „Jednota".

Místní obyvatelé hovořili česky velice dobře, perfektně rozuměli, jenom podoba hovorové řeči se od té naší místy velmi odlišovala. Izolovanost obce způsobila, že místní čeština neprošla celých 100 let vůbec žádným vývojem, takže krom původního moravského přízvuku uslyšíte i staré výrazivo jako např.: dénko, súdek nebo dvorec. Sami respondenti si všímali, jak je „naše" čeština jiná a jak hodně se změnila: *vy mluvíte úplně jinak, než jak já znám*, smál se Vjeko Kratochvíl.

8.4.2. Spolková činnost – minulost, současnost

Spolky vznikly ihned po založení Nové Vsi a hned od začátku zde také existovaly vzájemné kontakty mezi Čechy v Daruvaru a Slovanském Brodě. V průběhu válek docházelo k nárazovým přerušením krajanských aktivit, ty se ale vždycky dokázaly oživit. Problémy nastaly spíše v 70. letech 20. století, kdy, jak jsme už výše nastínili, stoupla míra migrace do měst a jiných regionů, což se nejpodstatněji podepsalo na sníženém počtu krajanských komunit, ale také menší míře kulturních aktivit.[598]

> Tak to víte, že dříve to bylo daleko bohatší než dnes. Měli jsme dechovku, byla zde knihovna české literatury, české loutkové divadlo, scházeli jsme se pravidelně dvakrát do týdne. Slavily se svátky, držely se zvyky, masopustní týden a jiné. Podoba zvyků a folklóru byla různá i díky pestrosti původu jednotlivých krajanských rodin. Někdo přišel z Volyně, někdo ze Slovácka jiný zase z Moravy, byli tu i od České Lípy… Dneska už na to ale není kdy. Mladí nemají zájem, my staří se tak spíš navštívíme, popovídáme to jo, ale dál už to nejde.

[598] Asi 50 Čechů z Nové Vsi se v tehdejší době stěhovalo za pracovními příležitostmi v rámci socialistické Jugoslávie, oblíbený byl Daruvar, Bosanský Brod nebo Zenica. Část Čechů z této první migrační vlny putovala zpět do ČSSR. Druhá migrační vlna následovala před občanskou válkou, kdy Novou Ves opustilo dalších 30 obyvatel. Opuštěná místa a nevyužité kapacity zpětně obsazovali nově příchozí Srbové.

Krajanská činnost tak stejně jako v Mačině Brdu znamená spíše slavení obvyklých českých svátků, společné slavnosti kdy se jednotlivé besedy navštěvují (Den české státnosti – sv. Václav, masopust) a jiné nárazové kulturní akce. Ve vsi najdeme rovněž nádherný rekonstruovaný dům České besedy s bohatou knihovnou české literatury, jejíž tituly bohužel nikdo příliš nečte.

Paní Bohumila Kratochvílová, maminka Vjekoslava Kratochvíla, nynějšího předsedy České Besedy Nová Ves, zde žije celý svůj život a o odchodu do Čech nikdy neuvažovala. „Žili jsme všelijak. Já jsem vychovávala děti a starala se o hospodářství, manžel pracoval na dolech. Od té doby, co je zavřeli, však práci nemá, a tak se dá říci, že žijeme pouze z toho, co si sami vypěstujeme.“ Češtinu zde udržovali po celé dlouhá léta a dlužno dodat, že Nová Ves, ačkoliv nám na konzulátu v Sarajevu tvrdili opak, je na tom jazykově ze všech krajanských komunit v Bosně nejlépe.

Foto: Markéta Bäumelová

8.5. Prijedor

8.5.1. Historie

Prijedor se společně s Banja Lukou řadí k největším městům Republiky Srbské a v žebříčku celé konfederace zaujímá co do rozlohy šesté místo. Město je významným kulturním a ekonomickým centrem severu s poměrně bohatou historií. Rozkládá se na severozápadě Bosny a Hercegoviny, na březích řeky Sany (významné tepny lodní dopravy) a menší říčky Gomjenice.

Historické zmínky o tomto městě sahají až do doby římské, kdy zde údajně probíhala i těžba železa a patrně to byli právě Římané, kteří řece Saně dali její jméno (*Sana* latinsky znamená *zdraví*).

Do roku 1878 bylo toto území pod nadvládou Osmanské říše a k výraznějšímu rozkvětu města došlo až v polovině 19. století především díky rozvíjející se lodní dopravě, expandujícímu průmyslu a zemědělství. Roku 1873 zde byla otevřena první železniční trať, která se táhla od severu k jihu na trase Prijedor-Dobrljina-Banja Luka, což městu hospodářsky velmi prospělo. Prijedor se vzmáhal a postupně se stal přirozeným obchodním a průmyslovým centrem severu.

Jeho rozvoji však zabránil rozsáhlý požár, který roku 1882 zničil téměř celé město (119 domů a 56 obchodů shořelo na popel, značné škody utrpěly i školy a pravoslavné kostely; téměř 150 rodin přišlo o střechu nad hlavou).

V důsledku takto vysokých škod a z obavy z další katastrofy docházelo pod vedením stavebních inženýrů Rakouska-Uherska k přestavbám a architektonické obnově města: dřevo nahradil kámen a Prijedoru byl v těchto letech poprvé vdechnut koncept moderní metropole se vším, co k takovému sídelnímu útvaru patří, byly renovovány školy, modernizovala se infrastruktura.

Z hlediska ekonomické prosperity bylo důležitým mezníkem otevření dolů Ljubica (r. 1916), které zaměstnaly až 4 000 pracujících a v tehdejší Evropě se řadily k největším a nejmodernějším důlním systémům na těžbu železné rudy vůbec.

Moderní historie města Prijedor nebyla bohužel spjata pouze s hospodářským růstem a prosperitou, nýbrž ji také velmi hyzdí krvavé konflikty proběhnuvších válek.

Během 2. světové války zde bylo chorvatskými *ustašovci* zmasakrováno velké množství srbských civilistů, aby se pak v průběhu té poslední – občanské války 90. let, role vyměnily.

Tehdejší Prijedor byl svědkem znásilňování a brutálních poprav, které armáda bosenských Srbů páchala na Bosňácích, katolických Chorvatech a Srbech, kteří se do místních složek domobrany odmítli zapojit. Pro názornost rozsahu zdejších masakrů uvádíme následující tabulku:

	1991	**1993**
celkový počet obyvatel	112 470	65 661
Bosňáci	49 454	6 124
Srbové	47 745	47 581
Chorvati	6 300	statistika chybí
Jugoslávci	6 371	statistika chybí
ostatní národnosti	2 600	2 621

Tabulka 29. Počet obyvatel v Prijedoru (1991, 1993).

Jak je patrné, během dvou let ztratila populace Prijedoru 53 048 obyvatel, z nichž 2 856 bylo zabito, 2 425 zmizelo beze stopy a k násilnému vystěhování bylo z nábožensko-etnických důvodů donuceno téměř 20 000 lidí.[599] Statistiku uvedenou v tabulce je třeba brát s určitou rezervou s ohledem na politické vlivy a stav veřejné správy v soudobé Bosně a Hercegovině (viz studie O. Žíly). Jde nám pouze o to, demonstrovat značný úbytek obyvatel nesrbského původu, který byl v průběhu občanské války skutečně markantní (ať už jsou čísla jakkoliv zavádějící). Pro úplnost srovnání navíc uvádíme nejnovější statistické odhady nad etnicko-demografickou skladbou platných pro rok 2006: z celkových 94 100 obyvatel bylo 84 % Srbů, 12 % Muslimů, zbytek zahrnoval mizivé zlomky ostatních národnostních menšin.[600]

[599] *Prijedor*. [online] Wikipedia, the free encyclopedia [cit. 5. 10. 2009]. Dostupný z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Prijedor>.
[600] *Prijedor*. [online] c. d.

8.5.2. Historie českého osídlení v Prijedoru

Na stránkách České Besedy Prijedor[601] je historie českého osídlení zpracována velmi pěkně a podrobně, proto si dovolujeme stěžejní fakta o vývoji místní české komunity s drobnými úpravami ocitovat:

> Přítomnost Čechů v oblasti Bosny a Hercegoviny byla výsledkem stěhování z vlasti na Ukrajinu s následnou reemigrací do Bosny a Hercegoviny. Velké migrační přesuny se odehrály i po první a druhé světové válce, dále po katastrofálním zemětřesení v roce 1969 a v neposlední řadě také po občanské válce v letech 90. […] Osídlování Prijedoru a jeho okolí začalo roku 1884 a trvalo až do roku 1914, kdy se kolonistům podařilo osídlit jednak samotný Prijedor, ale i ostatní přilehlé vesnice (Orlovci, Čirkin Polje, Puharska, Ćela, Gomjenica, Tukovi, Brezičani, Čejreci, Ljubija). Do okolí Prijedoru se nastěhovali státní zaměstnanci, zemědělci, horníci a příslušníci různých řemesel. Později se zejména horníci stěhovali do nedaleké Ljubice, kde probíhala rozsáhlá těžba železné rudy, což v praxi představovalo výborné šance na pracovní uplatnění. […] Dle výpovědí starých pamětníků zde nebylo katolického kostela. V roce 1881 se proto sešli všichni kolonisté (většinou původem z Moravy – Uherského Hradiště), jejichž počet neustále stoupal a usnesli se na tom, že svépomocí a na vlastní náklad kostel postaví, což se jim později i podařilo, takže dnešní katolický svatostánek je vlastně prací zdejších Čechů.
>
> […] v roce 1912 se sem přistěhovaly některé rodiny z Čech, nejvíce pak z okresu Rychnov nad Kněžnou a několik rodin z Náchodska. Mnoho z těchto rodin se po převratu vrátilo zpět do staré vlasti. Ještě před první světovou válkou zde měli Češi svoji dechovku a pořádali divadelní představení. Češi zde také založili místní kapelu a byli jejím jádrem. Česká beseda v Prijedoru byla založena na podzim roku 1919. V roce 1932 dochází k jejímu přejmenování na Československou besedu. […] Ačkoliv vykazovala bohatou činnost a dobré výsledky, hrozilo jí zapomenutí. V roce 1923 byl v Prijedoru při „Besedě" založen finanční program „Střádal", který spolupracoval s Československou bankou v Daruvaru. Tato spolupráce nebyla v Bosně doposud známa. V roce 1930 se „Střádal" stává hospodářskou a kreditní společností jedinou svého druhu mezi Čechy v Bosně a Hercegovině. Ve školním roce 1929/1930 se s účinnou pomocí Čs. svazu Bělehrad podařilo založit českou školu v Prijedoru. Na počátku měla okolo 40-ti žáků, ale postupem času se tento počet zmenšuje, takže v roce 1939/1940 škola zaniká a její činnost již nebyla nikdy obnovena. Celých deset let tu pracovala jako učitelka Karla Hniličková, provdaná Juračičová, původem z Banja Luky. V roce 1937 se Češi rozhodli vystavět vlastní společenskou místnost pro potřeby besedy. Stavba jim byla povolena a dokonce jim byla zabezpečena část stavebního materiálu. Toto vše však bylo v průběhu války zničeno a od další výstavby se ustoupilo. Poslední dva roky před válkou činnost „Besedy" ustává, neboť její členové neprojevovali zájem a v roce 1940 se již o České besedě nepíše. Po druhé světové válce i přes velké ztráty na životech a majetku se přistoupilo k obnově společenské činnosti. Již v roce 1946 se Češi z Prijedoru připojují ke členství v Českém svazu v Daruvaru, ale většinou jen proto, aby dostali povolení k vystěhování do Čech. V roce 1947 nastávají velké migrace a reemigrace. Dne 4. ledna 1950 „Beseda" znovu zahájila svou činnost, ale krátce poté však všechny aktivity ustávají.

My jenom dodáme, že k opětovnému obnovení činnosti tak jak ji známe dnes, došlo až v roce 1998 na ustavující schůzi v Banja Luce. Od té doby spolková činnost vzkvétá a prohlubuje se. V roce 2004 byl za přispění MZV ČR rekonstruován dům České besedy Prijedor. Jeho slavnostního otevření, které připadlo na Den české státnosti, se účastnila celé řada místních politiků, členové prijedorského krajanského spolku Italů, ale také zástupci chorvatských a bosenských komunit Čechů.

[601] *Sekcija Prijedor* [online] „Česka beseda" Udruženje Čeha Prijedor [cit. 5. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.ceskabeseda.rs.ba/prijedor.html>.

8.5.3. Specifika obce

Prijedor, ač se to nezdá, znamenal pro Čechy především zemědělství. Příchozí zemědělci zakládali kolonie v okolí Prijedoru a vše si vyráběli takříkajíc na koleni. U místních obyvatel, mezi nimiž převažovali především Bosňáci a Srbové, získávali pro svou dobrou znalost zemědělství a manuální zručnost potřebný respekt a obdiv. Navíc sem přinesli neznámé plodiny, populární v té době byly především hrušky máslovky, švestky, brambory nebo žito.

Druhá a další generace Čechů se začala prosazovat především v průmyslu a tato linie se táhne dodnes. Češi začali působit ve větší míře jako muzikanti, učitelé, profesoři, lékaři či úředníci.

I mezi dnešními Čechy lze nalézt odborně vzdělané vysokoškoláky, ale přestože místní krajané nepostrádají profesní vzdělanost, ani letitou praxi v oboru, jsou jejich šance na uplatnění v rámci stagnujícího pracovního trhu mizivé. Stejně jako v Prnjavoru, i zde se uplatňuje nerovná zaměstnanecká politika, která upřednostňuje jinonárodnostní skupiny obyvatel – především pak Srby, Muslimy a Chorvaty.

Dalším poměrně palčivý problém, který lze vztáhnout také na krajanské komunity v Nové Vsi a Mačině Brdu, je nevýhodná vízová politika, jež se v současné době na území konfederace uplatňuje. V praxi to znamená, že návštěva příbuzných v mateřské zemi je téměř nemožná. Jakožto obyvatelé konfederace nevyřizujete pouze vízum do hostitelské země, ale navíc je nutné vyřídit všechna tranzitní víza, která se vztahují na země, kterými v průběhu své cesty projedete. To bývá finančně a časově tak náročné (vše se vyřizuje na konzulátech v Sarajevu), že jejich dosažení, přičteme-li nízkou životní úrovní místního obyvatelstva, je spíše snem.

8.5.4. Počty krajanů a spolková činnost v současnosti

Z historických statistik vyplývá, že v Prijedoru bylo počátkem roku 1910 330 Čechů. V současné době čítá krajanská komunita asi 200 členů, ale zde si je třeba uvědomit, že převážná část z nich nemá skutečný český původ. Jedná se o sympatizanty, kteří si v krajanské komunitě našli přátele a rádi se sdružují. Zvonko Mann, předseda České besedy Prijedor, dodává: *Lidi dobré vůle mají u nás vždycky otevřeno. My politiku neřešíme. Chceme se družit se všemi, kdo jsou přátelští a je nám to jedno, jestli je to Polák, Maďar, Srb nebo Muslim. Navštěvovali jsme se navzájem v minulosti, nevím, proč by to nemohlo fungovat i dnes.*

Skutečných Čechů s prokazatelným původem je v Prnjavoru kolem třiceti, s tím že česky se jich domluví něco kolem dvaceti. Svojí zásluhu na tom mají určitě i jazykové kurzy, které zde v minulosti proběhly – v roce 1999 to byla půlroční výuka českého jazyka pro dobrovolníky v rozsahu 4 hodin týdně. Stejně tak každý rok odchází jeden z krajanů na čtrnáctidenní jazykové kurzy pořádané MZV ČR v Dobrušce.

Češi v Prijedoru jsou ze všech krajanských komunit Bosny a Hercegoviny asi nejaktivnější. Scházejí se pravidelně dvakrát do měsíce, vydávají vlastní časopis, pořádají kulturní akce, na které zvou krajany z ostatních koutů Bosny

a Hercegoviny, stejně jako krajany jinonárodnostních spolků v Prijedoru, s kterými udržují velice vřelé vztahy.

V roce 2006 zde také proběhlo divadelní představení v češtině, na kontě má místní beseda také jednu básnickou sbírku. Místní krajanka Ana Sonjaková píše básně od svých třinácti let. Narodila se v Prijedoru, kde také získala vzdělání, později působila na mnoha místech Bosny a Hercegoviny jako učitelka. V roce 2003 za přispění České besedy a blízkých přátel vyšla Aně první básnická sbírka *Mozaika duše*, reflektující celý časový úsek autorčiny tvorby – od ranné tvorby až k nejnovějším básním.

Na aktivitě spolku mají velkou zásluhu bezpochyby pánové Bláha a Mann, kteří se o jeho chod pečlivě starají. Kromě nich je zde ještě pevné jádro aktivních krajanů, kteří myšlenku krajanského života stále udržují živou. Otázka ovšem zůstává stále stejná – co bude s krajanskými komunitami, až toto aktivní jádro odejde?

Srdce českého spolku v Prijedoru – zleva Tonislav Bláha (místopředseda) a předseda Zvonko Mann. První z jmenovaných se výrazně podílí na publikační činnosti České Besedy, která každý měsíc vydává informační „Buletin", v němž informují ostatní české krajany o spolkové činnosti v Prijedoru. Krom toho je tvůrcem veškerých propagačních materiálů a vrchním archivářem. Zvonko Mann je jednou z nejvýraznějších osobností, které jsme v průběhu cesty poznali. Spolková činnost se stala jeho životním krédem, a tak nepřekvapí, když ostatní krajané o něm tvrdí, že „pro spolek doslova dýchá."

Předseda spolku Zvonko Mann symbolicky uzavírá: *Když mohl ten starý domek stát osmdesát let, myslím si, že ten nový bude stát třeba dvě stě let. A zůstane tak připomínkou Čechů, kteří v tomto kraji žili a vytvořili významné dílo.*[602]

[602] MACHÁČEK, Š. *Naši krajané v Bosně a Hercegovině* [online]. Český rozhlas, 20. 5. 2005 [cit. 5. 10. 2009]. Dostupný z: <http://www.rozhlas.cz/svet/portal/_zprava/170500>.

9. Resumé

Sažetak (HR)

Ova publikacija je rezultat projekta *Sunarodnjaci – Tragovima Čeha u istočnoj Europi*, u kojem su sudjelovali studenti smjera Gospodarskog i kulturnog studija Trgovačko ekonomskog fakulteta Češkog poljoprivrednog sveučilišta u Pragu i studenti Filozofskog fakulteta Karlovog sveučilišta i Fakulteta socijalnih studija Masarykovog sveučilišta.

Jedan od glavnih ciljeva projekta bilo je utvrditi kakva je sadašnja situacija čeških zajednica u istočnoj Europi.

U okviru projekta provjereno je stanje čeških zajednica u osam istočnoeuropskih zemalja (Rumunjska, Poljska, Ukrajina, Moldavija, Srbija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina) sa stanovišta broja Čeha u pojedinim mjestima, uporaba češkog jezika kao glavnog (materinskog) jezika, pitanju škola na češkom jeziku, utjecaj češkog etniciteta, rad društava i na kraju s gledišta glavnih potreba čeških sunarodnjaka.

Резиме (SRB)

Ова публикација је резултат пројекта *Сународњаци – Траговима Чеха у источној Европи*, у којем су учествовали студенти смера Господарског и културног студија Трговачко економског факултета Чешког пољопривредног универзитета у Прагу и студенти Филозофског факултета Карловог универзитета и Факултета социјалних студија Масариковог универзитета.

Један од главних циљева пројекта било је утврдити каква је актуална ситуација чешких заједница у источној Еуропи.

У оквиру пројекта проверено је стање чешких заједница у осам источноевропских земаља (Румуњска, Пољска, Украјина, Молдавија, Србија, Хрватска, Босна и Херцеговина) са становишта броја Чеха у појединим местима, кориштење чешког језика као главног (материњег) језика, питању школа на чешком језику, утецај чешког етницитета, рад друштава и на крају с гледишта главних потреба чешких сународњака.

Резюме (UA)

Ця публікація є результатом проекту *Земляки – По слідах Чехів у Східній Європі*, якого взяли участь студенти спеціальності Господарські і культурні студії на Економічному факультеті Ческого аграрного університету в Празі, студенти Філософського факультета Карлового університету і факультет Соціальних студій Масарикового університету.

Одним з головних цілей проекту било довідатися яка актуальна ситуація в ческих громадах у Східній Європі.

У рамках проекту було виконане картографування ческих громад у восьми східноєвропейських країнах (Румунія, Польща, Болгарія, Україна, Молдавія, Сербія, Хорватія, Боснія і Герцеговина) з погляду чисельності Чехів в окремих районах населених пунктах, користування ческої мови як головна (рідна) мова, утвір у ческій мові, сприйняття ческої етики, федеративні діяльності а не в останню чергу теж з погляду головних потреб ческих земляків.

Rezumat (RO, MD)

Publicația această este rezultat de proiect *Compatrioți – După cehi in Europa de est*. La proiectul au participat studenți de la Universitatea cehă agriculturală în Praga şi de la Universitatea lui Carol în Praga (Facultatea de Litere şi Facultatea de studiile sociale).

Scopul principal era să aflăm care este situația actuală în comunitățile de compatrioți cehi în Europa de est. În cadrul proiectului am explorat comunitățile de compatrioți cehi în opt țări (România, Polonia, Bulgaria, Ucraina, Republica Moldova, Serbia, Croația, Bosnia şi Herțegovina). Am cercetat numărul de cehi în satele respective, utilizarea de limba cehă ca limba principală (maternă), învățământ în limba cehă, percepție de etnie cehă, activități asociaților şi necesități principale de compatrioți.

Резюме (BG)

Това издание е публикация на проекта *Земляци – По стъпките на Чехите в източна Европа*. В този проект взеха участие студенти по специалността Стопански и културни науки при Производственно Икономическия факултет на Чехският земеделски унивирситет в Прага, студентите от Философическия факултет на Карловият унивирситет и студентите на Социално философическия факултет на Масариковият унивирситет.

Един от главните цели на проекта било, проучване на жизненото положението на чехските земляци и землячества в източна Европа. В рамките на проекта било проведено проучване на землячествата в осем източно европейски страни (Румъния, Плша, България, Украйна, Молдавия, Сърбия, Хърватия, Босна и Херцеговина), по отношение на броя на Чехите живеещи в отделните страни и населени места, ползването на чехския език като главен (роден) език, получаване на образование на чехски език, отношение на еднотливите мнозинства към чехското малцинство, организираност и дейност на землячества и не в последна гледна точка и основните нужди на чехските землячества.

Podsumowanie (PL)

Publikacja ta jest wynikiem projektu *Rodacy – Śladami Czechów w Europie Wschodniej*, wktórym udział wzięli studenci kierunku Studia gospodarcze i kulturalne na Wydziale „ eksploatacji ekonomicznej Czeskiego Uniwersytetu Rolniczego w Pradze, studenci Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze oraz Wydziału studiów socjalnych Uniwersytetu Masaryka w Brnie.

Jednym z głównych celów projektu było sprawdzenie, jaki jest aktualny stan czeskich społeczeństw w Europie Wschodniej. W ramach projektu przeprowadzono zmapowanie czeskich społeczeństw rodaków w ośmiu wschodnioeuropejskich krajach (Rumunia, Polska, Bułgaria, Ukraina, Mołdawia, Serbia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina) pod kątem liczebności Czechów w pozczególnych miejscowościach, posługiwanie się językiem czeskim jako językiem głównym (jako mową ojczystą), pod kątem szkolnictwa w języku czeskim, pod kątem działalności spółdzielczej i również pod kątem głównych potrzeb rodaków Czechów.

10. Fotogalerie z výzkumu

Kterýkoliv Čech potřebuje v Simferopolu pomoci, může se obrátit na „českou babičku“ paní Kubíkovou. Předseda spolku jí jen řekl „Češka, studentka“ a mně se dostalo „all inclusive“ ubytování s vřelou atmosférou. Po bohaté večeři došlo i na zpěv. Babička Ludmila (jak ji všichni říkají) zpívá v českém sboru. Má výbornou výslovnost, asi i díky tomu, že je v kontaktu s příbuznými v Plzni. Často se navštěvují a komunikují přes internet.

Anna Patočková

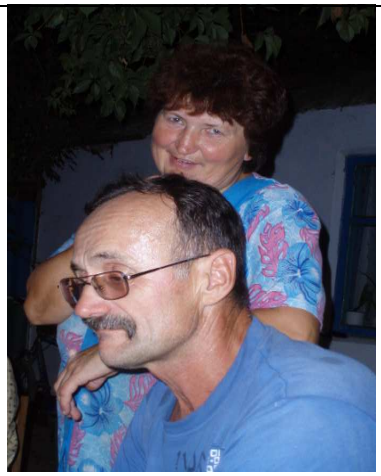

V Brackoje jsme poznali manžele Gricjukovi. Byli to výborní hostitelé. Ubytovali nás, čtyři neznámé studenty, ve svém malém rodinném domku (sami si lehli k dceři do pokoje na zem na matrace). Dostali jsme skvělé jídlo o mnoha chodech a večer zpívali české písničky. Je hezké, jak některé krajany upřímně potěší vidět „nefalšovaného Čecha“.

Anna Patočková

Šťastné shledání v Komárovce

„Dobrý den, nevíte, kde jsou tady Češi?“ Nejdříve spatříme nechápavý výraz a pak se překvapivě česky ozve: „Vy jste Češi?“ Následuje objímání a ukápne i slza dojetí. Po chvíli vysvětlování, kde jsme se tu vlastně vzaly, si nás bábuška Bronislava s naprostou samozřejmostí odvádí k sobě domů.

Martina Pištěková, Ida Pětioká

Očista na ubytovně v Dubně. Polní podmínky jsme měly možnost okusit i ve městě. V místní ubytovně se totiž pod pojmem koupelna skrývala místnost s umyvadlem se studenou vodou. Během pětidenního pobytu jsme si tak měly možnost postupně vytvořit sofistikovaný způsob provádění očisty s využitím lavoru, studené vody z kohoutku a trochy vroucí vody z rychlovarné konvice.

Martina Pištěková, Ida Pětioká

Chorvatská skupinka – odpočinek po výzkumu.

Petr Kopeček, Renata Mrázová, Zuzana Kohlová

Bětka Novotná a Zuzka Herrmannová nenechaly zvídavým zápalem nad krabicí dobových fotografií pana Šovánka ani vydechnout. Vyprávění nad zašlými snímky je vždy malou sondou do historie, na níž čeští krajané nezapomínají.

(Foto: Pavel Borecký)

Setkání českých výzkumníků s bělehradskými krajany ve spolkové místnosti Kulturně-osvětového sdružení Čechů a Slováků v Bělehradě. Pan Branislav Škarka (v červeném tričku) jakoby z oka vypadl svému pradědečkovi, který byl jedním ze zakladatelů spolku. Dnes by mu však už nerozuměl ani slovo.

Alžběta Novotná

Část rumunského týmu

Výzkum v plném proudu, diskuze na téma krajanská činnost Prijedor.

(Foto: Markéta Bäumelová)

U paní Manči (80) a pana Jozky (82) Iriněvičových bylo příjemné posezení. Zazpívali jsme si české písničky a dostali výborné buchty, po kterých se hned zaprášilo.

Petr Petrovič Iriněvič (84) vedl dlouhá léta holubojský orchestr, se kterým slavil úspěchy i daleko za humny vesnice.

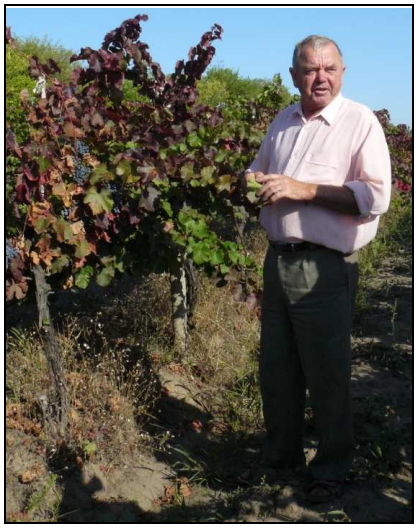

Pan Ivan Lauda je předsedou českého spolku Novograd, který v Holuboji funguje od března roku 2004.

(Foto: Kateřina Kohoutová)

Literatura a prameny

13. 6. 1943 – vypálení Českého Malína [online]. Paměť národa © 2000–2009 Post Bellum [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.pametnaroda.cz/anniversary/detail/id/69?locale=cs_CZ>.

ANDRIAL, J. Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně: Konzulát Československé republiky v Sarajevu. Zpráva o návštěvě čs. kolonií v Bosně Sarajevo, 27. července 1921. *Z historie zastoupení ČR v Bosně a Hercegovině – Materiál MZV ČR*. 1921. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/sarajevo/cz/o_velvyslanectvi/z_historie_zastoupeni_cr_v_bosne_a/zprava_o_navsteve_cs_kolonii_v_bosne.html>.

ANDRŠ, B. *Česká Alexandrovka. Vzpomínky na život české vystěhovalecké komunity na Rusi*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna – Slovanská knihovna ČR, 2009. 264 s. ISBN 978-80-7050-564-9.

Antonín Činka [online]. Paměť národa © 2000–2009 Post Bellum [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/290>.

Archiv farní cirkve Daruvar, krabice r. 1938. Pismo Nadbiskupskog duhovnog stola, br. 7260/ 1938 od 16. rujna 1938 zaslano Ettingeru.

Archiv farní církve v Daruvaru, krabice r. 1938. Salačův dopis faráři Ettingeru z 5. září 1938.

AUERHAN, J. *Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*. Praha: 1921.

BAKALÁŘ, S. *Život české a slovenské menšiny v Jugoslávii v období od Mnichova po vznik NDH (1938–1941)*. Brno, 2009. 99 s. Masarykova univerzita. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Vladimír Goněc. CSc. Dostupný z: <http://is.muni.cz/th/136162/ff_m/>.

BALABÁN, M. *Češi v Bosně a Hercegovině 1878–1941*. Olomlouc, 2009. 136 s. Univerzita Palackého. Vedoucí diplomové práce PhDr. Arnošt Skoupý, CSc.

Banát [online] List pro přátele krajanů v Rumunsku v České republice. Sdružení Banát, 1999 [cit. 9. 9. 2009] Dostupný z: <http://listbanat.cz/publikace.html>.

BAŠICOVÁ, A. *100 let od založení České besedy v Sarajevu* [online] Český dialog, 2006 [cit. 15. 3. 2009] Dostupný z: <http://www.cesky-dialog.net/clanek.php?idcl=1707&aidci=>.

BATĚK Alexandr Sommer *Jak se osvobodit od náboženstvi*. Ed. Tribuna volného sdružení „Osvobození života" a „Legie Světla", ročník I., č. 3. Chrudim, leden 1924. s. 33–35. In: Jugoslávští Čechoslováci, 1924, č. 1.

BEČKOVÁ, M. Pobělohorský bratrský exil v Polsku. In *Exulant Jan Amos Komenský*. Sborník konference. Janské Lázně, 19.–21. září 2008. Praha: Heosforos, 2009.

BENEŠ, J. *Dobrovolci* [online] Militaria – Tématický server v oboru vojenství, 2003 [cit. 14. 10. 2009]. Dostupný z: <http://www.militaria.cz/cz/clanky/valky-a-valecnici//dobrovolci--2--5.html>.

BĚLOHRADSKÁ, K. Postmigrační procesy: imigranti z jihoukrajinské Novgorodkivky v České republice. In Uherek, Z. a kol: *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy: vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Etnologický ústav AV ČR, Praha, 2008. ISBN 978-80-87112-12-0.

BISTRANIN, J. *Zamyšlení nad názvem „Bratrská jednota baptistů"* [online]. © 2005–2008 [cit. 21. 5. 2009]. Dostupný z: <http://www.baptismus.estranky.cz/clanky/historie/zamysleni-nad-nazvem->.

BLAHA, K. *Leňák – Evangelický sbor a začátky krajanské činnosti*. In: Přehled 25. Ed. NVI Jednota. Daruvar, 2007.

BLAŽEK, A. *Vzpomínky na misijni a duchovenskou práci v Jugoslavii* (neuveřejněný rukopisný zápis, který zachovala Zdenka Pagáčová).

BOJKO, O. D., GONĚC, V. *Nejnovější dějiny Ukrajiny*. Brno: Jota, 1997. ISBN 80-7217-031-7.

BOSNA A HERCEGOVINA: Aktuální spolupráce Velvyslanectví ČR v Sarajevu s krajanskými spolky [online]. Ministerstvo zahraničních věcí České republiky. Sarajevo, 2. 6. 2003 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://old.mzv.cz/wwwo/mzv/default.asp?id=18944&ido=9469&idj=1>.

BOTIK, J. Slovacite v B'lgarija (Belezhki za tjahnoto istorichesko i etnokulturno razvitie). *B'lgarska Etnologija*, 2/1995, s. 31–44.

Bjelovar [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie, © 2009 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Bjelovar>.

Census 2001 [online]. Republic Of Croatia – Central Bureau Of Statistics, 2001 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/Census2001/Popis/Edefault.html>.

Česká beseda Bjeliševec [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=5&Itemid=5>.

Česká beseda Kaptol [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku, 2006 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=5>.

Česká matice školská: Čes´ka zagal´nosvituja škola. L. J. Mladanovič, S. G. Kratofil, S. A. Šul´ga; M. A. Juchtov´skij-Špak. 1. vyd. Luc´k : PVD „Tverdinja", 2008. 112 s. ISBN 978-966-2115-05-5.

Česká menšina v Daruvaru se bojí o svou budoucnost [online]. 10. 1. 2008 [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/1182>.
Česká obec Bjelovar [online]. Svaz Čechů v republice Chorvatsko, 2000 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.savez-ceha-rh.htnet.hr/ceski/besedy/bjelov/index.htm>.
České obce v Banátu. [online] Sdružení Čechů z banátských Karpat [cit. 12. 12. 2001]. Dostupný z: <http://scbk.hyperlink.cz/obce.htm>.
České školy [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku, © 2007 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=17>.
České vesnice: Základní informace o českých vesnicích – Rovensko [online]. ©2003 [cit. 16. 3. 2009]. Dostupný z: <http://www.banat.cz/ceske_vesnice.htm#rovensko>.
Český lidový kalendář 2005. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2005. 90 s. Vychází jednou ročně.
Český lidový kalendář 2006. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2006. 90 s. Vychází jednou ročně.
Český lidový kalendář 2007. Daruvar: Vydavatelství Jednota, 2007. 90 s. Vychází jednou ročně.
Češka beseda Meduric [online]. 2007 [cit. 19. 12. 2008]. Dostupný z: <http://www.meduric.ceska-beseda.hr/index.html>.
ĆURČIĆ, S. *Broj stanovnika Vojvodine*. Belgrade: Matica srpska, 1996. 132 s.
DANĚK, A. *75 let České základní školy J. A. Komenského v Daruvaru. 70 let České mateřské školy Ferda mravenec v Daruvaru. Daruvar: Česká základní škola J. A. Komenského*. Daruvar: Nakladatelství „Jednota“, 1997.
Daruvar [online]. Fact-Archive.com : Online Encyclopedia and Dictionary, 2005 [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.fact-archive.com/encyclopedia/Daruvar>.
Daruvar [online]. Wikipedia Slobodna enciklopedija, 24. 2. 2008 [cit. 20. 12. 2008]. Dostupný z: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Daruvar#Vanjske_poveznice>.
Dějiny Bosny a Hercegoviny [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie, ©2009 [cit. 20. 8. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Dějiny_Bosny_a_Hercegoviny&oldid=4204551>.
Devátá výroční zpráva Československé obce v Bělehradě z roku 1927/1928. Archivní dokument spolku.
Dežanovac [online]. Vikipedija, Slobodna enciklopedija, 2009 [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: <http://sh.wikipedia.org/wiki/Dežanovac>.
DITRICH J. Náboženství i – politika. *Jugoslávští Čechoslováci*. Daruvar, 25. 6. 1925, č. 25, s. 2.
DLUHOŠOVÁ, H. *Vystěhovalectví na Ukrajinu*. In: Češi v cizině, 1996, sv. 9, s. 48–66.
Doplňovací škola ČBZ. [online]. © 2006–2009 Česká beseda Záhřeb [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://ceska-beseda-zg.hr/cz/dopunska_skola/>.
Dovolená v Rumunsku [online] dovolenarumunsko.cz [cit. 12. 12. 2008] Dostupný z: <http://dovolenarumunsko.cz>.
DRBAL, A. *Bohemka v Mykolajivské oblasti*. [online] Český a slovenský svět. [cit. 10. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.czsk.net/svet/clanky/svet/bohemka.html>.
DRBAL, A. *Kazatelé Pujmanovi z Bohemky*. [online] Český a slovenský svět, 2003 [cit. 9. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.czsk.net/svet/clanky/publicistika/pujmanoviukrajina.html>. (Prosloveno 16. 2. 2003 na 2. schůzi Sdružení Čechů Bohemky a jejich přátel v rámci rodinné neděle ve sboru CČE v Praze 2 – Vinohrady).
DRBAL, A. *Veselynivka*. [online] Velvyslanectví České republiky v Kyjevě [cit. 9. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.mzv.cz/kiev/cz/krajane/veselynivka/index.html>.
DUFEK, V. *Mučednické obce na Volyni: Český Malín * Michna – Sergejevka * Vyhnanci na Sibiř*. Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2002. ISBN 80-901878-4-6.
Eibenthal [online] Eibenthal.eu [cit. 24. 7. 2009] Dostupný z: <http://eibenthal.eu/#historie>.
ETTINGER, M. Zaista vrlo poučno. *Katolički list*. 52. god., Zagreb 1901. č. 5–7, s. 49.
FLIEGER, J. *Český Malín (1871 – 13. 7. 1943)* [online]. 2006 [cit. 23. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.valka.cz/clanek_11445.html>. ISSN 1803-4306.
FOLPRECHT, J. *Československé školské obce v evropském zahraničí*. Praha: Čs. ústav zahraniční, 1937.
FRYDRYCH, M. Bjeliševac. *Evangelický časopis Český bratr*. č. 79/2003, s. 10.
FŇUKAL, M. et al. *Dopady migrací ze zemí bývalé Jugoslávie do ostatních evropských zemí. Impacts of Migrations from the States of Former Yugoslavia into Other European Countries*. [s.l.] : [s.n.], 2007. 18 s. Výzkumný projekt – RM 02/25/05. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/public/b5/d2/ec/364210_179532_Zprava_DEF_STRUCNE__2007.pdf>.
Golendri (*Голендри*) [online]. Vikipedija Viľna enciklopedija (Вікіпедія Вільна енциклопедія), 2008 [cit. 6. 10. 2008]. Dostupný z: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Голендри>.
GÓRAL J., KOTEWITZ R., TOBJAŃSKI Z. *Zarys dziejów Zelowa*. Zelów 1987, s. 7–8.
Gerník [online] Český Banát © Společnost Člověk v tísni, 2003 [cit. 16. 9. 2009] Dostupný z: <http://www.banat.cz/ceske_vesnice.htm#gernik>.

Grad Slavonski Brod [online]. 1996–2008 [cit. 30. 3. 2009]. Dostupný z: <http://www.sbonline.net/slavonski-brod/kultura>.
GUNJEVIĆ, L., GUNJEVIĆ, B. *Evangelici a ne anđeli*. Vinkovci, 2008.
HAVRÁNEK, P. *Vystěhovalectví z českých zemí do oblastí Krymu, jižní Ukrajiny a Besarábie*. Brno, 2005. Masarykova univerzita. Diplomová práce.
HEROLDOVÁ, I. *Vystěhovalectví do jihovýchodní Evropy* In: ČEŠI V CIZINĚ 9, 1996. (Podrobný popis českých osad v Chorvatsku, Bosně a srbském Banátu). Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze
HEROUT, V. *České školy ve Velkých a Malých Zdencích*. Daruvar: Jednota, 2001.
HEROUT, V. *Ivanovo Selo, prošlost posuta trnjem i suzama*. Ivanovo Selo, 1996
HEROUT, V. *Ivanovo Selo – Prošlost posuta trnjem i suzama*. Jiřina Staňová. 1998. Chorvatština. Daruvar: NVI Jednota Daruvar, 1998. 70 s. Dostupný z: <http://www.bostik.cz/czech/kniha11.php>.
HEROUT, V. *Náboženská otázka u chorvatských Čechů*. Vědecká konference v Rožemberoku, 19 s. Rukopis.
HEROUT, V. *O našich hřbitovech*. 2007.
HEROUT, V. Velikonoce *Naše řeč*, Číslo 53 – Březen 2007.
Historie Bělehradu: Bělehrad – starobylé bílé město [online]. Tourism of Serbia, Bělehrad.cz, 2007 [cit. 19. 11. 2008]. Dostupný z: <http://www.belehrad.cz/historie/>.
Historie v rumunském Banátu [online] Velvyslanectví České republiky v Bukurešti [cit. 4. 9. 2009] Dostupný z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html>.
HLADKÝ, L., LJUCA, A. *České vlivy na kulturní a společenský rozvoj Bosny a Hercegoviny: Výzkumný projekt RM 02/23/05*. [s. l.] : [s. n.], 2007. 23 s. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/public/f/4/45/16728_14945_RM._02._23._05.doc>.
Holubňák [online]. Svaz Čechů v republice Chorvatsko. [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=13&Itemid=5>.
HORAK, J. *Baptisti, povijest i načela vjerovanja*. Zagreb 1989.
JANOTOVÁ, L. MATUŠEK, J. PEJIĆ, M. STRÁNÍKOVÁ L. *Dožínky Daruvar 2008*. Daruvar: Jednota Daruvar, 2008.
Jasenovo (Bela Crkva) [online].Vikipedija, slobodna enciklopedija [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://sr.wikipedia.org/sr-ec/Јасеново_(Бела_Црква)>.
Jednota [online]. Novinově vydavatelská instituce [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=324&Itemid=32>.
JECH, J., SECKÁ, M., SCHEUFLER, V. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku, 1992. 202 s. ISBN 80-85010-36-4.
JEŽEK, M. *Češi v srbském Banátu* [online]. Krajane.net, 9. 12. 2005 [cit. 27. 12. 2008]. Dostupný z: < http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/485 >.
JOVANOVIĆ, J. P. Česi u Slavoniji i Hrvatskoj. *Javor, list za zabavu, pouku i književnost*. God. XVIII (1891) č. 30, s. 474–477.
JŮZA, V. *Pětadvacetiletí Českého zábavního spolku Lumír v Bělehradě.* Bělehrad: nákladem spolku. 1910.
KAPLAN, S. S. *Češi na Krymu. Studie z historie a kultury*. Simferopol: Antikva, 2005.
Kaptol (Požeško-slavonska županija) [online]. Wikipedia: Slobodna enciklopedija, ©2009 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://hr.wikipedia.org/wiki/Kaptol_(Požeško-slavonska_županija)>.
Kaptol [online]. Vikipedija: Slobodna enciklopedija, ©2009 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/Каптол>.
KARAS, F. *Československá větev, zapomenutá nebem i zemí I.: Čechové v Rumunsku.* Praha: Spolek Komenský, 1937.
KEROUAC, J. *Dharmoví tuláci*. Josef Rauvolf. 3. vyd. Praha: Maťa, 2002. 300 s. ISBN 0-14-004252-0.
KLÍPA, O. Čechohrad (Novhorodkivka). *Český lid* 2000/4 (87), s. 330–337.
KNEIFEL, E. *Geschichte der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*. 1962.
KOŘALKA, J., KOŘALKOVÁ, K. *Základní tendence českého vystěhovalectví a české reemigrace do počátku dvacátých let 20. století.* Češi v cizině. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993.
Krajané – reportážní cesty redaktorů ČRo ČB [online]. Český rozhlas České Budějovice ©2000-2009 [cit. 16. 3. 2009]. Dostupný z: <http://www.rozhlas.cz/cb/krajane/>.
Krajané na Balkáně. [online]. Ministerstvo zahraničních věcí ČR [cit. 23. 2. 2009]. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/zahranicni_vztahy/kultura_a_krajane/krajane/krajane_ve_svete/krajane_na_balkane/index.html>.
Krajané v Srbsku a Bělehradě. Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.
Krajanské akce ve světě [online]. Krajane.net, 2008 [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/1643>.

KRESOVÁ , H. *Česká menšina v Chorvatsku* [online]. Dům zahraničních služeb. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, 12. 2. 2009 [cit. 5. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.dzs.cz/index.php?a=documents&general_file_id=1063&project_folder_id=16&>.
KRIEGSEISEN, W. *Zbór ewangelicko-reformowany w Zelowie w latach 1803–1939*. Warszawa 1994.
KRŽAK, M. *Nastanak i razvoj pervih čeških naselja na današnjem području grada Bjelovars s posebnim osvrtom na Nove Plavnice*. In: Přehled X. Ed. NVI Jednota Daruvar, Daruvar 1977, s 16.
KUZLE, M. Daruvarski kraj – vjerska struktura. *Vrela*, godina IV. č. 6–7, Daruvar 1995.
LIVINSKÝ, O. *Ukrajinské Vánoce ctí tradice, víru i pověry* [online]. 2006 [cit. 22. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=143&idArt=625>.
Luck, historické město ve Volyni [online]. Ukrajina.tv, 13. září 2009 [cit. 16. 9. 2009]. Dostupný z: <http://ukrajina.tv/luck/>.
MACHÁČEK, Š. *Naši krajané v Bosně a Hercegovině* [online]. Český rozhlas, 20. 5. 2005 [cit. 5. 10. 2009]. Dostupný z: <http://www.rozhlas.cz/svet/portal/_zprava/170500>.
MARTUSZEWSKI, E. *49 listów z powodu braci czeskich.* Łódź, 1971.
MATĚJKA, K. P. Náboženství bez církve. *Jugoslávští Čechoslováci*, 1924, č. 10.
MATUŠEK, J. *Češi v jihoslovanských zemích*. Archiv Česká beseda Bela Crkva.
MATUŠEK, J. *Češi v Chorvatsku*. Daruvar: Jednota, 1994. 207 s.
MATUŠEK, J. *Česká beseda Daruvar před druhou světovou válkou 1907–1941*. Daruvar, 2008.
MICHALKO, J. *Naši v Bulharsku: Pädesiat rokov ich života, práce, piesne a zvykov*. Myjava: 1936.
MÍČAN, V. *Za půdou. Evangelizační návštěva českých osad.* Brno, 1928.
NECOV, N. P. *Dějiny Vojvodova, vesnice Čechů a Slováků v Bulharsku.* (uspořádali M. Jakoubek, Z. Nešpor, T. Hirt) Radnice: Občanské sdružení Vojvodovo, 2006.
NEPRAŠ, J. Čechové na Krymu a osada Čechohrad, In *Čechoslovan* (přepis dostupný v knihovně Českého centra v Čechohradu).
Obléhání Sarajeva [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Obléhání_Sarajeva&oldid=3570758>.
Opstina Bela Crkva [online]. © Muncipal of Bela Crkva 2009, 2009 [cit. 1. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.belacrkva.info/>.
ORNST, J. *Česká kolonie Zubovščina na Ukrajině.* Turnov, 2006. Dostupný z: <http://www.ukrus.cz/kronika.htm>.
Osmdesáté páté výročí České besedy Kaptol [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko, 2008 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=113&Itemid=1>.
Otázka českých kněží a bohoslužeb. In: Drobnou prací (půldruha roku osvětové a hospodářské práce v českých osadách v Jugoslávii). Záhřeb: Osvětový a hospodářský odbor v Záhřebě, 1936.
PAGÁČOVÁ, Z. *Reformovaná církev kalvínská v Chorvatsku, sbor Bjeliševac.* In: Evangelický kalendář 2009. Ed. Českobratrská cirkev evangelická. Praha, 2009.
Pamětní kniha obecní, pro občanstvo české obce Ablianské zřízená… léta páně 1868. V soukromém držení v Českém Sele.
PAULOVÁ, M. *Tomáš G. Masaryk a Jihoslované*. Praha: Československo-Jihoslovanská liga, 1938. 73 s.
PAVLÁSEK, M. *Úpadek tradice a změny v životě obyvatel Svaté Heleny* [online] Masarykova univerzita [cit. 19. 6. 2009] Dostupný z: <http://is.muni.cz/th/110312/ff_b/bakalarka.txt>.
PAVLÁSEK, M. *Historie a kolektivní paměť reformovaných evangelíků z Velikého Středíště ve Vojvodině*. Brno, 2009. 142 s. Vedoucí diplomové práce doc. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.
Pervaja vseobshhaja perepis' naselenija Rossijskojj Imperii 1897 g.: Raspredelenie naselenija po rodnomu jazyku i uezdam 50 gubernijj Evropejjskojj Rossii [online]. Naselenie i obshhestvo. Institut demografii Gosudarstvennogo universiteta – Vysshejj shkoly ehkonomiki, 2009 [cit. 28. 9. 2009]. Dostupný z: <http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=229>.
Poštar koj je naslijedio biskupa Langa. *Glas Koncila* (Zagreb), 4 (1965), č. 8, s. 3–4.
Prijedor. [online] Wikipedia, the free encyclopedia [cit. 5. 10. 2009]. Dostupný z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Prijedor>.
Prnjavor, Bosnia and Herzegovina [online] Wikipedie: Otevřená encyklopedie. 20. září 2009 [cit. 4. 10. 2009]. Dostupný z: <http://en.wikipedia.org/wiki/Prnjavor_%28Bosnia%29>.
Propagační materiál Matice České. Matice Česká – Česká Beseda 1922–2002.
Při svatbách českých krajanů na Ukrajině musí být na stole vařená slepice, sladká rýžová kaše a křížaly [online] Český rozhlas 7 – Radio Praha, © 2004–2009 Radio Prague, KRAJANE.NET, 17. 10. 2007 [cit. 8. 10. 2009] Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/articleDetail.view?id=1103>.
Přistěhování [online]. Svaz Čechů v Chorvatsku [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://savez-ceha.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=43&Itemid=13>.
RAJKOVIĆ, M. Višestruki identitet Čeha u Jazveniku. *Etnološka tribina* Vol. 34–35 No. 27–28 Prosinac 2005, s. 237–292.

Republika srbská [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie [cit. 10. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Republika_srbská&oldid=4303002>.
REŽNÝ, V. My a katolictví. *Jugoslávští Čechoslováci*, X, 28. 5. 1931, č. 22, s. 1.
Rocznik Demograficzny 2008. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny, 2008.
S učitelkami péče o český jazyk a kulturu z Kaptola [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko, 2006 [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=430&Itemid=32>.
Sarajevo [online] Bosna.cz: Nezávislý informační portál o Bosně a Hercegovině, ©2007 [cit. 2. 9. 2009] Dostupný z: <http://fotolab.phpnet.us/foto/frog.zip>.
Sarajevo [online] Wikipedie: Otevřená encyklopedie, ©2009 [cit. 15. 3. 2009] Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sarajevo>.
SECKÁ, M. *Czechs in the Romanian Banat*. [online]. GenealogyRO Group [cit. 17. 3. 2009], s. 9. Poznámka pod čarou. Dostupný z: <http://www.genealogy.ro/cont/Czechs_Banat.doc>.
Sekcija Prijedor [online] „Česka beseda" Udruženje Čeha Prijedor [cit. 5. 10. 2009] Dostupný z: <http://www.ceskabeseda.rs.ba/prijedor.html>.
SHRBENÁ, J. Krajané mezi mlýnskými kameny. *Hospodářské noviny* [online]. 2003 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cestovani.ihned.cz/c4-10046430-13487300-b00000_detail-krajane-mezi-mlynskymi-kameny>.
Sibirskie golendry. *Ogonjok (Огонёк)*. Vyd. č. 4845, 3. 5. 2004, № 18, s. 56–57.
Sisak [online]. Wikipedie: Otevřená encyklopedie [cit. 3. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Sisak>.
SLABOCH, V. *Pracovník VÚGTK vyznamenán cenou Jana Masaryka Gratias Agit 2001* [online] Z časopisu Zeměměřič č. 8+9/2001. [cit. 7. 10. 2009] Dostupný z <http://www.zememeric.cz/8+9-01/cena.html>.
SMRČKOVÁ, M. Bosna a Hercegovina: etnonáboženská situace a fungování konsociačního modelu. *Global Politics: časopis pro politiku a mezinárodní vztahy* [online]. 2006 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.globalpolitics.cz/clanky/bosna-konsociacni>. ISSN 1213–768.
SOLOV'EVA, O. *Bužskie golendry* [online]. Otěčestvennye zapiski, № 6 (26), 2005 Tema nomera: Graždane bez obščestva. [cit. 6. 10. 2008]. Dostupný z: <http://www.strana-oz.ru/?numid=27&article=1189>.
Stanovništvo, nacionalna ili etnička pripadnost, podaci po naseljima. *Knjiga 1*. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2003.
STEHLÍK, D. Byli jsme na Volyni. *Informační věstník občanského sdružení EXULANT*. 2006, roč. 2, č. 22, s. 7–10. Dostupný z: <http://exulant.evangnet.cz/data/ex22.pdf>.
STEJSKALOVÁ, M. *Češi v Bělehradě žijí už přes 150 let* [online]. Krajane.net, 27. 4. 2007 [cit. 6. 11. 2008]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_detail/932>.
Stránky České obce Bjelovar [online]. [2007] [cit. 8. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.ceska-obec.hr>.
Structura Etno-demografică a României [online] Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, © 2002 [cit. 15. 2. 2008] Dostupný z: <http://www.edrc.ro/recensamant.jsp?regiune_id=0&judet_id=1909&localitate_id=0>.
Svatá Helena – Krajané v českých vesnicích rumunského Banátu: O nás – historie [online]. ©2008 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.svata-helena.eu/historie.htm>.
Svatá Helena (Banát) [online] Wikipedie, otevřená encyklopedie, 2009 [cit. 9. 9. 2009]. Dostupný z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Svatá_Helena_(Banát)>.
SVOBODA, J. *Česká menšina v Rumunsku* [online]. 1999 [cit. 4. 3. 2008]. Dostupný z: <http://www.listbanat.cz/publikace.html#kapitola5>.
SVOBODA, J. *Historie – stručné dějiny krajanů v rumunském Banátu a další zajímavé informace o jejich životě* [online]. Velvyslanectví České republiky v Bukurešti, 26. 9. 2006 [cit. 6. 9. 2009]. Dostupný z: <http://www.mzv.cz/bucharest/cz/krajane/historie.html>.
ŠEFC, B. *Zpráva Katolické akce*. In: Do nové práce. Ročenka československého Svazu v Království Jihoslovanském 1940, Záhřeb, 1939.
ŠÍPEK, Z. Zpráva o současném stavu české menšiny v obci Peregu Mare, župa Arad, Rumunsko. *Národopisné aktuality*. Krajské středisko lidového umění ve Strážnici. Roč. 1985, č. 171, s. 71–72.
ŠKŇOUŘIL, E. *Hlavní města Evropy*. Praha: Albatros, 2002. 406 s.
ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina. Historie a současnost českého osídlení v srbském Banátě. *Národopisná revue.* Strážnice: Ústav lidové kultury, 2003, roč. 13, č. 1, s. 3–10, 8 s. ISSN 0862-8351.
ŠTĚPÁNEK, V. Mizející menšina: Češi v srbském Banátě. In DIENSTBIER, J. et al. *Vztahy České republiky se Srbskem a Černou Horou.* 1. vyd. Praha : [s.n.], 2004. s. 34–37. ISBN 80-239-4020-1.
ŠTĚPÁNEK, V., HLADKÝ, L. *Od Moravy k Moravě.* Brno: Matice moravská ve spolupráci s Maticí srbskou, 2005. ISBN 80-86488-18-7.
ŠTĚŘÍKOVÁ, E. *Země Otců*. Praha, 1995.

ŠTRÁFELDOVÁ, M. *Dnes už bych se z Volyně do Česka nevracela, říká česká krajanka Lidmila Koloskova z Lucku : Češi v zahraničí* [online]. 2004-2008 , 12. 12. 2005 [cit. 16. 9. 2009]. Dostupný z: <http://krajane.radio.cz/cs/article_print/488>.

ŠTRÁFELDOVÁ, M. *Ve vesnici Veselynivka na Ukrajině žijí čeští evangelíci už sto let. Hrozí nyní, že vesnice zanikne?* [online] Český rozhlas 7, Rádio Praha, 24. 3. 2008. Dostupný z: <http://www.radio.cz/cz/clanek/102211>.

Tablica na naselenieto po postojanen i nastojašč adres oblast BLAGOEVGRAD obščina BANSKO, data 15. 03. 2009 [online]. Glavna Direkcija Grazhdanska Registracija i Administrativno Obsluzhvane, © 2007 – GD "GRAO" [cit. 18. 5. 2009]. Dostupný z: <http://grao.bg/tna/tab02.txt>.

Territory – basic statistics: City of Belgrade [online]. Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, 2005 [cit. 19. 11. 2008]. Dostupný z: <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/en/osn.php?kljuc=10100>.

Tisková konference [online]. Královéhradecký kraj, 2004 [cit. 28. 12. 2008]. Dostupný z: <http://www.kr-kralovehradecky.cz/>.

TOPINKA, E. *Archiv spolku Česká beseda ve Lvově (1867–1936)*. Lvov: Centrum Evropy, 2007.

TURČIN, R. *Kolonizace, národní a kulturní život Čechoslováků v bývalém Chorvatsku-Slavonii.* Praha, 1937

U nás a ve světě před 70 lety. *Naše řeč*, č. 47 – Září 2005.

UHEREK, Z., PLOCHOVÁ, K. *Czechs in Bosnia and Herzegovina and their social activities*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, ©2005. 15 s. Dostupný z: <http://condor.depaul.edu/~rrotenbe/aeer/v23n1/Uherek%20et%20al%2023%281%29%20Spring%2005.pdf>. ISBN 3-89821-606-3.

URBAN, R. *Češi a Slováci v Rumunsku.* Nădlac, 2005.

V obci Dubrava založena Česká beseda Záhřebského županství [online]. Jednota. Novinově vydavatelská instituce, Daruvar, Chorvatsko., 17. 6. 2009 [cit. 4. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=451&Itemid=1>.

VACULÍK, J. *Češi v cizině 1850–1938*. Brno: Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity 2007. ISBN 978-80-4297-1.

VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů I*. Praha, 1997.

VACULÍK, J. *Dějiny volyňských Čechů II*. Praha, 1998.

VACHNINA, L. K., MUŠKETIK, L. G., JUZVENKO, B. A: *Pid odnim njebom – Folklor etnosiv Ukrajini.* Golovna specializovana red. lit-ry movamy nac. menshyn Ukrai'ny. Kijiv, 1996.

Valná hromada – Nová Hradiška [online]. 2007 [cit. 7. 9. 2009]. Dostupný z: <http://jednota.hr/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=1>.

VINTER, J. *Česká a chorvatská škola v Končenicích*. Daruvar: Jednota, 2007.

Vlast a cizina č. 1/2003 [online] České listy. Časopis pro krajany, 2003 [cit. 15. 9. 2009] Dostupný z:< http://ceskelisty.czechian.net/2003/vlci0301.htm>.

VOLKOVA, S. A. Cheshskaja emigracija v Krym i osnovanie kolonij vo vtoroj polovine XIX v. In LAPTĚV, J. N. a kol. *Chehi v Krymu*, s. 7–36., Simferopol: Antikva, 2005. ISBN 966-2930-01-9.

Volyňští Češi [online]. Ukrajina.tv [cit. 18. 9. 2009]. Dostupný z: <http://ukrajina.tv/volynsti-cesi>.

Vseukrai'ns'kyj perepys naselennja 2001. [online] © 2003–2004, State Statistics Committee of Ukraine. [cit. 21. 10. 2009] Dostupný z: <http://ukrcensus.gov.ua/eng/results/nationality_population/nationality_1/>

Vývoj spolkového života v Bělehradě. Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.

Zápis ze 62. schůze Ústavodárného Národního shromáždění Republiky československé ze dne 1. července 1947. [online] Společná Česko-Slovenská digitální parlamentní knihovna. [cit. 26. 7. 2009] Dostupný z: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/062schuz/s062002.htm>.

ZAPLETAL, J. *Čechové v Sarajevu dle sčítání lidu roku 1910.* Sarajevo, 1913.

Ze školní kroniky. Archivní dokument spolku Československá obec v Bělehradě, 1933.

Ze Slavonie. *Hlasy ze Siona*, r. XXI/1881, č. 14, s. 109–110.

ZÍBRT, Č. *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Uspoř., dopl., úv., pozn. a věcným rejstříkem opatř. Zdena Hochová-Brožíková; Jan Herink. 2. vyd. Praha: Vyšehrad, 2006. 636 s. ISBN 80-7021-624-7.

Zprava o činnosti Ceske besedy Verovice v obdoby kveten 2003 – kveten 2004 [online]. Česká beseda Verovice, ©2009 [cit. 9. 1. 2009]. Dostupný z: <http://www.virovitica.net/beseda/dokumenti1.htm>.

ŽÍLA, O. *Demografické proměny v Bosně a Hercegovině v 90. letech minulého století: Nucená migrace a její prostorové dopady* [online]. Praha: 3. 12. 2007 [cit. 2. 9. 2009]. Prezentace pro konferenci MZV. Dostupný z: <www.rmv.cz/docs/demografickepromenybah90.ppt>.

11. Seznam vyobrazení

Obrázky

Obrázek 1. Hřbitov v Eibentálu. 15
Obrázek 2. Nedělní mše v Šumici 15
Obrázek 3. Mapa – české vesnice v Banátu. 19
Obrázek 4. Eibentál. 22
Obrázek 5. Kostel v Eibentálu. 25
Obrázek 6. Kostel v Oršavě. 29
Obrázek 7. Interiér kostela v Oršavě. 29
Obrázek 8. Výhled z nedávno dokončeného penzionu v Berzasce. 32
Obrázek 9. Škola v Berzasce. 34
Obrázek 10. Letecký pohled – Bígr. 34
Obrázek 11. Kostel v Bígru. 37
Obrázek 12. Škola v Bígru. 38
Obrázek 13. Lubková. 39
Obrázek 14. Spolkový dům v Lubkové. 41
Obrázek 15. Katolický kostel v Lubkové. 41
Obrázek 16. Škola v Šumici. 57
Obrázek 17. Zelov z ptačí perspektivy. 67
Obrázek 18. Hnědouhelné doly v Kučově. 68
Obrázek 19, 20. Pravoslavný a evangelický kostel ve Vojvodovu. 84
Obrázek 21. Hlavní místa s českým osídlením na Ukrajině. 89
Obrázek 22. Volyň na mapě Ukrajiny (s přesahem do Polska). 91
Obrázek 23. Škola v Zubovštině. 100
Obrázek 24. Úryvek z ručně psané kroniky Veselynivky. 114
Obrázek 25. Odhalení pomníku ve Veselynivce. 117
Obrázek 26. Odhalení pomníku ve Veselynivce. 117
Obrázek 27. Velké pohoštění po odhalení pomníku v srpnu roku 2008. 118
Obrázek 28, 29. Českobratrské „shromáždění“ ve Veselynivce. 119
Obrázek 30., 31. Fotografie ze setkání v evangelické farnosti (Malá Alexandrovka). 122
Obrázek 32, 33. Pohled na Lvov a památník zakladateli města králi Danilovi. 123
Obrázek 34. Řeckokatolický kostel sv. Jiří z roku 1746. 125
Obrázek 35. Mapa – Komarovka. 127
Obrázek 36. Většina Čechů v Komárovce. 128
Obrázek 37. Komárovka – paní Marie Mikolášová. 128
Obrázek 38. Pomník v Komárovce. 129
Obrázek 39. Řeckokatolický kostel v Komárovce. 130
Obrázek 40. Mapa Nikolajevky / Mykolajivky. 131
Obrázek 41. Mapa z přelomu 19. a 20. století. 133
Obrázek 42. Nejstarší stavení v Mykolajivce. 134
Obrázek 43. Škola v Mykolajevce. 137
Obrázek 44. Památník zakladatelům Čechohradu. 139
Obrázek 45. Lenin je věčný… 140
Obrázek 46. Paní Anastázie Chalupníková. 142

Obrázek 47. „Kozel“. 144
Obrázek 48. „Vymodlený“ kostel v Čechohradu. 147
Obrázek 49. Kuchařská dílna v české škole. 150
Obrázek 50. Zástupkyně čechohradského a melitopolského spolku. 155
Obrázek 51. Návštěva v židovském spolku. 155
Obrázek 52. Předsedkyně spolku Světlana Kozlova. 157
Obrázek 53. Melitopol – čeští krajané na Dni města. 158
Obrázek 54. Pomník zakladatelům Bohemky. 160
Obrázek 55. Tradiční výroba těstovin. 165
Obrázek 56. Zpěvník v Bohemce. 168
Obrázek 57. Bohemský evangelický kostelík „Betlémská kaple“ 169
Obrázek 58. Biblická hodina v Bohemce. 170
Obrázek 59. Učitelka Olga Hartová a ředitelka Naďa Andršová. 171
Obrázek 60. Škola v Bohemce. 172
Obrázek 61. Škola hrou v Bohemce. 172
Obrázek 62. Antonie Ponomarenko. 177
Obrázek 63. Dubno – na výstavě o životě krajanů. 177
Obrázek 64. Pravoslavný kostel v Malíně. 183
Obrázek 65. Pomník v Malíně. 184
Obrázek 66. Společný hrob v Malíně. 184
Obrázek 67. Cesta českých krajanů ze Žamberka na Krym. 185
Obrázek 68. Sbor v Alexandrovce. 189
Obrázek 69. Kostel v Alexandrovce. 190
Obrázek 70. Užhorodská prvorepubliková architektura. 203
Obrázek 71. Průčelí obchodu v ulici Ivana Olbrachta v Užhorodu. 205
Obrázek 72. Předsedové spolků v Užhorodě. 206
Obrázek 73. Podkarpatská Rus. 208
Obrázek 74. Holuboje jako na dlani. 212
Obrázek 75. Čeští krajané v Holuboje na začátku 20. století. 215
Obrázek 76. Zpustošený kulturní dům. 215
Obrázek 77. Děkovný dopis z Holuboje nalezený v národním archivu ČR. 217
Obrázek 78. Holubojská škola. 218
Obrázek 79. Děti v letním kurzu češtiny. 219
Obrázek 80. Česká hudební škola V. A. Karáska. 219
Obrázek 81. Novohradský tatíček – holubojská „hymna“. 220
Obrázek 82. Holubojský orchestr v dřívějších dobách. 220
Obrázek 83. Novohradské posvícení v roce 1912. 222
Obrázek 84. Míjení starého s novějším… 223
Obrázek 85. Starý autobus již do Holuboje nejezdí. 223
Obrázek 86. Ozdobné branky se dům od domu liší, ale vždy je na co koukat. 223
Obrázek 87. Nedílnou součástí domu je lavička u cesty. 223
Obrázek 88. Domy v Holuboji stojí převážně podél hlavní cesty. 224
Obrázek 89. Zde v Pánu odpočívají manželé Samkovi. 226
Obrázek 90. České hroby mají na rozdíl od ostatních kamenné náhrobky. 226
Obrázek 91. Modrý hřbitov. 226
Obrázek 92. Zrenovovaná školní jídelna. 227
Obrázek 93. Nové školní toalety. 227

Obrázek 94. Fotografie z doby, kdy se ještě Češi aktivně scházeli. 228
Obrázek 95. České osídlení v Srbsku. 231
Obrázek 96. Rozdělení Banátu po roce 1919. 242
Obrázek 97. Banátské známky z r. 1941. 242
Obrázek 98. Čeští včelaři. 258
Obrázek 99. Češko Selo. 258
Obrázek 100. Opuštěné stavení v Českém selu. 261
Obrázek 101. Muzeum v Českém Selu. 262
Obrázek 102. Kostel v Českém Selu. 263
Obrázek 103. Mapa – Veliko Srediště. 277
Obrázek 104. Hájkovi – ochránci kroniky ve Središti. 278
Obrázek 105. Kalvínský kostel ve Središti. 279
Obrázek 106. Srbský hřbitov ve Velikom Središti. 280
Obrázek 107. České besedy v Chorvatsku. 284
Obrázek 108. Daruvarské náměstí. 307
Obrázek 109. President Mesić na návštěvě u daruvarských krajanů v r. 2000. 310
Obrázek 110. Historické náměstí v Bjelovaru. 315
Obrázek 111. Bjelovarská Lucerna před Českým domem v Končenicich v r. 2005. 317
Obrázek 112. Typický styl původních chalup. 323
Obrázek 113. Dežanovec – pomníku padlým ve válce. 325
Obrázek 114. Průčelí katolického kostela sv. Bartoloměje v Dežanovci. 326
Obrázek 115. Pamětní deska na budově základní školy. 327
Obrázek 116. Kdysi byl jistý pan Doležal hoden pamětní desky… 328
Obrázek 117. Folklorní skupina z Dolan. 329
Obrázek 118. Škola v Dolanech a patrné stopy z války. 331
Obrázek 119. Herci Dolnich Střežan ve hře Jedovatý pavouk v roce 2008. 332
Obrázek 120. Český dům v Dolních Střežanech. 333
Obrázek 121. Baptistická modlitebna v Holubňáku. 334
Obrázek 122. Bývalá česká škola v Holubňáku. 335
Obrázek 123. Letecký snímek Ivanova sela. 336
Obrázek 124. Památník padlým v Ivanově Sele. 337
Obrázek 125. Český dům v Končenicích. 342
Obrázek 126. Kostel v Končenicích. 342
Obrázek 127. Končenický hřbitov. 343
Obrázek 128. Domovský list potomka jednoho z přistěhovalců. 346
Obrázek 129. Opravený Český dům v Kaptole. 361
Obrázek 130. Rozstřílený dům v Prekopakře. 363
Obrázek 131. Cedule upozorňující na zaminovanou oblast v pakrackých lesích. 365
Obrázek 132, 133. Český národní dům během občanské války roku 1991 a dnes. 366
Obrázek 134, 135. Připomínka nedávné občanské války. 366
Obrázek 136. Český národní dům v Rijece. 370
Obrázek 137 Taneční skupina ve valašských krojích a cesta na Valašsko. 373
Obrázek 138. Pěvecká skupina v Bjeliševci. 374
Obrázek 139. Ženský fotbalový tým v Jazveniku. 376
Obrázek 140. Jazvenické děti. 377
Obrázek 141. Nově opravený katolický kostel v Mezurači. 378
Obrázek 142. Český dům v Mezurači, který využívají jak Češi, tak Slováci. 379

Obrázek 143. Česká doplňovací škola České besedy Záhřeb. 383
Obrázek 144. Školáci a učitelka Ivana Tichá v České doplňovací škole v Záhřebu. 384

Tabulky

Tabulka 1. Počty Čechů v jednotlivých obcích v Rumunsku. 20
Tabulka 2. Počty Čechů v rumunském Banátu (1991). 21
Tabulka 3. Počet Čechů v Eibentálu (1945–2002). 24
Tabulka 4. Národnostní složení v Berzasce (2002). 32
Tabulka 5. Etnické složení – Bígr (2008). 36
Tabulka 6. Počet obyvatel – Svatá Helena (1830–2008). 43
Tabulka 7. Vývoj počtu obyvatel v Gerníku (1830–2008). 53
Tabulka 8. Gramotnost obyvatel v Šumici (1930). 56
Tabulka 9. Vývoj počtu obyvatel v Rovensku (1830–2008). 59
Tabulka 10. Češi a Slováci v Bělehradu (1971–2002). 234
Tabulka 11. Vývoj počtu obyvatel Českého Sela po druhé světové válce. 261
Tabulka 12. Národnostní složení Českého Sela dle sčítání lidu v r. 2002. 261
Tabulka 13. Nejpočetnější etnika v Gáji (1991, 2002). 267
Tabulka 14. Vývoj počtu obyvatel v obci Gáj. 268
Tabulka 15. Přehled vývoje počtu českých krajanů v obci Kruščice. 273
Tabulka 16. Obyvatelstvo Daruvaru podle národnosti v roce 2004. 302
Tabulka 17. Počet hodin v jednotlivých ročnících chorvatských škol za týden. 312
Tabulka 18. Etnické složení v Bjelovaru k roku 2001. 316
Tabulka 19. Přibližné počty členů besedy v Daruvarském Brestově (2005–2008). 320
Tabulka 20. Počet žáků v Daruvarském Brestově 1884–1912. 320
Tabulka 21. Populace v Dežanovci (opčina) podle národnosti k roku 2001. 324
Tabulka 22. Populace v Dežanovci (opčina) podle mateřského jazyka k roku 2001. 324
Tabulka 23. Počty žáků ve škole v Lipovci (2005–2008). 352
Tabulka 24. Populace podle národnosti v roce 1991 a 2001 (Kaptol). 360
Tabulka 25. Populace podle mateřského jazyka v roce 2001 (Kaptol). 360
Tabulka 26. Populace v Kaptolu podle náboženství. 362
Tabulka 27. Národnostní složení obyvatel Prekopakry v roce 1991. 364
Tabulka 28. Počet obyvatel Jazveniku (1869–2001). 375
Tabulka 29. Počet obyvatel v Prijedoru (1991, 1993). 413

12. Obsah

Úvod 4
Dosavadní výzkumy a publikace týkající se krajanů 4
Způsob získávání výsledků 7
Praktický průběh výzkumu 7
Stručný přehled českého vystěhovalectví 8
Východní Evropa 12
1. Rumunsko 12
Jazyk 14
Spolková činnost 19
Místa s českým osídlením v Rumunsku 19
1.1. Eibentál 21
1.2. Oršava 26
1.3. Berzáska 31
1.4. Bígr 34
1.5. Lubková 39
1.6. Svatá Helena 42
1.7. Gerník 51
1.8. Šumice 54
1.9. Rovensko 58
1.10. Pereg 62
2. Polsko 64
2.1. Zelov (Zelów) 65
2.2. Zelůvek (Zelówek) 74
2.3. Ignaców 75
2.4. Józefatów 75
2.5. Kleszczów 76
3. Bulharsko 76
3.1. Vojvodovo 77
Bývalý Sovětský svaz 86
4. Ukrajina 86
České vystěhovalectví na území dnešní Ukrajiny 86
Spolky 88
Volyň 91
Žitomirská oblast 94
4.1. Malá Zubovština 94
4.2. Žitomir 101
Volyňská oblast 103
4.3. Luck 103
Oděská oblast 106
4.4. Oděsa 106
4.5. Veselynivka 111
4.6. Malá Alexandrovka 121
Lvovská oblast 123

4.7. Lvov ... 123
4.8. Komárovka ... 126
Vinnická oblast ... 131
4.9. Mykolajivka ... 131
Záporožská oblast ... 137
4.10. Čechohrad ... 137
4.11. Melitopol ... 154
Nikolajevská oblast ... 159
4.12. Bohemka ... 159
Rovenská oblast ... 173
4.13. Rovno ... 173
4.14. Dubno ... 175
4.15. Český Malín ... 179
Krym ... 185
4.16. Alexandrovka ... 187
4.17. Lobanovo / Bohemka ... 193
4.18. Simferopol ... 197
4.19. Bratskoje ... 200
Zakarpatská Ukrajina ... 203
4.20. Užhorod ... 203
Hlavní město ... 208
4.21. Kyjev ... 208
5. Moldávie ... 212
5.1. Holuboje ... 212
Bývalá Jugoslávie ... 230
6. Srbsko ... 230
6.1. Bělehrad ... 232
Banát ... 241
6.2. Bela Crkva ... 245
6.3. Češko Selo ... 253
6.4. Gáj ... 267
6.5. Kruščice ... 270
6.6. Veliké Středište ... 276
6.7. Jasenovo ... 282
7. Chorvatsko ... 283
Místa s českým osídlením ... 284
Současnost ... 285
Jazyk ... 285
České školství ... 288
Náboženství ... 288
Daruvarsko (Bjelovarsko-bilogorské županství) ... 301
7.1. Daruvar ... 301
7.2. Horní Daruvar ... 313
7.3. Bjelovar ... 315
7.4. Daruvarský Brestov ... 318

7.5. Dežanovec 323
7.6. Dolany 328
7.7. Dolní Střežany 331
7.8. Holubňák 334
7.9. Ivanovo Selo 336
7.10. Končenice 339
7.11. Kralovec-Šibovec 345
7.12. Lipovec 348
7.13. Tréglava 352
7.14. Velké a Malé Zdence 354
Požežsko-slavonské županství 359
7.15. Kaptol 359
7.16. Prekopakra 363
Brodsko-posavské županství 366
7.17. Nová Hradiška 366
7.18. Slavonský Brod 368
Virovitičsko-podravské županství 368
7.19. Verovice 368
Primorsko-goranské županství 369
7.20. Rijeka 369
Sisacko-moslavanské županství 372
7.21. Bjeliševec 372
7.22. Jazvenik 375
7.23. Mezurač 377
7.24. Sisak 380
Záhřebské županství 381
7.25. Záhřeb 381
7.26. Dubrava 384
8. Bosna a Hercegovina 385
Historie českého osídlení 386
Spolková činnost 389
8.1. Sarajevo 391
Vesnické a městské komunity v Republice srbské 399
8.2. Banja Luka 401
8.3. Mačino Brdo – Prnjavor 405
8.4. Nová Ves 409
8.5. Prijedor 412
9. Resumé 417
10. Fotogalerie z výzkumu 419
11. Literatura a prameny 423
12. Seznam vyobrazení 429

Petr Kokaisl a kolektiv

Krajané: Po stopách Čechů ve východní Evropě

Vydalo občanské sdružení
Za hranice: Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze

Návrh obálky Jakub Hajný
Fotografie na obálce Kateřina Kohoutová
AA 30,88
Tisk Tribun EU, Brno
První vydání, 2009